

ინოვაციური ეკონომიკა
და მართვა

**INNOVATIVE ECONOMICS AND
MANAGEMENT**

3

ფობო - Volume V.

2018

UDC (უკ) 050: {33+338.24}
ო - 603

ჟურნალი „**ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა**“ ინდექსირდება საერთაშორისო მონაცემთა ბაზებში და სისტემაში:

The Journal „**INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT**“ is indexed in the international scientometric databases, repositories and search engines:

Academic Resource Index ResearchBib
Index Copernicus (პოლონეთი)
Open Academic Journals Index
elibrary.ru (რუსეთი)
Академия Google (CША)
cosmos impact factor (გერმანია, ბერლინი) Germany, Berlin

სარედაქციო კოლეგია

მთავარი რედაქტორი

ბადრი გიჩგაია, ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი. მენეჯმენტის რეგიონული აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი.

მთავარი რედაქტორის მოადგილე

ბელა მამულაძე, ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი. საქართველოს ბიზნესის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი

პასუხისმგებელი რედაქტორი

პაატა აროშიძე, ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი

სარედაქციო კოლეგიის წევრები:

ე.მ.დ., პროფესორი. საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის აკადემიკოსი **ავთანდილ სილაგაძე**, ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ნინო აბესაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნანა ახალაია**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ეკატერინე ხახტაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **რამაზ აბესაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ანზორ აბრალავა**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გიორგი აბუსელიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **იოსებ არჩვაძე**; ტ.ა.დ., პროფესორი **თენგიზ აფხაზავა**; ე.მ.დ., პროფესორი **თეიმურაზ ბაგუნაშვილი**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **აპაკი ბაკურაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ევგენი ბარათაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **ელგუჯა მამუკაშვილი**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ბენიკ ბაურაძე**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გივი ბაქრაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **როსტომ ბერიძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **გივი ბედიანაშვილი**; ტ.ა.დ., პროფესორი **ქეთი-**

ვან გოლეთიანი; ე.ა.დ., პროფესორი **ვანტანგ ღათაშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **ანზორ დავაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ციური ღურული**; ე.ა.დ., პროფესორი **ლია ელიაშვილი**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გულნაზ ერქომაიშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **მირაზ ვანიშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **გონა თუთბერიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნაზირა კაკულია**; ე.მ.დ., პროფესორი **პაატა კოლუაშვილი**; პ.ა.დ., პროფესორი **ნათია მიქელთაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ალექსანდრე სიჭინავა**; ე.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **ნინო ფარესაშვილი**; ე.ა.დ., პროფესორი **რომან მამულაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნინო ლიპარტელიანი**; ე.მ.დ., პროფესორი **რაზო მანველიძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ლამარა ქოქიაური**; ე.ა.დ., პროფესორი **გიორგი ღვთაძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **ვლადიმერ ღლონტი**; ე.მ.დ., პროფესორი **პარლ ღურნაია**; ე.მ.დ., პროფესორი **ლარისა ყორღანაშვილი**; ბ.ა.დ., ასოცირებული პროფესორი **გოდარძი შანიძე**; ე.მ.დ., პროფესორი **თეიმურაზ შენგელია**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნანა შონია**; ე.მ.დ., პროფესორი **ნი-**

კოლოზ ჩხლაძე; ე.ა.დ. ასოცირებული პროფესორი **ირმა ჩხაიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ასივ ცინცაძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **ნათია ნიკლაშვილი**; ე.მ.დ., პროფესორი **ეთერ ხარაიშვილი**; ტ.ა.დ., პროფესორი **პარმენ სვებელიძე**; ე.ა.დ., პროფესორი **დავით ჯალაღონია**; ე.მ.დ., პროფესორი **მიხეილ ჯიბუტი**; ე.ა.დ., პროფესორი **გურამ ჯოღია**; ს.მ.მ.დ., პროფესორი **რაზო ჯაბინია**; ბ. ა. დ. **ზურაბ მუშაქაძე**; ბ. ა. დ. ასისტენტ-პროფესორი **გიორგი ბაბაძე** (მთავარი რედაქტორის მოადგილე ჟურნალის ინგლისურენოვან ნაწილში)

სარედაქციო კოლეგიის უცხოელი წევრები:

პასუხ ფარაბო აპარაციო, ე.მ.დ. ბასკეთის უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის პროფესორი (ესპანეთი);
შპარლათი სარბანი, ე.მ.დ. პროფესორი. ჩერნიგოვის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის რექტორი (ჩერნიგოვი, უკრაინა);
პიზიმ ნიკოლაი, ე.მ. დ. პროფესორი. უკრაინის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ნევროკორექსიონდენტი. (ხარკოვი, უკრაინა);
რუდინკო ოლგა, სახელმწიფო მართვის დოქტორი, პროფესორი. ჩერნიგოვის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის სახელმწიფო მართვის და მენეჯმენტის სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის დირექტორი (ჩერნიგოვი, უკრაინა);
ვლოვიანკო ნატალია, ე.მ. დ. პროფესორი. უკრაინის ბიოლოგიისა და გარემოსდაცვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გლობალური ეკონომიკის კათედრის გამგე (კიევი, უკრაინა);
შივანოვსკა-დინინი ლუდმილა, ე.მ. დ. პროფესორი. პოლტავას ეკონომიკისა და ვაჭრობის უნივერსიტეტის მენეჯმენტის კათედრის გამგე (პოლტავა, უკრაინა);
ლევიანკო ალექსანდრა, ე.მ.დ. პროფესორი. ცენტრალური უკრაინის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის რექტორის მოადგილე.
ხაუსტოვა ვიქტორია, ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასოცირებული პროფესორი (ხარკოვი, უკრაინა);
ბადიდა მიროსლავ, მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი. ქ. კოშიცეს ტექნოლოგიური უნი-

ვერსიტეტის პროცესებისა და ინჟინერიის კათედრის გამგე (კოშიცე, სლოვაკეთი);
კოვალ ვიქტორ, ე.მ.დ. პროფესორი (ოდესა, უკრაინა);
ლუკინი სარბანი, ე.მ.დ. ბელორუსიის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი (მინსკი, ბელორუსია);
ზლოტნიკოვა ლილია, ე.მ.კ. პროფესორი. ბელორუსიის ვაჭრობისა და ეკონომიკის უნივერსიტეტი (გომელი, ბელორუსია);
ისაევი ნამიზ, ბიზნესისა და მართვის დოქტორი, აზერბაიჯანის საერთაშორისო დიასპორის წარმომადგენელი საქართველოში (ბაქო, აზერბაიჯანი);
მიდელსკი სარბანი, პროფესორი. მენეჯმენტის რეგიონული აკადემიის პრეზიდენტი (ყაზახეთი, პავლოდარი);
პარსოლა მიხალ, დოქტორი, პროფესორი მიხაილ ბალუდიანსკის სამეცნიერო საზოგადოების პრეზიდენტი. (სლოვაკეთი, კოშიცე);
რაში გაურანა, ეკონომიკის დოქტორი, ვიერ ნორმანდის გუჯარატის უნივერსიტეტის პროფესორი (გუჯარატი, ინდოეთი);
რომანენკო ევგენი, სახელმწიფო მართვის მეცნიერებათა დოქტორი. პერსონალის მართვის რეგიონული აკადემიის საჯარო მმართველობის კათედრის გამგე, დოცენტი (უკრაინა, კიევი);
ბრიშნოვა ელენა, ე.მ.დ. ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი;
კუზმენკო გალინა, ე.მ.დ. კიროვოგრაძის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის პროფესორი, (უკრაინა, კროპივნიცკი);
ჩაპლაი ირინა, სახელმწიფო მართვის მეცნიერებათა კანდიდატი, (უკრაინა, კიევი);
შალიმოვა ნატალია, ე.მ.დ. კიროვოგრაძის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტის პროფესორი, (უკრაინა, კროპივნიცკი).
პროკოპენკო ოლგა, ე.მ.დ. ტექნიკურ-ჰუმანიტარული აკადემიის მენეჯმენტის დეპარტამენტის პროფესორი, პოლონეთი

© ა(ა)იპ ეკონომიკური კვლევების ეროვნული ინსტიტუტის და ბათუმის ნავიგაციის სასწავლო უნივერსიტეტის საერთაშორისო რეფერირებადი და რეცენზირებადი სამეცნიეროპრაქტიკული ჟურნალი „ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა“.

ISSN: 2449-2418
E-ISSN: 2449-2604

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief

BADRI GECHBAIA, Doctor of Economics, Associate Professor.

Deputy Editor

GELA MAMULADZE, Doctor of Economics, Professor.

Responsible Editor

PAATA AROSHIDZE, Doctor of Economics, Associate Professor.

EDITORIAL BOARD:

Avtandil Silagadze, Doctor of Economic Sciences, Professor. Academician of the National Academy of Sciences of Georgia; **Nino Abesadze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Nana Akhalaia**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ekaterine Bakhtadze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ramaz Abesadze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Anzor Abralava**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Giorgi Abuselidze**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Ioseb Archvadze**, Doctor of Economics, Professor; **Tengiz Apkhazava**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Teimuraz Babunashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Evgeni Baratashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Elguja Meqvabishvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Akaki Bakuradze**, Doctor of Economics, Professor; **Besik Bauchadze**, DBA, Associated Professor; **Givi Bakradze**, DBA, Associated Professor; **Rostom Beridze**, Doctor of Economics, Professor; **Givi Bedianashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Ketevan Goletiani**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Vakhtang Datashvili**, Doctor of Economics, Professor; **Anzor Devadze**, Doctor of Economics, Professor; **Tsiuri Duruli**, Doctor of Economics, Professor; **Lia Eliava**, Doctor of Economics, Professor; **Gulnaz Erqomaishvili**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Merab Vanishvili**, Doctor of Economics, Professor; **Gocha Tutberidze**, Doctor of Economics, Professor; **Nazira Kakulia**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Paata Koguashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Natia Mikeltadze**, Doctor, Professor; **Aleksandre Sichinava**, Doctor of Economics, Professor; **Nino Paresashvili**, Doctor of Economics, Associated Professor; **Roman Mamuladze**, Doctor of Economics, Professor; **Nino Liparteliani**, Doctor of Economics, Professor; **Rezo Manvelidze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Lamara Qoqiauri**, Doctor of Economic

Sciences, Professor; **Giorgi Gvartadze**, Doctor of Economics, Professor; **Vladimer Glonti**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Karlo Gurtckaia**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Larisa Korganashvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Goderdzi Shandze**, DBA, Associated Professor; **Teimuraz Shengelia**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Nana Shonia**, Doctor of Economics, Professor; **Nikoloz Chikhladze**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Irma Chkhaidze**, Doctor of Economics, Professor; **Asie Cincaze**, Doctor of Economics, Professor; **Natia Tsiklashvili**, Doctor of Economics, Professor; **Eter Kharaishvili**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Parmen Khvedelidze**, Doctor of Technical Sciences, Professor; **Davit Jalagonia**, Doctor of Economics, Professor; **Mikheil Jibuti**, Doctor of Economic Sciences, Professor; **Guram Jolia**, Doctor of Economics, Professor; **Rezo Jabnidze**, Doctor of Agricultural Sciences, Professor; **Zurab Mushkudiani**, DBA; **George Gabedava** (Deputy Chief Editor in English Section of Journal).

FOREIGN MEMBERS OF THE EDITORIAL BOARD

Aparacio Jesus Fereiro, professor of the faculty of Economics and Business on the university of Basque country (Spain);

Kyzym Mykola, Doctor of Economic Sciences, Professor. Corresponding Member of National Academy of Sciences of Ukraine. Honored Economist of Ukraine

Shkarlet Serhii, Doctor of Economic Sciences, Professor. Rector of Chernihiv National University of Technology (Ukraine);

Rudenko Olha, Doctor of Public Administration, Associate Professor, Director of SRI of Public Administration and Management, Professor of the Department of Management of Chernihiv National University of Technology (Ukraine);

Vdovenko Natalia, Doctor of Economic Sciences, Professor (Ukraine);

Shimanovska-Dianich Ludmila, Doctor of Economic Sciences, Professor (Ukraine);

Levchenko Aleksandr, Doctor of Economic Sciences, Vice Doctor for Scientific Activities of the Central

Khaustova Victoria, Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Senior Research Fellow, Department of innovation development and competitiveness, Research Centre of Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine;

Badida Miroslav, Doctor of Sciences, Professor, Pro-Dean of Machine Building Faculty of Technical University of Kosice (Slovak Republic);

Koval Viktor, Doctor of Economics, Associate Professor, Head of Department of Applied Economics of Odessa Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics, (Ukraine);

Lukin Sergei, Doctor of Economic Sciences. Belarusian State University, Professor (Belarus, Minsk);

Zlotnikova Lidia, PhD in Economics, Associate Professor. Belarusian Trade And Economics University Of Consumer Cooperatives (Belarus, Gomel);

Isayev Namig, PhD in business administration. Representation of Azerbaijan International Diaspora Centre in Georgia, (Azerbaijan);

Midelski Sergey, Professor. President of Regional Academy of Management (Kazakhstan);

Varchola Michal, Doctor of Sciences, Professor, President of the Academic Society of Michal Baludansky (Slovak Republic);

Rami Gaurang, PH.D Professor, Department of Economics Veer Narmad South Gujarat University (India);

Romanenko Yevchen, Doctor of Science in Public Administration, Professor, Head of the Dept. of Public Administration of Interregional Academy of Personnel Management (Ukraine).

Grishnova Olena, Doctor of Economic Sciences, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine).

Kuzmenko Halyna, Doctor of Economics, Associate Professor, Kyiv (Ukraine).

Chaplay Irina, PhD of Public Administration, Associate Professor, Kyiv (Ukraine).

Shalimova Nataliia, Doctor of Economic Sciences, Professor, (Kropivnicki, Ukraine).

Prokopenko Olha, Doctor of Economics, Professor. Professor of Management Department at University of Bielsko-Biala, Poland

A (N) and the National Institute of Economic Research of the Teaching University of Batumi Navigation and reviewing scientific journal “Innovative Economics and Management”.

ISSN: 2449-2418
E-ISSN: 2449-2604

სარჩევი
CONTENTS

ინოვაციური ეკონომიკა - INNOVATIVE ECONOMY

ნინო ქოქიაური — სწარმოების ინოვაციური განვითარების პროგნოზირებისათვის.....9
NINO QOQIAURI — FOR PROGNOSIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES 9
იგორ გალიცა, მიხეილ შევარი, ანზორ დევაძე, ნიკოლაი შევჩენკო — სახელმწიფო და ინოვაციური
განვითარება.....18
IHOR HALYTSIA, MICHAEL SCHAEFER, ANZOR DEVADZE, MYKOLA SHEVCHENKO — STATE AND
INNOVATION DEVELOPMENT.....18

**დარგობრივი და რეგიონული ეკონომიკა -
SECTORAL AND REGIONAL ECONOMY**

ოქსანა მიკოლიუკი, ვალენტინა ბობროვნიკი — განახლებადი ენერჯის განვითარება უკრაინის
ენერგეტიკული უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კონტექსტში.....25
OKSANA MYKOLIUK, VALENTYNA BOBROVNYK — DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE
CONTEXT OF ENERGY SAFETY FORMATION OF UKRAINE..... 25
ანა სლობოდანიკი, გიორგი აბუსელიძე — ინტერნეტ-ბრენდინგის პერსპექტივები უკრაინის ფინანსურ
დარგოში.....32
ANNA SLOBODYANIK, GEORGE ABUSELIDZE — PROSPECTS FOR ONLINE TRADING OF FINANCIAL
DERIVATIVES IN UKRAINE..... 32
ტეტიანა ლაზარევა, ოლგა ბლახი — კვების მრეწველობის დარგის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების
ჩანმრთელობის დაგეგმვაში საუკულებების შესწავლის მეთოდოლოგია.....37
TETIANA LAZARIEVA, OLGA BLAHYI — THE METHODOLOGY OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR
THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD
INDUSTRY 37
კონსტანტინ ჯადკო, ტეტიანა დუბჩაკი — უკრაინის ლაქსოვარეობის მრეწველობის დარგის
სწარმოების საქმიანობის უწყვეტობაზე გარე ფაქტორების გავლენის დასაბუთება46
KONSTANTIN ZHADKO, TETIANA DUBCHAK — SUBSTANTIATION OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL
FACTORS ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF THE INDUSTRY OF PAINT AND
VARNISH INDUSTRY OF UKRAINE 46
ოქსანა ოხრიმენკო, ულიანა ბიჰუნ — ცირკულარული ეკონომიკის ბერკეტების აქტივიზაცია ენერგეტიკის
სფეროში 53
OKSANA OKHRIMENKO, ULIANA BIHUN — ACTIVATION OF THE CIRCULAR ECONOMY LEVERS IN AN ENERGY
INDUSTRY.....53
ირინა ნოვაკოვსკაია, ლილია სკრიპნიკი — საავიაციო ტრანსპორტის მიერ მიწის გამოყენების
საპირობები უკრაინაში: არსებული მდგომარეობა და განვითარების სტრატეგია62
IRYNA NOVAKOVSKA, LILIA SKRYPNYK — THE LAND USE OF AVIATION TRANSPORT IN UKRAINE:
CONTEMPORARY STATUS AND DEVELOPMENT STRATEGY62

სოციალური ეკონომიკა - SOCIAL ECONOMY

ლამარა ქოქიაური — ახალი საპენსიო რეფორმის შუამდგომლობა საქართველოში.....72
LAMARA QOQIAURI — ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF NEW PENSION REFORM IN GEORGIA.....72
ელენე ბრიჟნოვა, ოლგა რისნი — უმუშევრობის მატერიალური უზრუნველყოფის სახელმწიფო პოლიტიკა
უკრაინაში და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში: შედარებითი ანალიზი და ტრანსფორმაციის
მიმართულებები90
OLENA GRISHNOVA, OLEH RISNYI — STATE POLICY OF MATERIAL SUPPLY OF UNEMPLOYED IN UKRAINE
AND EASTERN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS AND TRANSFORMATION DIRECTIONS. 90
ნადეჟდა რეზნიკი, ანატოლი ოსტაპჩუკ — ახალი სამუშაო ადგილების პროგნოზირება უკრაინის
ეკონომიკის სამრეწველო სექტორში.....97
NADIYA REZNIK, ANATOLIY OSTAPCHUK — PREDICTION OF NEW WORK PLACES IN THE INDUSTRIAL SECTOR
OF UKRAINIAN ECONOMY 97
ლილია ზლოტნიკოვა — სოციალიზმის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები ინოვაციური განვითარების
პირობებში.....109

LIDIYA ZLOTNIKOVA — AND ECONOMIC ASPECTS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT	109
ბალინა ზოგატირევა, ვალენტინა ბარაბანოვა — ტურისტული მომსახურების ბაზრის განვითარების სოციალური განვითარება უკრაინაში	116
GALINA BOHATYRYOVA, VALENTINA BARABANOVA — SOCIAL MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF MARKET OF TOURISM SERVICES IN UKRAINE.....	116
დეა ფირცხალაიშვილი, დავით დუგლაცე — კერძო უნივერსიტეტებში დასაქმებულ სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის სტატისტიკური ანალიზი და ძირითადი ჰიპოთეზები სქესობრივ ჯგუფში	124
DEA PIRTSKHALAISHVILI, DAVIT DUGLADZE — STATISTICAL ANALYSIS OF STUDENTS' TIME MANAGEMENT AND PRIVATE HYPOTHESES IN PRIVATE UNIVERSITIES	124
ელენა სკორუკი — შრომითი მიგრაციის ზრდა უკრაინაში და მისი შედეგები	130
ELENA SKORUK — GROWTH OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND ITS EFFECTS.....	130

**მენეჯმენტი და მარკეტინგი -
MANAGEMENT AND MARKETING**

ირინა კოლოდიჩუკი — უკრაინაში ნარჩენების მართვის კონცეპტუალური საფუძვლები.....	135
IRINA KOLODIICHUK — CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE	135
ალინა ვოლიკი — ცნებების „სახეობა“ და „მიმღი“ შესაბამისობა - შედარებითი ასპექტები	140
ALINA VOLYK — CONCEPTS «WAY» AND «IMAGE»: CONVENIENT AND COMPARATIVE ASPECT	140
ეკატერინე ხახტაძე — ურთიერთობათა მარკეტინგის დამოკიდებულება, ბათუმის მასპინძლობის ბაზრის გაზომვა	146
EKATERINE BAKHTADZE — ATTITUDE OF HOTELS TO RELATIONSHIP MARKETING IN THE CASE OF BATUMI HOSPITALITY MARKET	146
ნატალია ხარაძე, დავით დუგლაცე, დეა ფირცხალაიშვილი — სხელმწიფო და კერძო უნივერსიტეტებში სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის შედარებითი ანალიზი.....	151
NATALIA KHARADZE, DAVIT DUGLADZE, DEA PIRTSKHALAISHVILI — COMPARATIVE ANALYSIS OF STUDENTS TIME MANAGEMENT AT STATE AND PRIVATE UNIVERSITIES	151
ლიუდმილა კალინიჩენკო, ვალენტინა სმაჩილო, ტარას ნალივაიკო — შრომის სფეროში თანამედროვე ტრენდების გავლენა საქართველოს კონკრეტულ სფეროებში	163
LIUDMILA KALINICHENKO, VALENTYNA SMACHYLO, TARAS NALYVAIKO — THE INFLUENCE OF MODERN TRENDS IN LABOR ON THE FORMATION OF WORKFORCE CAPACITY OF THE ENTERPRISES.....	163
ლიუდმილა პეტრაშკო, პავლო პეტრაშკო — კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა: მითი თუ რეალობა	171
LIUDMYLA PETRASHKO, PAVLO PETRASHKO — CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: MYTH OR REALITY ..	171

**ფინანსები, საბანკო და საბუღალტრო საქმე -
FINANCE, BANKING AND ACCOUNTING**

მარინა მუჩიაშვილი, მაია გიორგობიანი, ზამირა შონია — ფისკალური მდგრადობის შეფასება და ფისკალური რისკების მართვა საქართველოში	178
MARINA MUCHIASHVILI, MAIA GIORGOBIANI, ZAMIRA SHONIA — ASSESSMENT OF FISCAL SUSTAINABILITY AND MANAGEMENT OF FISCAL RISKS IN GEORGIA	178

ეკონომიკური თეორია - ECONOMIC THEORY

ნადეჟდა რეზნიკი, ანნა სლობიანიკი, გეორგი აბუსელიძე — მოქმედი სავაჭრო სტრატეგიები: მათი გამოყენება და რეკომენდაციები ეფექტიანობის ღონის გაუმჯობესების მიზნით	182
NADIYA REZNIK, ANNA SLOBODYANIK, GEORGE ABUSELIDZE — EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY	182
ნატალია ვდოვენკო, ეკატერინა ნაკონეჩნაია — უკრაინის ეკონომიკაში სტრუქტურული ტრანსფორმაციის თანამედროვე ტენდენციები.....	191
NATALIA VDOVENKO, EKATERINA NAKONECHNAIA — MODERN TENDENCIES OF STRUCTURAL TRANSFORMATION IN THE ECONOMY OF UKRAINE.....	191

**საერთაშორისო ბიზნესი და მენარეგობა -
INTERNATIONAL BUSINESS AND ENTREPRENEURSHIP**

გოდერძი შანიძე — ბიზნესის განვითარების პოტენციალი იმერეთის რეგიონში..... 197
GODERDZI SHANIDZE — BUSINESS DEVELOPMENT POTENTIAL IN IMERETI REGION 197
გოდერძი შანიძე — იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა უკრაინაში203
GODERDZI SHANIDZE — PRODUCTS PRODUCED IN IMERETI REGION ARE COMPETITIVE IN UKRAINE ... 203
გულნაზ ერკომაიშვილი — ღამწვებზე მენარეგობის ხელშეწყობის ეკონომიკური პოლიტიკის სტრატეგია საქართველოში.....209
GULNAZ ERKOMAISHVILI — ECONOMIC POLICY FOR BEGINNER ENTREPRENEURS IN GEORGIA 209
ელენა პრიატელჩუკი — სოციალური მენარეგობა, როგორც ევროსაბჭოში სოციალური ეკონომიკის რეალიზაციის ფორმა..... 214
OLENA PRYATYELCHUK — SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL ECONOMY MODEL IN EUROPEAN UNION 214
ნატალია მუდრაკი — გლობალიზაციის პრობლემები და მსოფლიო ეკონომიკის გაღრმავება (სტრუქტურულ-ფუნქციონალური მიდგომა)..... 221
NATALIA MUDRAK — CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND OFFSHORIZATION OF THE WORLD ECONOMY (STRUCTURAL-FUNCTIONAL APPROACH) 221

აგრორული მეცნიერებები - AGRICULTURAL SCIENCES

მირზა სუქნიშვილი — მცხეთის რეგიონის განვითარების ტენდენციები და პერსპექტივები აჭარის რეგიონში 229
MIRZA SUKNISHVILI — TENDENCIES AND PROSPECTS FOR CATTLE-BREEDING DEVELOPMENT IN ADJARA REGION 229
ანნა სლობოდნიკი — მენარეგობის ეფექტური სტრატეგიები: მისი განხორციელება და რეკომენდაციები უკრაინაში..... 238
ANNA SLOBODYANIK — EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY 238

ტრანსპორტი - TRANSPORT

ვალენტინა კუხარჩიკი, ალექსეი კუხარჩიკი — მულტიმოდალური და ინტერმოდალური ტრანსპორტის სისტემების განვითარება 244
VALENTYNA KUKHARCHYK, OLEKSII KUKHARCHYK — MULTIMODAL AND INTERMODAL TRANSPORTATION IN TRANSPORT SYSTEMS 244
ნუგზარ ზოსიძე — საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს ისტორია და მისი როლი ქვეყნის საზღვაო ინდუსტრიის განვითარებაში..... 250
NUGZAR ZOSIDZE — THE HISTORY SHIPPING COMPANY OF GEORGIA AND ITS ROLE IN THE MARINE INDUSTRY DEVELOPMENT 250

სოციალური მეცნიერებები - SOCIAL SCIENCES

სიუზანა პასიჩნიკი, ვიჩესლავ ნაგაჩევსკი, რომან ნანივსკი — ადამიანის უფლებებისა და თავისუფლების უზენაესობის უზრუნველყოფა..... 253
SUZANNA PASICHNYK, VIACHESLAV NAGACHEVSKYI, ROMAN NANIVSKYI — SUSTAINMENT OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS 253
სვეტლანა ფურდუი — პანდემიის პერიოდში სტუდენტების ჯანდაცვითი მდგომარეობის ფორმირება სოციალურ-პედაგოგიური პრობლემა 258
SVETLANA FURDUY — THE FORMATION OF RESPONSIBLE RELATIONS TO HEALTH OF STUDENT YOUTH AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM 258
ნატალია ხოლიავკო — უმაღლესი განათლების ეროვნული სისტემის მოდერნიზაციის პროცესში სინერგიული ეფექტების მიღწევის მოდელი..... 263
NATALIYA KHOLIIVKO — MODEL OF ACHIEVEMENT OF POSITIVE SYNERGY EFFECTS OF MODERNIZATION OF NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM 263
გაბრიელა მარინა — ჯანდაცვითი უზრუნველყოფის უზენაესობის უზრუნველყოფის პრიორიტეტული ამოცანა 270
OKSANA BASHTOVENKO — HEALTH PRESERVATION IS A PRIORITY COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHER..... 270

FOR PROGNOSIS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT OF ENTERPRISES

ნინო ჟოჯიაური,

ქუთაისის უნივერსიტეტის დოქტორანტი
საქართველო, ქუთაისი

NINO JOQIAURI,

Doctoral Student of Kutaisi University,
Kutaisi, Georgia

ანოტაცია

სამეცნიერო – ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარებაში პროგნოზირების საკითხის აქტუალურობიდან გამომდინარე სტატიაში ყურადღება გამახვილებულია პროგნოზირების შემუშავების ძირითად მეთოდოლოგიაზე, მათ პრინციპებზე; მოცემულია ინოვაციური განვითარების პროგნოზის გათვლების მოდელების და ინსტრუმენტების შერჩევისა და განხორციელების დროს გადასანყვეტი ამოცანების თავისებურებები, აგრეთვე ამოსავალი ინფორმაციის სპეციფიკა და ფაქტორების სახეები.

სტატიაში შესწავლილია პროგნოზირების მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტები, პროგნოზირების შედეგის ძირითადი ეტაპები და სტრუქტურული მოდელები.

შრომში განხილულია და წარმოდგენილია დასკვნები ინოვაციურ საქმიანობაში სახელმწიფო მხარდაჭერის ძირითადი მიმართულებების, ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსების მექანიზმის სრულყოფის შესახებ.

საკვანძო სიტყვები: პროგნოზირება, ინოვაციები, ინოვაციური ეკონომიკა, პროგნოზირების პრინციპები, პროგნოზირების სქემა, პროგნოზის შედეგის ეტაპები.

ABSTRACT

The work highlights the main methodological principles of constructing prognosis of structural prognosis of scientific- technological development, peculiarities of decisive tasks in the process of considering models of prognosis, choosing instrumentation and fulfillment. The work presents a scheme and main stages of elaboration of prognosis of development of scientific-technological sphere in a modern way. The article characterizes in logical succession six stages of prognosis of development of scientific –technological sphere existing today in economic literature. It also states the main directions of the state support in the direction of creation and usage of innovative prognosis and innovative infrastructure in general.

Key words: Forecasting, Innovations, innovative economy, Forecasting principles, Forecast scheme, Stages of drawing up the forecast.

1. შესავალი.

დღეს საყოველთაოდ აღიარებულია, რომ ეკონომიკური სუვერენიტეტის შენარჩუნების შანსი XXI საუკუნეში აქვს მხოლოდ იმ ქვეყნებს, რომლებიც დღეისათვის ფორსირებული ტემპებით აგროვებენ მონინავე, მეცნიერებისა და ტექნიკის ბოლო მიღწევების გამოყენებაზე დაფუძნებულ ინოვაციურ და სამრეწველო კაპიტალს. ინოვაციური განვითარების მოცემული პრინციპებისადმი მიდევნებას ნათლად ადასტურებს დასავლეთის ქვეყნების განვითარებას.

ბოლო წლებში ბევრს ლაპარაკობდნენ და წერდნენ ინოვაციური ეკონომიკის განვითარებაზე გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში. შეუჩერებელი რიტორიკა იმის შესახებ, რომ პოსტკომუნისტური სივრცის ქვეყნები აუცილებლად უნდა გადავიდნენ ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ მოდელზე, გადაუჭარბებლად შეიძლება მათი სუვერენიტეტის აუცილებელ წინაპირობად ჩაითვალოს. მართლაც, დირექტიული გეგმიანი ეკონომიკის მთავარი ნაკლი იყო ის, რომ საბაზრო – კაპიტალისტური რეფორმების იდეოლოგები თავდაპირველად აღნიშნავდნენ ყველა დონის ეკონომიკური სისტემების დაბალ ინოვაციურ დონეს, რასაც ადგილი ჰქონდა „საკომანდო - ადმინისტრაციული დიქტატის“ პირობებში. მათი მტკიცებით, ეკონომიკის სახელმწიფო რეგულირებაზე უარის თქმა (მათ შორის ინოვაციურ – სამრეწველო პოლიტიკის იგნორირება), მისი ლიბერალიზაცია და „საბაზრო რელსებზე“ გადასვლა უნდა აღვივებდეს ეკონომიკური სუბიექტების ინოვაციურ აქტივობას.

ჩვენი ქვეყნის თანამედროვე სოციალურ – ეკონომიკური განვითარების ძირითადი ამოცანაა

მისი ინოვაციურ ტრექტორიაზე გასვლა, პოსტინდუსტრიული ინფორმაციული ეპოქისათვის დამახასიათებელი ეკონომიკური ზრდის პრინციპულად ახალი ფაქტორების მაქსიმალურად გამოყენება. ეს ამოცანა ძალზე მნიშვნელოვანია თანამედროვე საქართველოსთვის, სადაც ეკონომიკის განვითარების ინოვაციურ გზაზე გადასვლის აუცილებლობა მოითხოვს ინოვაციური საქმიანობის მძლავრ აქტივიზაციას, პირველ რიგში სამეურნეო სუბიექტების, საწარმოს დონეზე შესაბამისი სამეცნიერო – ტექნიკური დამუშავებების, საინვესტიციო და სხვა პირობებს. ის ეროვნული მეურნეობის რეორგანიზაციის შესაძლებლობას იძლევა. მეცნიერებატევად წარმოების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება საქართველოს დიდი და ტრადიციულად მზარდი ჩამორჩენის დაძლევა (მეურნეობრიობის სხვადასხვა სფეროში მსოფლიოს მაღალგანვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით).

აღნიშნული პრობლემების გადაჭრის აუცილებლობა განაპირობებს სამეცნიერო – ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის, მისი შემუშავების ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპების გათვალისწინება, დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პროგნოზის შედგენის ფაქტორების გათვალისწინებას.

მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტების პროგნოზული გათვლების, საერთოდ, სამეცნიერო – ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის ეტაპების და სტრუქტურული მოდელების აგება, აგრეთვე მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შედეგიანობის პროგნოზული შედეგების სქემის აგება ჩემი სამეცნიერო მუშაობის ერთ – ერთი ძირითადი პრობლემაა. ზემოთაღნიშნული საკითხების შესწავლისას გავაცანი და შევისწავლე უცხოელი და ქართველი მეცნიერ – მკვლევარების – ლ. ჩიქავას, ა. აბრალავას, ე. ბარათაშვილის, გ. ჯოლიას, ი. შუმპეტერის, ვ. ანშინის, ე. ბრიუსის და სხვა მონოგრაფიებს.

2. ძირითადი ნაწილი.

2.1.სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზირების პრინციპები.

საინვესტიციო რესურსების დეფიციტის პირობებში მნიშვნელოვანი ფაქტორი არის სამამულო მრეწველობის განვითარების საქმეში სამეცნიერ-

ო-ტექნიკური და ინოვაციური პოტენციალის აქტიური გამოყენება. ცნობილია, რომ ტექნიკური პროგრესის ფაქტორი განსაზღვრავს წარმოების გადიდებას არსებული სამუშაო ძალისა და სიმძლავრეების (ფონდების) პირობებში.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების (ტექნიკური პროგრესის) ფაქტორის ასახვის ერთ-ერთი შედარებით გავრცელებული ინსტრუმენტია ე.წ. საწარმოო ფუნქციები. ამ პროცესის მოდელირებისას საწარმოო ფუნქციის აპარატის საფუძველზე ტექნიკურ პროგრესს უწოდებენ „ნეიტრალურს“, თუკი იგი გარკვეული პერიოდის განმავლობაში არ ცვლის დამოკიდებულებას ისეთ მაჩვენებლებთან დაკავშირებით, როგორებიცაა:

- წარმოების მოცულობა, სამუშაო ძალისა და კაპიტალის ღირებულება — თუკი კაპიტალით სამუშაო ძალის შეცვლა არ იწვევს წარმოების გადიდებას. ამ შემთხვევაში, „ჰიკსის“ მიხედვით, ტექნიკური პროგრესი ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ტექნიკამ მიაღწია ზღვრულ მწარმოებლურობას და ამ ფაქტორების ზრდა განაპირობებს წარმოების მოცულობის ექსტენსიურ გადიდებას;
- კაპიტალუკუება და პროცენტის ნორმა — თუკი პროცენტის ნორმას და კაპიტალტევადობას აქვს უცვლელი ხასიათი, მაშინ ტექნიკური პროგრესი, „ჰაროდის“ მიხედვით ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ კაპიტალის მწარმოებლურობა ზღვრული გახდა, ე.ი. მიაღწია პროცენტის ნორმის დონეს და ამ ფაქტორების ზრდა გამოიწვევს შრომის მაჩვენებლის ექსტენსიურ ზრდას;
- შრომის მწარმოებლურობა და ხელფასის დონე — თუკი მათ შორის დამოკიდებულება დარჩება უცვლელი, მაშინ ტექნიკური პროგრესი, „სოლოუს“ მიხედვით, ნეიტრალურია. ეს იმას ნიშნავს, რომ შრომის მწარმოებლურობა ზღვრული გახდა; ტექნიკური პროგრესის ზრდა გამოიწვევს კაპიტალის მოცულობის ექსტენსიურ ზრდას.

წარმოებაზე ტექნიკური პროგრესის ზემოქმედების კვლევისას, ავტონომიური ფაქტორის როლში (წარმოების სხვა ფაქტორების ცვლილების გათვალისწინების გარეშე), შრომისა და კაპიტალის უცვლელი დონის შემთხვევაში იგი განისაზღვრება, როგორც წარმოების ზრდა.

„სოლოუს“ მიხედვით, განსაზღვრული ტექნიკური პროგრესი ნივთდება კაპიტალში, რომლის ზრდას უწოდებენ ახალ ტექნიკაში ინვესტირებას (ე.ი. ეს არის მეცნიერებატევადი ინვესტიციები, რომლებიც განაპირობებენ კაპიტალის მწარმოებლურობის ცვლილებას).

„სოლოუსეული“ მიდგომის მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ტექნიკური პროგრესი პერიოდში განსაზღვრება გასულ პერიოდში შექმნილი ტექნიკის დონით. ამასთან, კაპიტალური დაბანდება გაითვალისწინება არა წმინდა მოცულობით, არამედ ტექნიკური პროგრესის ტემპში ასახული მათი ხარისხის მაჩვენებლის გათვალისწინებით.

მხედველობაში მისაღებია ის გარემოება, რომ პერსპექტივაში მხოლოდ შრომითი რესურსების რეზერვები და ხარისხი არ შეიძლება იყოს ეკონომიკური ზრდის ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორი. აუცილებლად არის გასათვალისწინებელი ინვესტიციებისა და ძირითადი კაპიტალის ხარისხთან დაკავშირებული ტექნიკური პროგრესის ასპექტები. მათ განსაზღვრავს ინტენსიური ინვესტიციები და ინტენსიური საინვესტიციო პროცესი.

განხილული სისტემის ჩარჩოებში სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შემუშავებისას, ჩვენი აზრით, მიზანშეწონილია შემდეგი ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპების გათვალისწინება;

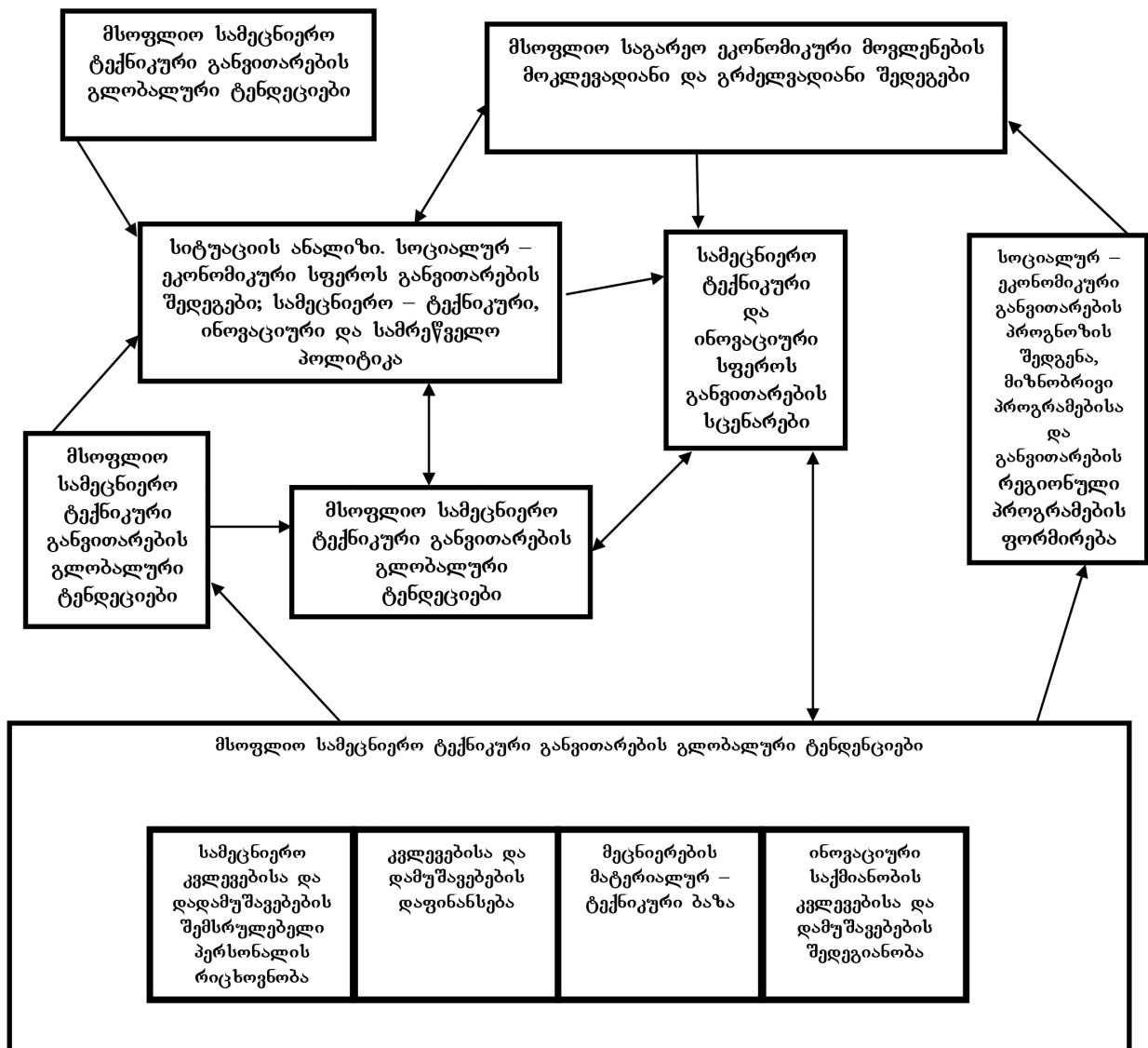
- ამოსავალ საინფორმაციო მაჩვენებლებად უნდა გამოიყენონ ის მაჩვენებლები, რომლებიც ყველაზე მეტად ახდენენ გავლენას საპროგნოზო სიდიდეზე;
- პროგნოზების შემუშავებისას მიზნებით, ამოცანებითა და რესურსული უზრუნველყოფით განსხვავებული სოციალ-ეკონომიკური, სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების ალტერნატიული გზების განხილვა;
- პროგნოზირების მოდელების გამოყენებადი ხასიათი მონაცემთა შერჩევის პირობაში, შერჩევაში შემთხვევითი და გამოტოვებული მონაცემების არსებობის გათვალისწინებით, რომლებიც ზუსტად არ ასახავენ რეალურ ტენდენციებს;
- პროგნოზირების პროცესში სამეცნიერო-ტექ-

ნიკური და ინოვაციური სფეროს მაჩვენებლების, როგორც სამეცნიერო, სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური საქმიანობის პროგნოზის ურთიერთშეთანხმებული და ერთიმეორესთან დაკავშირებული მახასიათებლების განხილვა;

- პროგნოზირების მოდელების ადაპტაციურობა და სისრულე (პროგნოზირების მოდელების თვითმაკორექტირებელი სისტემის შექმნა, რომელსაც შეუძლია პროგნოზის შედეგების გათვალისწინებით ოპერატიულად მოახდინოს რეაგირება მონაცემთა დინამიკის ხასიათის ცვლილებაზე);
- გადანყვეტილების მიმღებ პირთა აქტიური როლი იმ მონაცემთა შერჩევაში, რომელთა მიხედვით კეთდება პროგნოზი და პროგნოზირების მოდელების ადაპტაციური სისტემის ჩამოყალიბება (ამა თუ იმ ამოსავალი მონაცემების შერჩევაში შესაძლებლობების გათვალისწინება და პრიორიტეტულობის ვარირება იმ პირებისა, რომლებიც იღებენ გადანყვეტილებებს, პროგნოზირების შერჩეული მოდელების გათვალისწინებისა და ვარირების შესაძლებლობისას). სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს პროგნოზის შემუშავების გამსხვილებული სქემა გამოსახულია 2.1. ნახაზზე.

საანალიზო სფეროს განვითარების პროგნოზის გათვლის მოდელებისა და ინსტრუმენტარიუმის შერჩევისა და რეალიზაციისას უნდა გაითვალისწინონ გადასაწყვეტი ამოცანების თავისებურებები, ამოსავალი ინფორმაციის სპეციფიკა და ფაქტორების შემდეგი ჯგუფი:

1. საგარეო-ეკონომიკური მოვლენების შედეგები. აქ საუბარია ქვეყანაში ეკონომიკურ და პოლიტიკურ სიტუაციაზე, სხვადასხვა სახის საგარეო-ეკონომიკური და სხვა ფაქტორების გავლენის გათვალისწინების მიზანშეწონილობაზე. ეკონომიკის განვითარების ტემპების მსოფლიო მნიშვნელობის რყევები და პოლიტიკური კონიუქტურის ცვლილებები ქმნიან იმ ფონს, რომელიც უნდა გაითვალისწინონ სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზების შემუშავებისას.

ნახ.1. სამეცნიერო - ტექნიკური და ინოვაციური განვითარების პროგნოზის შემუშავების გამსხვილებული სქემა

2. სიტუაცია ქვეყანაში. ქვეყნის შიგნით სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების მოკლევადიანი და საშუალოვადიანი პროგნოზირების დროს მიზანშეწონილია გაითვალისწინონ ორი ძირითადი ასპექტი: პროგნოზი უნდა ითვალისწინებდეს როგორც თვით სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს, ასევე მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკის შიდა მოთხოვნებსა და შესაძლებლობებს; გარდა ამისა, იგი უნდა ეყრდნობოდეს საანალიზო მაჩვენებლების ჩამოყალიბებული დინამიკის წინასწარ ანალიზს.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენისას მხედველობაში უნდა მიიღონ და გაითვალისწინონ

შემდეგი ფაქტორები: მეცნიერებისა და განათლების პრიორიტეტულ მიმართულებებზე რესურსების კონცენტრაციის აუცილებლობა; სამამულო ეკონომიკის ჩამოყალიბებული ტექნოლოგიური სტრუქტურა და ტექნოლოგიური ფაქტორების წამყვანი როლი ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პრობლემების გადაჭრაში; ტექნოლოგიური განვითარების სამამულო რესურსების მდგომარეობა; შრომითი პოტენციალის მდგომარეობა და ხარისხი, სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების მთელი სფეროს სტრუქტურული რეორგანიზაციის აუცილებლობა.

3. მაკროეკონომიკური განვითარების ვარიანტები. პროგნოზული გათვლები აუცილებელია აიგოს სამეცნიერო-ტექნიკურ სფეროსთან მიმართებაში რიგი, გარე პარამეტრების საფუძველზე. მაგალითად, სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს დაფინანსების პროგნოზი ემყარება ისეთი მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების პროგნოზებს, როგორებიცაა მთლიანი შიდა პროდუქტის ოდენობა, სამრეწველო წარმოების მოცულობა, ინფლაციის დონე და სხვა. მეცნიერების სფეროში დასაქმების პროგნოზი, ერთის მხრივ, არ შეიძლება არ ითვალისწინებდეს მოცემულ სფეროში ფინანსურ მდგომარეობას და მეორეს მხრივ, მასში უნდა გაითვალისწინონ ქვეყანაში დემოგრაფიული სიტუაციის პერსპექტივების მახასიათებელი მონაცემები.

სამეცნიერო-ტექნიკური და ინოვაციური სფეროს განვითარების პროგნოზი ჩამოყალიბებული ტენდენციების ექსტრაპოლიაციის ტრადიციული მეთოდების საფუძველზე, ცალკეული მაჩვენებლის რეტროსპექტივის არასაკმარისი სიღრმის გამო, შეიძლება შეიმუშაონ მხოლოდ ეკონომიკური სიტუაციის განვითარების ინერციული სცენარისათვის, თანაც ერთობ პირობითად. ქვეყანაში ეკონომიური სიტუაციის არასტაბილურობა და უკანასკნელ ათწლეულში მიმდინარე სტრუქტურული ცვლილებები არ იძლევა საშუალებას, პირდაპირ გამოიყენონ 1991 წლამდე პერიოდში საპროგნოზო მაჩვენებლების დინამიკის ამსახველი სახელმწიფო სტატისტიკური ანგარიშგების არსებული ფორმები.

ცალკეული მაჩვენებლების მიხედვით, რეპრეზენტაციული მონაცემების უქონლობის გამო, სახელმწიფო სტატისტიკურ ანგარიშგებაში ატარებენ ერთდროულ გამოკვლევებს. ამ პროცესის უპირატესობაა ის, რომ შედარებით სრულად ხდება კვლევის ობიექტის ასახვა კვლევის წინაშე დასმული მიზნების შესაბამისად. თუმცა ამ გამოკვლევების ჩატარება, ჩვეულებრივ, პირველადი მონაცემების დამუშავებისას გარკვეულ სირთულესთანაა დაკავშირებული, რაც განაპირობებს შეფერხებებს კვლევების შედეგების გამოქვეყნებისას.

ნებისმიერ შემთხვევაში, სახელმწიფო სტატისტიკური ანგარიშგებისა (თუნდაც არასრულის, მაგრამ თავისდროულად და რეგულარულად შემოსულის) და ჩატარებულ გამოკვლევების მონაცემებს შორის საჭირო და აუცილებელია გონივრული კომპრომისი.

2.2.სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენის ეტაპები და სტრუქტურული მოდელები.

ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნიკური სფეროს განვითარების პროგნოზის შედგენა განსაზღვრულ ლოგიკურ თანმიმდევრობას მოითხოვს; ეკონომიკურ ლიტერატურაში სამეცნიერო-ტექნოლოგიური სფეროს განვითარების პროგნოზის შემდეგ ეტაპებს განიხილავენ:

1. კვლევებისა და დამუშავებების დაფინანსების სიდიდის პროგნოზი;
2. კვლევებსა და დამუშავებებზე განეული დანახარჯების სიდიდის პროგნოზი ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით);
3. მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შესრულებაზე დასაქმებული პერსონალის რიცხვოვნობის პროგნოზი;
4. მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შესრულებაზე დასაქმებული პერსონალის საშუალო ხელფასის პროგნოზი;
5. მეცნიერების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მაჩვენებლების პროგნოზი;
6. საპატენტო აქტივობის მაჩვენებლების პროგნოზი. მოკლედ განვიხილოთ ყველა ჩამოთვლილი ეტაპის შინაარსი.

პირველ ეტაპზე ხორციელდება კვლევებსა და დამუშავებებზე განეული საერთო შიდა დანახარჯების მოცულობის პროგნოზირება. კვლევებისა და დამუშავებების დაფინანსების ძირითადი წყაროების სახით საპროგნოზო მოდელებში გამოყოფილია: საბიუჯეტო სახსრები, სამეწარმეო სექტორის სახსრები; უმაღლესი განათლების სექტორის სახსრები; არამომგებიანი კერძო სექტორის სახსრები; უცხოური წყაროების სახსრები; უცხოური წყაროების სახსრების პროგნოზი.

ბიუჯეტის სახსრებიდან დაფინანსების მაჩვენებლის სიდიდის პროგნოზი გაითვლება მთლიანი შიდა პროდუქტისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის მაჩვენებლის დინამიკის საფუძველზე. სამეწარმეო სექტორიდან შემოსული ფინანსური სახსრების სიდიდის პროგნოზირებისას, ამოსავალი პარამეტრების სახით გამოიყენება სამრეწველო წარმოების საპროგნოზო სიდიდე. არამომგებიანი კერძო სექტორიდან და უმაღლესი განათლების სექტორიდან შემოსული სახსრების სიდიდის პროგნოზირება მთლიანი შიდა პროდუქტის მაჩვენებლისა და სამრეწველო წარმოების მოცულობის მაჩვენებლის დინამიკის შეფასებები. უცხოეთის წყაროებიდან დაფინანსების პროგნოზი გაითვლება საექსპერტო შეფასებების

მიღების ტექნოლოგიების, მიმდინარე პერიოდში დაბალანსებული უცხოური ინვესტიციების დინამიკის ექსტრეპოლაციის გათვალისწინებით

მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე დანახარჯების მაჩვენებელი განზოგადოებული ხასიათის მატარებელია. ამიტომ, მისი პროგნოზული შეფასებები გამოიყენება შემავალი ინფორმაციის სახით სამეცნიერო-ტექნოლოგიური და ინოვაციური სფეროს სხვა დანარჩენი მაჩვენებლების პროგნოზირებისას.

მეორე ეტაპზე ხდება იმ სახსრების ოდენობის პროგნოზირება, რომლებიც მიიღება დაფინანსების სხვადასხვა წყაროდან ერთ მუშაკზე გაანგარიშებით. მეცნიერების ყველა სექტორში მოცემული მაჩვენებლის დინამიკა სხვადასხვანაირად ყალიბდება. ამიტომ, მოდელები მათი პროგნოზირებისათვის, ისევე, როგორც დანახარჯების საერთო სიდიდის პროგნოზირებისას, მეცნიერების ცალკეული სექტორისათვის ინდივიდუალურად მუშავდება. ამ მოდელებში, შემავალი ინფორმაციის სახით, პირველ ეტაპზე ძირითად მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებთან ერთად, აიღება შიდა დანახარჯების საერთო მოცულობის პროგნოზი.

მესამე ეტაპზე გაითვლება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების სფეროში დასაქმებული პერსონალის რიცხვოვნობის პროგნოზი ამ ეტაპისათვის შემავალი ინფორმაცია არის მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე განეული დანახარჯების საერთო მოცულობის ადრე გაკეთებული პროგნოზი, მეცნიერების ყოველ სექტორსა და მეცნიერების სფეროში დასაქმებულ თითოეულ მუშაკზე დანახარჯების სიდიდის პროგნოზი. დამატებითი ამოსავალი ინფორმაციის სახით გამოიყენება მოსახლეობის რიცხვოვნობისა და დასაქმების პროგნოზები.

პერსონალის საერთო რიცხვოვნობის პროგნოზი გაითვლება, როგორც ცალკეულ სექტორებში დასაქმებულთა რიცხვოვნობის ჯამი.

მეოთხე ეტაპზე პერსონალის რიცხვოვნობისა და შიდა დანახარჯების პროგნოზების საფუძველზე გაითვლება მეცნიერების ცალკეულ სექტორში მუშაკთა საშუალო ხელფასის სიდიდის პროგნოზი.

მოცემული პროგნოზი კორექტირდება ინფლაციის მოსალოდნელი დონის პროგნოზული შეფასების გათვალისწინებით.

მეხუთე ეტაპზე ხდება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის მაჩვენებლების პროგნოზების შემუშავება. ეს პროგნოზები გაითვლება შიდა ხარჯების პროგნოზების საფუძველზე, კერძოდ, გაითვალისწინება

მიმდინარე და კაპიტალურ დანახარჯებში მონყო-ბილობაზე განეული ხარჯების ხვედრითი წილი.

მეექვსე ეტაპზე ხორციელდება მეცნიერული კვლევებისა და დამუშავებების შედეგიანობის პროგნოზის შემუშავება, საპატენტო აქტივობის ისეთი მაჩვენებლის საფუძველზე, როგორცაა სამამულო და უცხოელი პირების განაცხადები, ასევე მეცნიერულ კვლევებსა და დამუშავებებზე განეული დანახარჯების პროგნოზი და ამ სფეროში დასაქმებულთა რიცხვოვნობის პროგნოზი.

ამრიგად, ინოვაციური საქმიანობის მართვის სისტემა ითვალისწინებს საგანგებო გაანგარიშებების ჩატარებას, რომლებიც დაკავშირებულია სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგნოზებთან. სამეცნიერო-ტექნიკური პროგნოზი წარმოადგენს ამა თუ იმ სფეროში მეცნიერებისა და ტექნიკის მომავალი განვითარების შინაარსის, მიმართულებებისა და მოცულობების კომპლექსურ სავარაუდო შეფასებას.

პროგნოზი ამცირებს ვარიანტული დამუშავებების რაოდენობას გეგმის ფორმირებისას, ამაღლებს გეგმის დასაბუთების ხარისხს, აყალიბებს მის საბოლოო მიზნებს, განსაზღვრავს გეგმის შესრულების პირობებს, გამოკვეთავს ობიექტის განვითარების შესაძლებელ გზებს, მოსალოდნელ შედეგებს. ამდენად, ის, პირველ რიგში, ემსახურება საგეგმო გადაწყვეტილებების დასაბუთებას.

ინოვაციურს განეკუთვნება შემდეგი სახის საქმიანობები:

- სამეცნიერო-კვლევითი, საცდელ-საკონსტრუქტორო და ტექნოლოგიური სამუშაოების შესრულება, რომლებიც ორიენტირებულნი არიან ეკონომიკურ ბრუნვაში რეალიზებული ახალი ან სრულყოფილი პროდუქციის, ახალი ან სრულყოფილი ტექნოლოგიური პროცესის შექმნაზე;
- მარკეტინგული კვლევების ჩატარება და ინოვაციური პროდუქციის გასაღების ბაზრის ორგანიზება;
- ტექნოლოგიური ხელახალი აღჭურვის განხორციელება და წარმოების მომზადება;
- ახალი პროცესების, პროდუქციისა და ნაკეთობათა გამოცდის, სერტიფიკაციისა და სტანდარტიზაციის განხორციელება;
- ახალი ან სრულყოფილი პროდუქციის წარმოების პირველსაწყისი პერიოდი, ახალი ან სრულყოფილი ტექნოლოგიების გამოყენება ინოვაციური პროექტის გამოსყიდვის ნორმატიული ვადის მიღწევამდე;

- ინოვაციური ინფრასტრუქტურის შექმნა და განვითარება;
- ინოვაციური საქმიანობისათვის საჭირო კადრების მომზადება და გადამზადება;
- ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებსა და კონფიდენციალურ სამეცნიეროტექნიკურ და ტექნოლოგიურ ინფორმაციაზე უფლებების დაცვა, გაცემა და შექმნა;
- ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსება ინოვაციურ პროგრამებსა და პროექტებში ინვესტიციების განხორციელების ჩათვლით;
- სხვა სახის სამუშაოები, რომლებიც აუცილებელია ინოვაციური საქმიანობის განხორციელებისთვის და არ ეწინააღმდეგებიან ქვეყნის კანონმდებლობას.

ყველა განვითარებული ქვეყნის მთავრობა ინოვაციური პოლიტიკის პრიორიტეტების საფუძველზე ამუშავებს და ამტკიცებს ინოვაციურ პროგრამებს, ასევე ინოვაციური საქმიანობის მხარდაჭერ და ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამებს. გარდა ამისა, ამ ქვეყნებში შემუშავებულია ინოვაციური საქმიანობის შესახებ კანონები, რომლებშიც შეტანილია ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერის ღონისძიებები (ფორმები).

სახელმწიფო ინოვაციური პროგრამებისა და მიზნობრივი პროგრამების შექმნა ჩამოყალიბებისას ხდება მათში ჩართული ინოვაციური პროექტებისა და ინოვაციური ინფრასტრუქტურის განვითარების პროექტების საკონკურსო შერჩევა.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერა ხორციელდება შემდეგი ძირითადი მიმართულებით:

- ა) ინოვაციურ საქმიანობასთან დაკავშირებული სამეცნიერო-კვლევითი, საცდელ-საკონსტრუქტორო და ტექნოლოგიური სამუშაოების დაფინანსება;
- ბ) ინოვაციური პროგრამებისა და პროექტების ინოვაციური საქმიანობის უზრუნველმყოფი ღონისძიებების, ასევე, ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის, სუბიექტების, სამუშაოების დაფინანსება;
- გ) საზღვარგარეთ გამოგონებებისა და სამრეწველო ნიმუშების დაპატენტების დაფინანსება, რომლებიც შედიან საექსპორტო პროდუქციის შემადგენლობაში ან ექსპორტირებისათვის გამიზნულ სამამულო პროდუქციაში;
- დ) ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების შექმნასა და განვითარებაში სახსრების ინვესტირება;

- ე) ინოვაციური საქმიანობის შედეგად შექმნილი პროდუქციის შესყიდვაზე სახელმწიფო შეკვეთის განთავსება;
- ვ) ცალკეული საინოვაციო პროექტების და მათი განმახორციელებელი ღონისძიებების რეალიზაციაზე სუბსიდიების გაცემა;
- ზ) ქვეყნის თავდებობა უცხოეთის კრედიტორებსა და ინვესტორებთან ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების და ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების ვალდებულებების შესრულებაზე;
- თ) ქვეყნის მენარმეების მიერ წარმოებული მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის სატარიფო და არასატარიფო რეგულირება იმ ანალოგებთან მიმართებაში, რომლებიც სუბსიდირდებიან უცხოური მენარმეების პროდუქციით და მათ სახელმწიფოები ახორციელებენ;
- ი) შეღავათების გაცემა ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისა და ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტების მიმართ, გადასახადებთან, მოსაკრებლებთან, ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტების თუ არასაბიუჯეტო ფონდებში შენატანებთან მიმართებაში, ქვეყნის კანონმდებლობის შესაბამისად;
- კ) სახელმწიფოსათვის კუთვნილი ქონების გამოყენებაზე, მათ შორის ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების გამოყენებაზე უფლების გაცემა.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერა ხორციელდება მხოლოდ ამ საქმიანობის განხორციელების პერიოდში. ინოვაციური პროექტის სახელმწიფო მხარდაჭერა ზოგიერთ ქვეყანაში ხორციელდება გამოსყიდვის ნორმატიული ვადის პერიოდში, მაგრამ წარმოების დაწყების მომენტიდან სხვადასხვა პერიოდებია დადგენილი.

ინოვაციური საქმიანობის ინფრასტრუქტურის სუბიექტებს, რომლებიც კომერციულ სანყისებზე არიან შექმნილი, სახელმწიფო მხარდაჭერის მიღება შეუძლიათ ქვეყანაში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად.

სახელმწიფო ორგანიზაციებს უფლება აქვთ ინოვაციური საქმიანობის განმახორციელებელ მცირე ინოვაციურ საწარმოებს არენდით გადასცენ სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული ფართობი ან ქონება, შესაბამისი შეღავათების გათვალისწინებით.

ინოვაციური საქმიანობის დაფინანსება ხორციელდება:

- ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების სახსრების ხარჯზე;
- ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტების მიერ გარედან მოზიდული სახსრების ხარჯზე;
- ცენტრალური ბიუჯეტის, ადგილობრივი ბიუჯეტების სახსრების ხარჯზე;
- ინოვაციურ პროცესში მონაწილე სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების და სხვა სახელმწიფო ორგანიზაციების სახსრების ხარჯზე;
- უცხოელი ინვესტორების, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებისა და ფონდების სახსრების ხარჯზე.

ინოვაციური საქმიანობის სახელმწიფო დაფინანსება ხორციელდება:

- ქვეყნის აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების მიერ, მთავრობის მიერ დადგენილი ნორმატივების ფარგლებში;
- აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების სუბიექტების მიერ მათი უფლებამოსილების ფარგლებში;
- სახელმწიფო ორგანიზაციების მიერ, რომლებიც ახორციელებენ ინოვაციური საქმიანობის სუბიექტებისათვის სახელმწიფო მხარდაჭერას.

სახელმწიფო ინოვაციური პოლიტიკის რეალიზაციისას ხორციელდება ღონისძიებები მცირე და საშუალო ინოვაციური მენარმეობის მხარდასაჭერად. ეს ღონისძიებები და მათ განსახორციელებლად გაწეული სახსრები გამოიყოფა ინოვაციური საქმიანობის მხარდაჭერი პროგრამებისა და მცირე მენარმეობის მხარდაჭერი პროგრამების დასაფინანსებლად. ინოვაციური პროექტების საბიუჯეტო დაკრედიტება ხორციელდება დადგენილი წესით.

3. დასკვნა

პროგნოზირება - მუშაობის წინასაგემო სტადიაა. პროგნოზირების მეთოდებიდან შედარებით გავრცელებულია საექსპერტო შეფასებისა და მოდელირების მეთოდები;

ინოვაციების პროგნოზირება – ეს არის რთლი პროცესი რისკის დიდი წილით. ეს აიხსნება ისეთი ფაქტორების გათვალისწინების აუცილებლობით, როგორცაა კონსულტანტების ქმედებები, საკუთარი ხარჯების გათვლის სირთულე, პროდუქციის დამზადებაზე და ფასების ცვლილებით პროდუქციაზე, რაც უფრო რთული და ძვირადღირებულია ტექნიკა, მით უფრო აქტუალურია მისი სასიცოცხლო ციკლის გაგრძელების შესაძლებლობის გათვალისწინების პრობლემა;

ინოვაციების უზრუნველყოფას ყოვენ შემდეგ სახეობებად: ინფორმაციული, ტექნიკური, ფინანსური და საკადრო. ინფორმაციული უზრუნველყოფა – რთული და წინააღმდეგობრივი პროცესია, რამდენადაც, ერთი მხრივ, საჭიროა სრული ინფორმაცია მეციერებისა და ტექნიკის მოცემული მიმართულების მდგომარეობის შესახებ, ხოლო მეორეს მხრივ, საჭიროა არ იქნას დაშვებული ინფორმაციის გაყონვა საკუთარი დამუშავებების შესახებ. ინოვაციების ტექნიკური უზრუნველყოფა გულისხმობს შესაბამის ბაზას, რათა შესრულდეს სამუშაოები კონსტრუირებისათვის, საცდელი ნიმუშების დამზადებისათვის და ტექნოლოგიების გამართვისათვის. ინოვაციების ფინანსური უზრუნველყოფა – ერთ – ერთი რთული პრობლემა თანამედროვე ეტაპზე ქვეყნის (განსაკუთრებით გარდამავალი ეკონომიკების მქონე ქვეყნების) ეკონომიკაში, რამდენადაც არ არსებობს ინოვაციების სახელმწიფო მხარდაჭერის ეფექტიანი სისტემა. მკაცრად გაუარესდა მდგომარეობა მეცნიერულ კადრებთან მიმართებაში;

ინოვაციების პროგნოზირების სტადიაზე საჭირო და აუცილებელია ეკოლოგიური და სოციალური ფაქტორების გათვალისწინება. ამ ფაქტორების იგნორირებით შეიძლება მკვეთრად შემცირდეს ინოვაციების ეფექტიანობა;

მცირე ბიზნესი ერთობ ეფექტიანია ინოვაციურ საქმიანობაში, რამდენადაც წარმოების მცირე მასშტაბები ტექნოლოგიური პროცესების მოქნილობა და მუშაკების მაღალი კვალიფიკაცია და შემოქმედებითი გარემო შესაძლებელს ხდის სწრაფად დაინერგოს ინოვაციები წარმოებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] აბრალავა ა., გვაჯაია ლ., ქუთათელაძე რ., 2009. საინოვაციო მენეჯმენტი. თბ.: სტუ.
- [2] ბარათაშვილი ე., დათაშვილი ვ., ნაკაიძე გ., ქუთათელაძე რ., 2008. ინოვაციური მენეჯმენტი. თბ.: გამომცემლობა „ვეროპული უნივერსიტეტი“.
- [3] ქოქიაური ლ., ქოქიაური ნ., 2015. ინოვაციები. თბ.: სტუ გამომცემლობა.
- [4] ჩიქავა ლ., 2006. ინოვაციური ეკონომიკა. თბ.: საგამომცემლო „სიბხლე“.
- [5] ჯოლია გ., სეხნიაშვილი დ., 2010. ცოდნის ეკონომიკა და მართვა. თბ.: სტუ.
- [6] Давтян М., Щербакoва Т., Карзанова И., 2014. Экономика инновационной деятельности предприятия. М.: ГУДН.
- [7] Экономика инноваций: учебник. 2009. Под ред. В. Горфинкеля. М.: Вузовский учебник.
- [8] Peter F Drucker., 2015. Innovation and Entrepreneurship. Practice and Principles. With a foreword by Joseph Maciariello. Harperkolin. London and New York.
- [9] Khargadon E., 2007. Management of Innovations. Experience of Leading Companies. М.: Williams.
- [10] Лемерль П., 1994. Инновационная теория: истоки и перспективы развития. Пер. с франц. Киев: Арена – Пресс. с.119.
- [11] Lundvall B., 1992. National Sისტems of Innovation: Towards a Theory of Innovation and Interactive Learning. London: Printer Publishers.
- [12] Nelson R., 1993. National Innovation Sისტems: A Comparative Analysis. Oxford Univ. Press.
- [13] Porter M., Bjnd G., 1999. Innovative Capacity and Prosperity the Next Competitiveness challenge in the Glabal Competition venes Report. N.Y. p.12.
- [14] Qoqiauri L., 2016. For Further Perfecting of Innovation Policy in Georgia. International Journal of latest research in Science and Technology. (IJLRST). Volume 5. Issue 3. Pp 11-21.
- [15] Qoqiauri L., 2017. From the History of Forming and Development the Concept of the National Innovative System. 2017. World Wide Journal of Multidisciplinary Research and Development. 51. September. Volume 3. Issue 9. Pp. 234 – 239. <https://www.wwjmr.com/index.php> (Im. F.)
- [16] Qoqiauri L., Qoqiauri N., 2017. Theoretical Aspects of Innovative Economics. SC-Media Media Group. Baku. Vol. 4. Pp. 3 – 18. (Im. F.)

სახელმწიფო და ინოვაციური განვითარება

STATE AND INNOVATION DEVELOPMENT

ივორ გალიცა,

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ოფიციალურად აკრედიტებული საერთაშორისო ექსპერტი ინოვაციური ეკონომიკის სფეროში, ეკონომიკისა და მართვის უნივერსიტეტის „KPOK“ -ის სანარმოს ეკონომიკისა და მენეჯმენტის კათედრის პროფესორი, კიევი, უკრაინა

მისაელ შეფერი,

ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი. ასოციაცია „1901 SEPIKE“-ს პრეზიდენტი, პოინტესი, საფრანგეთი

ანზორ დევაძე,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ტურიზმის ფაკულტეტის პროფესორი, ბათუმი, საქართველო

ნიკოლაი შევჩენკო,

ფიზიკა-მათემატიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, ინოვაციური განვითარების სფეროს ანალიტიკოსი, კიევი, უკრაინა

IHOR HALYTSIA,

Dr of Economics, Full Professor, Professor at the Economics and Enterprise Management Department, University of Economics and Law «KROK», Kiev, Ukraine

MICHAEL SCHAEFER,

Doctor, Professor, President L' Association 1901 SEPIKE. Poitiers, France

ANZOR DEVADZE,

Ph.D in Economics, Professor, Head of Tourism Department at Shota Rustaveli Batumi State University, Batumi, Georgia

MYKOLA SHEVCHENKO,

Ph.D in Physical and Mathematical Sciences, Analyst in the field of innovative development, Kiev, Ukraine

ანოტაცია

ნაჩვენებია, რომ თანამედროვე პირობებში მდგრადი ეკონომიკური უპირატესობების უზრუნველსაყოფად აუცილებელია მაქსიმალურად იქნას გამოყენებული რაც შეიძლება მეტი ინდივიდის კრეატიული პოტენციალი როგორც მაკრო, ასევე მიკროდონეზე. მოცემული ამოცანის მაკროდონეზე გადასაწყვეტად შემოთავაზებულია მონიტორინგის, პროგნოზირების, დაგეგმარებისა და ინოვაციური საქმიანობის რეალიზაციის უზრუნველყოფის სისტემები. განხილულია მოცემული სისტემის შემადგენლები (ქვესისტემები) და მისი ფუნქციონირების მექანიზმი.

საკვანძო სიტყვები: ინოვაციური განვითარება, ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო რეგულირება, მონიტორინგის, პროგნოზირების, დაგეგმარებისა და ინოვაციური საქმიანობის რეალიზაციის უზრუნველყოფის სისტემები.

ABSTRACT

It is shown that in modern conditions, in order to ensure sustainable economic advantages, it is necessary to use in maximum the creative potential of as many individuals as possible, both at the macro and at the micro level. To solve

this problem at the macro level, a System for monitoring, forecasting, planning and ensuring the implementation of innovation activities is proposed. The components (subsystems) and the mechanism of functioning of this system are considered.

Keywords: *innovative development, state regulation of innovative development, systems of monitoring, forecasting, planning and ensuring the implementation of innovative activities.*

კვლევის აქტუალობა

თანამედროვე პირობებში ინოვაციური მართვის საკითხები სამეურნეო საქმიანობის ყველა დონეზე იძენენ პრიორიტეტულ თეორიულ და პრაქტიკულ მნიშვნელობას. აღნიშნული ბუნებრივიცაა, ვინაიდან, ექსტენსიური ეკონომიკური ფაქტორების ამონურვის პირობებში, ინოვაცია წარმოჩნდება როგორც კონკურენტუნარიანობის უზრუნველყოფისა და ეკონომიკური ზრდის მძლავრი ბერკეტი, და აქედან გამომდინარე ნებისმიერი ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის კეთილდღეობის საფუძველი. თანამედროვე პირობებში განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო

ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენენ ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო რეგულირების საკითხები, რასაც ეძღვნება მოცემული სტატია.

კვლევის ობიექტს წარმოადგენს სახელმწიფო რეგულირების ინოვაციური პროცესის თეორიული და მეთოდოლოგიური საკითხები. მოცემული სტატიის კვლევის საგანი-სახელმწიფო რეგულირების, პროგნოზირებისა და ინოვაციური პროცესების განვითარების სისტემებია საბაზრო და გარდამავალ ეკონომიკაში.

მასალები და მეთოდები. კვლევის პროცესში გამოყენებულ იქნა სისტემური ანალიზისა და სინთეზის მეთოდები.

კვლევის შედეგები. ინოვაციები, როგორც ეკონომიკური განვითარების ფაქტორი, განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენენ თანამედროვე პირობებში. აღნიშნული სიტუაცია დაკავშირებულია იმასთან, რომ ცივილიზაცია გადადის განვითარების პრინციპულად სხვა ეტაპზე, ყველა წინამდებარე ეტაპებისაგან ძირეულად განსხვავებულზე. ეს ეტაპი შეიძლება დავახასიათოთ როგორც „ეკონომიკური სტრესი“, რომელიც არსებითად განსხვავდება წინა პერიოდების განვითარებისაგან. უპირველესად მოცემულ ეტაპზე გადამწყვეტ მნიშვნელობას იძენს ინფორმაციულ-ინოვაციური რესურსები, დაკავშირებული ინფორმაციის შექმნის, აკუმულირების, გადამუშავებისა და მათ კონკრეტულ ინოვაციებში ტრანსფორმაციისთვის, მომზადებულს უშუალო პრაქტიკული გამოყენებისათვის. მეორე, თუ განვითარების წინამდებარე ეტაპებზე მთლიან საზოგადოებრივ ცხოვრებაში და, კერძოდ, ეკონომიკაში (თავისებურ „ეკონომიკურ სტრესებში“) ხარისხიანი ნახტომები არ ატარებდნენ მუდმივ ხასიათს და წარმოიქმნებოდნენ პერიოდულად მეტნაკლებად ხანრძლივ დროში, პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე ისინი იძენენ პერმანენტულ ხასიათს ეკონომიკის ყველა სივრცეში. ხარისხიანი ნახტომი - ეს ამა თუ იმ საქმიანობის სახეობის განვითარების ისეთი დონეა, რომლის დროსაც ერთი და იგივე ამოცანა შეიძლება შესრულდეს მნიშვნელოვნად მოკლე ვადებში და მნიშვნელოვნად ეფექტური მეთოდებით, ვიდრე განვითარების წინა პერიოდებში.

ამასთან ხარისხიანი ნახტომები იძენენ სისტემატურ ხასიათს სამი უმთავრესი ფაქტორის ერთდროული მოქმედებით: მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების ტემპის დაჩქარებით, კერძოდ, ეკონომიკურ ცხოვრებაში; წარმოების სამეურნეო ბრუნვაში მნიშვნელოვანი რაოდენობის ახალი

ფაქტორების წარმოქმნითა და ჩართვით; მსოფლიოს ურთიერთგავლენისა და ურთიერთდამოკიდებულების მნიშვნელოვანი გაძლიერებით. მუდმივ „ეკონომიკური სტრესებს“ მივყავართ პოსტინდუსტრიულ ეტაპზე უმთავრესი კანონზომიერებების წარმოქმნასა და ფუნქციონირებადმდე: ცოდნის თაობათა და ასევე ტექნიკისა და ტექნოლოგიების თაობების დაჩქარებულ ცვლამდე, მათი „ცხოვრების ციკლების“ შემცირებადმდე; წარმოებებისა და შრომის წარმოების წარმადობის ამაღლებადმდე; ჯანმრთელობის როლის, როგორც კონკურენტული რესურსის ამაღლებადმდე.

განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ის გარემოება, რომ „ეკონომიკური სტრესის“ პირობებში განსაკუთრებით ჩქარდება ცოდნის, ტექნიკისა და ტექნოლოგიების თაობათა ცვლა. ერთდროულად ხდება ტექნიკისა და ტექნოლოგიების „ცხოვრებისეული ციკლების“ პროგრესირებადი შემცირება. ამას მივყავართ ინოვაციების რაოდენობის იმპულსურ ზრდასა და მათი ხარისხიანობის ამაღლებადმდე.

თუმცა ინოვაციური პროცესის პროდუქტიულობა მნიშვნელოვანწილად განისაზღვრება ორგანიზაციის მექანიზმების ეფექტურობითა და ქმედითუნარიანობით. კერძოდ ამ მექანიზმებზე დამოკიდებული, თუ რამდენად სწრაფად მოხდება ფუნდამენტური კვლევების შედეგების გამოყენება შემუშავებაში და რამდენად სწრაფად მოხდება ამ ახალი ინოვაციების დანერგვა მეურნეობების ყველა სფეროში.

განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქვეყნების მნიშვნელოვანი ნაწილში შემუშავებულია საკმაოდ მნიშვნელოვანი კანონმდებლობა ინოვაციურ და სამეცნიერო-ტექნიკური მოღვაწეობის მიმართულებით. ასევე არსებობს სერიოზული სამეცნიერო კვლევები ინოვაციური პროცესის სფეროში.

თუმცა გლობალიზაციის, საერთაშორისო კონკურენციის გაძლიერების პირობებში არ შეიძლება მიღწეულზე გაჩერება და აუცილებელია შორს წასვლა. ცხოვრება ითხოვს განვითარებული და განვითარებადი საბაზრო ეკონომიკის მქონე უმეტეს ქვეყნებში მუდმივმოქმედი, ეროვნული ინოვაციური მოღვაწეობის პროგნოზირების, დაგეგმარების და რეალიზაციის განხორციელების მონიტორინგის სისტემის შექმნას (შემდგომში პრმს).

პრმს ფუნქციონირების მეთოდოლოგიური საფუძვლები. უპირველესად, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ პრმს-ს უნდა ჰქონდეს მუდმივმოქმედი ხასიათი და თანხმდებოდეს საბაზრო ეკონომიკის

რეგულირების ეროვნულ სისტემასთან, ასევე უნდა იყოს მისი განუყოფელი ქვესისტემა. საკუთარი ფუნქციის უფრო ეფექტური შესრულებისათვის მიზანშეწონილია, რომ პრემს შედგებოდეს შემდეგი ქვესისტემებისაგან.

1. საინფორმაციო-ანალიტიკური ქვესისტემა, რომელიც ახორციელებს მსოფლიოსა და შესაბამის ქვეყანაში საინფორმაციო მოღვაწეობის პასპორტიზაციასა და განვითარების ანალიზს მოცემული ქვეყნის ყველა დაინტერესებული სააგენტოების ყველა ხელმისაწვდომი საინფორმაციო წყაროებისა და მასალების საფუძველზე;

2. სახელმწიფო და არასახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტების ქვესისტემა (ინსტიტუტი), რომელიც მიმართულია სახელმწიფო და არასახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ინსტიტუტების ფორმირებისა და სტრუქტურირებისათვის, მათი ინტელექტუალური მოღვაწეობის შედეგების გამოყენებისათვის ინოვაციური პოლიტიკის მომზადებასა და რეალიზაციაში.

სახელმწიფო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტი (შემდგ. -სახელმწიფო ექსპერტი) -გარკვეული სახელმწიფოს მოქალაქეა, მეცნიერ-მუშაკი, ან მაღალკვალიფიციური სპეციალისტია, რომელსაც აქვს გამოჩენილი მიღწევები სამეცნიერო-ტექნიკურ, ან პროფესიონალურ მოღვაწეობის ამა თუ იმ სფეროში, გაიარა საკონკურსო შერჩევა ქვეყნის მიერ დადგენილი გარკვეული კრიტერიუმების შესაბამისად, დადო სახელმწიფო ექსპერტისა და ექსპერტიზის მომზადების პასუხისმგებლობის ფიცი.

სახელმწიფო ექსპერტები მხოლოდ პირადად ამზადებენ საექსპერტო დასკვნებს და არიან პერსონალურად პასუხისმგებლები მათზე. სახელმწიფო ექსპერტებს, რომლებსაც გარკვეული პერიოდი ჰქონდათ აღნიშნული სტატუსი, კანონმდებლობით სავალდებულოა გაუთვალისწინდეთ რიგი მატერიალური და მორალური ღგოტებისა, რაც ჩამოერთმევა მას საექსპერტო დასკვნების მომზადების დარღვევის, ან უხარისხო დასკვნების მომზადების მიზეზით სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის გაუქმების შემთხვევაში. სახელმწიფო ექსპერტები ფორმირდებიან სპეციალურ საექსპერტო ჯგუფებში მათი მოღვაწეობის მიმართულების შესაბამისად.

მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების სტრატეგიული პროგნოზები, ქვეყნის განვითარების ინოვაციური სტრატეგია, განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზები და გეგმები ფორმირდება და კორე-

ქტირდება სახელმწიფო ექსპერტების დასკვნებისა და წინადადებების საფუძველზე. სახელმწიფო ექსპერტების ერთობლიობაა თუ იმ ქვეყნის ეროვნული სამეცნიერო-ტექნიკური ელიტის საუკეთესო ნაწილია, ძირითადი კონკურენტულუნარიანი რესურსია. სახელმწიფო ექსპერტების ინსტიტუტის გამოყენება საშუალებას იძლევა გამოყენებულ იქნას ქვეყანაში არსებული საუკეთესო ინტელექტუალური რესურსები პროგნოზებისა და გეგმების დამუშავებაში.

სახელმწიფო ექსპერტების ინსტიტუტის ფორმირებას, სტრუქტურირებასა და გამოყენებისათვის სამუშაოს აწარმოებს საჯარო და არასაჯარო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტების ეროვნული მაკოორდინირებელი ქვესისტემის ორგანო.

აუცილებლობის შემთხვევაში საჯარო ექსპერტები გამოიყენებენ არასაჯარო ექსპერტების მასალებსა და დასკვნებს, რომლებიც შეიძლება იყვნენ იურიდიული და ფიზიკური პირები და ფლობენ შესაბამის განათლებასა და ოპერაციულ დროს და მზად არიან გადასცენ ის საჯარო ექსპერტებს. არასაჯარო ექსპერტები მუშაობენ საზოგადოებრივ სანყისებზე.

3. ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემა. სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემის მოღვაწეობის მიზანია პროგრამულ და ხელმისაწვდომ საინფორმაციო რესურსის მთლიან კომპლექსზე დაფუძნებული შემუშავება, რომელიც მოდის საინფორმაციო-ანალიტიკური ქვესისტემიდან და საჯარო და არასაჯარო სამეცნიერო-ტექნიკური ექსპერტებისგან, მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების პროგნოზიდან. ამ პროგნოზის მასალების საფუძველზე და არსებული და პერსპექტიული რესურსების გათვალისწინებით მუშავდება კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების პროგნოზი და სტრატეგია.

ინოვაციური განვითარების პროგნოზირების სტრატეგიული სისტემა უნდა ფუნქციონირებდეს ქვეყნის რეალური მოთხოვნის გათვალისწინებით, არსებული მეცნიერულ-ტექნიკური პოტენციალის შესაძლებლობების შეფასებით და სამეცნიერო სკოლებით, მიღებული მეცნიერული კვლევების შედეგებით და დარეგისტრირებული ობიექტების ინტელექტუალური საკუთრებით, ასევე შესაბამისი ქვეყნის მატერიალურ-ტექნიკური და ფინანსური შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

პროგნოზირების სისტემა უნდა ითვალისწინებდეს კონკრეტული პრიორიტეტული მიმართულებების განვითარების სცენარის სხვადასხვა ვარ-

ინტებს, სახელმწიფო ხელშეწყობის სავარაუდო ვარიანტებს, ასევე მოსალოდნელი შედეგების შეფასებასა და გავლენას ქვეყნის ეკონომიკასა და ცხოვრების ხარისხზე.

პროგნოზირების მასალების ანალიზის ექსპერტთა შეფასების საფუძველზე მუშავდება კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების 15 წლიანი სტრატეგია.

4. საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემა, ითვალისწინებს მსოფლიოს ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზების საფუძველზე კონკრეტული ქვეყნის სტრატეგიული ინოვაციური განვითარება 5 წლით, განსაზღვრავს:

- სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების საერთო მიზნები და ანალოგიური მიზნები მათი რეგიონებისთვის;
- მისაღწევი მიზნების გზები და რესურსები;
- პირობების მკაცრი ჩამონათვალი, რომელთა წარმოშობის შემთხვევაში შესაძლებელია იცვლებოდეს სტრატეგია;
- სტრატეგიაში ცვლილებების მკაფიო მა ერთპიროვნული მექანიზმი.

5. საშუალოვადიანი განვითარების ქვესისტემა.

საშუალოვადიანი 5 წლიანი სტრატეგიის საფუძველზე მუშავდება სახელმწიფო ინოვაციური განვითარების გეგმები, რომელიც ითვალისწინებს კანონპროექტში და ნორმატიულ აქტებში ცვლილებების შემუშავებასა და შეტანას.

ამასთან აუცილებელია ნორმატიულად დადგინდეს, რომ საშუალოვადიანი სტრატეგია და გეგმები უნდა კორექტირდებოდეს მხოლოდ დადგენილი ცვლილებების შეტანის მექანიზმის შესაბამისად.

6. საშუალოვადიანი გეგმების რეალიზაციის და შესრულების კონტროლის ქვესისტემა. მითითებული ქვესისტემა ახორციელებს საშუალოვადიანი გეგმების შესრულების კოორდინაციასა და კონტროლს.

7. უსაფრთხოების ქვესისტემა. ინფორმაცია, რომელსაც იმუშავებს პრემს, და თვით პრემს-ს ფუნქციონირება არის ამა თუ იმ ქვეყნის მთავარი კონკურენტუნარიანი რესურსი და უნდა შეადგენდეს უმკაცრეს სახელმწიფო საიდუმლოს.

აუცილებელია ხაზი გაესვას, რომ მთავარ მაჩვენებლებს, რომელთა დახმარებითაც ხორციელდება ინოვაციური მოღვაწეობის სრულფასოვანი მონიტორინგი, განეკუთვნება:

- საწარმოების რაოდენობა, რომლებმაც დანერგეს ინოვაციები, ახალი ტექნოლოგიები,

აითვისეს ახალი სახეობის პროდუქციის წარმოება;

- შემოქმედთა რაოდენობა;
- ქვეყანასა და მის ფარგლებს გარეთ ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე უსაფრთხოების დოკუმენტებზე შენატანი განაცხადების რაოდენობა;
- ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებზე გაცემული უსაფრთხოების დოკუმენტების რაოდენობა;
- ქვეყანის მეურნეობაში გამოყენებული ინტელექტუალური ობიექტების რაოდენობა;
- წარმოებულ ინოვაციური პროდუქციის რაოდენობა;
- საშინაო და საგარეო ბაზრებზე გასაღებული ინოვაციური პროდუქციის რაოდენობა და სხვა.

პრემს-ს ფუნქციონირების მექანიზმი. პრემს-ს ფუნქციონირების მექანიზმი ფორმირდება მთელი რიგი ოპერაციებისგან, ანუ შედარებით დასრულებული მოქმედებებისაგან, რომლებიც არიან ამ მექანიზმის ელემენტები და გარკვეულწილად დაკავშირებული არიან სხვა ოპერაციებთან.

ოპერაცია 1. სამეცნიერო და ინოვაციური მოღვაწეობის სახელმწიფო აღმასრულებელი ხელისუფლების ცენტრალური ორგანო (შემგ.-ცენტრალური ორგანო) აფორმირებს და ახორციელებს მაკოორდინირებელი ორგანოებით ხელმძღვანელობას შემდეგ ქვესისტემებზე:

- საინფორმაციო-ანალიტიკური;
- საჯარო და არასაჯარო მეცნიერულ-ტექნიკური ექსპერტების ინსტიტუტები;
- ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირება;
- ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირება;
- ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი გეგმების რეალიზაციის და კონტროლის სრულება;
- უსაფრთხოება.

ოპერაცია 2. ინფორმაციულ-ანალიტიკური ქვესისტემის ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო(შემდგ. იაქეო), სხვადასხვა წყაროებიდან მოწოდებული ინფორმაციის საფუძველზე, აწარმოებს პასპორტიზაციას:

- ქვეყანაში დასრულებული მეცნიერული კვლევებს;
- ქვეყანაში წარმოებულ მეცნიერულ შემუშავებებს;

- ქვეყანაში შემუშავებული ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებს;
- მეცნიერ მუშაკებს;
- მეცნიერ-მუშაკებს, რომლებიც დაკავებული არიან კვლევებით მეცნიერული განვითარების სფეროში და ინოვაციური მოღვაწეობით;
- სამეცნიერო ორგანიზაციებს;
- სამეცნიერო ორგანიზაციებს, რომლებიც დაკავებული არიან კვლევებით მეცნიერული განვითარების სფეროში და ინოვაციური მოღვაწეობით.

პასპორტი ყველა ზემოთჩამოთვლილი მიმართულებით უნდა იყოს დეტალურად შემუშავებული და შეიცავდეს ინფორმაციას, აუცილებელს შესაბამისი გადანყვეტილებების მისაღებად.

ოპერაცია 3. ინფორმაციის შეგროვება და დამუშავება მთელ მსოფლიოში და ცალკეულ ქვეყნებში ინოვაციური პროცესების განვითარების შესახებ;

ოპერაცია 4. მონაცემთა ბაზების ფორმირება კონკრეტულ ქვეყანაში მეცნიერულ-ტექნიკური და ეკონომიკის ინოვაციური განვითარების მდგომარეობის შესახებ, კერძოდ მონაცემთა ბაზების:

- დასრულებული მეცნიერული შემუშავებების;
- შესრულებადი მეცნიერული შემუშავებების;
- შექმნილი ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების;
- მეცნიერ-მუშაკების;
- მეცნიერ-მუშაკების, რომლებიც ჩართული არიან მეცნიერული განვითარების კვლევებში და ინოვაციური მოღვაწეობის სფეროში;
- მაღალკვალიფიციური სპეციალისტების;
- სამეცნიერო ორგანიზაციების;
- სამეცნიერო ორგანიზაციების, რომლებიც ჩართული არიან მეცნიერული განვითარების კვლევებში და ინოვაციური მოღვაწეობის სფეროში;

ოპერაცია 5. ზემოთჩამოთვლილ მონაცემთა ბაზების მუდმივი კორექტირება მონოდებული ინფორმაციის შესაბამისად.

ოპერაცია 6. პრემს ყველა ქვესისტემებში ინფორმაციის მინოდება მათი მოთხოვნისამებრ;

ოპერაცია 7. ეროვნული მაკოორდინერებელი ორგანოს საჯარო და არასაჯარო მეცნიერულ-ტექნიკური ექსპერტების ქვესისტემის (შემდგ.-ექე) მეცნიერულ-მუშაკთა მონაცემთა ბაზიდან მიღებული ინფორმაციის ანალიზი;

ოპერაცია 8. კრიტერიუმების განსაზღვრა, რომელთა შესაბამისად მეცნიერ-მუშაკს, ან

მაღალკვალიფიცირებულ სპეციალისტს ენიჭება სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსი.

ოპერაცია 9. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისანიჭებელ პრეტენდენტთა სიის ფორმირება;

ოპერაცია 10. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისაღებ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების წინასწარ განმხილავი საექსპერტო კომისიის შემადგენლობის ფორმირება და დამტკიცება;

ოპერაცია 11. სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისაღებ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების განმხილავი სპეციალური საექსპერტო კომისიების ფორმირება და დამტკიცება;

ოპერაცია 12. სპეციალური საექსპერტო კომისიების მიერ სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის მისანიჭებელ პრეტენდენტთა პირადი საქმეების განხილვა და აღნიშნულ სტატუსზე კანდიდატების შერჩევა დადგენილი კრიტერიუმების შესაბამისად. შესაბამისი სიის წარდგენა ეექ-ზე განსახილველად.

ოპერაცია 13. წარდგენილი სიის ეექ-ის მიერ განხილვა და წარმოდგენილ კანდიდატთა დამტკიცება არდამტკიცება);

ოპერაცია 14. დამტკიცებული კანდიდატების მიერ ფიცის მიღება და გაფრთხილება ექსპერტის ჩატარების პასუხისმგებლობაზე, რის შემდეგაც მათ მიენიჭებათსახელმწიფო ექსპერტის სტატუსი;

ოპერაცია 15. სახელმწიფო ექსპერტების სტრუქტურირება შესაბამისი მეცნიერულ-ტექნიკური და ინოვაციური მოღვაწეობის მიმართულებებით;

ოპერაცია 16. დისციპლინარული კომისიის შემქმნა სახელმწიფო ექსპერტების პირადი საქმეების განსახილველად;

ოპერაცია 17. დისციპლინარული კომისიის მიერ სახელმწიფო ექსპერტების პირადი საქმეების განხილვა, რომელთაც დაარღვიეს ფიცი და ეექ-ზე შესაბამისი წინადადებების მინოდება ამა თუ იმ პირზე სახელმწიფო ექსპერტის სტატუსის ჩამორთმევის (არ ჩამორთმევის შესახებ);

ოპერაცია 18. დისციპლინარული კომისიის მიერ მინოდებული წინადადებების განხილვა ეექ-ის მიერ;

ოპერაცია 19. ეექ-ის მიერ ინფორმაციის მინოდება პრემს სხვა ქვესისტემებში.

ოპერაცია 20. ეროვნული მაკოორდინერებელი ქვესისტემის ორგანო:

- იღებს ყველა აუცილებელ ინფორმაციას სმპრ-ის სხვა ქვესისტემებიდან;

- აფორმირებს სამუშაოთა პროგრამებს.
- ოპერაცია 21.** ეროვნული მაკოორდინირებელი ქვესისტემის ორგანო აფორმირებს:
- სახელმწიფო ექსპერტთა სამუშაო ჯგუფებს, სამუშაო პროგრამების ამოცანების შესასრულებლად;
 - ექსპერტთა ორგანოს, სამუშაო ჯგუფების მისრ წარმოდგენილი მასალების შესაფასებლად;
 - სააპელაციო ორგანოს, საექსპერტო ორგანოს მიერ ჩატარებული ექსპერტიზის შედეგების განსახილველად.

ოპერაცია 22. სამუშაო ჯგუფები ასრულებენ მათ წინაშე სამუშაო პროგრამის ფარგლებში დაყენებულ ამოცანებს და წარმოდგენენ მათ მიერ მომზადებულ მასალებს საექსპერტო ორგანოს განსახილველად;

ოპერაცია 23. საექსპერტო ორგანო აწარმოებს სამუშაო ჯგუფების მიერ მომზადებული მასალების ექსპერტიზას, და დადებითი შედეგის შემთხვევაში გადასცემს ზემოთხსენებულ მასალებს ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანოს ქვესისტემას ინფორმაციისათვის;

ოპერაცია 24. იმ შემთხვევაში, თუ საექსპერტო ორგანოს დასკვნები უარყოფითია, სამუშაო ჯგუფს შეუძლია მის მიერ მომზადებული მასალები გადასცეს სააპელაციო ორგანოს, რომელიც კიდევ ერთხელ ჩაატარებს შესაბამის ექსპერტიზას;

ოპერაცია 25. სააპელაციო ორგანო ატარებს დამატებით ექსპერტიზას. იმ შემთხვევაში, თუ დასკვნები დადებითია, მასალები ცნობისათვის მიეწოდება ეროვნულ მაკოორდინირებელი ორგანოს ქვესისტემას. უარყოფითი დასკვნის შემთხვევაში ისმება საკითხი სამუშაო ჯგუფის წევრებზე საჯარო ექსპერტების სტატუსის ჩამორთმევის შესახებ;

ოპერაცია 26. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო სამუშაო ჯგუფების საფუძველზე, რომელთაც წარმატებით გაიარეს ექსპერტიზა, აფორმირებს საბოლოო დოკუმენტს, რომელიც ქვესისტემის მოღვაწეობის ეფექტია.

ინოვაციური განვითარების სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემისთვის საბოლოო დოკუმენტებად ითვლება მსოფლიოს ინოვაციური პროცესების განვითარების პროგნოზი და კონკრეტული ქვეყნის ინოვაციური განვითარების 15 წლიანი პროგნოზი და სტრატეგია.

ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი სტრატეგიული პროგნოზირების ქვესისტემისთვის

საბოლოო დოკუმენტი-სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების 5 წლიანი სტრატეგიაა.

ინოვაციური განვითარების საშუალოვადიანი დაგეგმარების ქვესისტემისთვის საბოლოო დოკუმენტი-ინოვაციური განვითარების სახელმწიფო გეგმებია.

ამასთან წინა ქვესისტემის საბოლოო დოკუმენტი ემსახურება მომდევნო ქვესისტემის მოღვაწეობის საფუძველს. სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების 5 წლიანი სტრატეგია არის სახელმწიფოს ინოვაციური განვითარების გეგმების შემუშავების საფუძველი.

ოპერაცია 27. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო აუცილებლობის შემთხვევაში აკორექტირებს საბოლოო დოკუმენტს, რომელიც ითვლება ქვესისტემის მოღვაწეობის შედეგად, თუ:

- სხვა ქვესისტემებიდან მოვიდა შესაბამისი ახალი ინფორმაცია;
- კორექტირებას იწყებს ესა თუ ის სახელმწიფო ექსპერტი.

სასუალოვადიანი გეგმების რეალიზაციისა და კონტროლის ქვესისტემის ფუნქციონირების მექანიზმი.

ოპერაცია 28. ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო ახორციელებს სასუალოვადიანი გეგმების შესრულების კოორდინაციას კონტროლს მათ შესრულებაზე; ქვესისტემის ფუნქციონირების უსაფრთხოების მექანიზმი.

ოპერაცია 29. მოცემული ქვესისტემის ეროვნული მაკოორდინირებელი ორგანო უზრუნველყოფს როგორც CMPP-ის ინფორმაციის, ასევე მთლიანად მისი მოღვაწეობის საიდუმლოების რეჟიმს.

დასკვნები.

უნდა აღინიშნოს, რომ პრემს-ის შექმნა, როგორც წესი არ მოითხოვს დამატებით საბიუჯეტო და არა საბიუჯეტო სახსრებს. უმეტეს ქვეყნებში ის შეიძლება მთლიანად შეიქმნას იმ სახსრების ფარგლებში, რომელიც თანამედროვე პირობებში გამოიყოფა მეცნიერებისა და ინოვაციური მოღვაწეობისთვის. პრემს უმეტეს შემთხვევაში პრაქტიკულად არ მოითხოვს ახალი ინსტიტუტებისა და ორგანიზაციების შექმნას. ის მხოლოდ ცვლის კავშირებს უკვე არსებულ, ინოვაციური მოღვაწეობის გამტარებელ ინსტიტუტებს შორის, აერთიანებს მათ ერთ მუდმივ მოქმედ სისტემაში, და ამის ხარჯზე სინერგიული ეფექტის მიღწევის საშუალებას იძლევა.

REFERENCES

- [1] **Halytsia I.** Industrialization and commercialization of applied science [Industrializatsiya i kommersializatsiya prikladnoy nauki] // Society and Economy. - 2001. - №10. - p. 185-198. [in Russian];
- [2] **Halytsia I.A.** “Economic Stresses”: nature and consequences [“Ekonomicheskiye stressy”: priroda i posledstviya] // Bulletin of the Belarusian State Economic University. - 2009. - №3 - p. 17-22. [in Russian];
- [3] **Geyets V.** The nature of the transition processes to the knowledge economy [Kharakter perekhodnykh protsessov k ekonomike znaniy] // Economy of Ukraine. - 2004. - № 4. - p. 4-14; №5. - p. 4-13. [in Russian];
- [4] **Chukhno A.** Actual problems of the strategy of economic and social development at the present stage [Aktual'nyye problemy strategii ekonomicheskogo i sotsial'nogo razvitiya na sovremennom etape] // Economy of Ukraine. - 2004. - № 4. - p. 15-23; №5. - p. 14-23. [in Russian];
- [5] **Inozemtsev V.L.** For ten years. To the concept of posteconomic society [Za desyat' let. K kontseptsii postekonomicheskogo obshchestva]. - M.: Academia, 1998. – 528 p. [in Russian];
- [6] Problems of management of innovative business of ecological direction [Problemy upravlinnya innovatsiynym pidpryyemnytstvom ekolohichnoho spryamuvannya] / Ed. O.V. Prokopenko. - Sumy: University Book, 2007. – 512 p. [in Ukrainian];
- [7] **Pavlenko I.A.** Innovative entrepreneurship in the transformational economy of Ukraine [Innovatsiyne pidpryyemnytstvo u transformatsiyniy ekonomitsi Ukrayiny]. - K.: KNEU, 2007. – 248 p. [in Ukrainian];
- [8] Potential of national industry: goals and mechanisms for effective development [Potentsial natsionalnoyi promyslovosti: tsili ta mekhanizmy efektyvnoho rozvytku] / Ed. Yu.V. Kindzersky. - K.: State institution “Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine”, 2009 – 928 p. [in Ukrainian];
- [9] **Dudar T.G., Melnichenko V.V.** Innovation Management [Innovatsiynyy menedzhment]: Teaching manual. – K.: TSUL, 2009. – 256 p. [in Ukrainian];
- [10] **Asaul A.N.** Problems of innovative development of the domestic economy [Problemy innovatsionnogo razvitiya otechestvennoy ekonomiki] // Economic revival of Russia. - 2009. - №4. - p. 3-6. [in Russian];
- [11] **Demchenko A.O.** Formation of a portfolio of innovative projects of an enterprise under financial constraints [Formirovaniye portfelya innovatsionnykh proyektov predpriyatiya v usloviyakh finansovykh ogranicheniy] // Economic Revival of Russia. - 2010. - №1. - p. 37-44. [in Russian].

**განახლებადი ენერჯის განვითარება უკრაინის ენერჯეტიკული
უსაფრთხოების უზრუნველყოფის კონტექსტში**

**DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF
ENERGY SAFETY FORMATION OF UKRAINE**

ოქსანა მიკოლიუკი,

ე.მ.კ., დოცენტი, ბულალტრული აღრიცხვის, აუდიტის და საგადასახადო დაბეგრვის კათედრის დოქტორანტი, ხმელნიცკის ეროვნული უნივერსიტეტი, ხმელნიცკი, უკრაინა

ვალენტინა ბობროვნიკი,

ე.მ.კ., ბულალტრული აღრიცხვის, აუდიტის და საგადასახადო დაბეგრვის კათედრის დოცენტი, ხმელნიცკის ეროვნული უნივერსიტეტი, ხმელნიცკი, უკრაინა

OKSANA MYKOLIUK,

PhD (Economics Sciences), Associate Professor, Doctoral Student at the Department of Accounting, Auditing and Taxation, Khmelnytsky National University Khmelnytsky, Ukraine

VALENTYNA BOBROVNYK,

PhD (Economics Sciences), Associate Professor at the Department of Accounting, Auditing and Taxation, Khmelnytsky National University, Khmelnytsky, Ukraine

ABSTRACT

Analysis of the state and prospects of the development of renewable energy in Ukraine based on the formation of its energy security. The link between politicization and the implementation of policies aimed at using technologies to increase the production of energy from renewable sources has been identified. The problem of replacing natural energy resources with alternative energy sources is investigated. The main ways of forming the energy security of Ukraine are set out. The categories "renewable energy sources", "alternative sources" are investigated and differences in their values are determined. Monitoring of the proportion of the usage of renewable energy in Ukraine in recent years has been carried out, which indicates its gradual growth. The impact of the use of renewable energy in reducing the energy intensity of the gross domestic product of the country has been proved. The key guidelines of the energy efficiency policy in Ukraine are given and the place of renewable energy sources in its implementation is substantiated.

Key words: renewable energy, innovative energy sources, energy efficient technologies, national economy, energy security, strategic directions.

ანოტაცია

განხორციელებულია უკრაინაში განახლებადი ენერჯის მდგომარეობის ანალიზი და განსაზღვრულია მისი განვითარების პერსპექტივები ენერჯეტიკული უსაფრთხოების ფორმირების საფუძველზე. გამოვლენილია ურთიერთდაბეგრება ენერჯეტიკული უსაფრთხოების ფორმირებასა და იმ პოლიტიკის

დანერგვას შორის, რომელიც უზრუნველყოფს ისეთი ტექნოლოგიების გამოყენებას, რომელიც ზრდის ენერჯის წარმოებას განახლებადი წყაროებიდან. გამოკვლეულია პრობლემა ბუნებრივი ენერჯეტიკული რესურსების ენერჯის ალტერნატიული წყაროებით ჩანაცვლების შესახებ. განსაზღვრულია უკრაინის ენერჯეტიკული უსაფრთხოების ფორმირების ძირითადი მიმართულებები. გამოკვლეულია კატეგორიები „ენერჯის განახლებადი წყაროები“, „ალტერნატიული წყაროები“, და დადგენილია ნიქნა სხვაობა მათ მნიშვნელობებს შორის. განხორციელებული იქნა მონიტორინგი განახლებადი ენერჯის წილის გამოყენების შესახებ უკრაინაში ბოლო წლების მანძილზე, რაც ცხადყოფს მისი გამოყენების ზრდას. დასაბუთებულია განახლებადი ენერჯეტიკის გამოყენების გავლენა ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის ენერჯოტეკადობის შემცირებაზე. მოყვანილია უკრაინის ენერჯოეფექტურობის საკვანძო ორიენტირები და დასაბუთებულია ენერჯის განახლებადი წყაროების ადგილი მათ რეალიზაციაში.

საკვანძო სიტყვები: განახლებადი ენერჯეტიკა, ენერჯის ინოვაციური წყაროები, ენერჯოეფექტური ტექნოლოგიები, ეროვნული ეკონომიკა, ენერჯეტიკული უსაფრთხოება, სტრატეგიული მიმართულება.

INTRODUCTION

An important criterion for sustainable development is a stable, cost-effective and environmentally acceptable procuring of the energy resources of the economy, which is the key to its energy security. With the beginning of the

military aggression in the east of Ukraine, a clear direction was taken to obtain energy independence. Among the main challenges our state faces with is the fight against inefficient energy consumption in order to improve energy efficiency and energy saving. The present of Ukraine is reflected in the need to import energy resources and the lack of sufficient possibilities for alternative generation of certain energy sources. Therefore, the formation of energy security becomes a priority vector in the economic and state policy of the state, and the processes occurring on the world energy market once again confirm the relevance of this problem both for the entire world community and for Ukraine in particular. The level of energy supply is one of the main factors of the country's socio-economic development. The bulk of the Ukrainian industry is characterized by a significant energy intensity of the manufactured products and a high dependence on imported energy, therefore the introduction of a policy aimed at energy-efficient technologies and increasing energy production from renewable sources creates the future of the country's energy security. The search for alternatives to the replacement of traditional energy sources is intended to compensate for the shortcomings of the existing energy system, since the reserves of renewable energy sources are practically unexhaustible, and also contribute to economic growth by reducing energy costs in all areas of business. Besides , Ukraine receives support from a number of international organizations. One of the examples is the EBRD initiative -IQ Energy, which is an additional source of funding for the implementation of energy efficiency measures in the housing sector of Ukraine, taking into account European standards [1].

Actual scientific researches and issues analysis. To the questions of the development of renewable energy in Ukraine a significant number of scientific works, including G. Kaletnik, G. Geletukha, S. Curls, G. Pivnyak and many others is devoted. Problems of development and implementation of energy efficiency measures are reflected in the works of such scientists as V. Barannik, O. Tsapko-Poddubnaya, N. Kazakova and others. However, the scale of the problem of developing renewable energy in Ukraine and thus ensuring its energy security necessity of further researches, in particular in the area of achieving a high level of energy efficiency.

The aim of the research. The aim of the research is to analyze the current state of renewable energy, to justify the prospects for its development and to determine ways of forming the energy security of Ukraine.

The statement of basic materials. As the results of many scientific studies show, the usage of traditional en-

ergy resources (coal, oil, gas) causes significant damage to the ecosystem of the entire planet and causes climate change, which in turn affects the health and living conditions of the population and, consequently, the world and national economies [2-6; 15-17]. That's why , in recent decades, the world community has been actively developing technologies and methods of using unexhaustible and clean energy sources, such as wind, solar radiation, renewable bioenergy resources and others. Localization of these problems is not exclusive, therefore Ukraine should actively participate in initiatives of low-carbon economic development, taking full care of today's and next generations. The aim of scientists in this context is the implementation of a comprehensive analysis of the correlations between the conditions of the usage of natural resources and the risks which they bear to the environment.

In 2015, 195 countries of the world, including Ukraine, decided to adopt the Paris Climate Agreement, which is aimed at strengthening the global response to threats of climate change in the context of their sustainable development. The main goal of the Paris Climate Agreement is to keep the increase in average temperature on the planet below 2 ° C compared to the pre-industrial level. According to the results of the 20th United Nations (UN) Climate Conference, renewable energy was recognized as the main tool for reducing greenhouse gas emissions into the atmosphere in order to minimize the effects of climate change on the planet. There is a steady trend towards the development of renewable energy sources (RES) and the gradual replacement of traditional generation with them [1, 3, 6].

The study of the category "alternative sources" should begin with a description of the types of energy sources in general. In the scientific literature, the categories "renewable and alternative energy sources" are basically identical. But, as the analysis shows, there are certain differences between these categories [7]. The term "renewable" is derived from the verb "renew ", which means to bring to its previous state. Thus, renewable energy sources are those energy sources that are not exhausted during their usage , for example, solar, wind, water, geothermal and biomass [8; 13]. In recent years, Ukraine has witnessed a gradual increase in the share of the usage of renewable energy, but the difficult economic situation in the country does not contribute to the achievement of the goals adopted in the National Action Plan for Renewable Energy. The term "alternative" means that it is possible to choose one of two or more opportunities. Alternative sources of energy in the encyclopedic literature are defined as a method, device or structure that allows to obtain electrical energy (or other

desired type of energy) from the energy of renewable or practically unexhaustible natural resources and phenomena and replaces the traditional energy source operating on oil, gas or coal [9, p. 114]. In the economic literature, alternative energy sources are defined as other sources or other methods of manufacturing than burning fossil fuels or nuclear fuel fission [9, p. 198-199]. In this definition, the essence of alternative energy sources as a substitute for traditional sources is quite clearly determined.

It is known that Ukraine is an energy-intensive state - the amount of energy resources needed to produce a unit of gross domestic product (GDP) is, on average, twice as high as the average for European countries. Researches show that the geographical position of Ukraine is favora-

ble for the implementation of renewable energy projects, in particular the generation of solar energy. Ukraine has very good indicators in terms of solar radiation (insolation), a great number of sunny days is character for the domestic climate. By the degree of insolation of Ukraine, it significantly exceeds, for example, Germany.

However, as it is seen in fig. 1. Ukraine lags behind by the rate of the use of renewable energy sources(RES) in the economically developed countries of the world (including the Visegrad countries), including the global average. The share of renewable energy(RES) in gross final energy consumption (GFEC) in the world was 20% in 2014, while in Ukraine this figure was only 4.2%.

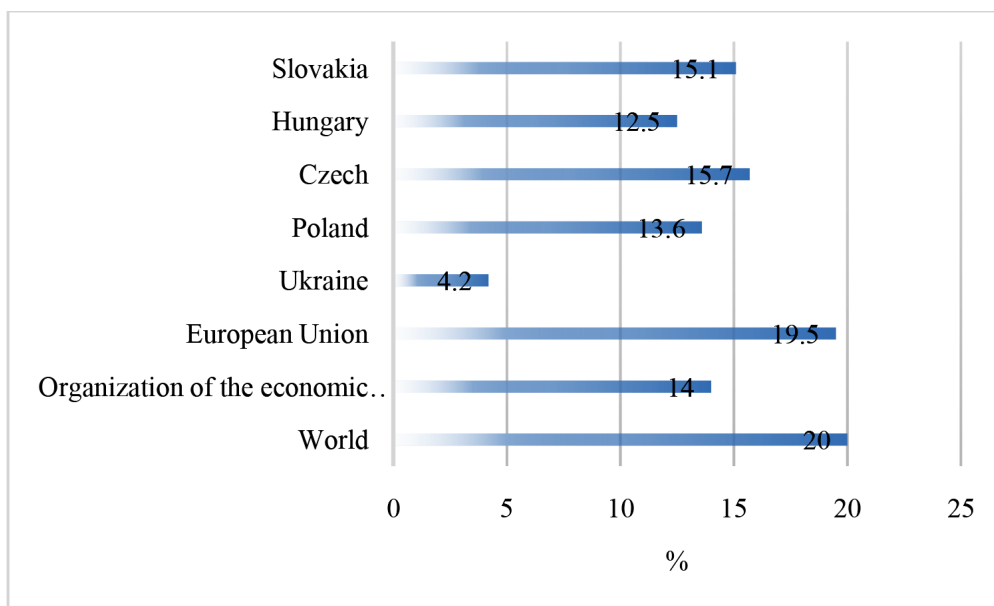

Fig. 1. Renewable energy sources in gross final energy consumption in 2016.

The problem of replacing natural energy resources with renewable energy sources is directly linked with the decrease in the energy intensity of Ukraine’s gross domestic product and is due to the need to ensure energy security and independence of the state. Ukraine has significant potential in the development of alternative energy and prospects for its use. According to the estimates of the international agency IRENA, Ukraine has the most extensive technical potential of using renewable energy among the countries of South-Eastern Europe - 408.2 GW (excluding large hydroelectric power plants). The greatest potential is the use of wind and solar power plants: 321 GW and 71 GW, respectively [4]. According to experts of the Institute of Renewable Energy of the National Academy of Sciences of Ukraine, the

total annual technically achievable energy potential of renewable energy sources of Ukraine in terms of reference fuel is about 98 million tons r.f., which is more than 50% of the total energy consumption in Ukraine at the present time and 30% of energy consumption in 2030 [5]. The share of energy extracted from alternative sources today is about 3%. According to the Ukrainian energy strategy, until 2030, the share of alternative energy in the country’s overall energy balance will be increased to 20% [6; 11].

The main and most effective directions of renewable energy in Ukraine are wind energy, solar energy, bioenergy, hydropower, geothermal energy.

Respectively, in 2016, the total installed capacity of wind energy in Ukraine was 525.6 MW, from which 437.8 MW are located on mainland Ukraine. Ukraine has

a significant wind energy resource, sufficient to ensure the development of large wind power objects. Therefore, the southern coast of Ukraine and the Carpathians are among the best in the country according to the existing wind potential, that is, the development of wind energy should be concentrated, first of all, in the regions mentioned above. At the present time, the Zaporozhye region is leading in terms of the current wind power capacities, with a wind power capacity of 200 MW. At the end of 2016, there were 12 wind power stations (WPSs) operating in Ukraine, the largest of which is the Botievskaya wind power station with a capacity of 200 MW, located in the Zaporizhye region [1, 4].

It should be noted that the electric energy produced at wind power stations is the cheapest among other types of electricity produced from renewable energy sources.

According to the development of solar energy, the annual technically achievable energy potential of solar energy in Ukraine which is equivalent to 6 million tons r.f., its use would allow to replace about 5 billion cubic meters of natural gas. The average annual amount of total solar radiation falling on 1 sq. M. surface in Ukraine is in the range of 1070 kW • h / m² in its northern part up to 1400 kW • h / m² and higher in the south of Ukraine. Ukraine has a green tariff that ensures a return on investment in the construction of solar power stations at about 6 years. At the same time, currently investments are in the range from 1,000 to 2,000 euros per kilowatt of installed capacity. The average life of the solar power station is 25-30 years, respectively, the investments return and make a real profit.

Today, in Ukraine, the capacity of large hydropower stations is about 9% of all generating capacity of the United Energy System of Ukraine (UES), but there is a potential for further upgrading to 15-20%. A separate direction of hydropower development in Ukraine is the development of small hydropower in existing reservoirs, main canals, as well as the reconstruction of small hydropower facilities that perform the function of protecting adjacent territories from flooding. The capacity of small hydropower plants in Ukraine today is 118 MW [3, 10].

The aggravation of the process of environmental pollution by organic waste and waste products of human settlements is a significant motivation to intensify scientific and technical developments to improve the process of biogas production. It should be noted that the manufacturing of electricity from biomass is only a part of a developing industry in Ukraine. Biomass-based heat generation should become more extensive and as expected a more capitalized market segment.

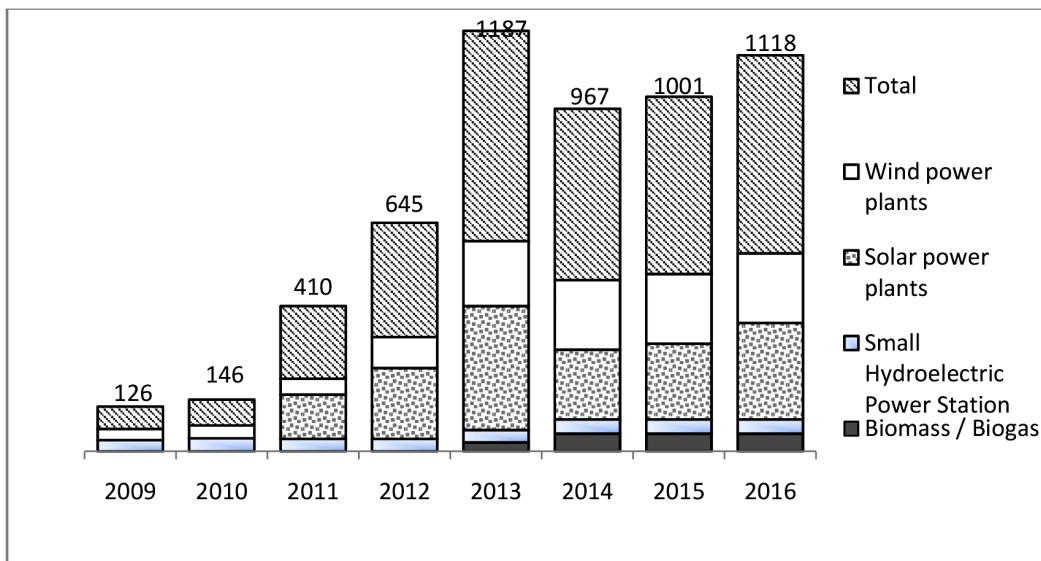
As a result of the research, it was revealed that at present 11 geothermal power stations have been built in Ukraine, and the total potential of geothermal power stations is 8,400,000 t o.e. / year Among all alternative sources of electricity, geothermal ones are the least powerful. On the other side, geothermal power stations fully satisfy the needs of small settlements and have great development prospects.

Taking into account the mentioned above, renewable energy is less than 1% of the total electricity production in present time. The role of renewable energy sources tends to increase, as it was declared by the government, as an established 10% indicator for renewable energy sources until 2020. And in accordance with the recently adopted Energy Strategy of Ukraine for the period until 2035 "Safety, energy efficiency, competitiveness", renewable energy should reach a level of 25% in the overall structure of electric energy production.

Analysis of a number of researches shows that the installed capacities of renewable energy sources in Ukraine tend to grow annually (the fall in 2014 was due to the loss of energy facilities in the Crimea and in the ATO zone). The average annual growth rate of installed capacity of renewable energy sources is 31%. As at 1 January, 2017, the installed capacity of renewable energy facilities in Ukraine, which operate at a "green" tariff, amounted to 1,117.7 MW (Fig. 2).

In addition, in 2016, 120.6 MW of capacity was put into operation, among them more solar facilities - 99.1 MW and wind energy - 11.6 MW. Small hydropower facilities and those that produce energy from biomass and biogas were built approximately 3 MW each. According to the National Commission implementing state regulation in the spheres of energy and utilities (EUNRCU), by the end of 2016, the renewable energy industry in Ukraine already has 170 companies and 291 energy facilities. During 2016, the largest increase was demonstrated by solar energy - 36 new entities and 47 new power generation facilities. In the first half of 2018, Ukraine installed 269 MW of "green" capacity which is more than twice compared with the same period last year (127 MW) and exceeds the figures for the entire year 2017 (257 MW) [1].

Despite certain changes in the development of renewable energy sources, the Ukrainian paces of development of alternative technologies differs significantly from European ones. In the EU during the past decade, there has been an annual increase in the volume of renewable energy production by approximately 5.5%. At the same time, from 2005 to 2015, its volumes increased by 71%, and the part

Data for 2014-2016 are presented excluding the Autonomous Republic of the Crimea and the ATO zone

Fig. 2. Installed capacity of renewable energy facilities operating on the “green” tariff in Ukraine, MW [14]

of renewable energy in the total volume of primary energy production from all sources in year 2015 was 26.7%.

World hydropower industry today provides about 20% of total energy production. Only thermal power plants produce more electricity, but today they are too harmful. The capacity of hydroelectric power plants (HPP) in the world is 1267 GW, including hydro-accumulating power stations (HAPS) - 142.1 GW. The largest producers of hydropower in the world are the USA, Canada, Brazil, China and Russia. First place in the world belongs to China -27%, Brazil -8.6%, USA -7.7%, Canada -7.5%, Russia - 4.7% [14]. If we analyze the percentage of hydropower in meeting the energy needs of a state, then in China its share is 17%, in Brazil, Canada, Venezuela, Austria — more than 50%, and Norway and Paraguay - almost 100% of their electricity needs come from water resources. At the same time, Ukraine, which has huge water reserves, uses them only by 50%. The installed capacity of HPP and HAPS in the United Energy System of Ukraine (UESU) is 7350 MW. In the power balance of the power system of Ukraine, the share of hydropower plants does not exceed 9.1%. Moreover, in Ukraine there is a shortfall of shunting and regulatory capacities.

Thus, the analysis of trends in the development of world energy shows that its main factors are energy security, credibility of energy supply, energy efficiency and environmental friendliness. Indeed, in the XXI century, hu-

manity finally started to think about the problem of energy saving and increasing the efficiency of energy usage with a steady increase in energy consumption. This was preceded by climate change and the problem of global warming caused by greenhouse gas emissions. According to experts, the global energy demand by 2030 will increase to almost 60% and can reach 30,000 billion kWh.

To enhance the national security of Ukraine and its independence, an increase in electricity exports and the integration of Ukraine’s UES to the European energy system in the Ukraine’s energy development Strategy until 2035 approved a whole range of hydropower development directions, including the restoration of existing hydroelectric power stations on small rivers and gutters.

The acquisition by Ukraine the status of a full member of the International Renewable Energy Agency IRENA was an important event in year 2018. Joining IRENA for Ukraine means entering the international arena of players in the renewable energy market. Such a step will contribute to improving the state’s investment image, wider possibilities for attracting the world’s best practices and technologies, and most importantly, green investments. The membership of Ukraine in IRENA will allow [1]:

-apply to the Abu Dhabi Development Fund to receive concessional loans for green projects (at 1-2% for up to 20 years, including a 5-year grace period, subject to co-financing of 50% of the project cost);

- closely and productively cooperate with developed countries;
- to have access to advanced research, practices and technologies for the use of renewable energy sources;
- to increase investment in domestic renewable energy industry ;
- to improve the legislative base and develop effective mechanisms to stimulate the development of “clean” energetics.

It should be noted that Ukraine’s membership in IRENA for the development of renewable energy can be one of the key factors for investors when deciding on the implementation of projects in this area. However, despite the need to reach in Ukraine until 2020 a 11% share of energy produced from renewable sources, the process of developing renewable energy is characterized by rather slow dynamics. The reasons for this trend are the lack of system of economic promotion for the transition to the usage of renewable energy, the declarative nature of legal acts without specific implementation mechanisms, as well as low executive discipline. Taking into account global trends, the European Commission in its energy strategy until 2020 defines a number of priorities in ensuring energy security, such as : improving the technology for the exploration, production and consumption of excavated fuel; introducing energy saving and energy efficiency technologies; energy policy definition; development of technologies for the usage of alternative sources and the protection of consumer rights [6]. Therefore, there is no other way to improve the energy efficiency of the national economy, to achieve energy independence, than developing renewable energy, which will ensure an adequate level of the country’s energy security.

Thereby , the development of renewable energy sources is intended to solve important socio-economic problems of Ukraine, in this way helping to reduce the power consumption of the gross domestic product (GDP), ensure energy security and improve the efficiency of the national economy as a whole. This will enhance the competitiveness of domestic products and, respectively , will create additional demand for products. In this case, the economic effect of the use of energy from renewable sources will be achieved.

CONCLUSIONS.

Overcoming the economic crisis caused by the energy dependence of Ukraine, as well as a number of factors of social, economic and political origin, requires the development and adoption of qualitatively new solutions on the implementation of energy efficiency policies. One of the main directions of increasing the efficiency of the national economy of Ukraine is to provide the energy security of the state through the development and implementation of renewable energy sources. The main factors determining the need for the development of renewable energetics in Ukraine are: the lack of own energy resources in Ukraine of sufficient volumes, energy dependence on energy imports, the growing shortage of traditional energy resources, the constant growth of their value on the world market, and problems with external supply; environmental problems, in particular the need to fulfill international obligations to limit harmful emissions; the negative state and trends in the fuel and energy complex, namely, the lack of efficiency in the usage of traditional fuel and energy resources; the thrust of Ukraine’s state policy on integration into the European Union, which requires achieving a high level of usage of renewable energy sources.

Dependence on the import of expensive energy resources creates significant socio-economic problems. A very high degree of deterioration of the domestic infrastructure, in particular, energy, and, accordingly, low efficiency in the use of energy resources is one of the factors why Ukraine was among the countries with high energy intensity indicators of the economy. Thus, the level of energy intensity of Ukraine’s GDP is 2.8 times higher than the corresponding indicators of OECD and Visegrad countries as of year 2016.

Ukraine has begun a global energy shift for future economic growth. Renewable energetics brings additional investments in the Ukrainian economy and opens up new horizons for development. In accordance with the National Action Plan on Renewable Energy, by year 2020 we must provide 11% of the state’s energy needs with energy from renewable sources already in 2020. Besides, in 2035, the share of renewable energy in the total primary supply should be 25%. So, the search for ways to accelerate the transition to sustainable energy is one of the main tasks not only to achieve energy independence, but also to ensure a decent future for future generations.

REFERENCES

- [1] Transition of Ukraine to Renewable Energy by 2050 (2017). In front of the Fund them. Kyiv: View of «ART KNOGA» Ltd.
- [2] **Kaletnik G.M., Klimchuk O.V.** (2013). Ecological energy - the basis of the development of the state's economy. *Balanced nature management*, 2-3, 14 - 17.
- [3] Analysis of energy strategies of EU countries and the world and the role of renewable energy sources in them (2015). Analytical note of the Bioenergy Association of Ukraine, 13. Retrieved from: <http://www.uabio.org/img/files/docs/uabio-positionpaper-13-ua.pdf>
- [4] **Kudrya S.O.** (2015). Status and Prospects for the Development of Renewable Energy in Ukraine / SO Kudrya // *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 12, 19-26.
- [5] **Peasant G.** (2013). *Alternative energy in Ukraine: monograph*. Dnipropetrovsk.
- [6] **Aranik V.** (2015). Energy intensity of the state's GDP: historical parallels and lessons for Ukraine. *Strategic Priorities*, 1 (34), 113-119.
- [7] **Beloglavl O.I.** (2011). *International legal protection of investments in the field of energy / O.I. Beloglavl. - K.: Tucson*.
- [8] **Podgornyi I.** (2003). *Alternative sources of energy. Small and alternative energy*, No. 3 (31). Retrieved from <http://www.eprussia.ru/epr/31/2042.htm>.
- [9] *Encyclopedic Dictionary*. (1993). In 86 t. Rep. the rally ed. «Encyclopedic Dictionary of F. A. Brockhaus and I. A. Efron. - SPb.: POLRADIS.
- [10] **Tsapko-Poddubna O.I.** (2015). Mechanisms for achieving the energy efficiency of the economies of Central and Eastern Europe in conditions of European integration: diss. Cand. Ecology of Sciences: 08.00.02 / Tsapko-Poddubna Olga Ivanivna.
- [11] The Energy Strategy of Ukraine until 2035: «Security, Energy Efficiency, Competitiveness. Approved by the CMU from August 18, 2017, No. 605-p «[Enerhetychna stratehiia Ukrainy do 2035 roku:» Bezpeka, energoefektyvnist, konkurentospromozhnist «. Skhvalen rozporiadzhenniam KМУ vid 18 serpnia 2017, No. 605-r] (n.d.). Retrieved from <http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/doccatalog/document?id=245213112>
- [12] **Kazakova N.A.** (2015). Using German Energy Policy Experience in Enhancing Energy Efficiency in Ukraine's Economy / N.A. Kazakova, O.V. Azarenkova // *Actual problems of international relations*, № 2, 101-107.
- [13] **Shkuridin E. E.** (2014). The notion of alternative energy sources / Ye.E. Shkuridin // *Young scientist*, № 4 (07), 42-44.
- [14] *Development of Renewable Energy Sources in Ukraine [Electronic Resource]*. - Mode of access: <http://energymagazine.com.ua/wp-content/uploads/2017/03/Rozvitok-VDE-v-Ukrai-ni.pdf>.
- [15] **Voynarenko M., Dykha M., Mykoliuk O., Yemchuk L. and Danilkova A.** (2018). Assessment of an enterprise's energy security based on multi-criteria tasks modeling. *Problems and Perspectives in Management*, 16(4), 102-116. doi:10.21511/ppm.16(4).2018.10
- [16] **Mykoliuk, O.** (2018). Priority trends in ensuring the energy security of Ukraine in the terms of eurointegration. *Innovative technologies and scientific solutions for industries*, 1(3), 116-123. <http://dx.doi.org/10.30837/2522-9818.2018.3.116>
- [17] **Voynarenko, M., & Mykoliuk, O.** (2017). Strategic energy security outlook formation of Ukraine under European integration process. *Scientific bulletin of Polissia*, 3(11), 29-37.

ინტერნეტ-ტრეიდიგის პერსპექტივა უკრაინის ფინანსურ ლეივინგებში

PROSPECTS FOR ONLINE TRADING OF FINANCIAL DERIVATIVES IN UKRAINE

ანა სლობოდანიკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი,
საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის უფროსი მას-
ნავლებელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ
მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა
გიორგი აბუსელიძე,

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის
დეპარტამენტის ხელმძღვანელი,
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ბათუმი, საქართველო

ANNA SLOBODYANIK,

PhD. In Economics, Senior lector
National University of Life and
Environmental Sciences
Ukraine

GEORGE ABUSELIDZE,

Doctor of Economics, Assoc. Professor,
Head, Department of Finance, Banking and
Insurance
Batumi Shota Rustaveli State University,
Georgia

ანოტაცია

სტატიაში აღწერილია ინტერნეტ-ტრეიდიგის უპირატესობა უკრაინის ფინანსურ დერივატივებში. გაანალიზებულია უკრაინის ბირჟაზე ელექტრონული ვაჭრობის მდგომარეობა და განვითარების ტენდენციები. ელექტრონული პლატფორმის საშუალებით აქციების, ობლიგაციების, ოფციონების, ფიუჩერებისა და ვალუტის შეძენის თავისებურებები. ეს პლატფორმები როგორც წესი ხელმისაწვდომია ბროკერებისათვის, ვისაც სურს რომ სცადოს ფულის გამოუმუშავება ბაზარზე. გაანალიზებულია ბოლო წლებში უკრაინის საფონდო ბაზარზე სს. „უკრაინის ბირჟა“ ინტერნეტ ვაჭრობის ძირითადი მაჩვენებლები. გაკეთებულია დასკვნები ინტერნეტ-ტრეიდიგის პერსპექტივებზე უკრაინის ფინანსურ დერივატივებზე, ასევე მოცემულია რამდენიმე რეკომენდაცია მომავალში ინტერნეტ-ტრეიდიგის გამოყენების გაუმჯობესებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: ინტერნეტ-ტრეიდიგის, თმ ინდექსი, ფინანსური დერივატივები, აქციები, ობლიგაციები, ფასიანი ქაღალდები

ABSTRACT

The article describes the advantages of online trading in financial derivatives in Ukraine. The state and tendency of e-commerce development on the Ukrainian exchanges are analyzed. Shares, bonds, options, futures and currencies can be traded online on electronic platforms. These platforms are usually provided to online brokers and are available to anyone who wants to try and make money on the market. The main indicators of online trading on the stock market of OJSC Ukrainian Stock Exchange in recent years have been

analyzed. Conclusions on the prospects of online trading by financial derivatives in Ukraine are presented, as well as a number of recommendations to improve the use of online trading in the future.

Keywords: internet trading, PFTS index, financial derivatives, stocks, bond, securities.

АКТУАЛЬНОСТЬ ПРОБЛЕМЫ

В настоящее время практически все брокеры используют Интернет для предоставления торговцам удобных торговых платформ (с возможностью открытия демо-счетов), аналитической поддержки и инструментов технического анализа. Используя Интернет, трейдер может легко получить всю необходимую информацию для осуществления операций в любое время и из любой части мира. С появлением онлайн-торговых платформ для мобильных устройств, доступность смартфона и подключения к сотовой сети хватило для торговли с любого места, где будет доступно мобильное соединение.

Анализ последних исследований и публикаций. Исследование проблем и тенденций развития электронной торговли в Украине были проведены многими национальными и международными организациями иностранные авторы, среди них М. Авад (2002), А.М. Береза и И.А. Казак (2004), модели и информационные технологии в Киевском национальном торгово-экономическом университете, Украина. А.М. Грехов (2008), Д. Козинор (1997), Н. В. Макарова (2002), С. Пирогова и др. (2003), В.Л. Плескач анд Т. Затоначка (2007), А. Лето и Г. Дункан (1999), В.В. Царев и А.А. Кантарович (2002) и др

Постановка задачи является рассмотрение состояния и основных конкурентных преимуществ механизмов торговли через интернет и определения перспектив их дальнейшего развития на финансовом рынке Украины.

Результаты исследования. Интернет-торговля - это договор купли и продажи финансовых продуктов через интернет-торговую платформу. Акции, облигации, опционы, фьючерсы и валюты можно продавать в режиме онлайн. Эти платформы, как правило, предоставляются интернет-брокерам и доступны всем, кто хочет попробовать и зарабатывать деньги на рынке. Вы можете учиться своим инвестиционным вариантам, размещать заказы на покупку и продажу, и, возможно, сделать (или потерять) значительную сумму денег, не разговаривать с брокером или оставляя ком-форт в вашем доме.

Интернет-торговля имеет много преимуществ:

- 1) Удобно
- 2) Дешево
- 3) Можно контролировать свои инвестиции в любое время.
- 4) Это почти исключает посредника.
- 5) Инвестор имеет больший контроль
- 6) Быстрые транзакции
- 7) Лучшее понимание своих денег

Когда речь идет об онлайн-торговлю, вам нужно лишь открыть торговый счет через Интернет, и в онлайн-режиме проводить покупку или продажу определенного товара или услуги. Вы не связаны между собой время и место, если у вас есть подключение к Интернету. Итак, онлайн-торговля удобная и доступная из любой точки с ограниченными трудностями. Это также экономит время.

В онлайн-биржевом трейдинге плата брокера, которую вы должны платить, ниже, чем комиссия, которая взимается по традиционному методу. Если вы торгуете достаточно большим объемом акций, то вы можете пройти переговоры об оплате ваших посредников.

Возможность контролировать свои инвестиции в любое время. Интернет-торговля позволяет покупать или продавать акции в соответствии с вашего удобства. Он предлагает расширенные интерфейсы и возможность инвесторов видеть, как их деньги выполняются в течение дня. Вы можете использовать свой телефон или компьютер для оценки прибыли или потери.

Исключает посредника. Интернет-торговля позволяет торговать практически без прямого общения с посредником. Кроме уменьшения общих торговых

издержек, эта выгода также делает торговлю несомненным, что делает эту услугу гораздо выгоднее.

Инвестор имеет больший контроль. Интернет-трейдеры могут торговать в любое время, когда они хотят. Интернет-торговля позволяет совершать мгновенные транзакции. Кроме того, инвесторы имеют возможность просмотреть все свои варианты, а не в зависимости от брокера, чтобы рассказать им лучшие ставки за свои деньги. Они могут контролировать свои инвестиции, принимать решения и самостоятельно покупать / продавать товары без какого-либо внешнего вмешательства тем самым предоставляя им больший контроль над своими инвестициями

Быстрые транзакции. Интернет-банкинг является быстрым и эффективным. Средства можно переводить между аккаунтами практически мгновенно, особенно если две учетные записи находятся в одной банковском учреждении. Все, что нужно, чтобы иметь возможность покупать или продавать акции, - это лишь один клик мыши. Благодаря этому можно сделать быстрее обмен, который также может обеспечить быстрый заработок.

Лучшее понимание своих денег. Как обычная торговля акциями, вы сможете рассчитывать на рыночное поведение и использовать ее для прогнозирования роста цен или падение цен. Вы будете обрабатывать свои собственные финансы и отвечать за них. Со временем вы становитесь более опытными в понимании рынка и хороших инвестиционных возможностей от плохих. Таким образом, в то же время, когда вы быстро платите, вы также сможете стать финансово умнее как в вашей профессиональной, так и в личной жизни.

Проанализируем использование интернет-торговли в Украине. Число онлайн-услуг по состоянию на декабрь 2017 Представляло 6900000. То есть 39% от общей численности населения Украины, с проникновением электронной торговли 38%, среди них 8,5% Украинские регулярно покупают товары через Интернет (Справочник по статистике Евростата, 2017; InMind, 2017). Таким образом, по данным Украинской интернет-ассоциации (InAU), объем электронной торговли в Украине в 2017 году составила 1590000000. Долл. США (InAU, 2017). Как видно из Таблицы 1, объемы торговли Интернет росли ежегодно на 36% в среднем Проникновение Интернет-торговли ежегодно растет в среднем на 2%, объем электронной розничной торговли увеличился.

Сейчас в Украине развивается интернет-торговля. А именно на основе интернет-трейдинга создано очень много программных средств, помогающих

управлять своим капиталом. Это можно делать как через посредников так и самостоятельно с помощью торговых площадок.

Опишем требования к программному обеспечению для интернет-трейдинга:

1. Оперативность:

- Высокая оперативность выставления заявок
- Возможность полного контроля над текущим состоянием своего счета по деньгам и по ценным бумагам
- Высокий уровень информированности о текущей ситуации на рынке

2. Функциональность

- возможность формирования заявки на покупку / продажи ценных бумаг и их в соответствие лимитам. Личное формирования заявки контроль выполнения каждую линию своего соглашения.
- возможность одновременно по нескольким счетам одной терминале, а также работать на одном счете различными терминалах
- возможность передавать и анализировать данные в современных программах технического анализа, например, Metastock, а так же экспортировать и сохранять информацию о дина-

мике торгов стандартные офисные приложения, например, в Excel

3. Наочность

- система должна отражать текущее состояние рынка, позволять отслеживать изменение котировок за любой период. На экране монитора необходимо наблюдать информацию, которая была доступна только профессиональным участникам.
- возможность аналитического видения рынка в программах технического анализа. Любое изменения должно отводиться соответствующими цветами

4. Безопасность

- безопасность информации необходимо обеспечить программным обеспечением с встроенным системой криптографической защиты.

Название «интернет-трейдинг» начала использоваться на украинском фондовом рынке недавно, хотя стала уже достаточно популярной среди отечественных инвесторов. В Украине официальной датой запуска интернет-трейдинга есть 26 марта 2009 года. Интернет-трейдинг в Украине появился благодаря фондовой площадке - ОАО «Украинская биржа», которая запустила его в расцвет финансового кризиса. [4].

Таблица 1.

**ОСНОВНЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ ОНЛАЙН ТОРГОВЛИ НА
ФОНДОВОМ РЫНКЕ ПАО «УКРАИНСКАЯ БИРЖА»**

Годы	Объем торгов ценными бумагами всего, тыс. грн	Количество сделок	Рынок заявок тыс. грн	Количество сделок	Рынок котировок тыс. грн.	количество сделок
2016	3 091 012, 6	126 382	2 854 419	123 662	97 217, 5	2 047
2017	27 426 211	990 377	16 359 174	783 747	328 197, 9	7 396
01.01.2018-01.03.218	14 142 743,	384935	5 892 932,	254 456	79 650, 3	1 125

Источник: <http://www.pfts.com>

Рассмотрим интернет-трейдинг торговли ценными бумагами. В таблице 2 приведена структура операций с финансовыми инструментами на фондовом рынке Украины в 2017 году.

Анализ ситуации показывает, что доля биржевого рынка в общем объеме торгов на рынке ценных бумаг

является достаточно низкой (2017 - 26,59%), но этот показатель умеренно растет. Интернет-трейдинг финансовыми деривативами розвениний только на биржах «Перспектива» -7891,6 млн.грн, УМФБ -0,2 млн. грн УБ-1404,8 млн.грн. [4].

Таблица 2

ОБЪЕМ БИРЖЕВЫХ КОНТРАКТОВ С ЦЕННЫМИ БУМАГАМИ НА ОРГАНИЗАТОРАХ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ (С РАСПРЕДЕЛЕНИЕМ ПО ВИДУ ФИНАНСОВОГО ИНСТРУМЕНТА) В 2017 ГОДУ, МЛН ГРН

Организатор торговли	Акции	Облигации	Государственные облигации Украины	Облигации местных займов	Инвестиционные сертификаты	Ипотечные облигации	Сберегательные сертификаты	Опционные сертификаты	Деривативы	Всего
Перспект	1699,7	5185,1	474156,0	562,2	610,0	2,1	180,1	171,0	7891,6	490458,0
ПФТС	1575,6	22130,1	71283,2	3,3	69,2	0,0	820,2	0,0	0,0	95881,7
ПФБ	12632,7	6,9	0,0	0,0	99,7	0,0	0,0	0,0	0,0	12739,2
КМФБ	2676,6	3881,5	0,0	0,0	3363,3	0,0	0,0	0,0	0,0	9921,4
УБ	6481,6	260,6	329,1	14,8	74,9	0,0	0,0	0,0	1404,8	8565,9
СЄФБ	144,6	1105,9	0,0	0,0	15,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1265,5
УФБ	76,5	251,8	0,0	0,0	5,9	0,0	0,0	122,7	0,0	456,9
УМВБ	260,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	260,4
УМФБ	110,4	2,1	0,0	0,0	6,2	0,0	0,0	0,0	0,0	118,7
ИННЕКС	26,5	0,0	0,0	0,0	0,9	0,0	0,0	0,0	0,0	27,3
Усього	25684,3	32823,9	545768,0	580,3	4245,2	2,1	1000,3	293,7	9296,6	619695,0

Источник: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspr-za-2016-rk/>

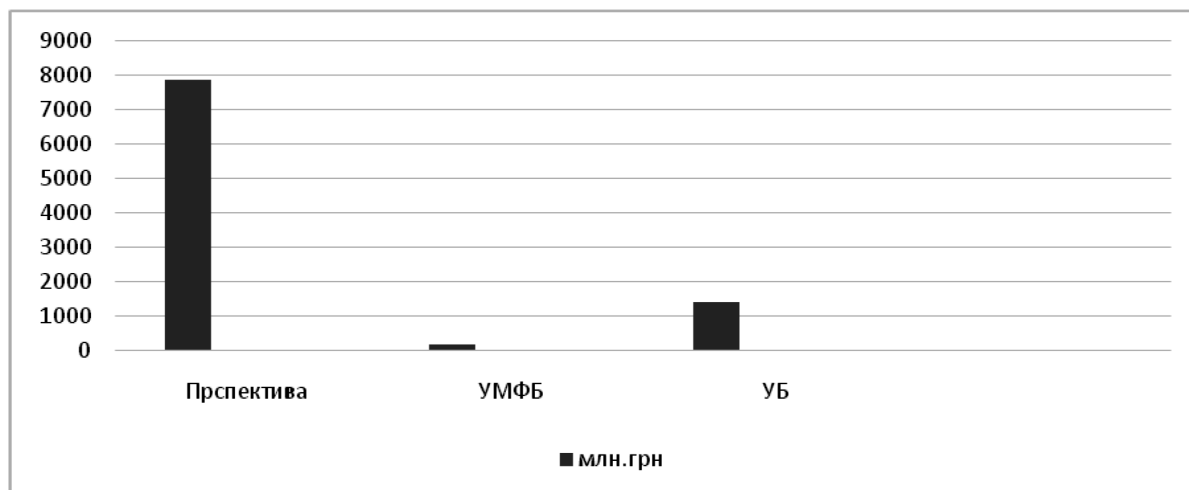

РИС.1. ИНТЕРНЕТ-ТРЕЙДИНГ ФИНАНСОВЫМИ ДЕРИВАТИВАМИ НА БИРЖАХ УКРАИНЫ.

Источник: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rtchniy-zvt-nktspr-za-2016-rk/>

Наверное каждый думает что в интернет-трейдинга ничего особенного нет, но это далеко не так. В первую очередь для того, чтобы стать инвестором нужно в первую очередь иметь стартовый капитал в размере 5000грн. И обовязово иметь онлайн доступ.

По нашему мнению, рынок онлайн-торговли ценными бумагами развиваться прямо пропорционально развитию самого интернета. Чем больше у нас активнее пойдет популяризация современных технологий, чем станет больше

качественных линий связи, тем больший интерес появится к интернет-трейдингу, тем быстрее фондовый рынок. В будущем, не исключено, что торговля ценными бумагами погрузится в интернет с головой раз и навсегда, что приведет положительный результат

Поэтому для полноценного запуска интернет-трейдинга в Украине есть два препятствия: недостаточная готовность к этому бирже ПФТС и депозитария «Межрегиональный фондовый союз», а также неразвитость «рынка заявок». Главное препятствие для интернет-трейдинга было снято после принятия закона об электронном документообороте и электронная подписи. Но еще нужен документ для маржинальной торговли, регулирующего взаимоотношения клиента и его брокера [2].

В Украине уже используется несколько сертифицированных программ для доступа на фондовые биржи, такие как QUIK, WEB2L, Smart-Trade. Со временем их количество будет только расти. Развитие интернет-трейдинга, безусловно, поможет упростить региональным инвесторам процесс инвестирования в фондовый рынок, а также поможет тем самым брокерам привлечь новых инвесторов из более отдаленных регионов Украины. [7]

Выводы. Уже сегодня интернет-трейдинг охва-

тывает все большее количество людей, желающих самостоятельно инвестировать. Отрывается масса учебных торговых пощадов, определенные уроки, которые помогают начинающему изучить биржу, схему ее функционирования и куда и как лучше инвестировать чтобы получить более высокую прибыль с минимальными рисками. Некоторые из них даже предоставляют возможность работать в их команде не только как инвестор, но по трейдер, брокер. Для Украины это является весомым преимуществом.

Двигаясь рационально и взвешенно, принимая положительный опыт ведущих иностранных государств, пытаясь преодолеть результаты вливу ложных стереотипов относительно онлайн-торговли и осуществляя работу по устранению актуальных проблем развития интернет-трейдинга, можно достичь высоких перспектив развития интернет-трейдинга в Украине. А у отечественного фондового рынка будут все шансы стать одним из ведущих развитых финансовых рынков. В дальнейшем стабильная экономическая ситуация, изменение законодательства в разрезе регулирования интернет-трейдинга, здоровая конкуренция и, возможно, поддержка со стороны государства приведут рынок к такому состоянию, которое можно будет назвать развитым.

REFERENCES

- [1] Online edition of UX Review [Electronic resource]: - Access mode: <http://fs.ux.ua/f/859/2-ux-review.pdf>
- [2] Paper will estimate in megabytes of IR «Galt & Taggart Securities» launched Internet trading [Electronic resource] / Access mode: <http://proit.com.ua/internet/2008/01/21/092725.html>
- [3] State Committee of Statistics of Ukraine [Electronic resource]: Statistical information. Number of exchanges. - Mode of access: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
- [4] Securities market. European Choice: New Opportunities and Growth / Report of the National Commission on Securities and Stock Market of Ukraine for 2017. - Kyiv: NCSSMF, 2017. - 104 s [Electronic resource] Access mode: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/rchniy-zvt-nktsprf-za-2016-rk/>.
- [5] Internet Trading in Ukraine / Economic Pravda [Electronic resource] / Sergey Atamash Mode of access: www.news.finance.ua.
- [6] Official site of OJSC «PFTS» [Electronic resource] Access mode: <http://www.pfts.com>.
- [7] Development of Internet Trading in Ukraine [Electronic resource] / Semchuk O.V. Access mode: www.securities.org.ua

**კვების მრეწველობის დარგის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების
ჯანმრთელობის დამოკავშირებული საფუძვლების შესწავლის მეთოდოლოგია**

**THE METHODOLOGY OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE
FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY**

ტატიანა ლაზარევა,

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, კვებისა და ქიმიური ტექნოლოგიების
კათედრა უკრაინის საინჟინრო-პედაგოგიური
აკადემია

ოლგა ბლახი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასისტენტ
პროფესორი, კვებისა და ქიმიური ტექნოლოგიების
კათედრა უკრაინის საინჟინრო-პედაგოგიური აკადემია

TETIANA LAZARIEVA,

Doctor of pedagogical Sciences, Professor
Department of Food and Chemical Technology
Ukrainian Engineering-Pedagogics Academy

OLGA BLAHYI,

Candidate of pedagogical Sciences, Assistant
of Professor Department of Food and Chemical
Technology Ukrainian Engineering-Pedagogics
Academy

ABSTRACT

The research was theoretically grounded methodology of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as goals and content reflecting the medical and physiological, biological and technological components; differential and integrated method involving two stages of mastering the content of education (the first stage provides a separate learning medical and physiological, biological and technological components of the content, the second stage is integrated); training, which is information backup method; forms of training, modeling of professional activity of future specialists for developing health-saving products in real production conditions.

Key Words: professional training, future engineer-technologists of the food industry, health-saving competence, training method, content model, differential-integrated method, professionally-oriented tasks, poliprofessional lectures, poliprofessional business games.

ანოტაცია

თეორიულად დასაბუთებულია და შემუშავებულია კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჯანმრთელობის დამოკავშირებული საფუძვლების შესწავლის მეთოდოლოგია, რომლის რეალიზაცია ხორციელდება მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების ინტეგრაციის გზით, რომელიც ეფუძნება კომპეტენტური და სისტემური მიდგომების ერთიანობის საფუძველზე აღნიშნული სპეციალისტების მომზადებას. დაზუსტებული და წარმოდგენილია მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგების ჯანმრთელობის დამოკავშირებული საფუძვლების სწავლების შინაარსი. თეორიულად

დასაბუთებულია და შემუშავებულია ჯანმრთელობის დამოკავშირებული საფუძვლების შესწავლის დიფერენციალურ-ინტეგრირებული მეთოდი კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ-ტექნოლოგებისათვის, რომელიც ითვალისწინებს სწავლების ორ ეტაპს. პირველ ეტაპზე ხორციელდება შინაარსის მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების დიფერენცირებული ათვისება, ხოლო მეორე ეტაპზე ხორციელდება მათი ინტეგრირებული სწავლება. განსაზღვრულია სპეციალისტებისთვის ჯანმრთელობის დამოკავშირებული საფუძვლების შესწავლის საშუალებები, კერძოდ, შემუშავებულია პროფესიულ-ორიენტირებული ამოცანების სისტემა, რომელიც უზრუნველყოფს მედიკო-ფიზიოლოგიური, ბიოლოგიური და ტექნოლოგიური შემადგენლების ინტეგრაციას. წარმოდგენილია კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ - ტექნოლოგების სწავლების ფორმები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ცალკეული პროფესიულად აუცილებელი ჯანმრთელობის დამოკავშირებული უნარ-თვისებების ჩამოყალიბებას მისი კომპლექსურად გამოყენების შემთხვევაში. შემოთავაზებულია ნახევრადპროფესიული ლექციები და საქმიანი თამაშები.

საკვანძო სიტყვები: პროფესიული არევა, კვების მრეწველობის მომავალი ინჟინერ ტექნოლოგები, პროფესიულად ორიენტირებული ამოცანები, ნახევრადპროფესიული ლექციები, ნახევრადპროფესიული ბიზნეს-თამაშები

INTRODUCTION

The modern labor market puts in new claims on the vocational training of engineers-technologists of the

food industry and their ability to develop and implement health-saving food products. This calls for training the future specialists in the basis of health saving purposely to ensure the state program for the organization of production of health-saving products in the food industry.

The teaching methodology consists of a complex of hierarchically related components: goals, content, methods, means of training and forms of learning activity that form a single integral functional structure [1]. Thus, the structure of the methodical system of training of future engineers-technologists of the food industry in the process of learning the basis of health-saving provides theoretical substantiation and development of the components such as:

1. Training goals that determine the specific knowledge, skills and professionally important qualities that are the main health-saving activities of future professionals in the development of health-saving products.
2. Advanced content of training, which reproduces the current trends of the food industry development.
3. Teaching methods for the development of the requirement content of future specialist training, the formation of abilities, skills, experience of health-saving activities.
4. Means and forms of training for reflecting the content and methods of training of future engineers-technologists.

The aim of the research is the theoretical substantiation of the teaching methodology the basis of health-saving for future engineers-technologists of the food industry.

1. GOALS OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

The goals of training are the first backbone element of the methodology of training future engineers-technologists of the food industry. The goal characterizes the future state of the subject of activity, the ideal result to which is aspired and must be achieved with the help of certain actions or motivated activity [2]. Thus, in the process of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry should be put and achieved:

- training goals for the formation of knowledge, skills and experience in the performance of production functions and operations for the development and production of health-saving food products;
- developing goals that foresee the development of intellectual, emotional, volitional, activity-behavioral sphere of the individual and they are aimed at

the formation of professionally important qualities of the future specialists;

- educational goals which are aimed at the formation of valuable attitude to their own health and the health of the consumers, as well as the involvement of society in the preservation and development of health through the consumption of health-saving products.

Analysis of academic papers and researches of the scientists allowed us to conclude that the purpose of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry form a hierarchical structure, namely:

- the goals of a medical and physiological component;
- the goals of the biological component;
- the goals of the technological component formation.

Let us consider the objectives of the formation of medical and physiological component of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry. So, based on the views of the scientists, according to the medical and physiological component, future specialists should possess knowledge, skills and abilities on the internal needs of the human body, depending on age; gender; physical activity; the functional state of organs and systems.

Based on the scientific works analysis it was determined that in order the biological component of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of food industry should include knowledge and skills, that take into account:

- types of food raw materials and healthy supplements;
- nutrient composition of food raw materials and healthy supplements based on microorganisms, mushrooms, plant and animal origin, hydrobionts, products of processing of insects, minerals and biologically active supplements;
- criteria for the selection of food raw materials and healthy supplements based on microorganisms, mushrooms, plant and animal origin, hydrobionts, products of processing of insects, minerals and biologically active supplements.

According to the analysis of the scientists the goals of formation of the technological component of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as a system of knowledge and skills to determine the technological parameters:

- health-saving raw materials and supplements;
- production of health-saving grain-flour, bakery, dairy, oil and fat products, meat and fish products and beverages;

– establishment of health-saving raw materials and supplements into the products.
 It should be noted that according to the results of B. Bloom research [3], the aims of learning are hierarchically

dependent on the mental processes, such as memorizing, understanding, application, analysis, evaluation and synthesis.

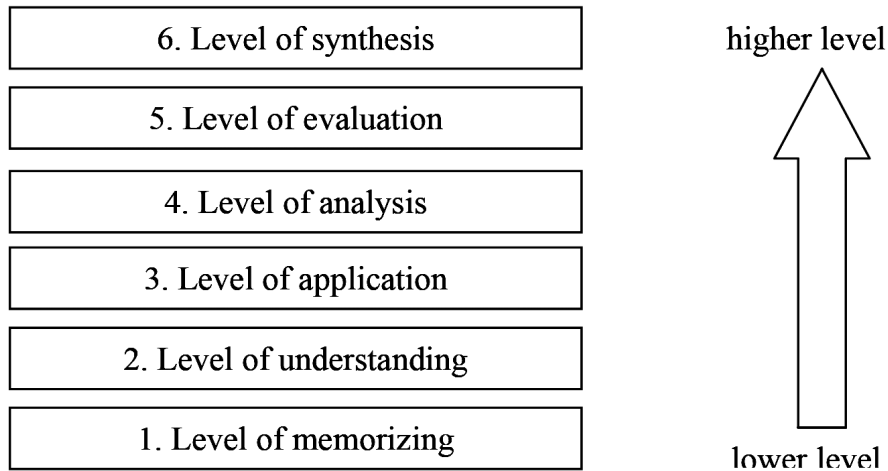

Figure. 1. Hierarchy of goals for B. Bloom research[3]

At the same time, the scientists [4, 5] correlate the level of memorizing to the reproductive level (introductory and indicative), the level of understanding, application, analysis and evaluation to the productive (conceptual and analytical), and the level of synthesis is considered to be creative (productive and synthetic) level of knowledge assimilation (Fig. 2). Thus, the reproductive level involves the reproduction of educational information on the basis of its conscious perception and fixation in memory. The next, exactly the productive level, characterizes the

understanding, application, analysis and evaluation of knowledge and skills, as well as their application in a typical situation. The creative level is responsible for the reproduction and application of knowledge and skills in an atypical, non-standard situation. This encourages the future specialist to search for creative ideas. Therefore, the objectives of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry should meet the reproductive, productive and creative levels of knowledge and skills.

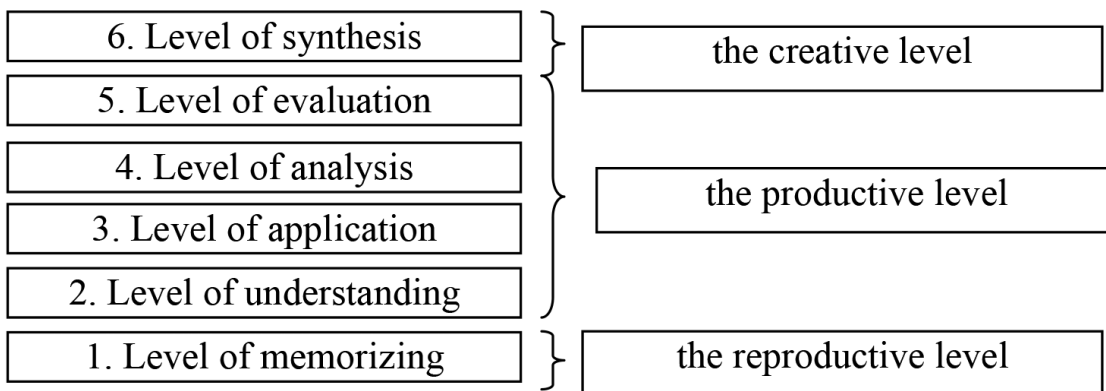

Figure. 2. Hierarchy of learning goals by levels of knowledge formation and skills

We are going to determine the professionally important qualities in the structure of the teaching goals on the basis of health-saving that should be developed and formed in the future specialists of the food industry.

Scientists reveal the need for the formation of the following professionally important qualities of the future specialists: the interest in the profession; commitment to professional growth, self-discipline, interest in people, love of children, empathy, tolerance, responsibility; willingness to take risks and accept non-standard solutions; diligence; sociability; organizational communication skills; friendliness; attentiveness, self-discipline, initiative, energy, perseverance, morality; personal activity; independence. However, the authors' attempts to systematize the features by groups do not reveal the completeness of the requirements to the qualities of the future engineers-technologists of the food industry in the process of their vocational training, but only fragmentary determine the elements of the structure.

Professionally important qualities of the future engineers-technologists of the food industry are disclosed in detail in the works of the scientists and the following groups are highlighted:

- a package of motivational and objective qualities, which includes motivation of the importance of professional activity, motivation of success in professional activities, the desire in creative professional activity;
- a package of cognitive qualities that represents the abilities of sensation, perception, imagination, representation, thinking, attention, memory;
- a package of ideological qualities, namely moral;
- a package of organizational and activity qualities such as personal and social activity.

The suggested structure is a generalized system of professionally important qualities of the engineers-technologists of the food industry and should be the basis of those professionally important qualities that form the health-saving activities of the future professionals.

2. The content of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry

The structure of the teaching goals on the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is the basis for the development of the content of training. Thus, the learning goals allow to identify interrelated components of the content: medico-physiological, biological and technological peculiarities.

So, we define the medical and physiological component of the content of training on the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry.

According to the scientists an urgent task that is faced by process engineers is to develop food products aimed at health-saving of children of different ages. In addition, the necessity of developing health-saving products for men and women, especially pregnant women, childbirthing and nursing. A significant number of scientists in their works address the issue of nutrition of old people and the need to develop food products in gerodietetic direction. At the same time, others support the development of health-saving products according to the physical activity of the consumers and athletes.

Except for certain directions the scientists also consider the relevance of the development and manufacture of health-saving products that can improve the performance of organs and systems of the body. According to the analysis, the content of the medical and physiological component should contain information about the functional state of organs and systems of the consumer, namely: nervous, cardiovascular, digestive, endocrine, sexual and excretory, cover systems and musculoskeletal system.

So the content of the medical and physiological component should be aimed at training of the future engineers-technologists to develop and produce health-saving products for consumers in the following areas:

- by age: for children, adults, the elderly;
- by gender: for men and women;
- by groups of physical activity: for workers mainly of intellectual work; for workers engaged in light work; workers in moderate work; for workers of heavy physical work;
- the functional state of the organs and systems of the consumer as nervous, cardiovascular, digestive, endocrine, sexual and excretory, integument systems and musculoskeletal system.

The content of the biological component should be aimed at training of the future engineers-technologists to develop health-saving products, which take into account the therapeutic (or healing) properties of microorganisms, mushrooms, plants and animals, birds, hydrobionts, insects, minerals and biologically active supplements.

The content of the technological component should provide training for future specialists in the development and production of health-saving products such as grain flour and bakery products, dairy, meat and oil-butter products, fish products, beverages.

The developed model of the content of training on the basis of health-saving for the future engineer-technologists of the food industry is given in Fig. 3.

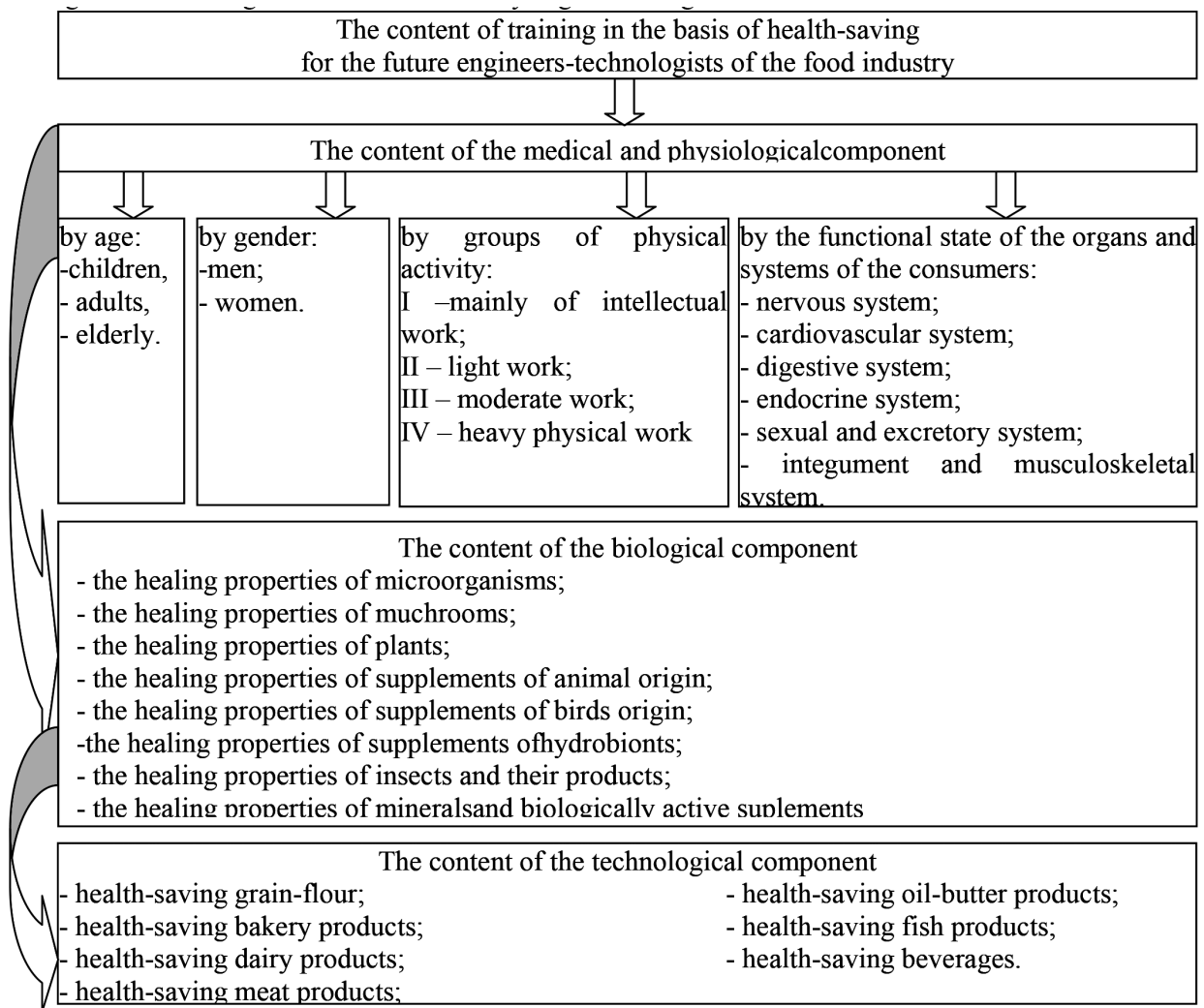

Figure. 3. Model of the content of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of food industry

3. METHOD OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEER-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

The learning of the content of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is ensured to be integrated through the selected methods and means of training.

At the stage of development of the training method of the future engineers-technologists of the food industry, it is important to identify two successive stages of the interaction of the content components such as differentiation and integration (Fig. 4).

Thus, at the first stage, fundamental and general professional knowledge is formed, and at the second stage, due to the solution of complex professional tasks, there is a process of integration, which provides training in

the basis of health-saving protection of future specialists.

The formation of skills and abilities in the process of mastering the components of the content of training takes place in a certain sequence. One of the ways to improve the learning process, according to I. Cheredova is allocation of several levels of knowledge formation, abilities and skills of future specialists [6]. Psychological and pedagogical researches show that in the process of mastering professional knowledge has three interrelated levels: reproductive, productive and creative. Methods of reproductive level of education form the basis of concepts, their initial understanding and memorization. The level of productive reproduction and application of knowledge in different conditions is responsible for the versatile reproduction and understanding of the basics of concepts, their addition to new information and the formation of skills to link these concepts with new information. The

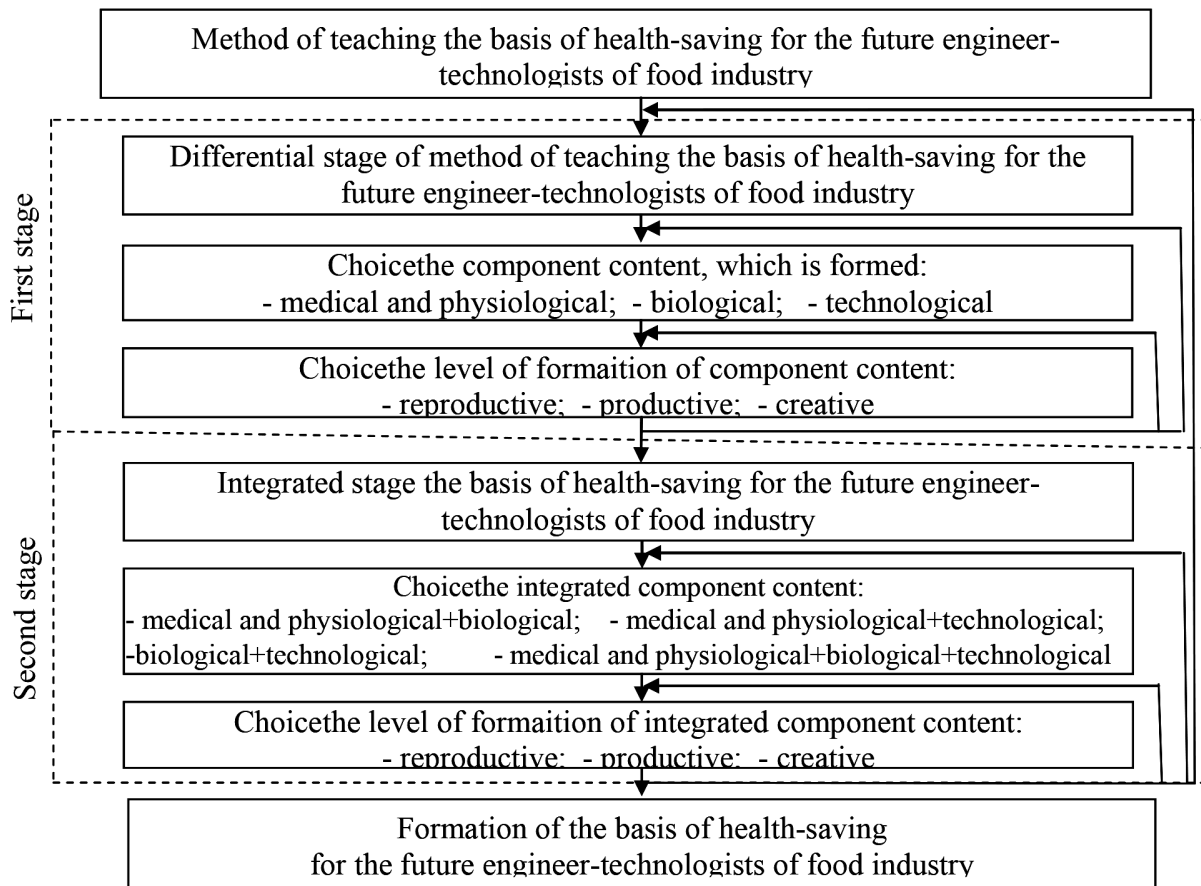

Figure 4. Differential and integrated method of teaching the basis of health-saving for the future engineer-technologists of food industry

level of creative application of knowledge is appropriate in the process of new problem emergence, hypotheses and search for their solutions.

Training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is possible in the conditions of productive educational activities. This is implemented in the introduction in the educational process of training of the future engineers-technologists of the task method of training [7, 8, 9]. The following principles should be followed by developing professional and oriented tasks:

1. In the context of the tasks it should be reflected that allow you to highlight all the problems of the development of health-saving products. Such tasks will contribute to the formation and consolidation of skills that meet modern production requirements. So they allow to model the future professional activity of engineers-technologists of the food industry.

2. The solution of problems should be based on the interrelations of the medical and physiological, biological

and technological components of the content, which will ensure their consistent integration.

Therefore, in the process of developing health-saving products, future professionals should decide and solve a variety of professionally-oriented tasks. This allows you to simulate the professional activities of the specialists in the development and production of health-saving products. The introduction of the task method of training creates conditions for the assimilation of knowledge, the development of systemic thinking, concentration, perception and sensation of phenomena, processes, modes, raw materials and products.

The basis for the development of the goals of education health-saving for the future engineers-technologists of the food industry of the selected typology of task D. Tollynger and V. Laudis [9, 10]. Nevertheless, we propose to distribute groups of tasks in accordance with the goals and content of training on reproductive, productive and creative. Thus, the tasks for the development of health-saving products of reproductive level include the following:

1. Tasks that involve the reproduction of knowledge.
2. Tasks that involve simple mental actions.

We consider the following tasks of the development of health-saving products of a productive level, providing training in the basics of health-saving of the future engineers-technologists of the food industry:

1. Tasks that involve complex mental operations.
2. Tasks that involve the generalization of knowledge and delivery of objects.
3. Tasks that involve some productive thinking.

Next, we define the tasks of the creative level of training in the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as:

1. Tasks on heuristic search by logical thinking.
2. Tasks to build strategies to joint and individual solutions to problem situations.

Thus, the suggested structure of task training contributes to the formation of an effective system of gradual learning of the training content. At the same time, the

conditions of professionally-oriented tasks allow modeling the real professional activity of the future specialists in the development of health-saving products.

4. MEANS OF TEACHING THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

Let us consider the means of training to ensure the solution of the presented professionally-oriented tasks. Scientists describes a considerable number of classifications of the means of the future specialist training. Among them, the most justified is the classification of teaching health-saving by the nature of their representation of the surrounding reality, which is taken as a basis in the methodology of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry [11]. Thus, a certain classification of learning means is shown in Fig. 5.

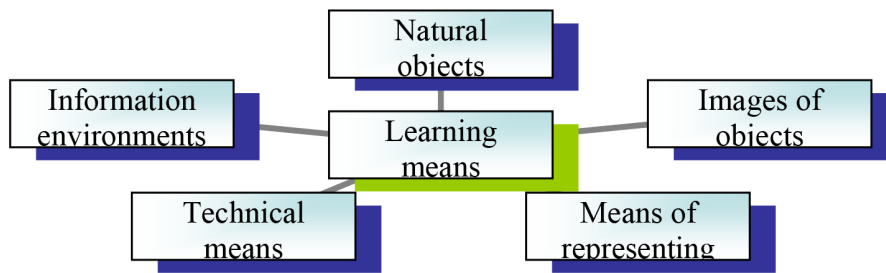

Figure. 5. Classification of learning means

So, the structure of training means assume their division into the following groups:

- natural objects that include the collection of raw materials, plants, herbaria, models and stuffed animals, hydrobionts, insects, mineral samples, microsections, reagents, and also training and production, demonstration and laboratory equipment;
- images and displays of material objects: stands, diagrams, illustrations, video and slide presentations;
- means of training, representing the description of subjects and phenomena of objective reality, namely text tables, maps, textbooks (textbooks and manuals, collections of tasks, instructions for independent work, didactic materials);
- technical means of training, including films, computer programs and electronic computers;
- information environments, such as Internet information resources.

5. FORMS OF TRAINING IN THE BASIS OF HEALTH-SAVING FOR THE FUTURE ENGINEERS-TECHNOLOGISTS OF THE FOOD INDUSTRY

Let us consider the following element of the method of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry as the form of student training. Thus, the form of organization of the educational process is a purposeful, well-organized order and established mode of joint activity of the teacher and students in the learning process [12]. Forms of training organization are divided into frontal, individual, pair, group (collective) forms [13].

The frontal form is aimed at simultaneous training of a group of students who solve the same type of problems with the subsequent control of the results by the teacher [14]. This classical form is quite effective at the stage of teaching some new material. The use of the frontal form

in the learning process allows students to reduce the time spent on self-search and selection of basic educational information. Thus, its use allows to form knowledge of reproductive and productive level. However, this form of training allows teachers to convey to students the importance of their future professional activities, to convince them of the need to create innovative products that will improve the health of a significant number of consumers. Therefore, the use of the frontal form ensures the formation of the future engineers-technologists of the food industry motivation for professional activities in the development of health-saving products, as well as qualities such as responsibility for the life of each consumer, civil dignity. At the same time, moral qualities are formed, namely: humanity and respect for consumers.

In the process of frontal training, basic cognitive professional qualities are formed as mnemonic ability to memorize large amounts of information on the medical and physiological, biological and technological components, the ability to concentrate attention in the process of creating health-saving products, imagination and representation of the state, phenomena and processes. In professional work, these qualities allow the specialist to maximize the use of raw materials, to choose the optimum technological parameters of the production of improving production and productive use of time. Therefore, the frontal forms of training are the foundation for the training of the future engineers-technologists of the food industry and ensure the sustainable development of certain professionally important qualities. Therefore, it is an important element of the method of teaching the basis of health-saving for the future specialists.

The individual form of the organization of student training is capable to provide formation of knowledge at all three levels. This way of organizing work is aimed at taking into account the mental abilities of each student and the choice of tasks in accordance with their capabilities. In the future professional activity this form is realized in the direct process of development of a compounding, technology of improving production or improvement of the existing technological parameters of its production. At the same time, experts should show their individual ability to invent, to reveal their intellectual and creative potential. Therefore, in the process of individual training should take into account the need for the formation of such professionally important qualities as the desire for creative activity to make health-saving products, motivation to succeed in creating health-saving products and a number of cognitive qualities as the ability of imagination and representation of the state, phenomena

and processes with the medical and physiological, biological and technological components and the ability to system thinking. Since the development of health-saving products is aimed at mass social consumption, the future engineers-technologists of the food industry should have such moral qualities as honesty, discipline, demands on themselves and their work, civil dignity.

In addition to these characteristics, the future leadership and the highest rank colleagues require the future specialist of universal moral qualities, namely empathy and respect for consumers. At the same time, in the process of implementing their own ideas for the development of health-saving products will be necessary such personal qualities of activity as determination and perseverance.

Therefore, the use of individual forms of training of the future engineers-technologists of the food industry should ensure the formation of a system of these professionally important qualities.

Group (collective) form of organization of training involves the interaction of a group of students with each other and the teacher in the process of solving problems¹³. Application of the specified form of the organization of educational process allows to bring as close as possible educational process to professional practical activity. At the same time, the pair form provides for a joint task by a pair of students under the guidance of a teacher [13]. This form of learning organization promotes competition [15], so students are more creative and fervent in solving problems. So, in the future professional activity this form is realized in real professional tasks of the enterprise as well as in need to correspond to modern requirements of consumption only of qualitative improving production of food. At the same time, the company's management is interested in increased demand for products and reducing its cost. Such professional tasks have a large amount of work and a wide range of professional issues, ranging from commodity characteristics of raw materials and ending with the calculation of the cost of the finished product. Because this amount of work is too much for one employee, it is assigned to a group of people. That is why, future engineers-technologists of the food industry should be ready for steam or collective professional activity. In the process of such work, future specialists should be motivated to achieve success in the creation of health-saving products. At the same time, directly in the process of development of health-saving products future professionals need to have a number of formed cognitive professional qualities, namely the ability to perceive and feel the phenomena, processes, raw materials and products.

It is also important in the development of health-saving products to maintain a high level of moral relations with people. Moral qualities as responsibility for life of each consumer and social and activity qualities such as abilities to the organization of development process of improving production is guarantee of production of qualitative improving production. The presented qualities can be formed only in the process of active group, collective and pair forms of education.

In the process of learning the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry is optimal integrated application of forms of training. Depending on the form used, the types of organization of educational and cognitive activity are chosen. Such types of training of the future specialists can be lectures, seminars, practical and laboratory classes, independent work and others. The choice of forms of training provides optimal conditions for the implementation of certain

goals, content, methods and means of teaching the basis of health-saving for the future engineers-technologists of the food industry. Therefore, the form of instruction should reflect poliprofessional health-saving activities for the medico-physiological, biological and technological components.

CONCLUSIONS

Theoretically substantiated methodology of teaching the basis of health-saving which includes goals, content model, differential and integrated method, means and forms of training of the future engineers-technologists of the food industry. This technique creates the necessary conditions for the formation of knowledge, skills, professionally important qualities of health-saving. This allows future engineers-technologists of the food industry in the process of professional activity to develop health-saving products.

REFERENCES

- [1] **Pyshkalo A.** Metodycheskaia sistema obucheniya heometry v nachalnoi shkole : avtorskyi doklad po monografyy «Metodyka obucheniya elementam heometry v nachalnykh klassakh», predstavlennoi na soyskanye uchenoi stepeny d-ra ped. nauk. M.: Akademyia ped. nauk SSSR, 1975. 60 s.
- [2] **Fylosofskiy slovar.** Pod red. Frolova Y. M.: Polytyzdat, 1986. 590 s.
- [3] **Pometun O.** Shcho take taksonomiia Bluma i yak vona pratsiuie na urotsi. Osvitnia platforma «Krytychne myslennia» : sait. URL: <http://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shcho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/>.
- [4] **Zahviazytskyi V.** Ynnovatsyonnye protsessy v obrazovanyy pedahohycheskaia nauka. Ynnovatsyonnye protsessy v obrazovanyy: sb. nauch. tr. Tiumen: Tiumen. hos. un-t, 1990. S.5.
- [5] **Salov V.** Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly : navch. posib. Dnipropetrovsk : NHU, 2003. 170 s.
- [6] **Monakhov V., Orlov V.** Dyferentsyatsiya obucheniya v srednei shkole. Sovetskaia pedahohyka. Moskva, 1991. № 8. S. 42—47.
- [7] **Kostiuk H., Ball H., Mashbyts E.** O zadachnom podkhode k yssledovaniyu uchebnoi deiatelnosti. Psykholohyia chelovecheskoho ucheniya y reshenye problem: 2-ya Prazhskaia konf. Praha, 1973. S. 70.
- [8] **Talyzyna N.** Upravlenye protsessom usvoeniya znanyi (psykholohycheskye osnovy). yzd. 2-e, dop., yspr. M. : MHU, 1984. 345 s.
- [9] **Tollynherova D., Holoushova D., Kantorkova H.** Psykholohyia proektyrovaniya umstvennoho razvytyia detei. M. : Rospedahentstvo, 1994. 48 s.
- [10] **Liaudys V.** Metodyka prepodavaniya psykholohyy: ucheb. posoby. 5-e yzd. SPb. : Pyter, 2008. 192 s.
- [11] **Shapovalenko S.** Metodyka obucheniya khymyy v vosmyletnei y srednei shkole: obshchye voprosy : posoby. M.: Uchpedhiz, 1963. 663s.
- [12] **Zynovkyna M.** Formyrovanye tvorcheskoho tekhnicheskoho myshleniya y ynzhenernykh umenyi studentov tekhnicheskyykh vuzov: dys. d-ra ped. nauk: 13.00.01. M., 1989. 326 s.
- [13] **Sytarov V.** Dydaktyka: ucheb. posoby. M.: Akademyia, 2004. 368 s.
- [14] **Iakovyshyn P.** Teoretychni ta metodychni osnovy navchannia studentiv metodiv analizu i syntezu mekhanizmiv i mashyn : avtoref. dys. d-ra ped. nauk : 13.00.04. Kyiv, 2001. 41 s.
- [15] **Iakunyn V.** Pedahohycheskaia psykholohyia. SPb.: Yzd-vo Mykhailova V., 2000. 349 s.

უკრაინის ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების საქმიანობის ეფექტურობაზე გარე ფაქტორების გავლენის დასაბუთება

SUBSTANTIATION OF THE INFLUENCE OF EXTERNAL FACTORS ON THE EFFICIENCY OF THE ENTERPRISES OF THE INDUSTRY OF PAINT AND VARNISH INDUSTRY OF UKRAINE

კონსტანტინ ჯადკო,

ტექნიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი, საწარმოს ეკონომიკისა და
მენარმეობის კათედრის გამგე

ტატიანა დუბჩაკი,

საგანმანათლებლო ხარისხის „მაგისტრი“ მაძიებელი
ფინანსებისა და საბაჟო საქმის უნივერსიტეტი
დნეპრი, უკრაინა

KONSTANTIN ZHADKO,

Doctor of Economic Sciences, Doctor of
Philosophy, Head of the Department of
Entrepreneurship and Enterprise Economics

TETIANA DUBCHAK,

applicant of educational degree “master”
University of Customs and Finance
Dnipro, Ukraine

ABSTRACT

This article discusses impact of internal factors on activities of enterprises of paint and varnish industry, shows and analyzes the dynamics of production, consumption and sales of products of the paint industry in Ukraine for the period 2013-2017, according to the State Statistics Service of Ukraine and the Association of Ukrainian manufacturers of paint and varnish products. Key factors affecting the performance of companies of paint and varnish industry for the period 2016-2018 was revealed. Forecast of further development of analyzed and adjacent industries for the next few periods was made on basis of predictions of Ministry of economic development and trade of Ukraine. It was also concluded and justified that the further researches of this topic are needed

Key words: *efficiency of enterprises activity, paint and varnish materials, water-dispersion paints, organic solvent based paints, varnish-paint industry, factors of influence, factors of influence on the efficiency of enterprises activity.*

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია გარე ფაქტორების ზემოქმედება ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების საქმიანობაზე, მოყვანილია და გაანალიზებულია ლაქ-საღებავების პროდუქტების წარმოების, მოხმარების და რეალიზაციის დინამიკა 2013-2017 წწ უკრაინის სტატისტიკის სახელმწიფო სამსახურისა და უკრაინის ლაქ-საღებავების მრეწველობის დარგის საწარმოების მწარმოებლების ასოციაციის მონაცემები, აღმოჩენილი და განხილული

იქნა ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებენ საწარმოების საქმიანობის ეფექტურობაზე. წარმოდგენილია განსახილველი და მისი მომიჯნავე დარგების განვითარების პროგნოზი 2016-2018 წლებისათვის, რომელიც ეყრდნობა უკრაინის ვაჭრებისა და ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს პროგნოზებს/ასაბუთებულია მოცემულ სფეროში შემდგომი კვლევების ჩატარების აუცილებლობა.

საკვანძო სიტყვები: *საწარმოს საქმიანობის ეფექტიანობა, ლაქ-საღებავი მასალები, საღებავები ორგანული გამზავებლების საფუძველზე, გავლენის ფაქტორები, გავლენის საწარმოს ეფექტურ საქმიანობაზე.*

INTRODUCTION

The paint and varnish manufacturing are one of the important components of the chemical industry of Ukraine. Dynamic changes in the country's economy and global trends in economic development have a significant impact on the work of chemical enterprises, therefore the identification of external factors of influence on the efficiency of the company's operations is relevant in modern conditions.

The purpose of the article is to analyze the current state of the paint and varnish industry and identify external factors that influence the performance of enterprises operating in this field of activity.

The objective of the article is to analyze raw materials security and dynamics of production output by enterprises of the industry.

The author's contribution to the research of the topic is an identification of the main factors that influence the performance of chemical enterprises; those factors are the raw material import dependence of the industry, low solvency of consumers and the overall amount of building works around the country nowadays.

Analysis of the market of paint and varnish materials in Ukraine is a complicated process due to certain reasons, such as: discrepancy in the definitions of the terms «paint and varnish materials» and «paint and varnish products», which affects the comparison of statistical data of production output and sales; the absence of certain criteria in the statistical data collection and processing for market analysis; a large amount of small companies, whose information concerning production output is difficult to track for statistical report; lingering publication periodicity of official data by the State Statistics Committee.

Empirical and theoretical research methods were used in the work.

The decent contribution in the topic's investigation was made by M.M. Yakubovskiy and V.I. Lyashchenko in their article [p.1;195] "Priority is given to the export-oriented production of nitrogen fertilizers, the raw material for which is the natural gas, which is purchased for import. At the same time, almost nothing is done for the development of such important for economics and society chemical substances such as paints with organic chemical compounds. According to the authors, this particular segment of paints can improve industrial performance, and therefore the performance of enterprises particularly. In one interview P. Bilyak, Director of the Color Studio Tikkurila network, commented on the state of the industry: «One of the world's trends in the development of the PVM market is the intercalation of water-soluble materials for consumers, not only for mineral foundations, but also for wood and metal. This trend has been relevant for several years now. « [p.10;41].Accordingly, water-dispersion paint is now prior mainly because of the strong demand in the market.

The main reason of enterprise effectiveness assessment is to identify companies further possible development which is determined by the results of a full analysis of financial and economic activities. Therefore, the most important objective of modern enterprise functioning is increasing its operational effectiveness through reasonable usage of internal reserves and systematic development of

the ways of improvement to operational effectiveness. The ways of improvement to operational effectiveness are used to describe as set of specific measures of improvement to enterprise's effectiveness [p.2;30].

The level of operational efficiency of the enterprise depends on external and internal factors.

For instance, external factors are state and social policy (the activities of legislature, legislation, financial instruments, economic standards), institutional mechanisms (research and training centers, institutions, associations), infrastructure (innovation funds, commercial banks, stock exchanges, information networks, transport, trade), structural changes in society and the economy (in technology, in scientific researches, in labor on the basis of education and qualifications).

Internal factors are divided into "solid" that are measurable and have physical parameters (technologies, equipment, materials, energy, products) and "soft" (organization and management system, employees, work methods, management style). Each company have to monitor the process of usage of internal factors through development and consistent implementation of its own program of improvement to business performance and also have to take into account the influence of external factors on this program[p.3].

In some literary sources the external environment is divided into factors of the general environment (factors of indirect influence) and operational environment (factors of direct influence). However, it is necessary to use a methodology that will allow taking into account the existing problems in the field of economic, technological and innovative nature of the enterprise's activities to study influencing factors of the environment. One of such methodologies is to structure the environmental factors of the macrolevel using the method T.E.M.P.L.E.S. (Technology, Economics, Market, Politics, Laws, Ecology, Society). This method has an advantage due to its structural form that covers a significant amount of environmental factors[p.3].

T.E.M.P.L.E.S. (Technology, Economics, Market, Politics, Laws, Ecology, Society) gives possibility to consider a group of issues related to the environment by dividing them into several subgroups for the corresponding definition and classification. Each of these factors is subjected to an appropriate analysis to find out what difficulties can arise when working in this field of

activity and what opportunities are opened there. These reasons are convenient to analyze taking into account the various (mainly long-term and medium-term) prospects, when it is necessary to predict what changes the company expects in the future [p.4].

DATA:

Let's have a look upon the influence of external factors on the performance of enterprises in the market of paints

and varnishes materials (PVM) of Ukraine. According to the State Statistics Service of Ukraine for the period 2013-2017 indicators of sold products produced from their own raw materials are reflected in Fig. 1 [p. 5; 41] [p. 6; 45] [p. 7; 44] [p. 8; 39-40] [p. 9; 42], indicators net sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017 according to the Association of Ukrainian Manufacturers of Paints and Varnishes, are shown in fig. 2 [p.10;39].

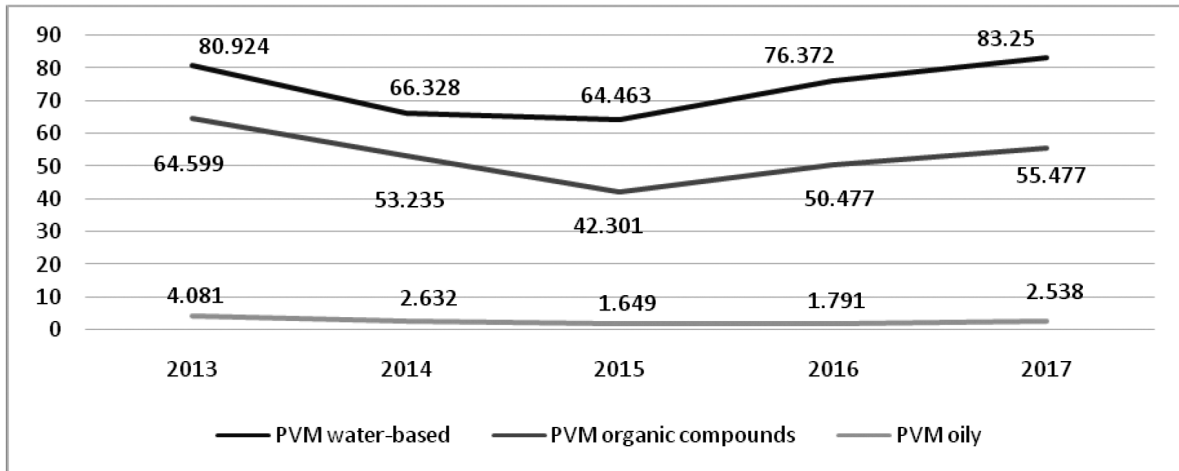

Fig. 1 – Sold PVM products produced from their own raw materials in Ukraine for the period 2013-2017, thousand tons

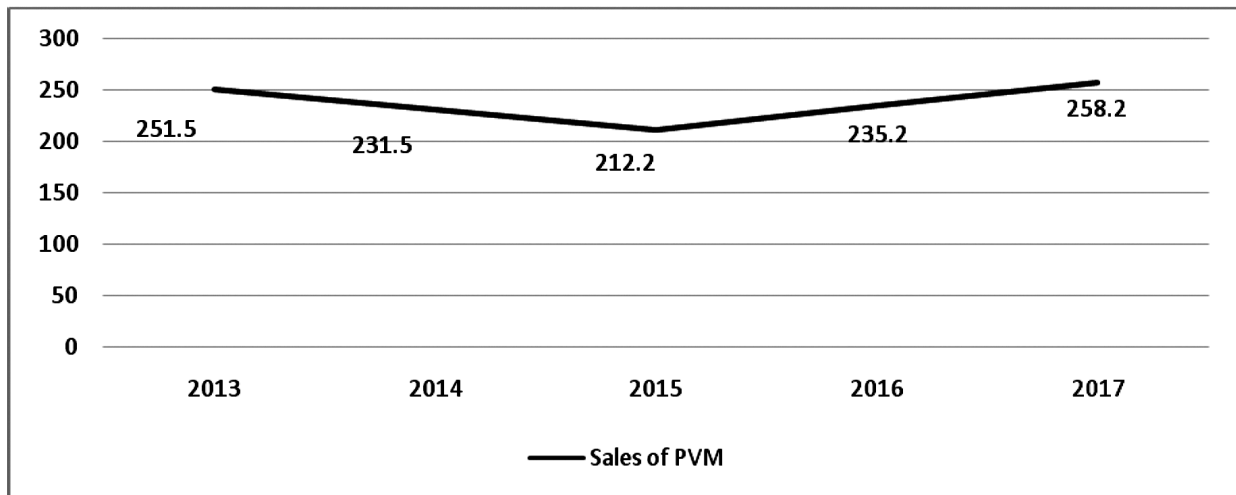

Fig. 2- Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand tons

After considering Fig. 1 and Fig. 2 we have noticed that about 42% of the raw materials used to manufacture paint and varnish products are imported, which indicates a rather high-altitude import dependence of the industry in terms

of providing raw materials. Consider the dynamics of the consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017 [p.10;39].

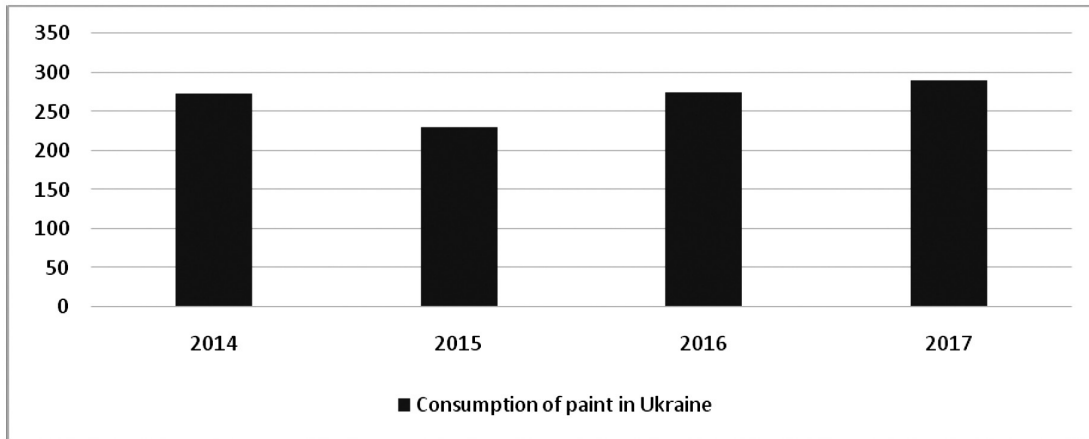

Fig. 3 – Consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017, thousand tons

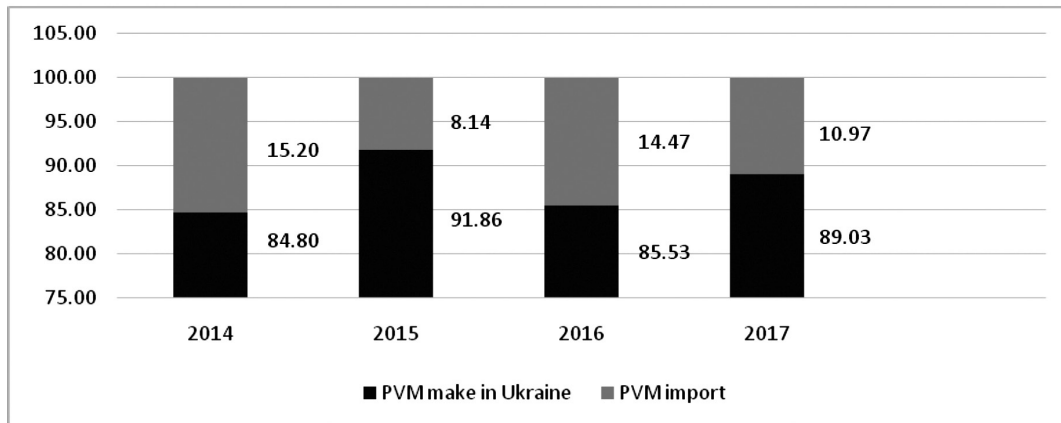

Fig. 4 – Consumption of paint in Ukraine for the period 2014-2017, %

Having considered the consumption of PVM for the period 2014-2017, we have noted the opposite situation in comparison with the raw material supply, dynamics over analyzed period in fig. 4 indicated that the vast majority

of consumed PVM products are domestically produced in Ukraine.

Consider the volume of PVM products in the cost measurement. [p.5;41] [p.6;45] [p.7;44] [p.8;39-40] [p.9;42].

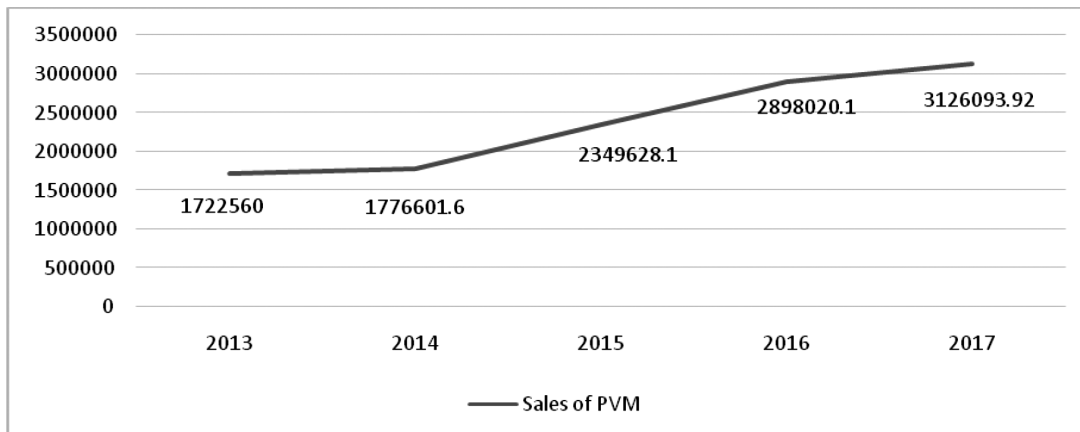

Fig. 5 – Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand hryvnias

After analyzing expansion of the market of paint and varnish products for the period 2013-2017. according to fig. 2, we can highlight 2014-2015 as the crisis period, accompanied by amount recession of products produced and consumed, 2016 was a period of recovery of the industry and 2017 was a growth period featured by a greater production output than the pre-crisis period.

Since about 42% of the raw materials used in the manufacture of PVM are imported, it is worth considering the dynamics of production output in terms of value in a freely convertible currency, for example, in USA dollars. Exchange rate is calculated as an arithmetic average between the NBU rates as at January 1 of the base year and as at January 1 of the next year (Calculated exchange rate is 27.629 UAH = 1 USD).

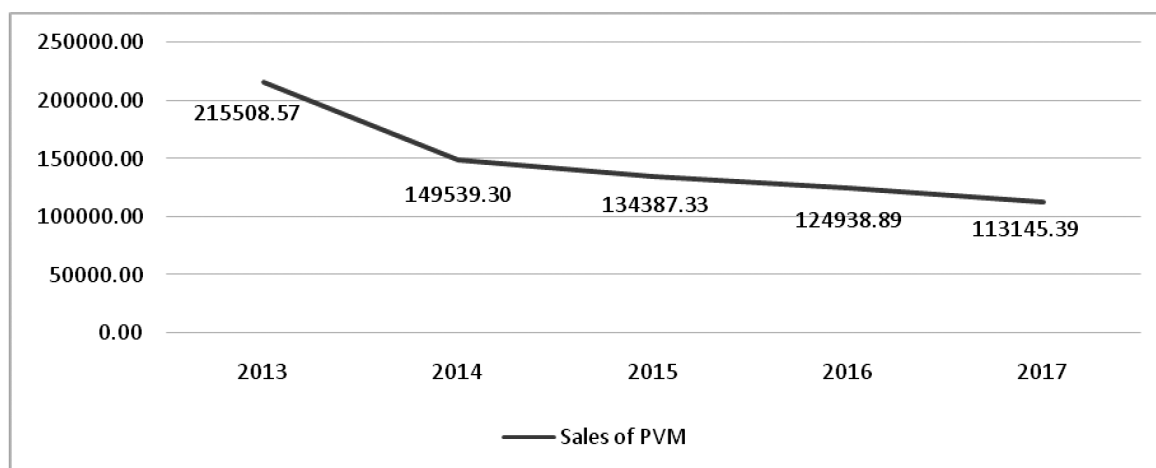

Fig. 6 – Sales of PVM in Ukraine for the period 2013-2017, thousand dollars USA

According to fig. 5 and fig. 6 we should note that according to the results the production output in terms of value for the analyzed period has gradually increased, however, recalculating net product value into USA dollars have shown a reverse trend caused by the devaluation of the hryvnia over the analyzed period by 253.8% comparing to USA dollars. The significant devaluation rate has directly proportional affect on the final result of companies of chemical industry, since the cost of the raw materials depends on the foreign currency rate which is used to make settlements with the counterpart from another country.

EMPIRICAL RESULTS

Among the factors that determined the development of the domestic paint and varnish market in 2016 are:

- economic recovery. By the end of 2016 Ukraine’s GDP had grown by 1.8%. In addition, the growth of industrial production by the end of the year was 2.4%.
- amount of construction works had increased by 13.1% compared to 2015, assuming that this factor had shown the decrease for 12.3% in 2015 comparing to 2014\$

- price increase for raw materials for the production of paint and varnish products;
- low solvency of consumers;
- gradual replacement of water-dispersion coatings in the decorative segment.

The PVM market in 2016 was notable for growth of varnishes and paints production output in size by 10%, while the market growth rate in terms of value was higher than in terms of volume, which is primarily due to the increase in prices for imported raw materials in hryvnia equivalent, which is negative factor due to the low solvency of the consumer.

Among the factors affecting the PVM enterprises in 2017 were low effective demand, bank loan unavailability, problems in commodity markets and so on.

After analyzing the financial market for the supply of credit funds as at October 2018, Ukrainian banks offer loans with minimum interest rate about 17.87% (Oschadbank), the average interest rate is about 21.59% per annum in UAH [p.11]. In neighboring Poland the average commercial loan interest rate is 9.84% [p.12].

The chemical industry of Ukraine, unfortunately, is import-dependent. Moreover, since 2014 trade relations with one of the largest producers of titanium dioxide,

Crimean Titan, have been terminated, which in turn have led domestic companies in search of a new supplier and have increased overall import of raw materials by 42%. Thus, for the analyzed period the growth of total production output amounted 9.1%, water dispersion coatings output increased by 10%, alkyd coatings by 14.5%.

Alongside with the territorial changes within Ukraine in 2017 the cost of raw materials for the production of coatings on the world market significantly increased, some of them by 2-3 times. This is due to the intensive development of the Asian and Pacific regions. Consumption of paint have increased in those regions and, accordingly, the law of the free market has worked out: if demand is high the price grows until the market becomes saturated. In addition, negative factors influence the growth of prices on the world market as well. For instance, a large titanium dioxide plant has burnt in Finland [p.13]. As a result, there was a certain deficiency of titanium dioxide, to which raw materials market has immediately responded with an increase in the price of this component.

CONCLUSION

Also, 2017 was notable for an increase of tax burden on PVM-producing enterprises, in which products are included import raw materials. Therefore, according to the explanation of the State Fiscal Service of Ukraine from 01/04/2016 for the excise tax on fuel sales as at January 1, 2017: «The issue of taxation of excise tax from retail at a rate of EUR 0,042 per each liter of sold (disposed) commodity of mixed solvents, which are classified by codes 2710 12 25 00 and 3814 00 90 90 UKTZED, if they are sold through retail trade» The list of mixed solvents includes a significant number of components used in the manufacture of PVM [p.14]. So, in addition to taxation during the customs clearance of raw materials, enterprises must pay an additional excise tax, which in turn raises the cost of production and the selling price. Considering the low solvency of customers, this factor causes reduction

of profit gained by company, reduces its final economic effect from doing business.

According to of economic and social development forecast in Ukraine for 2019-2021, which was announced in July by the Ministry of Economic Development, according to the baseline scenario, in 2019 GDP is projected at 3% with inflation (December to December of the previous year) at 7%, and by 2020 - economic growth at level of 4% with inflation of 5%. According to analysts, the real estate and construction market will grow by 7% annually [p.15; 56].

Based on the foregoing forecast of the Ministry of Economic Development, we believe that the PVM enterprises in the industry would also have a positive trend in production output over the next 2 years, which is a positive factor.

So, analyzing the PVM market of Ukraine for the period 2013-2017 We have concluded that the main factors negatively affecting the performance of enterprises in this industry were the crisis in 2014–2015, the dissolution of trade relations with the Crimean Titan, the devaluation of the hryvnia and overwhelming tax pressure. Among the positive factors of external influence we have highlighted the economic recovery in 2016-2017 and the gradual recovery of the economy from the crisis, the development of the construction industry as this industry is the main consumer of PVM products. In accordance with the Ministry of Economic Development forecast for economic development in the upcoming years, we have noted that the PVM enterprises in the industry will also have a positive trend in production output over the next 2 years. Taking into account the rapid changes in the country's economy, as well as global development trends enterprise's key efficiency factors of enterprises might change, therefore, analysis of indicators, their significance assessment and identification of new factors of influence require further research.

REFERENCES

- [1] **Yakubovsky M.M., Lyashenko V.I.** [Modernization of the economy of industrial regions: an attempt to conceptualize]. Journal of Economic Sciences of Ukraine. – 2016. – No. 1. – P. 188-195.
- [2] **Voronin O.O.** [Determination of indicators of economic efficiency of production based on the modification of there source approach]. Ukraine economy. - 2007. - No. 10. – P. 29-37.
- [3] **Pasieka D.V., Grin'ko T.V.** [Economics and Management - 2013: Prospects for Integration and Innovation Development]. Dnipropetrovsk National University named after Oles Honchar. - 2013. – Part №4
- [4] **Gepshyn A.M.** [Analysis of the business environment]. Elitarium Center for Continuing Education. – 2017. – 1 p.

- [5] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2013]. - 2013. - 113 p.
- [6] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2014]. - 2014. - 127 p.
- [7] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2015]. - 2015. - 123 p.
- [8] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2016]. - 2016. - 111 p.
- [9] The State Statistics Service of Ukraine. [Realization of industrial products by type for the list of EU products for production statistics (PRODCOM) for 2017]. - 2017. - 120 p.
- [10] **Bondarenko S.** [Market ofPVM of Ukraine: the first results of 2017]. Capital construction. - 2017. - No. 5. - P. 37-42.
- [11] Prostobiz.ua. Credits for the development of Ukrainian business.
- [12] Official website of Credit Agricole Poland.
- [13] **Volkova M.** [A fire occurred at the Huntsman plant for the production of titanium dioxide in Finland]. - 2017. – 1 p.
- [14] The State Fiscal Service of Ukraine. [Explanation of the SFS of Ukraine regarding the excise tax on the sale of fuel]. – 2016.
- [15] Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine. [Ukraine: Perspectives of development of the forecast of economic and social development of Ukraine for 2019-2021 years]. - 2018. - p.56.

სირკულარული ეკონომიკის ბერკეტების აქტივიზაცია ენერჯეტიკის სფეროში

ACTIVATION OF THE CIRCULAR ECONOMY LEVERS IN AN ENERGY INDUSTRY

ოქსანა ოხრიმენკო,

ე.მ.დ. საერთაშორისო ეკონომიკის კათედრის გამგე, უკრაინის ეროვნული ტექნიკური უნივერსიტეტი, „იგორ სიკორსკის სახელობის კიევის პოლიტექნიკური ინსტიტუტი“, კიევი, უკრაინა

ულიანა ბიჰუნი,

საერთაშორისო ეკონომიკის კათედრის ასპირანტი, უკრაინის ეროვნული ტექნიკური უნივერსიტეტი „იგორ სიკორსკის სახელობის კიევის პოლიტექნიკური ინსტიტუტი“, კიევი, უკრაინა

OKSANA OKHRIMENKO,

Doctor of Economics, Prof. of International Economics Department, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

ULIANA BIHUN,

PhD Student of International Economics Department, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Ukraine

ABSTRACT

The research includes an analysis of preconditions and features of the circular economy. Description and comparison of the linear and circular economies are shown. Drivers of the circular economy, as well as the barriers towards to implementation of circular economy business models and sustainable technology, are revealed. In the paper, the benefits associated with activating of the circular economy in the energy industry, which these take into account a subject-functional structure of the energy markets, are presented. The authors emphasize the influence of the circularity on the energy industry in the context of sustainable development achievement. Global trends in the development of the circular economy based on the experience of China, USA and the EU's members are analysed. The implementation practices of the circular economy based on nuclear fuel reprocessing by the example of France and Japan are presented. Factors hindering circular economy development in Ukraine's energy market are outlined.

Keywords: circular economy, energy industry, decoupling, waste recycling, sustainability.

ანოტაცია

კვლევა მოიცავს ცირკულარული ეკონომიკის წინაპირობების და თავისებურებების ანალიზს. წარმოდგენილია ხაზობრივი და ცირკულარული ეკონომიკების აღწერა და შედარება. გამოვლენილია ცირკულარული ეკონომიკის დრაივერები, ასევე ბარიერები, რომლებიც აფერხებენ მდგრადი ტექნოლოგიების და წრიული ეკონომიკური ბიზნეს-მოდელების დანერგვას. სტატიაში ენერჯეტიკული ბაზრების სავნობრივ-ფუნქციონალური სტრუქტურის გათვალისწინებით განსაზღვრულია წრიული ეკონომიკის აქტივიზაციის უპირატესობები ენერჯეტიკულ დარგში.

ავტორების მიერ ხაზგასმულია წრიულობის გავლენა ენერჯეტიკულ დარგზე მდგრადი განვითარების მიღწევის კონტექსტში. ჩინეთის, აშშ-ს და ევროსაბჭოს გამოცდილების საფუძველზე გაანალიზებულია წრიული ეკონომიკის განვითარების გლობალური ტენდენციები. განხილულია წრიული ეკონომიკის გამოყენების პრაქტიკული მეთოდები ბირთვული სანვავის გადამუშავების გადამუშავების დროს საფრანგეთისა და იაპონიის მაგალითზე. ჩამოყალიბებულია ფაქტორები, რომლებიც აფერხებენ წრიული ეკონომიკის განვითარებას უკრაინის ენერჯეტიკულ ბაზარზე.

საკვანძო სიტყვები: ცირკულარული ეკონომიკა, ენერჯეტიკა, დეკაპლინგი, ნარჩენების უტილიზირება, მდგრადობა.

INTRODUCTION.

Increasing the negative impact of a human economic activity on the environment has led to an increase in climate change threats. At the International Summit in Rio de Janeiro in 1992, it was recognized that the global problem of society in the immediate future is the reduction of greenhouse gas emissions and the prevention of climate change. On this occasion, A. Gore [1], awarded the Nobel Prize for his contribution to climate protection, emphasized the coming of the most terrible catastrophe in the history of human civilization - a global climate crisis that deepens and quickly becomes the most dangerous phenomenon we have ever encountered. Thus, climate change is now understood as a central issue for economic prosperity and development.

Therefore, a new paradigm for industry should become a circular economy, because it aims at generating ecological, social and economic value, resulting in effective

tiveness improving the state of the environment and even go beyond sustainability [2].

The process of consistent conceptualization of the ecological imperative in the system of economic activity is clearly visible in economic theories and studies. The problems of threatening human-induced impacts on the climate have been thoroughly studied and outlined in the Report of the World Commission on Environment and Development "Our Common Future" [3]. Great attention to these problems in their studies was given to foreign scholars such as R. Welford [4], R. Hahnel [5], M. Cato [6]. The issues of the circular economy were addressed in scholar works of P. Lacy[7], P. Ghisellini[8], F. Preston [9] and others.

Yet, despite the numerous scientific papers, there still is a need to concretize the importance of the circular economy for energy markets as a whole and their stakeholders in particular as the crucial modern imperative.

RESEARCH OBJECTIVE.

The aim of the present research is to define a concrete meaning of the circular economy in the energy industry for finding practical measures of minimizing the negative impact on the environment of the results of production and consumption.

According to the envisaged objective, the following tasks have to be accomplished: to examine the origins, preconditions and features of the circular economy; to outline the benefits of implementation of the circular economy for all subjects of the energy market; to investigate the role of reprocessing and recycle of used fuel as a tool of the circular economy in national energy strategies; to analyse the factors hindering circular economy development in Ukraine's energy market.

METHODOLOGY.

In the process of research on the above-mentioned problem, the following methods of research have been used: theoretical generalization, systematization and comparison – for the definition of the features of term «circular economy»; abstraction – for the identification of benefits of the circular economy, that might be received by all participants acting on different levels of the energy market; analysis and synthesis – for the research of scholar works dealing with the present topic.

1. THE ORIGINS AND PRECONDITIONS OF THE CIRCULAR ECONOMY

Securing the environmental conditions is a prerequisite for a thriving human society. Some researchers focus on the losses that are causing the global economy to impact

the effects of climate change. According to the estimates of British economist N. Stern[10, p. 6], climate change losses on the planet can reach 5% of world GDP each year. But if do not take appropriate measures today, then these losses would reach 20% of GDP and after 15 years the natural environment will make only half of its current potential. At the same time, representatives of the Club of Rome, in particular, Welford [4] for some time advocated the idea of "zero economic growth" in the interests of promoting environmental protection and environmental stabilization.

However, Stern convinces the world does not need to choose between averting climate change and promoting growth and development. Changes in energy technologies and in the structure of economies have created opportunities to decouple growth from greenhouse gas emissions. Based on these positions the Stern Review is considered as the turning point after which climate change has been considered an important economic issue, in addition to being an environmental one.

Therefore, the most promising strategy for ensuring future prosperity lies in decoupling future economic growth from the rising rates of natural resource use and the environmental impacts that occur across the production-consumption continuum [11]. Decoupling has been a core concept underlying the work of the International Resource Panel more or less since its inception. Increasing human quality of life or wellbeing, or the value of economic output, while proportionately reducing both resource use («resource decoupling») and negative environmental impacts («impact decoupling») has been referred to as «double decoupling» [12].

The term describes a situation in which resource use or an environmental pressure either grows at a slower rate than the economic activity that is causing it (relative decoupling) or declines while the activity continues to grow (absolute decoupling) [13].

Environmental impacts – including climate change and pollution – cannot be effectively mitigated by focusing on emission abatement alone. The level of resource use determines the magnitude of final waste and emissions released to the environment, making resource management and efficiency key strategies for environmental protection.

A circular economy transition, to the extent that it results in lower resource extraction without an associated reduction of economic output, can result in improved resource efficiency and decoupling [14, p.9].

The overarching strategies manifest differently in terms of possible pathways depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic context.

Absolute decoupling is recommended as an aim for high-income nations, with the need to lower average resource-consumption levels, distribute prosperity equally and maintain a high quality of life. Strategies toward waste prevention, high-value resource recovery, circular resource flows. Relative decoupling is a key strategy suited to developing economies and economies in transition to raise average income levels and eliminate poverty. These countries should strive to improve their resource efficiency even as their net consumption increases, until a socially acceptable quality of life is achieved. There is an opportunity to fast track sustainable development in such countries by learning from and leapfrogging traditional pathways [15].

Unlike the traditional linear “take-make-dispose” approach, the concept of the circular economy comes from the idea that waste, once adequately treated, can become a resource again, thereby forming a loop in the production-consumption chain. The circular economy seeks to respect planetary boundaries through increasing the share of renewable or recyclable resources while reducing the consumption of raw materials and energy and at the same time cutting emissions and material losses [16, p.6].

Each economic concept is characterized by its own approach to the step plan. These economic concepts differ in features and value, have their own advantages and disadvantages. If the linear economy system boundaries are limited by short term, from purchase to sales, then the circular economy plays its lifecycle for a long time (Table 1).

Table 1

DESCRIPTION AND COMPARISON OF THE LINEAR AND CIRCULAR ECONOMIES

Parameters	Linear economy	Circular economy
Step plan	“Take-make-dispose”	“Reduce, Reuse & Recycle”
Features	Products are used until they are discarded and disposed of as waste.	Products are made of reused parts and materials and after discarding a product, materials are recycled.
Value	Value is created by maximizing the amount of products produced and sold.	Focused on value retention by keeping material streams as pure as possible during the complete value chain.
Emphasis	Eco-efficiency - maximizing the economic gain, which can be realized with a minimized environmental impact.	Eco-effectivity - minimizing the negative impact of the system, the focus is put on maximizing the positive impact of the system by radical innovations and system change.
System boundaries	Short term, from purchase to sales	Long term, multiple life cycles
Disadvantages	<ul style="list-style-type: none"> - Need for forecasting of supply risks; - dependence on raw material prices volatility; - degradation of ecosystems - non-consideration the “value” of social and environmental benefits; - lack of incentives to develop business models that focus on sustainable development; - resource dependence. 	<ul style="list-style-type: none"> - If producers could direct their own product-waste, it may be more difficult to benefit from waste management for those in scale economy; - necessity of significant investments.
Advantages	<ul style="list-style-type: none"> - The sufficient experience has been gained and the material and technical base created. 	<ul style="list-style-type: none"> - Facilitate ecosystems; - decoupling of economic growth from resource consumption; - substantial resource savings; - employment growth; - incentives for innovation; - reduction of carbon footprint; - diminishing resource dependence; - the economy grows less exposed to price fluctuations of the materials.
Related concepts	Brown economy	Regenerative design, Performance Economy, Cradle-to-cradle, Industrial Ecology, Biomimicry, Green Economy, Blue Economy, Biobased Economy

Source: developed by the authors based on [17]

However, despite its obvious advantages, there are barriers towards to implementation of circular economy business models and sustainable technology, among which [18, p. 8-11]:

- Policies and regulations (the inadequate control systems for traceability hinder companies from reusing material or products that more than well meet the requirements of the new product).
- Economic viability (sustainable solutions often lack the economic viability to compete with more resource intensive alternatives or those using unsustainable input materials).
- Consumer preferences (a lack of acceptance for reused or recycled products among consumers who often have strong preferences towards new products made by virgin materials).
- Technology and infrastructure (the infrastructure for recycling is severely hampering the efficient use of resources in the country. Most of the recycling is performed by scavengers without access to adequate technology).

Nevertheless, according to Rizos et al [19] in recent years the circular economy has received increasing attention worldwide due to, inter alia, the recognition that security of supply of resources and resource efficiency is crucial for the prosperity of economies and businesses.

Lacy and Rutqvist[5] distinguish three fundamental drivers of the circular economy:

1. Resource constraints – because the current economy is wasteful and does not leave enough resources for all forever.
2. Technological development – because the introduction of new technologies, notably digital innovations, is making the circular economy increasingly attractive and viable for businesses.
3. Socio-economic opportunity – because decoupling constrained resources from growth not only enables inclusive growth but also empowers customers to squeeze the most value out of products and assets.

It should be noted that the transition to the circular economy encompasses all of the changes which allow different economic actors (including end-users) to continue creating value while preserving the natural capital and using increasingly fewer limited resources (whether non-renewable or renewing too slowly compared to consumption).

Moreover, compared to the linear economy, which is primarily transactional, the circular economy encourages greater collaboration between economic actors.

The motivation behind such collaboration can be:

- Economies of scale in terms of waste management. This production facility uses previously unreclaimed waste as fuel.
- The creation of new synergies between businesses for the reuse of waste products.
- Gaining customer loyalty by offering products that are better adapted to their needs.
- Larger investments that require a certain degree of partner commitment.
- An exchange of know-how: work with large companies specialising in waste management in order to benefit from their know-how and develop efficient recycling methods.
- The need to remove barriers linked to restrictive regulations or deeply ingrained consumer habits. Public-private partnerships are a powerful driver to address this challenge. Businesses improve their practices while the State simplifies and adapts corresponding regulations [20].

There are many benefits associated with activating the various levers of the circular economy, both for the environment and for economic growth. It is a process of innovation and transformation of business models, that affects all subjects of the energy market, namely regulatory authorities, energy generating companies, distribution and supplying companies, end-customers and investors (Figure 1).

Energy resources are facing important supply pressures due to limited stocks and an explosion in demand following increases in population. The first advantage of the circular economy is its capacity to limit this pressure, which otherwise leads to high costs, increased price volatility, and, in the long-run, risks of global shortages.

The circular economy transition has a positive role to play, including in the fight against climate change, and atmospheric pollution. This is the case for recycling because manufacturing recycled products rather than new products lead to fewer CO₂ emissions.

Therefore, by reducing waste at every stage of the value chain, the circular economy could play an essential role in the functioning of the energy market as a whole.

2. THE PLACE OF THE CIRCULAR ECONOMY IN NATIONAL ENERGY STRATEGIES

The circular economy provides a model which, if implemented correctly, would go much further than minimizing waste. Effective cycling of the many materials our society discards would enable us to rebuild our natural assets—soil and soil quality in particular—so crucial to continued prosperity [21, p. 14].

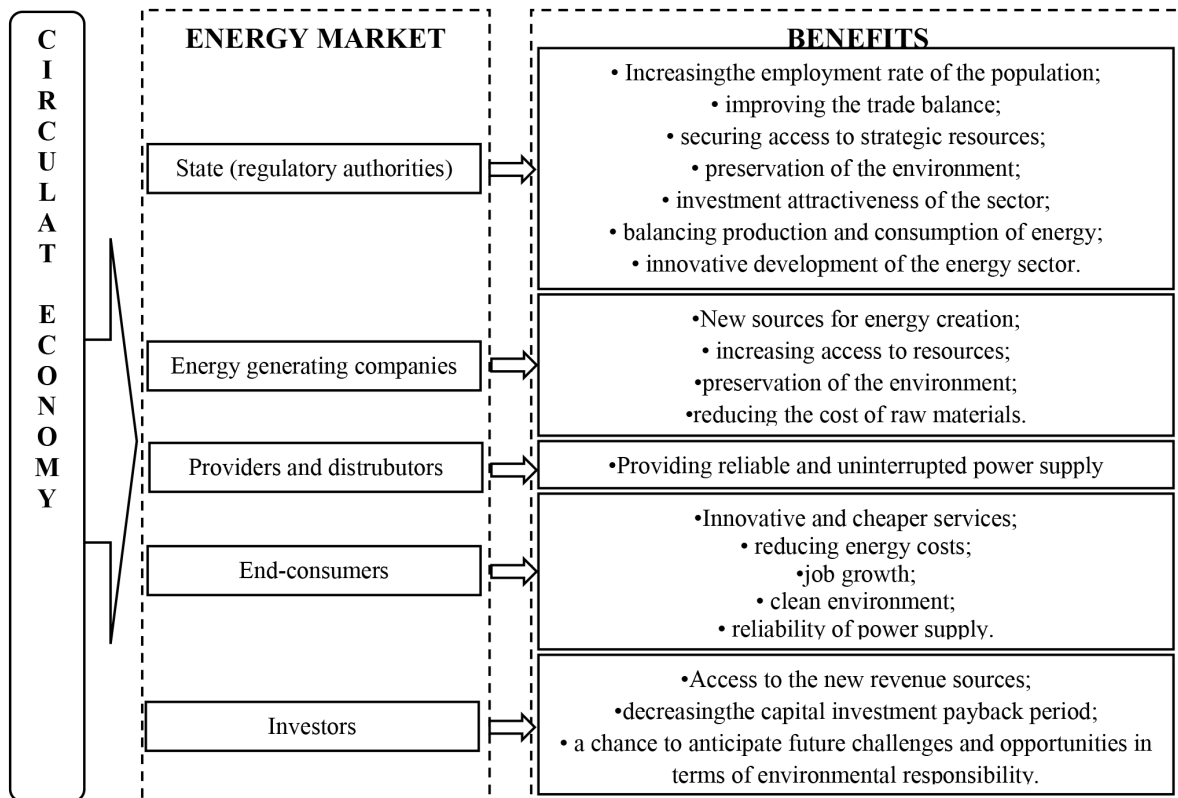

Figure 1. Benefits of the circular economy for subjects of the energy market

Source: authors' work

It should be noted that energy in the circular economy has five active research fields [22]:

- Resources: This active field focuses on the development of production systems that utilise biomass, and consequently land, water and other resources, in efficient and sustainable ways;
- Industrial combustion and gasification processes: In this active field, the work is focused on optimisation of combustion and gasification processes – including flash pyrolysis – from the perspective of efficiency, and investment and maintenance cost, as well as emission control;
- Biochemical processes: The research within this active field is focused on developing new and existing biochemical processes that sustainably can produce products derived from biomass;
- Carbon capture processes: This active field is focused on the development of new, efficient technologies that capture and treat carbon dioxide emissions from industrial combustion processes;
- Chemical processes and process integration: The technologies and chemical processes developed within this active field will allow the energy-intensive industries to significantly increase the energy

efficiency of their core processes as well as converting residual streams to high-value products.

Additionally, the increase in the use of alternative forms of energy stimulates the availability of energy for the most remote corners of the planet, increases national energy security, and minimizes the impact of climate change by reducing greenhouse gas emissions through decarbonisation of energy supplies.

At the national level, a bundle of strategies and tools is available to public authorities to support the shift towards inclusive, resource-efficient and pollution-free economies.

The Chinese government was one of the early adopters of the concept, making the transition towards the circular economy a national policy already in the 11th five-year plan. The plan intended to promote resource saving and to preserve the environment and achieve a harmonious balance of economic growth, resources as well as the population and the environment [23, p. 4].

According to International Energy Agency (IEA) statistics, China is the world leader in coal production (44.6% of world production). This, accordingly, determines coal as the main source of energy in the process of generating electricity. At the same time, the government concentrates its efforts on the development of the circular

economy at large and medium-sized enterprises in major energy-consuming industries, including electric power generation and coal mining. Thus, the regulation, which aims to stimulate the utilisation coal ash, took effect in 2013. By introducing stricter environmental policies the Chinese central government intends to reduce the environmental impact and improve the sustainability of the country's economy. China, once the world's biggest polluter, is now the world's largest backer of green energy [24].

However, in practice, only a minority of national and industry standards are mandatory; the others are voluntary standards that industry is merely encouraged to adopt. Therefore, irrespective of the content of these standards, their effectiveness is too limited to serve as a strong control to the practices of coal-fired power plants. This is one of the main reasons why it is very difficult for China to make any major headway in preventing coal ash pollution.

Within the EU, the circular economy is also gaining momentum. In December 2015, the European Commission presented an EU Action Plan for the circular economy, which addressed the whole product lifecycle from design and production through consumption and waste management. This Action Plan formed part the Circular Economy Package, which included proposals to revise key elements of the EU waste acquires: the Waste Framework Directive, the Landfill Directive, the Packaging Directive, and the Directives on end-of-life vehicles, batteries and accumulators, and waste electrical and electronic equipment (WEEE) [25].

In January 2017, the European Commission published guidelines on the role of waste to energy in the circular economy [26]: these underlined that waste to energy facilities can play a positive role. EU waste policy aims to ensure that waste is used wherever possible as raw material to make new products. Recycling is important for EU members because they are dependent on imports of scarce raw materials, and recycling provides EU industries with essential supplies recovered from waste [27, p. 6]. Therefore, all the EU member countries classify coal combustion wastes (CCWs) as non-hazardous and interpret the EU regulations into their own domestic legislation. For example, the Netherlands recycles 100 per cent of its coal ash because landfill is not allowed in the country. In Germany, where around 10 million tonnes of coal ash are produced per year, around 97 per cent is re-used, with the rest stored only on a temporary basis [28]. However, the level of development of the circular economy varies greatly from one European country to the other depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic context.

Unlike EU countries, there was a lively debate in the USA about recycling the CCW. The decision by the Environmental Protection Agency to revisit the potential classification of CCWs as a hazardous material in 2008 led to a steady downturn in total utilization through 2014. On 19 December 2014, the Agency once again expressed its support for beneficial use activities.

It should be noted, that coal was the second-largest energy source for U.S. electricity generation in 2017 — about 30%. But coal consumption in power industry since 2007 has been decreasing each year. As a result, it has decreased by 36% over 10 years (from 1045.1 million tonnes in 2007 to 664.7 million tonnes in 2017).

Notwithstanding President Trump's decision to revive the American coal industry, according to IEA, electric coal consumption in power sector is expected to decline more than 10 percent, within the next five years. Instead, the consumption of all other sources of energy, especially gas, due to the decrease in prices for it, will increase significantly.

Moreover, in order to support the American coal industry, D. Trump announced 1 June 2017 that the United States would withdraw from the Paris climate accord, weakening efforts to combat global warming.

Consequently, focusing on the inexpedient development of thermal power generation, the US government ignores the consideration of other weighty solutions relating to the energy market, especially nuclear power regulation.

The USA is the world's largest producer of nuclear power, accounting for more than 30% of worldwide nuclear generation of electricity. For countries that use a large amount of nuclear energy, a spent fuel is a major problem because it has to be either recycled or disposed of. The USA has 99 nuclear power reactors in 30 states, but there are no nuclear fuel reprocessing plants are now operating, though three have been built. The first, a 300 t/yr plant at West Valley, New York, the second was a 300 t/yr plant built at Morris, Illinois, the third was a 1500 t/yr Purex plant at Barnwell, South Carolina. However, plants were shut down due to changes in government policies which ruled out all US civilian reprocessing as one facet of US non-proliferation policy.

In return, in May 2017 \$150 million was allocated to restart licensing activities for siting interim storage at Yucca Mountain. Yucca Mountain in Nevada is the sole initial repository of high-level wastes. By 2020 the inventory of used fuel awaiting disposal is expected to be 88000 tonnes.

Therefore, in the United States, the possibility of reprocessing of used fuel is excluded. But it should be noted

that reprocessing used fuel to recover uranium (as RepU) and plutonium (Pu) avoids the wastage of a valuable resource. Both can be recycled as fresh fuel, saving up to 30% of the natural uranium otherwise required. Thus, this contributes to national energy security. A secondary reason is to reduce the volume of material to be disposed of as high-level waste to about one-fifth. In addition, the level of radioactivity in the waste from reprocessing is much smaller and after about 100 years falls much more rapidly than in used fuel itself [29].

Hence, in the United States, there is at present no fed-

eral mechanism dealing with the circular economy as a whole. The degree to which various circular economy initiatives are adopted very much depends on each State: California - probably the most advanced State in this regard - introduced a zero-waste objective into its legislation in 2002. Other States have launched no particular initiatives [20].

Despite US policy, some other states of the world (France, United Kingdom, Russia, Japan, India) chose to reprocess and recycle these materials (Table 2).

Table 2

WORLD COMMERCIAL REPROCESSING CAPACITY [29]

Type of fuel	Reprocessing facility	Capacity (tonnes per year)
LWR (light-water reactor) fuel	France, La Hague	1700
	UK, Sellafield (THORP)	600
	Russia, Ozersk (Mayak)	400
	Japan (Rokkasho)	800* (expected to start operation in 2021)
	Total LWR (approx.)	3500
Other nuclear fuels	UK, Sellafields (Magnox)	1500
	India (PHWR, 4 plants)	330
	Japan, Tokai MOX	40
	Total other (approx)	1870
Total civil capacity		5370

Moreover, Japan is planning to start up a major (800 t/yr) plant at Rokkasho in 2021. The AEC fuel cycle subcommittee had noted that in each case reprocessing and recycle of used fuel is economically much better – by about 20% – than direct disposal. In May 2016 Japanese parliament passed a bill aimed at “taking measures necessary for the steady implementation of the reprocessing of used nuclear fuel”.

It should be noted that in Japan, transition to the circular economy is considered as a way of compensating for the country’s lack of natural resources and scarcity of space, because Japan has no indigenous uranium and buy it from Australia, Canada, Kazakhstan and elsewhere. It is based on the 3-Rs (reduce, reuse, recycle) and the desire to create a “Sound Material Cycle Society”: that is a society in which the consumption of natural resources is preserved and the environmental impact reduced through the application of a 3R approach to wastes.

France, EU’s largest producer of nuclear power, chose the closed fuel cycle at the very beginning of its nuclear program. In France, spent fuel from that country’s 58 nuclear power plants is shipped to a recycling facility at Cap La Hague. As a result, France today generates 80 percent of its electricity needs with nuclear power, about 20% of it generated through recycling. Moreover, La Hague pro-

vides about 11000 jobs and about \$600million for the local economy.

In the conditions of integration of the united power system of Ukraine into the pan-European energy grid ENTSO-E there are a number of economic, political and technological risks. In these conditions, the main thing is to harmonize the approaches to implementing the principles of the circular economy in the functioning of the electricity market.

Necessary legislative requirements that will stimulate the production of renewable energy and provide priority for development for such enterprises. The current situation in the field of energy regulation, when DTEK’s thermal power plants receive subsidies, is unacceptable. The corruption component of such a decision demobilizes alternative energy producers and disrupts work carried out in this direction.

A reasonable approach to the calculation of electricity tariffs, taking into account the investment component, can become a leverage that will stimulate the development of the energy sector of Ukraine on the basis of the circular economy.

Conclusions. The results of the study proved that the circular economy comes already true in national energy strategies and concerns mainly reprocessing and recycle

of used fuel, such as coal combustion waste and nuclear fuels; yet the core aspects of the circular economy varies depending on a country's level of natural resource endowment and its socio-economic and politic context. Thus, despite the promising state of sustainability in the energy industry, there is clearly room for improvement for different countries and Ukraine in particular.

The scientific novelty of this study is the definition of

potential economic benefits of circularity in the energy industry, which, unlike the existing ones, takes into account the subject-functional structure of the energy markets. It enables to consider its significance for each economic entities acting on the energy market of every hierarchical level.

The authors see potential need in research in the identification of factors which stimulate the development of the circular economy in the energy industry.

REFERENCES

- [1] **Gore, A.** (2006). *An inconvenient truth: The planetary emergency of global warming and what we can do about it.* Emmaus, PA, US: Rodale Press.
- [2] Kopnina Helen & John Blewitt (2015). *Sustainable business: Key issues.* Routledge, Oxon.
- [3] United Nations World Commission on Environment and Development, ed. (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future.* Oxford: Oxford University Press.
- [4] **Welford, R.** (1995). *Environmental Strategy and Sustainable Development: Challenges for Business into the 21st Century.* London, Roulledge.
- [5] **Hahnel, R.** (2010). *Green Economics: Confronting the Ecological Crisis.* New York, NY: M. E. Sharpe.
- [6] **Cato M.** (2009). *Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice.* London: Earthscan, 224 p.
- [7] **Lacy, P., Rutqvist, J.** (2015). *Waste to Wealth - The Circular Economy Advantage.* Palgrave Macmillan, New York, NY.
- [8] **Ghisellini, P., Cialani, C., and Ulgiati, S.** (2016). A review on circular economy: The expected transition to a balanced interplay of environmental and economic systems. *Journal of Cleaner Production* 114, 11-32.
- [9] **Preston, F.** (2012), "A Global Redesign? Shaping the Circular Economy", Briefing Paper, London: Chatham House.
- [10] **Stern, N., S. Peters, V. Bakhshi, A. Bowen, C. Cameron, S. Catovsky, D. Crane, S. Cruickshank, S. Dietz, N. Edmonson, S.-L. Garbett, L. Hamid, G. Hoffman, D. Ingram, B. Jones, N. Patmore, H. Radcliffe, R. Sathiyarajah, M. Stock, C. Taylor, T. Vernon, H. Wanjie, and D. Zenghelis** (2006), *Stern Review: The Economics of Climate Change*, HM Treasury, London.
- [11] UNEP (2012). *Responsible Resource Management for a Sustainable World: Findings from the International Resource Panel.* Retrieved from <http://www.resourcepanel.org/reports/responsible-resource-management-sustainable-world>
- [12] BIO Intelligence Service, Institute of Social Ecology, & Sustainable Europe Research Institute (2012). *Assessment of resource efficiency indicators and targets.* Retrieved from http://ec.europa.eu/environment/enveco/resource_efficiency/pdf/report.pdf
- [13] UN Environment (2011). *Decoupling natural resource use and environmental impacts from economic growth. A report of the Working Group on Decoupling to the International Resource Panel.* Retrieved from http://www.gci.org.uk/Documents/Decoupling_Report_English.pdf
- [14] OECD (2017). *The macroeconomics of the circular economy transition: a critical review of modelling approaches environment directorate environment policy committee.* Retrieved from [http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPRPW/WPIEEP\(2017\)1/FINAL&docLanguage=En](http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?cote=ENV/EPOC/WPRPW/WPIEEP(2017)1/FINAL&docLanguage=En)
- [15] UN Environment (2017). *Assessing global resource use: A systems approach to resource efficiency and pollution reduction United Nations Environment Programme.* Retrieved from http://www.resourcepanel.org/sites/default/files/documents/document/media/assessing_global_resource_use_full_report_final_web_281117.pdf
- [16] European Environment Agency (2016). *Circular economy in Europe: Developing the knowledge base.* Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. No 2/2016, 42 pp.
- [17] Het GroeneBrein. *Circular Economy.* Retrieved from <https://kenniskaarten.hetgroenebrein.nl/en/kenniskaart/circular-economy/>
- [18] Business Sweden (2017). *Circular economy in China: opportunities for companies.* Retrieved from https://www.business-sweden.se/contentassets/c5d6f8e5acc041aca5f7187920559930/circular-economy-in-china.-report-v.1.0_final.pdf
- [19] **Rizos, V., Tuokko, K., Behrens, A.** (2017). *The Circular Economy: A review of definitions, processe and impacts.* CEPS Research Report No 2017/09.

- [20] The circular economy: reconciling economic growth with the environment. Policy Paper, 2016. Institut Montaigne <http://www.institutmontaigne.org/ressources/pdfs/publications/policy-paper-circular-economy.pdf>
- [21] Ellen MacArthur Foundation (2013). Towards The Circular Economy. Vol. 2: Opportunities for the consumer goods sector. 115 pp.
- [22] **Berndes, G., Seemann, M.** (2016). Energy in a Circular Economy Retrieved from <https://www.chalmers.se/en/areas-of-advance/energy/profiles/ece/Pages/default.aspx>
- [23] **Feng, Z., Yan, N.** (2007). Putting a circular economy into practice in China. *Sustain Sci*, 2.
- [24] **Qi, J., Zhao, J., Li, W., Peng, X., Wu, B., Wang, H.** (2016) Development of Circular Economy in China. SSAP and Springer Science, Singapore.
- [25] **Katrakis, E.** (2016). EU policymakers must reinforce the circular economy package. Retrieved from https://www.theparliamentmagazine.eu/articles/partner_article/euic/eu-policymakers-must-reinforce-circular-economy-package
- [26] European Commission (2017). Communication from the commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: The role of waste-to-energy in the circular economy. Retrieved from <http://ec.europa.eu/environment/waste/waste-to-energy.pdf>
- [27] European Commission (2010). Being wise with waste: the EU's approach to waste management. Luxembourg, Publications Office of the European Union, 20 pp.
- [28] Power engineering international (2015). Best practices for managing power plant coal ash. Retrieved from <https://www.powerengineeringint.com/articles/print/volume-23/issue3/features/managing-coal-ash.html>
- [29] World Nuclear Association [Official website]. Retrieved from <http://www.world-nuclear.org>

**საავიაციო ტრანსპორტის მიარ მიწის გამოყენების საკითხები
უკრაინაში: არსებული მდგომარეობა და განვითარების სტრატეგია**

**THE LAND USE OF AVIATION TRANSPORT IN UKRAINE:
CONTEMPORARY STATUS AND DEVELOPMENT STRATEGY**

ირინა ნოვაკოვსკაია,

ე.მ.დ.კიევის ეროვნული
საავიაციო უნივერსიტეტის პროფესორი, უკრაინა
ლილია სკრიპნიკი,
პროექტის კვლევითი ჯგუფის წევრი, უკრაინა

IRYNANOVAKOVSKA,

Kyiv National Aviation University
Professor, Ukraine

LILIA SKRYPNYK

Research team member of project , Ukraine

ABSTRACT

Globalization of the modern world economy requires a new level of development of the world economy. Therefore, construction a strong national economy should take into account the economic changes taking place not only in Ukraine but also in the world. Particular attention in this regard should be given to the development of the aviation industry. Using the aviation transport service has many benefits. There are the possibility of reducing the route, the operation of the year round, the possibility of delivery of goods in hard-to-reach areas, fast and convenient passenger transportation. This type is beyond comparison to other modes of transport on the speed of passengers' delivery and cargo urgent long distances.

And along with seemingly positive achievements, aviation transport has been and remains a large-scale source of harmful factors in the environment, making it necessary to develop and implement a comprehensive program of ecological safety.

Feature of aviation transport land use is the concentration in a small area of land large number of objects and structures of different functions that ensure the operation of aviation transport and require appropriate planning areas of aerodromes and airports. Based on that airfield relating to strategic facilities and airport terminal is considered the object of investment, aviation transport division of land by ownership (state, municipal, private) and type of use (concession, lease, superficies, easement) is pretty complex and extremely important task of land management of the respective territories.

Restricting land-use aviation transport at airports, surrounding areas cover large areas of land. According to the definition of the Aviation Code (Article 69), within the territory of the for aerodrome territory, the placement of landfills, the construction of facilities that contribute to the massive accumulation of birds and may pose a threat to air traffic is prohibited.

Consequently, the rapid development of the aviation industry, on the one hand, contributes to the economic development of the national and world economy, and, on the other hand, the rapid growth of the role of aviation transport in people's lives could not but affect the natural environment: the atmosphere, surface water and soil. Therefore, the formation of aviation land-use and the ecological safety is an extremely topical subject of scientific research modern conditions. Their main task is to develop scientific bases and methodological guidelines of formation, operation and management of land potential aviation industry and land management guidelines of air transport facilities.

The National Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2030 is defined the main directions of improving the quality of transport services involves approaching the level of supply and infrastructure to European standards, improve safety and reduce the negative impact on the environment.

Keywords: land use of aviation transport, ecologically safe land use, development strategy.

ანოტაცია

თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციის პროცესები მოითხოვენ მსოფლიო მეურნეობის დარგების განვითარების ახალ დონეს. სწორედ ამიტომ მყარი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მიზნით საჭიროა გათვალისწინებული იქნას ეკონომიკური ცვლილებები, რომლებიც ხდება არა მარტო უკრაინაში, არამედ მთელ მსოფლიოში. ამ საკითხში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა დაეთმოს საავიაციო ტრანსპორტს. საავიაციო ტრანსპორტის უპირატესობებს წარმოადგენს გადაზიდვების მაქსიმალური სისწრაფე; მარშრუტის სიგრძის შემცირების შესაძლებლობა მისი სწორხაზოვნების გამო; ნებისმიერ სეზონში ფუნქციონირების შესაძლებლობა, ტვირთების მიწოდების შესაძლებლობა რთულად მისაღწევ რეგიონებში და ზესწრაფი და მოსახერხებელი.

ბელი სამეზავრო გადაზიდვები, სხვა სახის ტრანსპორტებთან შედარებით ის უკონკურენტოა შორ მანძილებზე მეზავრობისა და სასწრაფო ტვირთების გაგზავნის სისწრაფის მხრივ.

მაგრამ, მიუხედავად ასეთი დადებითი მიღწევებისა ერთის მხრივ, საავიაციო ტრანსპორტი იყო და რჩება გარე სამყაროზე მავნე ფაქტორების ზემოქმედების მასშტაბურ წყაროდ, რასაც მივყავართ ავიასატრანსპორტო საქმიანობის ეკოლოგიური უსაფრთხოების კომპლექსური პროგრამის შემუშავებისა და რეალიზაციის აუცილებლობისაკენ.

ავიასატრანსპორტო მინათსარგებლობის თავისებურებას წარმოადგენს მინის შედარებით ნაკლებ ფართობზე მნიშვნელოვანი რაოდენობის ისეთი ობიექტებისა და სხვადასხვა ფუნქციონალური დანიშნულების ნაგებობების თავმოყრა, რომლებიც უზრუნველყოფენ საავიაციო ტრანსპორტის მუშაობას და მოითხოვენ აეროდრომის და აეროპორტის ტერიტორიების შესაბამის დაცვებებს. გამომდინარე იქიდან, აეროდრომი მიეკუთვნება სტრატეგიულ ობიექტს, ხოლო აეროპორტის ტერმინალი კი ითვლება ინვესტირების ობიექტად, საავიაციო ტრანსპორტის მიწების განცალკევება საკუთრების ფორმის (სახელმწიფო, კომუნალური, კერძო) და სარგებლობის სახის მიხედვით (კონცესია, იჯარა, სერვიტუტი) საკმაოდ რთულია და მნიშვნელოვანია შესაბამისი ტერიტორიის მინათმონყობისთვის.

სავიაციო ტრანსპორტის მინათმონყობის შეზღუდვები აეროპორტის მიმდებარე ტერიტორიაზე მოიცავს მინის მნიშვნელოვან ფართობებს. საჰაერო კოდექსის გათვალისწინებით (სტატია 69), აეროდრომის მიმდებარე ტერიტორიებზე ნაგავსაყრელების განთავსება, ნაგებობების მშენებლობა ან განვითარება, ხელს უწყობს ფრინველების მასობრივ თავმოყრას და შეიძლება საფრთხე შეუქმნან საჰაერო მოძრაობას.

ამგვარად, საავიაციო დარგის სწრაფი განვითარება, ერთის მხრივ, ხელს უწყობს ეროვნული და მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებას, ხოლო მეორეს მხრივ საავიაციო ტრანსპორტის როლის სწრაფ ზრდას მოსახლეობის ცხოვრებაში, არ შეუძლია არ იმოქმედოს გარე სამყაროზე; ატმოსფეროზე, ზედაპირულ წყლებზე და ნიადაგზე. ამიტომ, თანამედროვე პირობებში, საავიაციო მინათმონყობისა და საავიაციო ტრანსპორტის მიწების ეკოუსაფრთხო გამოყენება წარმოადგენს სამეცნიერო კვლევების უაღრესად აქტუალურ თემას. მის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს საავიაციო დარგის მინის პოტენციალის გამოყენების მეცნიერული საფუძვლებისა და მეთოდოლოგიური დებულებების შექმნა, ასევე ფუნქციონირებისა და რეგულირების უზრუნველყოფა საავიაციო ტრანსპორტის ობი-

ექტების მინათსარგებლობისათვის შემუშავებულ მეთოდურ რეკომენდაციებთან შესაბამისობაში.

საკვანძო სიტყვები: საავიაციო ტრანსპორტის მინათსარგებლობა, ეკოლოგიურად უსაფრთხო მინათსარგებლობა, განვითარების სტრატეგია.

INTRODUCTION

Our studies allow to assert that the concept of land-use aviation transport might be regarded as a complex socio-economic and environmental measures and ensuring the regulation of land relations in the aviation industry, rational use and protection of land granted for use and for aerodrome territory.

Among the small number of scientists who have the scientific capacity to develop and implement ways to improve processes and ecologically safe land transport infrastructure, it should be noted N. Bondarchuk [3] Y. Dorosha [13], K. Marintsevu [5], L. Novakovskogo [6], I. Novakovskaya [7,8,9,10], M. Stetsyuk [11], M. Janic [12]. Also we consider and research the scientific publication such authors as D.Babmindru, I. Bystryakov, A. Tretyak, A. Yurchenko, A. Martin, A. Miroshnichenko, William Becker.

Environmental issues aviation industry dedicated to the research of authors such as S. Boychenko [2], A. Zaporozhets [1], I Vysotsky and others.

This scientific potential, as a result of the research which has been carried out by the aforementioned scientists in the integrated assessment, has made it possible to construct the main problems and principles of the formation of efficient, environmentally safe and regulated land use of aviation transport.

METHODOLOGY

The system of Ukraine includes 72 airports and airfields operating at 20 airports, 6 of which are characterized by high levels of economic efficiency in terms of average traffic flow data for the year (Table. 1).

Over the past 11 years the volume of Ukrainian airlines passenger traffic increased by almost 6 times. Such indicators are the result of the expansion of the route network and increasing the flights intensity in both directions possessed of renewal of air strips. But despite all, the stable functioning of 6 airports for such area as of 603 thousand square kilometers, which Ukraine occupies, is unacceptable. After all, according to expert estimates, there should be a modernized, poly functional airport for every 200-300 km of country territory, which in the present condition is not observed in Ukraine [14].

Table 1

THE LIST OF THE BIGGEST UKRAINIAN AIRPORTS AND THEIR SHORT CHARACTERISTICS

№ in order	Airport name	The amount and the length of the runway	Height above sea level (altitude)	Average passenger traffic for the year (million)
1.	Boryspil International Airport	1. 18L/36R the runway – 4000×60 m 2. 18R/36L the runway – 3500×63 m	+ 130 m	10 554 757
2.	International airport "Dnepr"	08/26 the runway – 2841×50 m	+ 147 m	276 954
3.	Odessa International Airport	16/34 the runway – 2799×56 m	+ 52 m	1 228 120
4.	Kharkiv International airport	07/25 the runway – 2500 m 08/26 the runway – 1500 m	+ 155 m	806 200
5.	Lviv Danylo Halytskyi International Airport	13/31 the runway – 3305 m	+ 326 m	1080.0
6.	International airport "Kyiv"	08/26 the runway – 2310×45	+179 m	1,851,7004

Source: Author's Development

Consequently, the development and improvement of economically efficient, ecologically safe, regulated spatial planning of aviation transport land use should be based on three main aspects: economic, environmental and legal (Figure 1)

Consider the ecological principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

At this stage of technological progress aviation industry - is the realization of new developments and achievements in the practical aspects of the application.

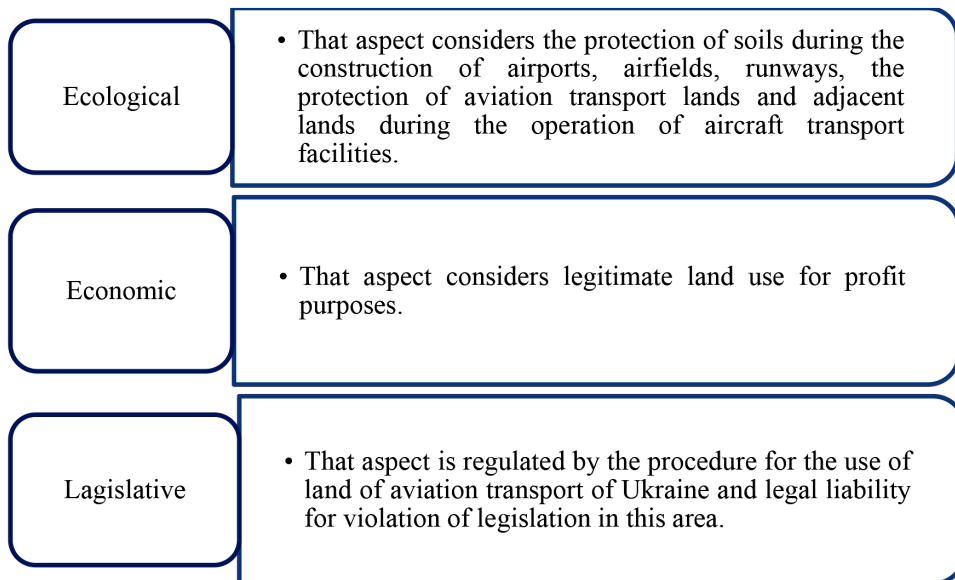

Figure 1. Basic aspects and fundamentals of efficient land use planning for aviation transport

Source: Author's Development

There are the development of new equipment, both on-board and on-board; creation of powerful engines; fleet renewal and new types of design. And along with seemingly positive achievements, aviation transport has been and remains a large-scale source of harmful factors in the environment, making it necessary to develop and implement a comprehensive program of ecological safety.

The legislation in the field of environmental protection and ecologically land establishes that transport's enterprises are obliged to rationally use granted the land

parcel. Also they must not infringe the other land users interests (including tenants) to prevent waterlogging, land degradation and pollution of industrial and other waste, untreated waste water, take measures to protect the soil from erosion, and also observe other requirements for the protection of land.

The main local problems arising from the operation of aviation transport are acoustic, electromagnetic, thermal pollution, and emissions, discharges of harmful chemicals in the areas of the location of the airport[2].

Table 2

THE TYPE OF HARMFUL SUBSTANCE, WHICH ARE GENERATED BECAUSE OF THE AIRCRAFT ENGINES' WORK AND THE EFFECTS OF THEIR IMPACT

№ in order	Type of harmful chemicals substances	The name of the climatic effect, as a consequence impact	Short characteristics
1.	Carbone dioxide CO2	Greenhouse effect	The increase in the level of CO2 in the Earth's atmosphere leads to an increase in the greenhouse effect, which can cause irreversible changes in the climate.
2.	Nitrous oxide NOx, SOx	The formation of ozone, which is called greenhouse gas	The increase in the level of CO2 in the Earth's atmosphere leads to an increase in the greenhouse effect, which can cause irreversible changes in the climate.
3.	Soot and water vapor	Contrails (condensed water paths)	The interconnection of these substances leads to the "contrails" during the flight of aircraft at high altitudes and at minus temperature. That concept means complex of the condensed water paths, or cirrus clouds. Of course, the research nature of this concept has not reached the unconditional, final conclusions yet. But the scientists believe that this effect is close to the concept of greenhouse effect, especially at night, when the temperature of air is lowered.

Source: Author's Development

The listed harmful substances (Table 2) fall into the atmosphere as a result of combustion of fuel by evaporation, leakage and emissions. About 70% of emissions from aircraft engines is carbon dioxide (CO2), 30% is water vapor (H2O) [4].

And still the greatest danger in this case are the changes in physical, chemical and biological characteristics of the ecosystem; violation of the course of natural biological processes; the formation of microbiological cleavage resistant even more toxic compounds that contain carcinogenic and mutagenic qualities.

There are spills, sewage and emissions, which are the main sources of soil pollution by hydrocarbons. The penetration of such harmful substances into the soil leads to an active change in the chemical composition and soil structure. It is impossible not to notice that in the first turn

such influence is reflected on the humus horizon, that is, with the increase the amount of hydrocarbons in it, the quality of the soil sharply deteriorates as a nutrient substrate for plants. Consequently, contamination of soil with hydrocarbons of oil and petroleum products leads to a sharp violation of soil microbiocenosis, and a long-term negative effect on soil animals, causing elimination in the intensive pollution zone.

The airport in frastructure compatibility with surrounding territories is critical to flight safety and reducing the risk of crashes. The location, size and configuration of the airport must be consistent with the models of residential, industrial and commercial development. Particular attention needs to installation altitude indicators for nearby developments according to approved national and international norms and standards [3]

Considering the physical and geographical conditions is extremely important for the normal functioning of both the airline and the surrounding areas, especially in the event that the airport is located within a large city. After all, if you do not adhere to such rules and regulations for the landing and operation of the land, there may be a problem with the operation of the airport in general, as it was the case at the Kai Tac Airport, which was located in the special administrative district of the People’s Republic of China - Hong Kong. The location of the airport was unusual: it was in lowland, surrounded by mountains and water, and later - residential neighborhoods. In 1958, due to increased demand for air travel was built the new runway 13/31. That new runway was very dangerous and extreme.

In 1993, for example, the Boeing 747 aircraft landed unsuccessfully on a runway, and on the surface of the reservoir, causing significant financial losses by the airline.

Particular attention, when this issue is considered, in more frequent cases influence is given to birds, and in rare cases - wild animals.

Collisions between birds and airplanes are a great danger to aircraft. The most frequent and at the same time dangerous parts of the airplane are exposed to bird strikes:

- The front of the wing: the emergence of dents and holes.
- The forehead glazing of the aircraft: if the collision with the birds happen the forehead glazing of the aircraft is broken or collapsed, and its fragments cause injury to crew members, and in some cases, fatal consequences, uncontrolled airplane and catastrophe.
- The absorption of individual birds or entire flocks by the engine, leading to the destruction of the compressor blades or sharply reduce the flow of air in and as a result of engine failure, fire, failure[16].

Table 3

THE BASIC REQUIREMENTS OF NORMS OBSERVANCE AND RULES IN FORMATION OF AN ECOLOGICAL EFFICIENT COMPONENT RATIONAL LAND USE OF AVIATION TRANSPORT

№ in order	The name of the influence factor	Methods of overcoming the negative factor influence
1.	Harmful impact of aviation transport on the environment as a result of pollution by oil products and the formation of new hazardous chemical compounds	<ul style="list-style-type: none"> • Implementation of environmental management system at airline companies • Application of aviation alternative fuels • Ecologization of fuel warehouses and airports' lubricants • Providing compulsory environmental expertise of the airline
2.	Dangers to the activity of the airline, aircraft and passengers on the side of the adjacent infrastructure and features of wildlife in certain areas of land use	<ul style="list-style-type: none"> • Providing mandatory certification of aviation objects for compliance with regulatory requirements • Scientific substantiation of land use planning and forecasting, taking into account the physical and geographical conditions of a particular region. • Conducting an assessment of the bird collision risks with aircraft and the entry of wild animals into the aerodrome territory • Compliance and improvement of the concept of planning of joint airport land use the with infrastructure, vegetation and land use of the adjacent areas to the airport • Compliance, improvement of the rules for reducing the level of birds and wildlife around the airport

Source: Author’s Development

Consider the economic principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

In terms of economic factors, effective land use system of aviation transport aims to obtain a certain amount of wealth with minimum capital and energy costs, also maximize the productivity of

natural resources and compliance with environmental safety of the environment.

Operation of the aviation industry is an extraordinary economic contribution to the level of other industries productivity, which is a powerful fixative for their growth.

This effect, in turn, improves the performance of the global economy.

Factors, which are influencing of the aviation operation industry to strengthen foreign economic relations:

- Promotes the strengthening of trade ties and connections;
- Helping the country for consolidate its position in the world market, increasing access to it and increasing globalization of production;
- Stimulation the concentration on a particular type of economic activity on which the state specializes and has the comparative advantages in commercial matters;
- Has a great influence on the increase of the tourist trips level;
- Raising the level of economic efficiency and shortens the delivery time for the so-called «supply chain»;
- The founder ways of investing, both within the country and abroad;
- An incentive to innovate through the promotion of effective network collaboration between companies located in different parts of the globe.

Formation and development of aviation transport land use, as a special industry, requires the study of the peculiarities of economic evaluation regarding the level of efficiency and rationality of the use of this subcategory of land.

Economic evaluation is a very important concept which aims to determine the most optimal for airline labor and capital, profits, damages, the efficient use of labor, material, and especially land resources as implicit territorial basis.

One of the first issue, which shows the economic efficiency of aviation transport land use is the result (profit).

To characterize the concept of «land economics of aviation transport», might use the following definition. Consequently this concept is considered in terms of profit, the use of labor, inputs and contributions to the overall local, regional, national, social and economic well-being, which must made in relation to the unit area of land, and is operated by airport. In this case, the specific economic indicators of aviation transport land use will have the following form (Figure 2).

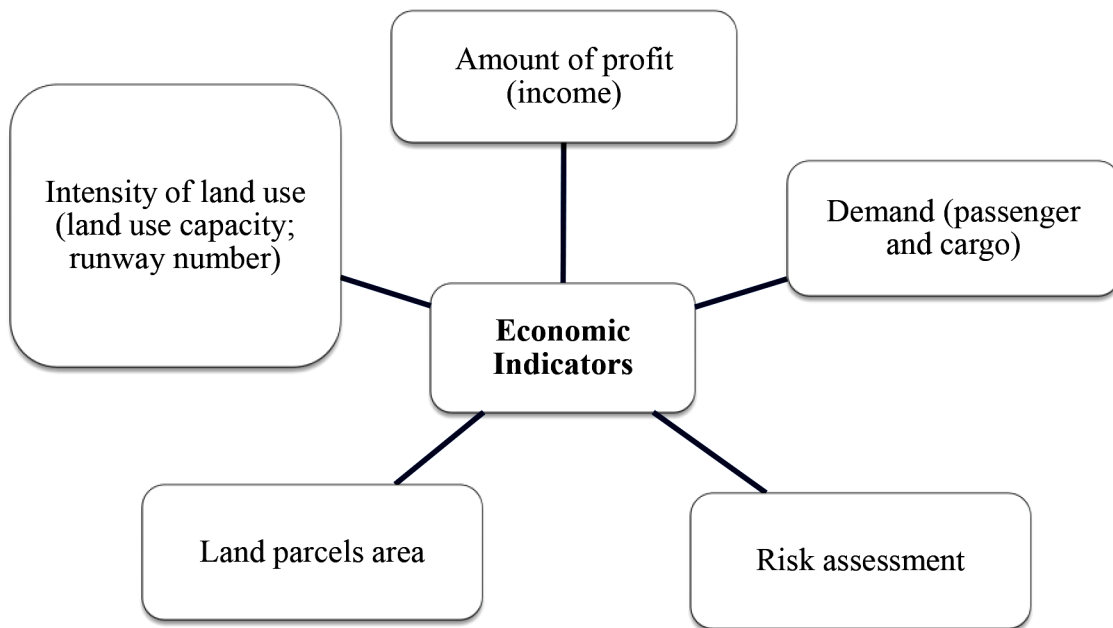

Figure2. Indicators that are key to the cost-effectiveness of aviation transport land-use

Source: Author’s Development

The presented economic indicators (fig. 2) characterize the level of efficiency of land use, with compulsory taking into account two important indicators: the area of land and a specific period of time during which the land is exploited, and has a certain amount of profitability.

Consequently, according to the analysis of indicators, the economic efficiency of land use might be estimated using

by the following formula:

$$Eef_{LU} = PR(T) / A(T), \quad (1), \quad [12]$$

Where, Eef_{LU} – the economic efficiency of land use of aviation transport;

$PR(T)$ – the net profit, which is received at operation of the airport for a specific period of time (T) (€ or \$ US / year);

A(T)—a certain amount of land plot area which is used for the needs of aviation transport for a specific period of time.

In any economic activity, it is advisable to consider the level of risks that may arise during the production. In the case of aviation transport, it is necessary to calculate the risks of fatal accidents on aviation enterprises, air crashes, especially for such airport locations where there is a tendency for a high concentration of occupants near the runways. Therefore, insurance risks from accidents to large-scale aviation crashes ought to be calculated according to the following formula:

$$R_{FA} = r_{fac} * p_{fac/ap} * N * P / A_c \quad (2), \quad [12]$$

Where, r_{fac} – the speed of fatal accidents of an aircraft for a specific period of time;

$p_{fac/ap}$ – the indicator of the probability that a crash will occur in the immediate vicinity of the airport in a specific period of time;

N – the number of flights for a specific, estimated period of time;

P – this is the number of population which are living within the limits of a potential accident, an airplane crash around the airport for a certain period of time and occupying a specific area of the land plot;

A_c – this is the area of the land plot that suffered a fatal crash (hectares).

Consider the legislative principle of the formation of effective land use planning for aviation transport.

According to the current land legislative, each of the land categories determines the specific legal regime of using. An important concept that characterizes the legitimate regulation of the use of one or another land is the existence of restrictions on land use.

The essence of the «restriction» notion regarding the land use includes the following main aspects: purpose; mode of use; land servitude; environmental, construction norms and standards for the use and protection of land.

Table 4

RESTRICTIONS ON THE AVIATION TRANSPORT LAND IN ACCORDANCE WITH THE ASPECTS OF THE ESTABLISHED NORMATIVE-LEGAL ACTS

№ in order	Basic aspects of setting the limitation	The limitation, which are set up according to these aspects
1.	Purpose	Aviation transport lands are a subcategory lands of industry, transport, communication, energy, defense and other purposes. Theirs main purpose are the providing of the aviation transport system needs, including the placement of various special objects, structures and equipment.
2.	Mode of use; special construction norms and standards	Special mode of installation and land use in aerodrome territory
3.	Land servitude	Installation of special equipment for aviation needs
4.	Ecologically norms and standards for the land use and land protection (restrictions)	Protective zones

Source: Author’s Development

Also one of the important aspects of the restriction notion is the allocation so-called zones of a special mode of use, among which are determined: sanitary, protective, protective zones and runway. This type of restrictions is characteristic of the legal regime for the use of all categories of land.

The legal regime of aviation land is somewhat different from the legal features of other land transport. First operation of the sublies in the interaction of both land and aviation transport. Consequently, the beginning of any activity on the ground, you need to organize a series of planning, designing

processes and prognosticating land of aviation transport.

In contrast to the land of rail, road and maritime transport, for which the harbor strips are diverted, for land of aviation transport is characterized by such objects that are called aerodrome territory and airways.

Features for aerodrom area should be considered in the context of internal and external zoning where the object acts as a control zone, recording quality and quantity of objects and obstacles. This area has clearly defined sizes and locations around the aerodrome over which aircraft manoeuvres during takeoff and landing.

DATA.

The data set is based on information according to provisions of “Ukraine’s Aviation Transport Strategy for the period up to 2030”; sources of scientific and technical literature, in particular in the field of aviation ecology; scientific developments of domestic scientists; articles of foreign scientists on economically effective land use of aviation transport; own research and conclusions.

The current global development trend shows that among the 160 world countries, Ukraine’s aviation transport system is 61st in terms of logistics efficiency index. This indicator is not the worst among such countries, but the development of the socio-economic sector requires much better and more effective indicators. That, experts say the reason is a small fraction of Ukrainian airlines in the global transport market. This situation does not match the potential, due to its geographical location, level of development, availability of domestic production of aircraft and opportunities for effective spatial land use planning air transport.

For the research stage, the period has been chosen in the term of 2017-2018 year. The decision regarding the mentioned years is based on such arguments. Civil aviation is an important element of change and integration in the modern development and establishment the economic relations system in Ukraine on the so-called «international space». That branch has the particular value for solving socio-economic, political-legal and environmental problems, and belongs to strategically important sectors of the Ukrainian economy. But today the existing potential is not enough. The aviation transport industry is influenced by the growing manifestations of the crisis. This peculiarity applies to virtually all the major components of the aviation industry, aviation, air transport, transport infrastructure. But first of all, it should be emphasized that it is necessary to consider a rather problematic issue regarding economically efficient, ecologically safe, regulated spatial planning of aviation transport land use [9].

EMPIRICAL RESULTS

The basic requirements of norms observance and rules in formation of an ecological efficient component rational land use of aviation transport, which have been considered by authors, are presented in Table 3. Consequently, certain criteria considered aviation transport land-use in the context of its impact on natural ecosystems and on the contrary, the impact of the environment on aviation analyze the basic requirements and compliance regulations in shaping the environmental component of the sphere.

It is necessary to draw attention to the fact that the formation of an environmental factors should be considered from two sides. The first side is the harmful impact of aviation transport on the natural environment. The other side is the dangers to the activity of the airline, aircraft, passengers and on the adjoined infrastructure and features of wildlife in certain areas of land use.

Consequently, the economic side of the formation of effective land-use planning for aviation transport should operate and develop in order to achieve the following objectives:

- Estimation of the cost effectiveness in the allocation of a free land plot for the operation of aviation transport facilities or the calculation of the expediency of extending the territories of the existing airport;
- An assessment of the expediency of expansion the existing airport’s territory, for example, for the construction of a new runway;
- Measures for monitoring and comparing the results of land use at different airports, taking measures to avoid problems of incompatible adjacent infrastructure to the land use of a particular airport or vice versa;
- Calculations of the future or current prospect of using land plots, which are occupied by airports.

The most used in the world - the Global Reporting Initiative (GRI), about 80% of the world’s public non-financial reports are compiled with their use. They include such important concepts as materiality - that is, the definition of which transactions to consider essential and mandatory for disclosure in the report, and also take into account the interests of not only shareholders, but also all interested parties. In the 20 years since the 90s, the company has earned the status of an expert in this field, which has raised the value of its recommendations to a high standard.

The overall scores of the respondent companies are shown in the Table 3 above. Nestle lacks 6 points it lost in ecological (environmental fines) and social (traumatism cases) to get to the maximum score of 100. The Ukrainian company Roshen was able to get some points in every category (most of them being in economical one), but it clearly lacks a complex approach towards the CSR practices.

Concluding the empirical findings of the respondent companies comparison we can confirm the key role of corporate social responsibility of companies, the peculiarities of which differ for developed market and emerging market countries.

The comparative assessment of corporate social responsibility of Nestlé and Roshen allowed to clarify the range of variational differences and peculiarities of their implementation in the system of criteria: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial.

Authors' have considered and structured kinds of restrictions on the aviation transport land in accordance with the aspects of the established normative-legal acts in Table 4.

In Ukraine, this is a problem regarding the delimitation and regulation of legitimate land use in the case of aerodrome territories. At first, the State Land Cadaster does not have information and digital data on the distribution of aerodrome territories. Secondly, because certain airports are located within large cities, the distance between the aerodrome territories does not coincide with national, international norms and rules. In addition, the land legislation of Ukraine clearly defines the provisions regarding the necessity of introducing land use restrictions as an object of the State Land Cadaster [10].

Ukraine is a member of the International Civil Aviation Organization. Compliance with all requirements of legal documents Convention concerning the organization of aviation, including an effective, legitimate forecasting and planning spatial development is imperative in maintaining the integrity of natural ecosystems, not only within the state, but also contributes to economic growth and development world aviation infrastructure. Moreover, from 2015, Annex 15 to the Convention on International Civil Aviation, states, airports, airports (airports) of which are constantly accepting flights of international airlines must have clear digital data on aerodrome territories to be included in the state registers, in case of Ukraine to the State Land Cadastre. The main objective of this requirement is flight safety, through the use of more accurate aeronautical information and monitoring of the environment.

CONCLUSION

The issues of planning and prognostication land use aviation transport are considered in positions of "Ukraine's aviation transport strategy for the period up to 2030". At the moment, one of the fundamental principles for the practical application of this strategy is the unconditional need for the use of land-resource potential, or spatial basis, which is reflected in special measures and methods of influence [15].

According to the analysis and research, which was carried out, the strategy for the development and implementation of efficient, rational, dynamic land use of aviation transport should be aimed at the following directions:

1. Adherence and improvement of economic, environmental and legal principles formation of effective land use planning for aviation transport, needs:

- Implementation of environmental management system at airline companies
- Application of aviation alternative fuels
- Ecologization of fuel warehouses and airports' lubricants
- Providing compulsory environmental expertise of the airline
- Estimation of the cost effectiveness in the allocation of a free land plot for the operation of aviation transport facilities or the calculation of the expediency of extending the territories of the exiting airport;
- Calculations of the future or current prospect of using land plots, which are occupied by airports;
- Consideration and observance of the legal regime for aviation transport land use;
- Adherence and all requirements fulfillment of the Convention normative legal documents of the International Civil Aviation Organization, regarding the aviation activities organization, in particular, effective, lawful forecasting and planning of spatial development, which is a prerequisite for preserving the integrity of natural ecosystems, not only within the limits of its state, but also contributing to the economic growth and development of world aviation infrastructure

2. The development of more specific methods state regulation of legal regime land use aviation transport, in particular non-target use or illegal land construction around the airports and also observance of restrictions of high-rise building within a radius of 50 km at the aerodrome territories

3. Providing of growing touristic and business potential of Ukrainian capital through the building up the International airport "Kiev" (Zhulyany) (in particular the extension and amplification of the runway for the reception without restrictions of aircraft A321/B737-900) or projection the new modern International airport in the Kiev district, also development of access roads and high-quality ground connections by different type of civic transport;

4. Conducting an inventory of airports (airfields) lands for the purpose of their preservation and use for «low-cost» traffic and / or general aviation;

5. Regulation of measures to implement an integrated approach to airport reconstruction taking into account the needs for high-speed land transport

links between airports and settlements, in particular, the development of modern transit infrastructure at Boryspil

International Airport, by reducing the share of net profit (income) deducted to the state budget.

REFERENCES

- [1] **Boichenko, S., Zaporozhets, O.** (2017), Transport ecology manual, Center for Educational Literature, Kyiv, 508 p.
- [2] **Boichenko, S. V., Radomskaya, M. M., Chernyak, L. M.,** (2014), Aviation Ecology, NAU, Kiev, 152p.
- [3] **Bondarchuk, N.** (2009), Concept and characteristics of land of aviation transport and their legal regime, Ph.D. Thesis, VM Koretsky National Academy of Sciences of Ukraine, Kiev, Ukraine, 181 p.
- [4] **Kulik, M. S., Aksenov, O. F., Yanovsky L. S.,** (2015), Aviation chemotology: fuel for aviation engines. Theoretical and engineering basics of application, NAU, Kiev, 560 p.
- [5] **Marintseva K.** (2014). Scientific fundamentals and methods of ensuring the effective functioning of air transport systems: monohrafiya. Kyiv: NAU.
- [6] **Novakovskii, L.** (2007), Socio-economic problems of modern land use, Harvest, Kyiv, 276 p.
- [7] **Novakovska I. O.** (2018). Land degradation of metropolises: assessment and problems of localization.– Balanced nature management, 3, 139-147.
- [8] **Novakovska I. O.** (2018). Optimization of land use system. Ekonomist.– Ekonomist, 3, 27-32.
- [9] **Novakovska, I.** (2016). Urban Land Management: Monograph. Kyiv: Agrarnaya Nauka. [in Ukrainian].
- [10] **Novakovska Iryna, Skrypny Liliia.** Ecological safety of land resources for integrated development of national aviation network in the context of European integration[collective monograph]/ Informācijas Sistēmu Menedžmenta Augstskola, ISMA University, Riga, Latvia,2017. – Vol. 2, – p.50-59
- [11] **Stetsyuk, I.O., Skrypnyk, L.R.** (2018), Management priorities of land resources use in the context of the airports and infrastructure operation, Land system, cadastre and land monitoring, No. 2, pp. 33-41.
- [12] Analyzing, modeling, and assessing the performances of land use by airports. International Journal of Sustainable Transportation.[online] Available from:<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/15568318.2015.1104566?needAccess=true>
- [13] Topical issues of land evaluation in the field of land surveyors [online] Available from: <https://nubip.edu.ua/node/29069>
- [14] Airports of Ukraine. Assessment of the status and development proposals [online] Available from: <https://www.slideshare.net/UIFuture/ss-78262445>
- [15] About the approval of the Ukrainian aviation transport strategy for the period up to 2030[online] Available from: <https://mtu.gov.ua/projects/166/>
- [16] Birds and humans [online] Available from: http://pernatidruzi.org.ua/ptakhy_litaky.html

ახალი საპენსიო რეფორმის უქ-ჩრდილები საქართველოში

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF NEW PENSION REFORM IN GEORGIA

ლამარა ჟოჯიაური,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ეკონომიკური კვლევების ეროვნული ინსტიტუტის
ნამყვანი მეცნიერ-თანამშრომელი, ბათუმი, საქართველო

LAMARA JOQIAURI,

Doctor of Economics, Professor. Leading
Scientist- Collaborator of the Institute
of Economic Researches, Batumi, Georgia

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია დაგროვებითი საპენსიო სისტემაზე გადასვლის წინაპირობები, მისი განხორციელების აუცილებლობა და შესაძლებლობები ჩვენს ქვეყანაში. გადმოცემულია საპენსიო უზრუნველყოფის მსოფლიოში მიღებული მნიშვნელოვანი მოდელები, კერძოდ: ტრადიციული-სოლიდარული ანუ სოციალური საპენსიო მოდელი; დაგროვებით პრინციპზე დაყრდნობით ანუ ინდივიდუალური ხასიათის მოდელი. შრომაში ძირითადი აქცენტი გამახვილებულია დაგროვებითი საპენსიო სისტემის კონცეფციებზე; წარმოდგენილია საქართველოში მისი განხორციელების სქემა, მოდელირებული პენსიების ძირითადი დამუშავები. შესწავლილი თეორიული და პრაქტიკული მასალის განზოგადების საფუძველზე აქვე წარმოდგენილია დადებითი და უარყოფითი მოსაზრებები მიმდინარე საპენსიო რეფორმის შესახებ, მოცემულია დაგროვების სოციალურ-ლიბერალური საპენსიო მოდელის დანერგვის ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: დაგროვებითი პენსია, პენსია, საპენსიო მოდელი, საპენსიო რეფორმა, ინფლაცია, სოციალური ფონი, კონსერვატიული მოდელი, შერეული მოდელი, დანაზოგი.

ABSTRACT

In the article it is discussed preconditions of moving to accumulating pension system, the necessity and possibilities of its fulfilling in Georgia. The article presents important models about providing pension adopted in the world; traditional – solidary or social-pension model; based on accumulating principle or model of individual character. In the article it is highlighted conception of accumulating pension system; its fulfilling scheme in Georgia, main allowances of modelled pensions. On the basis of generalization of studied theoretical and practical material the work shows positive and negative opinions about current pension reform. It is analyzed inculcation of social-liberal pension model.

Key words: accumulating pension, pension, pension model, pension reform, inflation, social background, conservative model, mixed model, savings.

1. შესავალი

ჩვენს ქვეყანაში ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი საპენსიო რეფორმის განხორციელება დაიწყო. მისი უმთავრესი მიზანია პენსიონერების ღირსეული ფინანსური სიბერით უზრუნველყოფა და ეკონომიკური მხარდაჭერა საჭირო დროს ფინანსური ინვესტიციების განხორციელებით. ვინაიდან მისი მოქმედების შედეგებს ქვეყნის მოსახლეობა და ეკონომიკა ათწლეულების შემდეგ იგრძნობს, აღნიშნული საკითხის შესწავლა, მისი გატარების უქ-ჩრდილების გაანალიზება მეტად აქტუალურია.

როგორც ცნობილია, რეფორმაში მონაწილეობა 40 წლამდე მოქალაქეებისათვის სავალდებულოა. აღნიშნული გარემოება ეკონომისტებში პოლემიკის საგანი გახდა, თუმცა ხაზგასასმელია, რომ მსგავსი კომპონენტი აღმოსავლეთ ევროპაში განხორციელებულ სხვა საპენსიო მოდელებშიც გვხვდება. ლიტვასა და პოლონეთში 30 წლამდე პირებისათვის არის დაზოგვა სავალდებულო, შედარებით მაღალია ბულგარეთში, სადაც ასაკობრივი ცენზი 42 წლია.

ძირითადი არგუმენტი, თუ რატომ უნდა იყოს დაზოგვა გარკვეულ ასაკამდე სავალდებულო, გამომდინარეობს მომავალზე ორიენტირებული მიდგომიდან, რომ ახალი თაობა მომავალში რაც შეიძლება ნაკლებად იყოს დამოკიდებული სოლიდარულ საპენსიო სისტემაზე და მათი საკუთარი პენსიის უზრუნველყოფა თავად შეძლონ.

არსებული საპენსიო სისტემის და დაგეგმილი რეფორმის ეფექტიანობის შესაფასებლად გავეცანით ევროპის ზოგიერთი ქვეყნის საპენსიო სისტემებს, საპენსიო რეფორმის სქემას, რა შემთხვევაში და როგორი პრინციპით მიიღებენ მოქალაქეები დაზოგვით თანხებს; სტატიაში გა-

მახვილებულია ყურადღება საპენსიო რეფორმის მომზადების, გატარებისა და მოსალოდნელი შედეგების დადებით და უარყოფით მხარეებზე; სტატისტიკაზე მუშაობის პროცესში ფართოდ გამოვიყენეთ ქართული ეკონომიკური ლიტერატურის უახლესი მასალები დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის მომზადების, გატარების და შესაძლო შედეგების შესახებ.

1. ძირითადი ნაწილი

2.1 დაგროვებითი პენსია საქართველოში, ზოგადი მიმოხილვა

საქართველოში დაგროვებითი საპენსიო სისტემაზე გადასვლა ხორციელდება. ამაზე საუბარი ჯერ კიდევ რამდენიმე წლის წინ დაიწყო, თუმცა დღესდღეობით ის უკვე ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიულ დოკუმენტში - საქართველო 2020-ში არის ასახული. მნიშვნელოვანია, თითოეულ ჩვენგანს ნათლად ჰქონდეს გაცნობიერებული, რას გულისხმობს დაგეგმილი რეფორმა და მოგვიტანს თუ არა ის რეალურ კეთილდღეობასა და უზრუნველ სიბერეს. ამ თემაზე შესაძლოა მრავალი სტატია ან ბლოგი ვნახოთ, თუმცა მათი უმრავლესობა ვინრო პროფესიულ ჯგუფზეა გათვლილი და არა მოქალაქეთა დიდ ნაწილზე [სუბელიანი ა. 2018].

იმისთვის, რომ გავაანალიზოთ არსებული საპენსიო სისტემა და დაგეგმილი რეფორმის ეფექტიანობა, მნიშვნელოვანია ვიცნობდეთ იმ მოდელებს, რომელთა მიხედვითაც უზრუნველყოფილია პენსია მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში. თითოეულ ქვეყანას საპენსიო უზრუნველყოფის განსხვავებული სისტემა აქვს, თუმცა მათი უმრავლესობა შეგვიძლია სამ ძირითად კატეგორიაში გავაერთიანოთ. **პირველი**, ტრადიციული მოდელი ჩვენთვის ყველაზე მეტად ნაცნობია. მას სხვადასხვა წყაროში მოიხსენიებენ როგორც სოლიდარულ და ასევე, როგორც სოციალურ საპენსიო სისტემას. ეს მოდელი გულისხმობს შრომის ბაზარზე მყოფი მოსახლეობის მიერ გადახდილი გადასახადებიდან საპენსიო ხარჯების უზრუნველყოფას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, ადამიანები, რომლებიც ვმუშაობთ და ვიბეგრებით, ავტომატურად ვარჩენთ ქვეყნის ასაკოვან მოსახლეობას. საქართველოში, შეზღუდული რესურსებიდან გამომდინარე, არსებული სისტემა მიმართულია მოხუცებულთათვის მხოლოდ მინიმალური სოციალური დახმარების აღმოჩენისკენ და ვერ უზრუნველყოფს მათ რეალურ კეთილდღეობას.

ტრადიციული საპენსიო მოდელის პრობლემატურობაზე საუბარი 90-იან წლებში დაიწყო. ამ მხრივ პირველი სიღრმისეული ანალიზი 1994 წელს წარმოადგინა მსოფლიო ბანკმა პუბლიკაციაში *Averting The Old Age Crisis: Policies to Protect the Old and Promote Growth*. ამავე ნაშრომში დაისვა საკითხი არსებული სისტემის რეფორმირების აუცილებლობასთან დაკავშირებით. მას შემდეგ არაერთმა ქვეყანამ განახორციელა საპენსიო რეფორმა. შესაბამისი ცვლილებები საქართველოშიც სწორედ მსოფლიო ბანკის რეკომენდაციის საფუძველზე და მისი მხარდაჭერით იგეგმება.

დღეს არსებული, ტრადიციული მოდელის კრიტიკისთვის ადგილობრივ დონეზე გამოდგება ის არგუმენტიც, რომ თანაფარდობა შრომისუნარიან მოსახლეობასა და პენსიონერებს შორის დღით-დღე იცვლება. ყოველწლიურად იზრდება პენსიონერების რაოდენობა და გაეროს პროგნოზების გათვალისწინებით, საქართველოში ეს რიცხვი 2030 წლისთვის დაახლოებით მილიონს მიაღწევს, 2050 წლისთვის კი მოსახლეობის მეოთხედს შეადგენს. ეს ნიშნავს, რომ რამდენიმე ათწლეულში არსებული მოდელით პენსიონერთა უზრუნველყოფა მხოლოდ საბიუჯეტო სახსრებით ყველაზე "გულუბნა" მთავრობასაც კი ძალიან გაუჭირდება.

გასათვალისწინებელია, რომ პენსიის ზრდა არათუ კეთილდღეობის ზრდისთვის, არამედ მისი შენარჩუნებისთვისაც კი აუცილებელია – მზარდი ინფლაციის (ფულის გაუფასურების) პარალელურად, საჭიროა მსყიდველუნარიანობის შენარჩუნებაზე ზრუნვა. მარტივად რომ ვთქვათ, წლებანდელი 100 ლარი საგრძნობლად ნაკლებია შარშანდელ 100 ლარზე, მომავალ წელს კი ამ თანხით, სავარაუდოდ, კიდევ უფრო ნაკლები პროდუქტის შეძენას შევძლებთ. პენსიის ფაქტობრივი მატება ხშირად მის რეალურ მატებას და ზოგჯერ შენარჩუნებასაც კი არ ნიშნავს. თუკი საპენსიო უზრუნველყოფა არსებული მოდელით გაგრძელდება, პენსიონერების რაოდენობის ზრდასთან ერთად, რამდენიმე წლის შემდეგ პენსიის მატება, დიდი ალბათობით, შეუძლებელი გახდება. ცხოვრების შეცვლილ პირობებთან პენსიის ადეკვატურობა უზრუნველყოფილი ვერ იქნება, რაც პენსიონერთა კეთილდღეობის კიდევ უფრო შემცირებას გამოიწვევს. ასეთი სცენარის საშიშროება მით უფრო იზრდება შენელებული ეკონომიკური ზრდის ფონზე, რომელიც წელიწადში რამდენიმე პროცენტსაც ვეღარ აღწევს.

ამასთანავე, საპენსიო უზრუნველყოფის მხოლოდ სახელმწიფო სექტორის გადასაწყვეტ

პრობლემად დატოვება სახელმწიფო ბიუჯეტისთვის მნიშვნელოვან ტვირთს ნიშნავს და ამ ვალდებულებების შეუსრულებლობის (ან გაუმართლებელი და საზიანო სახელმწიფო ვალების აღების) საფრთხეს შეიცავს.

საპენსიო უზრუნველყოფის არსებული სისტემის ალტერნატივაა **დაგროვებით პრინციპზე დამყარებული მოდელი**, რომელიც მოქალაქის მიერ პენსიის ინდივიდუალურ დაგროვებას გულისხმობს. წინა მოდელისგან განსხვავებით, ამ შემთხვევაში შრომისუნარიანი ადამიანი, რომელიც იბეგრება, აცნობიერებს, რომ მას წვლილი შეაქვს საკუთარი უზრუნველი სიბერის დაგეგმვაში. შესაბამისად, მას პენსია განესაზღვრება იმის მიხედვით, თუ ცხოვრების განმავლობაში რამდენი იმუშავა, რა რაოდენობის იყო მისი ანაზღაურება და ამ ანაზღაურების რა წილი შეჰქონდა საპენსიო ფონდში.

ერთი შეხედვით, ჩანს, რომ აღნიშნული მოდელი ბევრად უფრო სამართლიანია, რადგან ის ითვალისწინებს ინდივიდუალურ ფაქტორებს – წვლილს, რომელიც ადამიანმა შეიტანა საზოგადოებრივ ცხოვრებასა და ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაში. რაც მთავარია, ამ შემთხვევაში ადამიანის სიბერე ნაკლებად არის დამოკიდებული კონკრეტული მთავრობის ხედვასა და შეფასებაზე პენსიის ოდენობასთან დაკავშირებით. თუმცა სისტემის გარეთ რჩება ადამიანი, რომელიც ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებიდან გამომდინარე ვერ მოხვდა შრომით ბაზარზე და, შესაბამისად, მას არც პენსიის დაგროვების შესაძლებლობა მისცემია.

ბუნებრივია, რომ დაგროვებით მოდელზე გადასვლა მარტივად ვერ მოხერხდება და რომ გარდამავალ ეტაპზე მნიშვნელოვანია, მაქსიმალურად მოხდეს არსებული რისკების დაზღვევა. სწორედ ამის გათვალისწინებით, ოპტიმალურად შეიძლება მივიჩნიოთ **საპენსიო უზრუნველყოფის შერეული მოდელი**, რომელიც გულისხმობს პენსიის უზრუნველყოფას როგორც საბიუჯეტო სახსრებიდან, ასევე დაგროვებითი მექანიზმებით. როგორც ჩანს, საქართველოში დაგეგმილი საპენსიო რეფორმა სწორედ აღნიშნულ მოდელზე გადასვლას გულისხმობს. საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის, ოთარ ძიძიკაშვილის განმარტებით, ახალ მოდელზე გადასვლა, შენატანების ნაწილში, უნდა დაწყებულიყო 2017 წლიდან, რაც, თავის მხრივ, ახალი თაობის პენსიონერების პენსიაზე დაახლოებით 20 წლის შემდეგ აისახებოდა.

ახალი მოდელი გულისხმობს სისტემაში ჩართული დასაქმებული პირის მხრიდან სახელმწიფო

ბიუჯეტში კვლავ 20%-ის გადახდას, საიდანაც სახელმწიფო თავის თავზე იღებს ვალდებულებას, 2% მიმართოს პირის დაგროვებითი ანგარიშისკენ. ამის პარალელურად, მოქალაქე დამატებით 2%-ს რიცხავს საპენსიო ფონდში, დამსაქმებელი კი, თავის მხრივ, კიდევ 2%-ს. შესაბამისად, ვიღებთ მოდელს, სადაც ხელფასის 6% ტოლფასად დასაქმებულის, დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მხრიდან მიემართება დასაქმებულის დაგროვებითი ანგარიშისკენ, რომელსაც კერძო საფინანსო ინსტიტუტები მართავენ. სხვაგვარად შეიძლება ასეც ითქვას: დასაქმებულს ავტომატურად ჩამოეჭრება ხელფასის 22% (საშემოსავლო გადასახადი +2% საპენსიო შენატანი), თუმცა ეცოდინება, რომ აქედან 4% მის დაგროვებით ანგარიშზე აისახება, რასაც დამატებით დამსაქმებლის მიერ ჩარიცხული 2%-იც დაემატება.

ერთ-ერთი რისკ-ფაქტორია, რომ ამ სისტემაში ჩართვა დასაქმებულისთვის ნებაყოფლობითია და, ამავდროულად, დამსაქმებლის ფინანსური ინტერესებს ეწინააღმდეგება. როგორც მოდელი გვიჩვენებს, დამსაქმებლის ფინანსური დატვირთვა, ახალ საპენსიო მოდელში ჩართული თანამშრომლის შემთხვევაში, იზრდება მინიმუმ 2%-ით (4%-ით, თუ თანამშრომლის მიერ გადასარიცხი 2%-იც ირიბად მას აწვება, იწვევს რა დამატებით მოთხოვნას ხელფასის ზრდაზე). ბუნებრივია, რომ ამ ფაქტორის გათვალისწინებით, დამსაქმებელი დაინტერესებული იქნება, შეენიანაღმდეგოს მისი თანამშრომლის აღნიშნულ მოდელში ჩართვას. მექანიზმის პოზიტიური მხარეა ის, რომ თითოეულ დასაქმებულს შეუძლია თვალი ადევნოს თავის პროტფოლიოს. ეს ამ პროცესში მონაწილეობის დამატებით მოტივაციასაც ქმნის.

დაგროვებითი საპენსიო სისტემის კონცეფცია ითვალისწინებს ასევე გამონაკლის შემთხვევებს, როდესაც დაგროვებული თანხის გამოყენება შესაძლებელი იქნება საპენსიო ასაკის მიღწევამდე. ასეთ შემთხვევებს განეკუთვნება ჯანმრთელობასთან დაკავშირებული პრობლემები, ოჯახის წევრის გარდაცვალება და შვილის განათლების დაფინანსება. ეს სისტემის მეორე რისკ-ფაქტორადაც შეიძლება მივიჩნიოთ, რადგან არაერთ მოქალაქეს შესაძლებელია გაუჩნდეს სურვილი, არამიზნობრივად გამოიყენოს ეს მექანიზმი არაკანონიერი გარიგებებისა თუ დოკუმენტაციის გაყალბების საშუალებით. იმისთვის, რომ სისტემამ ნარმატებით იფუნქციონიროს, მის ამოქმედებამდე ამ და სხვა რისკ-ფაქტორების სიღრმისეული გაანალიზება და პრევენციაა საჭირო.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, რეფორმა ითვალისწინებს არა პირდაპირ დაგროვებით, არამედ შერეულ მოდელზე გადასვლას, რასაც თავისი ლოგიკური ახსნა აქვს. დღესდღეობით შრომისუნარიანი მოსახლეობის მხოლოდ დაახლოებით 20% არის დასაქმებული ფორმალურ სექტორში, დანარჩენი კი ან უმუშევარია, ან თვითდასაქმებულია (რეპეტიტორი, ძიძა, სოფლის მეურნეობის სფერო და ა.შ.). აღურიცხავი შემოსავლების მქონენი დაგროვებით საპენსიო სისტემაში ვერ ჩაერთვებიან. აქედან გამომდინარე, გრძელვადიან პერსპექტივაშიც, სახელმწიფო პირდაპირი სუბსიდირების გარეშე ვერ შეძლებს პენსიონერთა სრული შემადგენლობის უზრუნველყოფას. ამდენად, იარსებებს ორი ტიპის პენსია: სოციალური და დაგროვებითი. სოციალური პენსია პირდაპირ დაიფარება საბიუჯეტო სახსრებით, დაფუძნებული იქნება საარსებო მინიმუმზე და მინიმალური საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად იქნება მიმართული. ხოლო დაგროვებითი პენსია შესაბამის ბენეფიციართა უფრო მაღალ კეთილდღეობას უზრუნველყოფს.

მთავრობის წარმომადგენლების თქმით, რეფორმის მნიშვნელოვანი სარგებელი იქნება, რომ ის ხელს შეუწყობს დანაზოგების მოცულობის ზრდას ქვეყანაში და შექმნის დამატებით წყაროს ინვესტირებისათვის, რაც ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებაზე დადებითად აისახება. თუმცა, მოსახლეობის მხრიდან, ეს ფაქტორი შესაძლებელია ერთგვარ რისკადაც განიხილებოდეს, ვინაიდან ბუნდოვანია, თუ რა მექანიზმებით და ვინ უნდა მართოს ეს თანხები. შესაბამისად, ჩნდება შეკითხვა, თუ რამდენად დაზღვეული იქნება ეს რესურსი: მაგალითად, ხომ არ გამოიყენებენ მას სხვა მიზნებისთვის კრიზისულ ვითარებაში [სუბელიანი ა. 2018].

2.2. საპენსიო რეფორმის სქემა

საპენსიო სქემაში ავტომატურად ჩაერთვება ყველა მოქალაქე, ვინც ანაზღაურებას გაფორმებული კონტრაქტის შედეგად იღებს. სისტემა ნაწილობრივ სავალდებულო პრინციპით მოქმედებს. 40 წელზე უფროსებს არჩევანი ექნებათ, განვირინდნენ თუ არა სისტემაში, 40 წლამდე პირებს კი, დაზოგვის ვალდებულება გაუჩნდებათ. საპენსიო სქემა ეხება დასაქმებულს, დამსაქმებელსა და სახელმწიფოს. წინასწარი პროექტის მიხედვით, მათი თანამონაწილეობა გამოისახება შემდეგი ფორმულით:

დასაქმებული ფონდში რიცხავს ყოველთვიური ხელფასის 2%-ს.

დამსაქმებელი ფონდში რიცხავს დასაქმებულის ხელფასის 2%-ს.

სახელმწიფო დასაქმებულის საშემოსავლო გადასახადიდან იღებს 2%-ს და მას საპენსიო ფონდში რიცხავს.

მივიღეთ ფორმულა 2%+2%+2%, რაც იმას ნიშნავს, რომ ყოველთვიურად დასაქმებულის მთლიანი (და არა ის, რასაც ხელზე იღებს) ხელფასის 6% დაიზოგება.

სად წავა ეს ფული?

კანონის მიხედვით, რეფორმის ამოქმედებიდან პირველი ხუთი წლის განმავლობაში «საპენსიო აქტივების ინვესტირება განხორციელდება მხოლოდ ნაკლებადრისკიან საინვესტიციო პორტფელში» - ეს კი ნიშნავს, რომ მოსახლეობის ფულის უდიდესი ნაწილი განთავსდება მთავრობის მიერ გამოშვებულ ფასიან ქაღალდებში. ანუ მთავრობის შიდა ვალში. მეტიც, ხუთწლიანი პერიოდის გასვლის შემდეგაც, დაზოგილი თანხის ნახევრის სამთავრობო შიდა ვალში ჩადება იქნება შესაძლებელი. ფონდის დანარჩენი აქტივები კი, კერძო რესურსებში უნდა ჩაიდოს.

მთავრობის წარმომადგენელთა თქმით, სახელმწიფო დათმობაზე მიდის, როდესაც საპენსიო რეფორმის ერთ-ერთი კონტრიბუტორი ხდება და საშემოსავლო გადასახადიდან მიღებულ 2%-ს ცენტრალური ბიუჯეტის ნაცვლად მოქალაქეთა საპენსიო ფონდში მიმართავს. სინამდვილეში კი, ეს ასე არ არის, რადგანაც რეფორმიდან მთავრობა იმაზე დიდ ფინანსურ სარგებელს მიიღებს, ვიდრე ის 2%-ია, რასაც კონტრიბუციის სახით გასცემს. ამის მიზეზი კი ის არის, რომ დაზოგილი თანხა ჩაიდება შიდა ვალში.

შიდა ვალი არის ის თანხა, რასაც მთავრობა სახაზინო ობლიგაციებისა და სახაზინო ვალდებულებების გამოშვებით საქართველოს ეკონომიკიდან სესხულობს. მთავრობა ამ ვალს 1, 2, 5 და 10-წლიანი ფასიანი ქაღალდების გამოშვებით იღებს. დღეისთვის აღნიშნულ ფასიან ქაღალდებს ძირითადად კომერციული ბანკები ყიდულობენ.

რეფორმის პროექტის მიხედვით კი, მთავრობას სახაზინო ობლიგაციებისა და სახაზინო ვალდებულებების გამოშვების გაზრდა შეეძლება, რადგანაც ამ ობლიგაციებს საპენსიო ფონდის სახით სტაბილური მყიდველი ეყოლება. ეს კი ნიშნავს, რომ საპენსიო რეფორმა ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების მნიშვნელოვანი წყარო გახდება.

რატომ არის შიდა ვალი პრობლემა?

მთავრობასა და კერძო ინსტიტუციებს შორის ერთ-ერთი უმთავრესი განსხვავება არის ის, რომ სახელმწიფო მოგებაზე ორიენტირებული არაა. სახელმწიფოსთვის შემოსავლის მიღების რამდენიმე წყარო არსებობს, რომელთაგან უმთავრესი საგადასახადო შემოსავლებია. შემოსავლის მიღების სხვა წყაროებია საგარეო და შიდა ვალი.

ვალი არის ვალდებულება, რომელიც სახელმწიფომ მომავალში უნდა გადაიხადოს. კომერციული ორგანიზაციისგან განსხვავებით, რომელიც ვალის გასტუმრებისთვის საკუთარი პროდუქციის/სერვისის რეალიზაციით მიღებულ თანხას იყენებს, სახელმწიფოსთვის ვალის გასტუმრების მთავარი წყარო ისევე საგადასახადო შემოსავალია.

თუ მთავრობამ საპენსიო ფონდში აკუმულირებული თანხის მნიშვნელოვანი ნაწილი შიდა ვალად აიღო, მომავალში ამ ვალის გასტუმრებისთვის, მან შესაძლოა, გადასახადები გაზარდოს, რაშიც მას კონსტიტუციაც ვერ შეუშლის ხელს. კონსტიტუციის მუხლი, რომელიც რეფერენდუმის გარეშე გადასახადის ზრდას გამორიცხავს, ქართული ოცნების მიერ მიღებული საკონსტიტუციო ცვლილებებით მხოლოდ 12 წლის განმავლობაში შენარჩუნდება, 12 წლის ვალის შემდეგ კი, მთავრობას გადასახადების გაზრდა შეეძლება.

ფონდის მოქმედების ჰიპოთეტური სქემა ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

2018 წელს 1 ლარის სახით საპენსიო შენატანი შეგროვდა;

2018 წელს 1 ლარი ასესხა ფონდმა მთავრობას;

2018 წელს მთავრობამ ხარჯვა გაზარდა ამ 1 ლარით;

2038 წელს მთავრობა ზრდის გადასახადებს 1 ლარით პლიუს 1 ლარზე დარიცხული საპროცენტო განაკვეთით, რათა ფონდს ვალი დაუბრუნოს;

2038 წელს 1 ლარს პლიუს საპროცენტო განაკვეთი დაუბრუნდა საპენსიო ფონდს და აღნიშნული თანხა პენსიის სახით გაიცა;

ამ სქემის მიხედვით ფონდი ფიქციურია, რადგანაც მთავრობამ ვალის გასტუმრებისთვის გადასახადები გაზარდა, ეს კი ნიშნავს, რომ მისი ვალდებულება ისევე მოსახლეობას დაანვა ტვირთად.

იმისდა მიუხედავად, რომ მთავრობამ ფონდის მიმართ ვალი დააბრუნა, ეს მაინც შეიძლება მოსახლეობის ფულის მითვისებად ჩაითვალოს, რადგანაც სახელმწიფო შიდა ვალის სახით მიღებულ თანხას საკუთარი ნებასურვილის მიხედვით ხარჯავს სხვადასხვა პროექტზე, წლების შემდგომ

კი, ვალის გასტუმრებისთვის მას გადასახადების გაზრდა შეეძლება.

მთავრობის სესხების ზრდას სხვა პრობლემაც ახლავს თან. იმის გამო, რომ სასესხო რესურსი შეზღუდულია იმ პირობებში, როდესაც მთავრობა დიდი მოცულობით იღებს ვალს, ის ამ დროს კონკურენციაში შედის ჩვეულებრივ მომხმარებლებთან (ვალის აღების მსურველ ბიზნესებთან, ფიზიკურ პირებთან) რომელთაც სესხის აღება უნდათ. ამას «გამოდევის ეფექტი» ეწოდება. მის გამო, ქვეყანაში კრედიტის მოზიდვა რთულდება, სესხებზე საპროცენტო განაკვეთები კი, იზრდება.

გადასახადების შესაძლო ზრდასთან ერთად არსებობს რისკი, რომ მთავრობამ საპენსიო ფონდში არსებული ფული კრიზისულ ვითარებაში მიითვისოს

2014 წელს პოლონეთის მთავრობამ მიითვისა საპენსიო ფონდებში განთავსებული \$39 მილიარდი დოლარი და ის სახელმწიფო ობლიგაციებში განათავსა. ამ ნაბიჯით ქვეყანა მოსალოდნელი ეკონომიკური კრიზისის თავიდან არიდებას ცდილობდა.

რა არის დამსაქმებლის 2% და რატომ აძვირებს რეფორმა ქვეყანაში სამუშაო ძალას?

საპენსიო რეფორმა ვალდებულებებს დამსაქმებლებსაც აკისრებს, მათ ფონდში დასაქმებულის ხელფასის 2%-ის მოცულობის შენატანები უნდა განახორციელონ, რაც კომპანიებისთვის დამატებით ხარჯს წარმოადგენს. დასაქმებულისგან განსხვავებით დამსაქმებლებს არჩევანი არ აქვთ, თუ დასაქმებული ფონდში მონაწილეობას დათანხმდა, მის დამსაქმებელს სხვა გზა არ რჩება, და ისიც ავტომატურად ერთვება სქემაში, ეს კი მათთვის ახალი გადასახადის დაწესებასთან საკმაოდ ახლოსაა. სქემაში ჩართვის შემდეგ კომპანიებს სამი არჩევანი აქვთ:

1. დასაქმებულის საპენსიო ფონდში ჩარიცხონ დასაქმებულის ხელფასის 2% ისე, რომ დასაქმებულის ხელფასის მოცულობა არ შემცირდეს. ამ შემთხვევაში, დამსაქმებლის ხარჯები იზრდება. მაგალითად, თუ ხელფასია 1000 ლარი, დასაქმებულის ხელფასი დარჩება 1000 ლარი და ამასთან ერთად, დამსაქმებელი კიდევ 20 ლარს ჩარიცხავს ფონდში. ჯამში დამსაქმებლისთვის დასაქმებულის ხარჯი გაიზრდება 20 ლარით.

2. დამსაქმებლებს შეუძლიათ, საპენსიო ფონდში ჩასარიცხი 2% მოაკლონ დასაქმებულის ხელფასს და ისე მიმართონ საპენსიო ფონდში. ამ შემთხვევაში დამსაქმებლის ხარჯები უცვლელია, მაგრამ დასაქმებულის ხელფასი 2%-ით მცირდება.

3. ნებისმიერი სახის თანაფარდობა ხელფასის 2%-ით შემცირებასა და დასაქმებულის შენახვის ხარჯების 2%-ით ზრდას შორის.

საპენსიო რეფორმის ეს ნაწილი ყველაზე მეტად ჰგავს ბიზნესისთვის ახალი გადასახადის დაწესებას, რადგანაც დასაქმებულთა ნაწილისგან (40-წელზე უფროსების) განსხვავებით, დამსაქმებლებს არანაირი არჩევანი არ აქვთ. თუ მათი დასაქმებული ფონდში განვერიანებას გადაწყვეტს, მათაც სავალდებულო პრინციპით უნდა განახორციელონ კონტრიბუციები.

არის თუ არა დამსაქმებლებისთვის სავალდებულო შენატანის დაწესება ახალი გადასახადის შემოღება?

მოქმედი კონსტიტუციის მიხედვით, ქვეყანაში ახალი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადის დაწესება, ან უკვე არსებული გადასახადების დონის ზრდას რეფერენდუმი ესაჭიროება. ეს კონსტიტუციითა და ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ ორგანული კანონით არის განსაზღვრული.

საპენსიო რეფორმით წარდგენილი პროექტი მოსახლეობისა და დამსაქმებლის პერსპექტივიდან გამომდინარე ცხადია ახალი გადასახადის დაწესებაა, თუმცა სამართლებრივად ამის დამტკიცება რთულია. საქართველოსა და საერთაშორისო კანონმდებლობის მიხედვით, გადასახადი შეიძლება ეწოდოს მხოლოდ იმ თანხას, რომელსაც მოქალაქეები და მენარმეები სახელმწიფოს წინაშე იხდიან და რომელიც საბიუჯეტო პროცესის მეშვეობით იხარჯება. საპენსიო შენატანი კი, იმის გამო, რომ ის ქვეყნის ბიუჯეტში არ ხვდება და ის მოქალაქეებს საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ უკან უბრუნდებათ, გადასახადის კლასიკურ კრიტერიუმს არ აკმაყოფილებს, თუმცა მას სავალდებულოობიდან გამომდინარე გადასახადისთვის დამახასიათებელი სახე აქვს.

რა შემთხვევაში და რა პრინციპით მიიღებენ მოქალაქეები დაზოგილ თანხებს

რეფორმის პროექტის მიხედვით, მოქალაქეები თანხებს საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ, საბაზისო პენსიასთან (დღეს 180 ლარი) ერთად მიიღებენ. თანხა მათ ერთიანად არ გადაეცემათ, ფონდი მოქალაქის საპენსიო ასაკის მიღწევისას შეადგენს სპეციალურ კალენდარს, რომლითაც პენსიას გაცემს. დაზოგილი თანხა გაიყოფა საპენსიო ასაკში ყოფნის საშუალო მოსალოდნელ წლებზე.

2016 წლის მდგომარეობით, მამაკაცის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა 68 წელია, ქალისთვის კი 77 წელი, ეს კი ნიშნავს, რომ დღეისთვის მამაკაცის საპენსიო ანგარიშზე დაგროვილი

თანხა გაიყოფა 3 წელზე, ქალის კი, 12 წელზე. იმის გამო, რომ ქალები უფრო ადრე გადაიან პენსიაზე და საშუალოდ უფრო მეტ ხანს არიან პენსიონრები, ვიდრე მამაკაცები, მათ მიერ მიღებული პენსიები საშუალოდ უფრო მცირე იქნება, ვიდრე მამაკაცების. იმის გამო, რომ დაზოგილი თანხა მოქალაქეებს საპენსიო ასაკის მიღწევისთანავე ერთიანად არ გადაეცემათ, ფონდი თანხის იმ ნაწილზე, რომელიც პენსიონერისთვის ჯერ არ გადაეცემულა, საპროცენტო სარგებლის დარიცხვას აგრძელებს.

პროექტის მიხედვით, პირის გარდაცვალების შემთხვევაში, მის მიერ დაზოგილი თანხა მის მემკვიდრეს გადაეცემა.

მოქალაქეს დაზოგილი თანხის ნაადრევად მოთხოვნის უფლება ექნება თუ ის შშმ პირი გახდება.

პირს დაზოგილი თანხის ნაადრევად გამოტანის უფლება მიეცემა, თუ ის საქართველოს მოქალაქეობაზე უარს იტყვის, თუმცა, ამ შემთხვევაში თანხას $\frac{1}{3}$ აკლდება (ანუ სახელმწიფოს კონტრიბუციის $\frac{1}{3}$).

სავალდებულო შენატანის დაწესების ნეგატიური ეფექტი მოსახლეობის განკარგვად შესაძლებელია

რეფორმის მთავარი პრობლემა სახელმწიფოს მიმართ გრძელვადიან პერიოდში ნდობის ნაკლებობაა. მოსახლეობას ახსოვს გასული საუკუნის ოთხმოცდაათიანი წლების ფინანსური კრიზისი და ჰიპერინფლაცია, რომელმაც საქართველოს ეკონომიკა უფსკრულის პირას მიიყვანა. შესაბამისად, დღეს საქართველოში არაა სათანადოდ განჭვრეტადი გარემო ისეთი გრძელვადიანი ინვესტიციისთვის, როგორცაც საპენსიო რეფორმა ითვალისწინებს. მეტიც, თავად ეკონომიკის მინისტრიც კი ერიდება იმის თქმას, თუ საშუალოდ რა იქნება ის საპროცენტო სარგებელი, რასაც ფონდი დაზოგილ თანხებს დაარიცხავს.

შესაბამისად, განჭვრეტადი გარემოს არარსებობის პირობებში მოსახლეობის მიერ ფონდში გადარიცხული თანხა არის ხარჯი. ეს არის თანხა, რაც მოსახლეობის განკარგვად შემოსავლებს აკლდება. საქართველოში სოციალური ფონი საკმაოდ მძიმეა (მსოფლიო ბანკის შეფასებით, მოსახლეობის 69% ან უკიდურესად ან საშუალოდ ღარიბია) ეს კი ნიშნავს, რომ მოსახლეობის გარკვეული ნაწილისთვის, რომელსაც საკმაოდ დაბალი ანაზღაურება აქვს, 2%-ის გადახდის დავალდებულება მათივე სოციალურ მდგომარეობაზე კიდევ უფრო მძიმედ აისახება.

სავარაუდოდ, მთავარი მიზეზი, რის გამოც მთავრობამ სისტემაში სავალდებულოობის კომ-

პონენტი ჩადო, არის ის, რომ სავალდებულობის გარეშე მოსახლეობის საკმაოდ მცირე ნაწილი გად-ანყვეტდა რეფორმაში ჩართვას. სავალდებულო-ბის პრინციპით კი, მათ არჩევანი უბრალოდ არ აქვთ.

რატომ აირჩია მთავრობამ, რომ 40 წლამდე პირებისთვის დაზოგვა სავალდებულო იყოს

მთავრობას აღნიშნულ საკითხზე განმარტება ჯერ არ გაუკეთებია. საინტერესოა, რომ სავალ-დებულობის მსგავსი კომპონენტი აღმოსავლეთ ევროპაში განხორციელებულ სხვა საპენსიო მოდ-ელებშიც გვხვდება. ლიტვასა და პოლონეთში 30 წლამდე პირებისთვის არის დაზოგვა სავალდებუ-ლო, ბულგარეთში კი, ასაკობრივი ცენზი 42 წელია. ძირითადი არგუმენტი, თუ რატომ უნდა იყოს და-ზოგვა გარკვეულ ასაკამდე სავალდებულო, არის ის, რომ ეს რეფორმა მიმართულია იქითკენ, რომ ახალი სამუშაო თაობა მომავალში რაც შეიძლება ნაკლებად იყოს დამოკიდებული სოლიდარულ/რე-დისტრიბუციულ საპენსიო სისტემაზე და მათ სა-კუთარი პენსიის უზრუნველყოფა თავად შეძლონ.

აღმოსავლეთ ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში მო-ქმედი საპენსიო მოდელები ასე გამოიყურება:

ბულგარეთი - სავალდებულოა 42 წლამდე მო-ქალაქეთათვის, დასაქმებულები ფონდში საკუ-თარი ხელფასის 5%-ს რიცხავენ.

ხორვატია - სავალდებულოა 40 წლამდე მოქა-ლაქეთათვის, დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 5%-ს რიცხავენ.

ესტონეთი - სავალდებულოა ახალი თაობის სამუშაო ძალისთვის, დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 6%-ს რიცხავენ.

უნგრეთი - სავალდებულოა ყველასთვის, დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 6%-ს რიცხა-ვენ.

ლატვია - სავალდებულოა 30 წლამდე, დასაქმე-ბულები ფონდში ხელფასის 8%-ს რიცხავენ.

ლიტვა -სრულად ნებაყოფლობითია, დასაქმე-ბულები ფონდში ხელფასის 6%-ს რიცხავენ.

პოლონეთი - სავალდებულოა 30 წლამდე , დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 7.3%-ს რიცხ-ავენ.

რუმინეთი - სავალდებულოა 35 წლამდე, დასაქმებულები ფონდში ხელფასის 3%-ს რიცხა-ვენ.

ინფლაცია და ეროვნული ვალუტის მიმართ გრძელვადიანი ნდობის არარსებობა

ის მაჩვენებელი, რასაც დაზოგილი თანხების წლიურმა საპროცენტო სარგებელმა მინიმუმ უნდა გადააჭარბოს, არის ინფლაცია. საქართველო გან-

ვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა, რის გამოც ინფლაციის მაჩვენებელი განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით მაღალია. საერთაშორი-სო სავალუტო ფონდის პროგნოზით, 2020 წლამდე საქართველოს საშუალო წლიური ინფლაცია 4% იქნება, თუ რა იქნება ინფლაციის მაჩვენებელი 2020 წლის შემდეგ, ამის დღეს განსაზღვრა რთუ-ლია.

იქიდან გამომდინარე, რომ მოსახლეობის და-ზოგილი თანხა ბაზარზე ინვესტირდება იმის გა-რანტიას, რომ ფონდს წაგება არ ექნება, სახელმ-ნიფო ვერ გასცემს. სავარაუდოდ, რამდენიმე ათ-წლეულში საქართველო უფრო მეტად დაემსგავსე-ბა ევროკავშირის საშუალოდ განვითარებულ ეკონომიკას, რასაც ქვეყანაში ინფლაციის დასტა-ბილურება უნდა მოყვეს, თუმცა იქამდე რა იქნება ინფლაცია, ეს პრაქტიკულად არ არის განჭვრეტა-დი.

ინფლაციასთან ერთად მნიშვნელოვან პრობ-ლემას ვალუტის გაუფასურებაც წარმოადგენს.

საქართველო ამჟამად სავალუტო კრიზისში იმ-ყოფება. არსებული არასტაბილური ვითარების გამო, მოსახლეობის დანაზოგების 2/3-ზე მეტი არა ლარში, არამედ დოლარსა და ევროშია განთავსე-ბული. მოსახლეობის ნდობა ლარის მიმართ დაბა-ლია. ამას ეკონომიკური მიზეზიც აქვს, რადგანაც ბოლო 20 წლის მანძილზე ქვეყანაში ორი სავალუ-ტო კრიზისი მოხდა, ბოლო 25 წლის მანძილზე კი, საქართველოში ჰიპერინფლაცია მოხდა. ლარის შემოღებიდან დღემდე, საშუალო წლიური ინფლა-ცია 6%-ია.

რეფორმაში ჩართვის უფლება თვითდასაქმე-ბულებსაც ექნებათ:

ამჟამად, საქსტატის მონაცემებით, საქარ-თ-ველოში დასაქმებულთა რაოდენობა 1.76 მილიო-ნია, საიდანაც 1.015 მილიონი თვითდასაქმებუ-ლია, 747 ათასი კი - დაქირავებით დასაქმებული. თვითდასაქმებულებს შორის დაახლოებით 80% სოფლად მცხოვრები შრომისუნარიანი მოსახლე-ობაა, რომლებსაც სტატისტიკა დასაქმებულებად მხოლოდ იმიტომ თვლის, რომ ისინი საკუთარ ნა-კვეთებში მოსავლის მიზნის მიღებით მუშაობენ. მათ შესაძლოა ნატურის (მოყვანილი პროდუქცი-ის) გარდა არანაირი ფინანსური შემოსავალი არ ჰქონდეთ, მაგრამ ისინი მაინც დასაქმებულებად ითვლებიან.

რეფორმა პირველ რიგში ეხება მათ, ვინც ხელ-ფასს კონტრაქტის საფუძველზე იღებს, თუმცა რე-ფორმის მოდელი თვითდასაქმებულების სისტემა-ში ჩართვის შესაძლებლობასაც უშვებს.

კანონპროექტის მიხედვით, თვითდასაქმებულთათვის სისტემაში ჩართვა სრულად ნებაყოფლობითია, თუმცა ჩართვის შემთხვევაში მათ ფონდში არა 2%-ის, არამედ 4%-ის გადახდის ვალდებულება უჩნდებათ.

ოფიციალური სტატისტიკის მიხედვით, სხვადასხვა სექტორებში, ყოველთვიური ხელფასების განაწილება ასე გამოიყურება (საქსტატის მასალები):

სოფლის მეურნეობა - 578 ლარი
 სამთომომპოვებელი მრეწველობა - 1050 ლარი
 განათლება - 483 ლარი
 დამამუშავებელი მრეწველობა - 750 ლარი
 მშენებლობა - 1180 ლარი
 ვაჭრობა - 783 ლარი
 სასტუმროები/რესტორნები - 563 ლარი
 ტრანსპორტი კავშირგაბმულობა - 1189 ლარი
 საფინანსო საქმიანობა - 1691 ლარი
 სახელმწიფო მმართველობა - 1342 ლარი
 ჯანდაცვა - 844 ლარი

რა თანხა დაიზოგება და რა პენსიას მიიღებენ მოქალაქეები:

«თუ მოქალაქეს ხელფასი 1000 ლარი აქვს, დაგროვებითი პენსიის პირობებში, 30 წლის შემდეგ მისი პენსია იქნება დაახლოებით 500 ლარს (დღევანდელი მსყიდველუნარიანობით იგულისხმება) პლუს საბაზისო პენსია», - ამბობს ეკონომიკის მინისტრის მოადგილე.

ის, თუ რა პენსიებს აიღებენ მოქალაქეები მომავალში, არაერთ ფაქტორზეა დამოკიდებული, რომელთა წინასწარ განჭვრეტა პრაქტიკულად შეუძლებელია. ეს ფაქტორებია ხელფასების ზრდის საშუალო ტემპი, ეკონომიკური ზრდის ტემპი, ფონდის მიერ დარიცხული საპროცენტო განაკვეთი, ინფლაციის მაჩვენებელი, საფინანსო სექტორის სიჯანსაღე, მოსახლეობის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა და ასე შემდეგ.

დასახელებული 500-ლარიანი პენსია 1000 ლარის ხელფასის პირობებშიც მრავალ დაშვებას ეფუძნება. პირობითად შესაძლებელია ისეთი ძირითადი ფაქტორების გათვალისწინებით, როგორცაა ინფლაცია, ხელფასების ზრდის ტემპი და დარიცხული საპროცენტო განაკვეთი გავაკეთოთ პენსიების მოდელირება.

საპენსიო ფონდის თანხების ინვესტირება

ინდივიდუალურ საპენსიო ანგარიშებზე არსებული მონაწილეთა თანხები, ამონაგების მიღების მიზნით, ინვესტირდება ფინანსურ ინსტრუმენტებში.

დაგროვებითი საპენსიო სქემის ამოქმედებიდან პირველი 5 წლის განმავლობაში, მონაწილეთა თანხები განთავსდება მხოლოდ დაბალრისკიან საინვესტიციო პორტფელში, ხოლო 5 წლის შემდეგ, მონაწილეებს მიეცემათ საშუალება აირჩიონ დაბალრისკიანი, საშუალორისკიანი ან მაღალრისკიანი საინვესტიციო პორტფელი.

აღნიშნულ შემთხვევაში, დაბალრისკიანი საინვესტიციო პორტფელი მაღალი ალბათობით, საქართველოს მთავრობის მიერ გამოშვებული სახაზინო ობლიგაციები და სახაზინო ვალდებულებებია.

მოქალაქეებს შეეძლებათ გააკეთონ სამი ტიპის არჩევანი და მათი თანხები დაბანდეს 1) შედარებით დაბალრისკიან აქტივებში; 2) საშუალო რისკიანობის აქტივებში; 3) შედარებით მაღალრისკიან აქტივებში.

თითოეული ამ კატეგორიისთვის განსხვავებული იქნება იმ საფინანსო ინსტრუმენტების თანაფარდობა, რომლებშიც დაზოგილი თანხა უნდა ინვესტირდეს. დაბალრისკიან მიმართულებას შესაბამისად, უფრო დაბალი საპროცენტო სარგებელი ექნება, ვიდრე შედარებით რისკიან მიმართულებას.

წინასწარ უცნობია თუ რა იქნება საშუალოდ ის საპროცენტო სარგებელი, რომელსაც აღნიშნული სისტემა მოქალაქეთა დაზოგილ თანხას დაარიცხავს.

იმის მიუხედავად, რომ საპენსიო სისტემაში აკუმულირებული თანხების მკაცრი მონიტორინგი მოხდება და ისინი კარგად დათვლილი და დაგეგმილი პროცედურების შედეგად ინვესტირდებიან, სახელმწიფო არ იქნება გარანტორი, რომ თქვენ მიერ დაზოგილ თანხას დაიბრუნებთ დანაკარგის გარეშე. აღნიშნულს სახელმწიფოს მხრიდან ვალდებულების სახე არ ექნება. შესაბამისად, სისტემაში აკუმულირებული თანხები არ იქნება იმუნური საქართველოსა და მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესებისგან, იქნება ეს საბაზრო კრახები, მაღალი ინფლაცია თუ ეკონომიკური კრიზისები.

კანონი ითვალისწინებს ეროვნული ბანკის მიერ საინვესტიციო საქმიანობასთან დაკავშირებულ დროებით მოქმედებას იმ შემთხვევაში, თუ დადგა საპენსიო აქტივების ინვესტირებასთან და მასთან დაკავშირებული საქმიანობის შედეგად მიღებული საპენსიო აქტივების 1%-ზე მეტი დანაკარგი, რომელიც არ არის გამოწვეული საბაზრო პირობების ცვლილებებით.

დაგროვებული საპენსიო თანხის გატანა

დაგროვებითი პენსიის მიღების უფლება მოქალაქეებს მხოლოდ საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ ექნებათ. შესაბამისად, ქალები მას 60 წლიდან, მამაკაცები კი 65 წლიდან მიიღებენ. თანხის გატანა პირადი განცხადების საფუძველზე მოხდება. თანხას მოქალაქეები საბაზისო პენსიასთან (დღეს 180 ლარი) ერთად მიიღებენ.

ფულის გატანის პრინციპი ასეთი იქნება - ინდივიდუალურ ანგარიშზე არსებული თანხა გაიყოფა იმ წლების რაოდენობაზე, რომელიც ტოლი იქნება აღნიშნული წლისთვის სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობაზე, მოქალაქის სქესის მიხედვით. დღეის მდგომარეობით, საქართველოში ქალის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 77.8 წელია, შესაბამისად, ქალებისთვის დაზოგილი თანხა გაიყოფა 17.8 წელზე, რაც პირობითად მათი პენსიაზე ყოფნის დროს წარმოადგენს. მამაკაცის სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა კი 69.2 წელია, რაც ნიშნავს, რომ პირობითად კაცების მიერ დაზოგილი თანხა 4.2 წელზე გაიყოფა.

ამასთანავე, ნებისმიერ მონაწილეს უფლება აქვს გადაავადოს პენსიის მიღება მისი საჭიროებებიდან გამომდინარე ან, კანონით გათვალისწინებულ შემთხვევებში, მოითხოვოს საპენსიო თანხის ერთიანად მიღება (შ.ტყეშელაშვილი).

მოდელირებული პენსიები:

პენსიების მოდელირება ეფუძნება რამდენიმე ძირითად დაშვებას:

1. ხელფასების ზრდის ტემპი

ხელფასების ზრდის ტემპები: საქსტატის მონაცემებით, ბოლო 10 წლის განმავლობაში საქართველოში ხელფასები საშუალოდ 8%-ით იზრდება, აღნიშნული ზრდა ყველა სექტორში შეიმჩნევა. მაღალი ალბათობით ხელფასების ზრდა მომავალშიც გაგრძელდება.

მოდელირებისთვის საჭიროა განისაზღვროს ხელფასების ზრდის გონივრული ტემპი, რაც მომდევნო წლების განმავლობაში ქვეყანაში იქნება. მაღალი ალბათობით შედარებით ახლო მომავალში ხელფასების ზრდის მსგავსი ტემპი შენარჩუნდება. მას შემდეგ, რაც საქართველო უფრო მეტად დამსგავსება განვითარებულ ეკონომიკას, ხელფასების ზრდა გაგრძელდება, თუმცა სავარაუდოდ მას დღეს არსებული მაღალი ტემპები არ ექნება. ამიტომაც მოდელირებისას აღებულია ისეთი მაჩვენებლები, რომლებიც ეტაპობრივად მცირდება.

წარმოგიდგინებთ მოდელირებულ ხელფასებს რამდენიმე სექტორის საშუალო ხელფასებ-

ის მიხედვით (შენიშვნა მოცემული თანხა ნომინალურია და ინფლაციით არ არის გასწორებული, ამიტომაც შესაძლოა ის იმაზე დიდად აღიქმებოდეს ვიდრე რეალურად არის).

2. ფონდის მიერ დარიცხული სარგებელი:

მსოფლიოში საპენსიო ფონდების მიერ დარიცხული საშუალო საპროცენტო სარგებელი, როგორც წესი, 3-4%-ის ფარგლებშია. იქიდან გამომდინარე, რომ საქართველო განვითარებადი ეკონომიკის მქონე ქვეყანაა და საკრედიტო რესურსი განვითარებად ქვეყნებთან შედარებით უფრო ძვირი ღირს სავარაუდოდ, საქართველოს შემთხვევაში საპენსიო ფონდის წლიური სარგებელი გარკვეული ალბათობით 4%-ზე მაღალი შეიძლება იყოს. მოდელირებისას აღებულია 4.5%-იანი წლიური სარგებელი.

3. ინფლაცია:

ლარის შემოღებიდან დღემდე საქართველოში საშუალო წლიურმა ინფლაციამ 6% შეადგინა. იქიდან გამომდინარე, რომ საპენსიო რეფორმა განსაკუთრებით გრძელვადიან პერიოდს ეხება, თითქმის შეუძლებელია ამ პერიოდში ინფლაციის პროგნოზირება, თუმცა სავარაუდოდ რაც უფრო მეტად დაუახლოვდება საქართველოს ეკონომიკა დასავლურს, ქვეყანაში მით უფრო შემცირდება და დასტაბილურდება ინფლაციის მაჩვენებელი. მთავარი მაჩვენებელი, რასაც ინფლაციამ არ უნდა გადააჭარბოს, რათა დაზოგვას აზრი ჰქონდეს, არის ფონდის საპროცენტო სარგებელი, რაც ამ შემთხვევაში 4.5%-ია. სხვა შემთხვევაში, მომავალში დარიცხული თანხის ღირებულება იმაზე ნაკლები გამოვა, ვიდრე დღეს დაიზოგა.

მიღებული პენსიები 40 წლის განმავლობაში დაზოგვის შემთხვევაში: შესაბამისად, თუ ინფლაცია 4.5%-ზე მაღალი არ იქნება, საშუალო დასაქმებული 40 წლის მუშაობის შემდეგ, საბაზო პენსიასთან ერთად მიიღებს 213-ლარიან პენსიას, სოფლის მეურნეობის სექტორში დასაქმებული მიიღებს 133-ლარიან პენსიას, განათლების სექტორში დასაქმებული 114-ლარიან პენსიას. საფინანსო სექტორში დასაქმებული კი, 400-ლარიან პენსიას.

2.3. დადებითი და უარყოფითი მოსაზრებები საპენსიო რეფორმის შესახებ საქართველოში

ჩაანაცვლებს ოდესმე მომავალში (ე.ი. 10, 20, 30 წელიწადში) დაგროვებითი საპენსიო მოდელი დღეს მოქმედ ე.წ. საბაზისო პენსიას (ასაკობრივი სოციალური შემწეობა), თუ ორივე სქემა ყოველთ-

ვის ძალაში დარჩება, როგორც ხანდაზმულობის ფინანსური უზრუნველყოფისათვის ორი ერთმანეთის პარალელური და ურთიერთშემავსებელი მექანიზმი?

გამოიწვევს თუ არა 1 იანვრიდან დაგეგმილი საპენსიო რეფორმა, დღევანდელი დემოგრაფიული სიტუაციის გათვალისწინებით, დამატებით სოციალურ ტვირთს სახელმწიფო ფინანსებისთვის და რამდენად გათვალისწინებულია დამცავი მექანიზმები, რომლებმაც მომავალში უნდა გამორიცხოს სახელმწიფოს მხრიდან სოციალური ხარჯების მოტივით ფინანსური ვალდებულების ზრდა და სახელმწიფო ფინანსების ჩათრევა მომავალ თაობათა გაღარიბების უფსკრულში?

ამ კითხვებზე მთავრობას სრულყოფილი პასუხები არ აქვს, ხოლო მათ გარეშე საპენსიო რეფორმის დაწყება არის ნაჩქარევი.

2018 წელს ვალებზე მომსახურებაზე სახელმწიფო ბიუჯეტიდან 550 მლნ ლარი უნდა დაიხარჯოს (2017: 503 მლნ; 2016: 473 მლნ; 2015: 364 მლნ; 2014: 305 მლნ; 2013: 309 მლნ).

იმისთვის, რომ ახალმა საპენსიო სისტემამ არ გამოიწვიოს სახელმწიფო ფინანსებში ვალდებულებების ზრდა, სოციალისტური და/ან ლიბერალური მოდელების ნაცვლად, ჩემი აზრით, უნდა ვიფიქროთ კონსერვატიულ მოდელზე.

დემოგრაფიული სიტუაცია

საქართველოს მოსახლეობა 2016 წლის მონაცემებით 3,7 მილიონს შეადგენს, რომელთა შორის 900 ათასამდე ბავშვია (18 წლამდე ადამიანები) და 700 ათასამდე პენსიონერი (>65 წელი - მამაკაცები; >60 წელი - ქალბატონები), ხოლო სრულასაკოვან-შრომისუნარიან მოსახლეობად (ე.წ. აბორორცეს, 18-65) ითვლება 2 მილიონი ადამიანი. ამ 2 მილიონი ადამიანიდან, რომლებიც პოტენციურ

გადამხდელებად ითვლებიან, სახელმწიფო ბიუჯეტში რეალურად გადასახადის გადამხდელია 800 ათასი ადამიანი.

2015 წლიდან შეინიშნება მოსახლეობაში ბუნებრივი მატების მონაცემის კლება (2016: +5.798 ადამიანი; 2015: +10.128; 2014: +11.548; 2013: +9.325; 2012: +7.683; 2011: +8.196; 2010: +14.721), რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს, რომ მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა დაბერებას განიცდის.

უკვე 2025 წლიდან პენსიონერების რაოდენობა გადააჭარბებს ბავშვების რაოდენობას, ჯამურად შრომისუნარიანი მოსახლეობის, და მათ შორის, გადასახადების პოტენციური გადამხდელების რაოდენობის ზრდა შეჩერდება, ხოლო 2030 წელს პენსიონერთა რაოდენობა 1 მილიონ ადამიანს მი აღწევს.

ასეთი კრიტიკული დემოგრაფიული ვითარების ფონზე, სახელმწიფომ ნამდვილად არ უნდა დაიკრიფოს გულზე ხელი და მხოლოდ სტატისტიკის როლში შორიდან არ უნდა ადევნოს თვალი ისეთ პროცესებს, რომელთა ლოგიკური შედეგები შეიძლება იყოს ხანდაზმულთა შორის ისედაც არსებული სიღარიბის კიდევ უფრო გაღრმავება.

კიდევ ერთხელ დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის ვარიანტების შესახებ

შესაბამისად, უნდა აღინიშნოს, რომ აბსოლუტურად მიუღებელია და ვერასოდეს დავეთანხმებით ნეო-ლიბერალურ იდეოლოგიას, რომ „დაგროვებითი საპენსიო რეფორმა არ არის საჭირო“, რომ „ხანდაზმულები ახლაც და მომავალშიც თვითონ მიხედავენ საკუთარ თავს“, რომ „ბაზრის უხილავი ხელი გამოასწორებს ხანდაზმულობის სიღარიბეს,“ - ასეთი მიდგომები არის უპასუხისმგებლო.

დაგროვებითი საპენსიო ფონდის მოდელი	ინდივიდის შენატანი	დამსაქმებლის შენატანი	სახელმწიფოს შენატანი
სოციალური	0%	0%	6%
სოციალურ-ლიბერალური	2%	2%	2%
კონსერვატიული	3%	3%	0%
ნეო-ლიბერალური	6%	0%	0%

- არამხოლოდ გრძელვადიან პერსპექტივაში, საპენსიო რეფორმა აუცილებელია იმისთვის, რომ საზოგადოებაში უახლოეს პერიოდში გაჩნდეს დაგროვების კულტურა საკუთარ ხანდაზმულობაზე თავიდანვე ზრუნვის მოტივით.
- საპენსიო რეფორმა აუცილებელია იმისთვის, რომ ფინანსურ ბაზრებზე კომერციული ბანკების გვერდით (და არა წინააღმდეგ!) გაჩნდნენ სხვა ინსტიტუციონალური მოთამაშეებიც, რომელთა მიერ აკუმულირებული და მართვადი რესურსი ისევე მცირე და საშუალო ბიზნესის დაფინანსებას მოხმარდება და ზოგადად კაპიტალის ბაზრის განვითარებას შეუწყობს ხელს.
- საპენსიო რეფორმაში აუცილებელია კომპანიებისა და კორპორაციების ჩართულობა, რომლებმაც საგადასახადო რეფორმის ე.წ. „ესტონური მოდელით“ მნიშვნელოვანი შედეგები მიიღეს 2017 წლიდან. მათ რეალური ნაბიჯები უნდა გადადგან იმ ადამიანების წინაშე ხანდაზმულობით გამოწვეული სოციალური პასუხისმგებლობისთვის, ვინც წლების განმავლობაში მათი შემოსავლებისა და მოგების შექმნას ემსახურებიან.

მაგრამ, მაგრამ, მაგრამ... ერთი მხარეა, რომ უარი ვთქვათ ნეო-ლიბერალურ მიდგომაზე და სახელმწიფო იყოს დაგროვებითი საპენსიო რეფორმის ინიციატორი, ხოლო - მეორე, თუ როგორ განახორციელებს სახელმწიფო აღნიშნულ რეფორმას, რომლის აუცილებლობა ეჭვგარეშეა.

რას გვთავაზობს მთავრობა?

საპენსიო სისტემის რეფორმა, რომლის ამოქმედება მთავრობას 2018 წლის მე-3 კვარტილიდან იყო განზრახული, მაგრამ მისი ამოქმედება დაიწყო 2019წ. 1 იანვარს, ეფუძნება დაგროვების სოციალურ-ლიბერალურ მოდელს (შედარებისთვის იხილეთ სქემა სურათზე), რომელიც თანაბრად ანაწილებს(ფორმულა: 2% ხ2% ხ2%) დაგროვებით სისტემაში შენატანების ვალდებულებას ბენეფიციარს (ე.ი. მომავალ ხანდაზმულს), კერძო სექტორს (ე.ი. მომავალი ხანდაზმულის დღევანდელ დამსაქმებელს) და სახელმწიფოს (ე.ი. გადასახადების გადამხდელებს) შორის.

შემოთავაზებული მოდელის მიხედვით, ფორმალურად თითქოს განსხვავებული, თუმცა შინაარსობრივად იგივე დატვირთვა გააჩნია ე.წ. თვითდასაქმებულთა დაზღვევის ფორმულას (4% ხ 0% ხ 2%). აქაც სახელმწიფოა (ე.ი. გადასახადის გადამხდელები) მთავარი თანადაზღვევი, რაც იმას ნიშ-

ნავს, რომ სოციალურ-ლიბერალური სქემით ე.წ. თვითდასაქმებულების საპენსიო უზრუნველყოფა, რომლებიც მხოლოდ პოტენციურ გადასახადის გადამხდელებს წარმოადგენენ, მაგრამ რეალურად მხოლოდ მათი უმნიშვნელო ნაწილია გადასახადის გადამხდელი, ბიუჯეტის დამატებითი ტვირთი გახდება.

სოციალურ-ლიბერალური მოდელის მიხედვით სახელმწიფო გვევლინება ორჯერ თანადაზღვევად იმ 270 ათასამდე ადამიანისათვის (2% ხ 0% ხ 4%), რომლებიც ბიუჯეტის ხარჯზე სახელმწიფოს მიერ არიან ამჟამად ან იქნებიან მომავალში დასაქმებული, როდესაც მათ დაგროვების პროცესში მოუწევთ მონაწილეობის მიღება.

ე.ი. გამოდის, რომ თავისი ყველა ვარიანტით დაქირავებულებისთვის, თვითდასაქმებულებისათვის და სახელმწიფო მოხელეებისათვის სოციალურ-ლიბერალური ფორმულა, რომელსაც გვთავაზობს მთავრობა და რომლის ამოქმედება დაგეგმილია 1 ივლისიდან, არის ნაკლებად ლიბერალური და უფრო მეტად სოციალისტური, რადგან ის შეიცავს მნიშვნელოვან რისკებს იმისას, რომ საშუალოვადიან პერიოდში სახელმწიფოს ფინანსები კიდევ უფრო დაიტვირთება სოციალური ხარჯებით, შეაფერხებს ეკონომიკურ ზრდას და გახდის ბიუჯეტის შესრულებას უფრო მეტად დამოკიდებულს შიდა ვალების, მათ შორის დაუგეგმავი ვალების აღებაზე.

როგორც ცნობილია, ეკონომიკური პოლიტიკა წარმოადგენს არამხოლოდ კონკრეტული ინსტრუმენტების, არამედ მათთან ერთად ამ ინსტრუმენტებით მისაღწევი მიზნების ერთობლიობას, და, ჩემი აზრით, მთავრობის მიერ წარმოდგენილი მოდელის ყველაზე მთავარი არასრულყოფილობა მდგომარეობს სწორედ იმაში, რომ რეფორმის ავტორები გვთავაზობენ მხოლოდ ინსტრუმენტებისა და ფორმულების კრებულს, მაგრამ არ არის მკაფიოდ გამოკვეთილი, თუ მთავრობის მხრიდან რა მიზნის მიღწევას ემსახურება ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორც ამ სტატიის დასაწყისში დასმულ შეკითხვებშია გამოხატული.

აუცილებელია ისეთი საპენსიო რეფორმის გატარება, რომლის მიზნები იქნება:

- 1) ხანდაზმულობის სიღარიბისგან დაცვა - მეტიც, დროთა განმავლობაში ხანდაზმულთა ბაზაზე ძლიერი სამომხმარებლო საზოგადოების შექმნა და მათი მხრიდან ეკონომიკური ზრდის წახალისება. პენსიონერების რაოდენობის გაზრდით არამხოლოდ მედიკამენტებზე უნდა გაიზარდოს მოთხ-

ოენა, არამედ სამომხმარებლო პროდუქტებზე, ტურისტულ მომსახურებაზე და ა.შ.

2) სოციალურ სოლიდარობაში სახელმწიფოს როგორც მიმართულების განმსაზღვრელის როლი, ისე რომ ამ მიზნით სახელმწიფოს ახალი ვალების აღება არ დასჭირდეს.

კონსერვატიზმი სახელმწიფო ფინანსებში ნიშნავს, რომ სახელმწიფო არის მცირე, მაგრამ მოქნილი. ე.ი. სოციალური სამართლიანობის ლოზუნგით სახელმწიფო ვალებში არ უნდა ჩაიძიროს და ამით უფრო მეტი უსამართლობა არ უნდა წარმოიშვას თაობებს შორის, რადგან სოციალური ხარჯებისთვის აღებული ვალები არ იქნება უკუგებადი, მაგრამ იქნება წაგებადი და მომავალი თაობების გადასახდელი.

საბერძნეთის მახალითი

შესავალში დასმული კითხვები, რომლებიც ფუნდამენტური ხასიათისაა, მაგრამ არ არის ახალი გამოგონილი, არამედ ორივე შეკითხვის ფორმირება მოხდა მრავალი საერთაშორისო გამოცდილების მაგალითზე, როდესაც, მათ შორის აღმოსავლეთ ევროპაში, ბუნდოვანი მიზნებით დაიწყეს სწორედ სოციალისტური ან სოციალურ-ლიბერალური მოდელით საპენსიო სისტემის განვითარება, რამაც საქმე მიიყვანა იქამდე, რომ საპენსიო ფონდებში ათწლეულობით დაგროვებული თანხა საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსებას მოხმარდა (2010 - უნგრეთი, პოლონეთი, ლატვია), ხოლო ასაკობრივ სიღარიბეში ჩაითრია პოტენციური ბენეფიციარები, რომლებიც პენსიაში გასვლამდე დაგროვებით სქემაში საკუთარი შენატანებით მონაწილეობდნენ.

საპენსიო სისტემის სოციალურ-ლიბერალურმა მოდელმა ყველაზე დრამატული შედეგი განიცადა საბერძნეთში. ზუსტად მსგავსი მეთოდით საბერძნეთის მთავრობამ 1985 წელს შემოიღო დაგროვებითი სახელმწიფო-საპენსიო სისტემა, ე.ი. სახელმწიფოს, დამსაქმებლის და ინდივიდის თანაბარი მონაწილეობით. უკვე 1990-იანი წლების დასაწყისში საბერძნეთის ფინანსთა სამინისტრო იძულებული გახდა, თავისი შენატანის დასაფინანსებლად მიემართა ვალდებულებების ზრდისთვის.

2002 წელს, რომ არა ევროზონაში შესვლა, რითაც საბერძნეთის მთავრობამ ევროზონარზე საკრედიტო რესურსის მოზიდვაზე წვდომა მოიპოვა, მთავრობა იძულებული გახდებოდა, რომ დეფოლტი გამოეცხადებია წინა წლებში გაზრდილი ვალდებულებების გამო. ე.ი. საბერძნეთმა 2002 წელს ევროზონაში შესვლით გადაავადა

პრობლემა, მაგრამ ფუნდამენტურად ვერ აღმოფხვრა. 2008-2010 წლების ფინანსურ კრიზისს ველარ გაუძლო საბერძნეთის ქრონიკულმა დეფიციტმა, რომელიც 1985-2000 წლებში სოციალური ხარჯებით გამოწვეული ვალდებულებების ზრდას უკავშირდებოდა.

ქრონიკულმა დეფიციტმა გამოიწვია საკრედიტო რეიტინგის გაუარესება, რის გამოც საბერძნეთის მთავრობას გადაეკეტა გზა საერთაშორისო კაპიტალის ბაზარზე. ამის შემდეგ რომელი ინვესტორი შეიძენდა კიდევ საბერძნეთის ობლიგაციებს? შედეგად, საბერძნეთი გახდა საერთაშორისო კრედიტორების (საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის ცენტრალური ბანკი, ევროკავშირი) მიერ დახმარების პროგრამაზე ქრონიკულად დამოკიდებული.

დღეს საბერძნეთის სახელმწიფო ფინანსები „აპარატზეა მიერთებული,“ და „სტაბილურად მძიმე მდგომარეობაში“ მყოფი პაციენტის აპარატიდან არჩახსნა უმკაცრეს ფისკალურ დისციპლინაზეა დამოკიდებული, რამაც არამხოლოდ დღევანდელი, არამედ მომავალი პენსიონერების ზურგზე ათწლეულობით უნდა გადაიაროს. საბერძნეთში დღეს ასაკობრივი ხანდაზმულობის ხარჯები შეადგენს 1985-2010 წლებში დაგროვებული რესურსის მხოლოდ 60% მომავალ წლებში ამ მაჩვენებლის შემცირების პერსპექტივით, ხოლო რესურსის დაგროვება-გამრავლებაზე საუბარიც აღარ არის.

დაგროვებითი მოდელი არ ამართლებს, როგორც კი სქემაში სახელმწიფო მონაწილეობს - სახელმწიფო ვერ იქნება კარგი დამგროვებელი, ე.ი. არაკრიზისულ სიტუაციებში სახელმწიფო იქნება შენიღბული და უკონტროლო მფლანგველი, ხოლო საგანგებო სიტუაციებში სახელმწიფო გარდაიქმნება კეთილმოსურნე მაგრამ ჯიბეგამოფხეკილ ხაზინადარად, ისე რომ პასუხსაც ვერ მოსთხოვ.

2.4. ნახევრად სავალდებულო, დაბროვებითი საპენსიო სისტემის რეფორმის ანალიზი

საქართველოში მიმდინარე ეკონომიკური რეფორმების ერთ-ერთ ცენტრალურ მიზანს წარმოადგენს ინკლუზიური და ლიბერალური ტიპის ეკონომიკის ჩამოყალიბება, რომელიც იქნება მდგრადი მსოფლიოში მიმდინარე ეკონომიკური პროცესების მიმართ. სწორედ აღნიშნული გარდაქმნების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია არსებული საპენსიო სისტემის რეფორმა და მისი ჩანაცვლება დაგროვებითი საპენსიო სისტემით,

რაც, თავის მხრივ, ასახულია საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში – „საქართველო 2020“.

ჯერ კიდევ 2014 წელს, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს დაქვემდებარებაში, ბატონი ოთარ ძიძიკაშვილის ხელმძღვანელობით, შეიქმნა საპენსიო რეფორმის სამსახური, რომლის მიზანი იყო, საქართველოს საპენსიო სისტემის რეფორმის კონცეფციის შემუშავება და დანერგვა. როგორც დაგეგმილი იყო, საპენსიო სისტემის ახალ მოდელზე საქართველოს 2017 წელს გადასვლა, ხოლო 2016 წელი მთლიანად დაეთმო საპარლამენტო განხილვებსა და შესაბამისი, საკანონმდებლო ბაზის ჩამოყალიბებას. გამოდის, რომ რეფორმის კონცეფციის შემუშავებასა და დანერგვას საქართველო სულ რაღაც 4 წელიწადში შეძლებდა, მაშინ, როცა სომხეთს 15 წელი დასჭირდა დაგროვებით საპენსიო სისტემაზე გადასასვლელად.

თავისი სოციალურ-ეკონომიკური მიზნებიდან გამომდინარე, საპენსიო სისტემის რეფორმის მიმართ მაღალია საზოგადოების ინტერესი, რაზეც მიმდინარე წლის მანძილზე განხორციელებული, სხვადასხვა ფორმატის დისკუსიები თუ სატელევიზიო განხილვები^[6] მოწმობს. ქვეყნის მასშტაბით, დარგობრივი კომპეტენციის მიხედვით მომუშავე არასამთავრობო ორგანიზაციები ცდილობენ მოიცვან საზოგადოების მაქსიმალურად ფართო სპექტრი და უზრუნველყონ კერძო-საჯარო დიალოგის პრინციპის დაცვა რეფორმის მიმდინარეობის საწყის ეტაპზევე.

ბოლო წლებში, საქართველოში აქტიურად განიხილებოდა საპენსიო სისტემის ცვლილების საჭიროება, რომელიც ნაკარნახევია ქვეყანაში არსებული დემოგრაფიული, ფინანსური და ეკონომიკური მდგომარეობით.

ბიზნეს სექტორთან საპენსიო სამსახურის უფროსის შეხვედრის შემდეგ, რომელიც 2015 წლის 11 დეკემბერს შედგა, ცნობილი გახდა რეფორმის კონცეფცია, რაც გულისხმობდა შემდეგს:

რეფორმის საწყის ეტაპზე, დაგროვებით საპენსიო სისტემაში ჩაერთვება ყველა დასაქმებული პირი (გამორიცხება თვითდასაქმებული პირები, რომელთა ხვედრითი წილი მთლიან სამუშაო ძალაში საკმაოდ მაღალია), რომელთაც ექნებათ 6 თვიანი პერიოდი იმისათვის, რათა უარი თქვან დაგროვებით საპენსიო სისტემაში მონაწილეობაზე. სხვა სიტყვებით, 6 თვიანი ვადა იქნება ის პერიოდი, რა დროშიც მონაწილეს ექნება სისტემიდან გამოსვლის შესაძლებლობა. აღნიშნულიდან

ირკვევა, რომ რეფორმა გულისხმობს ნახევრად სავალდებულო ტიპის (ჰიბრიდული) საპენსიო სისტემის შემოღებას დასაქმებულთათვის, თუმცა იგი სრულად სავალდებულოა დამსაქმებლისათვის.

რეფორმის მიხედვით, ახალი მოდელი გულისხმობს სისტემაში ჩართული დასაქმებული პირის მხრიდან სახელმწიფო ბიუჯეტში 22% -ის გადახდას, საიდანაც სახელმწიფო თავის თავზე იღებს ვალდებულებას 2% მიმართოს პირის დაგროვებითი საპენსიო ანგარიშსკენ. აღნიშნულის პარალელურად, დასაქმებული დამატებით 2%-ს რიცხავს საპენსიო ფონდში, დამსაქმებელი კი, თავის მხრივ, დამატებით 2%-ს. ხსენებულ 6%-ს ასევე ემატება წლიური საპროცენტო განაკვეთი, რომელსაც სისტემაში ჩართულ პირს წლიურად ურიცხავს საპენსიო ფონდი. აღნიშნულის თანახმად, სახეზეა მოდელი, სადაც ხელფასის 6% დასაქმებულის, დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მხრიდან ირიცხება დასაქმებულის დაგროვებით ანგარიშზე, რომელსაც კერძო საფინანსო კომპანიები მართავენ. აღნიშნულის გარდა, ასევე იარსებებს სახელმწიფო (სოციალური) პენსიაც, რომელიც პირდაპირ საბიუჯეტო სახსრებით დაიფარება, დაეფუძნება საარსებო მინიმუმს და უზრუნველყოფს მხოლოდ მინიმალური საჭიროებების დაკმაყოფილებას. რეფორმის მიხედვით, შესაძლებელი იქნება საპენსიო ანგარიშზე არსებული დანაზოგების გადაცემა მემკვიდრეობით, აგრეთვე, აკუმულირებული თანხების დროზე ადრე გატანა გარკვეულ შემთხვევებში (ჯერ-ჯერობით არ კონკრეტდება თუ რა შემთხვევებზეა საუბარი, მაღალი ალბათობით ეს შეეხება უბედურ შემთხვევას და ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესებასთან დაკავშირებულ საკითხებს). სისტემაში ჩართვის ასაკობრივი ცენზი მამაკაცებისათვის განისაზღვრა 50 წელი, ხოლო ქალებისათვის – 45 წელი.

არასამთავრობო სექტორის წარმომადგენელთა მოსაზრებები საპენსიო რეფორმის შესახებ

საპენსიო უზრუნველყოფის მთავრობის მიერ შემოთავაზებულმა მოდელმა მწვავე კრიტიკა დაიმსახურა როგორც არასამთავრობო სექტორის, აგრეთვე, პოლიტიკური ოპოზიციისა და ზოგადად, დარგის სპეციალისტთა მხრიდან.

ეკონომიკური პოლიტიკის კვლევის ცენტრის მონიტორინგის პროგრამების მენეჯერი, ქალბატონი ირინა გურული თვლის, რომ არსებული საპენსიო განაკვეთი წარმოშობს ძალიან მაღალ საბიუჯეტო წნეხს საჯარო ფინანსების სექტორზე. მისი თქმით, საქართველოში პრობლემას ქმნის დემოგრაფიული მდგომარეობა, მცირე ზომის

ფორმალური ეკონომიკა, გადასახადების გადამხდელთა მწირი რაოდენობა, აგრეთვე, მთავრობის მიერ განხორციელებული სოციალური პოლიტიკა. აქედან გამომდინარე, ახალი საპენსიო მოდელის შემუშავების გარკვეული აუცილებლობა ნამდვილად დგას დღის წესრიგში, რასაც თან ახლავს მთელი რიგი გამოწვევები. სტატისტიკური მონაცემებით საქართველოში საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელთა რაოდენობა შეადგენს 600 000 პირს, რომელთაგან ნახევარი საჯარო სექტორშია დასაქმებული, ანუ ეს კატეგორია იქიდანვე იღებს ხელფასს, საიდანაც ეს გადასახადი შეაქვს, ხოლო დაახლოებით 300 000 კერძო სექტორშია დასაქმებული. ქვეყანაში ცოტაა გადასახადის გადამხდელი და იმის ალბათობა, რომ დაგროვებით საპენსიო ფონდში აკუმულირებული თანხები შექმნის ეკონომიკის განვითარებისათვის ხელშესახებ პერსპექტივას-არარეალისტურია. შემდეგი საკითხია აკუმულირებული თანხების ინვესტირების მექანიზმები. საქართველოს ტიპის ქვეყნები, როგორც წესი, იყენებენ დეპოზიტებისა და სახაზინო ობილგაციების მიმართულებას, რადგან ყველაზე დაბალ რისკიანია. ქალბატონი ი.გურულის თქმით, სერიოზული პრობლემაა ინვესტირების მიმართულებით, რადგან საქართველოში განვითარებული არ არის კაპიტალური ბაზარი, ეს ქმნის სერიოზულ წინააღობას აღნიშნული რეფორმისათვის. ასევე გასათვალისწინებელია არასტაბილური გარემო და გრძელვადიანი ხედვის დეფიციტი. ჩნდება მთელი რიგი კითხვები ინფლაციის დონესთან და შეგროვილი თანხების მსყიდველუნარიანობასთან დაკავშირებით წლების შემდეგ. სადაო საკითხია შემოთავაზებული რეფორმის სავალდებულო ხასიათი დამსაქმებლის მიმართ, რაც წარმოშობს ფინანსურ წნეხს კერძო ბიზნესზე, რომელიც გაზრდის არაფორმალური დასაქმების მაჩვენებლის დონეს.

დაგროვების ნებაყოფლობითი კომპონენტი ისედაც არსებობს საქართველოს რეალობაში, იგივე ბანკებისა და სადაზღვევი კომანიების მხრიდან, თუმცა რამდენად აქვს ქვეყნის მოსახლეობას დაგროვებისა და თვითდისციპლინის კულტურა ეს სხვა საკითხია, რაც, რა თქმა უნდა, პირდაპირ კავშირშია სტაბილურობის განცდასთან, განსაკუთრებით ეროვნული ვალუტის მიმართ.

დაგეგმილი რეფორმის მიმართ არსებობს სერიოზული საინფორმაციო დეფიციტი, რაც აუცილებლად შეუქმნის პრობლემებს კერძო სექტორის წარმომადგენლებს. მნიშვნელოვანი სამუშაოა ჩასატარებელი საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების მიმართულებით, რათა ბიზნესს ჰქონდეს

სტაბილურობის განცდა და თავიდან იქნას აცილებული ის შედეგები, რაც სომხეთის მაგალითმა აჩვენა, როცა რეფორმის კრახი, მნიშვნელოვანი ღირებულების დაკარგვა, სწორედ საინფორმაციო კამპანიის არარსებობამ გამოიწვია.

2017 წლის 10 დეკემბერს, კვლევითი ცენტრის ჩ-ის ორგანიზებით გაიმართა კვლევის – სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა – გამოწვევები და საერთაშორისო პრაქტიკა პრეზენტაცია, რომელზეც წარმოდგენილი იყო კვლევის ძირითადი მიგნებები, ხოლო დისკუსიის ფორმატში განხილულ იქნა საპენსიო რეფორმასთან დაკავშირებული მნიშვნელოვანი ასპექტები. კვლევითი ცენტრის PMCG-ის კვლევების ხელმძღვანელი, ქალბატონი თ.ჯუღელი თვლის, რომ საქართველოში, დღეს არსებული სოციალურ-ეკონომიკური გარემო არ იძლევა საპენსიო სისტემის რეფორმირების წარმატების საფუძველს და ის მოლოდინი, რომელიც არსებობს კაპიტალის ბაზრის განვითარებასთან დაკავშირებით, გადაჭარბებულია. ზემოაღნიშნულ კვლევაზე დაყრდნობით, რომელიც ყურადღებას ამახვილებს რეფორმის სავალდებულო ხასიათზე, ქალბატონი თ. ჯუღელი აცხადებს, რომ სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა ვერ უზრუნველყოფს „ღირსეულ პენსიას“, რადგან დაბალი შემოსავლების გამო მოსახლეობა ვერ შექმნის მაღალ საპენსიო დანაზოგებს. მისივე განცხადებით, სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილს მოიცავს (მხოლოდ საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელებს) და მომავალში ვერ შეამცირებს საბიუჯეტო წნეხს.

თ.ჯუღელი თვლის, რომ მნიშვნელოვანია არასამთავრობო სექტორის ჩართულობის უზრუნველყოფა და საზოგადოების/ბიზნეს სექტორის ინფორმირებულობის დონის ამაღლება ისეთი მნიშვნელოვანი რეფორმის განხორციელების ყველა ეტაპზე, როგორცაა საპენსიო სისტემა, რაც სამწუხაროდ არ ხორციელდება და კერძო-საჯარო დიალოგის ფორმატი, ფაქტობრივად, არაეფექტურია. იგი აქვე აღნიშნავს, რომ გამომდინარე რეფორმის მასშტაბისა და მნიშვნელობისა, კვლევითი ცენტრი მომავალშიც გააგრძელებს აქტიურ მუშაობას საპენსიო სისტემის რეფორმის საკითხზე.

რეფორმის განხორციელებასთან დაკავშირებული ძირითადი გამოწვევები.

ნებისმიერი ტიპისა და მასშტაბის რეფორმა დგას გარკვეული რისკებისა და გამოწვევების წინაშე, რომელიც მოითხოვს რეფორმის კონცეფციის ღრმა ანალიზს, შესაძლო შედეგების გათვალ-

ისწინებს, საფრთხეების კომპლექსურ გააზრებასა და ამ საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად ეფექტური მექანიზმების შემუშავებას. საპენსიო სისტემის რეფორმა, თავისი არსით, ფართომასშტაბიანი ეკონომიკური პროექტია, რომელსაც მაღალი სოციალური მნიშვნელობა აქვს, მონყვლადია ქვეყნის ფინანსური შესაძლებლობების მიმართ და ხასიათდება მაღალი საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ინტერესით.

ქვემოთ მოცემულია ის ძირითადი გამოწვევები, რომელიც საქართველოში დაგეგმილ საპენსიო სისტემის რეფორმას ახლავს თან:

საქართველო ისევ ღარიბი ქვეყნების სიაშია, რაც იმას ნიშნავს, რომ ჩვენს მოსახლეობას არ აქვს დოვლათის გადანაწილებისა და დაზოგვის პრობლემა იმდენად, რამდენადაც არ არსებობს გადასანაწილებელი/დასაზოგი დოვლათი. აქედან გამომდინარე, მოლოდინი, რომ დაგროვებითი საპენსიო სისტემის შემოღებით, პენსიაზე გასვლის შემდეგ, მიიღწევა მაღალი სოციალური კეთილდღეობა (საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის განცხადების თანახმად) არაადეკვატურია და არ ასახავს ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური/ფინანსური მდგომარეობის რეალურ სურათს; საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის განმარტებით, ახალი საპენსიო სისტემა იქნება ნებაყოფლობით ელემენტზე დაფუძნებული და კონკ-

რეტულ ადამიანს შეეძლება უარი თქვას სისტემაში მონაწილეობაზე. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს, რომ ნებაყოფლობითი ელემენტი შეეხება დასაქმებულს, მაგრამ სისტემაში მონაწილეობა სრულად სავალდებულოა დამსაქმებლისა და სახელმწიფოს მიმართ, რაც ქმნის დამაბრკოლებელ გარემოებას ბიზნესისათვის, რადგან დამსაქმებელს უნევს დასაქმებულის ყოველთვიური სარგოს 2%-ის მიმართვა მისი დაგროვებითი ანგარიშსაკენ. ფინანსური წნეხის შესამსუბუქებლად შესაძლოა დამსაქმებელმა მიმართოს სხვადასხვა გზებს, შეუმციროს დასაქმებულს შრომის ანაზღაურება და ამის ხარჯზე მოახდინოს 2%-ის გადარიცხვა დაგროვებით ანგარიშზე, რასაც საბოლოო ჯამში, კვლავ დასაქმებულის უფლების შეზღუდვასთან მივყავართ;

„ღირსეული სიბერის“ უზრუნველსაყოფად საჭიროა მაღალი შენატანების განხორციელება ყოველთვიურად, რაც შეუძლებელია მიიღწეს დაგეგმილი, 6%-ანი კონტრიბუციით. აღნიშნული ნათლად ჩანს პირველ გრაფიკზე: სავალდებულო საპენსიო დანაზოგების ადეკვატურობა – სცენარის სიმულაცია.

საპენსიო რეფორმის სამსახურის უფროსის, ბატონი ოთარ ძიძიკაშვილის განცხადებით, დაგროვებითი საპენსიო სისტემის დანერგვას, პარალელურ რეჟიმში, მოყვება კაპიტალის ბაზრის

1 გრაფიკი: სავალდებულო საპენსიო დანაზოგების ადეკვატურობა – სცენარის სიმულაცია

დაშვებები	
საშუალო ხელფასი	900
შენატანი (ხელფასის %)	6%
რეალური საპროც. განაკ.	4%
ხელფასის რეალური ზრდა	5%
პენსიაზე ყოფნის წლები	15

საშუალო ხელფასი (ლარი)	
10 წლის შემდეგ	1,466
20 წლის შემდეგ	2,388
30 წლის შემდეგ	3,890
40 წლის შემდეგ	6,336

მაგალითად, თუ დასაქმებულის საწყისი ხელფასია 1000 ლარი, 20 წლიანი მუშაობის შემდეგ მას დაუგროვდება 34,940 ლარი, ამ თანხით მას შეუძლია 15 წლის განმავლობაში მიიღოს 262 ლარი (დღ. ფასებით) ყოველთვიურად, რაც 20 წლის შემდეგ საშუალო ხელფასის 11%-ია.

პენსია (ლარი)	საწყისი ხელფასი (ლარი)					
	500	800	1000	1500	2000	2500
10	42	67	84	126	168	211
20	131	210	262	393	524	655
30	306	489	611	917	1,222	1,528
40	634	1,015	1,269	1,903	2,537	3,172

დაგროვილი თანხა (ლარი)	საწყისი ხელფასი (ლარი)					
	500	800	1000	1500	2000	2500
10	5,619	8,990	11,238	16,857	22,476	28,095
20	17,470	27,952	34,940	52,411	69,881	87,351
30	40,769	65,230	81,538	122,307	163,076	203,845
40	84,633	135,413	169,266	253,899	338,532	423,165

ჩანაცვლების კოეფიციენტი	საწყისი ხელფასი (ლარი)					
	500	800	1000	1500	2000	2500
10	3%	5%	6%	9%	11%	14%
20	5%	9%	11%	16%	22%	27%
30	8%	13%	16%	24%	31%	39%
40	10%	16%	20%	30%	40%	50%

წყარო: „სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა – გამონვევები და საერთაშორისო პრაქტიკა“. www.pmcg-i.com

განვითარება საქართველოში, რაც ვფიქრობ, არასარწმუნოა, რადგან დღეს არსებული მდგომარეობით, საქართველოში კაპიტალის ბაზარი ჩანასახობრივ მდგომარეობაშია და 2017 წლისათვის ის კვლავ არ იქნება მზად იმისათვის, რომ კერძო საპენსიო ანაბრებზე არსებული თანხები საპენსიო ფონდმა, სხვადასხვა ინსტრუმენტების გამოყენებით, განათავსოს კაპიტალის ბაზარზე;

რეფორმისათვის სერიოზულ გამოწვევას ქმნის საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების საკითხი სისტემური ცვლილებების შესახებ, რომელიც შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არც თუ წარმატებით ხორციელდება, რადგან მოსახლეობის მხოლოდ მცირე ნაწილი (დარგის სპეციალისტები) ფლობს ადეკვატურ ინფორმაციას რეფორმის თაობაზე. ვფიქრობ, სერიოზული გამოწვევის წინაშე დგას საპენსიო რეფორმის სამსახური, რომელმაც უნდა შეძლოს საზოგადოების სწორი ინფორმირებულობა რეფორმის აუცილებლობის, სარგებლისა და რისკების შესახებ.

საპენსიო სქემის განხორციელებაზე და ადმინისტრირებაზე პასუხისმგებელი სსიპ „საპენსიო სააგენტო“ იქნება. საპენსიო აქტივების ინვესტირებაზე პასუხისმგებელი საინვესტიციო საბჭო იქნება, რომლის გადანაწევტილებით საპენსიო აქტივები სხვადასხვა დონის რისკიანობის ფინანსურ აქტივებში (დეპოზიტები, ობლიგაციები, აქციები და ა.შ.) განთავსდება.

3. დასკვნები და რეკომენდაციები.

- საქართველოში მმართველი პარტიის 2016 წლის საარჩევნო პროგრამაში (გვ. 16) და 2018-2020 წლების სამთავრობო პროგრამაში (გვ. 19) წერია, რომ „ფართოდ დაინერგება რეგულირების გავლენის შეფასების (RIA) ინსტრუმენტი, რაც მოგვცემს საშუალებას, თითოეული გადანაწევტილების გავლენა ბიზნესზე იყოს წინასწარ გაანალიზებული“. რეგულირების გავლენის შეფასების გამოყენებას ითხოვს ევროკავშირთან ასოცირების შეთანხმებაც (მუხლი 225). მიუხედავად ამისა, საპენსიო რეფორმასთან დაკავშირებული კანონპროექტი ისე შევიდა პარლამენტში, რომ რეგულირების გავლენის შეფასება არ ჩატარებულა. ეს იმ ფონზე, როდესაც რეფორმა გარკვეული რისკების მატარებელია. შესაბამისად, არ არის ნათელი, თუ რა სარგებელს მოუტანს ქვეყანას სავალდებულო დაგროვე-

ბით საპენსიო სისტემაზე გადასვლა და რატომ არის ის უალტერნატივო.

- ხელისუფლება ზოგადად ამბობს, რომ შემოთავაზებული საპენსიო სისტემა საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკას ეფუძნება, თუმცა მნიშვნელოვანია დაასახელოს ერთი კონკრეტული ქვეყანა მაინც, რომლის გამოცდილებასთანაც ყველაზე ახლოს იქნება საქართველოს საპენსიო მოდელი. ამ დროს, გასათვალისწინებელია, რომ ევროკავშირის ზოგიერთ ქვეყანაშიც კი სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა არცთუ ისე წარმატებული აღმოჩნდა (მაგალითად, უნგრეთი, პოლონეთი).
- დამსაქმებელთა დავალდებულება, სავალდებულო წესით საპენსიო ფონდში მიმართოს 40-წლამდე დასაქმებულების შრომის ანაზღაურების 2%, ფაქტობრივად გადასახადის ხასიათს ატარებს და ეწინააღმდეგება საქართველოს კონსტიტუციას, რომლის მიხედვითაც აქციზის გარდა ნებისმიერი ახალი გადასახადის შემოღება რეფერენდუმის ჩატარებას მოითხოვს.
- შემოთავაზებული ინიციატივა ვერ უზრუნველყოფს ე.წ. „ღირსეულ პენსიას“, რადგან სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობის მხოლოდ 25% არის დაქირავებით დასაქმებული, 34% თვითდასაქმებულია, ხოლო 41% უმუშევარია ან სამუშაო ძალაში არ შედის. გასათვალისწინებელია, ისიც, რომ დასაქმებულთა 58.4% 40 და მეტი ასაკის ადამიანებია, რომლებზეც საპენსიო სქემაში ჩართვის ვალდებულება არ ვრცელდება. შედეგად, გამოდის, რომ სავალდებულო დაგროვებითი საპენსიო სისტემა სამუშაო ასაკის მქონე მოსახლეობის მხოლოდ 10.5%-ზე გავრცელდება.
- „ღირსეულ პენსიის“ აღების საშუალებას არ იძლევა არსებული დაბალი ხელფასები. დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალო ხელფასი თვეში დაახლოებით 1000 ლარია. რაც ნიშნავს, რომ მომავალი 25 წლის განმავლობაში, თუ დაუშვებთ რეალური ხელფასის ყოველწლიურად 5%-ით ზრდას და რეალურ 5%-იან საინვესტიციო შემოსავალს, პენსიაზე გასვლის შემდეგ, დაგროვილი თანხიდან ყოველთვიური პენსია (15 წელზე) 210 ლარი იქნება. მთავრობის განცხადებით, დღევანდელი პენსია (180 ლარი) მინიმუმ დღევანდელი ღირებულებით შენარჩუნდება. გამოდის, რომ 25 წლის შემდეგ საშუალო პენსია იქნება

- 390 ლარი თვეში, რაც, საკმაოდ ოპტიმისტურ სცენარში, 25 წლის საშუალო ხელფასის 20%-იან, ხოლო ბოლო ხელფასის 12%-იან ჩანაცვლების დონეს უზრუნველყოფს. დღეს ჩანაცვლების საშუალო კოეფიციენტი 18%-ია. ასევე, დღეს რეალობაა, რომ დასაქმებულთა ნახევარზე მეტს ხელფასი თვეში 500 ლარი და ნაკლები აქვს. მათ, ზემოთ მოცემული დაშვებებით, 25 წლის შემდეგ პენსია თვეში 306 ლარი ექნებათ, რაც საშუალო ხელფასის 25.5%-იან, ხოლო ბოლო ხელფასის 15%-იან ჩანაცვლების დონეს უზრუნველყოფს. ამჟამად, ჩანაცვლების კოეფიციენტი არის 30%.
- შემოთავაზებული საპენსიო სისტემით, სახელმწიფო მოსახლეობაში სოციალურ უთანასწორობის ზრდას უწყობს ხელს. მომავალში სახელმწიფო დასაქმებულ და მაღალშემოსავლიან მოქალაქეებს თანხობრივად უფრო მეტ კონტრიბუციას გაუკეთებს პენსიაში, ვიდრე უმუშევრებს და დაბალშემოსავლიან მოსახლეობას. შესაბამისად, სხვა თანაბარ პირობებში, საპენსიო ასაკის მოსახლეობაში სოციალური უთანასწორობა გაიზრდება.
 - იზრდება საგადასახადო ტვირთი დასაქმებაზე (ფაქტობრივად, ხელფასიდან გადასახადი 20%-დან 23.2%-მდე იზრდება), რაც გააძვირებს სამუშაო ძალას და უარყოფითად იმოქმედებს დასაქმებაზე. შესაბამისად, ამ ნაწილში, ბიზნესს გარემო გაუარესდება.
 - შემოთავაზებულმა საპენსიო სისტემამ შეიძლება გამოიწვიოს არაფორმალური შრომითი გარიგებების დადება და ჩრდილოვანი ეკონომიკის ნახალისება.
 - სახელმწიფო ბიუჯეტს ემატება მნიშვნელოვანი ტვირთი (1-2%-იანი კონტრიბუცია საპენსიო სქემაში). ეს იმ ფონზე, როდესაც ბიუჯეტში ნარჩუნდება დღევანდელი საპენსიო ხარჯები და რომლის 20-30 წლის განმავლობაში მხოლოდ დაბალი ტემპით ზრდა (მსყიდველობითი უნარით თვითური პენსიის 180 ლარზე შენარჩუნება), დღევანდელი სოციალური ფონის და პოლიტიკური კონტექსტის გათვალისწინებით, რეალურად შეუძლებლად მიგვაჩნია. საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკის მიხედვით, დაგროვებითი საპენსიო სისტემით ფისკალური რისკების შემცირება სოციალური პენსიის ზრდის შენელებით ხდებოდა, რისი მზადყოფნის დეკლარირებაც მთავრობის მხრიდან არ მომხდარა.
 - სავალდებულო დაგროვებით საპენსიო სისტემაზე პოლიტიკურ ძალებს და საზოგადოებას შორის კონსენსუსი არ არის.
 - პარლამენტმა შეაჩეროს კანონი, სანამ რეგულირების გავლენის შეფასების კვლევა არ ჩატარდება. კვლევა უნდა მოიცავდეს სხვადასხვა ალტერნატიულ სცენარებს, სადაც ნაჩვენებია იქნება, რა ნაკლოვანებები და უპირატესობები აქვს დღეს არსებულ და შემოთავაზებულ მოდელებს. შესწავლილი უნდა იყოს დაგროვებითი პენსიის სავალდებულო და არასავალდებულო მოდელების სხვადასხვა ვარიანტიც.
 - რომ არ მოხდეს სამუშაო ძალის გაძვირება, უმუშევრობის ნახალისება და დღეს არსებული განკარგვადი შემოსავლების შემცირება, საპენსიო შენატანის განხორციელება უნდა დაკომპენსირდეს საშემოსავლო გადასახადის შემცირებით. ამ შემთხვევაში კონსტიტუციის დარღვევის რისკიც მოიხსენება.
 - დაგროვებით საპენსიო სქემაში მონაწილეობა უნდა იყოს ნებაყოფლობითი და სქემაში ჩართვის ნახალისებისთვის, სახელმწიფოს შეუძლია შეიმუშაოს გარკვეული საგადასახადო შეღავათები (ეს შეღავათები უნდა გავრცელდეს კერძო საპენსიო სისტემაში ჩართვის შემთხვევებზეც). ნებაყოფლობითი დაგროვებითი პენსიის სამართლიანობას ადასტურებს ის ფაქტი, რომ „საპენსიო სისტემის რეფორმის მიმართ მოსახლეობის დამოკიდებულების“ კვლევის ფარგლებში გამოკითხული მოსახლეობის 65% სწორედ ნებაყოფლობითი სქემის მომხრეა.
 - საპენსიო რეფორმა არის ძალიან მნიშვნელოვანი რეფორმა. აქედან გამომდინარე, აუცილებელი იყო მეტი საჯარო დისკუსია დაინტერესებულ პირებთან, რომ რეფორმას ჰქონდეს ნდობა და იყოს მდგრადი გრძელვადიან პერიოდში.
 - და ყველაზე მთავარი: ასეთი ისტორიული ხასიათის რეფორმის გატარებისათვის, ჩვენი მოსაზრებით, მიზანშეწონილი იყო ქვეყანაში ჩატარებული რეფერენდუმი, ვინაიდან ახალ საპენსიო რეფორმას სოციალური ფონის რადიკალურად შეცვლა შეუძლია და მისი გატარება დიდ წინდახედულობასა და სიფრთხილეს მოითხოვს

ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] ქოქიაური ლ. 2018. ფინანსები (სახელმძღვანელო 3 ტომად), ტ-3. გვ. 820.
- [2] <http://forbes.ge/news/638/dagrovebiTi-pensia-saqarTveloSi>
- [3] <http://www.tabula.ge/ge/story/126318-sapensio-reforma-sqema-romlitac-mtavrobas-tqveni-fulis-mitviseba-sheedzleba>
- [4] <http://eugeorgia.info/ka/articleblog/62/sapensio-reformis-dizaini-da-ideologia/>
- [5] <https://idfi.ge/ge/analysis-of-pension-system-reform>
- [6] <https://www.transparency.ge/ge/post/10-shenishvna-sapensio-reformaze>
- [7] http://www.bm.ge/ka/article/ra-weria-sapensio-reformis-shesaxeb-sakonstitucio-sarchelshi/28199?fbclid=IwAR0WiA-46noUbha5wz5mQgaC11HkC2j723WwtLC-zzQyPSJ_UaNdNyPuXFck
- [8] https://www.interpressnews.ge/ka/article/527800-sapensio-saagentos-direktoris-ganmartebit-sapensio-danazogebi-up-ro-metad-aris-daculi-vidre-sxva-aktivi-rogoricax-saxli-mankana-bankshi-puli/?fbclid=IwAR2DsX_S52dmH0bR_9Rs7ez-JWoWgaiHr9Nyd_uagRWxV_Y-9ryShkjdXoBU
- [9] <https://commerciant.ge/ge/post/vato-surguladze-sapensio-reformaze-fulis-shegroveba-ukve-daiwyo-magram-am-fulma-ro-gor-unda-imushavos-gegma-djer-dawerili-ar-aris?fbclid=IwAR315xDRgTRO-p0BeDR-O2P2ZBpsXtIPFQqVh9SJ4-j8jzd-D4zRqsz5DPYo>
- [10] http://www.bm.ge/ka/article/sapensio-reforma-iwyeba---rogor-chamogechrebat-xelfasidan-savaldebulo-shesatani/28091/?fbclid=IwAR16gy-U0hb7vNyX_TTYIYsSjLLDdJpE95A2Hhbij50h8ehh7arDIC8lv8

უმუშევრობის მატერიალური უზრუნველყოფის სახელმწიფო პოლიტიკა უკრაინაში და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში: შედარებითი ანალიზი და ტრანსფორმაციის მიმართულებები

STATE POLICY OF MATERIAL SUPPLY OF UNEMPLOYED IN UKRAINE AND EASTERN EUROPE: COMPARATIVE ANALYSIS AND TRANSFORMATION DIRECTIONS

ილენა გრიშნოვა,

ე.მ.დ. წარმოების ეკონომიკის კათედრის პროფესორი, ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი, კიევი, უკრაინა

ოლეხ რისნი,

ლვოვის დასაქმების საქალაქო ცენტრის დირექტორი, ლვოვი, უკრაინა

OLENA GRISHNOVA,

Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Enterprise Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine.

OLEH RISNYI,

director, Lviv City Employment Center, Ukraine

ABSTRACT

Material security on an unemployment case is an important function of public service of employment and a necessary social guarantee in the modern world. Sufficient support of the citizen for temporary loss of labor income, respect for principles of social justice and maintaining motivation to new employment is indicators of its effective realization.

The purpose of article is assessment of a condition of material security on an unemployment case in Ukraine, its comparison with foreign practice, definition of the main ways of effective transformation of state policy of financing of expenses in the sphere of the help with unemployment. An object of a research is the material security on an unemployment case, an object of research - theoretical and practical aspects of transformation of this function of public service of employment in Ukraine in the course of integration into the international labor market.

The methods of a research are the comparative analysis (concerning activity of the employment services, the principles of payment of the help with unemployment in Ukraine and abroad, in particular, in Poland, Estonia, Latvia), the statistical analysis of data on structure of financing of expenses in the sphere of unemployment, expected calculation of the period of "payback" of the paid dole the paid insurance premiums in Ukraine.

Considering high efficiency of active expenses in the sphere of employment in comparison with passive, the research showed need of urgent changes in approaches to financing of this sphere, offered possible mechanisms of their realization: reduction maximum and increase in the minimum size of a dole, more reasonable repeated receiving the help, reduction of duration of payment of a grant, increase in base of assignments for calculation of a grant, strengthening of re-

sponsibility of citizens for the actions for job search and also measures for the economy detenization.

Keywords. *European integration, social policy, labor market, employment, unemployment, employment service, unemployment benefits.*

ანოტაცია

მატერიალური უზრუნველყოფა უმუშევრობის დროს - სახელმწიფოს დასაქმების სამსახურის მნიშვნელოვანი ფუნქციაა და აუცილებელი სოციალური გარანტიაა თანამედროვე მსოფლიოში. მისი ეფექტური რეალიზაციის ინდიკატორი იქნება მოქალაქის საკმარისი მხარდაჭერა შრომითი შემოსავლების დროებით დაკარგვის პერიოდში, სოციალური სამართლიანობის პრინციპების დაცვა და ხელახლა შრომითი მონყობისთვის მოტივაციის შენარჩუნება.

სტატიის მიზანს წარმოადგენს მატერიალური უზრუნველყოფის მდგომარეობის შეფასება უკრაინაში უმუშევრობის შემთხვევაში, მისი შედარება საზღვარგარეთულ პრაქტიკასთან, ხარჯების ფინანსირების სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტური ტრანსფორმაციის გზების გამოძებნა უმუშევრობის პერიოდში დასახმარებლად. კვლევის ობიექტს წარმოადგენს მატერიალური უზრუნველყოფა უმუშევრობის შემთხვევაში, კვლევის საგანს - ამ ფუნქციის ტრანსფორმაციის თეორიული და პრაქტიკული ასპექტები უკრაინაში შრომის საერთაშორისო ბაზარზე ინტეგრაციის პროცესში.

კვლევის მეთოდებს წარმოადგენენ კომპარატიული ანალიზი (დასაქმების სამსახურების საქმიანობების შედარება, დახმარების ანაზღაურების პრინციპები უკრაინაში და საზღვარგარეთ, პოლონეთში,

ესტონეთში, ლატვიაში), უმუშევრობის სფეროში ხარჯების ფინანსირების სტრუქტურაში სტატისტიკური ანალიზი, უმუშევრობისთვის გადახდილი დახმარების „ამორების“ პერიოდის საპროგნოზო გაანგარიშება, რომლებიც გადახდილია უკრაინაში სადაზღვევო შენატანებით.

დასაქმების სფეროში აქტიური დანახარჯების დიდი ეფექტურობის გათვალისწინებით პასიურთან შედარებით კვლევება გვიჩვენა აუცილებელი ცვლილებების შეტანის აუცილებლობა აღნიშნული სფეროს დაფინანსების საქმეში, შემოთავაზებულია მათი რეალიზაციის მექანიზმები: უმუშევრობაზე გასაცემი მახსოვარი ზომის შემცირება და მინიმალური ზომის გაზრდა, განმეორებითი დახმარების უფრო დასაბუთებული გაცემა, დახმარების გაცემის ხანგრძლივობის შემცირება, მოქალაქეთა პასუხისმგებლობის გაძლიერება სამუშაოს მოძიებაში, ჩრდილოვანი ეკონომიკის გაქარწყლება.

საკვანძო სიტყვები: ევროინტეგრაცია, სოციალური პოლიტიკა, შრომის ბაზარი, დასაქმება, უმუშევრობა, დასაქმების სამსახური, უმუშევრობის დახმარება.

INTRODUCTION

A balanced policy of material security in the case of unemployment is not only a guarantee of effective spending of the Fund of State Social Insurance against Unemployment, but also a tool for motivating service clients to find work and overcome subjective moods in society. The formation of just payment of insurance indemnities in the presence of this right and the lack of decent work enables them to provide minimum social guarantees while at the same time inhibiting the restraining sentiment and also encourages the unemployed to seek employment, as demonstrated by the world's leading experience. Leading researchers from various fields of economic science and demography have repeatedly addressed the issues highlighted in the publication. Separately, the works of A. Kolot (A. Kolot) [4], E. Libanova (E. Libanova) [5], A. Cherkasov (A. Cherkasov) [6] and others, which influenced the formulation of problem issues and search solutions. However, given the complexity and dynamism of the processes of reforming the activities of social institutions and the imposition of social benefits, their significant impact on the development of the economy, employment motivation and overall welfare of the population, a variety of opinions on this issue in the press, among practitioners and in scientific circles, the question of balanced the

policy of material security in the case of unemployment requires further multifaceted and detailed study.

Setting objectives. According to our earlier research [1, 170], the labor market conditions in Ukraine are not only much worse than in the EU countries, but also change in a negative direction, unlike European countries. Especially perceptible progress takes place in the labor markets of Eastern European countries, despite the fact that European integration was difficult for them. The current dynamics of the indicators of the Ukrainian labor market is paradoxical and is characterized by contradictions that impede its effective European integration.

Among the reasons for these disappointing trends is the ineffective policy of material security in the case of unemployment, which has now turned into a provoker of social dependence and a determinant of job search at its loss.

The purpose of the paper is to assess the state of unemployment insurance in Ukraine, to compare it with foreign practice, to identify the main ways of effective transformation of the state policy of financing costs in the field of unemployment benefits.

Research results. International standards for unemployment insurance provide for protection from lack of income because of the inability to get the appropriate work for those able to work, ready to start work and are actually looking for work, as well as taking into account previous work experience for benefits, the right to other social benefits. Separately, it is expected to take into account such criteria as the age of the unemployed, their experience in the previous profession, the accumulated experience, the duration of unemployment, the situation in the labor market, the impact of employment on their personal and family circumstances, breaks in employment, including with respect to the prime (in assessing the suitability of employment and the right to payment), as well as the dependence of the size and length of receipt of unemployment benefit on the duration of insurance (work) experience, the amount of salary received and the corresponding deductions from it, the period of training, duration unemployment.

In Ukraine, the procedure for acquiring the status of the unemployed, as well as the appointment and payment of state unemployment benefits is regulated by the Law of Ukraine “On Compulsory State Social Insurance Against the Case of Unemployment” (hereinafter - the Law), the Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine dated June 15, 2015, No. 613 “On Approval of the Procedure for Granting Unemployment Assistance, including a One-

time Payment for the Organization of the Entrepreneurship” (hereinafter - the Procedure).

By the decision of the Board of the Fund of state social insurance of Ukraine in case of unemployment from 15.12.2017 № 151 approved expenditures of the budget of the Fund of the state social insurance of Ukraine in case of unemployment (hereinafter - Fund) in 2018, where unemployment benefits allocated UAH 8 991 467,6 thousand, which is 75% of the planned expenditures of the Fund. And only 5.2% of spending is provided for active forms of employment promotion [2]. A similar situation developed in 2016, 2015

For comparison, we will evaluate the principles and practice of unemployment benefits in such countries as Ukraine, Estonia, and Poland that are similar to Ukraine.

The right to receive an unemployment insurance benefit in Estonia is obtained by people who are registered as unemployed, within 3 years prior to registration, those who have at least 12 months of unemployment insurance experience and had not quit their last job or service on their own initiative. In Ukraine to get compensated one day of work is enough and the reason of dismissal is not important.

When calculating the average wage in Estonia, 9 months of work experience are taken into account and the paid salary for the last three months is not taken into account, as well as payments from which unemployment insurance contributions are not paid (for example, reimbursement for reduction, travel, etc.). Such a decision deserves attention, because often before the known dismissal person receives generous initial aid, which significantly affects the amount of unemployment benefits.

In the first 100 days a refund is 50% of the average wage per calendar day, and then 40%. Insurance indemnity for unemployment has both maximum and minimum size. The maximum amount of compensation is 50% and 40% in accordance, due to the three times average salary of Estonia per calendar day. In 2017, the maximum amount of reimbursement in the first 100 days is EUR 43.47 per day, and starting from 101 days - EUR 34.78 per day (gross), which is 20% higher than the average salary in the first hundred days, and is equal in subsequent periods [7].

If the insurance record is less than 5 years old, compensation is awarded for 180 calendar days, from 5 to 10 years, - 270 calendar days, 10 years or more, - 360 calendar days. Thus, payments in Estonia should be considered more motivational in terms of job search compared to Ukrainian ones.

In Latvia, unemployment benefits can be obtained if there is a general insurance (work) experience of at least

one year, and the payment of compulsory insurance payments in case of unemployment for at least 12 months in the period of the last 16 months prior to the day of establishing the status of the unemployed was carried out.

Such assistance is calculated in proportion to the length of the insurance, taking into account the income from which payments were made in case of unemployment. Depending on the insurance (work) experience, the assistance is assigned: for a period of from 1 to 9 years - 50% of the average salary from which payments were made; from 10 to 19 years - 55% of the average salary; from 20 to 29 years - 60% of the average salary; 30 years or more - 65% of the average salary. This decision is considerably tighter compared to the domestic analogue, but also more rational, in our opinion.

The average benefit is calculated from the salary for 12 months. This period ends two calendar months before the month when the status of the unemployed is assigned. The calculation does not take into account the two months in which the person had the lowest or highest salary (from which payments were made). Duration of receiving benefits for all the unemployed is established for 9 months, regardless of insurance (work) experience.

If a person has become unemployed because of dismissal on his own or in connection with violations, the unemployment benefit is appointed from the date of application, but no earlier than two months after the status of the unemployed [8].

Differences between the principles and approaches for the appointment of unemployment benefits in Ukraine, Latvia and Estonia are clearly demonstrated in Table. 1. As we can see, almost all of the parameters show a greater dependence of assistance on the length of insurance experience and decrease its size over time in the Baltic countries.

In Poland, the basic unemployment benefit rate is 41.5% of the minimum wage and 19.2% of the average wage. In Ukraine, unemployment benefits vary from 544 UAH to 7364 UAH. (as of July 1, 2018) and is respectively 15% and 198% of the minimum wage, and 7% and 94% of the average wage [3]. This illustrative example demonstrates that in the first case, when minimal assistance is paid, no minimum social standards are provided, and in the second one - the motivating influence on the search of work disappears, which eventually leads to strengthening of the mistrust and the transfer of the personal financial problems to the state. Also relevant is the Polish experience regarding more rigorous approaches in reducing unemployment benefits in the event of a client's refusal to work or even to vocational training.

Table 1.

**PRINCIPLES OF THE APPOINTMENT OF UNEMPLOYMENT BENEFITS IN
UKRAINE, LATVIA AND ESTONIA**

	Ukraine	Latvia	Estonia
Duration of insurance refunds	360 days - for insured persons 720 days - for insured pre-retirement age	9 months	up to 5 years old - 180 cal. days 5-10r work experience - 270kp 10s + -360k
Required period of insurance to calculate the allowance, taking into account the amount of wages	6 months	12 months	12 months
Minimum insurance period for assistance	1 day	12 months	12 months
Insurance premiums, % of average wage	up to 2 years of work experience - 50%; 2-6 years of experience - 55%; 6-10 years of service - 60%; more than 10r - 70%.	1-9 years - 50%; 10-19 - 55%; 20-29 - 60%; over 30 - 65%	50% regardless of length of service
Social benefits	90 days - 100%, the next 90 days - 80%, then 70%	3 months- 100%; the next 3 months- 75%; the following 3 months - 50%	100 days.-100% Next - 80%
Maximum amount of insurance indemnity	4 subsistence minimum	No data	50% of the three times the average salary

Source: compiled by authors.

The ILO provides assistance in cases of full unemployment in the form of periodic payments at a rate that provides the recipient with partial and temporary compensation for lost income and at the same time does not reduce incentives for gaining employment or creating self-employment. In this case, the size of the assistance must guarantee the recipient an opportunity to fully provide all vital functions. As noted above, in Ukraine the minimum amount of assistance is very far from any standards, and the maximum one does not provide motivation for employment. Arguments in favor of such a high level of payment as the form of insurance compensation from paid pre-contributions, do not stand up to a thorough critique. Table 2 shows that in order to ensure maximum unemployment benefit, the insured should pay contributions from the appropriate salary level not 1 or 2 years, as today is sufficient, but 15-17 years in the case of receiving 270 calendar days, or 21-23 years - in the case of receiving assistance 365 days.

This disproportion is characteristic not only to the maximum amount of unemployment benefits, but also to the average payout. Table 3 shows that insured person who has an insurance record of less than 2 years and a salary of the last place of work of 10 thousand UAH will pay

during the year 1980 UAH to the Fund, and will receive 37.5 thousand UAH or 53.8 thousand UAH depending on the maximum duration of unemployment benefits. In order to secure the receipt of such an amount, it would be necessary to pay contributions from the same salary from 19 to 26 years, in accordance.

Thus, non-motivational unemployment benefits in excessive amounts do not adequately reflect the proportionality of past contributions, but they are also subsidized by other contributors.

In addition, according to the current legislation, a person will receive the right to a new unemployment allowance (in the case of an additional period of one day from a minimum of one year in the case of an insurance period of at least one day, after the expiration of such benefits, one year later), in the case of the availability of 26 weeks of additional seniority, - as a percentage of wages).

Thus, the clearly ineffective structure of the expenses of the Fund of compulsory state social insurance of Ukraine in case of unemployment is fixed, where over 75% of expenditures on social benefits (passive expenses) are spent annually in Ukraine, and only 5% are spent on active forms, the rest is almost 20%, for the maintenance of the service.

Table 2.

CALCULATION OF THE RATIO OF MAXIMUM UNEMPLOYMENT BENEFITS AND INSURANCE CONTRIBUTIONS IN UKRAINE

Insurance experience	Salary per month, UAH	Total paid contributions to Fund for 1 month, UAH	Paid dues for the year, UAH	Accrued unemployment benefit (270 days), UAH	Accrued unemployment benefit (365 days), UAH
up to 2 years	21041	347,18	4166,16	66276	89595
2-6 years	19128	315,61	3787,32	66276	89595

Source: compiled by authors as of 01.11.2018.

Table 3.

CALCULATION OF THE PERIOD OF "PAYBACK" OF PAID INSURANCE CONTRIBUTIONS FOR UNEMPLOYMENT BENEFITS IN UKRAINE

Insurance experience	up to 2 years old	2 - 6 years
Salary per month, UAH	10000	10000
Total paid contributions to Fund for 1 month, UAH	165	165
Paid dues for the year, UAH	1980	1980
Unemployment benefit (270 days), UAH	37498,5	41248,5
The period of "payback" of contributions, years	18,9	20,8
Unemployment benefit (365 days), UAH	47997,9	52798,5
The period of "payback" of contributions, years	24,2	26,7

Source: compiled by authors as of 01.11.2018.

Employment Centers in Ukraine, as well as Polish Employment Centers (taken for comparison Gdanski Urzad Pracy - Gdansk Employment Center), implement more or less similar tasks. In the table 4 below a comparative analysis of the budget allocations for financing similar services in Lviv and Gdansk in 2017 and 2018 is provided.

Having analyzed the estimated allocations for financing both employment centers, one can conclude that the majority of expenditures (87.36%) are paid for unemployment benefits at the Lviv, whereas in the Gdansk unemployment benefit is only 30.89%.

In turn, the share of expenditures aimed at financing active forms of support for the unemployed and employers, which promotes the motivation of the unemployed to gain employment, is many times higher in Poland (in 2017 in Lviv is 1.93%, the Gdansk - 40.75%, in 2018 Lviv - 2.13%, Gdansk - 54.55%)

Conclusions. From the above analysis we can note the negative features of the domestic system, expressed in a significant predominance of passive spending on the material provision of unemployed and maintenance, compared with the cost of active forms of employment support. The presented tendencies are caused not so much by the short-

comings in the activity of the employment service itself, but by the peculiarities of the national legislation and the general socio-economic state of the country (social payments, subsidies, illegal employment, etc.).

At the nearest time it is necessary to fundamentally change the approaches to the appointment of maternity benefits for the unemployed. It is necessary to increase the minimum amount of unemployment benefit, which will allow persons covered by social protection, to ensure sufficient level of vital activity, and at the same time reduce the maximum amount as a percentage of the minimum wage. The analysis in the work has shown that in order to provide the maximum amount of unemployment benefits, it is often enough to have one year of salary insurance, which would require over 20 years compensating for the corresponding charges for the payments made. Reducing the maximum aid payment to the minimum wage (subject to its decent level) will not be discriminatory, will serve more efficiently and fairly, will maintain motivational character in finding a job, where you can still earn more.

The next step is to reduce the cyclicity of receiving unemployment benefits and increase the length of the insurance base to calculate assistance.

Table 4.

COMPARATIVE ANALYSIS OF THE STRUCTURE OF ESTIMATED EXPENDITURES OF EMPLOYMENT CENTERS OF LVIV AND GDANSK

	2017 year		2018 year	
	Lviv, UAH	Gdansk, PLN	Lviv, UAH	Gdansk, PLN
Total cost per year - all	127925400,00	63685807,00	146319825,00	41411471,00
Of them:				
Unemployment benefit - all	111750400,00	19672700,00	127947400,00	According to need
% of total cost	87,36	30,89	87,44	
Benefits for the organization of unemployed entrepreneurship - total	768710,00	10541400,00	760100,00	9080000,00
% of total cost	0,60	16,55	0,52	21,93
Professional training, retraining and advanced training - all	122521,00	5143500,00	307000,00	3135573,00
% of total cost	0,10	8,08	0,21	7,57
Organization of public works - all	800051,00	757900,00	800000,00	1248400,00
% of total cost	0,63	1,19	0,55	3,01
Compensation of a single contribution to employers - total	764740,00	9509100,00	1250000,00	9126662,00
% of total cost	0,60	14,93	0,85	22,04

Source: compiled by the authors on the data of LMTSZ and GMUP.

One of the most important mechanisms for influencing the passive costs of the Fund should be the introduction of an effective, efficient and transparent mechanism for defining the term “acceptable work” in the current legislation, and the responsibility for refusing it.

Consequently, in Ukraine, the process of transformation of the system of material security in case of unemployment should take place to ensure its motivational

component. Material payments should not only provide minimum social standards for their recipients, but also motivate them to move to a category of employed population. It is also necessary to review approaches to the Fund’s costs, in particular to increase their proportions for active employment programs in relation to passive payments, the possibility to determine the expediency and form of spending on active programs at the local level.

REFERENCES

[1] **Grishnova, O.A., Risny, O.P.** (2017). Integration of the Ukrainian labor market with the European one: threats and prospects (an assessment on the example of the countries of Eastern Europe). *Demography and the social economy*, 3 (31), 162-173.

[2] State employment service (2018). “On approval of the distribution of expenditures of the Fund of compulsory state social insurance against unemployment by the articles of the budget of the Fund in 2018”: Resolution of February 7, 2018, No. 54. Retrieved from: <https://dcz.gov.ua/sites/default/files/postanovano151.pdf> (Accessed 13.07.2018).

[3] **Kolot, A.M.** (2017). Decent work: imperatives, Ukrainian realities, mechanisms of provision: monograph]. Kiev, KNEU.

- [4] **Libanova, E.M.** (2012). Social problems of modernization of the Ukrainian economy. Demography and the social economy, 1, 5-22. <https://doi.org/10.15407/dse2012.01.005>.
- [5] **Cherkasov, A.V.** (2016). Productive employment and social development of Ukraine: state and prospects. Methodology and methods of scientific achievements, 60–61.
- [6] **Tootukassa E.** (2013), Size and calculation of compensation. Retrieved from: <https://www.tootukassa.ee/ru/content/razmier-i-rastchiot-vozmieshtchienia>
- [7] Valsts socialas apdrošināšanas agentūra (2018). Unemployment Benefit. Retrieved from: <https://www.vsaa.lv/en/services/for-employees/unemployment-benefit/>
- [8] Wojewódzki Urząd Pracy w Rzeszowie (2018). Ujednolicony tekst ustawy z dnia 20 kwietnia 2004r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy». Retrieved from: <http://wuprzyszow.praca.gov.pl/-/120524>

ახალი სამუშაო ადგილების პროგნოზირება უკრაინის ეკონომიკის სამრეწველო სექტორში

PREDICTION OF NEW WORK PLACES IN THE INDUSTRIAL SECTOR OF UKRAINIAN ECONOMY

ნადია რეზნიკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის ხელმძღვანელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

ანატოლი ოსტაპჩუკ,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, აგრარული მენეჯმენტის ფაკულტეტის დეკანი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

NADIYA REZNIK,

Doctor of Economic Science, Professor Head, department of stock exchange activity and trade National University of Life and Environmental Science

ANATOLIY OSTAPCHUK,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Dean of the Faculty of Agrarian Management, National University of Life and Environmental Science

ანოტაცია

ძველ და ახალ სამუშაო ადგილებზე შექმნილი პროდუქციის ზრდა მოითხოვს მოთხოვნის ზრდას მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის ან დაკავშირებული სანარმოების მოგებათა გამო. სანარმოო ინდუსტრიაში საინვესტიციო და საინოვაციო პროცესებზე დაფუძნებული ნარმოების განვითარება ქმნის ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის შესაძლებლობას, რაც დამოკიდებულია შესაბამის ინდიკატორთა დინამიკაზე. ინდიკატორები კი შეიძლება წარმოადგენდეს დამოკიდებულებებს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისა და ამ პროცესებზე გავლენის ფაქტორებს შორის. წარმოდგენილი სისტემა მათემატიკური მეთოდოლოგიის სახით ქმნის კონკრეტულ მოდელს ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის პროცესისათვის. ამ მოდელში გამოყენებული ფორმულირება არის ერთიანი ტიპის და ასახავს ახალი სამუშაო ადგილების ზრდის დამოკიდებულებას. ნარმოებისთვის ყველაზე მნიშვნელოვანი და სათანადოდ შერჩეული ფაქტორები არის შრომის პროდუქტიულობა, ერთ დასაქმებულზე კაპიტალდაბანდება, კაპიტალური ინვესტიციები, დასაქმებულ ადამიანთა რაოდენობა და ა.შ. გადამამუშავებელი მრეწველობისათვის კი, შრომის პროდუქტიულობა, კაპიტალური ინვესტიციები, ხელფასები და სხვ. შემოთავაზებული მოდელის საპროგნოზო გათვლებმა აჩვენა ახალი სამუშაო ადგილების 115-120 პროცენტით მუდმივი ზრდის ტენდენცია.

ამგვარად, ინდუსტრიაში ახალი სამუშაო ადგილების რეპროდუცირების განვითარებისა და ამ

პროცესის პროგნოზირების მოდელის საფუძველზე საშუალო ვადიან პერიოდში ჩამოყალიბდა დადებითი ტენდენციის მაკროეკონომიკური პირობები.

საკვანძო სიტყვები: პროგნოზირება - დაგეგმვა, სამრეწველო სექტორი, სამუშაო ადგილები, შრომის პროდუქტიულობა.

ABSTRACT

Growth in output produced at “old” and “new” jobs requires an increase in demand for it due to rising household incomes or profits from subcontractors. The development of industry based on investment and innovation processes in the industry generates the process of creating new jobs, depending on the dynamics of the relevant indicator indicators, can be represented by a system of dependencies between the creation of new jobs and factors that influence this process. The system of certain factor dependencies in the form of mathematical equations is presented, forming a certain model of the process of creation of new jobs, depending on factor conditions. All the equations used in this model are of the same type and reflect the dependence of the pace of growth of new jobs. For industry, the most important and, accordingly, selected factors are labor productivity, capital 1 occupied, capital investment, factor inputs, wages of one full-time employee, number of employees in the industry. For the manufacturing industry: labor productivity, capital investment, capital investment, wages. Forecast calculations on the proposed model showed a tendency to continuous growth of new jobs in industry with a rate of 115-120 per cent per year

with a downward trend. Thus, based on the use of the developed model of reproduction of new jobs in industry and the constructed forecast of this process in the medium term, certain macroeconomic conditions for forming a promotion of a positive trend were formulated.

Keywords: *forecasting, industrial sector, factor dependencies, workplaces, labor productivity, capital assets.*

Рынок труда в промышленности является комплексным экономическим процессом, развивающимся под действием многих факторов, действующих в сторону увеличения количества новых рабочих мест (положительном) и в сторону уменьшения новых рабочих мест (условно «отрицательном» направлении). Принято считать положительной тенденцией повышения занятости, означает необходимость в росте числа рабочих мест в отрасли и уменьшение безработицы. Новые рабочие места создаются в результате капитальных инвестиций в проекты расширения производственных мощностей, модернизации, технического перевооружения производственных процессов.

Рост объемов продукции, создаваемой на «старых» и «новых» рабочих местах требует роста спроса на нее из-за роста доходов населения или прибылей предприятий-смежников. Чем выше темпы развития национальной экономики, тем больше спроса на промышленную продукцию.

Существует группа факторов, которые тормозят создание новых рабочих мест через различные формы интенсификации труда, когда один работник производит все больше продукции на своем рабочем месте и это замещает процесс создания дополнительных рабочих мест даже при потребности в росте объемов продукции предприятия. К этой же группе факторов следует отнести и инновационные процессы в промышленности. Которые обеспечивают большую конкурентоспособность и сбыт продукции предприятия через новую технологию производства и более конкурентную цену, по высокому качеству продукции, ввиду лучшей организации управления и высокую производительность труда.

Это важный тезис в оценке прогрессивности направления изменения самого показателя новых рабочих мест и направления влияния факторов, которые надо учитывать при анализе ситуации с рабочими местами в промышленности. Развитие промышленности на основе роста количества рабочих мест не является однозначно положительным

процессом и зависит от многих других параллельных социальных и научно-технических трендов экономики. Украинская промышленность сейчас проходит этап, когда нужны и интенсивный (при росте производительности труда) и экстенсивный (рост количества рабочих мест) развитие. Поэтому действие «негативной» группы факторов существенно меньше влияние факторов, генерирующих рост количества новых рабочих мест. В ближайшие 10 лет промышленность ожидаемо будет наверстывать утраченные объемы продукции во время кризисов 2009 и 2014-2015 гг. И выходить на показатели 2008 года. Это будет происходить более экстенсивным (за счет использования большего количества рабочих мощностей и рабочих мест), чем интенсивным развитием (за счет большей производительности труда и новых технологий). После 2023-2025 гг. Соотношение экстенсивного и интенсивного развития будет меняться в пользу медленного роста рабочих мест и большей отдачи уже действующих производственных мощностей.

Разделение факторов на эти две группы (положительного и отрицательного влияния на создание новых рабочих мест) важен перед началом построения модели зависимости количества созданных рабочих мест от системы факторов, которые влияют на работу промышленности и ее ресурсное обеспечение (труд, капитал, научно-технические разработки, качество менеджмента). Как было отмечено выше, на рынке труда в промышленности действует система государственного регулирования (стимулирования) отраслевого развития (промышленная политика), которая состоит из: обеспечение макроэкономической стабильности; стимулирование внутреннего спроса на промышленную продукцию украинских товаропроизводителей; стимулирование экспорта промышленных товаров, создание условий для внутренних и иностранных инвестиций в промышленность; подготовку кадров для промышленности на всех уровнях, развитие научно-промышленных кластеров и внедрение инноваций технологического уровня.

Развитие промышленности на основе инвестиционных и инновационных процессов в отрасли генерирует процесс создания новых рабочих мест в зависимости от динамики соответствующих показателей-индикаторов может быть представлен системой зависимостей между созданием новых рабочих мест и факторами, которые влияют на этот процесс. В таблице 1 приведены определенную

систематизацию таких факторов по соответствующим группам, которые объединены общим характером воздействия на промышленность и спрос на рабочую силу (количество новых рабочих мест). Выделена группа макроэкономических факторов или условий для развития промышленности, группу инвестиционных

факторов развития отрасли и группу факторов, действующих со стороны спроса на рабочие места. Каждому фактору соответствует определенный набор показателей-индикаторов, которые количественно показывают изменения в действии фактора.

Таблица 1

БАЗА ФАКТОРОВ (XI) ДЛЯ ЭКОНОМЕТРИЧЕСКОЙ МОДЕЛИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ (YI)

	Группа факторов влияния	Факторы, которые влияют на создание рабочих мест	Показатели-индикаторы, которые измеряют изменение фактора
1	Макроэкономические условия работы отрасли	Финансовая стабильность на макроуровне Общэкономическая и политическая ситуация	Индекс потребительских цен Темп роста ВВП Темп роста реальной среднемесячной заработной платы
2	Рост спроса на промышленную продукцию	Темп роста объемов промышленной продукции Общая деловая активность в экономике Интенсификация использования рабочей силы Другие факторы экономии затрат труда, которые противодействуют созданию новых рабочих мест	Темп роста объемов промышленной продукции Темп роста экспорта промышленной продукции Индекс цен производителей Темп роста производительности труда Темп роста капиталовооруженности рабочего места
3	Инвестиционные процессы развития промышленности (со стороны предложения)	Капитальные инвестиции в развитие промышленного производства, расширение действующих производств, введения новых производственных мощностей	Темп роста капитальных инвестиций Темп роста иностранных инвестиций Темп роста численности штатных работников Темп роста основных средств в промышленности

Источник: собственные исследования авторов

Система определенных факторных зависимостей, представленная в форме математических уравнений, формирует определенную модель развития процесса создания новых рабочих мест в зависимости от факторных условий. Для данного объекта исследования (формирование новых рабочих мест) предлагается модель, которая имеет логико-структурное строение, приведенную на рис. 1

На первом этапе в модели формируется информационная база факторов, которая используется для определения зависимости количества новых рабочих мест в промышленности в зависимости от уровня показателей-факторов (в данном случае использованы данные за 2010-2016 гг.) Таблицы 2-3. После построения однофакторных и многофакторных уравнений происходит отбор наиболее влиятельных и

логических по своему действию показателей факторов по тесноте и логичности связи.

Все использованные в данной модели уравнение однотипны и отражают зависимость темпа роста новых рабочих мест от выделенных в таблице 1 факторов (фактически показателей-индикаторов). Зависимости анализировались в форме однофакторных и многофакторных линейных уравнений. Из построенных 19 однофакторных и многофакторных уравнений было отобрано 6 наиболее логических зависимостей для промышленности и 5 зависимостей для перерабатывающей промышленности. Комплекс таких уравнений (для промышленности - 6 уравнений, для перерабатывающей - 5) в результате позволяет определять изменение потребности в новых рабочих местах при том или ином уровне показателя-фактора. Для промышленно-

сти наиболее важными и соответственно отобранными факторами стали производительность труда, капиталовооруженность 1 занятого, капитальные инвестиции, коэффициент ввода основных средств, заработная пла-

та одного штатного работника, численность занятых в отрасли. Для перерабатывающей промышленности: производительность труда, капиталовооруженность, капитальные инвестиции, заработная плата.

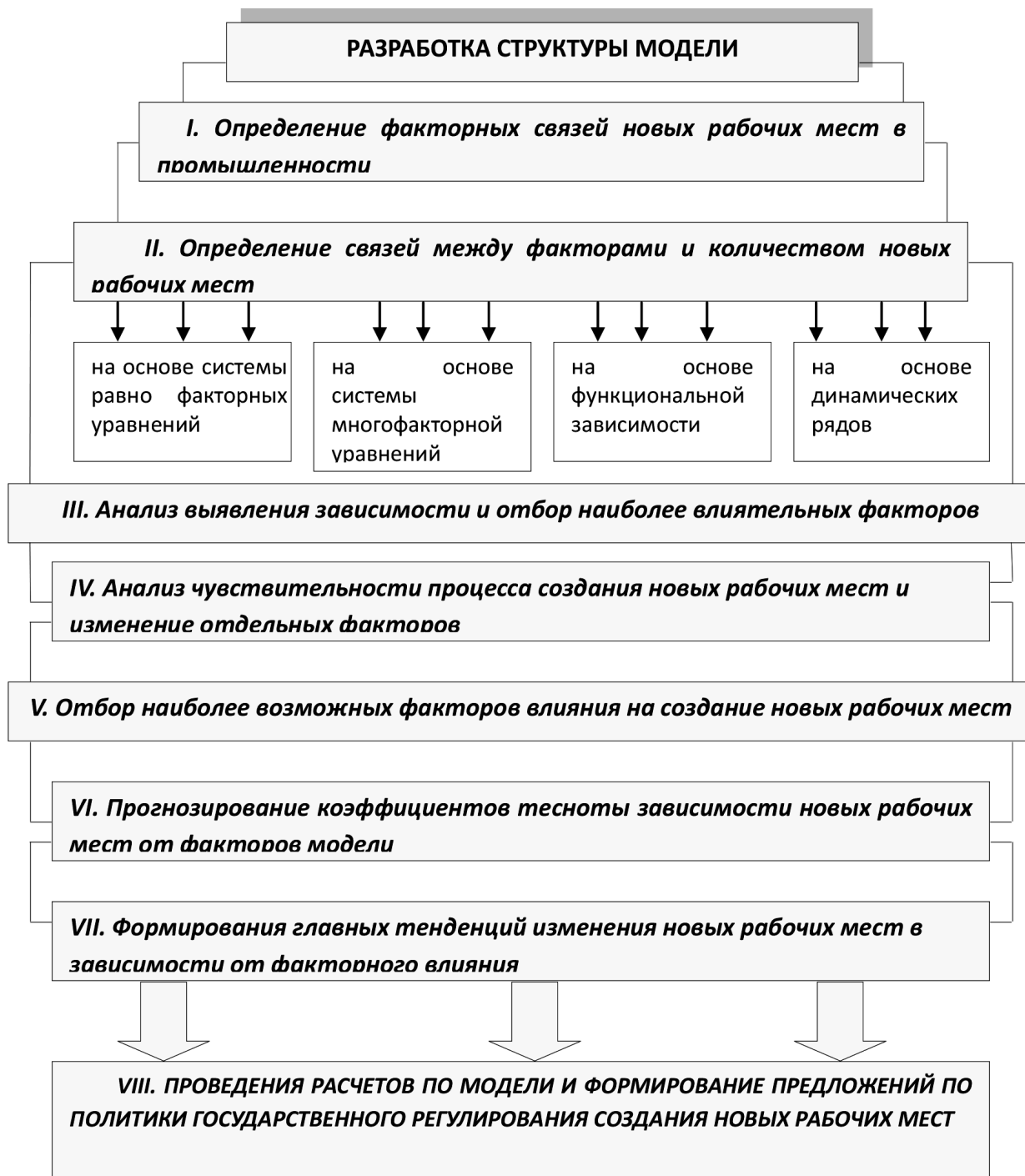

РИС. 1 ПОСТРОЕНИЯ МОДЕЛИ ОЦЕНКИ ДИНАМИКИ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ

Источник: собственные исследования авторов

**ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПРОМЫШЛЕННОСТИ ЗА 2010-2016 ГГ.**

Показатели- индикаторы	Отчетный период						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Физический объем производительности труда в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		111	100	98	103	99	108
Капиталовооруженность в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		92,44	107,09	93,16	142,88	247,25	112
Капитальных инвестиций в промышленности (% к предыдущему периоду)	90,5	141,6	107,5	100,3	74,3	80,1	118,7
Прямые иностранные инвестиции в промышленности (в% к предыдущему периоду)		113,48	92,56	104,20	98,06	70,24	79,66
Штатные работники промышленности (в% к предыдущему периоду)		98,9	99,2	95,3	85,9	88,8	96,1
Промышленная продукция (в% к предыдущему периоду)		109	100	100	105	98	107
Заработная плата 1 штатного работника в промышленности (в% к предыдущему периоду)	121	112,1	1211,1	105,7	120,1	123,2	121
Коэффициент интенсивности обновления основных средств,%	21	20	18	12	37	9	11
Удельный вес ВНОК в основных средствах,%	9,55	12,65	15,81	16,18	11,28	6,33	8,83
Коэффициент ввода основных средств,%	3	2	5	6	3	2	2
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		147,1	119,3	108,6	99,3	112,0	137,7

Источник: рассчитано по данным [1].

Технология использования разработанной модели для прогнозирования количества созданных новых рабочих мест в промышленности приведена на рис. 2 и состоит из этапов: формирование сценарных условий, прогнозирование изменений в спросе на промышленную продукцию, инвестиционных процессах, интенсификации использования рабочей силы и других затрат факторов экономии труда, с учетом внутренних и внешних факторов развития отрасли, проведении прогнозных расчетов, оценке их результатов на логичность и соответствие структурным трендам, построение обобщенного прогноза по нескольким полученным прогнозов по различным факторным зависимостям.

Для использования уравнений предложенной модели в режиме прогнозирования количества новых ра-

бочих мест по годам прогнозного периода необходимые данные прогноза изменения показателей-индикаторов факторов. В данном исследовании на этом этапе были максимально использованы данные государственного прогноза макропоказателей на 2019-2021 годы, содержащиеся в постановлении КМУ №906 от 1 декабря 2017 о принятии уточненного прогноза макропоказателей в бюджет 2018 и в проекте «Основных направлений бюджетной политики на 2019 -2021 гг.» [2; 3, 4]. При этом тенденции правительственного прогноза до 2021 года были распространены на 2022-2023 годы (до конца прогнозного периода, использованного в данном исследовании ожидаемого роста рабочих мест в промышленности). Все макро- и отраслевые показатели.

Таблица 3

**ИНФОРМАЦИОННАЯ БАЗА ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Показатели-индикаторы	Отчетный период						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Физического объема производительности труда в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		111	100	98	103	99	108
Капиталовооруженность в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		92,44	107,09	93,16	142,88	247,25	112
Капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	86,6	124,6	95,6	107,7	79	86,3	114,4
Прямые иностранные инвестиции в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		93,15	97,11	104,08	93,06	73,29	85,61
Штатные работников перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		98,8	98,2	95	88,2	88,6	96,6
Зарботная плата 1 штатного работника в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	121,1	111,76	106,91	107,82	125,41	123,81	121,1
Основные средства в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		100,4	102,9	104,9	101,1	101,4	101,7
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)		147,1	119,3	108,6	99,3	112,0	137,7

Источник: рассчитано по [1].

На основе прогноза факторов модели и уравнений модели были рассчитаны прогнозные объемы рабочих мест в промышленности, приведены в таблицах 6-7 каждый из этих «индивидуальных» прогнозов учитывает зависимость от отдельного фактора и отражает свою специфику зависимости от данного фактора. В конце таблицы (последняя строка) проведено обобщение индивидуальных прогнозов по отобранным уравнением модели в один по простой методике среднеарифметической

величины. То есть содержательная ценность каждого из приведенных в таблицах прогнозов была признана одинаково и рассчитана как среднеарифметическая в каждом прогнозном году. На этом этапе построения обобщенного прогноза может использоваться и более сложная методика расчета темпа роста новых рабочих мест как средневзвешенной величины при определении для каждого уравнения модели его важности и соответствующей удельного веса в общем прогнозе.

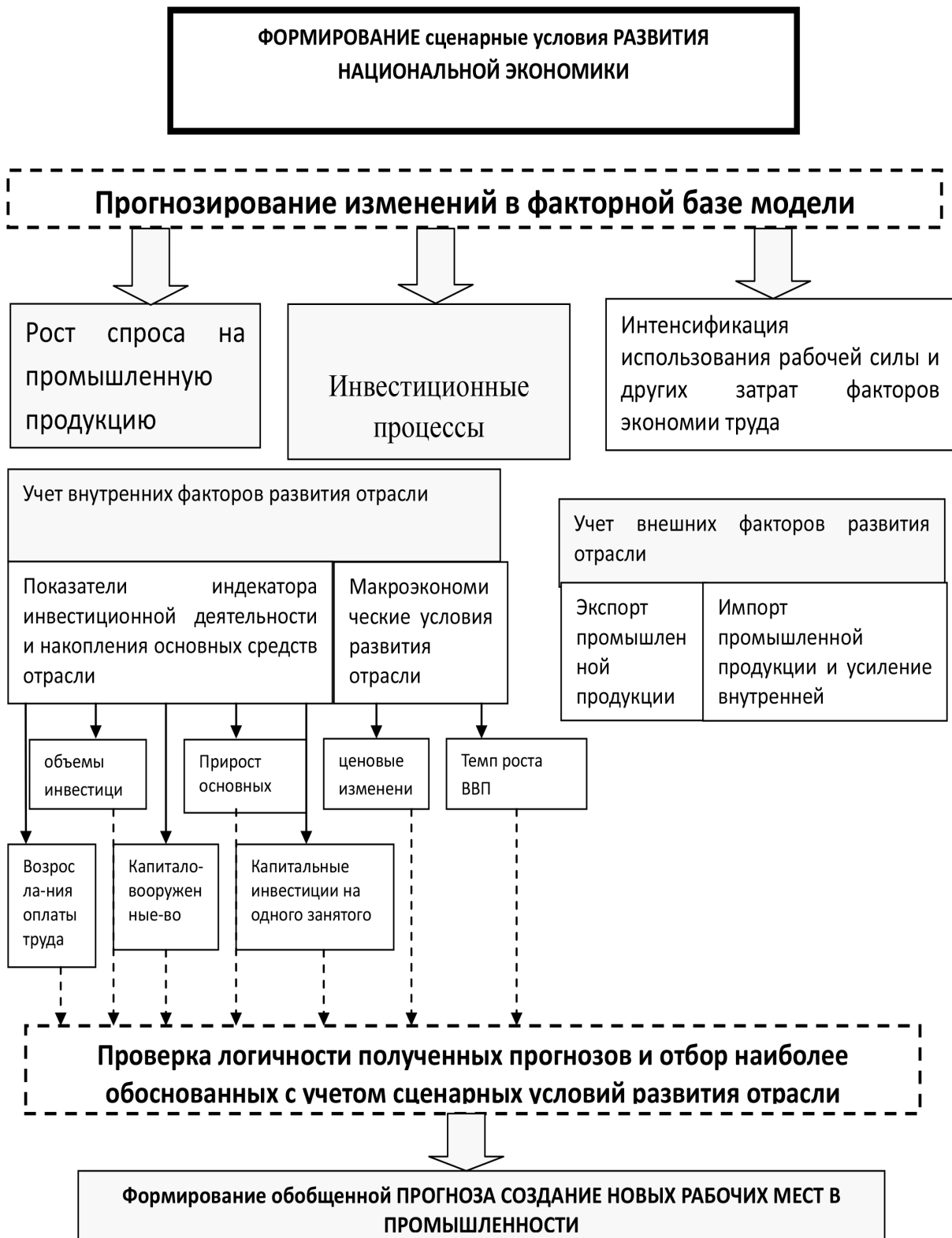

РИС. 2 ТЕХНОЛОГИЧЕСКАЯ СХЕМА ПРОГНОЗИРОВАНИЯ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ.

Источник: собственные исследования авторов

Таблица 4

**ПРОГНОЗ ФАКТОРОВ ДЛЯ РАСЧЕТА ОБЪЕМОВ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ
ЗА 2019-2023 ГГ.**

	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	отчет			ожд.		прогноз	
Производительность труда в промышленности (в% к предыдущему периоду в сопоставимых ценах)	101	104	104	104,9	104,6	104,4	104,3
капиталовооруженность (В% к предыдущему периоду)	103,0	102,2	101,5	100,7	100,5	100,3	100,0
Капитальные инвестиции в промышленности (% к предыдущему периоду)	104,0	104,1	104,6	105,1	105,6	106,2	106,5
Прямые иностранные инвестиции в промышленности (в% к предыдущему периоду)	101	102	103	104	104,5	105	105,6
Численность работников в промышленности (в% к предыдущему периоду)	99	100	101	102	102,6	103	103,4
Промышленная продукция (в% к предыдущему периоду)	100	104	105	106,6	107,2	107,6	108
Зарботная плата 1 штатного работника в промышленности (в% к предыдущему периоду)	109	109,7	110,1	110,5	111,2	112,1	113
Коэффициент интенсивности обновления основных средств,%	10	10,5	11	11,6	12,1	12,8	13,5
Удельный вес валового накопления основного капитала в основных средствах,%	9	9,3	9,6	9,9	10,0	10,2	10,5
Коэффициент ввода основных средств,%	3	4	4,7	4,9	5,1	5,2	5,3
Потребность предприятий в рабочих на замещение свободных рабочих мест, вакантных должностей, тыс. Человек	6	7	7,5	7,6	7,7	7,8	7,9
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	105,1	104	103,6	103	103	103,1	102,9

Источник: собственные расчеты авторов

Прогнозные расчеты по предложенной модели показали тенденцию к постоянному росту новых рабочих мест в промышленности с темпом 115-120 процентов в год при тенденции к снижению. Такой тренд можно объяснить усилением тенденции роста производительности труда и уменьшением потребности в новых рабочих местах при выходе промышленности на докризисные объемы продукции.

В ближайшие 3-5 лет (среднесрочная перспектива) в результате оживления деловой активности и объемов инвестирования в развитие экономики в целом и промышленности в том числе можно ожидать улучшения конъюнктуры рынка труда и его промышленного сегмента, постоянного роста объемов продукции и потребности в трудовых ресурсах .

**ПРОГНОЗ ФАКТОРОВ ДЛЯ ПРОГНОЗИРОВАНИЯ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В
ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА 2019-2023 ГГ.**

Показатели-индикаторы факторов влияния	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	отчет	ожд.	прогноз				
Производительность труда в обрабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду в сопоставимых ценах)	101,0	104	104	104,9	104,6	104,4	104,3
Капиталовооруженность в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	103	102,2	101,5	100,7	100,5	100,3	100
Капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	104	104,2	104,5	105,0	105,5	106,2	106,5
Прямые иностранные инвестиции в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	101,1	102,1	103,0	104,1	104,5	105	105,5
Численность работников в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	99	100	101	102	102,5	103	103,5
Заработная плата 1 штатного работника в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	109	110	110	110,5	111	112	113
Основные средства в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	102	102,2	102,5	192,7	103	103,3	103,5
Капитальные инвестиции на 1 занятого в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	105,1	104	103,6	103	103	103,1	102,9

Источник: собственные расчеты авторов

Развитие промышленности будет осуществляться при структурной перестройке с преобладанием отраслей с большей производительностью труда и меньшей трудоемкостью. Нужно развивать высокотехнологичные отрасли промышленности, с высоким уровнем интеллектуализации труда и продукции.

На рис. 3 показано общую прогнозную тенденцию

роста количества рабочих мест в промышленности, исходя из прогноза факторной базы, практически, формирует условия для развития рынка труда в промышленности со стороны предложения (создание новых рабочих мест). Прогнозируется прирост новых рабочих мест в промышленности (в том числе перерабатывающей) на 10-12 тыс. Ед. ежегодно в среднем за период.

**ПРОГНОЗ ТЕМПОВ РОСТА (СПАДА)
СОЗДАНИЕ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ НА 2019-2023 ГГ.**

Показатели-факторы	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	ожд.	Прогноз по уравнениям модели				
однофакторные Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест от роста физического объема производительности труда в промышленности (в% к предыдущему периоду)	123,4	123,4	118,8	120,4	121,4	121,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капиталовооруженности в промышленности (в% к предыдущему периоду)	99,7	99,4	99,2	99,1	99,0	98,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капитальных инвестиций в промышленности (% к предыдущему периоду)	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
Учет зависимости новых рабочих мест от роста коэффициента ввода основных средств,%	126,0	126,0	126,0	126,0	126,0	126,0
Учет зависимости новых рабочих мест от роста потребности предприятий в работниках на замещение свободных рабочих мест, вакантных должностей, тыс. Человек	142,4	135,9	134,5	133,2	131,9	130,6
Учет зависимости новых рабочих мест от роста объемов промышленной продукции (в% к предыдущему периоду)	118,3	113,2	105,0	102,0	99,9	97,9
многофакторный Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - численности штатных работников в промышленности - капитальных инвестиций в промышленности - физического объема производительности труда в промышленности	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - заработной платы плата 1 штатного работника в промышленности - капитальных инвестиций в промышленности - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,4	119,8	119,2	118,6	117,9	117,5
<i>обобщенный прогноз</i>	<i>121,4</i>	<i>119,7</i>	<i>117,7</i>	<i>117,1</i>	<i>116,5</i>	<i>116,0</i>

Источник: рассчитано на основе разработанной модели

**ПРОГНОЗ ТЕМПОВ РОСТА (СПАДА) СОЗДАНИЕ РАБОЧИХ МЕСТ В ПЕРЕРАБАТЫВАЮЩЕЙ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ**

Показатели-факторы	2018	2019	2020	2021	2022	2023
	ожд.			Прогноз в зависимости от отдельных факторов		
однофакторные Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест от роста физического объема производительности труда в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	124,0	124,0	119,3	120,8	121,9	122,4
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капиталовооруженности в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	99,7	99,4	99,1	99,1	99,0	98,9
Учет зависимости новых рабочих мест от роста капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности (в% к предыдущему периоду)	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
многофакторный Уравнение						
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - численности штатных работников в перерабатывающей промышленности - капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
Учет зависимости новых рабочих мест одновременно от роста: - заработной платы 1 штатного работника в перерабатывающей промышленности - капитальных инвестиций в перерабатывающей промышленности - физического объема производительности труда в обрабатывающей промышленности	120,1	119,6	118,8	118,0	116,8	116,3
обобщенный прогноз	116,8	116,4	114,9	114,7	114,2	114,0

Источник: рассчитана на основе разработанной модели.

Приведенный тренд изменения создание новых рабочих мест является условным (расчетным) и базируется на учете использованного в прогнозных расчетах выполнения сценарных условий прогноза (в данных расчетах это общеэкономическое рост ВВП на 4-5 процентов в год). При больших темпах роста национальной экономики (а в прогнозы правительства, которые содержатся в проекте «Основных направлений бюджетной политики на 2019-2021 гг.» Уже в 2021 году ожидается по базовому прогнозу темп

роста ВВП в 6-6,4 процента) рост новых рабочих мест в промышленности будет пропорционально больше.

Показатели-индикаторы создание новых рабочих мест, которые использованы в модели можно считать факторами развития рынка труда в промышленном сегменте. Рост уровня показателей-факторов задает рост количества рабочих мест.

Таким образом, на основе использования разработанной модели воспроизводства новых рабочих мест в промышленности и построенного прогноза

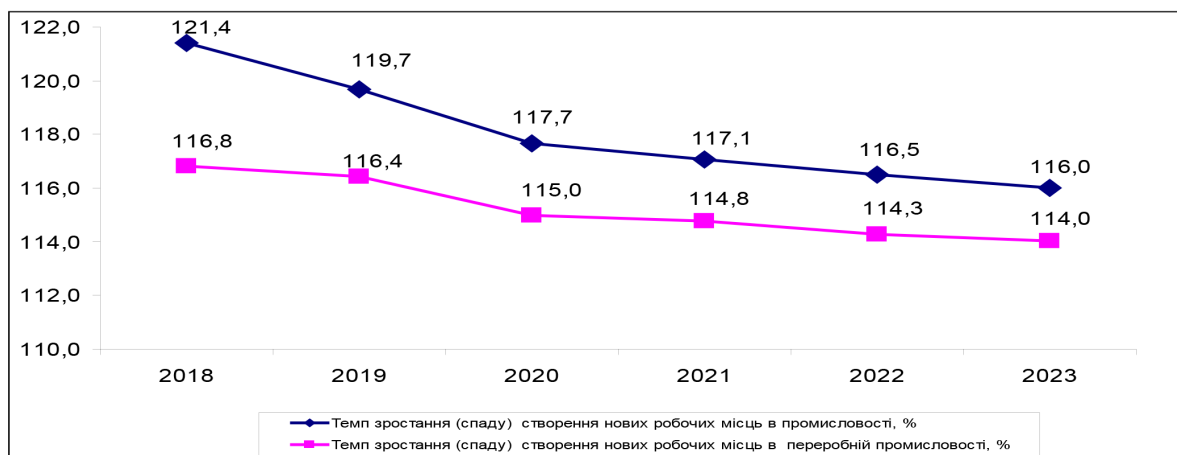

РИС. 3 ПРОГН ОЗ ОБЪЕМОМ НОВЫХ РАБОЧИХ МЕСТ В ПРОМЫШЛЕННОСТИ В ТЕЧЕНИЕ 2018-2023РР.

Источник: собственные исследования авторов

этого процесса в среднесрочной перспективе можно сформировать определенные макроэкономические условия формирования содействие положительной тенденции:

- внедрение мер государственной промышленной политики быстрого экономического роста с темпом в 2-3 процентных пунктов больше, чем рост ВВП в год;
- сохранение лидирующего места промышленности в национальной экономике (рост удельного веса промышленной продукции на 0,4-0,5 процентных пунктов в год).
- опережающий рост капитальных инвестиций в промышленности по отношению к темпу роста объемов промышленной продукции и на этой основе повышение уровня капиталовооруженности труда на 0,2-0,3 процентных пункта ежегодно.
- улучшение условий для инвестиционной деятельности и капиталобразование в секторе на основе роста источников финансирования, в первую очередь за счет собственных средств через стабильный спрос на промышленную продукцию национальных товаропроизводителей и рост рентабельности промышленной продукции, иностранных инвестиций в отрасль, доступность банковского кредитования.
- обеспечение развития рынка труда в промышленности за подготовку и надлежащую растущую предложение квалифицированной рабочей силы в промышленности.

REFERENCES

- [1] Официальный сайт Государственной службы статистики Украины. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
- [2] Основные направления бюджетной политики на 2018-2020 годы [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.kmu.gov.ua/news/250067274>.
- [3] Постановление Кабинета Министров Украины от 31.05.2017 № 411 «Об одобрении Прогноза экономического и социального развития Украины на 2018-2020 годы» (в редакции постановления Кабинета Министров Украины от 1 декабря 2017 № 906) [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/411-2017-%D0%BF>.
- [4] Основные направления бюджетной политики на 2019-2021 годы. [Электронный ресурс] - Режим доступа: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-shvalennya-proektu-osnovnih-napryamiv-byudzhethnoyi-politiki-na-20192021-roki>.

სოციალიზაციის სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები ინოვაციური განვითარების პირობებში

AND ECONOMIC ASPECTS OF SOCIALIZATION IN THE CONDITIONS OF INNOVATIVE DEVELOPMENT

ლიდია ზლოტნიკოვა

ბელორუსის ვაჭრობისა და ეკონომიკის
უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ქ. გომელი, რესპუბლიკა ბელორუსი

LIDIYA ZLOTNIKOVA,

Doctor of Economics, Associated Professor
Belarusian trade and economic University,
Gomel, Republic of Belarus

ABSTRACT

The article attempts to draw the attention of representatives of the Humanities, the public and the state to the complexity, inconsistency and objective need for a deep and comprehensive study of the processes of human socialization. The appeal to the designated problem is caused by many reasons. First, the enthusiasm for innovative development has reached the highest level. The issue of the digital economy is increasingly on the agenda. Secondly, the growth of the value of the material and technical component occurs in the conditions of weakened scientific and empirical interest in the role and place of man in the designated processes. Thirdly, the process of socialization is never ever carried out automatically. Knowledge, attitude to work, principles and forms of communication every born person acquires from scratch. The processes of human formation as a person are successfully implemented only in the conditions of full-scale systemic relationship. The complexity and inconsistency of the processes of socialization is that each generation is constantly faced with the choice of already accumulated knowledge, their effective use and creation of new ones.

In natural science, this process is based on respect for the theoretical heritage. Humanitarian knowledge is largely ideologized and is under the pressure of state economic policy. This makes humanitarian science and practice vulnerable and economically dependent on personal preferences of heads of state ministries and departments. For this and many other reasons (which we will try to formulate in the article) the study of socio-economic aspects of socialization in the conditions of innovative development are not systematic, determined by the personal interest of scientists.

Key words social aspects, humanitarian knowledge, innovative development, human behavior.

ანოტაცია

სტატია წარმოადგენს მცდელობას მიაქციოს ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა წარმომადგენლების,

საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ყურადღება იმ სირთულეებს, წინააღმდეგობებსა და ობიექტურ აუცილებლობებს, რომლებიც უკავშირდება ადამიანის სოციალიზაციის პროცესის ღრმა და ყოველმხრივ შესწავლას. აღნიშნული პრობლემა განპირობებულია მრავალი მიზეზით. პირველ რიგში, გატაცებამ ინიციატიური განვითარებით შიდა უმაღლეს დონეს. დღის წესრიგში დგება საკითხი ციფრული ეკონომიკის შესახებ. მეორე რიგში, მატერიალურ-ტექნიკური კომპონენტების ფასეულობების ზრდა ხორციელდება აღნიშნულ პროცესებში ადამიანის როლისა და ადგილის მიმართ შესუსტებული სამეცნიერო და ემპირიული ინტერესის პირობებში. მესამე რიგში სოციალიზაციის პროცესები არასდროს და არსად არ მიმდინარეობს ავტომატურად. ცოდნას, დამოკიდებულებას შრომისადმი, კომუნიკაციის ფორმებსა და პრინციპებს ყოველი დაბადებული ადამიანი იძენს ნულიდან. ადამიანის ჩამოყალიბების პროცესი წარმატებით რეალიზდება მხოლოდ მხოლოდ ფართომასშტაბიანი სისტემური ურთიერთობების დროს. სოციალიზაციის პროცესის სირთულე და წინააღმდეგობრიობა მდგომარეობს იმაში, რომ ყოველი თაობა მუდმივად დგას დაგროვილი ცოდნის არჩევის, მისი ეფექტური გამოყენების და ახალი ცოდნის შექმნის წინაშე.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში აღნიშნული პროცესი ეფუძნება თეორიული მემკიდრეობისადმი მორიდებულ მიდგომას. ჰუმანიტარული ცოდნა გარკვეულწილად იდეალიზირებულია და იმყოფება სახელმწიფოს ეკონომიკური პოლიტიკის წნეხის ქვეშ. აღნიშნული მოწყვლადს ქმნის ჰუმანიტარულ მეცნიერებასა და პრაქტიკას, ხდის ეკონომიკურად დამოკიდებულს სახელმწიფო სამინისტროებისა და უწყებების პირად კეთილ ნებაზე. აღნიშნული და სხვა მიზეზების გამო (რომლებიც ჩამოყალიბებულია სტატიაში), სოციალიზაციის სოციალ-ეკონომიკური ასპექტების კვლევა ინოვაციური განვითარების პირობებში არ გამოიორჩევა სისტემატურობით, გან-

ისა ზღვრება მეცნიერების კერძო ინტერესებიდან გამომდინარე.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ასპექტები, ჰუმანიტარული ცოდნა, ინოვაციური განვითარება, ადამიანის ქცევა.

Гуманитарное знание о человеке, несмотря на современное необъективное отношение, имеет более длительную историю. Многие основополагающие методологические принципы познания процессов становления человека, как человека не потеряли актуальности до настоящего времени независимо от их возраста. Корректность исследования проблем социализации обязывает нас обратить внимание на абсолютно бесспорный факт о том, что именно гуманитарное знание стало основой формирования и становления естествознания. И как бы многие современники не относились к древней философии, представленной Аристотелем, Платоном, Сократом, Декартом, Гегелем, Кантом и многими другими, пока, к сожалению, сложно назвать современных философов социологов, которые так чётко смогли бы сформулировать проблемы человека в современной цивилизации. На наш взгляд, бессмертными остаются слова Аристотеля о том, что началом подлинной жизни человека выступает состояние его души. В современной теоретической интерпретации понятие «душа» можно использовать в виде структуры и форм социализации человека. Под социализацией мы понимаем не набор информации и навыков в той или иной профессии, но а, прежде всего осознанную деятельность человека. Вряд ли можно назвать открытием существование прочной зависимости между обязанностями и условиями реализации. Гипотетически не существует принципиальных возражений. Противоречивость, неуправляемый, непредсказуемый динамизм усиливают ответственность за последствия принимаемых решений. Признание данного утверждения за фундаментальную ценность жизни человека способно радикальным образом изменить принципы и методы функционирования институтов социализации. К последним мы относим институты образования, воспитания, формирования и поддержания трудоспособного здоровья, а также морально-нравственных ценностей, господствующих в обществе.

Один из лауреатов Нобелевской премии по экономике (1998) Амартия Сен важнейшим предметом научных исследований считал исследования роли и места информации в достижении благосостояния че-

ловека. Источники её получения, навыки обработки и умелое использование в требуемых условиях по мнению учёного служат основой выбора структуры и уровня благосостояния. На первый взгляд, обращение к проблемам благосостояния и источников его формирования может оппонентам показаться неважным, не имеющим отношения к социальным процессам вообще и социализации в частности. Однако мы считаем совершенно необоснованным такое отношение к взаимосвязи навыков поиска, обработки и эффективного использования необходимой информации. Тем более, что в последние годы все чаще получает распространение механизм принятия решений на основе субъективного, проще говоря, эмоционального восприятия. Оно редко согласуется с морально-нравственными и этическими принципами жизни человека. В их основе лежит принцип продолжительной трудоспособной жизни человека. Примеров эмоционального, в контексте нашего небольшого исследования, принятия безнравственных решений во всех сферах жизнедеятельности можно привести огромное количество. Однако мы обратимся за помощью к наследию учёных XIX и XX вв. На первое место в теоретической значимости проблем социализации мы поставим теоретика утилитаризма Джона Стюарта Милля. Выбор этого учёного носит не случайный характер. Он в определённой степени продемонстрировал значительный интерес к роли теории утилитаризма в достижении благосостояния. Несмотря на то, что утилитаризм, утилитарное отношение приобрели некоторую негативную окраску, обратимся к его истокам и основополагающим принципам. В работе «Утилитаризм» написал следующее: «...немногие представители рода человеческого согласились бы, чтобы их превратили в животных, т.е. опустили бы до столь низкого уровня, - в обмен на обещание полностью удовлетворить потребности в животных наслаждениях, никакой человек с высоким интеллектом не согласился бы стать глупцом, квалифицированный специалист – невеждой, отзывчивый и высоко сознательный – самодовольным и низким, даже, если бы его убедили в том, что глупец, бездарь или мошенник намного больше доволен своей судьбой, чем они». [4, с.51]. Наивный мечтатель Джон Стюарт Милль не предполагал, что провозглашённая и настойчиво проводимая государством политика инновационной модернизации, а в настоящее время цифровизация экономики, осознанно или нет, но создаёт условия расчеловечивания. Основной целью новой индустриальной политики является именно товарное насыщение, расширение разнообразных услуг, наце-

ленных на удовлетворение физиологических потребностей.

Мыслительно оценочная деятельность человека уже несколько десятилетий заменяется суррогатом подлинных профессиональных знаний, человеческое поведение отождествляется с навыками безоговорочного подчинения и т.д. В отличие от Дж. С. Милля, Т. Веблена, Амария Сена и многих других учёных экономическая теория благосостояния воспринимается не просто упрощённо, а очень упрощённо, её суть отождествлена с расширением материального потребления. Роль человека сведена к функциям двух других факторов производства, т.е. капиталу и земле. Несмотря на то, что Т. Веблен, как один из представителей экономической школы маржиналиста в работе «Теория праздного класса» много времени и сил потратил на привлечение внимания не только учёных, но активной общественности к проблеме влияния социального положения человека на его производственное и общественное поведение. Именно он ввёл понятие «праздное потребление» и попытался обосновать пагубность его диверсификации в обществе. «Любое демонстративное потребление, ставшее обычаем, не остаётся без внимания ни в каких слоях общества, даже самых обнищавших. От последних предметов этой статьи потребления отказываются разве что под давлением жесточайшей нужды. Люди будут выносить крайнюю нищету и неудобства, прежде чем расстанутся с последней претензией на денежную благопристойность, с последней безделушкой». [2, с.38], К сожалению, в настоящее время погоня за производством и реализацией новомодных, не всегда жизненно важных и объективно необходимых технических новинок, положено в основу инновационного развития. А обладание ими служит своеобразной оценкой социального статуса человека, определением его успешности. Принадлежность к праздному классу стала своеобразной визитной карточкой. Стремление к богатству любым путём – это не просто модный тренд современности, но и фундамент культивирования социальной несправедливости.

Многие могут отрицать, что современная экономическая, т.е. инновационная политика имеет длительную историю. В буквальном смысле слова появление многих технических новинок в конце XVIII в. стимулировало не только появление классической экономической теории о статусе человека в форме «Номоэкономичесус», но и реализации экономической политики, на принципах безусловного человеческого стремления к обладанию материальным богатством, его не-

устанному сохранению и преумножению. В качестве важнейшей цели человека было принято считать такое стремление рациональным. История экономического развития показала, что поведение человека далеко от рациональности. Желание человека познать самого себя, окружающий мир далеки от примитивной коммерческой оценки. Сегодня, как и многие столетия тому назад остаются острейшими проблемы человеческого бытия. Кант их обозначил, как проблемы морально-этического содержания, разума и нравственности. По мнению учёного, с которым очень трудно спорить, разум человека несовершенен и ограничен в возможностях. Соответственно искусственное сдерживание определения уровня разумности влечёт за собой не только ограничение реальных возможностей человека по управлению жизни, сохранению цивилизации, но и создание новых рисков, неопределённостей и ограничением возможностей рационального поведения.

Характерной особенностью современной организации образования и наполнения его содержания, по нашему глубокому убеждению, выступает сдерживание рационального, т.е. разумного поведения человека. Невозможно даже хотя бы немного приблизиться к оценке подлинной роли человека в современном мире, не обратив внимания на кантовское толкование роли этики и эстетики. Кант рассматривал этическое и эстетическое как основу осознанного поведения и выбора, определял жизненную целесообразность в двух проявлениях. Внешняя целесообразность отождествлялась с предметом, который человек использует для достижения целей. Инновационное развитие, на наш взгляд, должно оцениваться именно, как предмет или система предметов и механизмов, используемых для достижения целей. Данная характеристика инновационного развития требует от человека, гуманитарной науки и цивилизации (как бы высокопарно это не звучало) ответа на вопрос о подлинных желаниях человека. Т.е. человек для инноваций, или инновации для человека. В первом случае человек, его трудоспособность характеризуются не только кратковременностью, дешёвизной использования, но и сохранением власти чиновников. Общество, в котором большинство населения оценивается с позиций создания реальных материальных ценностей, вводит законы, закрепляющие господство бюрократии.

В настоящее гуманитарная наука не даёт ответа на вопрос о соотношении индивидуального и общественного. Инновационное развитие не только теоретическое, но практически создаёт условия для повышения

уровня индивидуализации производства. Уже никто не удивляется использованию практики трудовой деятельности на условиях удалённого доступа. Современное содержание индивидуальной деятельности радикально отличается от предшествовавшей массовому оснащению производства техникой. В течение длительного времени человек-производитель осуществлял свою деятельность под непосредственным контролем потребителя. Авторитет поддерживался либо терялся в основном самим индивидуальным производителем. На этапе широкого использования институтов промышленной специализации, дифференциации и кооперации производства контроль осуществлялся трудовым коллективом. Инновационная индивидуализация производства не только отдаляет производителя от потребителя, но усиливает ответственность человека за результаты деятельности. Практически полная анонимность инновационного производства осуществляется в условиях сохранения действовавших несколько столетий институтов социального контроля. Практика расширения удалённой работы богата примерами безответственного отношения к профессиональной компоненте, прямого или латентного игнорирования моральных норм и принципов.

Социально-экономические условия, как свидетельствует история, характеризуется склонностью к господству стереотипов. Как отдельный человек, так и общество в целом, включая гуманитарную науку, часто даже не стремятся подвергать сомнению нормы, законы, приносившие определённый положительный результат несколько столетий и десятилетий тому назад. В середине XX в. великий американский экономист Джон Гэлбрейт предложил не оценённое до настоящего времени исследование «Новое индустриальное общество». Учёный, исследуя структуру и основные тенденции развития экономики, попытался сформулировать основные противоречия. По мнению учёного сложно оспаривать тот момент, что «фирмы контролируются рынком». [3, с.68] Но проблема в том, что для сохранения контрольной силы рынка, фирма должна отказаться от принципа «максимизации прибыли». Рынок в классическом определении никогда не существовал в экономической практике. Именно ничем неограниченное стремление производителя к максимизации прибыли превращает рынок в абстрактный институт производственно-экономических отношений. «Если же фирма соглашается на меньшее, чем максимум прибыли, то есть если она преследует какую-либо иную цель, помимо прибыли, то тем са-

мым она берет на себя социальную ответственность, что никоим образом не входит в её задачи». [3, с.69]

Социальная ответственность государства и бизнеса представляется нам ещё одной проблемой инновационного развития. Соответственно на первый план в условиях диверсификации удалённого доступа, как важнейшей формой проявления инновационного развития, встают вопросы методологии цены труда, заработной платы и материального стимулирования. Используемая в настоящее время система трёх факторов производства использует зависимость ценности трудовой деятельности от реализационной цены товара. Немаловажное значение при этом имеет редкость товара на рынке. Последняя предполагает высокий уровень суверенности производителя. Вряд ли кто-то сегодня сомневается в жёстких взаимосвязях и проникновениях производства товаров и услуг. Каждый может привести примеры из личного опыта потребителя или производителя. Все чем пользуется и что окружает человека – это эмпирическая демонстрация инновационного развития. Сохранение традиционных принципов и методов формирования заработной платы в значительной степени уже тормозит инновационное развитие.

Своеобразной экономической аксиомой служит утверждение о том, что основной движущей силой является выгода. О влиянии личной выгоды на выбор товара, его формы, технологии в XVIII в. сформулировал А. Смит. В работе «Исследование о природе и причинах богатства народов» много страниц посвятил описанию процедуры выбора производственной деятельности, используя яркие примеры экономических связей мясников, башмачников и т.д. [6] В XX в. проблему личной выгоды более предметно исследовал Г. Беккер. В 1992 г. он был удостоен Нобелевской премии за изучение человеческого поведения. В работе «Экономический анализ и человеческое поведение», используя различные сферы жизнедеятельности человека, утверждал: «Общепризнано, что экономический подход предполагает максимизирующее поведение в более явной форме и в более широком диапазоне, чем другие подходы, так что речь может идти о максимизации функции полезности или богатства все равно кем - семьёй, фирмой, профсоюзом или правительственными учреждениями». [1, с.25]

Вопрос выгоды в условиях инновационного развития стоит не менее, а может ещё более остро, чем уже указанные. Какую выгоду получит непосредственный производитель? В чем её измерять? Использование микроэкономического анализа позволяет

говорить о том, что материальные издержки в условиях революционных преобразований производства могут уменьшиться на несколько порядков. А это влечёт за собой значительное сокращение макроэкономических показателей. Они в настоящее время определяют не только уровень развития экономики, благосостояния, но и оказывают решающее влияние на структуру общественного производства. Формируется латентное противоречие между материальным и нематериальным производством и потреблением. Приоритеты финансирования материального производства представляются нам самыми сложными стереотипами. Наглядный пример – остаточное финансирование социальных институтов, включая науку, образование, здравоохранение. Внутри последнего действует искажённая система ценностей. Теоретически важнейшим направлением здравоохранения должна быть профилактика. Само понятие «здравоохранение» говорит о высокой ценности «охраны здоровья». Однако господствует медицинская практика, т.е. устранение последствий различных нарушений в организме человека. Усиление коммерциализации общественно-производственных отношений лишает человека многих возможностей по поддержанию трудоспособного здоровья. В условиях постоянно усложняющегося производства, повышения персональной ответственности за принятие решений с учётом отдалённых последствий становится очевидно, что утилитарный экономический подход, основанный на принципах сиюминутной отдачи от вложенных средств, не учитывает огромное влияние человеческих качеств, прежде всего состояния психического, морально-нравственного и физического состояния человека. Мы намерено поставили на первое место состояние психического здоровья человека. По оценкам Всемирной организации здравоохранения проблемы психического здоровья человека нарастают с каждым годом. Исследования во многих странах мира показывают, что депрессия, как одна из форм психических расстройств становится самым распространённым недугом современности. По данным различных исследователей в настоящее время ею страдают около 20% населения. Опасность заключается в следующем. Во-первых, сложно диагностируется её начало. Во-вторых, в обществе до настоящего времени широко распространено негативное отношение к нарушениям психического здоровья. В-третьих, симптомы психического расстройства нередко отождествляются с морально нравственным состоянием. Проще говоря, основная

видимая характеристика – усталость, апатия, оцениваются как обычная лень. В тоже время депрессия – это серьёзное заболевание, которое резко снижает трудоспособность, а когда оно приобретает затяжной характер страдает окружение. Важнейшим проявлением депрессивного состояния принято считать в сфере мыслительной деятельности, прежде всего, трудности концентрации и сосредоточения внимания, принятия решений, замедленность мышления. По оценкам специалистов негативных проявлений намного больше, они отражают неустойчивость эмоционального состояния, негативное отношение к окружающим, немотивированная агрессия и т.д. Обращаем внимание на данные проявления по причине роста ответственности человека за выполнение профессиональных обязанностей, ограниченные возможности получения своевременной профессиональной консультации и необходимость в сжатые сроки принимать ответственное решение.

В контексте обозначенных тенденций инновационного развития низкие скорости при принятии решений сопровождаются серьёзными негативными последствиями для общества в целом. Влияние человека на результативность производственной деятельности приобрело определение «человеческий фактор». К сожалению, эмпирическая компонента причин техногенных аварий и катастроф, ограничивается установлением персональной экономической или уголовной ответственности. При этом не выясняется подлинная причина некачественного выполнения профессиональных обязанностей. В работе «Человеческие качества» почти полвека тому назад Аурелио Печчеи писал: «...все так загипнотизированы текущими экономическими проблемами, что никто и не предпринимает никаких попыток тщательно проанализировать в чем же структурные и философские причины этих сложностей». [5, с.273]. Продолжим цитирование первого президента Римского клуба, «...сейчас настал тот момент, когда возможные решения, пусть даже они выходят далеко за пределы обсуждаемого нового международного экономического порядка ...являясь первым и трудным, сложным и неизбежным шагом вперёд, все-таки тоже не что иное, как всего лишь мера, направленная на сокращение существующего ныне разрыва. ...Будем надеяться, что мы окажемся в состоянии исправить некоторые диспропорции нынешней экономической системы и временно отведём от общества угрозу полнейшего развала...пока к сожалению нет таких решений, которые обеспе-

чили бы человечеству возможность справиться с ужасающим взрывом тех проблем, с которыми оно не может управиться уже сейчас». [5, с.275]

Основным девизом работы Римского клуба на многие годы стало «Нет больше экономических, технических или социальных проблем, существующих раздельно, независимо друг от друга, которые можно было бы обсуждать в пределах одной специальной терминологии и решать неспеша, по отдельности, одну за другой. «В нашем искусственно созданном мире буквально все достигло небывалых размеров и масштабов: динамика скорости, энергия, сложность ... они теперь одновременно и психологические, и социальные, и экономические, и технические, и вдобавок ещё политические, более того, тесно переплетаясь и взаимодействуя, они пускают корни и дают ростки в смежных и отдалённых областях». [5, с.250] Совершенно ясно, что сохранение человека как вида, его культуры в условиях стимулирования инновационного развития материально-технических факторов, потребуются не только огромные материальные и финансовые ресурсы, но и преодоление стереотипного восприятия и оценки окружающего мира.

Прибыльность вложения капитала приобретает новое содержание, требующее концептуального переосмысления. Неповоротливость государства в сфере определения научно гуманитарных приоритетов систематически проявляются в снижении общей и профессиональной культуры человека. Суть проблем инновационного развития сложно сводить только к финансированию приоритетных технико-технологических направлений, определению источников и расчётов экономической эффективности. Необходимо, наконец признать, что любые технико-технологические новшества закономерно сопровождаются усилением материального, социального и экономического расслоения, бедности, имеющей совершенно другое содержание, чем в XIX и нач. XX вв. Голод, недоедание, широкое распространение безработицы, инфляция, энергетический и экологический кризисы, несмотря на постоянный рост материального богатства стали своеобразной Constanta. Техничко-экономическая целесообразность любого производственного или государственного проекта (примерами последних можно назвать коммерциализацию функционирования институтов социальной сферы), как правило игнорируют подлинно человеческие ценности. Проекты базируются на непоколебимости абстрактного принципа «рациональное поведение

человека». В 2017г. Нобелевский комитет официально признал важность нерациональности человеческих поступков. Ричард Талер, получивший Нобелевскую премию за последовательное и системное исследование экономической деятельности, в монографии «Новая поведенческая экономика» написал: «Экономисты оказываются в затруднительном положении, когда делают узко специфическое предположение, которое может оказаться верным только в том случае, если все акторы являются экономически подкованными. ...Если предположить, что все будут действовать правильно, как только получают нужную информацию, тогда нет другого варианта, кроме как посоветовать сделать результаты исследования открытыми» [7, с.8] Данное утверждение учёного раскрывает суть отношений общества и государства к социальным институтам. В условиях отсутствия полномасштабных исследований состояния гуманитарной компоненты, её влияния на успех реализации инновационных программ, усиливается личная ответственность за социализацию жизнедеятельности. Финансовые пузыри, спекулятивные операции на рынках ценных бумаг и энергетических ресурсов завоевали статус высокой целесообразности. Сложно поменять мнение людей о пагубности иррациональной ценности последних. Использование более точной информации о сути человеческого поведения становится жизненно необходимым для управления общественным развитием.

Пытливость, любознательность всегда были основным действенным механизмом развития цивилизации. Длительное время в истории существования жизни человек направлял усилия на познание самого себя. Стремление проникнуть и познать сокровенные тайны человеческого бытия постепенно уступили место материальному окружению, материальный интерес, приобретя научное обоснование, оставил загадки человеческого бытия неразгаданными. В настоящее время человек очень много знает о структуре различных материальных объектов, умеет управлять ими, летает в космос, опускается на большие глубины океана и т.д. Но при этом не имеет ответов на простые жизненные вопросы. Например, почему не всегда способен отвечать за собственные действия, почему по-разному устраивают свою жизнь и т.д. Насажение так называемой либеральной концепции жизнедеятельности сопровождается процессами демонстрации животного начала. Парадокс или противоречия благополучной жизни проявляется в практически полном отсутствии различий между

человеком и остальным животным миром. Средства массовой информации переполнены изображениями отдельных частей человека, пропагандой использования тела для роста материального благополучия. Необходимость радикальных изменений в материальных условиях и телесный вещиизм, его абсолютизация, на наш взгляд, — это ещё одна группа глубинных социально-экономических противоречий. Пытливость ума уступает по ценности придуманным физическим формам.

В заключении хотелось обратить внимание на существование принципиальных различий между прежними переходами от одной материальной структуры общества к другой. Сегодня большинство публикаций по проблеме предлагает прогнозы развития, отталкиваясь от имеющейся. Однако, реальность такова, что цивилизация вступает в новый, ранее неизвестный мир. И этот мир гипотетически возвеличивает человека в условиях снижения значимости процессов социализации.

REFERENCES

- [1] **Беккер Г.** Человеческое поведение. Экономический подход. – М.: ГУ ВШЭ, 2003. – 672 с.
- [2] **Веблен Т.** Теория праздного класса. – М.: Прогресс, 1984. – 368 с.
- [3] **Гэлбрейт Дж.** Новое индустриальное общество. – М.: АСТ, 2004. - 608 с.
- [4] **Милль Ст. Дж.** Утилитаризм – Ростов-на-Дону, 2013. – 240 с.
- [5] Печчеи А. Человеческие качества. – М.: Прогресс, 1980. – 302 с.
- [6] **Смит А.** Исследование о природе и причинах богатства народов. – Электронный ресурс.- <http://e-libra.ru/read/179321-.html>. – Книга в интернете
- [7] **Талер Р.** Новая поведенческая экономика – М.: ЭКСМО, 2017. – 290 с.

ტურისტული მომსახურების ბაზრის განვითარების სოციალური განზომილებები უკრაინაში

SOCIAL MEASURES FOR THE DEVELOPMENT OF MARKET OF TOURISM SERVICES IN UKRAINE

გალინა ბოხატირევა,

საერთაშორისო ეკონომიკის და ტურიზმის კათედრა,
მიხეილ ტუგან - ბარანოვსკის სახელობის
დონეცკის ეკონომიკისა და ვაჭრობის ეროვნული
უნივერსიტეტი, კრივოი როგი, უკრაინა

ვალენტინა ბარაბანოვა,

მარკეტინგის, სახელმწიფო მართვის კათედრა,
მიხეილ ტუგან - ბარანოვსკის სახელობის
დონეცკის ეკონომიკისა და ვაჭრობის
ეროვნული უნივერსიტეტი,
კრივოი როგი, უკრაინა

GALINA BOHATYRYOVA,

Department of International Economics and
Tourism, Donetsk National University of
Economics and Trade named after Mykhayilo
Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine,

VALENTINA BARABANOVA,

Department of Marketing, Management and
Public Administration,
Donetsk National University of Economics and
Trade named after Mykhayilo Tugan-
Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine

ABSTRACT

Today the tourist sphere affects not only the development of the economy, but also the social aspects of the life of each person. Social dimensions of the development of the tourism services market in Ukraine require the definition of social priorities and the justification of the possibilities of meeting the recreational needs of the individual by means of a non-standard tourist product. Accelerating the processes of informatization, communication, virtualization of many needs of the population contribute to the development of the tourism industry in Ukraine. An important factor in the activation of flows of Ukrainian tourists was the introduction of a no-go visa with the EU countries, which affected the processes of creating of the information society. The received information of the study confirm the belief that the use of service potential will help any country to succeed and high rates of economic growth. These are the priorities of tourism development, compliance with environmental standards, prevention of the destruction of tourist and recreational heritage in all of its forms and species have become the main brand of the EU countries by 2020.

Among the strategic priorities for the development of the tourist services market in Ukraine, a rational attitude towards the cultural heritage of the regions, the potential of industrial cities with a unique system of mining and industrial landscapes and engineering and technogenic formations is determined. Today, the tourist services sector of Ukraine needs effective state regulation of the industry, ensuring its social orientation and social performance. This involves studying and implementing industrial attractions, effective use of

anthropogenic and technological landscapes, technological artifacts as objects of social tourism. The non-standard tourist product of a large industrial center, namely eco-tourism, has been investigated by us, which confirms the necessity of social measurements of the tourist services market in Ukraine.

Key words: *tourism, tourism industry, modern information society, tourist services, market of tourist services, social tourism, ecological tourism, social impact of tourism.*

ანოტაცია

ტურისტული ფირმა დღეისათვის მოქმედებს არა მარტო ეკონომიკაზე, არამედ ნებისმიერი ადამიანის ცხოვრების სოციალურ ასპექტებზეც, უკრაინაში ტურისტული მომსახურების ბაზრის სოციალური განზომილება მოითხოვს სოციალური პრიორიტეტების განსაზღვრას და არასტანდარტული ტურისტული პროდუქტის საშუალებით პიროვნების რეკრეაციული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობების დასაბუთებას. ინფორმაციის პროცესებისა და საკომუნიკაციო კავშირების დაჩქარება, ასევე მოსახლეობის მრავალი მოთხოვნილების ვირტუალიზაცია ხელს უწყობს ტურიზმის განვითარებას უკრაინაში. უკრაინელი ტურისტების ნაკადების აქტივიზაციის მნიშვნელოვანი ფაქტორია ევროკავშირის ქვეყნებთან უვიზო რეჟიმის შემოღება, რამაც გააღებინა საინფორმაციო საზოგადოების ფორმირების პროცესზე. სწორედ ტურიზმის განვითარების პრიორიტეტები, ეკოლოგიური სტანდარტების დაცვა, ტურისტულ-რეკრეაციული

მემკვიდრეობის განადგურების დაუშვებლობა გახდა მთლიანობაში ევროსაბჭოს ქვეყნების ბრუნდი ტურიზმის ფორმებითა და სახეების ვიხედვით 2020 წლამდე.

უკრაინაში ტურისტული მამსახურების ბაზრის განვითარების სტრატეგიულ პრიორიტეტებს შორის განსაზღვრულია რაციონალური დამოკიდებულება რეგიონების კულტურული მემკვიდრეობისადმი, სამთო-სამრენველო ლანდშაფტების უნიკალური სისტემის მქონე ინდუსტრიალური ქალაქების პოტენციალისადმი და ინჟინერულ-ტექნოგენური წარმონაქმნების მიმართ. დღეისათვის უკრაინის ტურისტული მომსახურების სექტორი მოითხოვს დარგის ეფექტურ რეგულირებას, მის უზრუნველყოფას სოციალური ორიენტაციით და სოციალური შედეგიანობით. აღნიშნული ითვალისწინებს სანარმოო ღირსშესანიშნოების შესწავლასა და ცხოვრებაში დანერგვას, ანთროპოგენური და ტექნოგენური ლანდშაფტების, ასევე საევე ტექნოლოგიური არტეფაქტების ეფექტურ გამოყენებას სოციალური ტურიზმის ობიექტებად. ჩვენს მიერ გამოკვლეული დიდი სამრენველო ცენტრის არასტანდარტული ტურისტული პროდუქტი, ანუ ეკოსამრენველო ტურიზმი, ამტკიცებს უკრაინის ტურისტული მომსახურების ბაზარზე სოციალური განზომილებების აუცილებლობას.

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმი, ტურისტული ინდუსტრია, თანამედროვე საინფორმაციო საზოგადოება, ტურისტული მომსახურება, სოციალური ტურიზმი, ეკოლოგიური ტურიზმი, ტურიზმის სოციალური შედეგი.

RELEVANCE OF RESEARCH

A characteristic feature of the modern tourism industry is the desire for social changes in the market of tourist services, the search for effective technologies and approaches to their implementation. Social processes in the modern information society, the functioning of the tourism sector in a social dimension require identification of their impacts on the social aspects of life and economic development. Issues of social impact of tourism and social responsibility of tourism activities need to be studied, developed and improved.

Analysis of recent research and publications. The problems of tourism development were reflected in the writings of foreign researchers, among which: V. Azar, R. Arjezki, J. Bowen, R. Braymer, N. Leiper, J. Maykenz, F. Pirs, J. Suorbruk, J. R. Walker, A. Freytag and others. The diverse aspects of the formation and development of recreation and tourism, in particular, as types of activity,

areas of market relations, factors and the most important preconditions of human development, are devoted to the thorough scientific developments of such famous economists as G. Andreeva, L. Bogush, Z. Gerasimchuk, O. Gidbut, O. Grishnova, O. Gladun, G. Dmitrenko, T. Zayats, E. Kotlyarov, V. Lyubitseva, O. Makarova, V. Novikov, O. Okhrimenko, O. Poznyak, D. Stcchenko, I. Tverdokhlebov, T. Tkachenko, N. Fomenko, O. Tsymbal, L. Chernyuk and others.

Researchers such as N. Antonyuk, O. Beydyk, T. Boot, O. Hannich, L. Dyadachko, V. Kifiak, F. Mazur, M. Mal-ska, O. Shaptala paid attention to studying the state, problems of development and social aspects of tourism. .

The purpose and tasks of the study. The purpose of our research is to determine the social priorities of the tourism services market in Ukraine, to substantiate the possibilities of meeting the recreational needs of the individual by means of a non-standard tourist product in the conditions of a modern industrial city.

The information base of our study consists of the laws of Ukraine, official data of the State Statistics Service of Ukraine, the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine, which carries out state regulation in the field of recreation and tourism, reports of national and international organizations, other analytical materials and information available on the Internet, scientific works of domestic and foreign scientists, materials of periodicals.

In order to aim and to accomplish the tasks, general scientific and special research methods were used, in particular: system-structural analysis - to reveal the essence and structure of the sphere of social tourism; **analysis and synthesis** - to identify problems and perspective directions for increasing the social effectiveness of tourism; modeling - to detect the relationship between the development of separate segments of the recreational tourist spheres; comparison - to identify and compare the main social parameters of the tourism services market in Ukraine; theoretical generalization - for the formulation of conclusions.

Presentation of the main material. Ukraine has all the preconditions for becoming one of the best recreational tourist countries in the world. Recent scientific studies indicate that the dynamics of the development of the services sector, and in particular tourism, is ahead of the world economy in the twentieth century. the dynamics of the development of the real sector of the national economy. More and more countries are aware of the socio-economic impact of tourism development.

It is about currency revenues to the budget, the creation of new jobs, the development of small and medium-sized businesses, the development of infrastructure

facilities. According to S.O. Bila, in the global economy, the positive dynamics of the development of the services market and the growth of demand for services are observed due to many reasons: «raising the living standard of the population; growth of labor productivity in the field of material production, etc.» [1, p.19].

Today, tourism is recognized as one of the largest industries in the world, with 313 million jobs created, reaching 9.9% of employment in 2017. According to an annual analysis of global economic impacts [10-12] covering 185 countries and 25 regions of the world, the tourism industry sector accounts for 10.4% of world GDP. The travel and tourism industry already supports one in every ten jobs on the planet, including the last ten years - one of the five jobs created in the world. The above data shows the direct relationship between the intensity of development of the market of services in the country and its economic development (it is about accelerating the processes

of informatization, communication channels, increasing demand for financial, insurance, banking services, etc.). According to communication channels, increased demand for financial, insurance, banking services, etc.). According to the Administration of the State Border Guard Service in 2017, Ukraine was visited by 14.4 million foreign tourists, which is 6% more than in 2016.

In 2017, the leading countries for the number of foreign citizens who arrived in Ukraine are: Moldova, Belarus, Russia, Poland, Hungary, Romania, Slovakia, Turkey, Israel and Germany. Compared to 2016, the flow of foreign tourists from Belarus (by 49.5%), Turkey (by 33.3%), Germany (by 22.5%) and Israel (by 20.2%) increased significantly. At the same time, according to official statistics, the number of tourists arrived in Ukraine from Hungary (by 16.6%), Slovakia (by 10.8%), Poland (by 4.2%) and Russia (by 1.4%), Table 1.

TABLE 1.

TOP 10 COUNTRIES WHICH CITIZENS WENT IN UKRAINE DURING 2016-2017 YEARS

Name of the country	2016 pik		2017 pik		2017/2016, %
	Persons	Share, %	Persons	Share, %	
Moldova	4 474 151	32,88	4 548 192	31,51	1,6
Belarus	1 827 751	13,43	2 732 990	18,95	49,5
Russia	1 542 631	11,34	1 521 038	10,55	- 1,4
Poland	1 195 089	8,78	1 144 391	7,94	- 4,2
Hungary	1 271 173	9,34	1 059 838	7,35	- 16,6
Romania	775 823	5,70	792 870	5,50	2,2
Slovakia	410 732	3,02	366 327	2,54	- 10,8
Turkey	206 706	1,52	275 506	1,91	33,3
Israel	217 160	1,60	261 119	1,81	20,2
Germany	171 455	1,26	210 056	1,46	22,5

Source: compiled by authors according to [10-13]

In 2017, 26.4 million Ukrainian citizens left abroad, which is 7.2% more than in 2016.

The introduction of visa-free travel with the EU countries affected the increase in 2017 of the flow of Ukrainians to the European Union countries, in particular, to Germany (by 24.7%), Romania (21.9%) and Hungary (7.8%). In addition, the growth of the flow of travel Ukrainian tourists is observed in Egypt (by 75.5%) and Turkey (27.3%). At the same time, there was a slight decrease in the number of Ukrainian tourists visiting Slovakia (by 3.5%) and Poland (by 1.2%), Table 2.

It is the development of the service sector that actively promotes self-employment and the growth of its welfare as a leading international investment and promotes countries to develop an «open information» and innova-

tive society. Therefore, even a country that does not have sufficient traditional material resources (oil, natural gas, natural resources), using the potential of the development of services can succeed: high rates of economic growth, improve the balance of payments and enter the developed countries of the world. Significant potential in this area belongs to tourist and recreational services.

According to expert estimates, for one UAN, invested in the development of recreation and tourism, in favorable conditions you should expect up to 8-10 additional involved hryvnias invested to related areas and industries (serving tourism and recreation) [2].

Priorities for the development of tourism and recreation in the context of observance of the standards of environmentally sustainable development become the main

TABLE 2.

TOP OF THE 10 COUNTRIES WHERE THE CITIZENS OF UKRAINE MOVED OUT DURING 2016 – 2017

Name of the country	2016 pik		2017 pik		2017/2016,%
	Persons	Share, %	Persons	Share, %	
Poland	10 111 086	40,9	9 990 978	37,8	- 1,2
Russia	3 859 820	15,6	4 376 423	16,5	13,4
Hungary	2 893 370	11,7	3 118 758	11,8	7,8
Moldova	1 655 775	6,7	1 680 353	6,4	1,5
Belarus	1 114 457	4,5	1 186 466	4,5	6,5
Turkey	930 657	3,7	1 185 051	4,5	27,3
Romania	857 728	3,5	1 045 424	3,9	21,9
Slovakia	886 120	3,6	854 657	3,2	- 3,5
Egypt	417 949	1,7	733 597	2,8	75,5
Germany	275 987	1,1	344 150	1,3	24,7

Source: compiled by authors according to [10-13]

trend of the EU countries by 2020. This is stated in the European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas. In the EU countries, a set of requirements for the development of tourism has been formed, including: Awareness (public, consumers) as for principles of functioning of «protected territories» as an inheritance of humanity that should be preserved for future generations; observance of environmental standards taking into account interests, safety and environmental requirements; protection and improvement of the natural and cultural heritage of local territories, prevention of the destruction of the unique tourist and recreational heritage on the ground due to the threat of anthropogenic loading [13].

All EU countries pay particular attention to supporting the development of environmentally-friendly tourism on the ground; protection of natural resources available at the local level; reducing the pressure of anthropogenic load from tourism activities, which may worsen the quality of

the landscape, water and air, increase the use of energy and water, and create the risks of environmental pollution.

As to the development of the market for tourism and recreation services in Ukraine (up to 2020), a number of strategic priorities [13] have been identified, the practical implementation of which will have a positive impact on the growth of the competitiveness of tourism and recreation services both on the domestic and on the world market. Strategic priorities for the development of the tourism services market in Ukraine should be recognized: a cost-effective and rational attitude to cultural heritage sites at the local level for tourism and recreational activities; development and approval of the State target program for the development of tourism and resorts of Ukraine for the period up to 2022; development of green tourism in the countryside; creation of qualitative and diversified tourist product on the basis of rational use of available at the local level tourist and recreational resources.

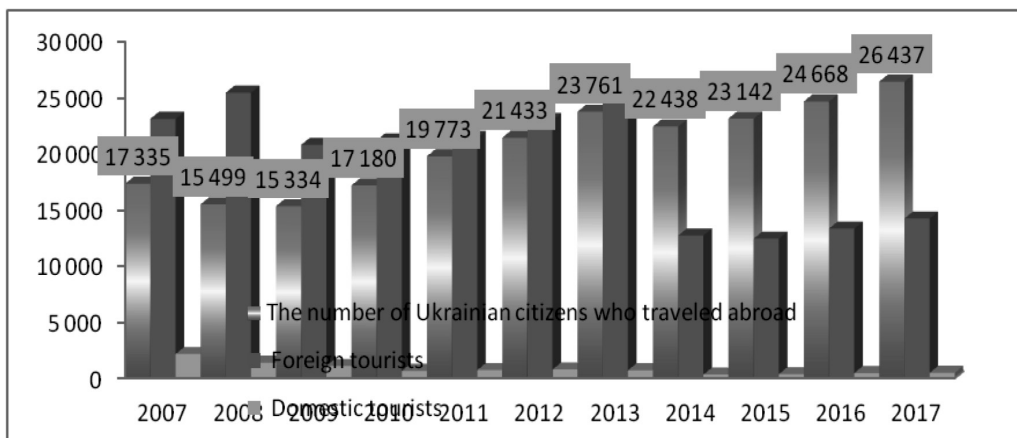

FIGURE 1. CHART OF TOURIST FLOWS IN UKRAINE IN 2007 – 2017

Source: compiled by authors according to [2, 10-13]

As our study showed, the growth of outbound tourism in Ukraine in 2018 compared with the last summer period is 30%.

The most popular regions by the number of visits during the summer season of 2017 were: Odessa region - 1 303 400 people; Kherson region - 1,004,600 people; Zaporizhya region - 791 300 persons; Lviv region - 721,900 people; Ivano-Frankivsk region - 528,600 people; Mykolaiv region - 491 100 people. In the first months of 2017, the most popular regions of Ukraine visited by internal tourists were Kiev and the Kiev region - 5,684,300 people; Lviv region - 2,505,500 people; Odesa region - 2 335 400 people. Taking into account the statistics on the fact that 77% of Ukrainians never left the country, the potential of the tourist services market in Ukraine is far from being exhausted and has great potential.

There are various points of experts regarding the development of the domestic tourism market. Many experts believe that the service in the Ukrainian tourism industry is gradually improving; infrastructure improves, small and medium businesses are activated. At the same time, the current state of infrastructure and the quality of the functioning of the domestic recreation and tourism sector shows its lack of efficiency; Ukrainian tourist cities do not often adhere to international standards for the provision of tourism services; the sector of tourist services requires the shadowing and effective state regulation of the tourist industry. An important task for the development of the national economy is to ensure its social orientation, the role played by recreational and tourist activities.

As our research showed today, there is an imbalance

of tourist flows of international and domestic tourism. We fully agree with the scientists who argue that the reorientation of the structure of the national economy to the priority of production of goods for the production of services is important for the effective development of the tourism industry. According to the World Economic Forum, Ukraine is currently using only one third of the available tourist and recreational potential. One of the ways of activating this industry is to increase the social impact of the tourism sector, which we followed on the example of the Dnipropetrovsk region, in particular, the city of Kryvyi Rih.

According to indicators of the development of the regional tourist services market, the structure of households' cash expenditures for 2017 amounted to 134.94 UAH for recreation and culture per month (2.4% to consumer spending, 2.1% to cash expenditures); for education - 74.82 UAH. (1.3% and 1.2% respectively); visits to restaurants and hotels - 235.68 UAH. (4.1% and 3.7%); eating out of the house - 128.72 hryvnias (2.3% and 2.0%). The purchase of tickets for recreation facilities and other institutions amounted to 32.04 UAH. (0.6% and 0.5%) of the value of consumer monetary expenditures is 5710.10 UAH. per month (100.0% and 90.4%). On average, per month for one household in Dnipropetrovsk region for 2017, non-cash benefits for the payment of goods and health care services, tourist services, vouchers for recreation facilities amounted to 10.66 UAH [15]. In recent years, household incomes have been growing quite slowly in Ukraine, and food expenditure has remained extremely high, which has kept back the development of other leisure expenses, table 3.

TABLE 3.

STRUCTURE OF COMPLEMENTARY MONTHLY EXPENDITURE OF HOUSEHOLDS,% [15]

	January-September	
	2016	2017
Consumer Costs	93	93
food	51,2	48,4
Health care	4,3	4
transport	3,7	3,6
communication	2,3	2,4
Rest and culture	1,4	1,6
education	1,1	1,1
restaurants and hotels	2,3	2,5
Distribution of consumer spending		
Groceries	54,2	51,4
Non-food goods	23,5	25,5
services	15,3	16,1

The given data testify to necessity of activization of social changes on the market of tourist services, granting of a tourist sphere of social measurements.

At the present stage of tourism development, the concept of social tourism is based on three basic principles: providing recreation and improvement of every member of society by attracting low income people into the tourism environment; subsidizing of tourist trips of poor citizens; participation of state and public structures in the development of tourism. Particular attention deserves the development of ecological routes, the inclusion of the natural world in the value orientation of the individual, which will promote the introduction of ethical norms of communication and attitude towards nature in the social life. We are talking about the peculiarities of the functioning of industrial attractions within the industrial cities, which today are able to satisfy the cognitive and recreational needs of the population. There is a world-wide experience of familiarizing with the peculiarities of the country's productive heritage, in particular in Germany.

This is about the well-known «Route of Production Heritage», which was introduced in the Ruhr district in 1999, during which tourists can visit 19 settlements that present the regional history of coal and steel production.

Ukraine has a great potential as anthropogenic landscapes (they occupy 92-94% of its territory), as well as a large number of technological landscapes, technological artifacts, and industrial landscapes that can be effectively used as objects of social tourism.

It is substantiated that social performance of tourism and recreation can be disclosed through a wide range of social effects, which in general include: development of the personality of a person (cognitive, aesthetic, creative, holistic, behavioral, educational, socio-cultural, social and communicative, sports); restoration of the health of the population (recreation and recreation, usually defined as reproductive or reproductive); Improving the social aspects of economic development (increasing employment, income, economy and GDP).

In 2013, the municipal program for the development of industrial tourism in Kryvyi Rih was adopted, which is aimed at implementing a strategic plan for the development of a modern industrial city. The industrial heritage of Kryvorizhya is a system of unique mountain-industrial landscapes of European significance, unique engineering and technogenic formations that have significant potential for creating a new tourism product and have a tourist attraction.

TABLE 4.

INDUSTRIAL HERITAGE OF KRYVYI RIH

The area of Kryvyi Rih is 425 km ² Mining landscapes make up 48.8% of the territory The industrial heritage includes more than 800 production facilities, old railways, hydrotechnical structures, etc.	45 mining iron ore mines
	41 quarries
	89 waste
	26 failed zones in the fields of underground mines
	15 sludge and ore combines
	34 spellstone objects: 12 open trenches of mines, 3 trenches, 11 tents, 2 underground workings, etc
	6 energy companies
	5 metallurgical enterprises
	28 machine-building plants
	5 chemical plants
	14 construction companies
	9 woodworking enterprises

Source: compiled by authors according to [3]

It is important to optimally use the tourist and recreational load on preserving tourist resources, obtaining the socio-economic effect without disturbing the ecological balance of the environment. It is about both working industrial objects and the remnants of the industrial heritage. The presence of a non-standard tourist product allows you to form creative excursions with unique objects: underground, transport, museums of the history of industrial enterprises, social and cultural attractions associated with the industrial past of the region. For example, in the city there are industrial excursions «Northern shining of Kryvyi Rih», «Kryvyi Rih – miner», «Descent into the operating mine», etc.; review excursions «Night Kryvyi Rih from the height of the Petrovsky dump», «Kryvyi Rih is city of ore and metal»; event excursions «Festival» The Night of Industrial Culture»; historical excursions «Streets of the old city», «Old Hdantsivsky mine», «To the old Red reservoir mines» and others.

As practice shows, tourism activity in large industrial centers suffers from excessive formalization, and therefore focuses on the production of relevant services as a commodity of mass culture. With the growth of the needs of tourists in quality services, it is necessary to take into account the environmental components and to introduce the instrumental values of industrial tourism as a socio-cultural practice.

A traditionally industrial city, Kryvyi Rih is no exception. It was considered an area of increased risk to human life and health. Recall that in accordance with the theory of reflexive modernization of W. Beck, every person, regardless of her status and age, lives in a society at risk. At the same time, it is precisely the extremity of industrial zones that prompts people to travel to such places. We consider it expedient to use the term «ecotourism», which includes

specific variants, types and methods of development of the natural environment. Motivation of ecological tourism is not only contemplation of natural habitats, including industrial ones, but the desire to diagnose their condition, to carry out the necessary socio-cultural activities for their preservation and reproduction. Thus, the social dimension of the development of tourist services in the development of industrial tourism will be realized through: accessibility of excursions and other tourist services; psychophysical relaxation; satisfaction of cognitive needs; cultural and educational actions; participation in creating a positive image of the industrial region; acquaintance with the extraordinary, surprising results of the influence of technological development of industrial production on the geospatial landscape composition. It is ecotourism that can satisfy the demand for excursions for certain social groups of the population, influence the rationally-savvy attitude and use of natural resources.

Conclusions The study of social dimensions of the tourist services market in Ukraine has proven the efficiency of tourism as a factor in the socio-economic development of the industrial region. In conditions of reducing the cost of recreation, ecotourism as a non-standard tourist product becomes topical, gives the potential of the industrial city a tourist attraction, stimulates creative proposals for familiarization with the unique objects of industrial destinations. The form of excursions with developed ecological routes is a socially responsible form of tourism, which can not only satisfy the cognitive and recreational needs of the individual, but also form a rational and resourceful use of natural resources. It is an effective means of preventing the devastating effects of human production and transformation activities.

REFERENCES

- [1] **Bila, S.O.** (2016) Stratehični priorytety rozvytku turystyčnych posluh v Ukraïni ta perspektyvy pidvyščennja ïch konkurentospromoznosti na svitovomu rynku [Strategic priorities of tourism services development in Ukraine and prospects for increasing their competitiveness in the world market]. *Strategiya rozvytku Ukrayiny*, 1, 17 – 23 [in Ukrainian].
- [2] Vsesvitnâ asociaciâ z pitan dozvillâ ï vidpočinku [World Leisure and Recreation Association – WLRA] Retrieved from <http://www.worldleisure.org> [in Ukrainian].
- [3] **Šramko, Â.V.** (2013) Ændustrialnij turizm: realij ta perspektivi: Materiali Æ Mižnarodnogo naukovo-praktičnogo forumu [Industrial Tourism: Realities and Prospects: Materials of the International Scientific and Practical Forum]. Krivij Riğ: Vidavnictvo R.A. Kozlova, [in Ukrainian].
- [4] ÆNFORMACIJNO-ANALITIČNÏ MATERIALI do parlamentskih sluhan na temu: «Rozvitok turističnoï industrij Æk instrument ekonomičnogo rozvitku ta investicijnoï privablivostij Ukraïni» [INFORMATIONAL AND ANALYTICAL MATERIALS to parliamentary hearings on the theme: «Development of the tourism industry as an instrument of economic

- development and investment attractiveness of Ukraine». www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya Retrieved from http://www.rada.gov.ua/news/Novyny/Parlamentski_slukhannya/127696.html [in Ukrainian]
- [5] **Jonas, G.** (2001) Princip vîdpovîdalnosti: U pošukah etiki dlâ tehnologičnoï civilizaciï [Principle of Responsibility: In Search of Ethics for Technological Civilization] Kyiv: Libra[in Ukrainian].
- [6] **Kotenko Ī.S. & Kalenûk T.M.** Pidhodi do viznačennâ socialnoï rezultativnosti sferi rekreaciï ta turizmu [Approaches to the definition of social performance in the field of recreation and tourism] Bulletin of Odessa National University-Visnik Odeskogo nacionalnogo universitet.1, 113-118. [in Ukrainian].
- [7] **Lobanova A.S.** (2017) Ekopromislovij turizm âk sociodiâlnisna praktika: eksplikaciâ ponâttâ [Eco-tourism as socio-practical practice: explication of the concept]. Social technologies: actual problems of theory and practice- Socialni tehnologii: aktualni problemi teorii ta praktiki. 76, 94 – 105[in Ukrainian].
- [8] **Lotiř O.Â.** (2017) Strategični pîdhodi do rozvitku rinku tur poslug v Ukraïni [Strategic approaches to the development of the market of tour services in Ukraine]. Scientific Herald of the International Humanitarian University- Naukovij visnik Miřnarodnogo gumanitarnogo universitetu, 134 – 138. [in Ukrainian].
- [9] **Sorokina G.O.** (2013) Ekologičnij turizm: navč. posib. [Ecological Tourism: Teach. honey] Lugansk: Vid-vo «LNU im. Tarasa Ŗevčenka» [in Ukrainian].
- [10] The official website of the World Tourism Organization. UNWTO. (h.d.) www.unwto.org Retrieved from: <http://www.unwto.org/ru>
- [11] Oficijnij sajt Vsesvitnoï radi z podorořej i turizmu [World Travel and Tourism Council WTTC]. (h.d.) www.wttc.org Retrieved from: <http://www.wttc.org>
- [12] UNWTO Tourism Highlights, 2015. (h.d) www.eunwto.org/doi/pdf Retrieved from: <http://www.eunwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284416899> (accessed 20 September 2018)
- [13] Eurostat[http. ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistic](http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistic) Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php/Tourism_statistics (accessed 20 September 2018)
- [14] Tre Eцonomiц Импацт оф Травел & Тouriсm 2018. Еуропеан Унион [The Economic Impact of Travel & Tourism 2018. European Union]. (h.d.) www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports. Retrieved from:<https://www.wttc.org/economic-impact/country-analysis/country-reports/#undefined> (accessed 20 September 2018)
- [15] Statystychnyy EKSPRES-VYPUSK za 2017r. [Statistical EXPRESS-DISCOUNT for 2017]. (h.d.) [ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua). Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed 20 September 2018)

კერძო უნივერსიტეტებში დასაქმებულ სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის
სტატისტიკური ანალიზი და პირითაღი ჰიპოთეზები სქესობრივ ჯგუფში

STATISTICAL ANALYSIS OF STUDENTS' TIME MANAGEMENT AND
PRIVATE HYPOTHESES IN PRIVATE UNIVERSITIES

დავ ფირცხალაიშვილი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის დოქტორანტი, თბილისი, საქართველო
დავით დუგლაძე,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
თბილისი, საქართველო

DEA PIRTSKHALAISHVILI,

PhD Student of TSU, Tbilisi, Georgia

DAVIT DUGLADZE,

PhD Student of GTU,

Tbilisi, Georgia

ანოტაცია

დროის მენეჯმენტი აქტუალური საკითხია ადამიანის ცხოვრებაში. ის განსაზღვრავს, თუ რამდენად ვახერხებთ ადამიანები სწორად გაგანაწილოთ ჩვენი დრო, დავსახოთ სწორი პრიორიტეტები და თავი ავა-რიდოთ დროის ფუჭ დანაკარგებს. დროის არასწორი მენეჯმენტის გამო, ადამიანთა უმრავლესობას აქვს დროის უკმარისობის პრობლემა. კვლევის მიზანია დავინახოთ რა ინვესტორის დანაკარგებს, მივაგნოთ პრობლემის სათავეს და შევძლოთ მისი აღმოფხვრა.

ჩვენი კვლევა მოიცავს კერძო უნივერსიტეტებ-ის სტუდენტებს. მასში მონაწილეობა მიიღო 520 რე-სპონდენტმა, კვლევა ეყრდნობა ანკეტურ გამოკითხ-ვას. უნივერსიტეტების სტუდენტთა კითხვარი რე-სპონდენტთა მიერ შეივსო ხელით, მონაცემთა შეტანა მოხდა Excel-ში, შემდეგ კი მათი იმპორტი SPSS-ში. მონაცემთა სტატისტიკური დამუშავება და ანალიზი რეალიზებული იქნა SPSS სტატისტიკური პროგრამის გამოყენებით.

კვლევის ანალიზი ჩატარდა სამ ძირითად ეტაპად: 1. მონაცემთა ორგანიზაცია, 2. მონაცემთა მომზადება (სიზუსტის შემოწმება, კითხვარის მიხედვით ცვლადების კოდირება, მონაცემთა ბაზის შექმნა და მონაცემთა კომპიუტერში შეტანა) 3. მონაცემთა ანალიზი.

საკვანძო სიტყვები: დროის მართვა, სტუდენტები, თავისუფალი დრო, დროის დაგეგმვა, კერძო უნივერსიტეტი

ABSTRACT

Time Management is an actual issue in human life. It determines how we manage to distribute our time correctly, set the right priorities and avoid time-consuming losses. The article discusses 3 hypotheses in gender perspective in terms of time management.

H1: Gender affects the planned daily working hours . (Q3)

H2: Gender influences on planning working day, work week, working month and working year. (Q12, Q13, Q14, Q15)

H3: Gender affects the level of compensation

Keywords : Time Management, hypotheses, gender, planning working day

შესავალი

თანამედროვე გლობალური ეკონომიკის პირობებში დროის სწორი გამოყენების გარეშე შეუძლებელია ეფექტიანად საქმის გაძღოლა, რასაც ყოველთვის ენიჭებოდა დიდი მნიშვნელობა (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia, 2014) სტუდენტთა აქტივობა და საქმიანობის სწორად დაგეგმვა და წარმართვა შეუძლებელია დროის სწორი ორგანიზაციის გარეშე (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia, 2014). ასევე დროის მენეჯმენტის პრობლემა გავლენას ახდენს ახალგაზრდა შრომითი რესურსების განვითარებასა და პროფესიულ ნინსვლაზე. (Kharadze & Gulua, 2018) დროის მენეჯმენტს მიეძღვნა მრავალი ნაშრომი, რომელთა ძირითადი ნაწილი ჩატარებულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებულ ადამიანისეული პოტენციალის მართვის ლაბორატორიაში და გამოქვეყნებულია როგორც უცხოურ, ასევე ადგილობრივ ჟურნალებში. (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit, 2017); (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2017); (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2016). კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტთა პრეზენტაციის ზოგადი ანალიზის შესახებ უკვე არსებობს პუბლიკაცია (kharadze & Dugladze, 2018),

ამჯერად შევჩერდებით კვლევის შედეგად მიღებულ იმ ძირითად ჰიპოთეზებზე, რომლებიც ეხება გენდერულ საკითხებს.

ჩამოვყალიბეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ჰიპოთეზა:

H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე. (Q3)

H₂: სქესი გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15)

H₃: სქესი გავლენას ახდენს ანაზღაურების დონეზე

მნიშვნელოვანია დავადგინოთ თუ რა თავისებურებით გამოირჩევიან სქესობრივ ჭრილში კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტები დროის მენეჯმენტის თვალსაზრისით, ასევე არის თუ არა თვალსაზრისით სხვაობა დასაქმებულ კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტთა ანაზღაურებაში სქესის მიხედვით.

კვლევის მეთოდოლოგია

მონაცემთა სტატისტიკური დამუშავება და ანალიზი მოხდა SPSS სტატისტიკური პროგრამის გამოყენებით. კვლევის ანალიზი ჩატარდა სამ ძირითად ეტაპად: 1. მონაცემთა ორგანიზაცია, 2. მონაცემთა მომზადება (სიზუსტის შემოწმება, კითხვარის მიხედვით ცვლადების კოდირება, მონაცემთა ბაზის შექმნა და მონაცემთა კომპიუტერში შეტანა) 3. მონაცემთა ანალიზი. მოვახდინეთ რამდენიმე მნიშვნელოვანი ჰიპოთეზის ჩამოყალიბება.

კვლევის ანალიზი

როგორც სიხშირეთა განაწილების ცხრილიდან ჩანს, კვლევაში მონაწილეობა მიიღეს უმეტესად ბაკალავრებმა - 386 (რესპონდენტთა 74%), მაგისტრანტების რაოდენობამ კი შეადგინა 134 (26%). მათ შორის მდებარეობით სქესის წარმომადგენლები იყვნენ - 305 (59%), ხოლო მამრობითი- 215 (41%). (იხ. ცხრილი 1 და ცხრილი 2)

ცხრილი1 სქესის (Q1 ცვლადი) მიხედვით		სიხშირე	პროცენტი	ვალიდური პროცენტი	დაგროვებითი პროცენტი
კატეგორიები	მდედრობითი	305	59%	59%	59%
	მამრობითი	215	41%	41%	100%
	სულ	520	100	100	

ცხრილი2 სწავლის საფეხურის (Q2 ცვლადი) მიხედვით		სიხშირე	პროცენტი	ვალიდური პროცენტი	დაგროვებითი პროცენტი
კატეგორიები	ბაკალავრი	386	74%	74%	74%
	მაგისტრანტი	134	26%	26%	100%
	სულ	520	100%	100%	

სამომხმარებლო ცხრილების (Custom Table) სტატისტიკური პროცედურის გამოყენებით და მასში ხი-კვადრატ ტესტის ჩართვით, მივიღეთ სწავლის საფეხურის მიხედვით რესპოდენტთა სქეს-

ის განაწილების ცხრილი (ცხრილი 2) და სქესსა და სწავლის საფეხურს შორის კავშირის სანდობის ცხრილი (ცხრილი 2-1)

სწავლის საფეხურის მიხედვით რესპოდენტთა სქესის განაწილება (ცხრილი 2)		Q1 სქესი			
			მდედრობითი	მამრობითი	სულ
Q2: სწავლის საფეხური	ბაკალავრი	სიხშირე	207	179	386
		N %	53.6%	46.4%	100%
	მაგისტრანტი	სიხშირე	98	36	134
		N %	73.1%	26.9%	100%
	სულ	სიხშირე	305	215	520
		N %	58.7%	41.3%	100%

როგორც მეორე ცხრილიდან ჩანს, კვლევაში მონაწილეობდა 386 ბაკალავრი - მათ შორის მდედრობითი სქესის 207 რესპონდენტი (ბაკალავრთა 54%) და მამრობითი სქესის 179 რესპონდენტი (ბაკალავრთა 46%) ,ხოლო,მაგისტრთა შორის მონაწილეობდა მდედრობითი სქესის 98 რესპონდენტი (მაგისტრთა 73%) და მამრობითი სქესის 36 რესპონდენტი (მაგისტრთა 27%)

სამომხმარებლო ცხრილში ხი-კვადრატ ტესტის ჩართის შედეგად მიღებული მონაცემები (პირსონის ხი-კვადრატ ტესტის ცხრილი) გვიჩვენებს, რომ სქესსა და სწავლოს საფეხურს შორის არსებობს სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი კავშირი 0,01 დონეზე, რადგან სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონე P არ აღემატება 0,001-ს.

ცხრილი 2.1 პირსონის ხი-კვადრატ ტესტი (Pearson Chi-Square Tests)		
		Q1 სქესი
Q2 სწავლების საფეხური	Chi-square	15.608
	df	1
	Sig.	.000*

კორელაციური ანალიზით სქესსა და სწავლის საფეხურს შორის დგინდება სუსტი უარყოფითი კავშირი, კორელაციის კოეფიციენტი (კორელ-

აციის ცხრილი) ტოლია -0,173-ის. ე.ი ვაჟებისა და გოგონების შორის აღინიშნება განსხვავება სწავლის საფეხურის მიხედვით. (იხ. ცხრილი 3)

ცხრილი 3 კორელაცია (Correlations)			
		Q1 სქესი	Q2 სწავლების საფეხური
Q1 სქესი	Pearson Correlation	1	-.173**
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	520	520
Q2 სწავლების საფეხური	Pearson Correlation	-.173**	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	520	520

H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე

მოცემული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ვისარგებლეთ კროსტაბულაციური ანალიზითა და კრუსკალ-ვალის ტესტებით, გრაფიკულად წარ-

მოდგენისათვის გამოვიყენეთ გრაფიკის ამგები. ხოლო დამოკიდებულების სიძლიერის წარმოსაჩვენად - კორელაცია.

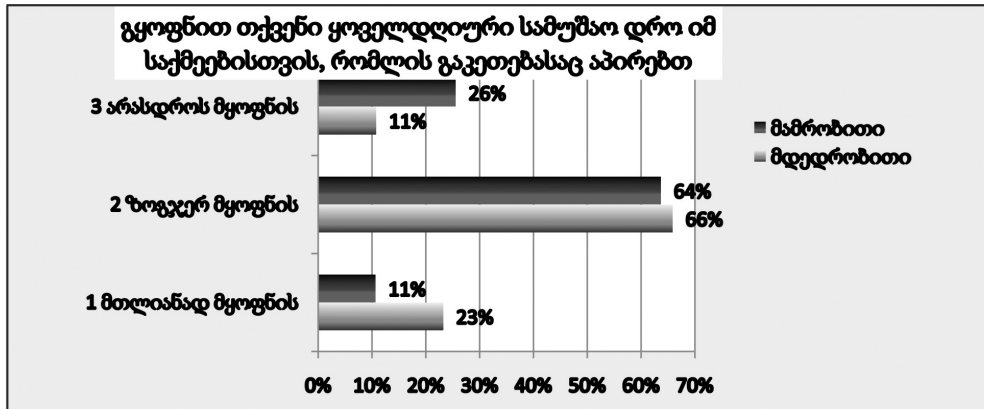
კროსტაბულაციური ანალიზით მიღებული ცხრილი 4 გვიჩვენებს Q3 ცვლადის სიხშირეთა განაწილებას სქესის მიხედვით. (იხ. ცხრილი 4)

ცხრილი 4					Q1		
					სქესი		სულ
Q3 /Q1 კროსტაბულაცია		მდედრობითი	მამრობითი				
Q3 გყოფნით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებთ	მთლიანად მყოფნის	სიხშირე	71	23	94		
		%	23%	11%			
	ზოგჯერ მყოფნის	სიხშირე	201	137	338		
		%	66%	64%			
	არასდროს მყოფნის	სიხშირე	33	55	88		
		%	11%	26%			
სულ		სიხშირე	305	215	520		

როგორც მე-4 ცხრილიდან ჩანს, დაგეგმილი საქმეებისთვის მთლიანად ყოფნით დრო გოგონების 23% -ს და ვაჟების - 11%-ს. სქესის ორივე კატეგორიაში, ვაჟებშიც და გოგონებშიც კითხვაზე: „ყოფნით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებ-

ბთ“, ყველაზე მეტი სიხშირით გამოირჩევა მეორე კატეგორია „ზოგჯერ მყოფნის“ - გოგონების 66% და ვაჟების 64%. მაშინ, როდესაც ვაჟების 26%-ს და გოგონების 11%-ს არასდროს არ კმარათ დრო.

გრაფიკული წარმოდგენა (მონაცემები პროცენტებში)

ცხრილი 5 გვიჩვენებს კავშირის არსებობას განსახილველ ცვლადებს შორის, რაც მიიღწევა კროსტაბულაციის სტატისტიკურ პროცედურაში

შესაბამისი სტატისტიკური პარამეტრების ჩართვით. (იხ. ცხრილი 5)

ცხრილი 5	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
ხი_კვადრატ ტესტი			
Pearson Chi-Square	27.372 ^a	2	.000
Likelihood Ratio	27.800	2	.000
Linear-by-Linear Association	26.896	1	.000
N of Valid Cases	520		

მე-5 ცხრილში პირსონის კოეფიციენტი- Pearson Chi-square = 27.372-ს, თავისუფლების ხარისხი df=2, ხოლო სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონე P არ აღემატება 0.001-ს. ამგვარად, ამ ცვლადებს შორის აღინიშნება მაქსიმალურად მჭიდ-

დრო სტატისტიკური კავშირი. კორელაციური ანალიზის გამოყენებით ამ ცვლადებს შორის დადგინდა სუსტი დადებითი კორელაცია. კორელაციის კოეფიციენტი ტოლია 0,228-ის (ცხრილი 6).

ცხრილი 6	კორელაცია	
	Q1 სქესი	
გოგონით თქვენი ყოველდღიური სამუშაო დრო იმ საქმეებისთვის, რომლის გაკეთებასაც აპირებთ	Pearson Correlation	.228**
	Sig. (2-tailed) Q3	.000
	N	520

ამრიგად, კროსტაბულაციური და კორელაციური ანალიზით დამტკიცდა ჰიპოთეზა H₁: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი ყოველდღიური საქმეებისთვის გამოყოფილ სამუშაო დროზე. მათ შორის აღინიშნება სუსტი დადებითი კორელაცია.

H₂: სქესი გავლენის ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15)
როგორც დისპერსიული ანალიზის შედეგად მიღებული მე-7 ცხრილიდან ჩანს, სქესი გავლენას

ახდენს ოთხივე ცვლადზე, ამასთან ყველაზე დიდ გავლენას ახდენს სამუშაო თვის დაგეგმვაზე (F= 28.773, სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით 0,01), შემდეგ სამუშაო დღის დაგეგმვაზე (F= 18.613, სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით 0,01), ასევე სამუშაო კვირის დაგეგმვაზე (F= 13.163 სტატისტიკური მნიშვნელოვანების დონით 0,01), ყველაზე ნაკლებ გავლენას ახდენს სამუშაო წლის

დაგეგმვაზე სტატისტიკური მნიშვნელოვანების 0,05 დონით.

ამდენად, აღმოჩნდა, რომ მამრობითი სქესისა და მდედრობითი სქესის წარმომადგენელ რესპონდენტთა მიერ დაგეგმილი სამუშაო დღე, სამუშაო კვირა, სამუშაო თვე თუ სამუშაო წელი არსებითად განსხვავდებიან. (იხ. ცხრილი 7)

ცხრილი 7		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared
Q12 გეგმავთ თქვენს სამუშაო დღეს?	სქესი	4.866	1	4.866	18.613	.000	.035
	ცდომილება	134.888	516	.261			
Q13 გეგმავთ სამუშაო კვირას?	სქესი	3.398	1	3.398	13.163	.000	.025
	ცდომილება	133.203	516	.258			
Q14 გეგმავთ სამუშაო თვეს ?	სქესი	9.645	1	9.645	28.773	.000	.053
	ცდომილება	172.971	516	.335			
Q15 გეგმავთ სამუშაო წელს?	სქესი	.816	1	.816	3.775	.049	.007
	ცდომილება	111.541	516	.216			

დამტკიცდა ჰიპოთეზა H 2: სქესი (Q1) გავლენას ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის დაგეგმვაზე (Q12, Q13, Q14, Q15 ცვლადებზე)

H_3: სქესი გავლენას ახდენს ანაზღაურების დონეზე

მოცემული ჰიპოთეზის შესამოწმებლად ვისარგებლეთ კროსტაბულაციური ანალიზითა. მიღე-

ბული მონაცემები გვიჩვენებს რომ მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს 100-200 ლარამდე აქვს 6 ქალს, 201-300- 33 ქალს და 501 > 223 ქალს. ხოლო, მამაკაცთა შემთხვევაში 100-200 ლარამდე აქვს 1 კაცს, 201-300- 5 კაცს და 501 > 185 კაცს. მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ დაბალი ხელფასი მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს შორის უფრო მეტია. (იხ. ცხრილი 8)

ცხრილი 8 Q1 სქესი * Q28 როგორია თქვენი ანაზღაურება (ლარებში)? Crosstabulation	Q28 როგორია თქვენი ანაზღაურება (ლარებში)?					Total
	<100	100 - 200	201 - 300	401 - 500	501 >	
Q1 მდედრობითი სქესი	0	6	33	43	223	305
მამრობითი	1	1	5	23	185	215
Total	1	7	38	66	408	520

დასკვნები და რეკომენდაციები

დამტკიცებული სამი ჰიპოთეზიდან H—1: სქესი გავლენას ახდენს დაგეგმილი საქმეებისთვის

გამოყოფილ ყოველდღიურ სამუშაო დროზე. (Q3); H_2: სქესი გავლენის ახდენს სამუშაო დღის, სამუშაო კვირის, სამუშაო თვის და სამუშაო წლის

დაგეგმვაზე. (Q12, Q13, Q14, Q15); H_3: სქესი გავლენას ახდენს ანაზაურების დონეზე. გვიჩვენა, რომ ქალები უკეთ ახერხებენ მათ ხელთ არსებული დროითი რესურსის სწორად გამოყენებას და როგორც გრძელვადიან ასევე მოკლევადიან პერიოდის დაგეგმვაზე სქესმა იქონია გავლენა. მონაცემებმა გვიჩვენა, რომ დაბალი ხელფასის მაჩვენებელი ქალებში უფრო მაღალია, რაც გვაფიქრებინებს დისკრიმინაციის არსებობაზე ან მათ მიერ დაკავე-

ბული პოზიციის დაბალ დონეზე. პიროვნული განვითარების თავისებურებები გენდერულ ქრილში საქართველოში არის განსხვავებულია (Kharadze & Gulua, 2018)

მნიშვნელოვანია დამსაქმებელმა გაითვალისწინოს ქალთა შრომის ორგანიზაციის მხრივ მაღალი დონე და ხელი შეუწყოს მათ კარიერულ ზრდას. (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2018) იმგვარად რომ არ მოხდეს დისკრიმინაცია.

REFERENCES

- [1] **Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia.** (2014). Globalization and research of success factors of Georgian business leaders. *Modern issues of Medicine and Maagement*, 145-151.
- [2] **Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia.** (2014). Characteristics of development of leadership in the environment of global economy. *Modern issues of Medicine and Maagement*, 141-144.
- [3] **Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia;.** (2018). Employed Students' Development Challenges in Georgia. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, p. 188-208.
- [4] **Kharadze, N., & Dugladze, D.** (2018). TIME MANAGEMENT OF PRIVATE UNIVERSITY STUDENTS. *INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT*, 126-137.
- [5] **Kharadze, N., & Gulua, E.** (2018). Personal Development Peculiarities on Gender Perspective in Georgia. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, p. 111-123.
- [6] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2016). Self Management Peculiarities of Master's Students in Georgia. *CHALLENGES OF GLOBALIZATION IN ECONOMICS AND BUSINESS* (gv. 613-616). Tbilisi: Universal.
- [7] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2017). Time Management Peculiarities of Shota Rustaveli State University MA Students. *Innovative Economics and Management*, 20-25.
- [8] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit.** (2017). Free-Time Management among Master's Degree Students of Georgia. *ICSS XXIII*, (gv. 24-33). Vienna.

შრომითი მიგრაციის ზრდა უკრაინაში და მისი შედეგები

GROWTH OF LABOR MIGRATION IN UKRAINE AND ITS EFFECTS

ელენა სკორუკი,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
ასოცირებული პროფესორი, ადმინისტრაციული
მენეჯმენტის და ენერჯის ალტერნატიული
წყაროების კათედრა ვინიცის ეროვნული
აგრარული უნივერსიტეტი,
ვინცი, უკრაინა

ELENA SKORUK,

Candidate of Economic Sciences,
Associate Professor of the Department of
Administrative Management
and Alternative Energy Sources
Vinnytsia National Agrarian University
Vinnytsia, Ukraine

ABSTRACT

The paper examines a range of the cause-and-effect relations of the issues of employment of Ukraine's population. The data on migratory processes of the employable population in Ukraine is presented. The structure of labor migrants, their gender and industry characteristics, age groups, education level and motivational factors of labour emigration are determined. The leading countries, to which Ukrainian migrants give preference, are established. The dynamics of remittances, their objectives and structure of income and their positive effect on the welfare of migrant families are analyzed. The directions of the use of remittances of migrants are described, which has indicated their use for starting their own business, purchasing goods, solving housing problems, financing education, etc. The negative consequences for Ukraine in the area of sustainable development due to the strengthening of migration processes are outlined.

Key words: labor resources, employment, international labor migration, labor force, sustainable development.

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია უკრაინის მოსახლეობის შრომითი დასაქმების მზარდი პრობლემები. მოყვანილია მონაცემები უკრაინაში შრომისუნარიანი მოსახლეობის მიგრაციული პროცესების შესახებ. განსაზღვრულია შრომითი მიგრანტების სტრუქტურა, მათი დარგობრივი მახასიათებლები. ასაკობრივი ჯგუფები, განათლების დონე და საზღვარგარეთ სამუშაოდ გამგზავრების სამოტივაციო ფაქტორები. განსაზღვრულია ქვეყანა - ლიდერები, რომლებსაც უკრაინელი მიგრანტები ანიჭებენ უპირატესობას. განხილულია ევროპის ქვეყნებში სტუდენტების სასწავლებლად გასვლის მიზეზები. გაანალიზებულია ემიგრანტების საზღვარგარეთ გამომუშავების შესაძლებლობები და იძლევიან თუ არა ისინი შესაბამის

სტარტს უკრაინის ტერიტორიაზე ბიზნესის განვითარებისათვის. გამოვლენილია უკრაინისათვის ნეგატიური შედეგები მიგრაციული პროცესების მდგრადი განვითარების ქრილში.

საკვანძო სიტყვები: შრომითი რესურსები, შრომითი მონყოლა, საერთაშორისო შრომითი მიგრაცია, სამუშაო ძალა, მდგრადი განვითარება.

INTRODUCTION.

Free excess of Ukraine to the European vector of development is accompanied both by a large number of politic a land economic transformations and by certain socio-economic problems caused by the demographic crisis, one of which is labour emigration to other countries. This problem is rather urgent as the growth of migration processes has become more dynamic in recent years, which has negative effects on the sustainable development of the state, causes deformation of qualitative parameters of the labor market, lack of attraction of human resources to the economy of the country and, consequently, a decrease in the rate of its economic security. Such processes derive from the spectrum of domestic and foreign economic factors caused by the economic crisis, hryvnia devaluation, armed conflict in the East of the country, etc.

In the current conditions of dynamic transformations of the world economy, the priority of the state policy of the developed countries is the transition to sustainable development, which is interpreted in "The Strategy of Sustainable Development of Ukraine 2030" [1] as a process of the state development based on harmonization of social, economic and ecological components in order to meet the needs of modern and future generations through the process of changing the value orientations of people. Freedom, equality, solidarity, tolerance, respect for nature, shared responsibility are the recognized international

fundamental values of sustainable development. National goals of sustainable development are based on the political, economic, social, ecological, moral and cultural values inherent in the Ukrainian society. They target the strategy towards the care for the common welfare and protection of the national interests of Ukraine.

METHODOLOGY .

The strategic view of Ukraine’s sustainable development is based on the support of the national interests and fulfillment of the international obligations. Such development implies:

- overcoming of imbalances in the economic, social and environmental spheres;
- transformation of the economic activity, transition to the principles of the “green economy”;
- formation of a peaceful, secure, socially consolidated society with the adequate governance and inclusive institutions;
- support of the partner cooperation between public authorities, local authorities, business, science, education and civil organizations;
- high level of science, education and public health;
- maintenance of the environment in a proper condition that will ensure the quality of life and well-being of the present and future generations;
- decentralization and implementation of the regional policy, which involves a harmonious combination of the national and regional interests;

- preservation of national cultural values and traditions;
- full employment of the population [1].

If the business climate is not improved and economic growth is not increased in Ukraine, soon it will result in the inability to supply pensioners with foodstuff.

RESULTS AND DISCUSSION.

According to statistics, every seventh Ukrainian is working abroad today, which is more than 7 million citizens of the active working age. According to sociologists’ estimates, on average about 50 people leave Ukraine forever every day. And in recent years, Ukrainian emigrants have become younger, since it is the young people who actively leave the territory of Ukraine. In particular, according to official statistics, the majority of migrant labour from Ukraine are people aged 20-34 [2].

In addition, young Ukrainians go to study abroad, where they often remain to work. Thus, according to statistics, now there are about 17 thousand Ukrainian students in Poland. In total, nearly 50-55 thousand Ukrainians study in the European universities [4].

Difficult economic situation in the country has reasoned the growth of labor migration among young people since the 90’s. Today, the generation of the children, whose parents have migrated, has grown, hence, many of them have emigrated to their parents. Consequently, the entire families are emigrating.

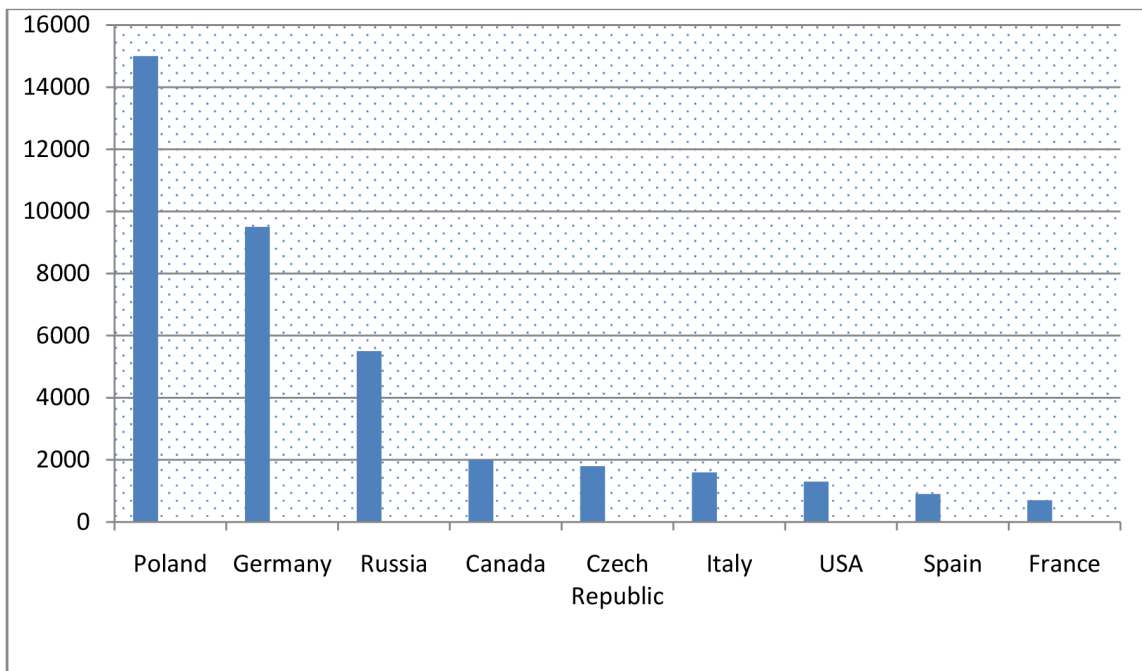

Fig.1. Countries where Ukrainian youth study [2].

Migration processes are also influenced by the demographic problems of the neighboring European countries. They are keen to have our talented youth move to their countries. According to Figure 1, Poland ranks first and the number of students from Ukraine in it exceeds 15 thousand, then there goes Germany with more than 9 thousand, Russia with 5 thousand, Canada and the Czech Republic with 2 thousand people.

As it can be observed, there are no changes for the better in Ukraine. Therefore, the youth will continue to leave in the future. The question is why there is such a

great outflow of workers if Ukraine seems to provide jobs. It is explained by much lower wage than abroad, the lack of good jobs, and the opportunities of career growth and development.

Representatives of the working professions such as miners, builders, drivers, people who work in agriculture emigrate mainly to the CIS countries; while highly qualified specialists (scientists, programmers, translators), sailors, young people who have higher education and expect to find jobs in the service sector emigrate to the far abroad.

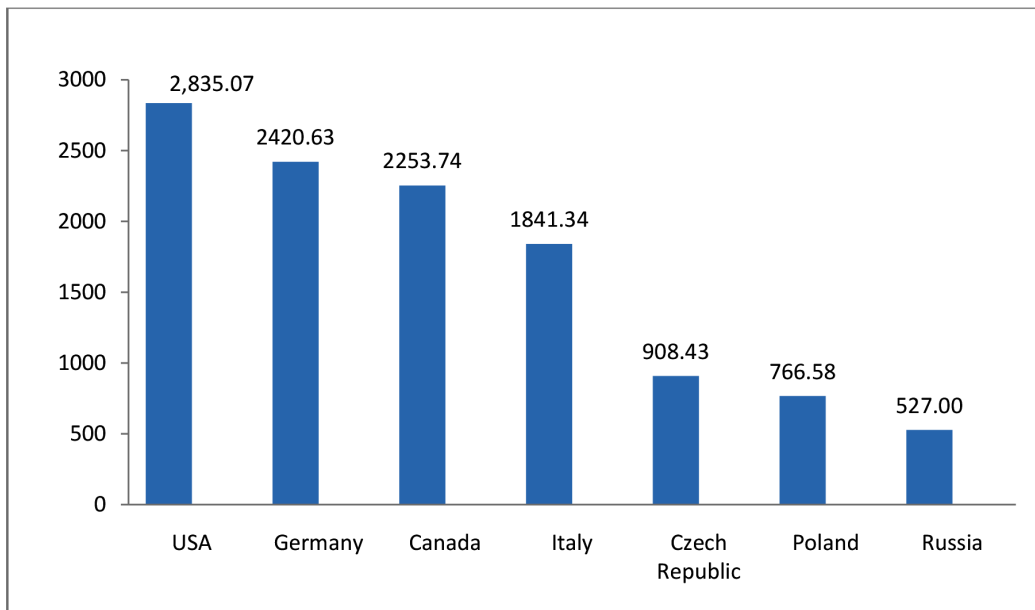

Fig. 2. Average wage, USD

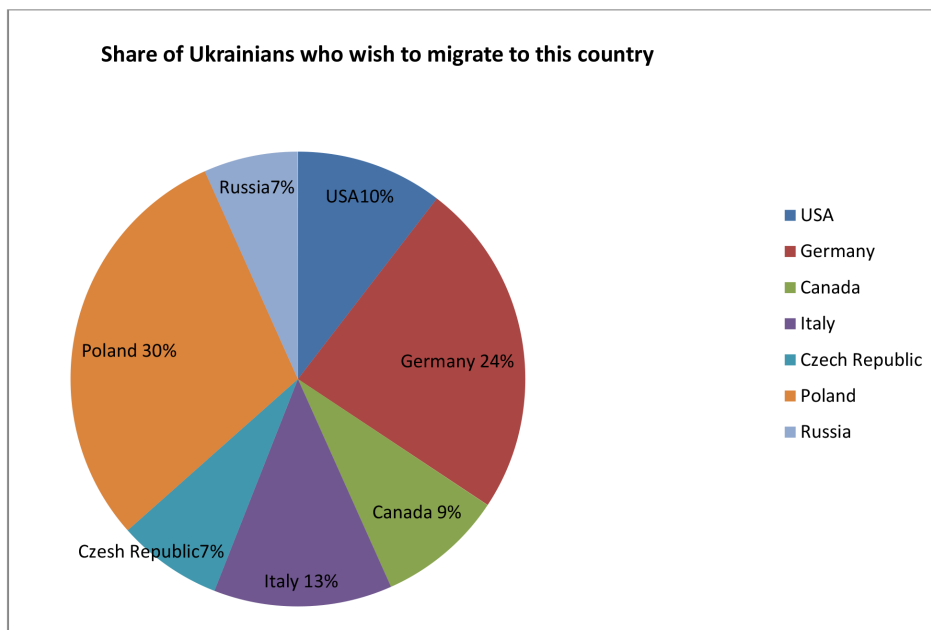

Fig. 3. Average wages in the countries where Ukrainian emigrants are employed [2], [3].

Inter-state labor emigration has many positive features: it helps the families of migrants to survive in the difficult period of the market economy development. According to official statistics, the level of unemployment in the labor market is decreasing, while in fact it is growing.

Many people migrate because of inability to find work in Ukraine, since they were only partially employed or unemployed for a certain time before making a decision to migrate. This means that the “outflow of minds” and loss of qualification are the factors that push young people out of Ukraine, mainly because of incompliance of the educational system to the market demand for labor.

Unfortunately, nowadays qualified labor with higher education like doctors, teachers and scientists is depreciated, while in the European countries these specialties are well-paid and have great prospects. The country, which does not take care of the health and education of the population, has no future.

Thus, the current level of education is decreasing at a high rate, since it is also affected by corruption.

Therefore, young people go abroad to study. It would be great if they return to Ukraine and work for the benefit of our state when they have got good European education and work experience. But we understand that these are just our dreams and hopes. Our country experiences a huge outflow of educated, progressive and active youth. Today,

Ukraine has already got a shortage of qualified personnel, specialists in the field of IT technologies, doctors. In other words, our labor migration is of intellectual nature. After all, such professions as doctors and teachers in Ukraine have lost social prestige. In its turn, it has a great negative effect on the economy. In fact, on the one hand, young people die in the war, and on the other hand they run away from the country. At the same time, more than half of them are not going to return. Accordingly, when the population decreases, then the economy, namely GDP, does not grow. Lack of economically active population results in the fact that production and technologies are not developed and new jobs are not provided. In the world, young people develop innovations and new approaches.

If the youth leaves the country, such a country becomes unattractive to investors.

Empirical results As a result, under such conditions, the nation is aging and there is even no sense to talk about its reproduction. Moreover, the coefficient of reproduction is 1.1, while the nation regeneration requires the coefficient of at least 2.4. Today, there are 12.2 million pensioners living in Ukraine and only 10 million are of the active working age who regularly pay a single social tax, i.e. the pensioners exceed the number of employed people by 2.2 million people. So, there arises a question where to get money for further pension payments.

Table 1

MODERN CONDITIONS OF ECONOMIC SECURITY OF THE POPULATION OF UKRAINE

Indicator	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
	Consumer price index	109.1	104.6	99.8	100.5	124.9	143.3	112.4
Nominal GDP per capita, USD - Ukraine	2,974.0	3,570.8	3,856.8	4,030.3	3,014.6	2,115.4	2,185.9	2,459.0
- Poland	12,602	13,887	13,158	13,777	14,337	12,559	12,361	13,429
Minimum wage, UAH	922.0	1,004.0	1,134.0	1,218.0	1,218.0	1,378.0	1,600.0	3,200.0
Minimum wage fee, USD	115.3	126.4	141.9	152.4	152.4	85.3	62.6	118.2
Average wage in Ukraine, UAH	1,955.0	2,338.0	2,799.0	3,044.0	3,189.0	3,633.0	4,585.0	6,209.0
Average wage in Ukraine, USD	244.4	294.5	350.3	381.0	399.1	225.0	179.4	229.3
Average wage in Ukraine, % of GDP	8%	8%	9%	9%	13%	11%	8%	9%
External debt per capita, USD	2,553.0	2,762.4	2,963.3	3,123.5	2,884.5	2,771.3	2,660.0	2,744.0

According to the results of the study presented in Table 1, in Ukraine the indicators of economic support remain below the average figures of countries belonging to a group of a high level of human development and lower than the average figures in the countries in Europe and Central Asia. In Ukraine, about 60% of population lives below the poverty line, which is defined as the actual living wage. Inflation rates are high.

While in 2013 consumer prices increased only by half a percent, in 2015 they increased by 43.3%. At the same time, in 2014 the average monthly real wage was 94% of the rate of 2013, and in 2015 it was 80% of the rate of the previous year.

Although nominal average wages increased and amounted to 3,480 UAH in 2014, in 2015 it was 4,195 UAH, as a result of the rapid inflation of the national currency it sharply decreased in dollar terms and was 399 USD in 2014 and 229.3USD in 2017. However, there is a considerable heterogeneity and a large gap between the average and the minimum wages of Ukrainians, since the latter is more than twice as low and equaled 118.2 USD in 2017 and it equals 133.7 USD in 2018.

In Poland the minimum wage is 2,000 PLN, while in Ukraine since January 1, 2018 it has amounted to 3,723 UAH, or about 480 PLN. This means that an employee from Ukraine is ready, even having the qualifications, to perform technical work to get a minimum wage in Poland, which raises the problem of an outflow of minds. Due to high-skilled labour migration, the development of scientific and technological progress is hampered in Ukraine. Emigration of specialists in technical specialties leads to a decrease in the efficiency of the production process, so that the results of scientific and technical developments cease to be implemented. The main reasons why scientists are forced to leave scientific institutions include a very low salary, a sharp decline in the prestige of scientific work in the society, deterioration of conditions for adequate scientific activity or inability to fulfill themselves as scientists. The number of specialists who carry out research works in Ukraine has decreased by half during the last ten years, while the remaining 30% of scientists are actually conducting researchers ordered by foreign clients.

Migration of young people abroad is a very negative phenomenon in Ukraine. It can only be positive if these people start to return home from abroad. But for this pur-

pose, young people must be provided with proper social conditions in Ukraine. But, unfortunately, the state policy in no way aims to involve young people into the public life, start social programs and create conditions for their implementation. State is much more loyal with the pensioners who have privileges, get subsidies, pensions, while the youth is getting nothing. At present, in the state structures, all the key positions are held by the same working pensioners, while the university graduates cannot find jobs in their profession and they are forced to go abroad after graduation.

CONCLUSION.

Thus, the negative effects of intensification of labor migration in Ukraine, which cause violation of the requirements of The Concept of Sustainable Development of the state economy, are as follows:

1. Due to labor migration from Ukraine, there is a marked weakening of the national economy, as a competitive part of the population migrates abroad, which is a major factor in the socio-economic development of society.

2. Activation of migration processes leads to the destruction of families of migrant workers, if the period of staying abroad of one of its members reaches several years. Another negative phenomenon that leads to labor migration is the so-called "social" orphanhood of children, when the latter have to grow alone having their parents alive. Today, more than 200 thousand children of labour migrants are deprived of parental care. A survey conducted in February 2009 shows that 54.55% of those polled migrants left their children in Ukraine when going abroad for a work: among them 32.05% were 1-3-year old children; 20.51% were 7-12-year old children; 21.79% were 13-15-year old children. As a result, the first generation of migrants' children, who has been deprived of parental care, has grown in Ukraine.

3. Lack of skilled young professionals can be a problem for attracting investments into the country's economy.

4. The outflow of youth abroad reduces marriage indicators, undermines family relations, and leads to the destruction of Ukrainian young families.

Therefore, under the current rate of labor migration, the Government's adoption of the Concept of Human Resources Management aimed to regulate the employment process and ensure appropriate wages should be of top priority.

REFERENCES

- [1] The Strategy of Sustainable Development of Ukraine 2030 [Online]. Retrieved from: www.ua.undp.org
- [2] Labor Migration: Where Ukrainians go abroad and what they earn abroad [Online]. Retrieved from: <http://zmiya.com.ua>
- [3] Migration in Ukraine: Facts and Figures. International Organization for Migration. Representation in Ukraine [Online]. Retrieved from:

უკრაინაში ნარჩენების მართვის კონცეპტუალური საფუძვლები

CONCEPTUAL FRAMEWORK FOR THE WASTE MANAGEMENT IN UKRAINE

ირინა კოლოდიჩუკი,

ემ.კ., უფრ. მეცნ. თანამშრომელი,
უკრაინის მეცნიერებათა აკადემიის
მ. ი. დოლიშნევის სახელობის
რეგიონული კვლევების ინსტიტუტი, ლვოვი, უკრაინა

IRINA KOLODIICHUK,

PhD in Economics, senior researcher of regional
environmental policy and environmental
management department, SI "Institute of
Regional Research named after M. I. Dolishnyi
of the NAS of Ukraine», Lviv

ABSTRACT

The purpose of the article is to offer the author's vision of the waste management concept in Ukraine with the formulation of the basic principles of the efficient waste utilization system construction as the production resources. Insufficient capacity for the waste management, in view of the legislative, national and international constraints, which will only intensify over some time, will impede the economic development. The problems solution of these disproportions is solved in the context of territorial development, since the transportation of waste is slowed down by the economic component (there are significant transport costs) and the social component (there is a lack of the community acceptance of other territorial and administrative entities for the import of waste from the external, from the point of view of administrative-territorial boundaries, sources of their formations). The author's concept-phrase "territorially balanced waste management system" is suggested. The basic principles of the territorially-balanced waste management systems formation are determined.

Key words: management system, waste management, waste, principles, territorially balanced system, waste accumulation, utilization, disproportions, waste recycling.

ანოტაცია

სტატიაში ხაზგასმულია ნარჩენების მართვის კომპლექსური მიდგომის აუცილებლობა. ეს გეგვალდებულებს ნარჩენების მართვის გეგმის შემუშავებასა და რეალიზაციას, პრინციპის „დამჭურჭყიანებელი ინდის“ დაცვას, შესაბამისი ნორმატიულ - საკანონმდებლო ბაზის განვითარებას და ა.შ. ითითებულია უკრაინაში ნარჩენებთან მიმართებაში მიდგომის არსებული სისტემის მიუღებლობა. სტატიის მიზანია შემოთავაზებული იქნას უკრაინაში ნარჩენების გადამუშავების კონცეფციის ავტორისეული ხედვა, ნარჩენების გამოყენების ეფექტური სისტემის ძირითადი პრინციპების ფორმულირების საფუძვ-

ელზე. ნარჩენების უტილიზაციის არასაკმარისი სიმძლავრეები, აფერხებენ ეკონომიკურ განვითარებას. აღნიშნული დისპროპორციების გადაწყდება ტერიტორიული განვითარების კონტექსტში. შემოთავაზებულია ავტორისეული ცნება „ნარჩენების მართვის ტერიტორიულ-დაბალანსებული სისტემა“. განსაზღვრულია ნარჩენების მართვის ტერიტორიულ-დაბალანსებული სისტემის ფორმირების ძირითადი პრინციპები.

საკვანძო სიტყვები: მართვის სისტემა, ნარჩენები, პრინციპები, ნარჩენების დაგროვება, უტილიზაცია, დისპროპორცია.

ВВЕДЕНИЕ

Современный этап, характеризующийся безудержным, всеобъемлющим ростом объемов образования отходов и сложностью в обеспечении необходимых утилизационных мощностей, заставил очередной раз кардинально пересмотреть отношение к генерированию отходов производства и потребления. Новый подход заключается в обеспечении комплексного управления отходами, обязывает разработать и реализовать соответствующие планы, основанные на иерархии управления отходами, реализации принципа «загрязнитель платит», требованиях возмещения расходов на удаление отходов их владельцем, предыдущим владельцем или лицом, которое производит товар, используя отходы как вторичное сырье (Рамочная Директива отходов 2008/98 / ЕС [1]). В развитых европейских странах уже немало сделано в этом направлении, а главное - налажен и постоянно совершенствуется новый способ общественного бытия в сфере обращения с отходами, в Украине же прослеживается своеобразный «вакуум» по практической реализации задекларированных в отечественном законодательстве положений, которые отражают, в частности, и современные взгляды на эти процессы.

Проблематика обращения с отходами всегда была в центре внимания отечественных исследователей, среди которых: Берлинг Г. С. [2], Горобец А. В. [3], Игнатенко А. П. [4], Самойлик Н. С. [5], Хижнякова Н. А. [6], Сиволап А.В. [7], Руденко А. В. [8], Довга Т. Н. [9], Пыльпив Н. И. [10], Мищенко В. С. [11] и др. Однако в Украине до сих пор остается открытым вопрос - как превратить отходы из проблемы на ресурс, а, следовательно, вернуть их в цикл производства.

Цель статьи - предложить авторское видение концепции обращения с отходами в Украине с формулировкой основных принципов построения эффективной системы использования отходов в качестве ресурсов производства.

Формирование и развитие теоретико-методологического и методического обеспечения системы управления отходами в Украине находится в активной фазе своего становления. Решение проблем обеспечения безопасного уровня окружающей среды и жизнедеятельности тесно коррелирует с процессами реформирования административно-территориального устройства страны. Логично, что современная система управления вносит коррективы в традиционную систему обращения с отходами, активизирует процессы переработки (обработки) отходов, модифицирует представление о принципах, границы полномочий и ответственности субъектов управления отходами.

Неотъемлемым продуктом социально-экономического развития являются отходы промышленного и бытового происхождения, объемы образования которых прямопропорциональны масштабам экономического развития и численности домохозяйств в пределах территориально-административных образований. Будучи продуктом экономического роста, отходы выступают также и его сдерживающим фактором, поскольку отсутствие действенной системы управления отходами вызывает дисбалансы между производством и утилизацией побочных продуктов производства и отходов. Система обращения с отходами в Украине ориентирована исключительно на решение вопросов природоохранного характера, что явно ограничивает ее возможности в направлении минимизации потоков отходов. Статистические данные свидетельствуют, что концентрация промышленных отходов в специально отведенных местах или объектах оценена в 13,27 млрд т. Около 94 % бытовых отходов размещено на полигонах и свалках, которых по состоянию на 2016 год в Украине насчитывалось 5470 единиц, из них 305 (5,6 %) перегружены, а 1646 единиц (30 %) не соответствуют нормам экологической безопасности.

Наряду с этим, ежегодно образуется более 27 тыс. несанкционированных свалок [12]. Ежегодное увеличение отходов на одного человека составляет 4-6%, что в 3 раза превышает скорость роста населения. Площадь под полигонами и несанкционированными свалками превышает площадь объектов природно-заповедного фонда.

Экономический рост Украины, несомненно, обострит проблему обращения с отходами, поскольку их количество будет прямопропорционально расти. Мощность системы, согласно принципу лимитирующего фактора, определяется параметрами самого слабого ее элемента. Недостаточные мощности по утилизации отходов, учитывая законодательные национальные и международные ограничения, которые со временем будут только усиливаться, способствуют сдерживанию экономического развития. Поэтому решение проблемы несоответствия экономического потенциала и утилизационных мощностей в Украине носит системный характер и требует территориально-сбалансированного подхода к развитию генераторов отходов и утилизационных мощностей территорий. Рассмотрение этой проблемы через призму территориального развития вызвано необходимостью экономически эффективного обращения с отходами без лишних логистических затрат на их перемещение. При этом возможным вариантом является создание утилизационных мощностей, которые консолидируют отходы от территориально приближенных источников их образования.

С другой стороны, утилизационные мощности без надлежащей загрузки сырьем ухудшат показатели экономической эффективности и снижат окупаемость инвестиционных ресурсов. Поэтому дилемма между пропорциональным социально-экономическим развитием и обеспечением утилизации его продуктов является комплексной проблемой, касающейся как многогранных экономических вопросов, так и социального и экологического развития территорий.

Рассмотрение утилизации отходов через призму их повторного использования в качестве сырья, создаст условия для повышения эффективности основного производства и будет способствовать решению экологических проблем территориального развития. Создание инвестиционно привлекательных условий для строительства высокотехнологичных мощностей для переработки отходов является одним из условий решения этой проблемы. Таким образом, основой социально-экономического развития является сбалансированность между параметрическими характеристиками

генераторов отходов и потенциалом утилизационных мощностей в пределах отдельных территорий

Прямпропорциональная зависимость между динамикой социально-экономического развития и накоплением отходов требует адекватных систем управления. Дисбалансы в генерации и утилизации отходов при недостаточных утилизационных мощностях приведут к их накоплению с соответствующими негативными последствиями (особенно экологическими), а при лишней утилизационных мощностях без надлежащего сырьевого обеспечения - негативные экономические последствия. Очевидно, что сегодня в Украине говорить об избыточных утилизационных мощностях неуместно. Однако опыт отдельных европейских стран свидетельствует о негативных экономических последствиях недогрузки утилизационных мощностей, что заставляет, например, шведские мусороперерабатывающие предприятия импортировать отходы из других европейских стран. На сегодня в Швеции приоритетом выступает не утилизация мусора, а его переработка и страна перерабатывает 99 % своих отходов и ежегодно импортирует около 700 тыс. т мусора из других стран.

Любое теоретическое исследование требует уточнения понятийного аппарата, то есть терминов и понятий, обозначающих его. Решение проблем выше указанных диспропорций реализуется в контексте территориального развития, поскольку перемещение отходов тормозится экономической составляющей (имеют место значительные транспортные расходы) и социальной составляющей (существует невосприятие общин других территориально-административных образований завоза отходов от внешних, с точки зрения административно-территориальных границ, источников их образования). Итак, по мнению автора, территориально-сбалансированные системы управления отходами - это меры воздействия управляющего звена очерченной системы на управляемую для обеспечения пропорциональности между генерацией и утилизацией отходов в пределах территориально-административных образований. Под территориально-сбалансированной системой понимается совокупность элементов территориально-административного образования, связанных между собой функциональными, информационными, финансовыми связями, и характеризуясь структурной и организационной целостностью обеспечивают пропорциональное развитие за счет согласованных параметров взаимодействия между собой.

Методологической основой исследования выступают концептуальные подходы и механизм обеспече-

ния территориально-сбалансированного обращения с отходами. Это основное и исходное положение предусматривает поиск подходящего методологического инструментария, охватывает систему научных принципов, форм и способов исследовательской деятельности. Современная методология как учение о правилах мышления в создании теории науки имеет четырехуровневую структуру. Различают фундаментальные (философские), общенаучные принципы, составляющие собственно методологию, конкретнаучные принципы, которые имеют место в основе отраслевой теории, и систему конкретных методов и техник, применяемых для решения специальных исследовательских задач [13]. Методология научного исследования анализирует методы и средства познания, которые используют ученые как на эмпирической, так и на теоретической стадии научного исследования.

Итак, для выражения теоретических предпосылок внедрения рециркуляционных инноваций необходимо выявить основные принципы формирования территориально-сбалансированных систем управления отходами и первый основополагающий принцип - это принцип научности, который требует использования результатов фундаментальных и прикладных исследований в научном обосновании законодательных инициатив и реализации заданных функций в сфере обращения с отходами. Создание научного продукта требует соответствующих объемов финансирования, и в конечном итоге этот продукт должен иметь четкую форму и содержание на уровне эмпирических моделей.

Не менее важным в сравнении с предыдущим является принцип системности, который предусматривает пространственно-временное рассмотрение всех составляющих элементов генерирования и восстановления отходов во взаимосвязи и взаимозависимости. Системный подход является основополагающим принципом, который прямо или косвенно должен быть в основе формулировки всех составляющих принципов и концептуальных положений экологической доктрины территориально-сбалансированного развития.

Принцип экологизации социально-экономической среды предусматривает создание институциональных условий для формирования экологической культуры как в системе генерирования, так и в процессе утилизации отходов. Пропаганда экологически безопасных технологий производства продукции, внедрение эффективных схем обращения с отходами, создание законодательного поля для административного воздействия и сервисного обеспечения всех участников социально-э-

кономических отношений – все это меры указанного принципа.

Принцип устойчивого развития предполагает учет потребностей будущих поколений и сохранение благоприятных условий среды их обитания. Для обеспечения устойчивого развития ключевым является принцип формирования экологического сознания людей, базируется как на собственном поведении, так и пропаганде «экологической культуры» среди окружающих. Процесс формирования сознания - это длительное комплексное воздействие на человека учебно-воспитательными, культурными, пропагандистскими и другими мерами, которые определяют определенную модель поведения в будущем. Экологически сознательный человек как в профессиональной, так и личной жизни своими действиями будет обеспечивать устойчивое развитие человечества, а экологизация жизни сделает ее комфортней.

Соответственно, следующим является принцип социальной ответственности производителя. Латентность технологии и стремление максимизировать прибыль в современных производственных системах часто является побудительным мотивом для использования вредных компонентов и материалов в производстве продукции. Модель поведения производителя определяется также степенью административного воздействия на нарушение нормативов по содержанию веществ и технических регламентов. Очевидно, что лояльность штрафных санкций контролирующих органов Украины мотивирует производителя к нарушению экологического законодательства, поскольку экономические выгоды на порядок превышают суммы штрафов. Поэтому наряду с формированием экологического сознания производителя значительная роль в формировании его социальной ответственности принадлежит государственным институтам.

Принцип реализации целевой функции системы предусматривает получение экономических выгод от обращения с отходами, позиционирует их как сырье для рециркуляционных процессов в производственных системах, а также социальных эффектов - от повышения экологической безопасности жизнедеятельности. Все этапы генерирования и утилизации отходов должны осуществляться на основе проектных решений с четко определенной конечной целью. Проявление синергетики эффекта имеет место в повышении экономической эффективности за счет использования более дешевого сырья, а также в уменьшении загрязнения окружающей среды, что способствует усилению социального эффекта.

Одним из важнейших принципов системы управления отходами является порядок оценки экологических последствий через призму причинно-следственных связей. Принцип причинно-следственной оценки экологических последствий предполагает использование метода прогнозирования экологической ситуации в результате реализации различных экономических сценариев.

Процессным аспектом в реализации политики обращения с отходами является определение источников финансирования, поэтому справедливым подходом будет принцип «загрязнитель платит». Ответственность генератора отходов за экологические последствия реализации своих функций должна иметь денежное выражение и на основе экономических стимулов и штрафных санкций можно влиять на качественные и количественные параметры образования отходов.

Технологические схемы обращения с отходами должны быть построены на принципе разумной достаточности относительно глубины их утилизации. Обеспечение нейтрального воздействия на окружающую среду является завершающим этапом в системе утилизации отходов и дальнейшие операции с ними нецелесообразны с экономической точки зрения. Поэтому накопления экологически безопасных отходов в санкционированных местах допускаются с позиций экономической нецелесообразности их дальнейшей утилизации, но вопрос безопасности при этом является доминирующим.

Существующие технологии обращения с отходами предусматривают альтернативность их переработки. Это могут быть технологии сжигания для получения тепловой энергии, технологии производства строительных материалов, технологии извлечения отдельных компонентов из массива отходов и тому подобное. Поэтому принцип многовариантности должен основываться на технико-экономических обоснованиях и не отрицать, а наоборот дополнять альтернативные направления использования отходов, используя при этом инновационные достижения научно-технического прогресса.

Технико-экономическое обоснование проектов утилизации отходов будет определять следующий основополагающий принцип - принцип приближенности мест утилизации отходов к источникам их образования. Территориально-сбалансированное развитие предполагает максимальную пространственную локализацию системы «генерация - утилизация отходов», что объясняется экономическими и социальными

аспектами. Экономическая составляющая включает весомые, прежде всего, транспортные расходы, которые растут прямо пропорционально удаленности мест образования от мест переработки отходов. К этому следует также добавить экологические риски в процессе перевозки или промежуточной перевалки отходов на пути к конечным пунктам их доставки. Не менее важной составляющей в определении принципа приближенности являются социальные вопросы, вызванные категорическим неприятием общин других административно-территориальных образований завоза отходов от внешних, с точки зрения административно-территориальных границ, источников их образований. При этом социальный аспект этого принципа актуализируется в условиях реализации административно-территориальной реформы в Украине, следствием которой должна быть децентрализация и

расширение полномочий общин в принятии управленческих решений.

К указанным принципам можем также отнести принципы гармонизации утилизационных мощностей, логистических потоков, принципы окупаемости, ответственности и т.д. [14].

Таким образом, определяя основные принципы формирования территориально-сбалансированных систем управления отходами, мы выражаем свои убеждения, лежащие в основе определенной совокупности фактов, которые в дальнейшем трансформируются в соответствующую конкретную методологию. В характеристике отраслевых систем принципы отражают те существенные составляющие, которые отвечают за правильное, на наш взгляд, функционирование системы, без которых она не выполняла бы своего целевого назначения.

REFERENCES

- [1] Directive 2008/98/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on waste and repealing certain Directives. URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/>
- [2] Берлінг Р. З. Проблеми функціонування системи управління відходами в Україні і шляхи її вдосконалення. Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2006. – № 552. – С. 344–349.
- [3] Горобець О. В. Напрями удосконалення управління поводженням з відходами в Україні [Електронний ресурс]. Економіка. Управління. Інновації. – 2013. – № 1.
- [4] Ігнатенко О. П. Інвестиційне значення побутових відходів у сфері благоустрою населених пунктів. Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн. – Київ : ДКС Центр, 2014. – № 11. – С. 139–143.
- [5] Самойлік М. С. Економічна модель розвитку сфери поводження з твердими відходами регіону з урахуванням екологічних факторів. Вісник Полтавської державної аграрної академії. - 2014. - № 1. - С. 82-87.
- [6] Хижнякова Н. О. Обґрунтування проектів комплексного перероблення побутових відходів. Вісник Національного Ун-ту «Львівська політехніка». Логістика. – 2003.- № 472.– С. 522-526.
- [7] Сиволап А. В. Регулирование потока ТБО. Экономика и управление. - 2005.- № 4-5. – С.99-104.
- [8] Руденко О. В. Відходи гірничо-збагачувального виробництва: особливості при визнанні їх об'єктом обліку. Європейський вектор економічного розвитку. - 2011. - № 1 (10). – С. 202-207.
- [9] Довга Т. М. Основні тенденції та закономірності утворення і переробки твердих побутових відходів в Україні. Електронне фахове видання «Ефективна економіка». - 2012. - № 10.
- [10] Пилипів Н. І. Економічна сутність та класифікація відходів для відображення їх в обліку на деревообробних підприємствах. Вісник ЖДТУ. – 2010. – № 3 (53). – С. 201–205.
- [11] Міщенко В. С. Удосконалення системи класифікації відходів і засади українського LIST OF WASTES. Екологія и промышленность. - 2011. - № 2. - С. 107-111.
- [12] Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року; Розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.-rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>
- [13] Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : підручник. – [3-е вид., стер.]. – К. : Знання-Прес, 2003. – 295 с.
- [14] Колодійчук І. А. Зasadничі принципи формування системи управління відходами. Регіональна економіка. – 2017. - № 2(84). – С. 80-88.

სწავლის „სახება“ და „იმიჯი“ შესაბამისობა - შედარებითი ასპექტი

CONCEPTS «WAY» AND «IMAGE»: CONVENIENT AND COMPARATIVE ASPECT

ალინა ვოლიკი,

ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის
ეროვნული უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
ჟურნალისტიკის ინსტიტუტი,
კიევი, უკრაინა

ALINA VOLYK

Ph.D. student
Institute of Journalism
Kyiv National Taras Shevchenko University
Kyiv, Ukraine

ABSTRACT

The article presents a research on the comparative analysis of the concepts of “vision” and “image”, the general and distinctive features of these concepts are identified on the basis of previous scientific research. It is proved that despite a great number of common between the “vision” and “image”, it is impossible to identify them fully. “Vision” is related to “image”, which contributes to the disclosure of its essence as a social phenomenon, but “vision” is a journalistic category, it is the object of research of a much wider spectrum of sciences than image, and image is a technology of advertising and public relations. That is, the image is a tool of PR-workers and PR-technologists, while the vision is of journalists and publicists. It is concluded that the image is a specially formed category, which is based on the existing form. The vision can change with the image, can be improved and directed in the required direction, but its priority is a constant characteristic and one of the main differences.

Keywords: vision, image, publicistic vision, positive image, PR-tool.

ანოტაცია

სტატიაში წარმოდგენილია კვლევა შედარებითი ანალიზის საფუძველზე ცნებების „სახება“ და „იმიჯი“. ადრე განხორციელებული კვლევების საფუძველზე განსაზღვრულია აღნიშნული ცნებების საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები. დასაბუთებულია, რომ მიუხედავად ბევრი საერთოსი „სახებასა“ და „იმიჯს“ შორის, მათი სრულად გაიგივება შეუძლებელია. „სახება“ წარმოადგენს ნათესაურ ცნებას „იმიჯთან“ მიმართებაში, რომელიც ხსნის მის, როგორც სოციალური მოვლენის, არსს. ამავე დროს, ცნება „სახება“ - პუბლიცისტური კატეგორიაა, ის წარმოადგენს მეცნიერების უფრო ფართე სპექტრის კვლევის ობიექტს, ვიდრე „იმიჯი“, ხოლო „იმიჯი“ წარმოადგენს რეკლამისა და პიარის ობიექტს. ანუ „იმიჯი“ არის პიარმოქმნის და პიარტექნოლოგიების

ინსტრუმენტი, მაშინ როცა „სახება“ ჟურნალისტებისა და პუბლიცისტების ინსტრუმენტია. გაკეთებულია დასკვნა, რომ იმიჯი სპეციალურად ფორმირებული კატეგორიაა, რომელიც ეფუძნება არსებულ სახეს. „სახება“ შეიძლება იცვლებოდეს „იმიჯთან“ ერთად, უმჯობესდებოდეს და მიემართებოდეს საჭირო მიმართულებით.

საკვანძო სიტყვები: „სახება“, „იმიჯი“, პუბლიცისტური სახება, პოზიტიური იმიჯი, პიარ ინსტრუმენტი

INTRODUCTION

The modern state of development of society is characterized by enhanced informatization of all spheres of its existence. The quantity and quality of communications are continuously growing, a significant number of people are attracted to the communication process, the relationship between individual communications becomes close, the effect of communications increases, the network of which has reached global scales. The growth of communications opens up new opportunities that free people from certain restrictions, social control systems and coercion, create new principles of personal representation. In these processes, the key role is played by the media, which play the role of active distributors of socially important information, that is, social communicators.

An important feature of the media and publicistic image is the formation of subjective opinion and influence on the reader. Despite this, today the process of scientific research on the concept of “vision” is unfairly suspended. To our mind, this is due to the intensification of the development of electronic and digital media, the numerical superiority of informational genres of journalism over analytical and, moreover, artistic and journalistic, tendency to reduce the size of journalistic texts and the news media in general. The concept of “image” comes to the fore. Speaking about it, the image of a public person, a

politician or a company comes to mind for the first, also as mentioning famous people whom we often read about or watch on TV. The vision, on the contrary, is associated with an abstract concept, which is impossible to see, hear, or feel. Although the vision and image are interrelated and cannot be completely separated, there are substantial differences that should be taken into account. It is necessary to clarify the division between these concepts, necessary to determine the essence of their definitions and to analyze common and distinctive features.

ANALYSIS OF RESEARCH AND PUBLICATIONS. Starting from ancient times, the whole galaxy of thinkers and scientists in philosophy (Parmenides, Xenophon, Plato, Aristotle, Sextus Empiric, Aurelius Augustine, I. Kant, V. von Humboldt, B. Russell, etc.) dealt with the problem of imagery, in literary criticism (M Bakhtin, P. Paliyevsky, V. Kozhinov, V. Zhirmunsky, B. Tomashovsky, I. Volkov, M. Khrapchenko, A. Losev, A. Galich, M. Kotsyubinsky, G. Welles, A. Warren, etc.) , in linguistics (A. Potebnya, M. Bakhtin, V. Vinogradov, S. Mezenin, V. Maslova, A. Morokhovsky, etc.). The active study of the concept of “vision” precisely as a publicistic category began in the sixties of the twentieth century. Obviously, the term artistic vision could not be applied in the research of non-artistic material, and the notion of a publicistic vision was introduced into scientific circulation. The specificity of the formation in publicism in different degrees and at different times was investigated by I. Arkhipov, I. Eventov, J. Elsberg, V. Zdroviega, 3. Nester, M. Stuflyayeva, who found out the general and excellent in artistic and journalistic reflection of reality. Researchers emphasize the signs and functions of artistic and publicistic visions , analyze the function and place of the author in the process of the formation of these visions , consider documentalism and subjectivity as their main features.

The research of the concept of “image” in the post-Soviet space began in the mid-seventies of the twentieth century, when discussions on the concept “vision” were already actively conducted. Among the scientists involved in image formation we can name such scientists as V. Bebik, I. Slisarenko, Y. Palekh, V. Koroliok, G. Pocheptsov. The highlighting of various aspects of theoretical and practical issues in modern conditions is carried out in the publications of O. Gritsenko, A. Kovalchuk, A. Moskalenko, V. Shepel, O. Nekrasova. The issues of forming a positive image of the organization are reflected in the researches of L. Brown, E. Kiyanita, the image of a person - in the works of A. Pelykh, T. Kizilova.

PURPOSE OF THE RESEARCH. To identify and analyze the common and distinctive features of the con-

cepts of “vision” and “image” on the basis of available scientific studies and researches.

The main research material. Ukrainian word “vision” corresponds the ancient Greek “eidos” (species), German “bild”, French “image”, English “image, picture”, Polish “obraz” [1, p. 115]. The term “vision” in a wide sense means a reflection of the external world in a person’s mind or a specific sensual idea of something [2, p. 178]. In the narrow sense, the concept of “vision” is identified with an artistic vision, highlighting it as a separate element of a work of art or as a given means (symbol) displaying the content of a work of art [3, p. 93]. According to the Ukrainian language dictionaries , the vision— is a specifically sensual form of reflecting reality specifically for literature and art [4, p. 560]. The literary critic A. Galich in his work Theory of Literature calls the vision a specific form of reflection of reality in art. The scientist clearly distinguishes the artistic vision from those “forms of the representation , which are used, on the one hand, in science, on the other - in the everyday-practical sphere of human activity”. That is, the vision, according to A. Galich, is an artistic and literary category, “a specific form of being of an artistic work as a whole and all its constituent elements in particular” [5, p. 134].

The main criteria of the vision are the emotional sensuality and imagination of the subject of influence. V. Zdroviega calls the vision, reproduced in the presentation, emotionally colored, subject-specific (that is, sensually visual) basic unit of the presentation of reality [6, p. 17-20]. The scientist believes that the image is the subject’s reaction to a specific event, which is caused by the presentation and emotional sensuality of the individual. The researcher of visual communication A. Berger calls the product of imagination the vision. “Imagination refers to mental processes, and the vision (in our understanding) is achievable and material” [7, p. 71].

The modern journalise researcher V. Gridchin writes about the imaginary origin with an emphasis on the character and objectivity of the vision, calling it information that is created in the imagination by decoding signs and symbols. V. Gridchina notes that images are not only the subject of human imagination, but also the need of each person, because images are capable to unite a large number of people into a single organism (group, audience, public, etc.). A vision is an abstract concept that cannot be seen, heard or felt. The researcher notes that all abstract concepts (the names themselves) in the language have an objective origin (from a certain real object) [8, p. 277-284]. The opinion about objectivity and at the same time subjectivity, which is based on the individuality and im-

agination of a person, is also confirmed by V. Glazychev. The scientist notes that the vision is “something subjective, ideal, that does not exist without a connection with its material basis - the object of reflection” [9].

So, scientists speak of simultaneous objectivity (objectivity) and the subjectivity of the vision: “The vision is objective in its source and subjective in the form of its existence” [10, p. 396]. Indeed, the appearance of a vision can be stimulated by any reality of the environment, it exists without regard to a human being, that is, objectively, and a vision is formed in the mind of man, which determines his subjective character. The subjectivity of the vision will obviously depend on such factors as the background knowledge of the person, his social status (age, level of education, culture, profession), tastes, conditions under which the vision is created, and so on. The character of the vision is also attributed to social norms adopted in society, formed by value orientations, ideology, and fashion. The subjectivity of the vision lies in the choice of precisely that source and object, which can potentially become a vision [11, p. 44].

However, apart from social indicators and value orientations, the moment of reflection of the object’s direct influence on the human sense organs is also important for the vision formation. That is, in the process of formation, not only imagination plays an important role, but also the moment of impact on the subject. This is the main difference between the concepts of “vision” and “image”, because “image” can exist relatively independently of the situation of the object’s perception.

Since the vision is viewed through the prism of various sciences, each of which has formed its own approaches to the study of the formation of imaginary, there is a definite identification and interchangeability of the concepts “vision” and “image”.

In general, researchers agree that the image is an artificial imitation or representation of the external form of an object, especially a person. The image is purposefully shaped in the mass consciousness through advertising or propaganda. Being translated from the English language, the concept of “image” means “image” and “appearance.” If we take into account the Latin origin, the word “imago” translates more widely - as “image”, “picture”, “imitation”, “reflection”. Therefore, the image is an indicator of the external characteristics of the individual, institution, organization, public institutions and the like. Despite the fact that the opinions of researchers on the interpretation of the concepts of “vision” and “image” differ, the majority of scientists call image an integral part of the vision.

So, I. Alekhina confirms that image is a certain vision that a person represents to the world, a kind of self-presentation for others. According to the researcher, the main components of the image are reputation and the achievement of their own goals [12, p. 185]. Y. Bidzilya gives a definition of the image even more generalized: image - “purposefully formed through communication (media, advertising technologies, other ways of communication) the vision of someone (for example, politics) or something (company, enterprise, product” [13 p. 42]. T. Bilyk adds that this “synthetic, integrative image that takes shape in the minds of people in relation to a particular person, organization or other social object contains a significant amount of emotionally colored information about the object of perception and encourages certain social behavior” [14 ,16]. About the “image” as “the vision is written in the Academic dictionary of the Ukrainian language. An image in a dictionary is a public opinion, a concept about someone or something, a reputation, a vision, as well as a vision of a person (including its appearance and behavior) aimed at shaping public opinion or understanding about it [4, p. 295]. “The vision of the company, goods and services that ensures its position in the market”- calls the image S. Morozov [15, p. 221].

The tendency of the formation of the concept of “image” through the prism of “vision” traces not only in imageology, but also in other sciences.

In psychology, image is a kind of vision formed in the mass consciousness, which has the character of a stereotype and a strong emotional coloring [16, p. 49]. The components of the image are interpersonal relationships, the performed roles, the individual characteristics of the carrier (external and internal), the subjective perception of the recipients [17].

In sociology, image refers to the vision of those social objects, phenomena, processes, institutions, individuals who are in individual and social consciousness and determine the appropriate attitude towards them. Image is a means of perception and knowledge of social reality, so it helps to navigate in the world of social relations, to improve the behavior and interaction of the subjects of social interaction. Sociology as a science studies the combined image of social groups and social institutions. When analyzing the image, the sociocultural factors of its functioning come to the fore. In the form of the object of research, the image of a family, politicians, creative intelligentsy, entrepreneurs, a modern state, a city is distinguished. Often the image phenomenon is considered in the paradigm of sociology of management, and the image of an organization becomes a means of influencing social behavior [18].

Considering the definition of “image” through the prism of “vision”, we can conclude that the common features for these concepts are strong emotional coloring, direct dependence on the consciousness and imagination of the subject of influence, social indicators and socio-cultural factors (form consciousness, imagination, human behavior). The process of forming a “vision” and “image” is not an instantaneous response to an impact and is not a snapshot of reality — it is a complex, dynamic process unfolding in time and a process in which the reflection becomes more and more adequate to the subject of reflection. Despite the duration of the process, it is active and can be considered as a special kind of activity.

According to the researcher A. Blazhnova, the image is the vision of the need created by artistic means [19, p. 67]. The author refers to the philosophical and artistic commencement of the concept “vision”, since for a long time the vision was considered to be just a gnoseological and artistic category. Despite the priority of the appearance of the vision and its fundamental position in the structure of the image, the image also has an artistic nature. In addition, methods are a tool in building any image.

Despite the abundance of the common between “vision” and “image”, it is impossible to fully identify them. “Vision” is a relative concept in relation to “image”, which contributes to the disclosure of its essence as a social phenomenon. For this reason, the researchers, first defining the image as a vision, began to talk about “image perception” [20, p. 96]. But the image is the result of the perception of the vision: as a vision, it does not belong to the object of perception, but is formed in the consciousness of the subjects of perception.

It should be noted that in addition to the definitions of “image” through the prism of “vision”, in the scientific literature there is an interpretation of “image” as a result of identification with the concepts of “stereotype” and “reputation”. That is often repeated is called “stereotype”, “it has become commonplace, generally accepted and adhered to, which is imitated in its activities” [4, p. 689]. In our opinion, “image” and “stereotype” are not identical concepts, because stereotype is often formed spontaneously and has functions different from image, stereotype summarizes phenomena, simplifying or hypertrophying them, and image “fixes first of all their differences between themselves, contrasts them each other” [14, p. 12-19.]. In addition, the image is more flexible and mobile than the stereotype, since the latter is a “formula of the phenomenon that remains unchanged for a long time” [21, p. 64-67].

“Reputation” is considered as “a general opinion that has developed about an individual person, group, group of people” [15, p. 498], as “public opinion about someone, anything” [4, p. 512]. T. Bilyk notes that the term “reputation” necessarily carries the acquired assessment, analysis of advantages and disadvantages, while image is “the expressive side of the image, it can be evaluated, but assessment is not a mandatory element” [14, p. 13]. In our opinion, the “image” and “reputation” have generally different grounds. Take for example the company as an object. The image of the company is the impression that it makes on customers, what associations it evokes. Reputation - a set of thoughts about the advantages and disadvantages of the company, usually forms in its internal circles and among business partners. That is, image is a vision created for the public, and reputation is born among professionals.

Having considered the definitions of the concept “image”, we conclude that image is a specially formed category based on the existing form. The vision can change with the image, be improved and directed in the required direction, but its priority is a constant characteristic and the main difference.

Researcher I. Kabardinskaya cites the so-called “passport” of the image, which reveals its characteristic features:

The fundamental property of the image is its expediency. In the image there is nothing successful or unsuccessful in itself. In the image it is successful that it expediently ensures the progress towards the goal.

Image projectivity: economic feasibility; the ability to plan, organize, manage, control - that is the compliance of image to the criteria of practical management; image reliability - shows whether it will fulfill its purpose with an acceptable risk; social and cultural feasibility of the image - if it does not contradict the deep traditions of the society; image recognition - whether the message is associated with a specific organization in the public mind.

3. Reflecting the needs of the public in the image. Does the image express the common explicit and hidden needs of the target audience in a single artistic creation, artistic image?

4. Credibility to image. Does it possess sincerity, so appealing to the public, that it can speculate any details, or the image of the directive itself speaks for itself and its ability to manipulation becomes apparent [22] ?

So, it can be noted that the image is a purposefully created vision-stereotype that has values that are relevant to the object of impact. Image performs two important functions. First of all , it has significance, that is, it serves as a symbolic designation of an organization or a person;

for the second, the image accumulates social energy and is able to motivate to certain actions. And the main task of the image is to form a positive attitude towards someone or something. If a positive attitude is formed, its result is trust, which hence high marks and a confident choice. Such is the psychological chain that is generated by a positive attitude. In addition, a positive image, as a rule, contributes to the enhancement of social prestige, and, accordingly, authority and influence. A positive image is an important factor in a high rating, which is very important in an intense diversity of public information activities.

The formation of a positive attitude to the subject or phenomenon is the main purpose of the image. Rarely enough, in order to achieve the goals, it is necessary to form precisely the negative attitude of the subject of influence to a specific object. This is another difference between “vision” and “image”: a formed vision can be both positive and negative, and the image - mostly positive. This is due to the fact that the image is a technology of advertising and public relations, and the main function of such specialized agencies is the formation of exactly the positive attitude of potential customers to the customer’s brand. In the vision, this is a more journalistic category, it is the object of study of a much wider spectrum of sciences than image. In most cases, the image is not a targeted advertising technology, and the process of its creation depends mostly on the social orientations of the subjects of influence and socio-cultural factors in general. That is, the image is a tool of PR-workers and PR-technologists, and the vision is a tool of journalists and publicists.

So, having considered various approaches to the interpretation of the “vision” and “image” and having de-

termined their functions and attributes, we identified the common and the different between these concepts. Common features are:

1. Substance
2. Emotional coloring (based on the emotional component)
3. Dependence on the imagination of the subject of influence
4. Dynamic and active of development
5. Artistic means as a tool for the formation of these concepts
6. The main goal - the impact on the subject.

Distinctive features are:

1. Vision- primary, image - the result of image perception
2. Image - an artificially created category, an vision- the result of a long process and the influence of socio-cultural factors.
3. The purpose of the image, as a rule, is a positive attitude to the object, the vision can be both negative and positive
4. The vision is a publicistic category, the image is advertising, that is, the image is a tool of PR workers and PR technologists, while the image is of journalists and publicists.

That is, there is more in common between these concepts than differences. In our opinion, the main difference is the sphere of using “vision” and image ”and mechanisms of their formation, because image is an artificially created category, and vision is the result of a long process and the influence of natural factors.

REFERENCE

- [1]. **Kovaliv, Yu.** (2007). Literaturoznavcha entsyklopediia: u dvokh tomakh [Encyclopedia of Literature: in two volumes]. Kyiv: Akademiia [in Ukrainian].
- [2]. **Mykhailenko, V.** (2013). Teoriia tvoru y tekstu [Theory of work and text]. Kyiv: Palyvoda A. V. [in Ukrainian].
- [3]. **Borev, Yu.** (1975). Estetika [Aesthetics]. Moscow: Politizdat [in Russian].
- [4]. Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language: in eleven volumes] (1974). I. K. Bilodid (Ed.). Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
- [5]. **Halych, O.** (2008). Teoriia literatury [Theory of literature]. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].
- [6]. **Zdoroveha, V.** (2013). Pryroda i spetsyfika obrazu v zhurnalistytsi [The nature and specificity of the image in journalism]. Visnyk Lvivskoho universytetu: Serii zhurnalistyka, 26, 17-20 [in Ukrainian].
- [7]. **Berger, A.** (2005). Videt – znachit verit. Vvedeniye v zritelnyuyu kommunikatsiyu [Seeing is believing. Introduction to visual communication]. Moscow: Viliams [in Russian].
- [8]. **Hrydchyna, V.** (2008). Pryroda obrazu [Nature of the image]. Uchenyye zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo: Seriya Filologiya. Sotsialnaya kommunikatsiya, 21 (60), 277-284 [in Ukrainian].
- [9]. **Glazychev, V. Sem shagov k gorodu budushchogo** [Seven steps to the city of the future]. Retrieved from http://www.glazychev.ru/habitations&cities/2006_7_shag.htm [in Russian].

- [10]. **Kondakov, N.** (1975). Logicheskiy slovar-spravochnik: 2-e izdaniye [Logical Reference Dictionary: 2nd Edition]. Moscow: Nauka [in Russian].
- [11]. **Braha, I.** (2002). Movna reprezentatsiia obrazu derzhavy u presi Ukrainy (kinets 1970-kh - pochatok 2000-kh rokiv) [Language representation of the image of the state in the Ukrainian press (late 1970s-early 2000s)]. Dys. kand. filol. Nauk. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi linhvistychnyi universytet [in Ukrainian].
- [12]. **Alokhina, I.** (2001). Imidzh i etyket dilovoi liudyny [Image and etiquette of business man]. Moscow: Sprava [in Ukrainian].
- [13]. **Tiahunova, N.** (2013). Metodychni zasady formuvannia imidzhu vyshchykh navchalnykh zakladiv [Methodical principles of formation of the image of higher educational establishments]. Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, 42, 432–435 [in Ukrainian].
- [14]. **Bilyk, T.** (2011). Kontseptualnyi prostir poniattia «imidzh» u psikhologichnii literaturi [Conceptual space of the concept of «image» in psychological literature]. Psikhologichni perspektyvy, Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, In-t sots. ta polit. psikhologii APN Ukrainy, Lutsk, 17, 12–19 [in Ukrainian].
- [15]. **Morozov, S.** (2000). Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign words]. Kyiv: Nauk. Dumka [in Ukrainian].
- [16]. Psikhologicheskii slovar [Psychological dictionary]. (1996). V. P. Zinchenko. B. G. Meshcheryakova (Ed.). Moscow: Nauka [in Russian].
- [17]. **Spicheva D.** Fenomen imidzha v sovremennykh nauchnykh issledovaniyakh [The phenomenon of image in modern scientific research]. Retrieved from <http://pr.tsu.ru/articles/139/> [in Russian].
- [18]. **Atamanska, K.** Teoretychni aspekty poniattia imidzhu v naukovykh doslidzhenniakh [Theoretical aspects of the concept of image in scientific research]. Retrieved from [file:///E:/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%A3/pspo_2012_37\(2\)__7.pdf](file:///E:/%D0%A4%D0%9B%D0%A1%D0%A3/pspo_2012_37(2)__7.pdf) [in Russian].
- [19]. **Blazhnov, E.** (1994). Public Relations. Priglaseniye v mir tsivilizovannykh rynochnykh i obshchestvennykh otnosheniy [Public Relations. Invitation to the world of civilized market and public relations]. Moscow: Nauka [in Russian].
- [20]. **Utlik, E.** (2009). Psikhologiya upravleniya: normativnyy podkhod [Management Psychology: Regulatory Approach]. Moscow: GUU [in Russian].
- [21]. **Bove, K.** (1995). Imidzh i firmennyy stil [Image and corporate identity]. Sovremennaya reklama, 5, 64-67 [in Russian].
- [22]. Kabardinskaya, I. Imidzh v sisteme marketinga [Image in the marketing system]. Retrieved from <http://www.aup.ru/articles/marketing/9.htm> [in Russian].

ურთიერთობათა მარკეტინგის სასტუმროების ლაივ-მარკეტინგის ბათუმის მასპინძლობის ბაზრის მარკეტინგის

ATTITUDE OF HOTELS TO RELATIONSHIP MARKETING IN THE CASE OF BATUMI HOSPITALITY MARKET

ეკატერინე ბახტაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, ბათუმი, საქართველო

EKATERINE BAKHTADZE

PhD in Economics, Associated Professor Batumi Shota Rustaveli State University, Batumi, Georgia

ანოტაცია

ურთიერთობათა მარკეტინგი მარკეტინგის თანამედროვე ფორმაა, რომელიც იზიდავს, ინარჩუნებს მომხმარებლებს და ზრდის მათ კმაყოფილებას. ისტორიულად ტურიზმისა და მასპინძლობაში მარკეტინგები არ იმუშავებდნენ ძალისხმევას ახალი მომხმარებლების მოზიდვაზე, თუმცა ბოლო ათწლეულებია ისინი მივიდნენ იმ დასკვნამდე, რომ ინდივიდუალური ურთიერთობები არსებულ და ყოფილ მომხმარებლებთან ბევრად უფრო ეკონომიურია და მომგებიანი. მთავარი შედეგი არის მომხმარებლის დარწმუნება იმაში, რომ ის არის ორგანიზაციისთვის განსაკუთრებული.

ინოვაციების და ახალი ტექნოლოგიების დანერგვასთან ერთად, იზრდება ურთიერთობათა მარკეტინგის როლი და იქმნება ე.წ. ლოიალურობის პროგრამები. მომხმარებლებთან ურთიერთობების დამყარების მიზნით კომპანიამ გარკვეული ეტაპები უნდა გაიაროს. მსოფლიო პრაქტიკაში მასპინძლობის ინდუსტრიაში კომპანიები იყენებენ მომხმარებელთა დაკავების სტრატეგიებს, ურთიერთობათა მარკეტინგის მხარდასაჭერად.

სტატიის მიზანია ბათუმის ტურისტული ბაზრის მარკეტინგის ურთიერთობათა მარკეტინგისადმი სასტუმროების დამოკიდებულების შესწავლა. ბათუმში სხვადასხვა ტიპის სასტუმროებია წარმოდგენილი. დიდია საერთაშორისო ქსელური სასტუმროების, კერძოდ შერატონის, ჰილტონის და რედისონის როლი ბათუმის, როგორც ტურისტული დანიშნულების ადგილის ცნობადობის ამაღლებაში. ზემოაღნიშნული ბრენდები ჩვეულებრივ იყენებენ ლოიალურობის პროგრამებს მათი მომხმარებლების შენარჩუნების და კმაყოფილების მიზნით. კვლევამ მოიცვა ადგილობრივი ეროვნული ბრენდული სასტუმროები, რათა გამოგვეჩვენა მათი ურთიერთობათა მარკეტინგის სტრატეგიები და ლოიალურობის პროგრამების ინსტრუმენტები.

საკვანძო სიტყვები: ურთიერთობათა მარკეტინგი, ლოიალურობის პროგრამა, სასტუმროები, მომხმარებელთა დაკავების სტრატეგია, ბათუმის მასპინძლობის ბაზარი

ABSTRACT

Relationship marketing is a form of marketing that attracts customers, retains them and enhances their satisfaction. Historically, tourism and hospitality marketers have put more emphasis on attracting new customers, but in the last few decades, the idea of nurturing the individual relationship with current and past customers has received greater attention. Most marketers now accept that it is less expensive to attract repeat customers that to create new ones and this is basic concept behind relationship marketing. The key outcome of all relationship marketing efforts is to make individual customers feel unique and to make them believe that the organization has singled them out for special attention.

Improvement in technology and innovation in loyalty programs have made it much easier to deliver on the promise of greater probability form reduce customer attraction. In order to build relationships with customers there are a number of steps that companies need to follow. In world practise hospitality companies use retention strategies to encourage relationship marketing.

The purpose of the article is to analyse the attitude of hotels to relationship marketing in the case of Batumi hospitality market. Different types of hotels represent in Batumi hospitality market. International hotel chains, such as the Sheraton, the Hilton, and the Radisson could make Batumi city popular and attractive destination among international tourists. These international brands generally use loyalty programs to retain and satisfy their customers. The research work involved Georgian hotel brands to find out and analyse their relationship marketing strategies and loyalty program tools.

Key words: Relationship marketing, loyalty programs, hotels, consumer retention strategy, Batumi hospitality market

შესავალი

წარმატებული სასტუმროს ორგანიზაციული სტრუქტურა აგებული უნდა იყოს ურთიერთობათა მარკეტინგის პრინციპებზე და ეფუძნებოდეს პირამიდას, რომლის სათავეში დგანან მომხმარებლები, მათ ქვევით დაქირავებული პერსონალი და ბოლოს ხელმძღვანელობა. ყოველივე ეს პერსონალს საშუალებას აძლევს ადვილად შევიდეს ინტერაქციაში მომხმარებელთან, მარტივად მიიღოს მისთვის სასურველი გადაწყვეტილება და შეინარჩუნოს მომხმარებლის კმაყოფილება. წარმატებული სასტუმრო სტრატეგიულად და კრეატიულად უნდა მოქმედებდეს, მას უნდა ამოძრავებდეს მიზნები, რითაც შეძლებს მომხმარებლების დაინტერესებას, სტიმულირებას და მათი მოლოდინების გამართლებას. მომხმარებლის კმაყოფილებაზე და მოლოდინებზე მოქმედ არა ხელშესახებ ფაქტორთა შორისაა: მომხმარებლის შეცნობა, რეგისტრაციის დროს პერსონალის სისწრაფე, მიწოდებული მომსახურების ხარისხისა და ფასის თანაფარდობა, პერსონალის ქცევა, წინა ხაზზე მომუშავე პერსონალის ენთუზიაზმი და პროფესიონალიზმი, თბილი დახვედრა და თავაზიანობა.

განთავსება ტურიზმის სექტორის მნიშვნელოვანი ნაწილია. აჭარის ტურიზმისა და კურორტების დეპარტამენტის ინფორმაციით ბათუმში - 276 განთავსების საშუალებაა, რომელშიც მოიაზრება როგორც დაბალ ბიუჯეტის, ასევე ძვირადღირებული განთავსების საშუალებები. ბათუმის ცნობადობის გაზრდაში განსაკუთრებული როლი შეასრულა საერთაშორისო ქსელურმა სასტუმროებმა - შერატონმა, რედისონმა და ჰილტონმა.

დღესდღეობით აჭარაში ადგილი აქვს როგორც შიდა ისე უცხოელი ტურისტების ზრდის ტენდენციას. 2016 წლის სტატისტიკით აჭარას სტუმრობდა 872 ათასი ტურისტი, მათი 44% სასტუმროებსა და სასტუმროს ტიპის დაწესებულებებში იყო განთავსებული. მომსახურების სფეროს მთავარ პრობლემას ფასისა და ხარისხის ურთიერთ თავსებადობა წარმოადგენს, რომლის დაძლევაში მომხმარებლებთან ურთიერთობის მარკეტინგის როლი გადამწყვეტია. აჭარის ტურისტულ მიზნობრივ ბაზრებს შორისაა თურქეთი, რუსეთი, უკრაინა, ისრაელი, აზერბაიჯანი, ირანი, სომხეთი და პოლონეთი.

ლიტერატურის მიმოხილვა

მომსახურების მარკეტინგი გასული საუკუნის 80-იან წლებში მარკეტინგის ყველაზე მზარდი სფერო გახდა (Berry and Parasuraman, 1993). გასული საუკუნის 80-90-იან წლებში ჩატარებული კვლევების მიზანს წარმოადგენდა ნათლად დაენახათ ფიზიკური საქონლისა და მომსახურების განმასხვავებელი თვისებები, რამაც უზრუნველყო ის, რომ მომსახურების სექტორს, მათ შორის სასტუმრო ინდუსტრიას აქვს საკუთარი მარკეტინგი. (Booms and Bitner 1981, Berry 1983, Reicheld and Saaser 1990). სასტუმრო ინდუსტრიაში ეფექტური მომსახურების მარკეტინგი მოითხოვს მაღალი ხარისხის მომსახურების მიწოდებას, რაც უნდა ეფუძნებოდეს გრძელვადიან, ორმხრივ მომგებიან ურთიერთობებს, რაც მიიღწევა მომხმარებლებთან ახლო ინტერაქციით.

გასული საუკუნის 50-იანი წლებიდან მარკეტინგმა განვლო განვითარების სხვადასხვა საფეხური: სამომხმარებლო მარკეტინგი (1950) → ინდუსტრიული მარკეტინგი (1960) → სოციალური მარკეტინგი (1970) → მომსახურების მარკეტინგი (1980) → ურთიერთობათა მარკეტინგი (1990) → მომხმარებლებთან ურთიერთობის მარკეტინგი (CRM – 2000)

უახლოეს წარსულში მარკეტინგის მენეჯერები მომხმარებელთან ურთიერთობას ე.წ. ჩვეულებრივი, ტრანზაქციული მარკეტინგის საფუძველზე ამყარებდნენ. ეს იყო ფაქტიურად „ერთჯერადი ტრანზაქცია“ მომხმარებელთან. ტრანზაქციული მარკეტინგი, თავის მხრივ მოიცავს მომხმარებლების საჭიროებების იდენტიფიცირებას, დაკმაყოფილებას, თუმცა ის არ ითვალისწინებს მათთან გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარებას.

თანამედროვე ბიზნესი დღესდღეობით მწვავე, აგრესიული კონკურენციის წინაშე აღმოჩნდა, რამაც განაპირობა მომხმარებლებთან გრძელვადიანი ურთიერთობების შენარჩუნების აუცილებლობა.

ურთიერთობათა მარკეტინგის განსახორციელებლად მნიშვნელოვანია მომხმარებელთა შენარჩუნების სტრატეგიების განსაზღვრა ოთხ დონეზე, რაც ითვალისწინებს მათთან ფინანსური, სოციალური, სამომხმარებლო და სტრუქტურული კავშირების დამყარებას.

ფინანსური კავშირის დროს კომპანია მუდმივ კლიენტებს სთავაზობს დაბალ და სტაბილურ ფასებს, ასევე გამოიყენებს ე.წ. bundling (დაბალი და მაღალ ფასიანი მომსახურების ერთ კომპლექტად შეთავაზება), cross selling (ურთიერთ დაკავ-

შირებულის მომსახურების და პროდუქტის შეთავაზების სტიმულირება) და up-selling (მაღალ ფასიანი მომსახურების შეთავაზება, მისი სარგებლიანობის და უნიკალურობის დარწმუნების გზით) მეთოდებს. მეორე დონეზე მარკეტინგები ცდილობენ გრძელვადიანი ურთიერთობა შეინარჩუნონ სოციალური და პიროვნებათა შორისი კავშირებით. მომსახურების მიწოდებისას გათვალისწინებულია ინდივიდუალური საჭიროებები და ყურადღება ექცევა მომხმარებლებზე ზრუნვას. ტურიზმში განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია მომხმარებლების ურთიერთქმედების ფაქტორი. Fairmont Resorts & Hotels-მა შექმნა ინტერნეტ პროგრამა „Everyone’s an Original“ (ყველა ორიგინალურია), რათა განემტკიცებინა პიროვნებათა შორისი კავშირები და ბრენდისადმი მომხმარებლების ლოიალურობა. სტუმრებისთვის პროგრამის პლატფორმას წარმოადგენს სოციალური მედია, კერძოდ Facebook და Twitter. ფორუმი ითვალისწინებს კონკურსებს და განსაკუთრებულ საპრომოუშენო პროგრამებს და სტუმრებს უზიდავს გაერთიანდნენ Fairmont President’s Club-ში, რომელიც წარმოადგენს სპეციალურად შექმნილ პროგრამას ინდივიდუალური სამოგზაურო შეთავაზებებით, ეფექტებით და ინტერსებით. კლუბის წევრები სასტუმროში რეგისტრაციას გადაიან ცალკე მაგიდასთან და მათ სთავაზობენ უფასო ინტერნეტს და ადგილობრივ სატელეფონო ზარებს, სტუმრები ასევე ფასდაკლებებით სარგებლობენ ფიტნეს დარბაზის, გოლფის მოედნის და სპას გამოყენების დროს.

მესამე დონეზე ფინანსურ და სოციალურ კავშირებს ემატება სამომხმარებლო კავშირები. ეს მიდგომა მოითხოვს მომხმარებლის ინდივიდუალური საჭიროებებისა და თვისებების კარგ ცოდნას. ამასთან მომხმარებელს უნდა შეეუქმნათ მოლოდინის განცდა. მაგალითად The Ritz-Carlton-ს აქვს სტუმრის კომპიუტერული ისტორიის პროფილი, რომელიც ათასობით სტუმრის განმეორებითი ვიზიტების შედეგად შეიქმნა. სასტუმროს თანამშრომლებმა უკვე იციან რა მოსწონს სტუმარს და რა არა.

მეოთხე დონეზე მნიშვნელოვანია მოხდეს სტრუქტურირებული მიდგომის გამოყენება კომპანიასა და მომხმარებელს შორის ფინანსური, სოციალური და სამომხმარებლო კავშირების დამყარების დროს. ასეთი კავშირების პროდუქტიულობის გასაზრდელად მნიშვნელოვანია თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების გამოყენება. ბევრ სასტუმროში დაჯავშვნის და ლოიალურობის პროგრამები ერთად იმართება.

ლოიალურობის პროგრამის შემუშავება მოიცავს რიგ ეტაპებს (ბერმანი 2006):

- პროგრამის მიზნების განსაზღვრა;
- ბიუჯეტის შემუშავება, რომელიც მოიცავს სანჯის საპრომოუშენო ხარჯებს, მიმდინარე საპრომოუშენო ხარჯებს, IT პროგრამას და მისი მომსახურების ხარჯებს, მონაცემთა ბაზის შექმნას და მისი შენახვის ხარჯს, ლოიალური მომხმარებლის დაჯილდოვებისთვის საჭირო პირდაპირ ხარჯებს. ზოგი კომპანია ამცირებს სანჯის ხარჯებს სანჯეროს შემოღებით.
- ლოიალურობის პროგრამის შექმნა. კომპანიამ უნდა გადამწყვიტოს მისი ხელმისაწვდომობის საკითხი, კერძოდ ის ყველა მომხმარებელს შესთავაზოს თუ განსაკუთრებულ საბაზრო სეგმენტს. სანჯეროს საფასური შეიძლება გამოყენებული იქნეს ნაკლებად ლოიალური მომხმარებლის დასაფრთხობად.
- იქმნება მომხმარებლის დაჯილდოვების სტრუქტურა და ეტაპები. ლოიალურობის პროგრამის სტრუქტურა Hilton Hhonor-ში იყოფა 4 დონედ: Blue, Silver VIP, Gold VIP და Diamond VIP, რომლის მთავარ კრიტერიუმს 12 თვის მანძილზე სასტუმროში დარჩენათა რაოდენობა წარმოადგენს.
- მეხუთე ეტაპზე განიხილება სხვა კომპანიებთან თანამშრომლობა.
- მეექვსე ეტაპზე ხდება ლოიალურობის პროგრამის ორგანიზაციული საკითხების მოგვარება, რაც მოითხოვს საჭირო ადამიანურ რესურსს.
- მეშვიდე ეტაპზე პროგრამის განსახორციელებლად ხდება მონაცემთა ბაზის ჩაშვება.
- მერვე ეტაპზე ხდება მონაცემთა ბაზის მართვა და მონაცემების სრულყოფა. ინფორმაცია კომპანიას საშუალებას უნდა აძლევდეს განახორციელოს მარკეტინგული და საპრომოუშენო აქტივობები და მოახდინოს მომხმარებელთა სეგმენტაცია. სასტუმროებისთვის ეს მარტივია, რადგან მომხმარებელთა იდენტიფიცირება მათი ვიზიტისთანავე ხდება.
- მეცხრე ეტაპზე ხდება პროგრამის წარმატების ან წარუმატებლობის შეფასება
- მეათე ეტაპზე ხდება შესწორებების შეტანა, თუ ლოიალურობის პროგრამა არ იძლევა დასახული მიზნების მიღწევის საშუალებას.

კვლევის მიზანი და შედეგები

კვლევის მიზანს წარმოადგენდა მომხმარებლებთან ურთიერთობათა მარკეტინგისადმი ადგილობრივი, ბრენდული სასტუმროების დამოკიდებულების შესწავლა. ამასთან გვინდოდა გაგვევსოთ თუ რა პროგრამებს იყენებენ ისინი და რა განსაკუთრებულ მომსახურებას სთავაზობენ მუდმივ მომხმარებლებს. გამოვიკითხეთ ბათუმის როგორც საერთაშორისო ქსელური სასტუმროების ისე ადგილობრივი ეროვნული ბრენდული სასტუმროების წარმომადგენლები. ისეთი ლოიალურობის პროგრამები, როგორიცაა HHonors (ჰილტონი), Starwood Preferred Guest (შერატონი) და Radisson Rewards (რედისონი) აპრობირებულია მთელ მსოფლიოში და ბათუმის საერთაშორისო ბრენდულ სასტუმროებში სტუმრების ხშირი ვიზიტების მასტიმულირებელი ფაქტორი ხდება.

ზემოაღნიშნულ სასტუმროებთან მომსახურების ხარისხით, ფასით, ინტერიერთა და ექსტერიერთით ახლოს დგანან ისეთი ადგილობრივი ბრენდები როგორიცაა ადმირალი, კოლიზეუმი, პიაცა ინნი და ოაზისი, მათ ჭრილში ასევე შეგვიძლია განვიხილოთ თურქული სასტუმრო ბრენდი - დივანი. სტუმართა რეგისტრაციისას სასტუმროები იყენებენ ისეთ პროგრამებს, როგორიცაა Fidelio და FINA, ეს უკანასკნელი ქართულ პროგრამას წარმოადგენს. ორივე პროგრამა რეგისტრაციის გარდა ლოიალურობის პროგრამების შემუშავების შესაძლებლობებს იძლევა, თუმცა ქართულ რეალობაში ისინი ნაკლებად არიან მიმზღვენი საფინანსო სისტემასთან. შედეგად სასტუმროებს არა აქვთ საჭირო საბიუჯეტო რესურსი ლოიალურობის პროგრამის შესაქმნელად. ისინი მარტივად ქმნიან მუდმივი მომხმარებლების სიას, რისი საფუძველიცაა სტუმართა ვიზიტების რაოდენობა, ძირითადად ეს კრიტერიუმი 5-დან 7 ვიზიტამდე მერყეობს. შედეგად ლოიალურ მომხმარებლებს უკეთებენ 15%-30%-იან ფასდაკლებას, ასევე სთავაზობენ ნომრის ე.წ. up-grade-ს (უკეთესი ნომრის შეთავაზება იგივე ფასად), უგზავნიან სიახლეებს ელექტრონული ფოსტით სხვადასხვა შეთავაზებების შესახებ. სასტუმროები აღიარებენ, რომ მათი შემოსავალი დიდადაა დამოკიდებული ლოიალურ მომხმარებლებზე და როგორც დამოკიდებამ აჩვენა მათ შენარჩუნებაში ფინანსური სტიმულატორების გარდა დიდ როლს ასრულებს პიროვნული ინტერაქცია, მეგობრული გარემო, თბილი დამოკიდებულება და მათზე ზრუნვა. მცირე ზომის სასტუმროებში

ადვილია სტუმართა მახასიათებლების შესწავლა და მათი გულის მოგება.

მომხმარებლის კმაყოფილება არ არის მასთან გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარების გარანტი, მას თან უნდა ახლდეს ნდობა, ორმხრივი ვალდებულება და მომხმარებლის მოლოდინის გამართლება. ყოველივე ამას თან სდევს მომხმარებლის მხრიდან დადებითი რეკომენდაციები და შთაბეჭდილებები, რომელსაც ის უზიარებს თავის ახლობლებს და დღეს უკვე ინტერნეტის საშუალებით ამას იგებს ყველა პოტენციური მომხმარებელი.

მომხმარებლის მხრიდან ნდობა ასოცირდება სასტუმროს მომსახურების ხარისხის მუდმივობასთან, პერსონალის კომპეტენტურობასთან, პატიოსნებასთან, პასუხისმგებლობასთან, და მზრუნველობასთან. ბერი (Berry 1983) მიიჩნევს, რომ „ნდობა ლოიალურობის საფუძველია“. მყიდველსა და გამყიდველს შორის ურთიერთობათა შესწავლისას ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ცვლადს წარმოადგენს ასევე ორმხრივი ვალდებულება (Wilson 1985), რომელიც ბერის და პარასურამანის აზრით (Berry and Parasuraman, 1991) სასტუმრო ინდუსტრიაში გასათვალისწინებელი კონცეფციაა და გრძელვადიანი ურთიერთობის დამყარების, განვითარების და შენარჩუნების აუცილებელი პირობაა. ნდობასა და ორმხრივ ვალდებულებას ემატება ისეთ ცვლადები, როგორიცაა დაპირება და კომუნიკაცია,

დასკვნა

ამრიგად, მასპინძლობასა და ტურიზმში ლოიალურობის პროგრამები სასტუმროების საქმიანობის განუყოფელი ნაწილი ხდება. 90-იან წლებში რეიჩელდის და საასერის (Reicheld & Saaser) კვლევებმა აჩვენა, რომ მომხმარებლის ლოიალურობის 5%-იან ზრდას მივყავართ მოგების 25-85%-იან ზრდამდე. თუმცა როგორც ვხედავთ მათდამი ქართული კომპანიების დამოკიდებულება არ გამოირჩევა სტრატეგიული და კრეატიული მიდგომით. ბათუმის ეროვნულ, ბრენდულ სასტუმროებში წინა ხაზზე მომუშავე პერსონალს კარგად ესმის ლოიალური პროგრამების არსი და მნიშვნელობა, მაგრამ სასტუმროების მართვის არასწორი პრინციპები და მეთოდები ჯერ კიდევ აფერხებს ურთიერთობათა მარკეტინგის ყველა ინსტრუმენტის დანერგვას პრაქტიკაში. ფასის სტრატეგიების შემუშავებაზე მეტად დღესდღეობით მნიშვნელოვანი უნდა გახდეს მომხმარებლების ლოიალურობის ამაღლების სტრატეგიების შემუშავება.

ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] **Simon Hudson, Louse Hudson. Simon and Louse Hudson.** Customer Service for Hospitality and Tourism. 2013.
- [2] **Berry and Parasuraman,** 1993. Marketing Service: Competing Through Uality. The Free Press. New York.
- [3] **Booms, B.H. & Bitner, M.J.** 1981, “Marketing Strategies and Organization Structures for Service Firms” in Marketing of Services, eds. J.H. Donnelly & W.R. George, American Marketing Association, Chicago
- [4] **Reichheld, F.F.** 1993, “Loyalty-Based Management”, Harvard Business Review, vol. 71 no. 2
- [5] **Reichheld, F.F. & Sasser Jr, W.E.** 1990, “Zero Defections: Quality Comes to Services”, Harvard Business Review, vol. 68, no. 5.
- [6] **Berman, B.** (2006). Developing an Effective Customer Loyalty Program. California Review Management. 49 (1)
- [7] www.spg.com
- [8] <http://hiltonhonors3.hilton.com/en/index.html>
- [9] <https://www.radisson.com/section/gpp.home/gpp.sidemenu>

სახელმწიფო და კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტთა დროის მენეჯმენტის შედარებითი ანალიზი

COMPARATIVE ANALYSIS OF STUDENTS TIME MANAGEMENT AT STATE AND PRIVATE UNIVERSITIES

ნატალია ხარაძე,

ეკონომიკის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველო, თბილისი

დავით დუგლაძე,

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი საქართველო, თბილისი

დაა ფირცხალაიშვილი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი საქართველო, თბილისი

NATALIA KHARADZE,

PhD in Economics, Manager of HPML, Professor of TSU, Georgia, Tbilisi

DAVIT DUGLADZE,

PhD Student of GTU, Georgia, Tbilisi

DEA PIRTSKHALAISHVILI,

PhD Student of TSU, Georgia, Tbilisi

ანოტაცია

დროის მენეჯმენტის კვლევა აქტუალური საკითხია ნებისმიერ სფეროში. ადამიანთა უმრავლესობას აწუხებს დროის უკმარისობის პრობლემა და მიზეზებს ხშირ შემთხვევაში თავად დროის ბუნებაში ხედავენ და არა საკუთარ თავში. კვლევების შედეგად კი ნათლად იკვეთება მიზეზები, რომლის გამოც ადამიანები დროის რესურსების სიმცირეს განიცდიან. ჩვენი კვლევის ობიექტი სხვადასხვა უნივერსიტეტების სტუდენტები იყვნენ. დროის რესურსების განაწილებაში გამოიკვეთა მთავარი დროის მტაცებლები, რომლებიც ხელს უშლიდნენ რესპოდენტებს მოეხდინათ დაგეგმილი თუ აუცილებელი საქმიანობების დროში ჩატევა.

კვლევის პროცესში ჩამოვყალიბეთ რამოდენიმე პიპოთეზა და დაგვადგინეთ გარკვეული ფაქტორების კავშირები.

კვლევის შედეგების ანალიზის შედეგად მიღებული რეკომენდაციები დაეხმარება ახალგაზრდა შრომით რესურსს მოახდინონ შრომის სწორი ორგანიზაცია, ასევე საშუალებას აძლევს ადმინისტრაციას გაითვალისწინოს რეკომენდაციები და ხელი შეუწყოს სტუდენტებს დროის დანაკარგების შემცირებაში.

ნაშრომში გაერთიანებულია ორი ფუნდამენტალური კვლევა. პირველი მოიცავს სახელმწიფო უნივერსიტეტების სტუდენტებს, სადაც რესპოდენტთა რაოდენობა იყო 523 და მეორე კვლევა მოიცავს კერძო უნივერსიტეტების დროის მენეჯმენტს - რესპოდენტთა რაოდენობა შეადგენდა 520-ს. ორივე კვლევა ჩატარდა ერთი და იგივე მეთოდოლოგიით. იგი

ეყრდნობოდა ანკეტურ გამოკვლევას და მონაცემები დამუშავდა შპშ პროგრამაში. ნაშრომში სწორედ ამ ორი კვლევის შედეგების გაერთიანების საფუძველზე გამოიკვეთა ერთი და იგივე სფეროს რესპოდენტების დამახასიათებელი ქცევები, როდესაც ისინი სხვადასხვა საკუთრების ფორმას წარმოადგენენ, კერძოდ- სახელმწიფო და კერძო სექტორს

საკვანძო სიტყვები: დროის მართვა, სტუდენტები, თავისუფალი დრო. დროის დაგეგმვა, დროის მტაცებლები, კერძო და სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ABSTRACT

time management has significant impact on the personal development abilities not only in current period, but throughout the life. Time management characteristics directly or indirectly show us, to what extent student are able to control their own development and balance the life. Do they comprehend short-term, long-term goals and plans, or not? The paper unites two fundamental research. The first includes the students of state universities where the number of respondents were 523 and the second survey included the time management of private universities - the number of correspondents - 520. Both studies were conducted with the same methodology. It was based on a survey and data was processed in the SPSS program.

Keywords: Time management, Students, Leisure time, Time planning, "Time stealers", Private and State university.

შესავალი

დროის მენეჯმენტის პრობლემა, რომ თითოეული ადამიანის შრომის მწარმოებლურობაზე ახდენს გავლენას, ამას თავად რესპოდენტები აღიარებენ. ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თსუ-ის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტზე არსებულმა ადამიანისეული პოტენციალის მართვის ლაბორატორიამ მოახდინა სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტების დროის მენეჯმენტის ანალიზი. არსებულ საკითხებზე გამოქვეყნდა არაერთი პუბლიკაცია, როგორც ადგილობრივ ასევე საერთაშორისო ჟურნალებში. თიმე ანაგემენტი ეცულიარტიეს ასედ ონ ენდერ (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2017) ; Impact of Time Management on Personal Development of Master’s Degree Students (Ekaterine, Gulua; Natalia, Kharadze, 2017) Free-Time Management among Master’s Degree Students of Georgia (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit, 2017) ; Time Management Peculiarities of Shota Rustaveli State University MA Students (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2017) Self Management Peculiarities of Master’s Students in Georgia (Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine, 2016). „დროის მენეჯმენტის გამოწვევები ახალგაზრდა მეცნიერებში “Time management issues for young Master „ (kharadze, Natalia; Dugladze, Davit, 2017)

არანაკლებ საინტერესოა ტექნიკური უნივერსიტეტის ეგიდით ჩატარებული კვლევა, რომელიც მოიცავდა საქართველოს კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტთა დროის მენეჯმენტს. არსებულ კვლევაზე დაიბეჭდა ნაშრომი **კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტების დროის მენეჯმენტი (KHARADZE & DUGLADZE, 2018)** (ხარაძე & დუგლაძე, 2018) რომელიც ზოგად ანალიზს მოიცავდა.

მნიშვნელოვანია თითოეული სექტორის უნივერსიტეტებმა მოახდინონ საკუთარი გამოცდილებების გაზიარება.სწორი დროის მენეჯმენტი უზრუნველყოფს პერსონალის სწორ განვითარებას (Kharadze & Gulua, 2018); (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2018) რაც კარგად ჩანს ჩვენს ნაშრომებში „Personal Development Peculiarities on Gender Perspective in Georgia“ და „ Employed Students’ Development Challenges in Georgia“. სწორად განვითარებული კადრი უზრუნველყოფს მაღალეფექტიანი შრომითი რესურსის შექმნას, რაც ორგანიზაციაში მაღალი ორგანიზაციული კულტურის ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს. (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2018) **Organization Culture Management Challenges.** (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2014). **Knowledge-Based Organizational Culture Development**

Challenges in Small and Medium Sized Enterprises of Post-Soviet Georgia” (ნიკვაშვილი, ორგანიზაციული კულტურა როგორც სამეურნეო პრაქტიკის განუყოფელი ნაწილი, 20017) და რაც მთავარია ამცირებს ორგანიზაციაში კონფლიქტურ სიტუაციებს (Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia, 2018) **Organization Culture Management Challenges ორგანიზაციაში კონფლიქტების რეგულირების ჰუმანური მეთოდები** (ნიკვაშვილი, 2012) და **კონფლიქტის გადაჭრის თანამედროვე მექანიზმები** (Paresashvili, Nino; Maisuradze, Teona, 2017) **ხელს უწყობს პიროვნების პირადი შრომის სწორ ორგანიზაციას ასევე კონსტრუქციული ქცევის ჩამოყალიბებას** (ნიკვაშვილი, კონსტრუქციული ქცევის სტიმულირება კონფლიქტურ სიტუაციაში, 2016) და ორგანიზაციული ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ ლიდერული უნარების ჩამოყალიბებაზე ერთ-ერთი სწორედ დროის სწორი გამოყენება არის . ეფექტიანად საქმის გაძღოლას ყოველთვის ექცეოდა დიდი ყურადღება და იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია დღევანდელი მსოფლიო ეკონომიკური მდგომარეობის პირობებში (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia, 2014) აგრეთვე გლობალური ინოვაციური გარემო (შჰაბურისპვილი & ჩჰანია, 2017) და თანამედროვე ტექნოლოგიები (Meskhia & Shaburishvili, 2015) ხელს უწყობს პირადი შრომის ორგანიზაციის ეფექტიანობის ამაღლებას ადამიანის აქტივობა, საჭირო საქმიანობის წარმართვა და მსთვის წინასწარ მომზადება მრავალმხრივი პრობლემა და შინაგან მომზადებას საჭიროებს (Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia, 2014)

კვლევის ობიექტი:

საინტერესოა რა თავისებურებებით გამოირჩევიან სახელმწიფო და კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტები, დროის მენეჯმენტის თვალსაზრით, ამიტომ ვახდენთ ამ ორი კვლევის შედარებით ანალიზს. ჯამში ორივე კვლევის რესპოდენტების საერთო რაოდენობა არის 1043 რესპოდენტი. აქედან სახელმწიფო უნივერსიტეტების რესპოდენტები 523და კერძოსი კი -520 შესაბამისად პროცენტებში სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტთა რაოდენობა არის 50,1% ხოლო კერძო უნივერსიტეტის რესპოდენტები შეადგენენ 49.9%.

კვლევის მეთოდოლოგია

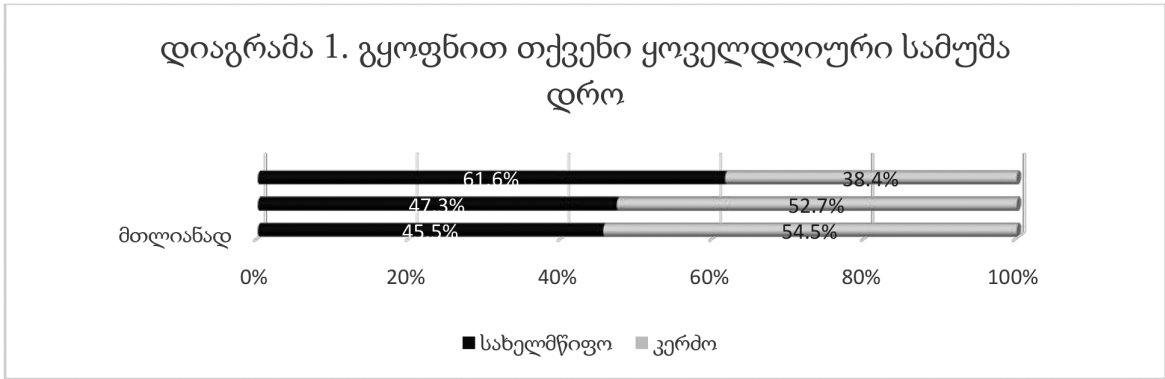
კვლევის შედეგები დამუშავებულია SPSS პრო-

გრამაში და მოცემული გვაქვს სტატისტიკური ლოგიკური და შედარებითი ანალიზი. მოვახდით ერთ რამოდენიმე ჰიპოთეზის ფორმულიება.

კვლევის ანალიზი

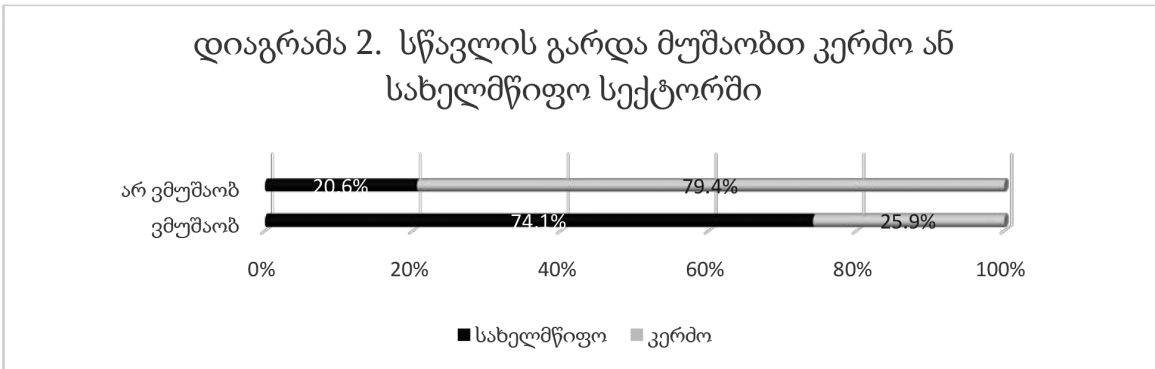
კვლევამ აჩვენა, რომ მთლიანად ყოფნის დრო რესპოდენტთა 45,5% სახელმწიფო სექტორიდან და 54,5% კერძო სექტორიდან. ზოგჯერ და არას-როს არ ყოფნით დრო დაასახელა შესაბამისად სახ-

ელმწიფო სექტორიდან -47,3% და 61,6% და კერძოდან -52,7% და 38,4%. რესპოდენტთა ის რაოდენობა, რომელთაც არასდროს არ ყოფნით დრო გაცილებით მაღალია სახელმწიფო სექტორში, კერძო სექტორთან შედარებით (61,6% და 38,4%). საინტერესოა, რატომ აქვთ დროის დეფიციტის მწვავე პრობლემა სახელმწიფო უნივერსიტეტის რესპოდენტებს. ამ საკითხს მოგვიანებით გავცეთ პასუხს. იხ. დიაგრამა 1

სწავლის პარალელურად მუშაობა დააფიქსირა სახელმწიფო სექტორის 74,1% და კერძო სექტორის 25,9%. ამგვარი მკვეთრი სხვაობა გამოწვეულია იმ ფაქტით, რომ კერძო სექტორიდან ძირითადად გამოკითხული იქნა ბაკალავრიატის

სტუდენტები. ბუნებრივია გაცილებით დიდი რაოდენობით საქართველოში დასაქმებული არიან მაგისტრანტები, რადგან ლექცია-სემინარები საღამოს საათებში სამუშაოს დასრულების შემდეგ აქვთ იხ. დიაგრამა 2

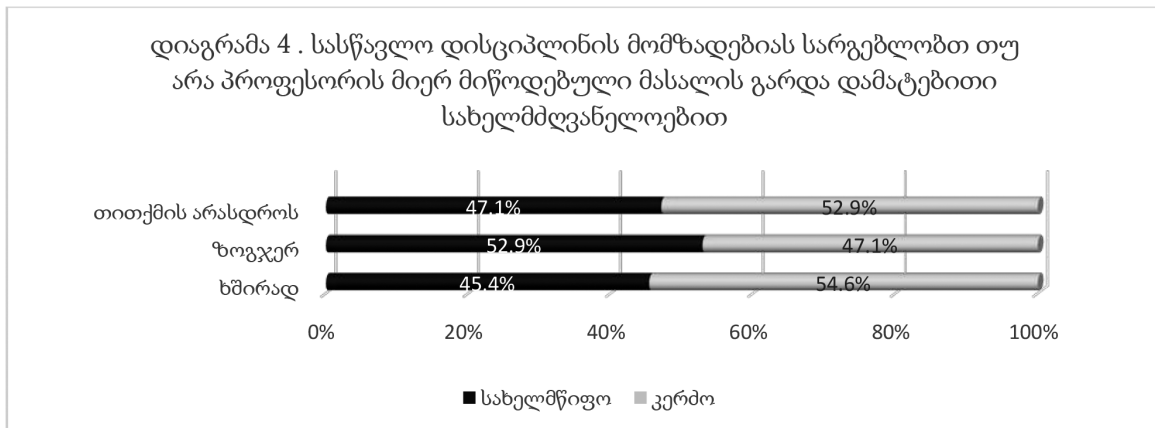
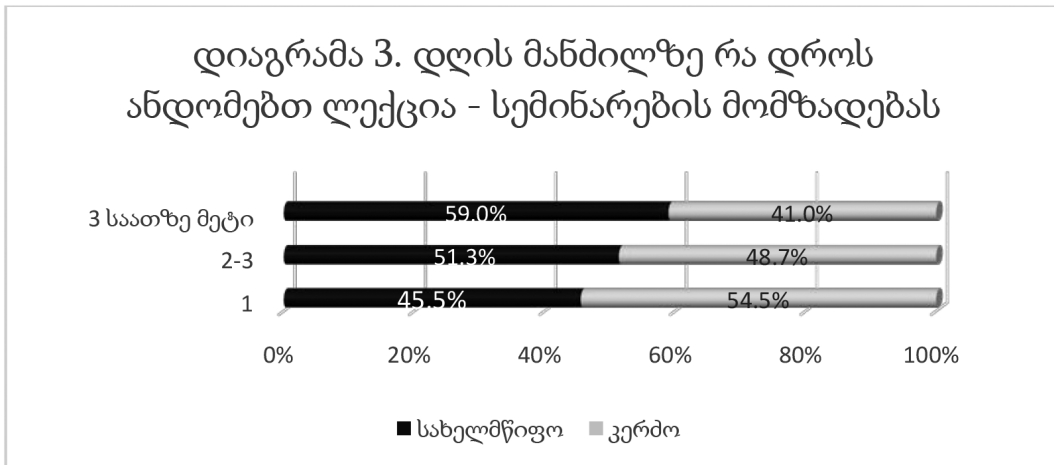
დღის მანძილზე ლექცია-სემინარებზე დახარჯული დრო განსხვავებულია. ერთი საათი მიუთითა სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტთა 45,5% და კერძო სექტორის კი-54,5%-მა. კატეგორია, რომლებმაც 2-3 საათი მითითეს, კერძო სექტორის წილი არის 51,3% და სახელმწიფო სექტორის-48,7%, რაც შეეხება იმ რესპოდენტებს, რომლებიც სწავლას 3 საათზე მეტს ანდომებენ, აღნიშნული მაჩვენებელი საგრძნობლად მაღალია

სახელმწიფო უნივერსიტეტებსში, კერძოდ 59,0% ხოლო კერძო სექტორში კი 41,0%. 9%-ით მეტია იმ სტუდენტების რაოდენობა, რომლებსთვისაც სწავლა არის მნიშვნელოვანი და დროის ბიუჯეტიდან მეტ დროს უთმობენ. (იხ. დიაგრამა 3) თუ გავითვალისწინებთ, რომ სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტების გაცილებით დიდი რაოდენობა არის დასაქმებული, ამ ფონზე მისასაღებელია, რომ რესპოდენტები დასაქმების პარალელურად

სწავლის პროცესაც პასუხისმგებლობით ეკიდებიან. აღნიშნული მონაცემები სახელმწიფო უნივერსიტეტების დადებით შეფასებას იმსახურებს.

რესპოდენტები, რომლებმაც გასცეს პასუხი, რომ ხშირად სარგებლობენ დამატებითი სახელმძღვანელოებით სახელმწიფო სექტორზე მოდის 45,4%, ხოლო კერძო სექტორზე კი-54,6%, კითხვაზე პასუხი, რომ არასოდეს არ სარგებლობენ

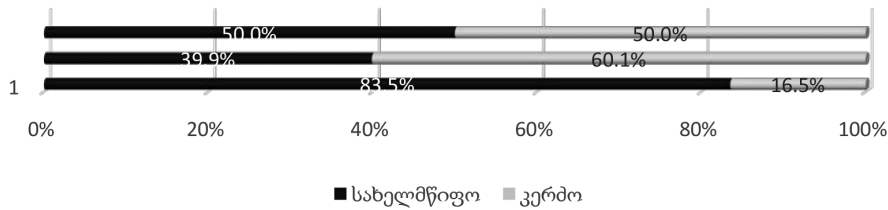
დამატებითი სახელმძღვანელოებით სახელმწიფო სექტორზე მოდის-47,1%, ხოლო კერძო სექტორზე-52,9%. (იხ. დიაგრამა 4) დამატებითი სახელმძღვანელოების გამოყენების კუთხით ვერ ვიტყვით, რომ რომელიმე სექტორი მონიშნავს, თუმცა საერთო . რომ თითქმის ყოველი მეორე რესპოდენტი ხშირად იყენებს დამატებით სახელმძღვანელოს არ არის ცუდი მაჩვენებელი.

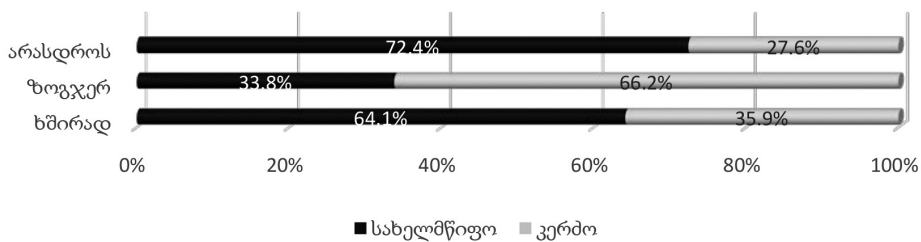
რესპოდენტები, რომლებმაც უპასუხეს, რომ ხშირად გეგმავენ სამუშაო დღეს სახელმწიფო სექტორზე მოდის 64,1%, ხოლო კერძო სექტორზე -35,9%, არასდროს არ გეგმავენ სამუშაო დღეს სახელმწიფო სექტორის -72,4% და კერძო სექტორის კი-27,6%.(იხ. დიაგრამა 6) სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტების წილი მაღალია კერძოსთან შედარებით ვინც ხშირად გეგმავს დღეს და ეს დადებითი მაჩვენებელია, თუმცა ამავდროულად კერძო სექტორის პესპოდენტებში საგრძნობლად მცირეა იმ რესპოდენტების რაოდენობა, რომლებიც არასდროს არ გეგმავენ სამუშაო დღეს, რაც კერძო სექტორის სტუდენტების დადებით ტენდენციას მიუთითებს .

გეგმავენ თუ არა სამუშაო კვირას დადებითი პასუხებიდან , კერძოდ ხშირად გეგმავენ მოდიოდა სახელმწიფო სექტორიზე-76,8% ხოლო კერძო სექტორზე 23,2%,პასუხი ზოგჯერ გეგმავენ სამუშაო კვირას სახელმწიფო სექტორზე მოდიოდა 37,8%, ხოლო კერძო სექტორზე კი-62,2% რაც შეეხება რადიკალურად უარყოფით პასუხს, რომ არასოდეს არ გეგმავენ სამუშაო კვირას გაცემულ პასუხებში სახელმწიფო სექტორზე მოდიოდა 45,2% და კერძო სექტორზე კი -54,8%.(იხ. დიაგრამა 7) დროის შედარებით გრძელვადიანი პერიოდის დაგეგვის დროს სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტთა პასუხები დამაკმაყოფილებელია კერძო სექტორთან შედარებით

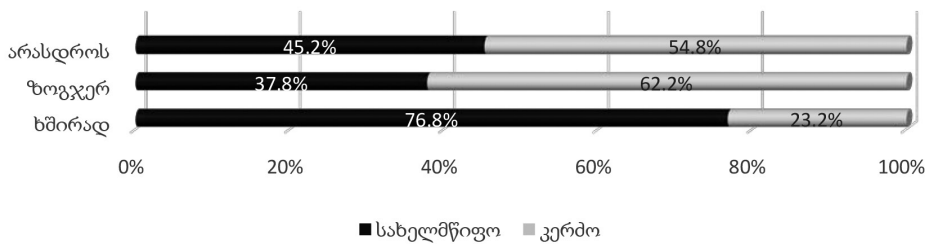
დიაგრამა 5. დღეში რამდენი საათი ხართ ლექცია-სემინარებზე

დიაგრამა 6. გეგმავთ თქვენ სამუშაო დღეს

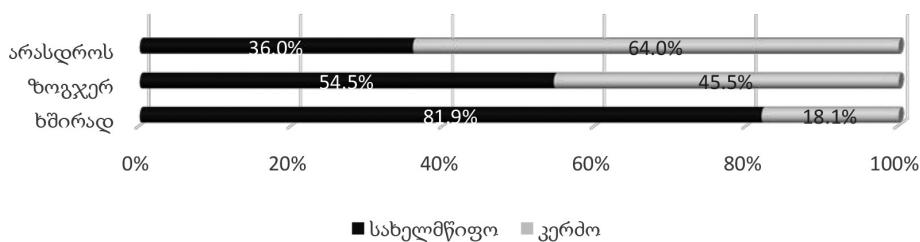
დიაგრამა 7 გეგმავთ სამუშაო კვირას

საინტერესო სურათი დაფიქსირდა ერთთვიანი პერიოდის დაგეგმვისას. რესპოდენტებმა, რომლებმაც უპასუხეს, რომ ხშირად გეგმავენ ერთთვიან პერიოდს სახელმწიფო სექტორზე მოდის 81,9% ხოლო კერძო სექტორზე კი 18,1%, პასუხზე -ზოგჯერ გეგმავენ თვეს სახელმწიფო სექტორზე მოდიოდა რესპოდენტების 54,5%, ხოლო კერძო

სექტორის -45,5%, რაც შეეხება მკვეთრად უარყოფით პასუხს, რომ არასოდეს არ გეგმავენ თვეს, აღნიშნულ პასუხში სახელმწიფო უნივერსიტეტში რესპოდენტთა წილი იყო 36,0 % ხოლო კერძო სექტორის კი 64,0%. (იხ.დიაგრამა 8) ერთთვიანი პერიოდის დაგეგმვისას სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები ბევრად მობილიზებულნი არიან .

დიაგრამა 8. გეგმავთ სამუშაო თვეს

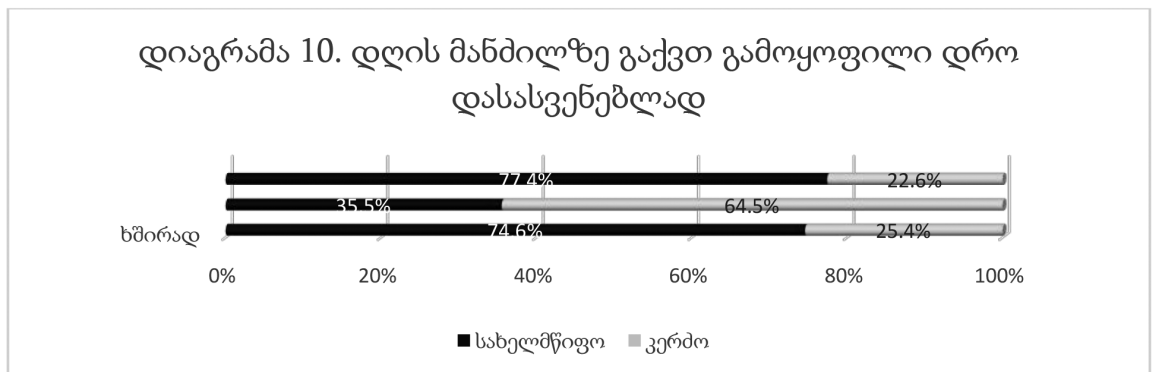
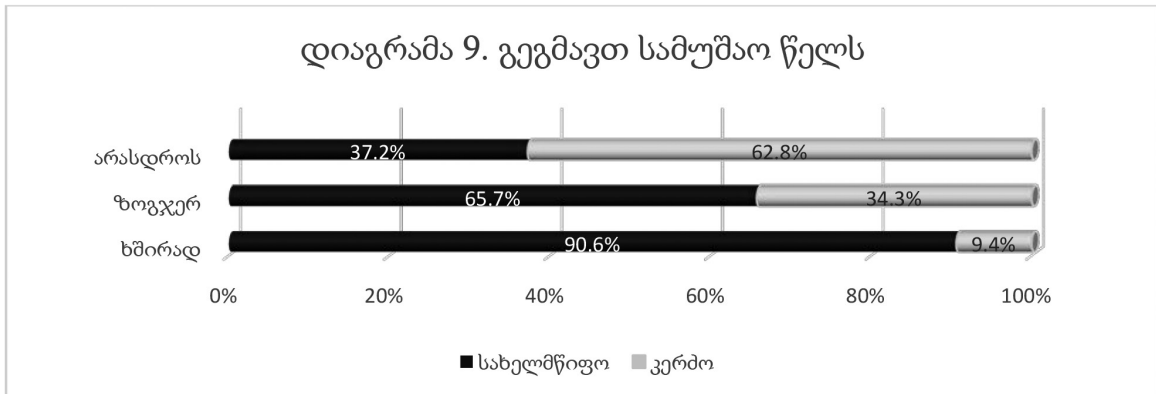

კიდევ უფრო დამაჯერებლად დადებითი მაჩვენებლები დაფიქსირდა ერთწლიანი პერიოდის დაგეგმვისას სახელმწიფო სექტორში, კერძოდ პასუხზე, რომ ხშირად გეგმავენ სამუშაო წელს სახელმწიფო სექტორის წილი იყო -90.6% ხოლო კერძო სექტორზე-9,4%. პასუხი -არასოდეს არ გეგმავენ წელს სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტთა წილი იყო-37,2%, ხოლო კერძო სექტორის კი-62,8%. (იხ. დიაგრამა 9)

საბოლოოდ შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ დროის სხვადასხვა პერიოდის გადაგეგმვას როგორც მოკლევადიან ,ისე გრძელვადიან პერიოდში მეტ ყურადღებას აქცევენ სახელმწიფო უნივერსიტეტის პესპოდენტები, კერძო უნივერსიტეტის რესპოდენტებთან შედარებით.

დღის მანძილზე განტვირთვა მნიშვნელოვანია ყველა ადამიანისათვის და შესაბამისად საინ-

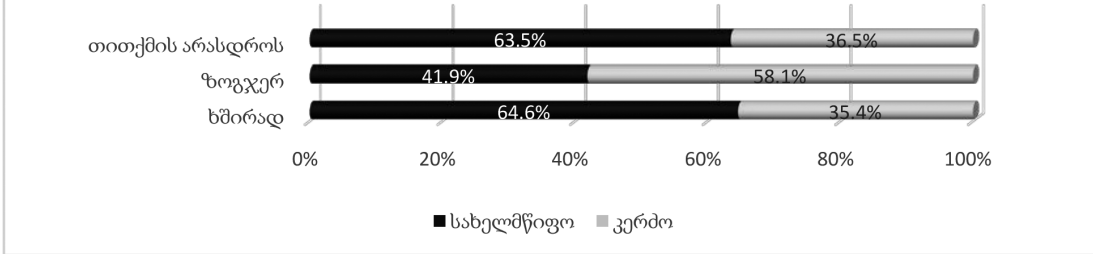
ტერესოა, რამდენად ახერხებენ სტუდენტები მის დაგეგმვას. აღმოჩნდა, რომ იმ სტუდენტების რიცხვი, რომლებიც ხშირად ახერხებენ დღის მანძილზე დასვენებას სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტებზე მოდიოდა 74,6%, ხოლო კერძო სექტორზე-25,4%, ზოგჯერ აქვთ დასასვენებლად გამოყოფილი დრო. აღნიშნულ პასუხში სახელმწიფო სექტორის წილი იყო 35,5%, ხოლო კერძოზე კი-64,5%. თითქმის არასდროს არ აქვთ დრო გამოყოფილი დასასვენებლად, აღნიშნულ პასუხში სახელმწიფო უნივერსიტეტის რესპოდენტთა წილი იყო 77,4%, ხოლო კერძო სექტორის კი-22.6%. (იხ. დიაგრამა 10) დღის მანძილზე დასვენების დაგეგმვის ტენდენცია გაცილებით მაღალია სახელმწიფო სექტორში და ეს კიდევ ერთი დადებითი მაჩვენებელია სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებისთვის

რესპოდენტთა პასუხებში, რომ ხშირად ახდენენ შაბათ-კვირას განტვირთვას სხვადასხვა სახის აქტივობებით, სახელმწიფო სექტორზე მოდიოდა პასუხების 64,6%, ხოლო კერძო სექტორზე კი -35,4%, ზოგჯერ ახდებენ შაბათ-კვირას განტვირთვას პასუხზე სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტთა წილი იყო 41,9% ხოლო კერძო სექტორის-58,1%, რაც შეეხება პასუხს, რომ თითქმის

არასდროს არ აძლევენ თავს უფლებას, რომ შაბათ-კვირა განტვირთვას მოახმარონ, სახელმწიფო უნივერსიტეტების რესპოდენტთა წილი იყო -63,5% ხოლო კერძო უნივერსიტეტების რესპოდენტთა წილი კი 36,5%. შაბათ -კვირის დაგეგმვის კუთხით კვლავაც სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტების აქტიურობა არის მაღალი.(იხ. დიაგრამა 11)

დიაგრამა 11. შაბათ-კვირას ახდენთ თუ არა განტვირთვას ქალაქგარეთ ან კულტურული ღონისძიებებზე დასწრებით

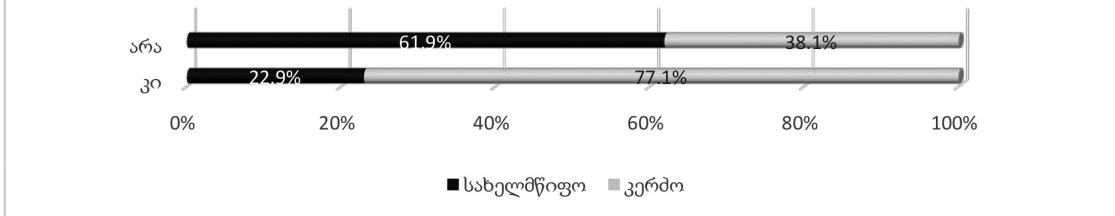

საინტერესოა რა ინვესტორს დროის არასწორ მენეჯმენტს კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტებში. ერთ-ერთ მიზეზად შეიძლება მივიჩნიოთ დაოჯახებულების სტატუსი

კვლევის შედეგად კითხვაზე არიან თუ არა დაოჯახებულები, დადებითი პასუხი გადანაწილდა სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებზე 22,9% ხოლო კერძო სექტორზე კი -77,1%, ხოლო არ ვართ დაოჯახებულები აღნიშნულ პასუხში სახელმწიფო უნივერსიტეტების რესპოდენტთა წილი იყო 61,9% ხოლო კერძო უნივერსიტეტების წილი

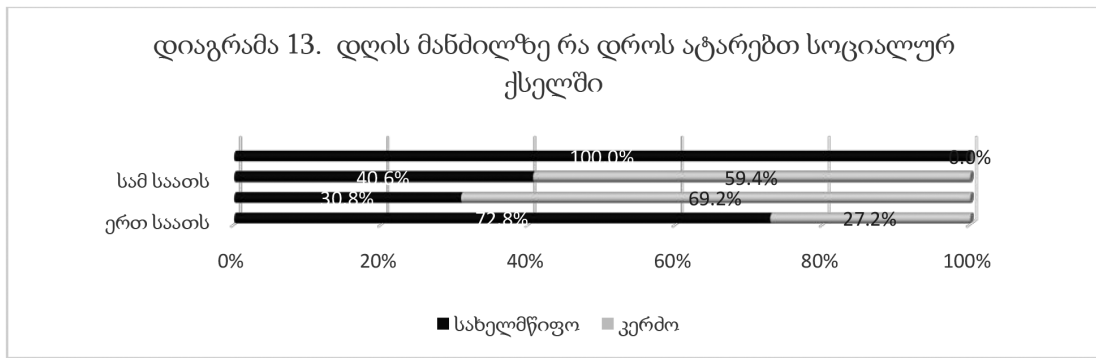
-38,1%.(იხ. დიაგრამა 12) სავარაუდოდ საკუთარი დროის ბიუჯეტის გადანაწილება და თავისუფალი დროის დაგეგმვა კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტებს უჭირთ რადგან ისინი არიან დაოჯახებულები და დიდ დროს უთმობენ ოჯახს. თუმცა არ არის ეს მიზეზი მისაღები, რადგან ყოველი ადამიანი საკუთარ დროს ისე უნდა გეგმავდეს, რომ მოახერხოს თუნდაც შაბათ-კვირა ოჯახთან ერთად გაატაროს. ოჯახი არ უნდა წარმოადგენდეს ტვირთს ადამიანის ცხოვრებაში.

დიაგრამა 12. ხართ დაოჯახებული

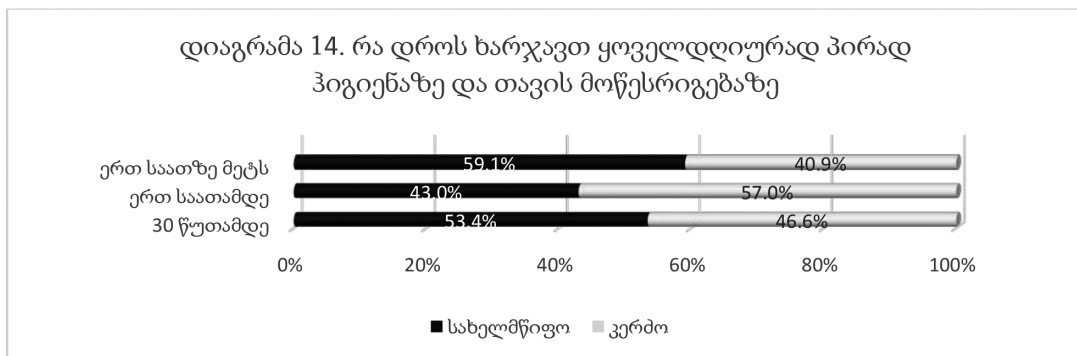
სოციალური ქსელი არის, როგორც დადამიანის „მოკავშირე“, საიდანაც შეუძლია მიიღოს საჭირო ინფორმაცია მოკლე დროში და განვითარდეს, ასევე მონინაალმდეგე და დროის მტაცებელი, ამდენად როგრ, რა დროით და რისთვის გამოიყენება სოციალური ქსელი, ამას აქვს დიდი მნიშვნელობა. კვლევამ დაადგინა, რომ ის რესპოდენტები რომლებიც სოციალურ ქსელში ერთ სათს ატარებენ სახელმწიფო უნივერსიტეტების რესპოდენტებზე მოდის 72,8%, ხოლო კერძო სექტორზე 27,2%, რესპოდენტები, რომლებიც სოციალურ ქსელში ორი საათი არიან, მონაცემები ასე გადანაწილდა, სახელმწიფო უნივერსიტეტი=30,8% და კერძო-69,2%. საამი საათი დაფისირდა რესპოდენტებზე, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე იყო-40,6%

და კერძო-59,4% ხოლო პასუხში, რომ სოციალურ ქსელში ატარებენ სამ საათზე მეტს სახელმწიფო სექტორზე მოდის 100% და კერძო სექტორიდან ამ დროით არავინ არ არის სოციალურ ქსელში. უნდა აღინიშნოს რომ ჯამში სამ საათზე მეტს მხოლოდ რესპოდენტთა 82 ატარებდა, რაც არ არის მაღალი რაოდენობა, რადგან მთლიანად 1043 რესპოდენტია, თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ასეთი მაღალი დოზით სოციალურ ქსელთან მიჯაჭულობა სახელმწიფო უნივერსიტეტების რესპოდენტებმა დააფისირეს. სამწუხაროდ არ გვაქვს ინფორმაცია ეს 82 რესპოდენტი რა მიზნით იყენებს სოციალურ ქსელს. იმედს ვიტოვებთ, რომ დიდი ნაწილი საჭირო საქმისთვის არის დაკავებული სოციალურ ქსელებში და არა თამაშებით.(იხ.დიაგრამა 13)

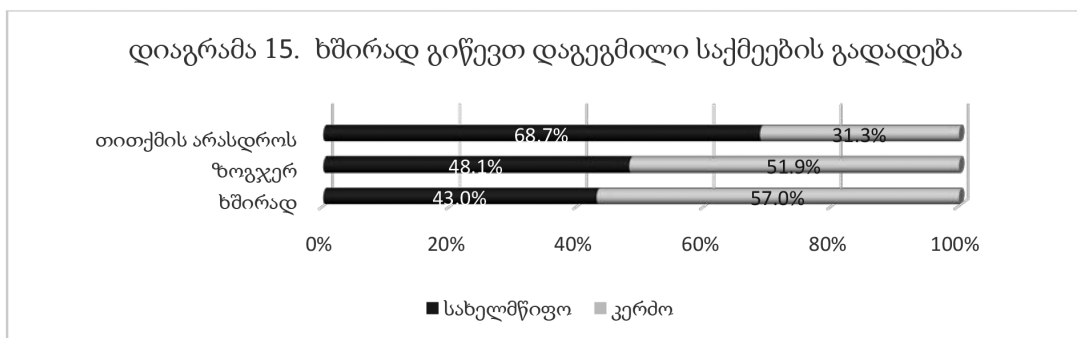
პირად ჰიგიენაზე დღეში ნახევარ საათს ხარჯავს ჯამში 146 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 53,4% ხოლო კერძო სექტორზე კი-46,6%, ერთ საათამდე დროს ხარჯავს 528 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 43,0% და კერძო სექტორზე კი-57,0% ერთ საათზე მეტს პირად ჰიგიენას უთ-

მობს 369 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 59,1% და კერძო სექტორზე კი - 40,9%. დროის ბიუჯეტინად პირად ჰიგიენაზე არ არის დიდი დრო დახარჯული და შესაბამისად ორივე სექტორისთვის შეიძლება დადებითად შეფასდეს.(იხ. დიაგრამა 14.)

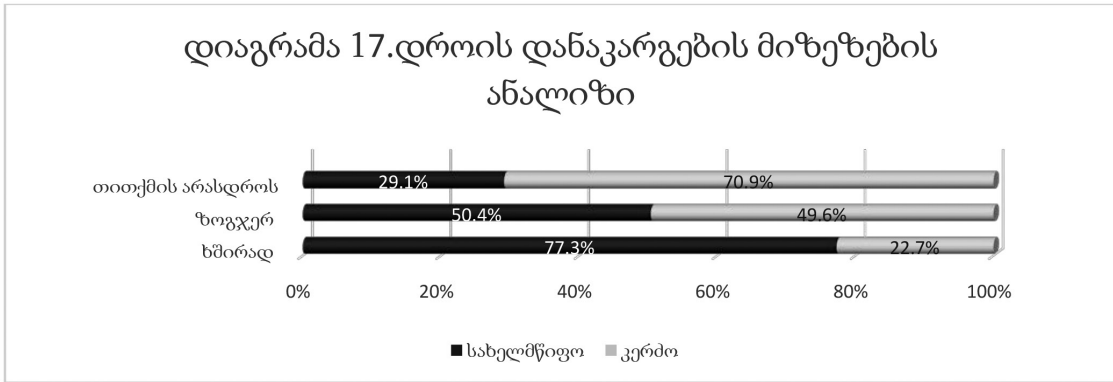
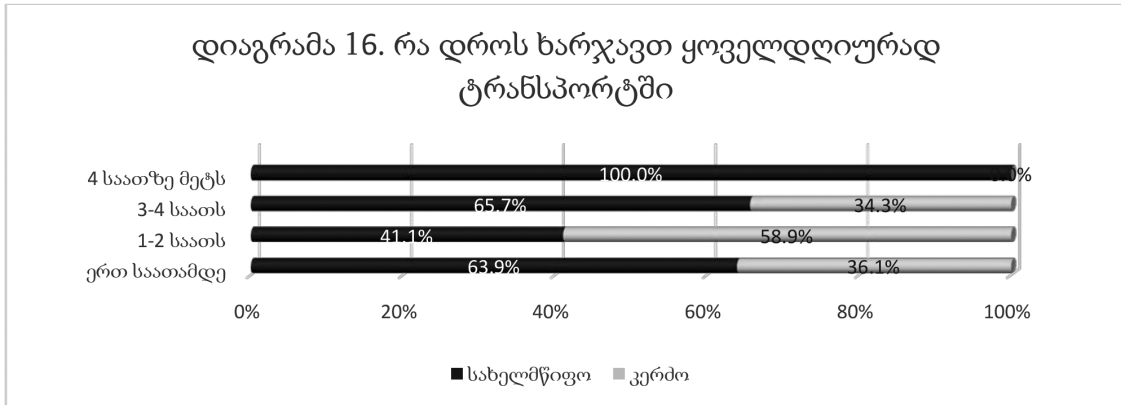
როგორ ახდენენ დროის სხვადასხვა პერიოდის დაგეგმვას რესპოდენტები, გავლენა უნდა იქონიოს დაგეგმილი საკითხების შესრულებაზე, შესაბამისად საინტერესოა რამდენად ხშირად უწევთ გეგმების შეცვლა. კვლევამ აჩვენა, რომ ხშირად ცვლის გეგმას 114 რესპოდენტი და აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 43.0% და კერძოზე-57.0%, ზოგჯერ ახდენს გეგმის ცვლილებას 798 რესპოდენტი და აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 48,1%

და კერძო სექტორზე კი 51,9% ხოლო არასდროს არ უწევთ გეგმების ცვლილება 131 რესპოდენტს, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 68,7% და კერძოზე კი-31,3%.(დიაგრამა 15) რესპოდენტთა მცირე რაოდენობა, მაგრამ მაინც ამ რაოდენობაში დიდი წილი მოდის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რესპოდენტებზე, რომლებსაც არ უწევთ დაგეგმილი აქტივობების შეცვლა, რაც დადებითად ახასიათებს სახელმწიფო სექტორის რესპოდენტებს

ერთ საათამდე დრო ეხარჯება ტრანსპორტში 269 რესპოდენტს, რომელთაგან სახელმწიფო უნივერსიტეტების სტუდენტები არიან 63,9% და კერძო უნივერსიტეტების სტუდენტები კი -36,1%. ერთ-ორ საათს ხარჯავს 660 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები არიან 41,1% და კერძო უნივერსიტეტების სტუ-

დენტები კი 58,9% სამ -ოთხ სათს და მეტ დროს ჯამში მხოლოდ 114 სტუდენტი ხარჯავს. ყველაზე მეტი რაოდენობის რესპოდენტი ტრანსპორტზე 1-2 საათს ხარჯავს და მაღალი მაჩვენებელია კერძო სექტორის სტუდენტებში, რაც მნიშვნელოვან დროის მტაცებლად შეიძლება ჩავთვალოთ. (იხ. დიაგრამა 16.)

არსებული სიტუაციის გაანალიზების გარეშე შეუძლებელია სტუდენტმა მოახდინოს დროის დანაკარგების შემცირება და პრიორიტეტების განსაზღვრა. ანალიზი საშუალებას იძლევა გამოიკვეთოს დროის მტაცებლები და ძვირფასი რესურსი გადანაწილდეს მნიშვნელოვანი საქმეების გასაკეთებლად. ამდენად მნიშვნელოვანია რამდენი სტუდენტი ახდენს დროის დანაკარგების ანალიზს და როგორი თანაფარდობაა სექტორების მიხედვით. დროის დანაკარგების ანალიზს ხშირად ახდენს 229 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 77,3%, ხოლო კერძო სექტორზე კი -22,7%, ზოგჯერ ახდენს დროის დანაკარგების ანალიზს 512 რესპოდენტი თითქმის 50 % და აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 50,4% და კერძო სექტორზე კი -49,6%. არასდროს არ ახდენს დროის დანაკარგების ანალიზს 302 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 29,1% და კერძო

სექტორზე კი -70,9%. (იხ. დიაგრამა 17.) დროის დანაკარგების გაანალიზება კერძო სექტორის სტუდენტებში არის გაცილებით დაბალი. რაც არ იყო გასაკვირი იმ ფონზე, როცა კერძო სექტორში დაფისირდა დროის სხვადასხვა პერიოდის დაგეგმვის კურსით უარყოფითი ტენდენცია. დროის არასწორი მენეჯმენტი საქმეების მოზღვავენს და გაუთვალისწინებელ პრობლემებს იწვევს, რაც სადაო არ არის. დროის პერიოდების დაუგეგმობამ, დროის დანაკარგების მიზეზების დადგენის უზუსტობა, მომავალში ხელისციცვლით და ფაციფუცში საქმის კეთებას იწვევს. კვლევამ აჩვენა, რომ გაუთვალისწინებელ საქმეებზე ერთ საათს კარგავს დღეში 384 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 59,6%, ხოლო კერძო სექტორზე კი -40,4%. ერთ-ორ საათს კარგავს გაუთვალისწინებელ საქმეებზე 581 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე

ქტორზე მოდის 42,9%, ხოლო კერძო სექტორზე კი - 57,1%. ორივე ჯგუფის პესპოდენტებში დაუგეგმავი საქმეებზე დახარჯული დრო მნიშვნელოვნად მაღალია

ფიზიკური აქტივობით გადაღლილობის და სტრესის მოხსნა აუცილებელია ნებისმიერი ასაკის ადამიანში და განსაკუთრებით სტუდენტებისათვის. გამუდმებული დაძაბული რეჟიმი იწვევს სტრესებს, რომელიც შესაძლოა ქრონიკულში გადაიზარდოს და გართულდეს მასთან ბრძოლა და შედეგები, რომელსაც სტრესი იწვევს. კვლევამ აჩვენა, რომ 587 რესპოდენტი დაახლოებით ნახევარზე მეტი, სპორტულ აქტივობას დღეში მხოლოდ ნახევარ საათამდე დროს უთმობს და ამათგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 60.0%, ხოლო კერძო სექტორზე კი 40%. ერთ საათამდე დროს ფიზიკურ აქტივობაზე ხარჯავს 283 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 38,5%, ხოლო კერძო სექტორზე კი -61,5 %. ერთ საათზე მეტს ფიზიკურ აქტივობაზე ხარჯავს 125 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორის სტუდენტების წილი არის 35,2%, ხოლო კერძო სექტორის სტუდენტების წილი კი 64,8%, ორ საათზე მეტს მხოლოდ 48 რესპოდენტი უთმობს ფიზიკურ აქტივობას და მათგან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 37,5%, ხოლო კერძო სექტორზე კი 62,5%. სპორტული აქტივობის თვალსაზრისით უკეთესი მდგომარეობა დაფიქსირდა კერძო სექტორის სტუდენტებში. თუ გავითვალისწინებთ რომ მათი ლექციებზე დასწრება გაცილებით დაბალი იყო სახელმწიფო სექტორის სტუდენტებთან შედარებით, სპორტული აქტივობა და განტვირთვა მეტად სჭირდებათ სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებს, თუმცა სურათი სანინალმდეგოს გვეუბნება.

ძილის რეჟიმი მნიშვნელოვანია ენერჯის აღსადგენად . კვლევამ ჩვენა, რომ ხუთ საათზე ნაკლები სძინავს მხოლოდ 57 რესპოდენტს, აქედან სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტი არის 43 და კერძოსი კი 14, რაც შეეხება ნორმის ფარგლებში ძილს ახერხებს 716 რესპოდენტი და აქედან სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტია 48,9%, ხოლო კერძო უნივერსიტეტის კი 51.1%. 8-9 საათი ძილისთვის გამოყოფილი აქვთ 260 რესპოდენტს, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 47,3%, ხოლო კერძოზე-52,7%. მეტნაკლებად ძილის ხანგრძლივობა უმრავლესობას აქვს ნორმის ფარგლებში, მაგრამ ასევე საინტერესოა დროის რა პერიოდში ახერხებენ რესპოდენტები დაძინებას

კვლევამ ჩვენა, რომ საკმაოდ გვიან ახერხებს დაძინებას რესპოდენტთა ნახევარზე მეტი. მედი-

ცინის მიერ არის დადგენილი, რომ ადამიანის თავის ტვინის ნორმალური ფუნქციონირებისათვის მნიშვნელოვანია 23 საათამდე მოხდეს დაძინება, სწორედ ამ პერიოდში არის შესაძლებელი დაღლილობის და დაძაბულობის ეფექტიანი მოხსნა. 24 საათამდე დაძინებას ახდენს 324 რესპოდენტი, სადაც სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა წილი არის 38,9%, ხოლო კერძო უნივერსიტეტების წილი კი -61,1%. ასევე მაღალია იმ რესპოდენტთა რაოდენობა, რომლებიც დაძინებას 01 საათზე ახერხებენ -489 რესპოდენტი, მათგან სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა წილი არის 49,7%, ხოლო კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტთა წილი 50,3%. ძილის რეჟიმის ამგვარი დარღვევა განსაკუთრებით მძიმე იქნება სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებისთვის, რადგან სწორედ ეს კატეგორია აქტიურად არის დაკავებული გონებრივი შრომით

სტუდენტურ აქტივობებში ხშირად არიან ჩართულნი 97 რესპოდენტი აქედან სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტებზე მოდის 32.0%, ხოლო კერძო სექტორზე კი -68,0%, ზოგჯერ ახერხებს სტუდენტურ აქტივობებში მონაწილეობას 382 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 38,7%, ხოლო კერძო სექტორზე კი 61,3%, არასდროს არის ჩართული სტუდენტურ აქტივობებში 564 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 61,0%, ხოლო კერძო სექტორზე კი-39.0%. უნივერსიტეტის მიერ დაგეგმილ ღონისძიებებში სტუდენტთა ჩართულობის მაჩვენებელი გაცილებით მაღალია კერძო უნივერსიტეტში

დღეში ერთხელ იკვებება 130 რესპოდენტი, რომელთაგან სახელმწიფო სექტორის სტუდენტებზე მოდის 93,1%, ხოლო კერძო სექტორზე კი 6,9% , ორჯერ კვებას ახერხებს 455 რესპოდენტი, აქედან სახელმწიფო სქორის სტუდენტებზე მოდის 55,6 % , ხოლო კერძო სექტორზე კი -44,4%, სამჯერ იკვებება 425 სტუდენტი, აქედან სახელმწიფო სექტორზე მოდის 32,0% ხოლო კერძო სექტორზე კი 68,0% , ოთხჯერ კი მხოლოდ 33 რესპოდენტი ახერხებს კვებას, რაც საგანგაშო მაჩვენებელია. 2 და 3 ჯერ კვებას გაცილებით მეტჯერ ახერხებენ კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტები. შესაძლოა ვივარაუდოთ, რომ კერძო უნივერსიტეტში მატერიალური შესაძლებლობის მქონე სტუდენტთა რაოდენობა არის მაღალი და ამით არის განპირობებული.

დროის სწორი გამოყენება და რეკომენდაციების გათვალისწინება ხელს უწყობს სტუდენტების პერსონალურ განვითარებას (Gulua, Ekaterine; Kharradze, Natalia, 2018) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია

ნია გენდერული პრობლემების მოგვარება და ქალთა პერსონალური განვითარებისათვის ბარიერების დაძლევა (Kharadze & Gulua, 2018)

დასკვნები და რეკომენდაციები:

მიუხედავად იმის, რომ საზოგადოებაში გავრცელებულია შეხედულება, თითქოს კერძო უნივერსიტეტებში მაღალია განათლების სტანდარტი, სახელმწიფო უნივერსიტეტებთან შედარებით, კვლევამ სრულიად საწინააღმდეგო შედეგი გვიჩვენა.

- სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტთა დროის ბიუჯეტის მართვა დროის ნებისმიერ შუალედისთვის უფრო მაღალია;
- სახელმწიფო უნივერსიტეტების სტუდენტთა ლექცია-სემინარებზე დასწრების სიხშირე არის მაღალი;
- სახელმწიფო უნივერსიტეტების სტუდენტები, გაცილებით ხშირად იყენებენ დამატებით სახელმძღვანელოებს ცოდნის გაღრმავების მიზნით;
- სახელმწიფო უნივერსიტეტის სტუდენტები უკეთ ახდენენ დროის დანაკარგების მიზეზების ანალიზს;
- კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტთა მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა სპორტულ აქტივობებსა და სტუდენტურ ცხოვრებაში. კულტურულ ღონისძიებებში ჩართულობა-

- ში სავარაუდოდ კერძო უნივერსიტეტების მიმართ „ხიბლი“ ამ აქტივობებით არის გამოწვეული;
- კერძო თუ სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ორიენტირებულია საკადრო პოლიტიკის ფორმირებაზე და სახელმწიფოს აწვდიან შრომით რესურსს, ამიტომ მნიშვნელოვანია ერთობლივი ძალებით უზრუნველყონ იმგვარი მართვის სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც ახლგაზრდა თაობას მისცემს საშუალებას სწორად დაგეგმონ დრო და უზრუნველყონ პოტენციური შესაძლებლობების ეფექტიანი გამოყენება .
- შეძლებისდაგვარად მნიშვნელოვანია უნივერსიტეტებს გააჩნდეს, საერთო საცხოვრებელი, სადაც ჩამოსული სტუდენტები შეძლებენ ცხოვრებას და ამ გზით დაზოგავენ ტრანსპორტირებაზე გაწეულ ხარჯებს
- ასევე მნიშვნელოვანია საერთო საცხოვრებლებში კვების პრობლემის მოგვარებაც, რაც საგანგაშო მაჩვენებელი აღმოჩნდა კვლევებში.
- უნივერსიტეტების მიერ სწორად შედგენილი მუშაობის გრაფიკი საშუალებას მისცევს სტუდენტს დაზოგოს დრო. შესაძლებელი უნდა იყოს (განსაკუთრებით მაგისტრანტებისათვის) ლექციების აუდი თუ ვიდეო მასალის ხელმისაწვდომობა.

REFERENCES

[1] Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Lomsadze-Kuchava, Maia; Kharadze, Natalia. (2014). Globalization and research of success factors of Georgian business leaders. Modern issues of Medicine and Maagement, 145-151.

[2] Amyoladze, Gocha; Gabrichidze, Amiran; Giorgobiani, Maia; Zedgenidze, Merab; Kharadze, Natalia. (2014). Characteristics of development of leadership in the environment of global economy. Modern issues of Medicine and Maagement, 141-144.

[3] Ekaterine, Gulua; Natalia, Kharadze. (2017). Impact of Time Management on Personal Development of Master’s Degree Students. ICSS XXIII, (pp. 110-118). Vienna.

[4] Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia. (2014). Knowledge-Based Organizational Culture Development Challenges in Small and Medium Sized Enterprises of Post-Soviet Georgia. 3rd International Symposium: “Advances in Business Management Towards Systemic Approach” (pp. 93-96). Perugia: Business Systems Laboratory.

[5] Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia;. (2018). Employed Students’ Development Challenges in Georgia. European Journal of Interdisciplinary Studies, p. 188-208.

[6] Gulua, Ekaterine; Kharadze, Natalia;. (2018). Organization Culture Management Challenges. European Journal of Interdisciplinary Studies, 67-79.

[7] Kharadze, n., & Amyoladze, G. (2014). Globalizationof reserch of factorsof success of Georgianbusiness leaders“. Modern issues of Medicine and Maagement, 146-151.

[8] Kharadze, N., & Dugladze, D. (2018). TIME MANAGEMENT OF PRIVATE UNIVERSITY STUDENTS. INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT, 126-137.

[9] KHARADZE, N., & DUGLADZE, D. (2018). TIME MANAGEMENT OF PRIVATE UNIVERSITY STUDENTS. INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT, 126-137.

- [10] **Kharadze, N., & Gulua, E.** (2018). Personal Development Peculiarities on Gender Perspective in Georgia. *European Journal of Multidisciplinary Studies*, p. 111-123.
- [11] **Kharadze, Natalia; Dugladze, Davit.** (2017). time management issues for young Masters. *Globalization and current challenges in business*, (p. 220). Tbilisi.
- [12] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2016). Self Management Peculiarities of Master's Students in Georgia. *CHALLENGES OF GLOBALIZATION IN ECONOMICS AND BUSINESS* (gv. 613-616). Tbilisi: Universal.
- [13] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2017). Time Management Peculiarities of Shota Rustaveli State University MA Students. *Innovative Economics and Management*, 20-25.
- [14] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine.** (2017). Time Management Peculiarities Based on Gender. I International Scientific and Practical Conference: Foresight-management: best world practice of development and integration of education, science and business (pp. 39-42). Kyiv-Tbilisi: VysheMyrkyi.
- [15] **Kharadze, Natalia; Gulua, Ekaterine; Duglaze, Davit.** (2017). Free-Time Management among Master's Degree Students of Georgia. *ICSS XXIII*, (pp. 24-33). Vienna.
- [16] **Meskhia, I., & Shaburishvili, S.** (2015). Basics of research of the technological environment of business. *Zeszyty Naukowe UNIwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach* Seria: Administracja i Zarządzanie, 117-124.
- [17] **Paresashvili, Nino; Maisuradze, Teona,.** (2017). Mechanisms of organization conflict resolution in Georgia. *Economics. Business & Finance*, (pp. 69-76). *Jurmala*.
- [18] **Shaburishvili, S., & Chania, M.** (2017). Global Innovation Trends and Georgia. *European Journal of Economics and Business Studies*, 94-99.
- [19] **ნიკვაშვილი, მ.** (2017). ორგანიზაციული კულტურა როგორც სამეურნეო პრაქტიკის განუყოფელი ნაწილი. *გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში* (პპ. 363-367). თბილისი: თსუ.
- [20] **ნიკვაშვილი, მ.** (2012). კონფლიქტების რეგულირების ჰუმანური მეთოდები. *ეკონომიკა და ბიზნესი*.
- [21] **ნიკვაშვილი, მ.** (2016). კონსტრუქციული ქცევის სტიმულირება კონფლიქტურ სიტუაციაში. *გლობალიზაციის გამოწვევები ეკონომიკასა და ბიზნესში* (პპ. 398-402). თბილისი: უნივერსალი.
- [22] **ხარაძე, ნ., & დუგლაძე, დ.** (2018). კერძო უნივერსიტეტის სტუდენტთა დროის მენეჯმენტი. *ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა*, 56.

შრომის სფეროში თანამედროვე ტრენდების გავლენა საწარმოს საკადრო პოტენციალის ფორმირებაზე

THE INFLUENCE OF MODERN TRENDS IN LABOR ON THE FORMATION OF WORKFORCE CAPACITY OF THE ENTERPRISES

ლიუდმილა კალინიჩენკო,

ე.მ.დ., პროფესორი

ვალენტინა სმაჩილო,

ე.მ.კ., დოცენტი

ტარას ნალივაიკო,

ასპირანტი ხარკოვის მშენებლობისა

და არქიტექტურის ეროვნული უნივერსიტეტი,

ხარკოვი, უკრაინა

LIUDMILA KALINICHENKO,

Doctor of Science (Economics), Professor,

Head of Department of Economics

VALENTYNA SMACHYLO,

Candidate of Sciences (Economics), Associate Professor

Professor of Department of Economics

TARAS NALYVAIKO,

Applicant of degree “Doctor of Philosophy”

Kharkiv National University of Civil Engineering and

Architecture Kharkiv, Ukraine

ABSTRACT

The study summarizes the main trends that have shaped at different levels in the area of labor – from global to industry; the features and directions of transformation of the characteristics of workers as agents of the workforce capacity of enterprises are defined; the factors and the force of influence on the workforce capacity of transport enterprises and their effect on the trends of workforce capacity development are determined, as well as the forecast model is developed; the problem points of formation of the workforce capacity of transport enterprises are explained.

Key words. trend, factor, workforce capacity of the enterprises, transport, correlation and regression analysis, strategy

ანოტაცია

კვლევაში განზოგადებულია ძირითადი ტრენდები, რომლებიც ჩამოყალიბდა შრომის სფეროს სხვადასხვა დონეებზე - გლობალურიდან დარგობრივამდე, განსაზღვრულია თანამშრომლების, როგორც საწარმოს საკადრო პოტენციალის მატარებლების, მახასიათებლების ტრანსფორმაციის თავისებურებები და მიმართულებები, განსაზღვრულია ფაქტორები და მათი ზემოქმედების ძალა სატრანსპორტო საწარმოს საკადრო პოტენციალზე და მათი ზემოქმედება საკადრო პოტენციალის განვითარების ტენდენციებზე, ასევე აგებულია საპროგნოზო მოდელი, გამოვლენილია სატრანსპორტო საწარმოების საკადრო პოტენციალის ფორმირების პრობლემური მომენტები.

საკვანძო სიტყვები: ტრენდი, ფაქტორი, საწარმოს საკადრო პოტენციალი, ტრანსპორტი, კორელაციურ - რეგრესიული ანალიზი, სტრატეგია.

INTRODUCTION.

Globalization processes in all areas of life have had a significant impact on economic relations. Their transition to a higher level is noted – the formation of the knowledge economy, which requires consolidation of role of the person who represents knowledge and acts as its agent.

Due to the essential differences between the knowledge economy and the traditional economy, to ensure its effective functioning it is necessary to transform the principles and models of personnel management of enterprises, which is impossible without the search for new concepts, theories, methods, mechanisms of workforce capacity formation. And that is why the definition of the impact of modern trends in the area of labor determines the topicality of this paper.

The purpose of the study is to analyze the impact of modern trends on the formation of the workforce capacity of enterprises. The achievement of this goal provides for the statement and solution of the main tasks: to identify the main trends in the labor market at different levels; to determine the current trends in the system of development of workforce capacity of enterprises; to identify the factors affecting the workforce capacity of the enterprise and their impact on the trends in the development of workforce capacity; to cover this issue both for the general labor market of the country and in the priority sectors of the national economy.

Research methods: time series are applied to identify trends; regression and correlation analysis is used to identify the impact of factors and build a forecast model, min-max normalization ensures statistical data normalization.

Main part. Based on the system approach, the workforce capacity of the enterprise (WCE) is a complex socio-economic dynamic system, which is represented by the set of abilities and capabilities of the enterprise personnel, having quantitative and qualitative characteristics necessary for the enterprise to ensure its sustainable development [1].

WCE logically interacts as a microsystem with the macrosystem and is subject to a set of factors that can be classified as internal and external to it. It is the influence of factors that determine the quantitative and qualitative characteristics of the workforce capacity of the enterprise in any field of activity.

The author finds it is reasonable to single out external factors of macroeconomic (megaglobal and national) and mesoeconomic (sectoral and regional) levels. The first group of external factors is formed globally as a whole and is reflected at the national level from the perspective of state and national specifics. The second group of external factors is formed under the influence of macroeconomic factors, but taking into account sectoral and regional specific features.

Internal factors of influence on the workforce capacity of the enterprise are also divided into two groups: personal and microeconomic levels. Since WCE is a living socio-economic system, it will be influenced by the personal qualities of employees of the enterprise, their mentality, education, religious and cultural principles, morality and

spirituality. In addition, each enterprise, as an open, dynamic system, is also characterized by specific features: management style, mission, goals, values, production capacity, organizational and legal form, etc., which will determine workforce capacity at all stages of the existence of the enterprise. Inside the enterprise – in the domestic labor market – one may also identify a number of factors affecting the value of its workforce capacity:

- social mobility in the domestic labor market, which is expressed in the educational, qualification and professional, that is, quality, changes in the characteristics of personnel;

- the compensation rate that has shaped at the enterprise in comparison with the compensation rate in the country, sector, region or in comparison with the previous period, which would encourage changes in the quantitative and qualitative characteristics of workforce capacity.

In addition to the grouping of factors according to the criterion of relationship to the WCE (internal/external) grouping according to the essential criterion is suggested, with the emphasis on quality factors, which determine the qualitative characteristics of WCE and their changes, and quantitative, defining the quantitative characteristics of WCE and their changes.

There is a mutual influence between groups of factors, both external and internal, which can be direct or indirect, strong or not, but it exists in any case.

The action of factors with a certain frequency and force of influence determines the trends in the development of the object (WCE); therefore, to assess the strength of the influence of factors, one should determine the existing trends in the economy. They should also be considered at different levels of the socio-economic system (fig. 1).

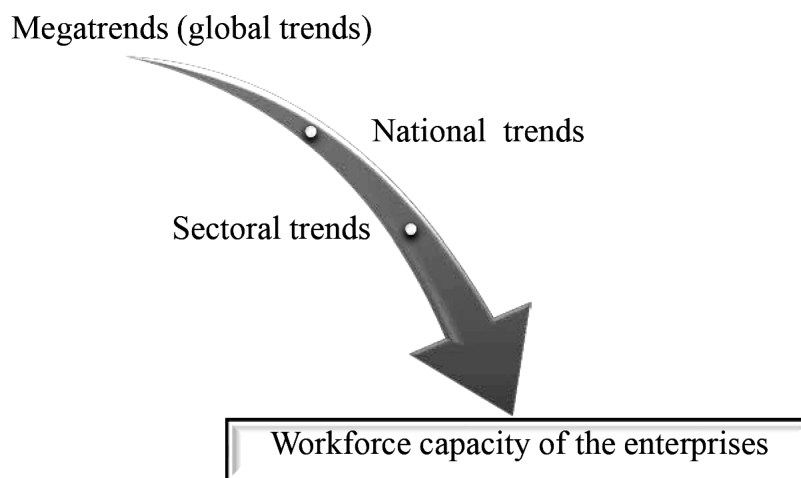

Fig.1 Hierarchy of trends in the system of formation of workforce capacity of the enterprises (developed by the authors)

The global trends of social and economic systems are the following:

- succession of generations. Another change of technological structures is underway, which changes the characteristics of the people themselves – in the near future people who cannot imagine life without computers, and the Internet, will reach the working age; which must be taken into account for their management. This is also important in the view of a significant transformation in the labor market, which occurs due to the succession of generations. It provides for the division of all people, depending on the age of birth, into generations X, Y and Z, which have specific behavioral characteristics that determine their behavior in the labor market. For instance, generation Y (Millennials) until 2030 will amount to approximately 75% of the global labour market [2]. According to the same source [8], the peculiarities of working with generation Y were identified as the main factors that make it difficult to engage and retain talent (recruitment management).

- increasing the level of automation, and robotic application work. It is predicted that by 2025 smart machines and programs will be able to replace 33% of professions [2]. That is, the feature of the future requirements of employers to employees will be the ability to perform not routine work, but creative, which, in turn, will change the management methods for such a workforce. In the words of Jack Ma, founder of the largest e-commerce platform Alibaba, which he said at the World Economic Forum in Davos (2018) - in the future, most of the processes will be automated and it is only the uniqueness, and creativity of the human that machine will not be able to repeat.

- population growth and aging [2]. By 2030, the world population will increase by 13% to 8.4 billion people, and the average age of the population will increase to 34 years, which is four years more than now;

- activation of migration processes [2]. Globalization facilitates the free movement of labour and capital to more favourable locations and has created new ways of interacting. As a result, it is becoming increasingly difficult for the companies to engage and retain talented employees. An increase in the share of migrants by 5% leads to an increase in world income by 1%;

- increasing flexibility and adaptability of management processes. Dynamic transformations of economic processes, and globalization require changes to be made in approaches to the formation of labor collectives in general. Organizational structures should be flexible and adaptive to the rapid disruption of the external environment, updated requirements and needs. The concept of a “company employee” widens - blending workforce man-

agement [2]. The modern generation of workers aims to try themselves in different industries and areas of activity, provokes frequent changes in the workplace, the desire to have flexible work schedule and work from different places in the world, which requires the HR services of enterprises to find non-standard solutions for staffing. That is why the concept of “blended workforce” appears – when not only full-time employees, but also external industry experts, freelancers, etc. are engaged in the implementation of business tasks of the company.

The national level of the labor market is also under their influence and, therefore, the current trends of the labor market of Ukraine indicate an imbalance between the need for workers of a certain profession and qualification and the available labor potential, forming its labor shortage situation. This is based on the officially defined problems of the labor market of Ukraine [3], where one should note a significant employee turnover in high-priority economic activities, migration abroad of highly qualified personnel (especially young people), the imbalance in the professional qualification section due to the inadequate response of the educational market to the needs of the labor market.

The main trends of the domestic labor market include:

- a high level of migration processes, in which Ukraine is considered as a transit country, which causes the depletion of qualified personnel, while 30% have higher education, which is paid from the budget [4];

- increase in the proportion of the population engaged in the informal employment sector from 22.9% to 26.2% for the period 2010-2015 [4];

- the emergence of new forms of non-standard labor, which at present are almost not regulated by the current national labor legislation, among which remote employment (telework) and agency work should be mentioned [4]. Its negative impact also manifests itself in the fact that the most qualified personnel work for foreign employers, that is, the domestic workforce capacity is used for the development of foreign economies, not domestic;

- reduction of the employed population in Ukraine (for example, in 2012, the number of employed was 19,621 thousand people, and in 2015, 16443.2 thousand people; in 2017, 16156.4 thousand people), which is due not only to the annexation of territories, but also other factors, mainly economic ones (according to figures provided by [5]);

- instability in the area of wages and its low level: despite the growth of its nominal level (from 2010 to 2017, we note the positive dynamics of the average wage, which increased by 4495 UAH, or 171.63%.) against the background of the large-scale devaluation of the national cur-

rency, the average wage in foreign equivalent is decreasing rapidly. Thus, in 2017, this figure was \$ 263, which is \$ 64, or 24.33% less than in 2010. This indicates a decrease in the social standard of living, an increase in social tension in society and contributes to the labor migration of skilled workers at working age [4].

- increase in the number of vacant jobs (by 3.7% for the period from 2012 to 2017) while reducing the weight by registered unemployed.

Let us consider the impact of certain trends on the transport sector in Ukraine. It should be noted that the transport industry has an important place in the economy of Ukraine, based on the structure of gross value added for the first quarter of 2018 its share was 8.2% (for comparison: construction – only 2.2%, agriculture – 4.0%, although lower than in industry – 27.7% and trade – 17.5%) (according to figures provided by [5]).

It is the transport infrastructure that ensures the activ-

ities of all other sectors of the economy and contributes to the economic development of the country, creating additional cost, by providing transport services, which include [6]: direct transportation of passengers and goods; loading and unloading; storage of goods at the warehouses of stations; maintenance and preparation of rolling stock for transportation; provision of means of transportation for rent or lease; other services.

Naturally, the development of transport infrastructure provides for its reform, which is enshrined in the “Transport Strategy of Ukraine for the period up to 2020”, approved in 2010, “Updated Transport Strategy of Ukraine: Policies” and “National Transport Strategy for the period up to 2030 “Drive Ukraine 2030”, which was approved on 30.05.2018 [7].

National Transport Strategy for the period up to 2030 takes into account the global trends inherent in the transport sector (Fig. 2).

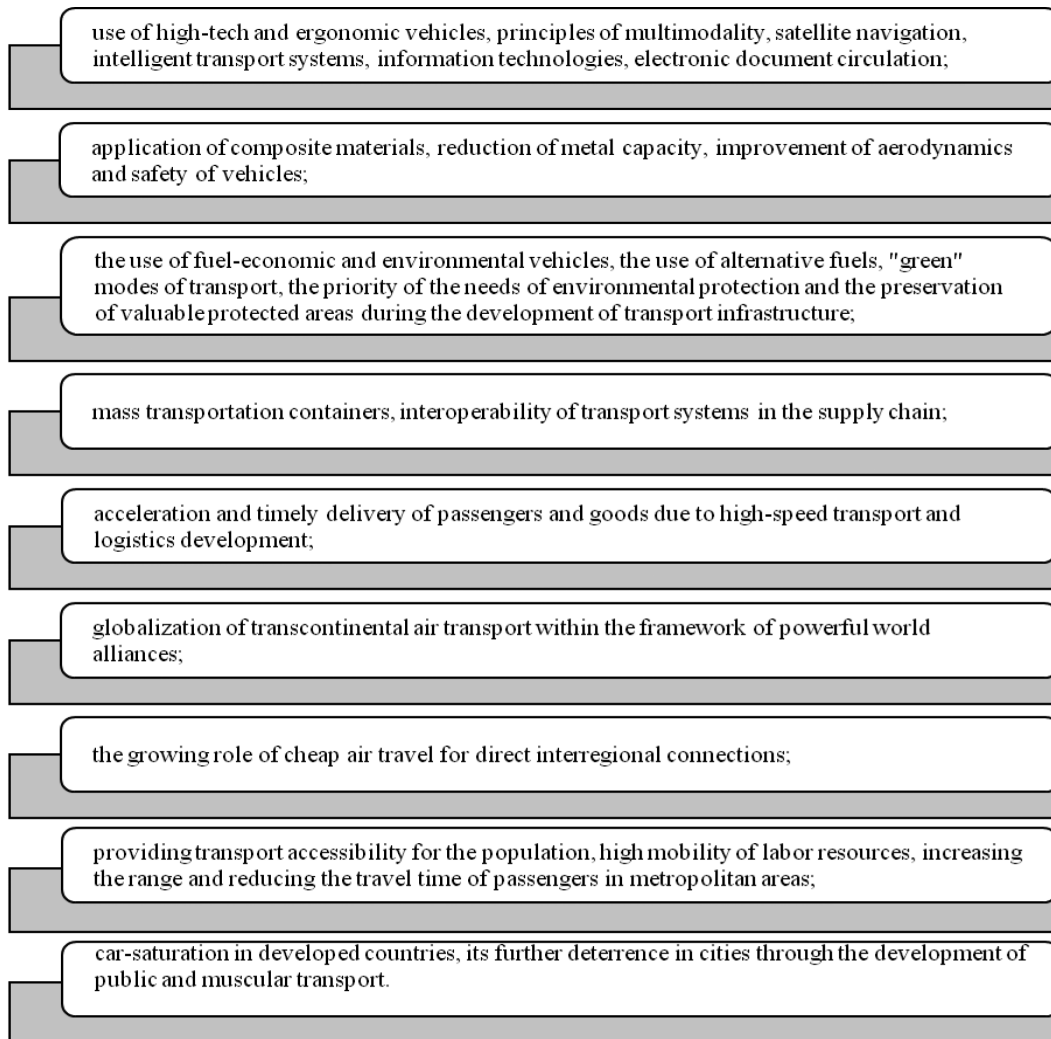

Fig. 2. Global trends in the transport sector (developed by the authors based on [7])

Taking into account these trends, a Strategy has been developed, which identifies 4 main directions of transport reform. Fig. 3 shows only the problems, objectives, and intended outcomes that are directly related to the labor.

As one can see, the transport sector reform involves significant transformations in this direction. They take into account global, national and industry trends.

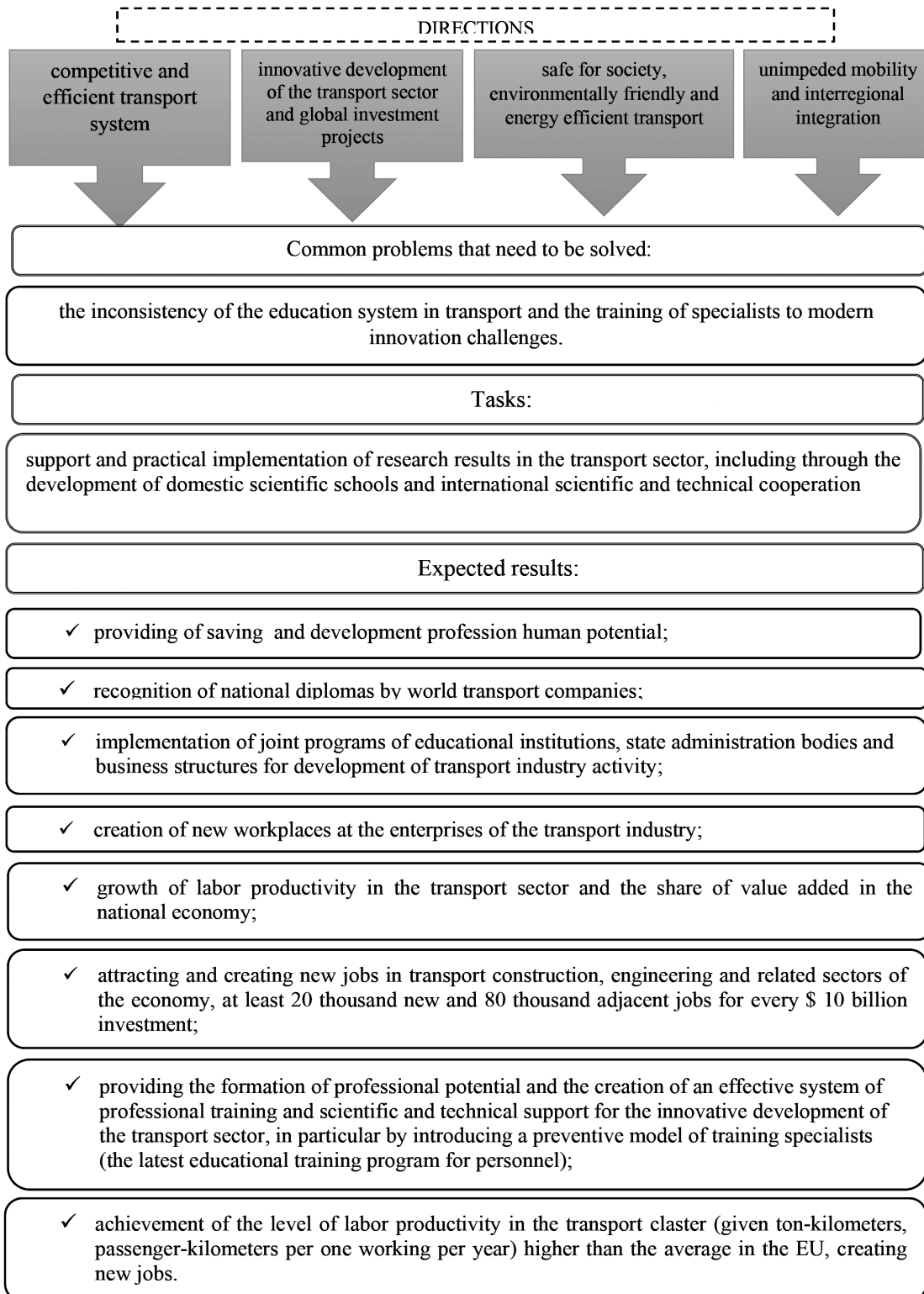

Fig. 3 Directions and expected results of reforming the transport sector (developed by the authors based on [7])

Therefore, the study of trends and factors affecting the formation and development of workforce capacity is a necessary and important research task.

Such global changes require changes in management principles and training of relevant personnel who could manage infrastructure projects in the area of transport according to European standards and regulations. Therefore, the preservation, renewal, formation of workforce capacity

of the enterprises ensuring the activity of the transport system of Ukraine remains pressing issues.

Consequently, it is necessary to analyze the current trends of the industry labor market, which, to some extent, determine the processes of formation of workforce capacity of the transport industry. Let us consider the dynamics of full-time employees in 2017 at the transport enterprises in the context of its types (Fig. 4).

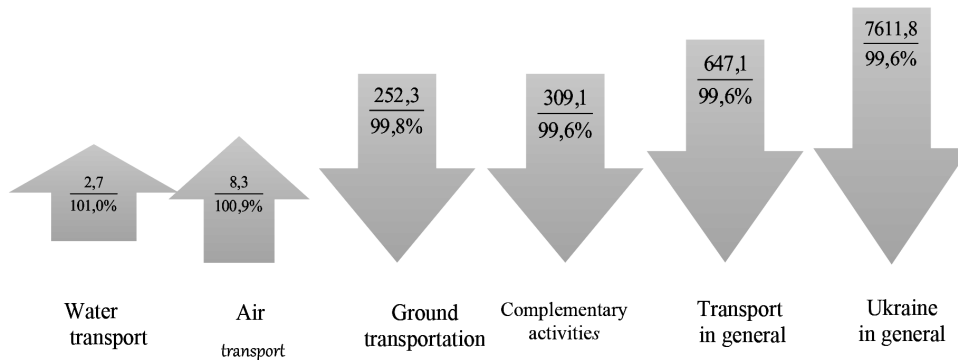

Fig. 4. Number of full-time employees, thousand people and their change in % to the same period (developed by the authors based on [5])

Fig. 4. shows that the overall dynamics of full-time employees in the transport sector meets the all-Ukrainian trend and is characterized by a slight reduction. At the same time, in the sectors of air and water transport, a slight positive growth should be noted. In addition, additional activities related to logistic support have slightly less drop than road transport.

Studying the dynamics of the coefficients of movement of workers (Fig. 5) for 2017, we may note that the engagement turnover rate is lower than for the departure

in general for Ukraine, and in the area of transport, in the area of road transport and additional activities. At the same time, we may note the revival of air and water transport.

Common for all industries are the following trends:

- reducing the number of employees from 1150.9 thousand persons in 2012 to 991.6 thousand persons in 2017. (according to figures provided by [5]);
- wage growth in the industry over the analysis period from 2012 to 2017 is from 3,405 UAH to 7,688 UAH. At the same time, in comparison with the national level, the

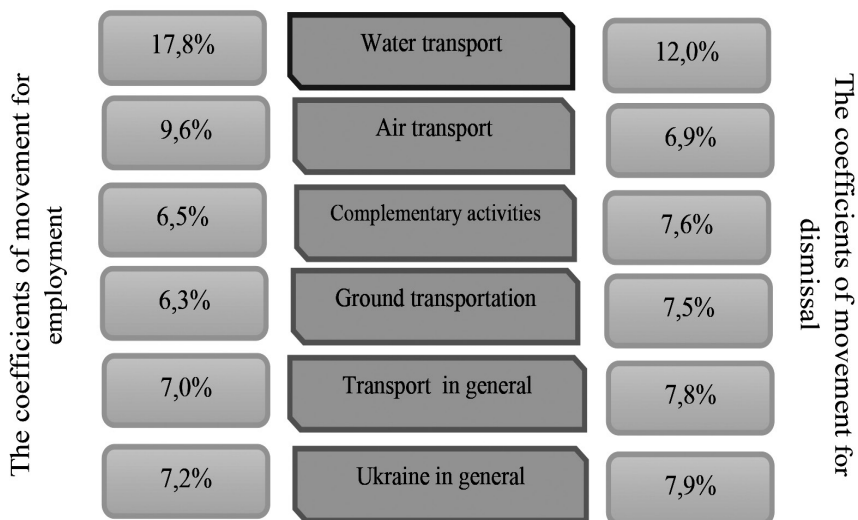

Fig. 5. The coefficients of movement of workers for 2017 (developed by the authors based on [5])

wages of the industry were lower in 2012, and in 2017, it exceeded the national level by 8.2% (according to figures provided by [5]);

- increase in the number of vacant jobs from 4.4 thousand to 5.4 thousand for the period from 2012 to 2017. (according to figures provided by [3,5]).

Since the number of employees is the basis for the formation of the workforce capacity of enterprises, it is necessary to determine the factors affecting it.

We believe that the number of employees in the field

of transport (y) is influenced both by factors characterizing economic activity in the industry and motivational factors that make it attractive for employment. These factors are: x_1 - cargo turnover; x_2 - passenger turnover; x_3 - average monthly salary translated into the US dollar. It is advisable to identify the impact of these factors and build a forecast model using regression and correlation analysis.

The order and results of the regression-correlation analysis are shown in Fig. 6.

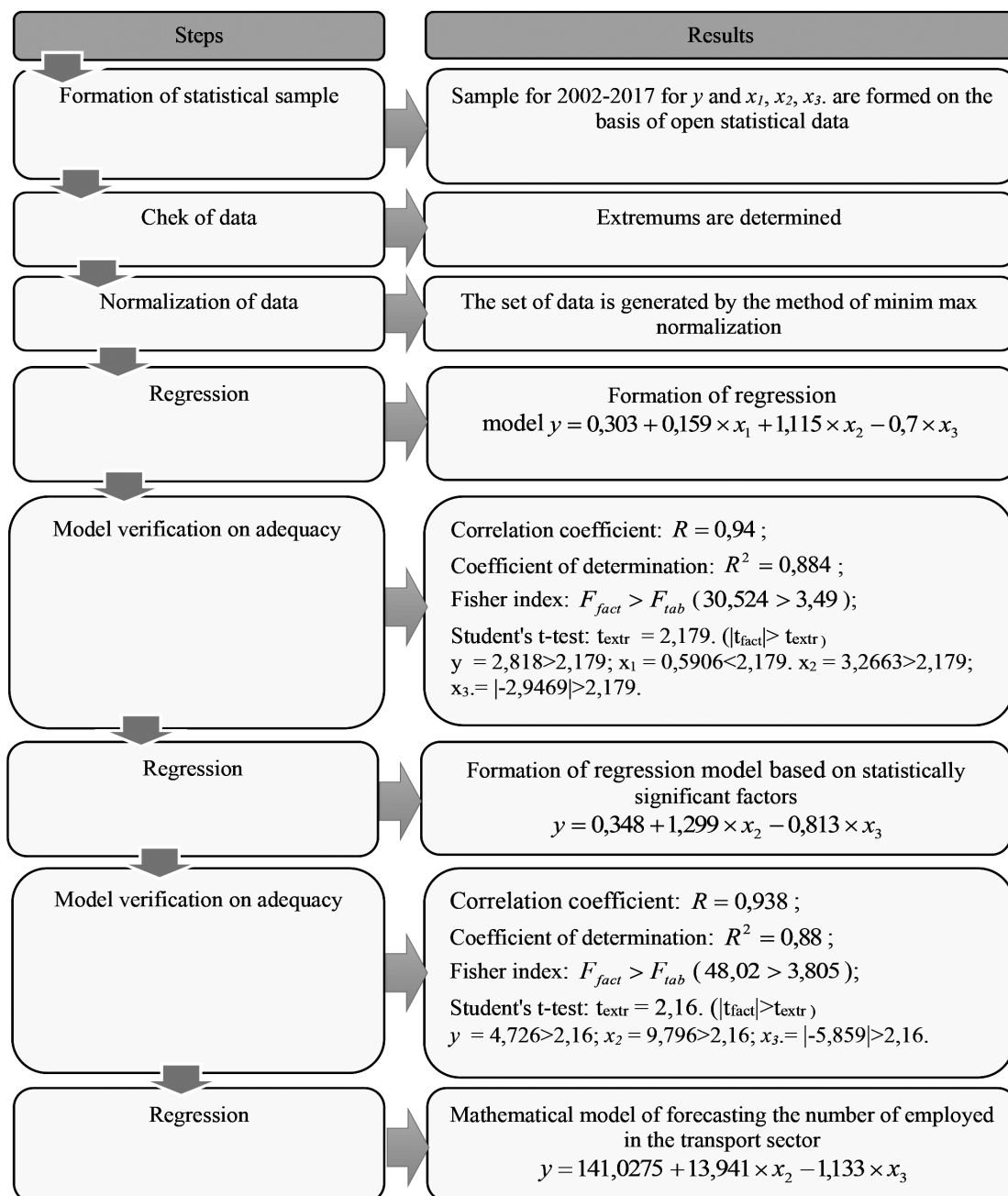

Fig. 6. Steps and the results of correlation and regression analysis (developed by the authors)

The calculated coefficients of the arguments show that when the variable x increases by one, the average value y increases by the corresponding value of the coefficient. The “+” sign near the coefficient shows a direct correlation between the corresponding arguments and the value of the employed, the “-” sign shows the inverse one. The factor with the most direct impact is: X_2 - with an increase in passenger traffic by 1 billion.pass.km, the number of employees in this area increases by 13.941 thousand people. The negative coefficient 1.133 near x_3 indicates the insufficiency of the level of wages in the industry and its value contributes to the depletion of the workforce capacity of enterprises and the impossibility to remain in the industry.

Conclusion. The study summarizes the main trends that have shaped at different levels in the area of labor – from global to industry; the features and directions of

transformation of the characteristics of workers as agents of the workforce capacity of enterprises are defined; the factors and the force of influence on the workforce capacity of transport enterprises and their effect on the trends of workforce capacity development are determined, as well as the forecast model is developed; the problem points of formation of the workforce capacity of transport enterprises are explained.

Therefore, the above evidences the significant transformations in the area of human resources management at the enterprises both due to external factors and changes in the object of management, which requires the development of new systems, forms and methods of management that could be adapted very quickly to dynamic changes, and these are the issues the authors intend to consider in further research.

REFERENCES

- [1] **Smachylo, V.V. & Korpan, M.V.** (2017). Analiz determinantiv vplyvu na kadrovyi potentsial pidpryemstva [Analysis of determinants of influence on personnel potential of enterprise]. *Molodyi vchenyi – Young Scientist*, 4.4 (44.4) [in Ukrainian].
- [2] Galuzevi trendy Novi trendy u sferi upravlinnia personalom: yak pobuduvaty organizatsiiu maibutnoho [Sectoral trends New trends in personnel resource management: how to build the organization of the future]. Retrieved from [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/\\$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-kbd-trends-2018-09/$FILE/ey-kbd-trends-2018-09.pdf) [in Ukrainian].
- [3] Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby zainiatosti. [Official Website of the State Employment Service]. Retrieved from <https://www.dcz.gov.ua/storinka/analytika-ta-statystyka> [in Ukrainian].
- [4] **Smachylo, V.V. & Lutsenko, N.O.** (2018). Suchasni tendentsii v sferi zainiatosti: Vitchyzniani ta mizhnarodnyi aspekty. [Current trends in employment: Domestic and international aspects]. *Sotsialno-trudovi vidnosyny: teoriia ta praktyka – Social-Labor Relations: Theory and Practice*, 1(15), 207-217 [in Ukrainian].
- [5] Ofitsiyni sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official site of the State Statistics Service of Ukraine]. – Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/tr.htm [in Ukrainian].
- [6] **Bychikova, L.A.** Tendentsii rozvytku sfery transportnykh posluh [Trends in the development of transport services]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu – Herald of Khmelnytskyi national university*, Vol. 6, 2, 33-36. Retrieved from http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_6_2/033-036.pdf [in Ukrainian].
- [7] Nacional`na transportna strategiia Ukrainy na period do 2030 roku [National transport strategy of Ukraine for the period up to 2030]. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2018-%D1%80> [in Ukrainian].

კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა: მითი თუ რეალობა

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY: MYTH OR REALITY

ლიუდმილა პეტრაშკო,

ე.მ.დ., პროფესორი, კიევის ეროვნული

ეკონომიკური უნივერსიტეტი

პავლო პეტრაშკო,

პროექტის კვლევითი ჯგუფის წევრი

LIUDMYLA PETRASHKO,

Kyiv National Economic University

Professor

PAVLO PETRASHKO,

Research team member of project

ABSTRACT

The research presents a comparative evaluation of modern CSR business-practices of companies: Nestlé and Roshen. In this study, we will compare the CSR of the two companies in the confectionery sector of the economy from the point of view of its practical implementation, that is, CSR is a myth or reality. As the objects of the research, a well-known transnational corporation Nestlé and a Ukrainian corporation Roshen were chosen. These companies have been chosen by the author due to multiple similarities (sector, business model, size, etc.) but for the key difference in origin, i.e. Nestle being an international corporation and Roshen being a regional leader in a CIS country. We compare modern business practices of CSRs of these companies for the evaluations diagnostic parameters: economic, ecological, social, ethical, information and managers.

Keywords: corporate social responsibility (CSR), CSR business practices, CSR evaluation, diagnostic parameters of the company's CSR evaluation

ანოტაცია

კვლევაში წარმოდგენილია კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის შედარებითი შეფასება ბიზნეს პრაქტიკაში არსებული კომპანიების ესტლელ და ლოსჰენ - ის მაგალითზე. კვლევაში შედარებულია ეკონომიკის საკონდიტრო დარგის ორი კომპანიის კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის (კსპ-ს) შედარება მათი პრაქტიკული რეალიზაციის კუთხით, ანუ კსპ - მითია თუ რეალობა. კვლევის ობიექტებად შერჩეული იქნა ცნობილი ტრანსნაციონალური კორპორაცია „ნესტლე“ და უკრაინული კორპორაცია „როშენ“. ავტორის მიერ აღნიშნული კომპანიები შერჩეული იქნა მნიშვნელოვანი მსგავსებების გამო (სექტორი, ბიზნეს-მოდელი, ზომა და ა.შ.). და ასევე განსხვავების გამო წარმოშობაში - „ნესტლე“ წარმოადგენს საერთაშორისო კორპორაციას, ხოლო „როშენი“ სნგ-ს ქვეყნებში რეგიონული ლიდერია. შე-

დარებულია აღნიშნული კომპანიების თანამედროვე საქმიანი პრაქტიკა კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის კუთხით დიაგნოსტიკური პარამეტრების შეფასებისათვის: ეკონომიკური, ეკოლოგიური, სოციალური, ეთიკური, საინფორმაციო და სამმართველო.

საკვანძო სიტყვები: კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა(კსპ), კსპ-ს ბიზნეს პრაქტიკა, კსპ-ს შეფასება, კომპანიის კსპ-ს შეფასების დიაგნოსტიკური პარამეტრები.

INTRODUCTION

The definition of corporate social responsibility concept (CSR) remains one of the important tasks for many academic (i.e. research institutes of Columbia University) and business (i.e. ICCA, Egypt CSR forum, etc.) societies around the world and is closely followed by the CSR measurement.

A number of fundamental CSR researchers e.g. Caroll (1991, 1999) [2,3], Grayson & Hodges (2014) [9], Husted & Allen (2007) [11], Porter & Kramer (2006) [21] created a broad conceptual framework to solve this problem. In the business environment there are opponents of this concept (i.e. Friedman, 1970) [6]. He is not arguing that businesses should never engage in activities that increase the social welfare; in fact, he argues that free-market capitalism itself increases social welfare.

The world's first complete reference on CSR was compiled by the Institute for Corporate Cultural Affairs (the ICCA) according to Visser, Matten, Pohl & Tolhurst (2007) [30]. The entries have been written by leading experts, global thinkers and CSR practitioners.

The CSR concept according to Kibert, Thiele, Peterson & Monroe (2011) means that companies, in addition to complying with the laws, voluntarily assume additional obligations to society in the sphere of ecology, social justice and equality to ensure a dignified life on Earth for future generations.

In order for CSR to be accepted by a conscientious business person, it must be framed in such a way that it would cover the full range of business responsibilities. Therefore, after examining multiple points of view (including Carroll (1991,1999), Grayson & Hodges (2014) and others) on the CSR concept a common CSR may constitute six types of social responsibilities: economic, environmental, social, ethical, information and management.

Today, CSR tools are used by business companies to form their image, competitive advantages, and to increase their investment attractiveness. As never before, investors praise the reports of companies and the form of their submission.

The desire of investors to receive data in a transparent and understandable way expressed daily in interviews, investor relation presentations, and business news (i.e. Nestle investor relation presentations), together with the growth of social consciousness, served as an impetus to the beginning of the transformation of business reporting forms. Now it is not enough for the investors to see only financial indicators, they need to know how the company's activities affect the environment and the climate, whether it respects human rights, whether there are no loopholes for corrupt schemes, etc. Information is a necessity, but it appears to be extremely difficult to accurately estimate it. The response to the demands of stakeholders was the emergence of reports on sustainable development, those are, the non-financial reports (Global Reporting Initiative, 2017) [8].

METHODOLOGY

The results of the analysis and generalization of international experience in the assessment of corporate social responsibility of companies (i.e. Global Reporting Initiative,2017,Robeco SAM's Corporate Sustainability Assessment Methodology, 2014,MSCI ESG Impact Monitor, 2014) have allowed to substantiate and develop the diagnostic parameters on the basis of which the author's assessment of CSR of companies will be conducted [4,5,7,8,10,12].Its key goal is to assess the level of responsibility of companies based on diagnostic parameters in terms of six groups of evaluation criteria: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial [Table1].

Although there are several scales of CSR assessment developed by international organizations, none of those incorporate all six groups of factors. Author's Development on the basis of GRI (2017), MSCI ESG Impact Monitor (2014) and Robeco SAM's (2014) methodologies [4,7,8,12,].

The maximum final score of the course (K) that the respondent company can receive is 100 points with the distribution of the groups of criteria: economic - 20, environmental - 20, social - 20, ethical - 10, information - 20, managerial - 10 points (in Table 2).

The distribution of scores within the group of evaluation criteria is carried out in accordance with their importance from the point of view of the author. It should be noted that depending on the assessment, the respondent company can be classified as "A", "B", "C", "D", "E" depending on the rating, and depending on the score obtained for each group of criteria, with low, medium / satisfactory, high or very high level of economic efficiency, environmental / social responsibility, corporate ethics, information openness, corporate governance (in Table 2).

In this study, we will compare the CSR of the two companies in the confectionery sector of the economy from the point of view of its practical implementation, that is, CSR is a myth or reality [13-20, 23-29]. As the objects of the research, a well-known transnational corporation Nestlé and a Ukrainian corporation Roshen were chosen. These companies have been chosen by the author due to multiple similarities (sector, business model, size, etc.) but for the key difference in origin, i.e. The assessed two companies are Nestle and Roshen, which operate in the confectionery industry and both of them do business internationally. Nestle is an international company which has a branch in Ukraine, while Roshen is a Ukrainian company which works both in Ukraine and internationally, but mostly in the CIS region. We intend to compare their corporate social responsibility efforts and investigate whether it's a myth or reality.

The respondent companies' choice has been made to Nestle and Roshen to emphasize the potential differences in approached to CSR practices in developed and developing countries. Thus, both companies are chosen to be mostly similar but for their geographical origins. These origins may have a substantial impact on CSR practices. For the study, the time period chosen for the assessment was chosen as 2016-2017. The decision regarding the latter of the above mentioned years is based on two main arguments. On the one hand, there is a need to use the most up-to-date data in the research process to argue the current state of CSR practices within the companies, but on the other hand there is a lack of data available that limits the latest date to 2017.

Table 1

The diagnostic parameters of the company's CSR evaluation

<i>Group of criteria</i>	<i>Evaluation Indicators</i>
ECONOMIC Max number of points = 20	Economic performance (profitability) (max. 5 points)
	<i>Presence of local top management (max = 5 points)</i>
	Transparency of procurement practices (tenders) (Max = 5 points)
	<i>Collaboration with local suppliers</i> (Max = 5 points)
ECOLOGICAL Max number of points = 20 points	The volumes of environmental investments (max = 4 points)
	<i>Use and cost savings</i> (max = 4 points)
	Quantitative emission, discharge, waste and recycling rates (max = 4 points)
	Conformity of products to international and national standards (max = 4 points)
	Environmental fines (max = 4 points)
SOCIAL Max number of points = 20 points	<i>Employment Indicators and Staff Training:</i> 1) information on staff turnover (Max = 5 points)
	<i>2) information on training of employees</i> (max = 3 points)
	Human Rights: 1) the existence of cases of discrimination (max = 1 point)
	2) the presence of cases of use of children and forced labor (max = 1 point)
	<i>Occupational Health:</i> 1) the presence of traumatism (max = 5 points)
	2) the presence of deaths (Max = 1 point)
	<i>Volumes of social investment and charity (max = 4 points)</i>
ETHICAL Max number of points = 10 points	Availability of codes of corporate ethics (max = 5 points)
	Assessment of business cooperation (max = 2 points)
	Information on cases of corruption (max = 1 point)
	<i>Anti-corruption measures</i> (max = 2 points)
INFORMATION Max number of points = 20 points	Transparency and openness of information (Max = 5 points)
	Availability of social (non-financial) reporting (Max = 5 points)
	Availability of procedures for certifying reports (Max = 5 bytes)
	Level of reporting according to international standards (Max = 5 points)
MANAGERS Max number of points = 10 points	<i>Corporate Governance Effectiveness:</i> 1) availability of CSR strategy (max = 5b)
	2) monitoring of CSR projects (max = 3b)
	3) the presence of women in top management (max = 2 points)

Source: Author's Development

Table 2
Scale of CSR assessment of companies

<i>Score / Group of criteria</i>	<i>Class / number of points</i>	<i>Characteristics of the respondent company</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
<i>Summary of Corporate Social Responsibility</i>	"A" - from 81 to 100 points	high level of CSR
	"B" - from 71 to 80 points	above average CSR level
	"C" - from 51 to 70 points	average CSR
	"D" - from 21 to 50 points	below the average CSR level
	"E" - up to 20 points	low level of CSR
<i>Economic</i>	from 0 to 5 points	low level of economic performance
	from 6 to 10 points	the average level of economic performance
	from 11 to 15 points	high level of economic performance
	from 16 to 20 points	above a high level of economic performance
<i>Ecological</i>	from 0 to 5 points	low level of environmental responsibility
	from 6 to 10 points	the average level of environmental responsibility
	from 11 to 15 points	high level of environmental responsibility
	from 16 to 20 points	above the high level of environmental responsibility
<i>Social</i>	from 0 to 5 points	low level of social responsibility
	from 6 to 10 points	the average level of social responsibility
	from 11 to 15 points	high level of social responsibility
	from 16 to 20 points	very high level of social responsibility
<i>Ethical</i>	from 0 to 3 points	low level of corporate ethics
	from 4 to 7 points	satisfactory level of corporate ethics
	from 8 to 10 points	high level of corporate ethics
<i>Information</i>	from 0 to 5 points	low level of information openness
	from 6 to 14 points	the average level of information openness
	from 15 to 20 points	high level of information openness
<i>Managerial</i>	from 0 to 3 points	low level of corporate governance
	from 4 to 7 points	satisfactory level of corporate governance
	from 8 to 10 points	high level of corporate governance

Source: Author's Development

DATA

The data set is based on information provided by the official websites of Nestle and Roshen, as well as data from their non-financial reports available publicly.

The respondent companies' choice has been made to Nestle and Roshen to emphasize the potential differences in approached to CSR practices in developed and developing countries. Thus, both companies are chosen to be mostly similar but for their geographical origins. These

origins may have a substantial impact on CSR practices.

For the study, the time period chosen for the assessment was chosen as 2016-2017. The decision regarding the latter of the above mentioned years is based on two main arguments. On the one hand, there is a need to use the most up-to-date data in the research process to argue the current state of CSR practices within the companies, but on the other hand there is a lack of data available that limits the latest date to 2017.

EMPIRICAL RESULTS

The author’s technique of integrated assessment of corporate social responsibility of companies and the scale are presented in Table 1. As a result of the assessment of companies’ CSRs for the specified parameters of the system of economic, environmental, social, ethical, information and management criteria, based on the analysis of financial and non-financial reporting of respondent companies posted on official sites, the final estimate of CSR (K) is calculated as the sum of assessments of the company’s activity for each of the specified groups of criteria [6-18].

The choice of indicators and the assessment of the boundaries of their values are carried out in accordance with the actual content of Nestlé’s non-financial reports, which are compiled in accordance with the Guidelines of the Global Reporting Initiative [8].

The most used in the world - the Global Reporting Initiative (GRI), about 80% of the world’s public non-financial reports are compiled with their use. They include such important concepts as materiality-that is, the definition of which transactions to consider essential and mandatory for disclosure in the report, and also take into account the interests of not only shareholders, but also all interested parties. In the 20 years since the 90s, the company has earned the status of an expert in this field, which has raised the value of its recommendations to a high standard.

The overall scores of the respondent companies are shown in the Table 3 above. Nestle lacks 6 points it lost in ecological (environmental fines) and social (traumatism cases) to get to the maximum score of 100. The Ukrainian company Roshen was able to get some points in every category (most of them being in economical one), but it clearly lacks a complex approach towards the CSR practices.

Concluding the empirical findings of the respondent companies comparison we can confirm the key role of corporate social responsibility of companies, the peculiarities of which differ for developed market and emerging market countries.

The comparative assessment of corporate social responsibility of Nestlé and Roshen allowed to clarify the range of variational differences and peculiarities of their implementation in the system of criteria: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial.

CONCLUSION

Concluding the empirical findings of the respondent companies comparison we can confirm the key role of corporate social responsibility of companies, the peculiarities of which differ for developed market and emerging market countries.

To date, corporate social responsibility was defined as a strategic direction of company’s activities, aimed at achieving

Table3

Comparative assessment of CSR of Nestle and Roshen, 2016

Company	Score / Groups of criteria						
	Economic max number of points	Ecological max number of points	Social max number of points	Ethical max number of points	Information max number of points	Managers max number of points	Total max number of points
	20	20	20	10	20	10	100
Nestle	20	16	18	10	20	10	94
Roshen	15	8	4	2	3	2	34
Diff	-5	-8	-14	-8	-17	-8	-60

Source: Author's research

a financial result with the provision of economic, environmental, social, ethical, informational and managerial effects (Vissler, Matten, Pohl, and Tolhurst, 2007). The author’s tool for assessing corporate social responsibility is designed around the respondent companies’ responsibility indicators based on a set of diagnostic parameters: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial, and fully reflects the CSR indicators provided by the Global Reporting Initiative.

The comparative assessment of corporate social responsibility of Nestlé and Roshen allowed to clarify the range of variational differences and peculiarities of their implementation in the system of criteria: economic, environmental, social, ethical, informational and managerial.

According to the results, Nestlé’s CSR has a high CSR rate of 94 points. In the context of all groups of evaluation criteria, Nestlé has a very high level of economic, environmental,

social, ethical, informational responsibility and corporate governance.

According to the CSR rating scale, the Ukrainian company Roshen has a below low level of final CSR score, namely 34 points. In addition, the group of economic evaluation is the only group in which Roshen has achieved a high score (15 points out of 20). In the group of environmental criteria for assessing CSR Roshen has an average level (8 out of 20), and in the social, ethical information and management groups - the lowest level. This means that in reality, the high economic performance of the company yields revenue mainly to its owners and the company's executives poorly consider their social responsibility. According to the Ukrainian company's non-financial reports, Roshen has demonstrated a lack of orientation towards developing a CSR strategy by simply not mentioning any clear steps towards its development. It is at the stage of passive compliance with national legislation and the implementation of some local charitable projects of a conjunctural nature, aimed at building its brand image. Therefore, we may argue for local companies to perceive the CSR initiatives as a marketing tool.

It might be the case that in emerging markets corporate social responsibility is on the stage of formation. The emergence and further development of CSR is conditioned by the

need for tools for sustainable development of society, and the aspiration for solving a number of economic, social and environmental problems. While the dynamic development of corporate social responsibility models in the developed countries of continental Europe (i.e. multiple initiatives: GRI, 2017, Robeco SAM's, 2014, MSCI ESG, 2014, etc.), takes place under the implementation of sustainable development initiatives aimed at providing a decent future for future generations.

Concluding the results of the study, it has been proven that CSR implementation in a Ukrainian based company Roshen are far less developed and, what is more important, far less addressed in the non-financial reporting. On the other hand, an international corporation Nestle has already addressed most of the CSR factors. Therefore, further research may use the results of this study to argue for lower level of CSR development in developing countries in comparison with the developed ones. Moreover, the initial analysis in this paper may contribute towards a broader discussion on the gradual integration of CSR principles into business strategies of companies taking into account the best international experience in this field and existing European standards.

REFERENCES

- [1] Business for Social Responsibility [online] Available from: <http://www.bsr.org>
- [2] **Caroll, A.B.**, (1991), The pyramid of corporate social responsibility: toward the moral management of organizational stakeholders, *Business Horizons*, 34 (4), 39-48.
- [3] **Caroll, A.B.**, (1999), Corporate social responsibility: evolution of a definitional constructs, *Business and Society SAGE Journals*, 38 (3), 268-295
- [4] CSA Guide, (2014), RobecoSAM's Corporate Sustainability Assessment Methodology. – RobecoSAM AG [online] Available from: <http://www.sustainability-indices.com/images/corporate-sustainability-assessment-methodology-guidebook.pdf>
- [5] CSR-Europe [online] Available from: <http://www.csreurope.org>
- [6] **Friedman, M.**, (1970), The Social Responsibility of Business is to increase its profits, 12-20.
- [7] Global CSR Resources [online] Available from: <http://www.CorporateReegister.com>
- [8] Global Reporting Initiative [online] Available from: <https://www.globalreporting.org/>
- [9] **Grayson D., Hodges A.**, (2004), Corporate social opportunity! Seven steps to make corporate social responsibility work for your business, Greenleaf Publishing: Sheffield
- [10] GRI G4 GUIDELINES [online] Available from: https://www.globalreporting.org/Pages/resource-library.aspxhttp://www.sustainabilityindices.com/images/Measuring_Intangibles_CSA_methodology_03_2014.pdf
- [11] **Husted B., Allen D.**, (2007), Strategic corporate social responsibility and value creation among large firm, *Long Range Planning*, 40(1), 594-610
- [12] MSCI Incorporation, (2014), MSCI ESG Impact Monitor, [online] Available from: https://www.msci.com/resources/factsheets/MSCI_ESG_Impact_Monitor.pdf
- [13] Nestle website [online] Available from: <http://www.nestle.com/>
- [14] Nestle, (2014), The Nestlé Supplier Code December 2013 [online] Available from: <http://www.nestle.com/asset-library/documents/library/documents/suppliers/supplier-code-english.pdf>
- [15] Nestle, (2015), Nestle Ukraine Report on Sustainable Development and Creation of Common Values in 2014 [online] Available from: http://www.nestle.ua/asset-library/documents/csv%20report_nestle%20ukraine_2014.pdf

- [16] Nestle, (2016), Nestlé in society Creating Shared Value and meeting our commitments [online] Available from: http://www.nestle.com/asset-library/documents/library/documents/corporate_social_responsibility/nestle-in-society-summary-report-2016-en.pdf
- [17] Nestle, (2017), Nestlé Annual Review 2016 [online] Available from: http://www.nestle.com/asset-library/documents/library/documents/annual_reports/2016-annual-review-en.pdf
- [18] Nestle, (2017), Nestlé Group 2016 Quick Facts [online] Available from: http://www.nestle.com/asset-library/documents/library/documents/about_us/quick-facts-2016-en.pdf
- [19] Nestle, (2017), Nestle Ukraine Report on Sustainable Development and Creation of Common Values in 2016 [online] Available from: http://www.nestle.ua/asset-library/documents/csv_report_nestle_ukraine_2016.pdf
- [20] Nestle, (2017), Official website Nestle Ukraine [online] Available from: <http://www.nestle.ua/>
- [21] **Porter M., Kramer M.**, (2006), Strategy and society: link between competitive advantage and corporate social responsibility, Harvard Business Review, 84 (12), 78-92
- [22] **RobecoSAM AG**, (2014), Measuring Intangibles : RobecoSAM’s Corporate Sustainability Assessment Methodology [online] Available from: http://www.robecosam.com/images/Measuring_Intangibles_CSA_methodology.pdf
- [23] Roshen, (2017), Official website Corporation ROSHEN Global [online] Available from: <https://www.roshen.com/en/>
- [24] Roshen, (2017), Official website Corporation ROSHEN in Ukraine [online] Available from: <https://www.roshen.com/ua/en/>
- [25] Roshen, (2017), Official website Public Joint Stock Company “Kiev Confectionery Factory “Roshen” [online] Available from: <http://kcf.roshen.com/>
- [26] Roshen, (2017), Report on charitable and cultural-social ROSHEN corporation projects in 2014-2016 [online] Available from: https://www.roshen.com/uploads/Ukr_DDD.pdf
- [27] Roshen, (2017), Video-report on charitable and cultural-social ROSHEN corporation projects in 2014-2016 [online] Available from: <https://www.roshen.com/en/social-projects>
- [28] StockWorld, (2016), Notes to the Financial Statements prepared in accordance with International Financial Reporting Standards Public Joint Stock Company “Kiev Confectionery Factory “Roshen” in 2015 [online] Available from: <https://www.stockworld.com.ua/ru/analytics/emitent/template/70473/162>
- [29] Transparency International Ukraine, (2017), Transparency of corporate reporting: estimation of the largest private and state companies of Ukraine in 2016 [online] Available from: https://ti-ukraine.org/wp-content/uploads/2017/02/ti_rating_ukr_final_web.pdf
- [30] **Visser W., Matten D., Pohl M., and Tolhurst N.**, (2007), The A to Z of corporate social responsibility: a complete reference guide to concepts, codes and organizations, John Willey & Sons Ltd.: Chichester

ფისკალური მდგრადობის შეფასება და ფისკალური რისკების მართვა საქართველოში

ASSESSMENT OF FISCAL SUSTAINABILITY AND MANAGEMENT OF FISCAL RISKS IN GEORGIA

მარინა მუჩიაშვილი,

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი.

საქართველო, თბილისი

მაია გიორგობიანი,

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი.

საქართველო, თბილისი

ზამირა შონია

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასისტენტ პროფესორი.

საქართველო, თბილისი

MARINA MUCHIASHVILI,

Assoc. Professor Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University.

Georgia, Tbilisi

MAIA GIORGOBIANI,

Assist. Prof. Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

Georgia, Tbilisi

ZAMIRA SHONIA,

Assist. Prof. Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

Georgia, Tbilisi

ანოტაცია

2012 წლის შემდგომი პერიოდი საქართველოში დაბალი ეკონომიკური ზრდის ტემპებით, ბიუჯეტის პერმანენტული დეფიციტებითა და სახელმწიფო ვალის (როგორც საგარეო, ისე საშინაო) მოცულობის მნიშვნელოვანი ზომით ზრდით ხასიათდებოდა. შესაბამისად, ბოლო წლებში განსაკუთრებული აქტუალობა შეიძინა საშუალოვადიან და გრძელვადიან პერიოდებში სახელმწიფო ვალის მდგრადობის შეფასების, ფისკალური რისკების გამოვლენისა და მართვის საკითხებზე. საქართველოს სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ანალიზი 2019-2029 წწ-ში გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო ვალის მდგრადობის თითქმის ყველა ინდიკატორი ზომიერი რისკების ზემოქმედების შემთხვევებში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ დადგენილ ე.წ. „ჭერებს“ უახლოვდება, თუმცა, ჯერ კიდევ რჩება კრიტიკულ ზღვარს ქვემოთ. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთი სახის შოკის ზემოქმედების ზომის (მათგან გამოიყოფა ვალუტის მკვეთრი დაცემისა და ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელების შოკები) გაძლიერების, ასევე, სახელმწიფო ვალის სტრუქტურაში საგარეო ვალის მაღალი ხვედრითი წილის შენარჩუნების პირობებში ქვეყნის ფისკალურ მდგრადობა გრძელვადიან პერიოდში შესაძლოა საფრთხის წინაშე დადგეს. შესაბამისად, ქვეყნის კრედიტუნარობის პრობლემის თავიდან აცილების მიზნით არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ბიუჯეტის ხარჯვითი პოლიტიკის კორექტირებას უახლოეს პერიოდში.

საკვანძო სიტყვები: ფისკალური მდგრადობა, ფისკალური რისკების გამოვლენა და მართვა

ABSTRACT

The decrease of economic growth rates in Georgia and increased primary fiscal deficit and state debt (both, foreign and internal) of the country in 2012-2018 have made it actual to assess the fiscal sustainability of the country.

The analysis evidenced that by 2018, the marginal indicators of public debt sustainability (public debt/ GDP, state debt/budget revenue and public debt/export) of Georgia remained below the thresholds. Despite this, the fiscal sustainability of Georgia may be threatened in the long-term perspective due to the different shocks (severe currency devaluation being an important factor among them), significant growth of the future social liabilities, growing scales of subsidies for different branches of economy and increasing gross external debt of Georgia (which already exceeds 100% of GDP). Without urgent adjustments in the fiscal policy, disclosures and management of fiscal risks, in the medium-term and long term, the government of Georgia may find it necessary to drastically cut the budgetary expenses.

The article emphasizes that the macroeconomic stability and stable economic growth of Georgia in the medium-term perspective needs gradual adjustments of the fiscal policy.

Keywords: Public finance, Public debt sustainability, Fiscal policy.

შესავალი

2008 წლის მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა ბევრი ქვეყნის, მათ შორის, საქართველოს სახელმწიფო და ნაერთი ბიუჯეტების დეფიციტებსა და შედე-

გად, სახელმწიფო ვალის მოცულობის ზრდაზე. ეს პროცესი კიდევ უფრო გააღმავა 2012 წლის შემდგომ პერიოდში ქვეყნის ფისკალური პოლიტიკის ხასიათის მკვეთრმა ცვლილებების შედეგად, რაც ძირითადად გამოიხატა ბიუჯეტის ხარჯების ორიენტაციის შეცვლაში, რაც გამოიხატა სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯებში სოციალური სფეროს დარგების დაფინანსების მოცულობების მკვეთრ ზრდაში. აღსანიშნავია, რომ ამ პერიოდში მკვეთრად გაზრდილი სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახდელების დაფინანსებაში სახელმწიფო ვალის წილად ყოველწლიურად საშუალოდ 15 %-ზე მეტი მოდიოდა. ფისკალურ პოლიტიკაში ამ არსებითი ხასიათის ცვლილებამა, სხვა ნეგატიურშოკებთან ერთად, ქვეყნის ეკონომიკის ზრდის ტემპების შენელებაზე მნიშვნელოვანი ზეგავლენა მოახდინა.

დღეისათვის სახელმწიფო ვალის მიღწეული დონიდან, მისი სტრუქტურის თავისებურებებიდან გამომდინარე, ფისკალური მდგრადობის შეფასება, ფისკალურ მდგრადობაზე მოქმედი რისკების გამოვლენა და მართვა ქვეყნის მაკროეკონომიკური მდგრადობის განმსაზღვრელ ფაქტორად განიხილება.

ფისკალური მდგრადობის შეფასება და ფისკალური რისკების მართვა საქართველოში

წარსულში სახელმწიფო ვალის ზრდასთან დაკავშირებული საფრთხეებისა და რისკების არასათანადოდ შეფასებამ მსოფლიოს ბევრი ქვეყანა ბევრჯერ სავალო კრიზისამდე მიიყვანა. პრობლემის აქტუალობიდან გამომდინარე, დღეისათვის საქართველოს სახელმწიფო ვალის ეფექტიანი მართვა ფისკალური პოლიტიკის მნიშვნელოვან პრიორიტეტად განიხილება. სახელმწიფო ვალის აღებით ბიუჯეტის სხვადასხვა პროგრამების დაფინანსება წარმოადგენს მთავრობის ერთ-ერთ ფისკალურ ინსტრუმენტს. ბიუჯეტის დეფიციტის შევსების სხვა ალტერნატიულ წყაროებთან: საგადასახადო განაკვეთების ზრდასა და ფულის ბეჭდვასთან შედარებით, აღნიშნულ ინსტრუმენტს უპირატესობა გააჩნია, თუმცა, ამ ბერკეტის გამოყენებით ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობისათვის მნიშვნელოვანია მოზიდული ფინანსური რესურსების ეფექტიანად წარმართვის მიმართულებების ზუსტი განსაზღვრა.

საქართველოში 2012 წლის შემდგომი პერიოდი ხასიათდება სახელმწიფო ვალის მოცულობების უწყვეტი ზრდით. რის გამოც აღნიშნული მაჩვენებ-

ლის სიდიდემ დღეისათვის ისტორიულ მაქსიმუმს 19 მილიარდ ლარს მიაღწია. რაც მაგალითად, 2014 წლის მაჩვენებელთან შედარებით გაზრდილია 8,5 მილიარდი ლარით (55%-ით).

სახელმწიფო ვალის პორტფელის ზრდა გამოწვეულია როგორც საგარეო, ასევე, საშინაო ვალის მოცულობების ზრდით. თუმცა, სახელმწიფო ვალის ნაზრდში საგარეო ვალის წილი გაცილებით მაღალია (84%). შესაბამისად, კიდევ უფრო იზრდება სესხის ამ წყაროს წილი მთლიან ვალში. აქედან გამომდინარე, 2015-2017 წლების მსგავსად, სავალურო რისკი რჩება სახელმწიფო ვალის მდგრადობის მთავარ რისკ ფაქტორად. ლარის კურსის დაცემა მოქმედებს როგორც სახელმწიფო ვალის ნაშთზე, ასევე, საბიუჯეტო წლის განმავლობაში საგარეო ვალის მომსახურების ხარჯების (ძირითადად თანხას პლიუს პროცენტი) სიდიდეზე. კერძოდ, 2018 წლის გეგმის შესაბამისად, გათვალისწინებულია სახელმწიფო ვალის მომსახურების ხარჯების 2015 წლის 1,2 მილიარდი ლარიდან 2,4 მილიარდ ლარამდე (200%-ით) გაზრდა. ფინანსთა სამინისტროს პროგნოზების შესაბამისად, ეს მაჩვენებელი 2021 წელს 2,7 მილიარდ ლარს მიაღწევს, თუმცა, შემდგომ პერიოდში ის თანდათანობით შემცირდება და 2025 წლისათვის მოსალოდნელია, რომ 1 მილიარდ ლარს გაუტოლდება.

სახელმწიფო ვალის მოცულობების ზრდა შესაბამისად აისახა სავალე ინდიკატორების ზრდაში. კერძოდ, გეგმის მიხედვით 2018 წლის ბოლოს სახელმწიფო ვალი/მშპ-ში 46,4%-ს გადააჭარბებს, სახელმწიფო ვალი/ექსპორტთან- 99%-ს, სახელმწიფო ვალი/ ბიუჯეტის შემოსავლებთან- 183%-ს, საგარეო ვალის მომსახურება /შემოსავლებთან- 10,5%-ს, საგარეო ვალის მომსახურება/ ექსპორტთან კი -5,2%-ს (2017 წლის 3,6%-თან შედარებით). ვალუტის კურსის რყევების უარყოფითი ზემოქმედების ზომის შემცირების მიზნით გასათვალისწინებელია საერთაშორისო სავალუტო ფონდის რეკომენდაცია [1] რომლის მიხედვითაც საგარეო ვალი/მთლიან ვალში არ უნდა აღემატებოდეს 60%-ს, რაც საქართველოში 80%-ს აღწევს და საგანგაშო სიგნალს წარმოადგენს საშუალოვადიან პერიოდში ფისკალური მდგრადობის შენარჩუნების თვალსაზრისით. სახელმწიფო ვალის წილის შემცირებისათვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფო აუდიტის სამსახურის რეკომენდაციის გათვალისწინება ქვეყანაში საშინაო განვითარებული საკრედიტო ბაზრის ფორმირებისათვის ხელშეწყობის შესახებ [2].

ფისკალური პოლიტიკის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად გრძელვადიან პერიოდში საქართ-

ველოში მიღებულია ორგანული კანონი „ეკონომიკური თავისუფლების შესახებ“. თუმცა, 2014-2017 წლებში საქართველოში დარღვეული იქნა გადასახდელების წესით და ბიუჯეტის ბალანსის წესით დადგენილი ზღვრული ნორმები. ასევე, დარღვეული „საქართველოს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგია 2020-ით“ განსაზღვრული სახელმწიფო ვალი/მშპ-თან თანაფარდობის მაჩვენებელიც.

„2018 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ“ კანონით განსაზღვრული იყო საგარეო წყაროებიდან მისაღები ფინანსური რესურსების 80 %-მდე საინვესტიციო პროექტების დაფინანსებისაკენ წარმართვა. თუმცა, წლის ბოლომდე დარჩენილ მოკლე პერიოდში ასათვისებელი დარჩა ამ სფეროსათვის გამოყოფილი კრედიტებიდ მნიშვნელოვანი ნაწილი. კრედიტის სახით გამოყოფილი სახსრების დაგვიანებით ათვისება იწვევს სესხის მომსახურების ხარჯების ზრდას, რადგან კონტრაქტების ნაწილი ითვალისწინებს ვალდებულების გადასახადის დაკისრებას სესხის აუთვისებელ ნაწილზე, რის გამოც

უარესდება ლიკვიდობის რისკის ინდიკატორი-სახელმწიფო ვალის მომსახურების

ხარჯი/ ბიუჯეტის შემოსავლებში [3] კერძოდ, წლის ბოლოს მოსალოდნელია, რომ იგი წინა წლის 20%-დან 25%-მდე გაიზრდება და სავალუტო ფონდის დადგენილ ლიმიტს (22%) 3%-ით გადააჭარბებს, რაც ვალის მდგრადობის თვალსაზრისით არასაურველ ცვლილებად შეიძლება შეფასდეს. .

საქართველოში საჯარო ფინანსების მართვისა და ფისკალური მდგრადობის უზრუნველსაყოფად მნიშვნელოვანია ფისკალური რისკების გამოვლენა და მართვა. რწიშენის ღირსია, რომ საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს“ ფისკალური სექტორის მაკროეკონომიკური რისკების ანალიზის შესახებ“ მომზადებულ დოკუმენტში (2017 წელი) შესწავლილია და შეფასებულია სხვადასხვა სახის ფისკალური რისკის ზეგავლენა სხვადასხვა მაკროეკონომიკურ მაჩვენებელზე და წარმოდგენილია ფისკალური პოლიტიკის სხვადასხვა ვარიანტები უარყოფითი რისკების ზეგავლენის შესუსტების მიზნით [4].

ჩვენს მიერ საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების საფუძველზე ჩატარებული სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ანალიზი 2019-2029 წწ-ში გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო ვალის მდგრადობის თითქმის ყველა ინდიკატორი ზომიერ

რი რისკების ზემოქმედების შემთხვევაში საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ დადგენილ ე.წ. „ჭეხებს“ ქვემოთ საშუალოვადიან პერიოდში რჩება, თუმცა, სავალუტო რისკის პირებში უახლოვდება კრიტიკულ ზღვარს. ასევე, სახელმწიფო ვალის სტრუქტურაში საგარეო ვალის მაღალი ხვედრითი წილის შენარჩუნება სერიოზულ საფრთხეს შეუქმნის ქვეყნის ფისკალურ მდგრადობას გრძელვადიან პერიოდში. შესაბამისად, ქვეყნის კრედიტუნარობის მწვავე პრობლემის თავიდან აცილების მიზნით არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ბიუჯეტის ხარჯვითი პოლიტიკის კორექტირებას უახლოეს წლებში.

გრძელვადიან პერიოდში საქართველოს სახელმწიფო ვალის მდგრადობის უზრუნველყოფა მოითხოვს ვალი/ მშპ ტრენდის შეცვლას, ვალის „ზრდადი ბილიკიდან“ ქვეყნის გადასვლას ვალის შემცირების ბილიკზე, რაც გულისხმობს ამ თანაფარდობის არა მარტო შემცირებას, არამედ ამ შეფარდების დაყვანას გონივრულად რაც შეიძლება დაბალ დონემდე.

აღნიშნული მიზნის მიღწევა მოითხოვს სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების მნიშვნელოვანი ზომით დროულ კორექტირებას (კერძოდ, საჭიროა საქართველოში სხვა ქვეყნებთან შედარებით მაღალი მმართველობითი აპარატის ხარჯებისა და „სხვა ხარჯების“ წილის შემცირება, ასევე, სსიპ-ისათვის გამოყოფილი თანხების შემცირება-ოპტიმიზაცია). მნიშვნელოვანია სახელმწიფო ბიუჯეტის ფინანსური რესურსების უპირატესად ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებული სფეროების (განათლება, მეცნიერება, საყოველთაო ჯანდაცვის ნაცვლად, მიზნობრივი სოციალური ჯგუფების ჯანდაცვისა და ინფრასტრუქტურული პროექტების) დაფინანსებისაკენ წარმართვა [5] გასათვალისწინებელია, რომ 2014 წლიდან დღემდე ქვეყნის ფისკალურ მდგრადობას სერიოზულ პრობლემას უქმნის საბიუჯეტო წლის განმავლობაში ბიუჯეტის დეფიციტის არათანაბარზომიერი განაწილება, რაც მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს ვალუტის კურსის მკვეთრ მერყეობაზე.

დასკვნა

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტების ანალიზიდან ირკვევა, რომ 2012 წლის შემდგომ პერიოდში სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯები ძირითადად სოციალური ორიენტაციის სფეროების დაინანსებისაკენ წარმართება. შესაბამისად, შეზღუდული ფინანსური რესურსების პირობებში არასაკ-

მარისი სახსრები რჩება ეკონომიკური ზრდისაკენ ორიენტირებული სფეროების: განათლების, მეცნიერების, ჯანდაცვისა და ინფრასტრუქტურის დასაფინანსებლად.

კვლევამ აჩვენა, რომ ბოლო წლებში ბიუჯეტიდან განხორციელებულ გადასახდელებში 15 %-ზე მეტი კრედიტების წილად მოდის, რაც ზრდის სახელმწიფო ვალის მოცულობებსა და შესაბამისად, მათი მომსახურების ხარჯების წილს ბიუჯეტის მთლიან ხარჯებში. სახელმწიფო ვალის „ზრდად ბილიკზე“ დადგომის თავიდან ასაცილებლად და შესაბამისად, ქვეყნის ფისკალური მდგრადობისა და კრედიტუნარიანობის შესანარჩუნებლად მიზანშეწონილად მიგვაჩია სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების მნიშვნელოვანი ზომით კორექტირება (მმართველობითი აპარატის ხარჯების, სსიპ-ს და

სხვა ხარჯების შემცირება) და ბიუჯეტის ფინანსური რესურსების უპირატესი წარმართვა ეკონომიკურ ზრდაზე ორიენტირებული სფეროების დაფინანსებისაკენ. 2014 წლიდან დღემდე ქვეყნის ფისკალურ მდგრადობის შენარჩუნებას პრობლემას ასევე, უქმნის ბიუჯეტის დეფიციტის პერმანენტული ზრდა და საბიუჯეტო წლის განმავლობაში ბიუჯეტის დეფიციტის არათანაბარზომიერი განაწილებაც. საშუალოვადიან პერიოდში ვალის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად, უარყოფითი შოკების ზეგავლენის შესუსტებისათვის მნიშვნელოვანად მიგვაჩნია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ სხვადასხვა სახის ფისკალური რისკების ყოველწლიური დროული გამოვლენა და რისკების მართვა.

REFERENCES

- [1] პარლამენტის საბიუჯეტო ოფისი. (2015). სახელმწიფო ვალის მდგრადობის ანალიზი. თბილისი.
- [2] სახელმწიფო აუდიტის სამსახური. (2015). სახელმწიფო ვალის მართვის ეფექტიანობის აუდიტის ანგარიში. თბილისი,.
- [3] სახელმწიფო აუდიტის სამსახური. (2018.). დასკვნა 2018 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონის პროექტზე. თბილისი.
- [4] საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. (2017). „საქართველოს 2018 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონი“. თბილისი.
- [5] **M. Muchiashvili, Z. Shonia, M.Giorgobiani** . (2016). Fiscal sustainability Analysis (republic of Georgia). *Economis*, 79-88

მოქმედი სავაჭრო სტრატეგიები: მათი გამოყენება და რეკომენდაციები ეფექტიანობის ღონის გაუმჯობესების მიზნით

EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFECIENCY

ნადეჟდა რეზნიკი,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის ხელმძღვანელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

ანნა სლობოდნიანიკი,

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი, საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის უფროსი მასწავლებელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

გიორგი აბუსელიძე,

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი საფინანსო, საბანკო და სადაზღვევო საქმის დეპარტამენტის ხელმძღვანელი, ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ბათუმი, საქართველო

NADIHA REZNIK,

Doctor of Economic Science, Professor Head, department of stock exchange activity and trade National University of Life and Environmental Science

ANNA SLOBODYANIK,

PhD. In Economics, Senior lector National University of Life and Environmental Sciences Ukraine

GEORGE ABUSELIDZE,

Doctor of Economics, Professor, Head, department of Finance, Banking and Insurance Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia, Batumi

ანოტაცია

თანამედროვე პერიოდის ეკონომიკაში, არსებობს მრავალი სავაჭრო სტრატეგია. მათ შორის სწორი არჩევანის გაკეთება კომპანიისთვის არ არის ადვილი, ამიტომ უმჯობესია მას გააჩნდეს მოქმედების ალგორითმი. ეკონომიკურ საქმიანობაში სუბიექტურ-ობიექტური ფაქტორების გამო რისკების თავიდან აცილება შეუძლებელია, ის ნებისმიერ სფეროში მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს. ამიტომაც ნებისმიერმა სუბიექტმა საბაზრო ურთიერთობებში აუცილებლად უნდა გამოიყენოს სავაჭრო სტრატეგია რომელსაც მკვეთრად გამოხატული მიმართულება ექნება რისკების თავიდან აცილებისა და მოგების მიღებისათვის. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სავაჭრო სტრატეგიების გამოყენება საბირჟო საქმეში რომელიც ხასიათდება მაღალი რისკით ვიდრე სხვა ეკონომიკური აქტივობა. მეტნაკლებად ეფექტური სავაჭრო სტრატეგიის შესაქმნელად, ბირჟის მოვაჭრემ სისტემატურად (თვეში ერთხელ მაინც) უნდა აკონტროლოს თავისი სტრატეგია, რათა დროულად გამოავლინოს ბაზრის ცვლილებები და განახორციელოს რეაგირება. შემუშავებული სტრატეგიის კლასიფიკაცია ხელს შეუწყობს საბაზრო სიტუაციაში გაზრდილი არასტაბილურობის დროს მკაფიოდ განსაზღვროს ამათუიშ სავაჭრო სტრატეგიის მიზანშეწონილობა რისკის აცილების ან უგულებელყოფისათვის. შემუშავებულია ბიზნეს სტრატეგიის შერჩევის მატრიცა რომელიც ხელს შეუწყობს სავაჭრო სტრატეგიის არჩევას ბიზნეს სუბიექტის განვითარების შესაბამისად. ბაზრის ტენდენციების ძირითადი მაჩვენებლების შესაბამისად სავაჭრო სტრატეგიის ეფექტურობის გაუმჯობესების შემოთავაზებული მეთოდები ხელს შეუწყობს სასურველი დონის მომგებიანობის მიღწევას.

ნიმამდებარე ნაშრომი ხელს შეუწყობს ტრეიდერებსა და კომპანიებს განსაზღვრონ მეტნაკლებად ეფექტური სტრატეგია ბაზარზე არსებული რთული ან მისაღები ვითარების დროს, ასევე დაეხმარება თუ როგორ აირჩიონ კონკრეტული კომპანიისთვის ყველაზე შესაფერისი სტრატეგია და ეფექტურობის გასაუმჯობესებლად საჭირო გზები.

საკვანძო სიტყვები: სავაჭრო სტრატეგიები, ბიზნეს სტრატეგია, სტანდარტული სტრატეგია, ეფექტურობა, გაუმჯობესება, ბაზარი, მატრიცა.

ABSTRACT

There are many trading strategies in modern economy. It is not simple to choose right direction when company needs to use some strategy. There is better to have algorithm of actions. There is impossible to avoid risks due to the objective-subjective nature in economic activity. Risks have a sig-

nificant influence on all areas of economic activity. Therefore, any market participant needs to use a certain trading strategy that will define a clear direction of action to avoid risks and generate profits. Especially important is to use trading strategies for those engaged in stock market activities that are characterized by higher risk in comparison with other types of economic activity. After all, the stock market is considered to be an organized market for the accumulation of a large number of risks.

The trader has to systematically (at least once per month) control his trading strategy and respond quickly to changes in the market in order to create the most effective trading strategy in the market. The developed classification will help to clearly define which trading strategy is more appropriate to use for a particular type of economic activity and to avoid or eliminate the risks arising from the increased instability of the market situation. The developed business strategy matrix helps in choosing a trading strategy that is most suitable for use at certain rates of growth and market share that are appropriate at this stage of the development of a business entity. The offered methods for increasing the effectiveness of trading strategies will help to achieve the desired level of profitability in accordance with the general market trends by the main indicators. This paper helps to define the most effective strategies in the market for traders and companies, its advantages and disadvantages, prepares to be ready for different consequences of existing strategies, to define the most appropriate strategy for certain company and offers the ways to improve its effectiveness.

Keywords: trading strategies, business-strategies, standard strategies, effectiveness, improvement, market, matrix.

Товаропроизводители и трейдеры не имеют достаточных механизмов для влияния на процессы рыночного ценообразования. Ведь многие фундаментальных факторов, в частности изменение структуры производства, потребительских доходов, усиление или ослабление экономики оказывают значительное влияние на формирование спроса и предложения, а также рыночное ценообразование. Актуальность темы исследования обусловлена тем, что несостоятельность воздействовать на внешнюю среду требует искать методы совершенствования рыночных стратегий, которые помогают приспосабливаться к уже существующим условиям рынка.

Совокупность объективных правил, определяющих условия, что необходимо выполнить для вступления и выхода на рынок представляют собой торговые стратегии. Торговые стратегии включают в себя специ-

фикации для записей о торговле, включая торговые фильтры и триггеры, а также правила для торговых выходов, управление деньгами, временные рамки, типы заказов и другую соответствующую информацию. Торговая стратегия, если она основывается на количественных спецификациях, может быть проанализирована на основе исторических данных для будущих показателей проекта.

Торговая стратегия определяет спецификации для осуществления торгов, включая правила для вступления в торговых операций, торговых выходов и управления деньгами. При надлежащем исследовании и выполнении торговая стратегия может обеспечить математическое ожидание по указанным правилам, помогает трейдерам и инвесторам определять, идея торговли потенциально прибыльной. Инвесторы должны, как правило, рассмотреть вопрос об использовании систематизированной торговой стратегии, но осознавать его многочисленные ограничения. Торговые стратегии не является гарантией успеха, но они могут быть эффективными для увеличения прибыли, скорректированного по существующим риском.

Они являются прекрасным способом предотвратить предупреждению поведенческих финансов и обеспечивать последовательные результаты со временем. Например, торговцы с определенным набором правил, регулирующих время выхода из торговли, менее вероятно, подвергаются эффекту диспозиции, что заставляет инвесторов сохранять акции, потеряли ценность, и продают те, что поднимают стоимость. Торговые стратегии можно проверить при различных рыночных условий для обеспечения последовательности.

Недостатком является то, что выгодные стратегии торговли трудно развить, и легко стать чрезмерно зависимыми от стратегии. Например, возможно подгон торговой стратегии до конкретных данных, подтверждающих тестирования, может привести к ошибочной доверие. Не существует гарантии что стратегия, основанная на большом количестве исторических данных, будет работать с использованием реальных данных рынка, поскольку условия могут быть разными.

Объектом исследования является наиболее эффективные торговые стратегии на рынке. Выбор стратегии является сложным процессом, поскольку она должна учитывать любые изменения и особенности субъекта, будет придерживаться данной стратегии. Субъективность мышления каждого отдельного человека дает «жизнь» множества видов торговых стратегий. Но эмоциональная составляющая может негативно повлиять на процесс ее реализации. Именно поэтому

надо четко определить себя как участника рыночных отношений и выбрать лучшую стратегию для дальнейшей успешной деятельности на рынке.

Цель исследования - разработать матрицу выбора максимально эффективной стратегии для определенной компании и предложить методы ее улучшения.

Для определения этих стратегий нужно решить следующие задачи:

1. Выделить наиболее эффективные рыночные стратегии для трейдеров и компаний.
2. Определить их преимущества и недостатки.
3. Выявить возможные препятствия для применения или последствия от использования стратегий.

Предпринимательство определяется комплексной и разнообразной системой факторов в конкурентной среде, среди которых ключевую роль играет процесс формирования целей и выбора торговой стратегии.

Значительный вклад в исследование стратегического управления относятся таким ученым как Ансофф Х.И. (1965), Портер М. Е. (1985), Дэвид Э.Р. (1999) и другие. Торговые риски предприятий изучали Грант Л. Кеннет. (2014), Руснакова М. (2016). Проблемы торговых стратегий отражены в исследованиях Чендлера А.Д. (1962), Андрефф Владимира (2000), Монкса А. (2007), Вачала Дж., Вочозка М. (2013), Резник Н. (2016) и др. Теоретические основы, зарубежный опыт и возможные внешние проблемы были рассмотрены Резник Н. (2008), Квашой С. (2008), Макнамарой С. (2015).

В процессе исследования применялись как общенаучные, так и специальные методы научного познания. Среди общенаучных были использованы методы анализа, синтеза и моделирования. Для исследования существующей законодательной базы по регулированию торговых стратегий применялись методы сравнительного анализа, экспертных оценок. При обосновании предложений по совершенствованию торговых стратегий и использования мирового опыта консолидации метод прогнозирования.

Понятие «торговая стратегия» имеет множество различных определений, но в статье рассмотрим ее как обобщающую модель действий, необходимых для достижения поставленных долгосрочных целей, применяется в определенных рыночных обстоятельствах путем координации и распределения ресурсов, инструментов анализа и правил.

В процессе научного познания важная роль принадлежит стратегиям, то есть набора действий, правил поведения исследователя по исследуемой системе, с помощью которого проводится эксперимент. Страте-

гия имеет целью заранее формализованный алгоритм действий на рынке, результат которого определено для любого сценария развития событий. В данном определении стратегии отмечены ее три важнейшие черты, которые стоит прокомментировать дополнительно:

- преднамеренность действий. Стратегия должна быть преднамеренной (прописана, продуманная) заранее. Именно это придает ей продуманность, осознанность. Именно с преднамеренностью действий возникает ответственность трейдера за принесенный результат. Преднамеренность действий также представляет собой внутреннюю практику трейдера над самим собой.

- формализованность действий. Действия в ходе стратегии должны быть формализованы (четко определены) для любого сценария развития событий на рынке. Вы должны знать, что вам делать в том или ином случае. Помните, что именно Ваши действия определяют Ваш результат. Отсутствие формализованных действий для того или иного развития событий вносят элемент «зависания» в Ваши действия при том или ином развитии событий на рынке.

- определенность результата. В результате преднамеренности действия для любого сценария развития событий, возникает преднамеренность получаемого трейдером результата. Трейдер должен знать все возможные последствия эксперимента именно для того, чтобы принимать ответственность за свои действия. Кроме этого любая стратегия может быть определена как бессрочная, так и с некоторым установленным сроком. Например, если стратегия определяется сроком на 1 год, то это означает, что трейдер действует по стратегии в течение 1 года, а затем анализирует полученные результаты, после чего либо оставляет стратегию как есть, или меняет ее.

Существует много различных типов торговых стратегий для инвесторов и торговцев, которые могут быть разделены на технические и фундаментальные стратегии торговли. Общая ветвь между этими двумя типами стратегий заключается в том, что они обе зависят от количественной информации, которую можно проверить на точность.

Наиболее распространенным разделением торговых стратегий является классификация за:

- методами торговли;
 - ручной трейдинг;
 - алгоритмический трейдинг;
- механизмом торговой стратегии (имеется в виду алгоритмическая составляющая, согласно

которой открываются и закрываются позиции, а также отслеживается текущая ситуация по активам)

- o фундаментальный анализ;
- o технический анализ;
- торговым периодом;
- o скальпинг;
- o дейтрейдинг;
- o среднесрочный трейдинг;

Ручной трейдинг. Вы сами открываете и закрываете соглашения, выставляете стоп-лосс и тейк-профиты, делаете коррекцию. Для расчетов, отслеживание текущей ситуации и аналитики финансовый спекулянт пользуется специализированным программным обеспечением - торговым терминалом. Но и для ручной торговли потребуется четкий план действий и правила открытия или закрытия сделок.

Ручная торговля привлекает контролем ситуации сидя за монитором, вы можете мгновенно реагировать на любые изменения графика и проводить коррекцию.

Но существуют определенные недостатки. Прежде всего, большая психологическая нагрузка. По данным исследований, потеря торгового депозита происходит именно из-за чрезмерных психологических нагрузок. Человек начинает в порыве эмоций хаотично открывать сделки, пытаясь перекрыть минусы, что, конечно же, заканчивается очень печально. А вот работы (алгоритмическая торговля) лишены такого недостатка, как эмоции.

Алгоритмический трейдинг основывается на программировании специальных систем, которые при появлении конкретных комбинаций будут автоматически открывать и закрывать сделки. И присутствие трейдера в это время за монитором совсем не обязательно - он может заниматься посторонними делами.

Но в любой технической системы будут свои недостатки, связанные со сбоями в работе, а современные рынки очень изменчивы. И система алгоритмического трейдинга, приносящей доход сегодня, уже завтра может оказаться неэффективной. Поэтому необходим регулярный контроль и коррекция.

Торговец, ориентируется на фундаментальный анализ, строит свою систему на основе микро- и макропоказателей, важных экономических и политических новостях. Он отслеживает отчеты и интервью крупных корпораций. Одними из подвидов фундаментальной торговли является трейдинг на новостях и торговля на IPO (первичное публичное предложение, InitialPublicOffering). Трейдер ожидает выхода новости, открывает непродолжительную соглашение, забирает быструю прибыль, после этого идет закры-

тие позиции. Однако при этом существуют достаточно большие риски.

Технические торговые стратегии полагаются на технические показатели для создания торговых сигналов. Трейдеры технического анализа убеждены, что движение цены происходит строго по определенным закономерностям, а история этих движений склонна к повторению.

Поскольку способов реализации технической торговли достаточно много, возникла необходимость классифицировать ее на подгруппы:

- трейдинг по индикаторам (стохастический осциллятор (stochastic oscillator), скользящие средние, др.);
- трейдинг по каналам - за основу берутся каналы и трендовые линии;
- трейдинг по уровням поддержки и сопротивления;
- трейдинг по фигурам (определяются фигуры, например, голова и плечи, треугольник и т.п.);
- трейдинг по VSA (volume spread analysis) - в качестве ключевого показателя выступают объемы.

Скальпинг является торговлей высокой интенсивности, создает сильное психологическое напряжение для многих людей. Характерные особенности: многочисленные соглашения; короткий период содержание каждой из них; минимум ограничений в убыток и прибыль. Опытный скальпер иногда проводит сотни сделок в течение дня. При грамотном подходе результат может быть впечатляющим. По сути, скальпинг предполагает попытки получить прибыль на самых незначительных движениях рынка. Но и недостатки подобной торговли очевидны: высокая нагрузка на человека; потребность в огромном количестве времени; потребность в четкой концентрации и мгновенной реакции; высокий уровень риска. Основными временными графиками для скальперов является 1- и 5-минутные таймфреймы.

Торговля внутри дня, дейтрейдинг, интрадей (intraday, daytrading). Данный вид торговли предполагает открытие и закрытие сделок внутри 1 торгового дня. При этом количество сделок будет небольшим, примерно 3-5 за сессию. Контрольное условие - закрытие всех сделок до конца дня. Интрадей позволяет избежать чрезмерного скальпинговой напряжения, более четко выявлять движение графика. Как следствие - низкой уровень психологического напряжения.

Среднесрочная торговля (свинг-трейдинг). Поклонников данной категории интересуют большие

стратегия усиления позиции на рынке, при которой фирма делает все, чтобы с данным продуктом на данном рынке завоевать лучшие позиции;

стратегия развития рынка, заключающаяся в поиске новых рынков для уже производимого продукта;

стратегия развития продукта, предполагающая решение задачи по росту за счет производства нового продукта, который будет реализовываться на уже освоенном фирмой рынке.

Ко второй группе эталонных стратегий относятся такие стратегии бизнеса, когда фирма расширяется путем добавления новых структур. Эти стратегии называются стратегиями интегрированного роста. Фирма может осуществлять интегрированный рост, как путем приобретения собственности (недвижимость, ценные бумаги и др.), Так и путем расширения изнутри. При этом в обоих случаях происходит изменение положения фирмы внутри отрасли.

Выделяют следующие типы стратегий интегрированного роста:

стратегия вертикальной интеграции, направленная на рост фирмы за счет приобретения либо же усиления контроля над поставщиками.

стратегия обратной вертикальной интеграции, которая выражается в росте фирмы за счет приобретения либо же усиления контроля над структурами, находящимися между фирмой и конечным потребителем, а именно системами распределения и продажи.

Третьей группой эталонных торговых стратегий организации являются стратегии диверсифицированного роста. Эти стратегии реализуются в том случае, если фирмы дальше не могут развиваться на данном рынке с данным продуктом в рамках данной отрасли.

Основными стратегиями диверсифицированного роста являются следующие:

стратегия концентрированной диверсификации базируется на поиске и использовании дополнительных возможностей производства новых продуктов, то есть существующее производство остается в центре бизнеса, а новое возникает, исходя из тех возможностей, которые заключены в освоенном рынке используемой технологии или в других сильных сторонах функционирования фирмы. Такими возможностями, например, могут быть возможности используемой специализированной системы распределения;

стратегия горизонтальной диверсификации предполагает поиск возможностей роста на существующем

рынке за счет новой продукции, требующей новой технологии, отличной от используемой. При такой стратегии фирма должна ориентироваться на производство таких технологически связанных продуктов, которые использовали уже имеющиеся возможности фирмы, например, в области поставок. Так как новый продукт должен быть ориентирован на потребителя основного продукта, то по своим качествам он должен быть сопутствующим уже производимому продукту. Важным условием реализации данной стратегии является предварительная оценка фирмой собственной компетентности в производстве нового продукта;

стратегия конгломератной диверсификации состоит в том, что фирма расширяется за счет производства новых продуктов, технологически не связанными с уже выработанными и их реализации на новых рынках. Это одна из самых сложных для внедрения стратегий развития, так как ее успешное осуществление зависит от многих факторов, в частности от компетентности имеющегося персонала, менеджеров, сезонности в жизни рынка, наличия необходимых сумм денег и т.п.

Четвертым типом эталонных стратегий развития бизнеса являются стратегии сокращения. Данные стратегии реализуются тогда, когда фирма нуждается в перегруппировке сил после длительного периода роста или в связи с необходимостью повышения эффективности, когда наблюдаются спады и кардинальные изменения в экономике. В этих случаях фирмы прибегают к использованию стратегий целенаправленного или спланированного сокращения производства. Реализация данных стратегий зачастую проходит не безболезненно для фирмы. Однако необходимо четко осознавать, что это такие же стратегии развития фирмы, как и рассмотренные стратегии роста, и при определенных обстоятельствах их невозможно избежать. Более того, при определенных обстоятельствах это единственно возможные стратегии обновления бизнеса, так как в подавляющем большинстве случаев обновление и всеобщее ускорение - взаимоисключающие процессы развития бизнеса.

Выделяются четыре типа стратегий целенаправленного сокращения бизнеса:

стратегия ликвидации представляет собой предельный случай стратегии сокращения и осуществляется тогда, когда фирма не может вести дальнейший бизнес;

стратегия сбора урожая «предполагает отказ от долгосрочного взгляда на бизнес в пользу максимального получения доходов в краткосрочной

МАТРИЦА ВЫБОРА БИЗНЕС-СТРАТЕГИИ

Доля рынка	Темпы роста рынка		
	Высокий	Низкий	Спад
Высокая доля рынка	Стратегия диверсифицированного роста	Стратегия ограниченного роста	Стратегия стабилизации
Низкая доля рынка	Стратегия интегрированного роста	Стратегия концентрированного роста	Стратегия стабилизации
		Стратегия ограниченного роста	Стратегия сокращения

Источник: собственные разработки авторов

- Совершенствование процессов оценки торговых стратегий.

Для определения доходности торговой стратегии следует использовать коэффициент Шарпа или Сортино.

- Хеджирование как составляющая торговой стратегии.

Главной функцией хеджирования является обеспечение хеджеров адекватным страховым покрытием в случае негативных экономических последствий, вызванных отдельными рисками. Поэтому хеджирования играет ключевую роль в обеспечении социального и экономического защиты и является важным для повышения экономической стабильности в целом.

- оптимизация торговых стратегий.

После определения проблемы в торговой стратегии, будет выбран способ ее решения - оптимизации:

- оптимизировать или определить технические параметры торговой стратегии (замена индикаторов, средств анализа рынка и т.д.);

- добавить в торговую стратегию дополнительные фильтры для определения и контроля показателя тенденции трен-флэт;

- проанализировать и пересмотреть набор индикаторов согласно основной концепцией торговой стратегии.

Итак, в современной экономической деятельности рисков избежать невозможно из-за объективно-субъективный характер. Риски достаточно весомо влияют на все сферы хозяйственной деятельности.

Поэтому любому субъекту рыночных отношений необходимо использовать определенную торговую стратегию, которая будет определять четкое направление действий по избежание рисков и получения прибыли. Особенно важно применять торговые стратегии тем, кто занимается биржевой деятельностью, которая характеризуется высокой рискованности, по сравнению с другими видами экономической активности. Ведь, биржевой рынок принято рассматривать как организованный рынок аккумуляции большого количества рисков. Для создания наиболее эффективной торговой стратегии на рынке торговец имеет систематически (не реже 1 раза в месяц) контролировать свою торговую стратегию и быстро реагировать на изменения рынка. Разработана классификация поможет четко определить, какую торговую стратегию более целесообразно использовать для того или иного вида экономической активности и избежать или нивелировать риски, которые возникают в условиях повышенной нестабильности рыночной обстановки. Разработана матрица выбора бизнес-стратегий облегчает процесс избрания торговой стратегии, которая больше подходит для применения при определенных темпах роста и доли рынка, соответствующие на данном этапе развития субъекта хозяйственной активности. Предложенные методы повышения эффективности торговых стратегий помогут достичь желаемого уровня доходности соответственно с общими тенденциями рынка по основным показателям.

REFERENCES

- [1] **Boehmer, E., Fong K., Kingsley Y. L., Wu J.** “International Evidence on Algorithmic Trading”, San Diego Meetings Paper, 2015. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2022034>
- [2] **Grant, L. Kenneth.** (2014) “Trading Risk: Enhanced Profitability Through Risk Control“, John Wiley & Sons, Hoboken, New Jersey, USA.
- [3] **Hendershott, T., Riordan R.** “Algorithmic Trading and the Market for Liquidity”, Journal of Financial and Quantitative Analysis (JFQA), 2012. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2001912>
- [4] **Johnson, B.** (2010) “Algorithmic Trading & DMA: An Introduction to Direct Access Trading Strategies”, Myeloma Press, London, UK.
- [5] **Jones C., Charles M.** “What Do We Know About High-Frequency Trading?”, Columbia Business School Research Paper No. 13-11, 2013. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2236201>
- [6] **Picardo, E.** “Four Big Risks of Algorithmic High-Frequency Trading”, Available at: <http://www.investopedia.com>, [Accessed: 17/04/2018]
- [7] **Leedy, P. D., and J. E. Omrod.** 2005. Practical Research: Planning and Design (8th ed.). Upper Saddle River, New Jersey: Merrill Prentice Hall.
- [8] **Perry, C., D. Carson, and A. Gilmore.** 2003. Joining conversation: Writing for EJM’s editors, reviewers and readers requires planning, care and persistence. European Journal of Marketing 37 (5/6): 653-557.
- [9] **Summers, J. O.** 2001. Guideline for conducting research and publishing in marketing: From conceptualization through the review process. Journal of the Academy of Marketing Science 29 (4): 405-415.
- [10] **Feldman, D. C.** 2004. The devil is in the details: Converting good research into publishable articles. Journal of Management 30 (1): 1-6.
- [11] **Ansoff, H.I.** 1965. Corporate Strategy. New York: McGraw-Hill.
- [12] **Porter, M. E.** 1985. Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance. New York: The Free Press.
- [13] **David E.R.** 1999. Strategic Management Concepts (7th ed.). New Jersey: Prentice Hall.
- [14] **Rusnakova, M.** 2016. Commodity price risk management using option strategies. Agricultural Economics (Zemědělská ekonomika), 61: 149-157 <https://doi.org/10.17221/101/2014-AGRICECON>
- [15] **Chandler, A.D. Jr.** 1962. Strategy and Structure: Chapters in the History of Industrial Enterprise. Cambridge: Cambridge MIT Press.
- [16] **Andreff, W.** 2000. Corporate governance and residual state property (two qualitative shortcomings of privatization in transition countries). Prague Economic Papers, 2000. <https://doi.org/10.18267/j.pep.61>
- [17] **Monks, A.** 2007. Corporate Governance (3thed.). London: Blackwell Publishing.
- [18] **Vachal, J., Vochozka M. et al.** 2013. Business Management. Prague: Grada Publishing.
- [19] **Reznik, N.** 2016. Entrepreneurial firm: organizational aspect. Ukraine, Kyiv: Publishing of Kyiv International University.
- [20] **Kvasha, S.** 2008. Vplyv svetovoyi finansovoyi kryzy na rozvytok ahrarynogo sektoru vitchyznyanoi ekonomiky. [The influence of the global financial crisis on the development of the agricultural sector of the national economy], Economy of AIC 8: 60-67.
- [21] **Reznik, N.** 2008. Mizhnarodna praktyka investuvannya v ahrarynomu sektori. [International practice of investing in the agrarian sector], Economy of AIC 12: 65-67.

უკრაინის ეკონომიკაში სტრუქტურული ტრანსფორმაციის თანამედროვე ტენდენციები

MODERN TENDENCIES OF STRUCTURAL TRANSFORMATION IN THE ECONOMY OF UKRAINE

ნატალია ვდოვენკო,

ე.მ.დ., პროფესორი, უკრაინის ბიორესურსებისა და ბუნებათსარგებლობის ეროვნული უნივერსიტეტის გლობალური ეკონომიკის კათედრის გამგე კიევი, უკრაინა

ეკატერინა ნაკონეჩნაია,

ე.მ.კ., უკრაინის ბიორესურსებისა და ბუნებათსარგებლობის ეროვნული უნივერსიტეტის გლობალური ეკონომიკის კათედრის დოცენტი კიევი, უკრაინა

VDOVENKO,

Doctor of Economics, professor, Head of the Global Economy Department National University of Bioresources and nature management of Ukraine,

EKATERINA NAKONECHNAIA,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Associate Professor of the Global Economy Department National University of Bioresources and nature management of Ukraine

ABSTRACT

The problems of formation of an effective structural policy are considered. An in-depth analysis of the economic structure of Ukraine and the main economic indicators and the definition of the main directions of improving the structural policy of the state were carried out to implement recommendations to ensure the effectiveness of the structure of the economy of the country and its regions. It was concluded that the main contribution is the promotion of competitiveness of domestic producers of goods and services in the domestic and global markets and the provision of a structural maneuver to increase the share of industries producing products with a high degree of processing. We used the following research methods: system method, factor analysis, method of statistical comparisons and generalizations, statistical yearbooks. The essence of the concept of the structure of the economy is highlighted, the concept of the effective structure of the country's economy is defined, it is said about the leading role of the state in balancing all sectors of the economy. The main criteria for the effectiveness of the structure of the national economy are characterized. The main instruments of the structural policy of the state are suggested. An algorithm for constructing a structural policy in Ukraine is proposed. The factors influencing the formation of the modern structure of the country's economy are characterized, among which the main factors were the dynamics of the conjuncture in the world markets of traditional export products of Ukraine, focusing on the short-term perspective and the changing nature of the situation. The comparison of the structure of the Ukrainian economy with the structure of developed countries is made. The program-target approach as the main method of the state structural policy is proposed. It has been concluded that a country can get the best chances in the conditions of global competition only by developing both a raw materials and innovative economy.

Key words: *structure of the country's economy, structural changes, structural policy, effective structure of the economy.*

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია ეფექტური სტრუქტურული პოლიტიკის ფორმირების პრობლემები. ჩატარებულია უკრაინის ეკონომიკური სტრუქტურის, ძირითადი ეკონომიკური მაჩვენებლებისა და ანალიზი, განსაზღვრულია სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის გაუმჯობესების ძირითადი მიმართულებები იმ მიზნით, რათა განხორციელდეს იქნას რეკომენდაციები ქვეყნისა და მისი რეგიონების ეკონომიკის სტრუქტურის ეფექტიანობის ამაღლებისათვის. გაკეთებულია დაკვნა, ძირითად ფაქტორად გამოდის სამამულო მწარმოებლების საქონლის და მომსახურების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისათვის ხელშეწყობა მსოფლიო და შიდა ბაზრებზე, ასევე სტრუქტურული მანევრის უზრუნველყოფა იმ დარგების წილის გაზრდის შესახებ, რომლებიც აწარმოებენ პროდუქციას გადამამუშავების მაღალი ხარისხით. ნაშრომში გამოყენებულია კვლევის შემდეგი მეთოდები: სისტემური მეთოდი, ფაქტორული ანალიზი, სტატისტიკური შედარების და განზოგადების მეთოდი, სტატისტიკური ყოველწლიური ანგარიშები. განხილულია ეკონომიკური სტრუქტურის არსის ცნება, განსაზღვრულია ქვეყნის ეკონომიკის ეფექტური სტრუქტურის არსი, საუბარია სახელმწიფოს წამყვან როლზე ეკონომიკის ყველა სექტორის დაბალანსების საქმეში. დახასიათებულია ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურის ეფექტურობის ძირითადი კრიტერიუმები. განსაზღვრულია სახელმწიფოს სტრუქტურული პოლიტიკის გატარების ძირითადი ინსტრუმენტები. შემოთავაზებულია უკრაინაში სტრუქტურული პოლიტიკის აგების ალგორითმი.

დახასიათებულია ფაქტორები, რომლებიც მოქმედებენ ქვეყნის ეკონომიკის თანამედროვე სტრუქტურის ფორმირებაზე, რომელთა შორისაცაა მსოფლიო ბაზრებზე ტრადიციული უკრაინული საექსპორტო პროდუქციისკონიუნქტურის დინამიკა, ორიენტირება მოკლევადიან პერსპექტივაზე და ცვლილებების კონიუნქტურულ ხასიათზე. განხორციელებულია უკრაინის ეკონომიკის სტრუქტურის შედარება განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის სტრუქტურასთან. შემოთავაზებულია პროგრამულ-მიზნობრივი მიდგომა, როგორც ქვეყნის სტრუქტურული პოლიტიკის ძირითადი მეთოდი. გაკეთებულია დასკვნები იმის შესახებ, რომ გლობალური კონკურენციის პირობებში ქვეყანას შეუძლია მიიღოს საუკეთესო შანსი მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ის ერთდროულად განავითარებს სანედლეულ და ინოვაციურ ეკონომიკას.

საკვანძო სიტყვები: ქვეყნის ეკონომიკის სტრუქტურა, სტრუქტურული ცვლილებები, სტრუქტურული პოლიტიკა, ეკონომიკის ეფექტური სტრუქტურა.

ВСТУПЛЕНИЕ.

На продолжении длительного периода независимости экономика Украины находится в состоянии глубокого финансово-экономического и социального кризиса. Особое значение имеют исследования трансформационных преобразований структуры экономики в экономической теории и практике, так как они непосредственно влияют на темпы и эффективность экономического развития государства и являются определяющими факторами экономического роста. Теоретическую и методологическую основу исследования составили научные исследования отечественных и зарубежных экономистов по вопросам структурной политики и государственного регулирования экономических процессов. Применен системный метод, с помощью которого исследован механизм регулирования структурных изменений в экономике. Определение факторов, влияющих на характер и направленность структурных сдвигов в национальной экономике, осуществлено на основе факторного анализа. Метод статистических сравнений и обобщений использовано для текущего состояния в целом структуры экономики Украины и в том числе экономики ее регионов.

Анализ последних исследований и публикаций. Наши исследования дают основания утверждать, что исследованием экономической структуры и проблем совершенствования структурной политики занимается

ряд отечественных и зарубежных ученых, среди которых В. Гец [2], И. Крючкова [7], Э. Либанова [9], Ф. Мельник [10], А. Павлюк [15], Л. Шинкарук [17] и другие ученые. Однако сегодня не существует комплексного подхода к решению проблем именно структурной несбалансированности.

Целью исследования на данном этапе выступают процессы и возможности проведения анализа экономической структуры Украины и определение основных направлений совершенствования структурной политики государства, для осуществления рекомендаций с целью обеспечения и повышения эффективности структуры экономики страны и ее регионов.

Изложение основного материала. Как показывает исследование, структура - (от латинского structura - расположение, построение, порядок) - взаиморасположение и связь составных частей чего-либо, построение. Это совокупность устойчивых связей объекта, обеспечивающих его целостность и тождественность самому себе, то есть сохранение основных свойств при различных внешних и внутренних изменениях. Структура экономики страны – это соотношение, отражающие взаимосвязи и взаимозависимости между отдельными частями экономики, отдельными ее секторами, отраслями. Рыночная система способна эффективно функционировать только при условии эффективной структуры экономики страны, однако не в состоянии целенаправленно формировать именно эффективную структуру экономики. Поэтому важно концентрировать рычаги влияния в руках государства как единого центра управления.

Отсутствие структурной оптимальности вызывает усиление признаков макроэкономической нестабильности в стране, возникновение диспропорций на товарном и денежном рынках страны, развитие инфляционных процессов, нарушение основных макроэкономических пропорций (между доходами и расходами на разных уровнях управления, между доходами и расходами домохозяйств, между производительностью труда и зарплатой, между импортом и экспортом товаров и услуг (капитала). Возникает дисбаланс на рынке человеческих ресурсов (структурной и циклической безработицы). При этом наблюдается разбалансировка платежного баланса страны, что негативно влияет на валютные резервы Национального банка страны, а значит и на ситуацию на валютном рынке, переход капиталов из отрасли в отрасль, в зависимости от изменения уровня доходности, а следовательно к возникновению кризисов пере- или недопроизводства [4].

Основными критериями эффективности структуры экономики страны является обеспечение эффективного распределения ограниченных экономических ресурсов, повышение основных экономических показателей, благосостояния населения. Распределительная эффективность отражает такое распределение имеющихся экономических ресурсов, которое обеспечивает производство тех товаров и услуг, и в таком их соотношении является наиболее желательным для общества. Производственная эффективность достигается тогда, когда желательны для общества товары и услуги производятся с минимальными затратами. Одновременное достижение как распределительной, так и производственной эффективности обеспечивает достижение максимального потребления ограниченных экономических ресурсов страны с максимальным удовлетворением потребностей общества, и с минимальными производственными затратами. Государственное регулирование структурной перестройки в экономике определяется как выбор целей и характера структурных преобразований, определение комплекса мер по поддержке развития тех элементов экономической системы, обеспечивающей экономический рост.

Среди основных форм механизма государственного регулирования структурной перестройки в экономике выделяют бюджетно-налоговое и денежно-кредитное регулирование. Экономические и административные инструменты, которые составляют основу этих форм, обеспечивают стимулирующее влияние на рост объемов производства и формирование оптимальной структуры национальной экономики. Секторальная структура национальной экономики по видам экономической деятельности является обобщенной характеристикой качественного уровня развития экономической системы в целом. Современная ситуация в экономике Украины характеризуется стремительным падением всех макроэкономических показателей при ВВП - 90 млрд долл. США. Происходит стремительное падение промышленного производства более чем на 50%. Только сельское хозяйство демонстрирует положительную динамику роста, однако показатели развития животноводства по сравнению с 1990 резко сократились. Однако, ориентация аграрных предприятий на выращивание рентабельных зерновых и масличных культур не способствует сбалансированным поставкам на рынок безопасных и качественных продуктов питания.

Уменьшение объемов производства малорентабельных крупных культур, продукции животноводства создает предпосылки необходимости импорта этих видов товаров, нарушает оптимальные пропорции отраслевой структуры сельскохозяйственного производства. В промышленности негативной тенденцией является увеличение доли добывающей промышленности с 5% до 5,5% и уменьшение валового выпуска группы отраслей обрабатывающей промышленности с 37,5% в 2001 г. до 34,1% в 2011. За исследуемый период увеличения в сфере торговли произошло с 8,5% до 12,5%. По 2014-2015 гг. объемы производства промышленности сократились на 50% вследствие нестабильной политической ситуации, произошел отток инвестиционного капитала, наблюдалась неустойчивая экспортная динамикой, сокращением объемов строительства, сужением внутреннего рынка, ухудшением ситуации на рынке труда и общим падением уровня доходов населения. В 2015 году в большинстве регионов произошло сокращение внешнеторговой активности. Если падение импорта объясняется сужением покупательной способности населения Украины относительно потребительских товаров, то по экспорту стоит отметить то, что региональные экспортеры пока не смогли в полной мере компенсировать поставки на рынок продукции в полном объеме. Кроме этого, наблюдается неоднозначная ситуация в сфере внешней торговли со странами Евросоюза. Достигнутая динамика не соответствует декларируемым в Соглашении об ассоциации Украины и Европейского Союза возможностям расширения отечественного экспорта в Европу. Значительной проблемой остается переход страны на технические стандарты ЕС, что приводит к изменениям в товарной структуре украинского экспорта в пользу аграрного сырья и продовольственной продукции. Итак, изменения структурных отраслевых пропорций в экономике Украины отражают негативные тенденции, отражаются в увеличении добычи ресурсов и оживлением торговли на фоне уменьшения объема выпуска продукции в перерабатывающей промышленности и сельском хозяйстве. Такие тенденции характеризуют структуру экономики доминированием энергоемких, материалоемких производств и зависят от импорта топливно-энергетических ресурсов. Структурные изменения произошли под влиянием определенных объективных факторов: динамики конъюнктуры

на мировых рынках традиционной экспортной продукции Украины (металлургия, машиностроение и химическая промышленность); потребительского спроса; падения инвестиционной активности. Динамика структуры национальной экономики не соответствует общим закономерностям структурных сдвигов, что происходит в экономических системах развитых стран мира на современном этапе и заключаются в росте доли финансовых и деловых услуг, высокотехнологичных производств обрабатывающей промышленности, телекоммуникационных, а также социально ориентированных видов экономической деятельности, что опережает развитие наукоемких, высокотехнологичных отраслей.

Ориентированность на краткосрочную перспективу и конъюнктурный характер изменений, что порождают мотивацию развивать те сектора, где получение прибыли является быстрым, только усиливают негативные тенденции с точки зрения долгосрочного периода. Структурные изменения осуществлялись стихийно и служили скорее инструментом стабилизации ситуации, а не ее изменению, сохранению «старой» структуры производства. Кроме того, экспортозависимая модель развития экономики Украины характеризуется чувствительностью к внешним факторам, в частности негативно повлияли на экономические преобразования в украинской экономике [5]. По определению Организации экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) структурно устойчивая такая национальная экономика страны, в которой отраслевая структура соответствует технологической структуре. Современная «типичная» национальная технологическая структура оценивается по принятой Европейским Союзом в 2007 г. классификации производственных структур. Она по технологической структуре перерабатывающей промышленности сформирована из следующих блоков: около 50% - суммарная доля высокотехнологичных (20%) и средне технологических (30%) производств. Примерно 50% - суммарная доля низкотехнологических (30%) и средне и низкотехнологических (20%) производств [6]. Следовательно, указанный анализ свидетельствует о необходимости проведения действенной структурной политики. Структурная политика – это система мер, направленных на формирование необходимых общегосударственных, внутриотраслевых, межотраслевых и региональных

пропорций. Цель структурной политики заключается в том, чтобы обеспечить сбалансированное развитие экономики, техническое совершенствование производства на основе использования достижений науки и техники, социальной защите населения и рост его благосостояния.

Структурная политика в странах с рыночной экономикой осуществляется государством путем обоснования основной секторальной структуры в соответствии с тенденциями мирового развития. В его основе есть модель из трех секторов. Среди них сельское хозяйство, промышленность, услуги. Кроме того, соответственно внедрение стратегии экономического роста, что основана на стратегически важных отраслях, от которых зависит развитие технологии, динамика и эффекты роста в других отраслях, инвестирование в масштабах всей экономики важнейших проектов, поддержка инновационной деятельности в фундаментальных науках, а также внедрение их достижений в производство.

Важным направлением структурной политики государства является повышение конкурентных преимуществ экономики страны через достижение четырех взаимосвязанных целей. Основным выступает содействие повышению конкурентоспособности отечественных производителей товаров и услуг на внутреннем и мировом рынках и обеспечение структурного маневра для повышения доли отраслей, производящих продукцию с высокой степенью переработки, и отраслей сферы услуг, исправления накопленных структурных деформаций – реструктуризация убыточного сектора экономики, решение проблем монопофильных городов. Экономические реформы внедряются через государственное регулирование национальной экономики. Государство меняет внешнюю экономическую среду, в которой действуют субъекты экономической деятельности и приспособившись к таким изменениям, аграрные предприятия трансформируют свое экономическое поведение и свое ожидание будущего [2]. Существует разветвленный механизм воздействия государства на пропорции в экономике, позволяет осуществить выбранную структурную политику. В составе этого механизма принято различать две подсистемы рычагов и инструментов – прямого и косвенного воздействия. Основу первой подсистемы прямо, а во второй косвенно на современном этапе составляет

программно-целевой подход, с которым связаны государственные инвестиции, государственные заказы, льготы и преференции. Важнейшим путем реализации структурной политики государства является непосредственное инвестирование в предприятия, находящиеся именно в государственной собственности и производят такую продукцию и услуги, производство и потребление которых благоприятно сказываются на процессе преобразования структуры экономики. Действенным инструментом реализации активной структурной политики выступают закупки продукции для государственных нужд. Целенаправленное размещение государственных заказов на определенные виды продукции и услуг не только позволяют вовремя удовлетворять потребности общества и тем самым предотвращать возникновение диспропорций, но и влиять на установку между предприятиями новых хозяйственных связей. Это, в свою очередь, может привести к образованию больших производственных комплексов и кластеров технологических новшеств. Появление последних в дальнейшем приводит к становлению новых секторов экономики. Процесс формирования структурной политики в рамках стратегического планирования осуществляется поэтапно в определенной последовательности: 1) установка целей; 2) диагностика, выявление и анализ факторов; 3) формирование стратегических альтернатив; 4) обоснование выбора приоритетов; 5) установление приоритетов; 6) выбор приемлемой стратегии; 7) определение путей и средств реализации стратегии; 8) разработка программы мероприятий; 9) формирование системы управления осуществлением мероприятий; формирование механизма реализации программных мероприятий; 11) формирование системы мониторинга реализации мероприятий и достигнутых результатов; 12) разработка процедур корректировки стратегии и программы мероприятий; 13) разработка плана конкретных действий для правительственных структур и органов государственного управления по вертикали [3]. По мнению ученых [3, с. 7], наилучшие шансы в условиях глобальной конкуренции страна может получить, только развивая одновременно и сырьевую и инновационную экономику. Конкретные пропорции между ними необходимо целенаправленно регулировать в процессе стратегического планирования структурных сдвигов с учетом долгосрочных

национальных интересов. Решение о развитии приоритетных видов экономической деятельности принимаются с учетом их роли в поддержании жизнедеятельности и безопасности общества. Важным является изучение опыта стран Европейского Союза по проведению структурной политики, целью которой является достижение экономической, социальной и территориальной солидарности. Главным образом это происходит путем стимулирования роста и занятости в тех регионах, развитие которых отстает, то есть структурно слабые регионы, на которые приходится треть государственного финансирования. Структурная политика ЕС дополняет национальную региональную политику. Она также является аналогом антициклической политикой. Антициклическая политика связана с текущей политико-экономической ситуацией, то есть с циклическими колебаниями. Европейская структурная политика имеет ряд очень практических последствий: помогает людям найти работу, выбрать лучшие условия жизни в своих странах, регионах, городах, или в деревнях. Она также способствует развитию инвестиционной деятельности малых и средних предприятий (МСП). Региональные инновации совершенствуются при улучшении связей между научно-исследовательскими институтами и частным сектором, внедрением новых продуктов и производственных процессов посредством передачи технологии.

Выводы. Таким образом, мы можем прийти к выводу, что значение структурных реформ для модернизации украинской экономики заключается в том, что они призваны обеспечить конкурентоспособность отраслей национальной экономики, особенно в сфере обрабатывающей промышленности и инноваций, и развитие финансовых и информационных услуг. Важно, исходя из нынешних условий макроэкономической динамики, улучшать базовые структурные параметры, внедрять усовершенствованные и адаптированные к условиям страны институциональные, управленческие методы воздействия на отдельные сектора и виды экономической деятельности. Указанное будет способствовать формированию структурной политики нового этапа развития украинской экономики, общей стратегической целью которой станет противодействие сырьевой направленности экономики.

REFERENCES

- [1] **Kulish I. M.** (2013). Providing of sustainable development of rural areas countries' candidates for accession to the EU: the example of Poland. *Regionalnaekonomika*. #2. pp. 96-104.
- [2] **Nakonechna K. V** (2013). Substantiation of the basic directions of structural changes in agriculture. *Naukovyvisnyk Nazionalnogo Universytetu Bioresursiv I Pryrodokorustuvannya*. V.181. p. 265.
- [3] **Neshitoy A. S.** (2012). Evolution of the change of the economic system of Russia. # 3-4. pp. 2-10.
- [4] **Skirka N. Ya.** (2013). The branch structure of the economy and areas of improvement. *Efektivnaekonomika*. # 9. 2013.
- [5] **Prytula Ya. Ya., Kuzenko N. V.** (2013). The branch structure of the economy and areas of improvement. *Regionalnaekonomika*. # 3. pp. 7-166.
- [6] **Pyrog O. V.** (2011). Adapting of the structure of the national economy to the requirements of postindustrial society. *Visnyk Nazionalnogo universytetu Lvivska politehnika*. # 689. pp. 93-103.
- [7] **Geyez V. M., Panchenko Ye. G., Lianova Ye. M.** (2003). *Perehidnaekonomika*. [Transition economy]. Vyschashkola, Kyiv, Ukraine.
- [8] Poland. Agricultural Situation and Prospects in the Central and Eastern European Countries / European Commission. Directorate General for Agriculture. Working Document. Brussels, 1998. 151 p.

ბიზნესის განვითარების პოტენციალი იმერეთის რეგიონში

BUSINESS DEVELOPMENT POTENTIAL IN IMERETI REGION

გოდერძი შანიძე,

ბიზნესისა და მართვის დოქტორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი,
ქუთაისი, საქართველო

GODERDZI SHANIDZE

Doctor of Business and Management
Associate Professor of
Akaki Tsereteli State University, Kutaisi,
Georgia

ABSTRACT

Business development in a particular region depends on the combination of a number of objective and subjective factors. The most important among these factors is the existence and distribution of various economic (natural, human, investment) resources. Business development in Imereti region is mainly the result of these factors.

In the framework of Internal Faculty Grant Project in Akaki Tsereteli State University, in 2018 a research was conducted in Imereti region for the search of the ways of development potential for the existed business. The survey was aimed at assessing how much the products produced in Imereti region are used by Kutaisi and Batumi hotels in food services. How well known and demanded are products produced in Imereti Region in touristically active Batumi. In order to find all this out, we first introduced the samples of the products produced in Imereti Region and offered them to the hotels for the food service.

While doing the research I used the following methods: a field research, a study research, based on complex, interdisciplinary approaches, analysis and synthesis. The joint use of these studies has enabled us to get more comprehensive information and to find ways to solve existing problems and to work out recommendations that will enable the region's enterprises to succeed in the future.

The study has shown that entrepreneurs are ready to provide hotels with food in desired prices if they have a solid guarantee of mutual cooperation.

In conclusion, we can say that in Imereti region, as well as in whole Georgia there are prospective opportunities for business development, it is necessary to react to new challenges and take modern requirements into account to ensure that all business opportunities are fully revealed and realized.

Key words: Business; Research results; Imereti region; Hotel; Business Development Potential.

საშუალო

ქვეყნის ამა თუ იმ რეგიონში ბიზნესის განვითარება დამოკიდებულია მთელი რიგი ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორების ერთობლიობაზე. აღნიშნულ ფაქტორთა შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია სხვადასხვა ეკონომიკური (ბუნებრივი, ადამიანური, საინვესტიციო) რესურსების არსებობა და განაწილება. იმერეთის რეგიონში ბიზნესის განვითარება ძირითადად ამ ფაქტორთა მოქმედების შედეგია.

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შიდა საფაკულტეტო საგრანტო პროექტის ფარგლებში 2018 წელს განხორციელდა კვლევა იმერეთის რეგიონში არსებული ბიზნესისათვის, განვითარების პოტენციალის გზების ძიების მიმართულებით. კვლევა შეეხებოდა იმის დადგენას, თუ რამდენად მოიხმარს იმერეთის რეგიონში წარმოებულ პროდუქციას ქ. ბათუმის და ქ. ქუთაისის სასტუმროები კვებითი მომსახურებისას. რამდენად ცნობილია და მოთხოვნადია იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქცია ტურისტულად აქტიურ ქ. ბათუმში და ქ. ქუთაისში. ყოველივე ამის დასადაგენად თავდაპირველად მოვახდინეთ იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქციის ნიმუშების გაცნობა და შევთავაზეთ სასტუმროებს კვებით მომსახურებისათვის.

კვლევისათვის გამოვიყენეთ შემდეგი მეთოდები: საველე კვლევა, კაბინეტური კვლევა, რომელიც დაფუძნებული იყო კომპლექსურ, ინტერდისციპლინარულ მიდგომებზე, ანალიზი და სინთეზი. აღნიშნული კვლევების ერთობლივმა გამოყენებამ საშუალება მოგვცა მიგველო უფრო ამომწურავი ინფორმაცია და დაგვესაზრდო არსებული პრობლემების გადაჭრის გზები და შეგვემუშავებინა რეკომენდაციები, რომელთა განხორციელება დაეხმარება რეგიონის საწარმოებს მომავალში წარმატების მიღწევაში.

კვლევამ აჩვენა, რომ მენარმეები მზად არიან სასტუმროებს კვებითი მომსახურებისათვის სასურველ

ფასად მიანოდონ პროდუქცია თუკი მათ ექნებათ მყარი გარანტია ურთიერთ თანამშრომლობისა.

დასკვნის სახით კი შეიძლება ვთქვათ, რომ იმერეთის რეგიონში, ისევე, როგორც მთლიანად საქართველოში არსებობს ბიზნესის განვითარების პოტენციური შესაძლებლობები, აუცილებელია ახალ გამოწვევებზე რეაგირება და თანამედროვე მოთხოვნების გათვალისწინება იმისათვის, რომ ბიზნესის განვითარების ყველა შესაძლებლობა სრულყოფილად იქნეს გამოვლენილი და რეალიზებული.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესი; კვლევის შედეგები; იმერეთის რეგიონი; სასტუმრო; ბიზნესის განვითარების პოტენციალი.

Business development in a particular region depends on the combination of a number of objective and subjective factors. The most important among these factors is the existence and distribution of various economic (natural, human, investment) resources. Business development in Imereti region is mainly the result of these factors.

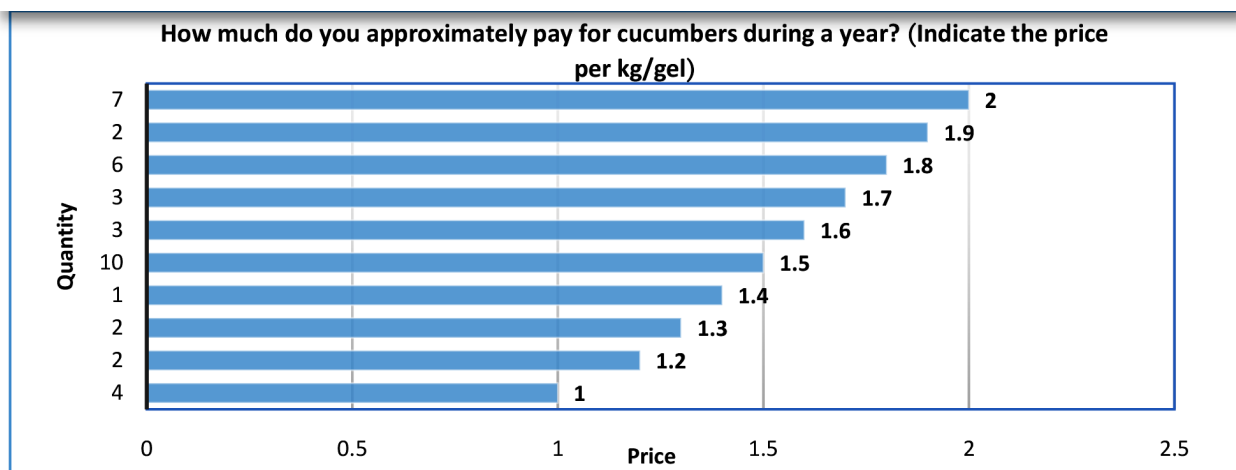
However, at different stages of history, these factors did not have the same effect. This was largely due to the current social and political situation, as well as the number of subjective factors. In the framework of Internal Faculty Grant Project in Akaki Tsereteli State University, in 2018

a research was conducted in Imereti region for the search of the ways of development potential for the existed business. The research was aimed at assessing how much the products produced in Imereti region are used by Kutaisi and Batumi hotels in food services. How well known and demanded are products produced in Imereti Region In Batumi In Kutaisi. In order to find all this out, we first introduced the samples of the products produced in Imereti Region and offered them to the hotels for the food service.

While doing the research I used the following methods: a field research, a study research, based on complex, interdisciplinary approaches, analysis and synthesis. The joint use of these studies has enabled us to get more comprehensive information and to find ways to solve existing problems and to work out recommendations that will enable the region's enterprises to succeed in the future.

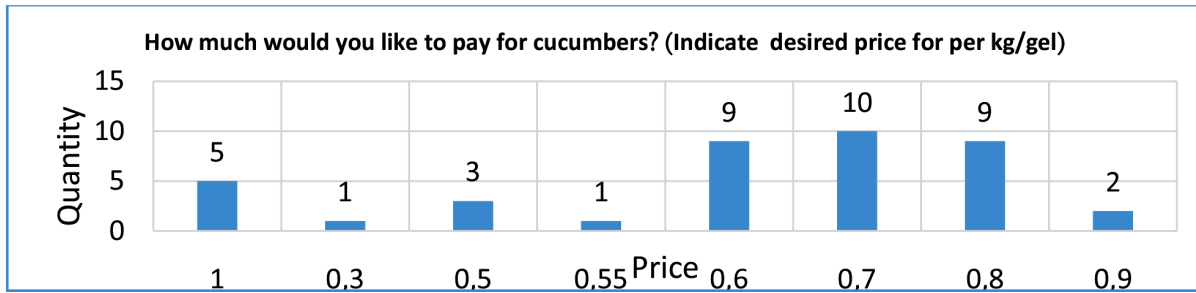
The study showed that the products produced in Imereti region were of high quality and demanded. At this stage we will pay attention to the survey conducted in Batumi and focus on a number of products (The survey was conducted in 40 hotels in Batumi, it should be noted that the hotels in Batumi have not actively used the products produced in Imereti region). The question was asked in the following way: How much do you pay for the production? At what price would you like to buy them or would you like to buy the products produced in Imereti Region?

Diagram 1

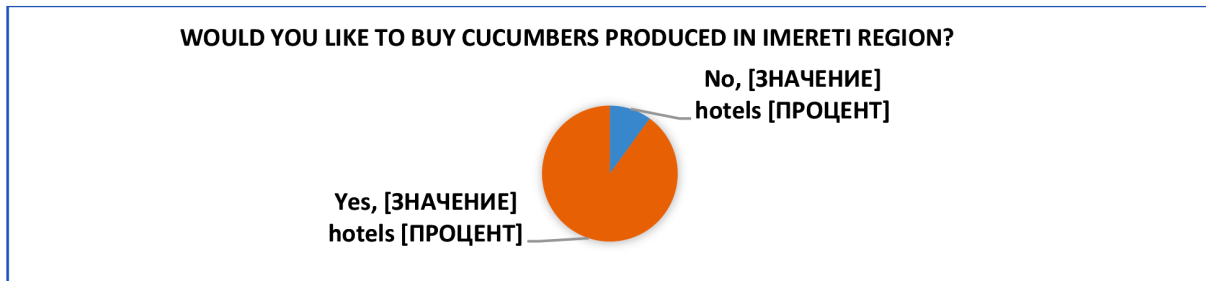
Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 2

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 3

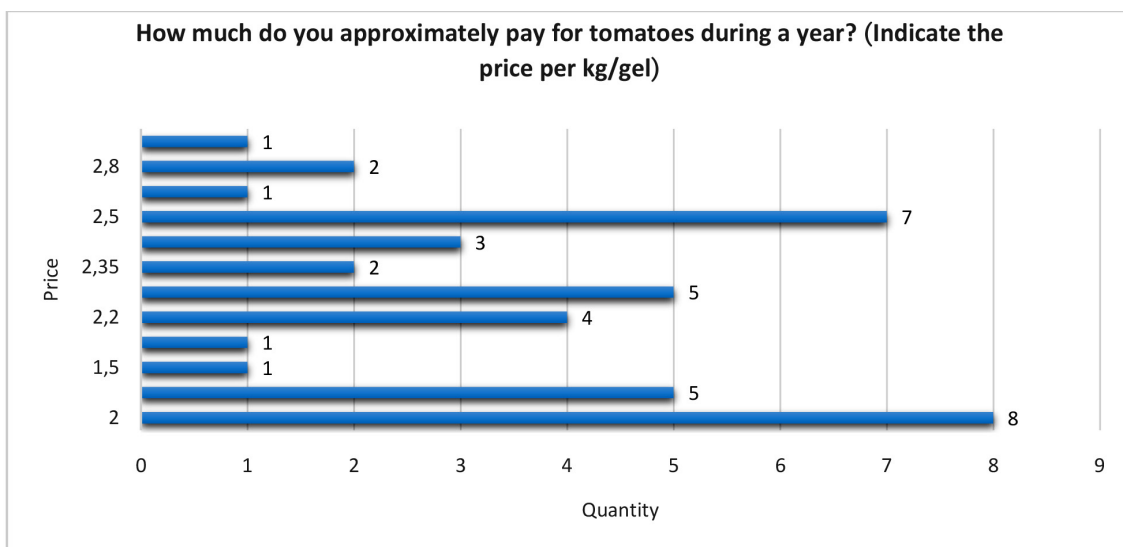

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

As we see in the diagram, 77.5% of the respondents were buying cucumbers at 1,5-2 GEL, and 87.5% would be willing to buy them at 0.6 - 1 GEL. The conversation

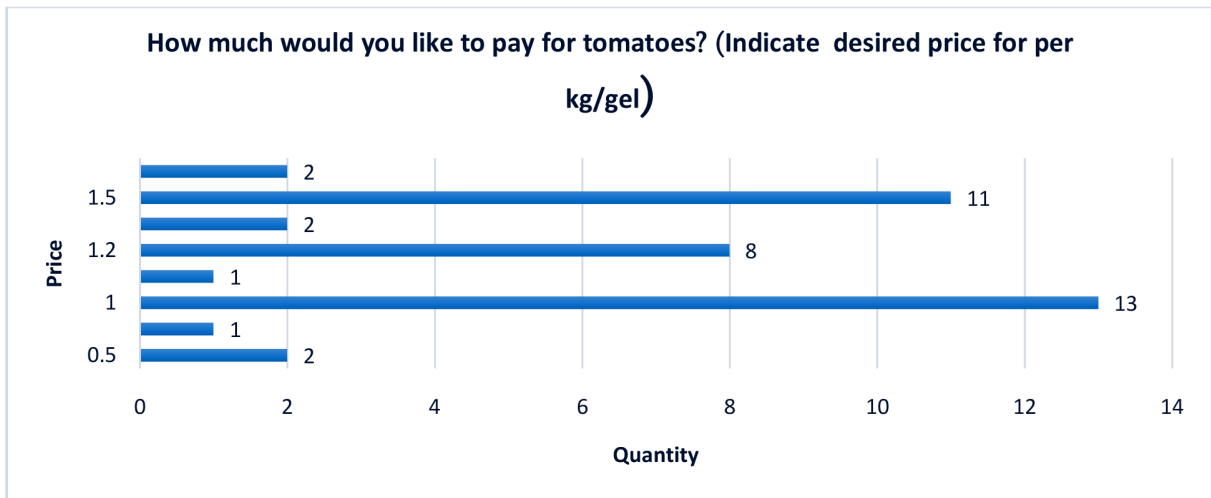
with the farmers revealed that if the hotels are their permanent customers they are ready to supply the products at their preferred price (according to a season 0.6-1 GEL).

Diagram 4

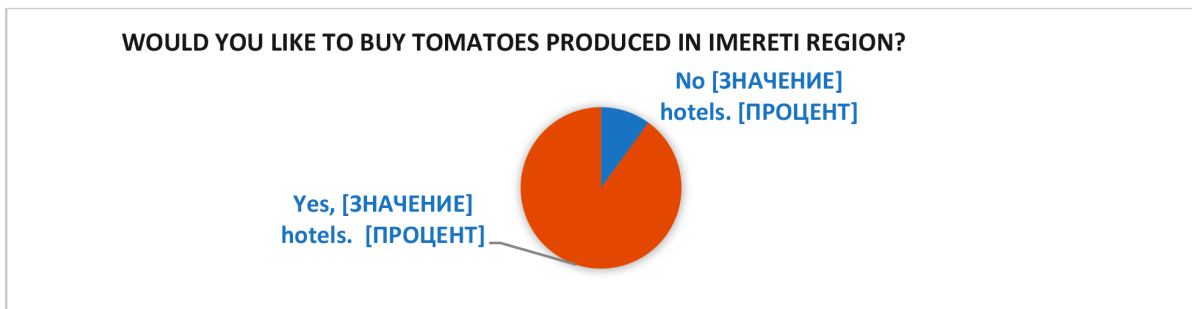
Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 5

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 6

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

As we see in the diagram, 92.5% of the respondents bought tomatoes for 2-3 GEL, and 87.5% are willing to buy them at 1 - 1,5 GEL. The conversation with the farmers revealed that if the hotels are their permanent customers they are ready to supply the products at their preferred price (according to a season 1- 1.5 GEL).

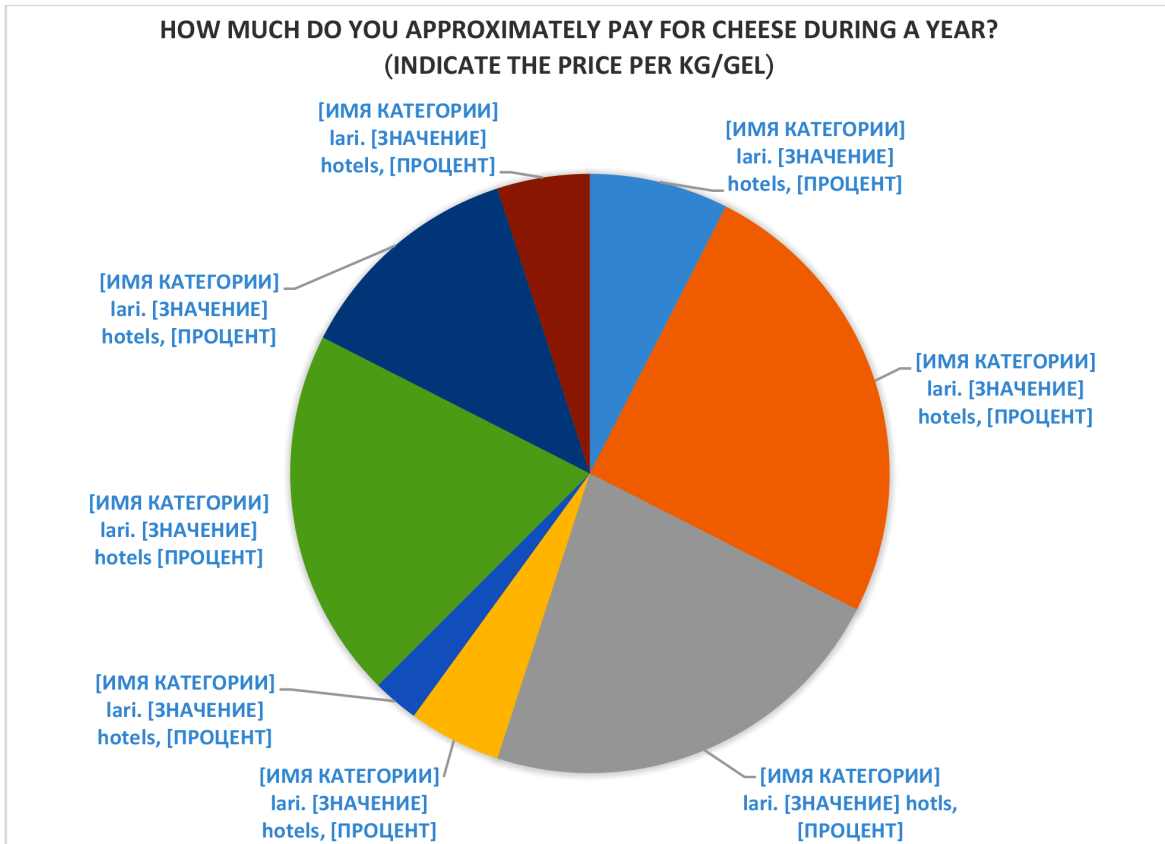
CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS:

1. The products produced in Imereti region are of high quality, they are much liked and the hotels expressed

a desire to use them in more quantity in their food services.

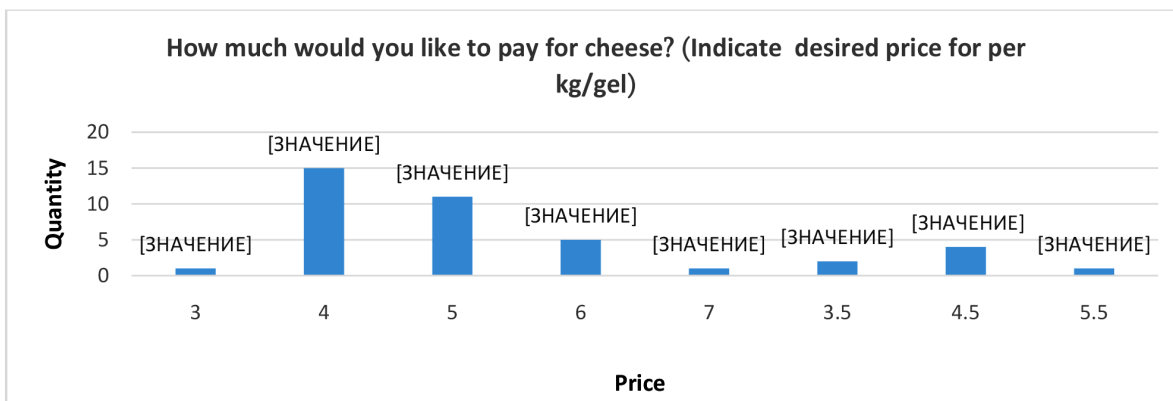
2. In order to provide the hotels with the products in desired prices, farmers need solid guarantees on the basis of a mutual cooperative contract.
3. In order to produce modern competitive products and provide the hotels it is necessary to use modern technologies and modern approaches of marketing in the process of production and sales.
4. It is desirable that the programs promoting business development carried out by the state were more transparent and accessible to interested business subjects.

Diagram 7

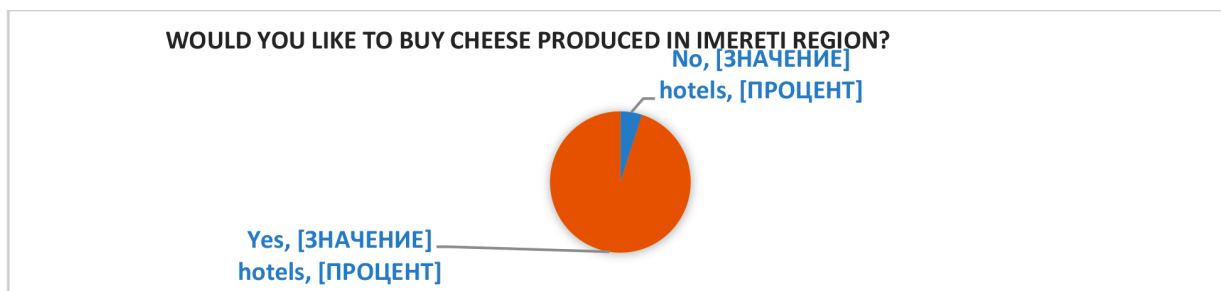
Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 8

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

Diagram 9

Source: Survey results of the project “the study of the potential of business development for business in Imereti region” 2018

REFERENCES

- [1] www.geostat.ge/?action=page&p_id=241&lang=geo (National Statistics Office of Georgia)
- [2] The results of the research on the project “the study of Business Development Potential for Business in Imereti Region” implemented within the framework of the Internal Faculty Grant of Akaki Tsereteli State University, Faculty of Business, Law and Social Sciences. 2018

იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქტის კონკურენტუნარიანობა უკრაინაში

PRODUCTS PRODUCED IN IMERETI REGION ARE COMPETITIVE IN UKRAINE

გოდერძი შანიძე,

ბიზნესისა და მართვის დოქტორი
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი,
ქუთაისი, საქართველო

GODERDZI SHANIDZE

Doctor of Business and Management
Associate Professor of
Akaki Tsereteli State University, Kutaisi,
Georgia

ანოტაცია

საქართველოში იმერეთის რეგიონი ერთ-ერთი წარმატებული მხარეა ბიზნესის განვითარების მიმართულებით. იმერეთის რეგიონში წარმოებულ პროდუქციას აქვს პოტენციური შესაძლებლობა, რომ ის იყოს კონკურენტუნარიანი უცხოურ ბაზრებზე, თავისი უნიკალურობიდან გამომდინარე.

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მიდა საფაკულტეტო საგრანტო პროექტის ფარგლებში 2018 წელს განხორციელდა კვლევა იმერეთის რეგიონში არსებული ბიზნესისათვის, განვითარების პოტენციალის გზების ძიების მიმართულებით. კვლევა შეეხებოდა იმის დადგენას, თუ რამდენად მოიხმარს იმერეთის რეგიონში წარმოებულ პროდუქციას უკრაინაში ქ. ზაპოროჟიეს სასტუმროები კვებითი მომსახურებისას. რამდენად ცნობილია და მოთხოვნადია იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქცია ქ. ზაპოროჟიეში. ყოველივე ამის დასადაგენად თავდაპირველად მოვახდინეთ იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქციის ნიმუშების გაცნობა და შევთავაზეთ სასტუმროებს კვებითი მომსახურებისათვის.

კვლევისათვის გამოვიყენეთ შემდეგი მეთოდები: სავლე კვლევა, კაბინეტური კვლევა, რომელიც დაფუძნებული იყო კომპლექსურ, ინტერდისციპლინარულ მიდგომებზე, ანალიზი და სინთეზი. აღნიშნული კვლევების ერთობლივმა გამოყენებამ საშუალება მოგვცა მიგველო უფრო ამომწურავი ინფორმაცია და დაგვესახა არსებული პრობლემების გადაჭრის გზები და შეგვემუშაებინა რეკომენდაციები, რომელთა განხორციელება დაეხმარება რეგიონის საწარმოებს მომავალში წარმატების მიღწევაში.

კვლევებით დადგინდა, რომ თითქმის ყველა აღნიშნულ პროდუქტზე არის შესაძლებლობა, ქ. ზაპოროჟიეში არსებულ სასტუმროებს სასურველ ფასად მიეწოდოს იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქცია, თუკი მათ ექნებათ მყარი გარანტია ურთიერთ თანამშრომლობისა.

დასკვნის სახით კი შეიძლება ვთქვათ, რომ იმერეთის რეგიონში წარმოებული პროდუქცია, საკმაოდ კონკურენტუნარიანია და შესაძლებელია უკრაინაში გატანა, აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ აუცილებელია წარმოებული პროდუქციის ცნობადობის გაზრდა და სხვადასხვა საერთაშორისო გამოფენებზე მონაწილეობის გზით. მნიშვნელოვანია ახალ გამოწვევებზე რეაგირება და თანამედროვე მოთხოვნების გათვალისწინება იმისათვის, რომ საერთაშორისო კონკურენტულ გარემოში იმერეთის რეგიონში წარმოებულმა პროდუქციამ თავისი ადგილი დაიმკვიდროს.

საკვანძო სიტყვები: ბიზნესი; კონკურენტუნარიანი; სასტუმროს კვებითი მომსახურება; კვლევის შედეგები; იმერეთის რეგიონი; უკრაინა.

ABSTRACT

Imereti region in Georgia is one of the most successful areas in business development. Products produced in Imereti region have a potential opportunity to be competitive in foreign markets, based on their uniqueness.

In the framework of Internal Faculty Grant Project in Akaki Tsereteli State University, in 2018 a research was conducted in Imereti region for the search of the ways of development potential for the existed business. The research was aimed at assessing how much the products produced in Imereti region are used by the of Ukraine, Zaporozhye hotels in food services. How well known and demanded are products produced in Imereti Region in Zaporozhye. In order to find all this out, we first introduced the samples of the products produced in Imereti Region and offered them to the hotels for the food service.

While doing the research I used the following methods: a field research, a study research, based on complex, interdisciplinary approaches, analysis and synthesis. The joint use of these studies has enabled us to get more comprehensive information and to find ways to solve existing problems and

to work out recommendations that will enable the region's enterprises to succeed in the future.

The researches have shown that it is possible to provide Zaporozhye hotels with almost all the products in desirable prices if they have a solid guarantee of mutual cooperation.

In conclusion, we can say that the products produced in Imereti Region are quite competitive and can be taken to the Republic of Ukraine, it should also be noted that it is necessary to increase the awareness of the products by participating in various international exhibitions. it is necessary to react to new challenges and take modern requirements into account so that the products produced in Imereti Region had its place in the international competitive environment.

Key words: business; competitive; hotel food service; research results; Imereti region; The Republic of Ukraine.

Имеретинский регион в Грузии, один из наиболее благоприятных регионов для развития бизнеса. Реальный рынок ставит современные условия произведенной продукции, особенно тогда, когда она выходит на международный рынок. У продукции, произведенной в Имеретинском регионе, благодаря своей уникальности, существует потенциальная возможность быть конкурентоспособной на международном рынке. Соответственно, произведенная продукция, должна стать известной и соответствовать международным стандартам, для повышения конкурентоспособности.

В университете им. Акакия Церетели, в рамках проекта на грант при факультете, в 2018 году, было

проведено исследование, на поиски потенциальных путей, для развития существующего бизнеса. Исследование хотело пояснить, как используют, произведенную в Имеретинском регионе продукцию, в пищевых блоках гостиниц, в городе Запорожье Украина. Для выяснения всего этого мы, в первую очередь ознакомили гостиницы с продукцией, произведенной в Имеретинском регионе.

Для исследований мы использовали следующие методы: полевое исследование, кабинетное исследование, которое основано на комплексном, интердисциплинарном подходе, анализ и синтез. Совместное использование данных исследований, дало возможность, получить более исчерпывающую информацию, наметить пути решения существующих проблем и разработать рекомендации, осуществление которых, поможет предприятиям региона, в будущем, в достижении успеха.

Исследование показало, что произведенная в Имеретинском регионе продукция, стала качественной и потребляемой. Мы на этом этапе обратим внимание на исследование, проведенное в Украинской республике, и отделим несколько продуктов (исследование в основном, было проведено в 21_их г. Запорожья, тут же следует отметить, что в г. Запорожье активно не пользуются продукцией, произведенной в Имеретинском регионе). Вопрос был поставлен следующим образом: по какой цене приобретаете данный продукт, по какой цене хотели бы приобрести и желаете ли приобрести продукцию, произведенную в Имеретинском регионе.

ДИАГРАМА 1

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 2

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 3

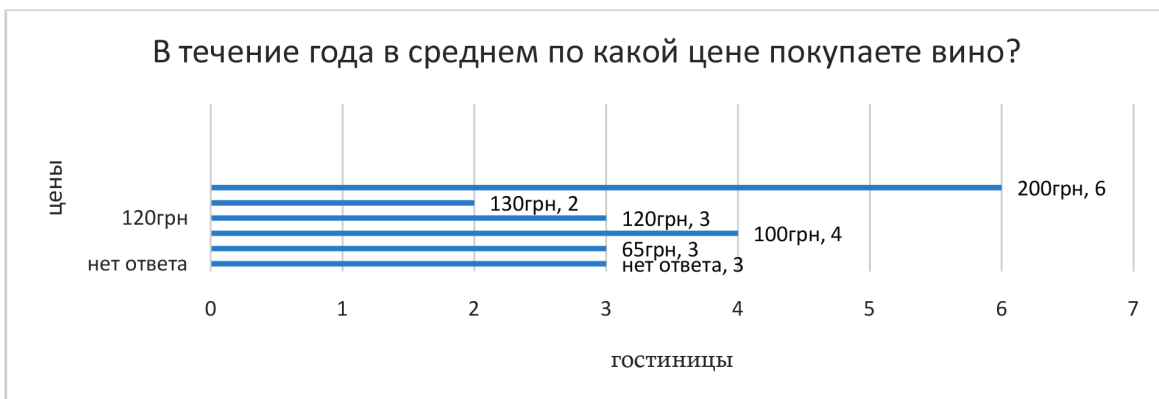

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

Как видно из диаграммы, 71% опрошенных, приобретали минеральную воду по 10-20 гривне, а у 61% есть желание приобрести ее по 10-20 гривне. Во время разговора с компанией было отмечено, что если

гостиницы будут их постоянными потребителями, то они готовы предоставить им данную продукцию по приемлемой цене. (10 гривень=0,35\$=95 тетри).

ДИАГРАМА 4

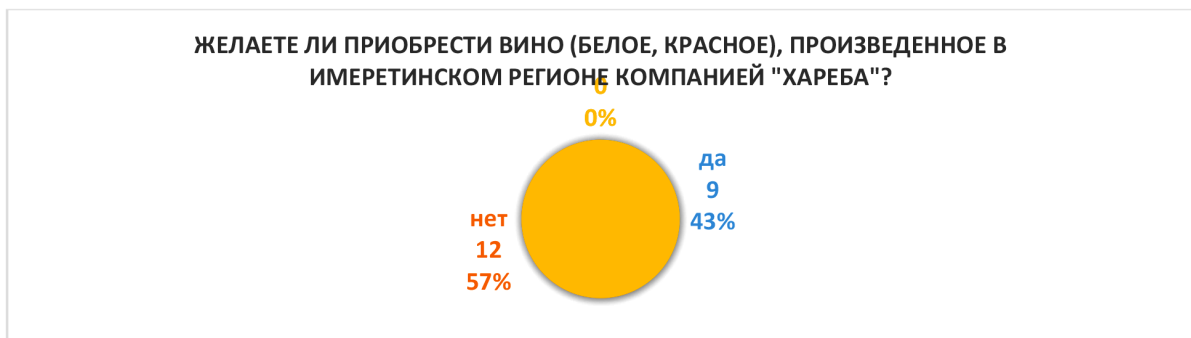
Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 5

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 6

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

Как видно из диаграммы, 71% опрошенных, приобрели вино по 100-200 гривне, а у 66% есть желание приобрести по 80-100 гривне. Во время разговора с компанией было отмечено, что если гостиницы будут их постоянными потребителями, то они готовы предоставить им данную продукцию по 100-150 гривне. (100гривень=3,57\$=10 лари)

Как видно из диаграммы, 61% опрошенных приобрели чай по 30-60 гривне, а у 57% было желание приобрести по 30-60 гривне. Во время разговора с компанией, было отмечено, что если гостиницы будут их постоянными потребителями, то они готовы предоставит им данную продукцию по 40-50 гривень. (50 гривень=1,77\$=5 лари)

Аналогичные результаты фиксируются и на другие продукты (мед, чурчхела, зелень и др.). Предприниматели готовы предоставить все продукты по

приемлемой цене, если у них будет гарантия крепкого сотрудничества.

Представители бизнеса отмечают, что если со стороны государства будет больше поддержки в пользу бизнеса (имеются ввиду доступные кредиты, поддержка во внесение новых технологий, принятие участия произведенной продукции на международных выставках и т.д.), то они больше смогут удовлетворить, существующие на международном рынке, требования.

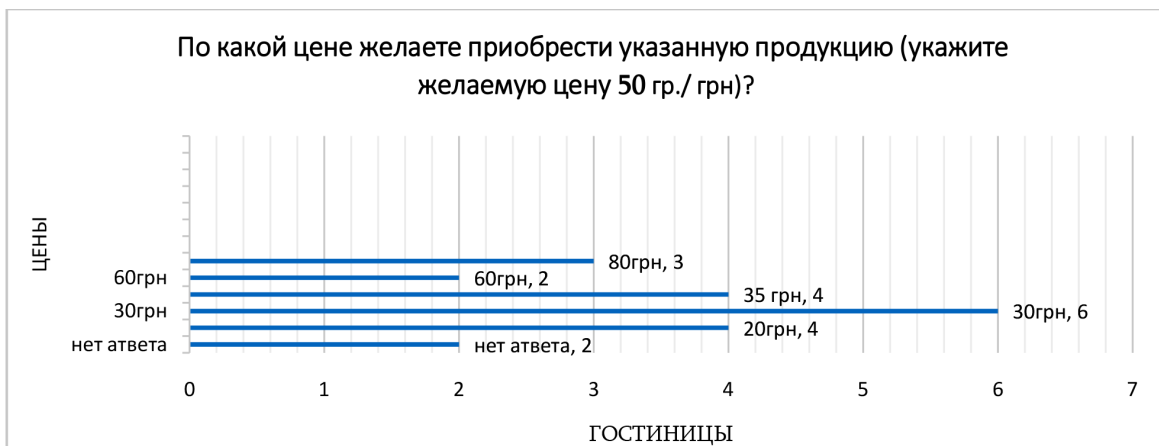
Стоит отметить, что продвижению бизнеса в Имеретинском регионе способствовали программы, со стороны государства (“Производи для Грузии”, “Поддержка микро и малого бизнеса”, “Гостиничная индустрия”, “Развитие сельского хозяйства” и др. Стоит отметить, что Имеретинский регион в этом направлении один из продвинутых, согласно

ДИАГРАМА 7

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 8

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

ДИАГРАМА 9

Источник: Результаты проекта “Изучение потенциала развития бизнеса для существующего бизнеса в Имеретинском регионе „, 2018 год

регистрации бизнес - субъектов (13,7%). Это вполне хороший результат, но с учетом потенциала Имеретинского региона, этот показатель далек от желаемых результатов.

В итоге можно сказать, что произведенная в Имеретинском регионе продукция, вполне конкурентноспособна и возможен ее вывоз в Украину, тут же стоит отметить, что необходимо повысить рост ознакомления с продукцией, путем принятия участия на международных выставках. Важны также реагирования на новые предложения, учет современных требований для того, чтобы на международном конкурентном рынке, произведенная в Имеретинском регионе продукция, заняла свое место.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И РЕКОМЕНДАЦИИ:

1. Произведенная в Имеретинском регионе продукция вполне качественна, заслужила похвалу и

гостиницы выразили желание больше применять ее в обслуживании питанием.

2. Для того, чтобы фермеры предоставили гостиницам продукцию по приемлемой цене, нужны крепкие гарантии сотрудничества, на основе договора.
3. Для того, чтобы фермеры производили конкурентноспособную продукцию и предоставляли ее гостиницам, необходимо использовать в процессе производства современные технологии.
4. Со стороны государства желательно предоставление таких программ, которые будут доступны и которые более заинтересуют бизнес-субъектов.
5. Произведенная в Имеретинском регионе продукция, с целью ее ознакомления, должна быть представлена на международных выставках.

ЛИТЕРАТУРА

[1] Результаты исследований проекта, в рамках гранта факультета Бизнеса, Права и Социальных наук в Государственном университете им. Акакия Церетели “Изучение развития потенциала бизнеса, для существующего бизнеса в Имеретинском регионе”

ლაგწყაბ მენარამეთა ხელშეწყობი ეკონომიკური პოლიტიკა საქართველოში

ECONOMIC POLICY FOR BEGINNER ENTREPRENEURS IN GEORGIA

გულნაზ ერკომაიშვილი,

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ეკონომიკური პოლიტიკის კათედრის ასოცირებული პროფესორი, თბილისი, საქართველო

GULNAZ ERKOMAISHVILI,

Doctor of Economics, Associate Professor
Department of Economic policy, Faculty of Economics and Business Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Tbilisi, Georgia

ABSTRACT

Existing Policy for beginner entrepreneurs in Georgia, is described in the article. Also there are provided descriptions of current governmental programs. Conducted survey showed what reasons hinder the most, launching and development of entrepreneurship. Based on survey these are the reasons: high tax rates, insecurity of market from falsified and poor quality products, government is not protecting interest of businesses, difficult accessibility of credit resources. There are provide recommendations, conclusions and concrete measures to solve the problems.

Keywords: *beginner entrepreneurship, startup, entrepreneurial policy, governmental programs.*

ანოტაცია

სტარტაპებისა და ინოვაციური წამოწყებების არსებობა თანამედროვე ეპოქაში დღითიდღე სასიცოცხლო მნიშვნელობას იძენს, რადგან ინოვაცია არის ის, რაც პირდაპირ განსაზღვრავს ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის დონეს.

ნაშრომში გადმოცემულია საქართველოში დამწყებ მენარამეთა არსებული სამენარამეო პოლიტიკა ბოლო წლების განმავლობაში. წარმოდგენილია დღეისათვის მოქმედი სხვადასხვა სამთავრობო პროგრამები, კერძოდ, პროგრამა „ანარმოე საქართველოში“, ლსოფლის მეურნეობის სამინისტროსთან თანამშრომლობით, ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების განვითარების სააგენტო, სტარტაპ საქართველო. მოცემულია საქართველოში არსებული საზოგადოებრივი ღირებულებები სამენარამეო საქმიანობის მიმართ და შედარებულია სხვადასხვა ქვეყანას. აღნიშნულია, რომ სამენარამეო აქტიურობის კუთხით საქართველოს არც თუ ისე კარგი მდგომარეობა აქვს. ზუსტად ამ კომპონენტში სჭირდება ქართულ სამენარამეო ეკონომიკას სახელმწიფოს დახმარება. მთავრობა და სხვადასხვა ინსტიტუტები უნდა შეეცადოს ფინანსური ხელმისაწვდომობის, საკანონმდებლო ბაზის, სავა-

დასახადო შეღავათების და მეორე მხნის პოლიტიკის გაუმჯობესებას.

გამოკითხვის შედეგების ანალიზის საფუძველზე გამოკვლეულია ყველაზე მეტად რა აფერხებს საქართველოში მენარამეობის დაწყებას და განვითარებას. კვლევამ გვიჩვენა, რომ ესაა: მაღალი სავადასახადო განაკვეთები, ფალსიფიცირებული ან უხარისხო პროდუქტისაგან ბაზრის დაუცველობა, ხელისუფლების მხრიდან ბიზნესის ინტერესების დაუცველობა, საკრედიტო რესურსების ძნელად მისაწვდომობა. საქართველოში არსებობს რესურსი მცირე მენარამეთა რიცხვის გასაზრდელად. თუმცა, ამისათვის საჭიროა შესაბამისი ეკონომიკის შექმნა და მასზე ზრუნვა.

საკვანძო სიტყვები: *დამწყები მენარამეობა, სტარტაპი, სამენარამეო პოლიტიკა, სამთავრობო პროგრამები.*

The term startup is gaining more and more popularity in Georgia. Startups are associated to beginner entrepreneurs in modern society, which are dreaming about big future and are innovators. Startups, in Georgia, are considered as beginner entrepreneurs, which are not innovative and do not have ambition to become big corporation. But Georgian economy needs such startups that stimulate economic growth.

Beginner entrepreneurs are economic parties, which form economic, social and even political environment in the country. In many developed country, their contribution in creation of GDP, is too high.

In Georgia there are several governmental programs, which support beginner entrepreneurs: Enterprise in Georgia, ENPRD with cooperation to Ministry of Agriculture, Georgian Innovations and Technology Agency, Startup Georgia.

Governmental program Enterprise in Georgia was established in 2014. The aim of the program is support of

Georgian enterprises, increase of their incomes and competitiveness. The program consist of three element: accessibility on financial resources, accessibility on real estate, technical support.

The program is very popular, by the end of 2015 was implemented 133 project, expected total investment reached 355.6 million GEL and created 6,759 new jobs. For 20 companies was implemented business administration mini project, export manager courses, agency supported Georgian companies to involve in “Fir for Partnership with Germany” and etc. [1]. Investment amount, compared to previous year, was increased in 2016 and reached 385 million GEL, number of employees exceeded 15,000 [2]. By the results of 2017 - was implemented 323 projects, total amount of investment was 786 million GEL and was created 13,000 new jobs [3].

Efficiency of the mentioned governmental program can be assessed as positive, because during last three years was created 30,000 new jobs. But the program has some deficiencies too, for example high level of bureaucracy, which is related to obtaining loan and several permits, it's unclear how monitoring is conducted and efficiency evaluated.

Deficiencies of the program are not the only hindering factors for entrepreneurs. In 2016, Association of Young Georgian Economist conducted monitoring and evaluation of the Enterprise in Georgia program. According to evaluation, entrepreneurs revealed several actual problems:

- Instable economic environment, unpredictable exchange rate;
- Legislative changes – especially towards the tax reduction;
- Deficit of qualified work force.

Mentioned problems emphasize poor development of the country's economy and one governmental program is not able to resolve them [4].

During discussion startup entrepreneurs we should emphasize role of agriculture sector. Georgian Government developed document – Georgian Agriculture Development Strategy 2015 – 2020. The aim of the strategy is development of agriculture sector, by empowering small farmers and support to production. In development of agriculture sector vital role plays support from EU, which has implemented ENPARD program in the sector.

ENPARD program started in 2013 and aim of it is reduction of poverty in rural areas. Program helps Georgian Government, local communities and non-governmental sector. EU support, within the ENPARD project, covers following main topics:

- Improve efficiency of agriculture institutions and helping them to reform agriculture sector;

- By development of small farm cooperatives and provision accessibility to resources, increase rural employment and standards of living; In addition, skeptical attitude towards cooperatives is felt in the decision making processes in the banks. Raising the lower limit of the loans in case of cooperation will serve as a motivation for enlargement. Improving the availability of financing will, in turn, reveal the importance of cooperation and encourage banks to make affirmative decisions with respect to cooperatives. In addition, it is essential to identify financial and non-financial needs of development of cooperatives based on the research [5].
- Diversification of social and economic opportunities, especially involvement of women and youth, protection environment and cultural heritage.

ENPARD budget for 2013 – 2022 is 179.5 million euros [6].

The aim of the program is development efficiency of agricultural institutions, cooperation of small farmers, performance improvement of small farmers, rise of employment and standards of living in villages.

It's worth to mention following results achieved within the program: Long term agriculture development strategy was developed; personal involved in agriculture were trained; 59 consulting centers were opened across Georgia; more than 1600 cooperatives were created; modern laboratories were built; the law about cooperatives was adopted.

Georgian Innovations and Technology Agency supports commercialization of innovations and stimulates use of innovations. Increase in innovations' potential directly relates to the development of startup entrepreneurs. The agency established Technology Park, which consist of small incubators for businesses, study centers and laboratories, shared working spaces, recreational zone.

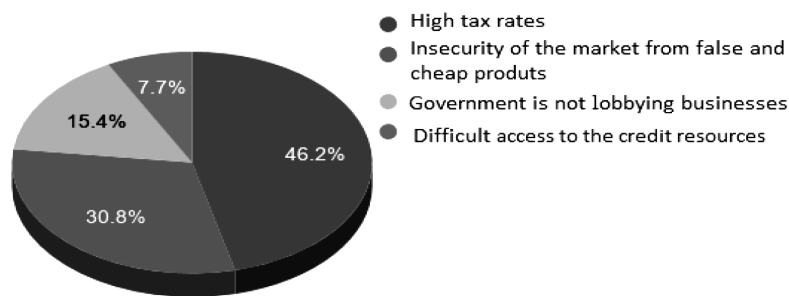
By the decree of Georgian Government, from June 2016 venture investment program – Startup Georgia - was established, which is part of government plan. State project provided financial support to startup business ideas, which covered several components: financing, simplifying law and tax procedures and also support to relevant education.

Project coordinators are Partnership Fund and Georgian Innovations and Technology Agency. Agency provides financing for unique high-tech innovative ideas, Partnership Fund – for innovative ideas. For the first phase of the project 11 million GEL was provided, which was increased to 35 million GEL.

In case of high-tech projects, Georgian Innovations and Technology Agency stays as a partner in enterprise for 7 years and does not interfere in management. Innovative and high-tech startups got financing without property pledge and collateral. Collateral was set only for assets created within the project.

Venture investment projects are intended for high-tech filed startups, like are: aerospace production, automotive, artificial intelligence, biotechnology, bioinformatics, computer engineering, computer science, information technology, nanotechnology, nuclear physics, electromagnetic radiation, robotics, semiconductors and telecommunications.

Diagram 1: Survey results

Next comes insecurity of the market from false and cheap products – 30.8%, government is not lobbying the businesses – 15.4%, difficult access to the credit resources 7.6%. Majority of entrepreneurs think that, reformed tax system did not change the situation. Entrepreneurs consider system instability and lack of regulation, as the main deficiency for tax system. Often there are law changes during the financial year.

World Bank index – Doing Business is published every year and based on 10 indicators the index assesses regulations that supports or hampers business activities. According to this index Georgia is on 9th position out of 190 countries (2018 data) [8].

There are some rating about Georgia according to several other indexes:

Global Competitiveness Index (GCI), which is defined by World Economic Forum, measures quality of macroeconomics environment, condition of public sector and level of technology development of the countries [9]. According to 2017-2018 data of the index, Georgia holds 67th place out of 137 country, compared to previous year, the position has decreased by 8.

Global Entrepreneurial Monitoring (GEM), first time the research program was initiated in 1997 to study the

For entrepreneurial system development one of the main factors is tax environment. From 2005, January 1, new tax code was enforced. By old tax code there were 13 state taxes, 6 local and 1 customs tax, which was regulated by customs code, total of 20 taxes. From 2011, again, new tax code was adopted, according to code 6 taxes were defined – 5 of them are state taxes: Revenue Tax, Income Tax, VAT, Excise and Import Tax [7].

Although number of taxes were reduced, interviewed entrepreneurs give the first place to the high tax rates 46.2%, from factors that are hampering entrepreneurial development, see diagram 1.

role of entrepreneurial activity in the economic growth. This index gives us opportunity to compare entrepreneurial activity level of different countries, which entrepreneurial activity defines economic growth of the country, identifies the factors which support or interrupts entrepreneurial development. In 2014 the research about Georgia was published for the first time [10]. The data was obtained from different sources from population, from experts and other international institutions.

GEM studies activity level of Entrepreneurship according to three characteristics: society values, individual characteristics and level of entrepreneurial activity.

Mentioned study covers existing society values related to entrepreneurial activity in Georgia and is compared to other countries (see table 1)

The data from Georgia by all three parameters are higher than averages of EU. We can conclude that social culture supports start of Entrepreneurship.

As for individual parameters Georgia has more than average in case of three ones, out of four. Georgian population compared to EU citizens are not self-confident in their own possibilities.

The situation in Georgia is not so good when we study entrepreneurial activity. Georgian entrepreneurship sys-

Table 1:

COMPARISON OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY [10]

Region and Economy		Entrepreneurship as Good Choice for Career	Successful Entrepreneurs Have High Social Status	Attention of Media to Entrepreneurs
EU	Croatia	63.3	46.6	40.4
	Hungary	47.4	72.4	33.5
	Lithuania	68.8	58.3	55.1
	Poland	63.3	56.5	54.5
	Romania	73.6	75.2	71.3
All EU Members	Average	56.9	66.6	53.3
Non EU Members	Bosnia and Herzegovina	78.1	69.9	39.8
	Georgia	66	75.9	58.5
	Kosovo	68.3	76.2	57.2
	Russia	67.1	65.9	50.4
All Non EU Members	Average	63.3	72.9	51.3
Ranking of Georgia from Presented 9 Countries		6 th	2 nd	2 nd

tem needs support exactly in this component. Government and other institutions should try improve financial accessibility, legislative base, tax benefits and second chance policies.

High tax rates and insecurity of business interests are directly responsibility of the state policy, which need lot of work for improvement. Insecurity of the market from false products – under the DCFTA agreement Georgia has an obligation of solving this problem. Difficult access to the credit resources was mentioned as the lowest problem, but this survey was done before Credit-Guarantee reform.

Credit-Guarantee reform means, that commercial banks don't have right to issue a credit without guarantee. This step can be considered as hampering/disturbing factor for small and startup businesses. But government plans to create credit-guarantee fund that will be guarantors for entrepreneurs. Creation of relevant entity is also planned. Mentioned practice is appropriated in many countries, 1/3 of the fund will be financed by government, 1/3 by banks and 1/3 by international financial institutions. At this mo-

ment it's hard to say what kind of results will have the reform.

In modern era existence of startups and innovative initiatives have crucial role, because innovation is what directly defines competitiveness of the country.

In order to start such kind of activities in the country, firstly, government should support popularization of education in technology sphere. No less importance has also private initiatives. Financial institution should be more actively involved in financing startups, they should provide relevant credit packages for startups. This will decrease burden on the government.

As for situation in Georgia, there are several popular programs and support policies. But we think that this is not enough. Problem starts from educational system and continues in tax policy, non-existence of standards creates feelings of insecurity, from false/falsified products. There are resources to increase number sustainable small entrepreneurs, but it need creation and proper management of relevant system.

REFERENCES

- [1] Agency of Entrepreneurship Development; annual report; 2015
- [2] Agency of Entrepreneurship Development; annual report; 2016
- [3] Agency of Entrepreneurship Development; annual report; 2017
- [4] Association of Young Economists of Georgia; Assessment report of industrial encouragement component of state program Enterprise in Georgia; 2016
- [5] **Kharaishvili, E.**, The Impact of Preferential Agro Credit on the Development of Agribusiness in Georgia, 2018. ECOFORUM. Volume 7, Issue 1(14), 2018.
- [6] Enpard.ge
- [7] Priority direction of Georgian Economic Policy; Erkomaishvili G; Tbilisi, Georgia; page 62; 2016
- [8-9] Economy.ge
- [10] Lobal Entrepreneurship Monitoring, Georgia report; Lezhava, Berikashvili, Melua; GIZ, Private Sector Development South Caucasus Program; Caucasus University; 2014

სოციალური მენეჯმენტი, როგორც ევროსაბჭოში სოციალური ეკონომიკის რეალიზაციის ფორმა

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AS A FORM OF IMPLEMENTATION OF THE SOCIAL ECONOMY MODEL IN EUROPEAN UNION

ელენა პრიატელჩუკი,

ე.მ.კ., დოცენტი, ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი
საერთაშორისო ურთიერთობების ინსტიტუტი

OLENA PRYATELCHUK,

PhD, Associate Professor,
Institute of International Relations, Kyiv Taras Shevchenko National University

ABSTRACT

The idea of developing a social economy on the territory of the EU has long been the key vector of socio-economic development of the region, as well as most of the leading countries of the world. The European model of the social economy is implemented in the forms of corporate social responsibility, social investment, social currencies, and the expansion of social services infrastructure. But the most characteristic feature is the development of social entrepreneurship, which both is at the heart of economic development, and is used as a mechanism for social protection, support and development. At present, the common directed approach to the formation and regulation of the sphere of social entrepreneurship throughout the region, the use of best practices of individual national economies, and the deepening of regional integration determine the main features of further development of social entrepreneurship as a condition for achieving sustainable socio-economic growth.

Keywords: social economy, social entrepreneurship, sustainable socio-economic growth, solidarity economy, general welfare, European social economic model.

ანოტაცია

ევროკავშირის ტერიტორიაზე სოციალური ეკონომიკის განვითარების იდეა, ისევე როგორც მსოფლიოს სხვა განვითარებულ ქვეყნებში, დიდი ხანია წარმოადგენს რეგიონის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების საკვანძო ვექტორს, სოციალური ეკონომიკის ევროპული მოდელი რეალიზაციას პოულობს კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობის სოციალური ინვესტიციების, სოციალური ვალუტის დანერგვის და მიწოდებული სოციალური მომსახურების ინფრასტრუქტურის გაფართოების ფორმაში. განსაკუთრებულ მახასიათებელ თავისებურებად ითვლება სოციალური მენეჯმენტის განვითარება, რომელიც ამავდროულად დევს ეკონომიკური განვითარების საფუძველში და გამოიყენე-

ბა როგორც სოციალური დაცვის, თანადგომისა და განვითარების მექანიზმი. თანამედროვე პირობებში მთლიანი რეგიონის ჩარჩოებში ერთვექტორული მიდგომა სოციალური მენეჯმენტის ფორმირებასა და რეგულირების საკითხებისადმი, ცალკეული ქვეყნების მონიშნულ პრაქტიკის გამოყენება და რეგიონალური ინტეგრაციის გაღრმავება, განსაზღვრავენ სოციალური მენეჯმენტის შემდგომი განვითარების ძირითად თავისებურებებს, როგორც მდგრადი სოციალ-ეკონომიკური ზრდის მიღწევის პირობას.

საკვანძო სიტყვები: სოციალური ეკონომიკა, სოციალური მენეჯმენტი, მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარება, სოლიდარული ეკონომიკა, საერთო კეთილდღეობა, ევროპული სოციალურ-ეკონომიკური მოდელი.

PROBLEM STATEMENT

World experience demonstrates the existence of several alternative options for constructing a social economy: planned socialism, implemented by a number of communist countries in the middle of the twentieth century, a model of social partnership, common in some European countries by the end of the last century, the concept of welfare, is now common in the countries of the Nordic region. Among the countries of the European Union, the prevalent welfare model is currently widespread. The practical implementation of its individual elements began with the adoption of a single Social European Charter. Nowadays the EU has a number of commissions and committees that develop and coordinate the implementation of the basic mechanisms of the model of social economy.

Analysis of researches and publications. Questions of the socialization of the state governance system, creation the social economy on this basis, development of social entrepreneurship and increasing of its effectiveness both for economy and for society were raised both by the old economists and philosophers, are the main objects of

research by leading economists of our time, in particular F. Fukuyama, Nobel Laureates E. Roth and L. Shapley, J. Tirole, A. Deaton and economists who are specialized in European region. Almost all of them (Borzaga C., Galera G., Nogales R., Noya, A. Clarence E., etc) are working under the guidance of profile organizations, departments, state and non-governmental groups. There are also private initiatives for conducting scientific studies in the field of social entrepreneurship and social economic, whose purpose is to increase the effectiveness of the practical implementation of individual measures to achieve sustainable socio-economic development, growth.

Research objective. The main objective of the study is to determine the priority of the implementation of the social economic model of the EU within the framework of the modern concept of sustainable development and to analyze the practice of the subjects of social entrepreneurship as a priority form of the social economy in certain countries of the Western European region.

Main material. In a social crisis, the social solidarity economy and social entrepreneurship are an important source of inspiration for further economic growth and development and a peculiar mechanism of anti-crisis measures. The state socially-oriented economic policy of the EU countries is based on common principles and global goals of sustainable economic growth, comprehensive social development and welfare, enshrined in the European 2020 strategy.

Social economic institutions in the EU are recognized as a separate entity, an integral element of the modern economic system. Over the past decades, social economic institutions have played a significant role in the economic and political aspects of development, both nationally and regionally and internationally.

The main purpose of the activities of the subjects of social economy, in contrast to traditional institutions, is to provide public benefits, to provide society with social benefits. Services of a general public nature cover a wide range of activities that have a direct impact on the level of welfare, quality of life, etc. They range from basic infrastructure (energy and water supply, transport, postal services, waste management) to key sectors of the socio-economic system (health care, education, social protection). It is this segment of services that provides sustainable development in terms of meeting basic needs, social integration, economic protection, public welfare, environmental protection, etc. They are social services, their availability to all members of society is a basic principle of the socio-economic model of the EU.

The changing financial and economic situation has highlighted the important role in the system of effective state social and economic policy in the whole of the social economy and social enterprise as a guarantee of stability and stability of national economies. Currently, there are about 170,000 cooperative associations that provide nearly 6 million jobs and more than 1 million cooperatives employing more than 100 million people (which is 20% higher than the employment provided by MSCs in the EU). This makes social entrepreneurship a key element of the social economy, which provides employment for more than 50% of the EU's population [1].

Social enterprises implement a number of key principles and initiatives in the context of the social economy, in particular: equal pay for equal work, gender balance of employment, adaptation programs and support for young workers and elderly people, etc. In addition, they are more stable in crisis situations. For example, during the financial crisis of 2008-2011 in the EU, social enterprises, in particular, cooperative societies, exhibited a higher, versus traditional income business, resilience, elasticity, and the number of closed companies and reduced jobs was minimal. The additional effect would be obtained by the entities of the CCE as a result of close cooperation between themselves, mutual assistance and support, as well as the long-term effect of investment in human capital and social programs. As a result, the total turnover and the number of jobs in the crisis period among the active counterparties of the CEE even increased, as opposed to negative general market trends. However, the maintenance of positive trends is possible only with the proper political will, support of national governments, regional and international unity of the principles of socio-economic programs of sustainable development.

The general indicators of sustainable development in the European region are achieved, first of all, by the active realization of social programs through their entrepreneurial activity. Economic and social sustainability is explained by long-term strategic programs of economic development, the social effect of which is constant, constant and becomes significant. In the global aspect, such long-term economic programs with a social effect can reduce the vulnerability of the national economy from financial crises, fluctuations and upheavals.

Social entrepreneurship is an actual phenomenon of the modern European social economic model, which is identified with a "different" way of doing business in order to achieve social goals. The European Commission

defines a social enterprise as a modern operator of a social economy whose primary purpose is to exercise social influence rather than increase the yield of its own shares. Enterprises of this category, like other business entities, receive profits, implement programs and development strategies to increase their own profitability, but the main amount of income is spent on achieving social goals, the implementation of social programs, which they define as an innovative aspect of development.

In accordance with the legal framework of the EU countries, a social enterprise is a business entity of any ownership (association, cooperative, charitable foundation, private enterprise, etc.), the overwhelming share of its income (from business practice, at least 50%, but given the share is not fixed by law) is derived from business activity, and is not attracted through grants and donor programs.

Social entrepreneurship maintains a balance between social and economic dimensions. Commercialization of the solution of social problems actualizes social entrepreneurship, makes it more interesting and extends, increases the turnover and raises the level of achieved economic effects. Currently, social enterprises are widely involved in traditionally public sectors, whose commercialization through social enterprises can increase the efficiency, quality of satisfaction of social services, while maintaining their reliability and security as an integral element of social protection of the EU. While traditional forms of the social economy (associations, cooperatives) are oriented on meeting the needs of a limited circle of community members' common goals, social enterprises have an additional positive influence, usually solving the urgent issues of certain communities, regions, including the least protected groups of the population by providing targeted assistance to them.

In almost all EU countries, social assets typically have a "lockout" - a limitation on the distribution of profits and assets. As a rule, in the event of the closure of a social enterprise, the bulk of its assets is transferred to another social enterprise in order to maintain the continuity and reliability of the provision of social services and ensure a sustainable level of welfare. A characteristic feature of the European social economic model is the use of the institutional mechanism of organizational structures of social entrepreneurship, based on a strong team, close relationships with public organizations, the personal division of management and owners of these forms of business with the same ideas of the social economy, a combination of interests and roles (workers, users, volunteers, etc.) performed by such contractors in the direction of socio-economic

development, the general social responsibility of every member of this process.

In general, the practice of implementing social entrepreneurship in some EU countries is somewhat different.

For example, in the United Kingdom, companies representing the interests of the community (Community Interest Companies) are the main subjects of social enterprise. The organizational form of a limited liability company, which is legally enshrined in them, allows entrepreneurship to be carried out in such important areas for the society as: child care, social housing construction, public transport, leisure. Such organizations can be charitable activities or be registered as non-profit organizations, as well as conduct traditional commercial activities, provided that they benefit society. These organizations pass an annual Community Impact Test and submit a report to the communities that they are conducting a Community Interest Report. The regulation of activities in this area is carried out in accordance with the Law on Social Entrepreneurship, adopted in 2007. This law does not provide any fiscal benefits for social business entities, however, unlike charitable organizations, there is no strictly regulated their organizational structure, a permit to issue shares is allowed, which allows indirectly to attract capital for the implementation of community efforts and support of local communities.

In Italy, the key form of social entrepreneurship is social cooperatives that combine business activities with the achievement of social goals. The main purpose of the activity of cooperatives in the legislative acts is to provide general benefits to the regions and social integration of citizens (type A social cooperatives provide social, medical and educational services, type B - carry out integration into the labor market of people with disabilities, which includes people with physical and psychological illnesses, invalids, persons with alcohol and drug dependence, developmental disorders and those who have problems with the law). Co-op members can be hired workers, beneficiaries, volunteers (up to 50%), financial investors and government agencies. This practice is also widespread in Spain and France.

In France, the Cooperative Company of Collective Interest is a widespread form of social entrepreneurship. Companies of this type combine contractors of at least three types (hired workers, volunteers, consumers, state bodies, associations and private individuals) and produce goods and/or services in all socially useful areas (those that meet the urgent needs of local communities) provided that the economic and social resources are mobilized within individual regions. Combining the efforts of coun-

terparties in one region, this form of social entrepreneurship allows actively mobilizing the necessary resources, ensuring the sustainable economic development of the region simultaneously with the acquisition of positive social effects at the local level.

The diversity of forms of social entrepreneurship varies depending on the development of civil society, the social security system, the social finance market and the state social and economic policies of individual countries. For example, the main social sectors of enterprises in Romania and Hungary are healthcare social work, education, Sweden and the UK - almost all areas in Italy and Spain - the provision of social services and integration of

comprehensive human resources market work. The experiment proved last significant shifts and positive effects of the involvement of social enterprises in social partnership, which operates in the labor market, as opposed to an active position only state to support the passive population and attract these human resources to work. There are also a socially oriented areas (waste reclamation, renovation, construction, gardening, facility management, etc.) involved and traditional forms of business, conducting its activities in this area, get social features. According to the weighted average of the SELUSI research project, the main areas of activity of social enterprises in the EU are defined (Table 1).

Table 1.

AREAS OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP IN THE EU¹

Social services	16,70%
Hiring and training of employees	14,88%
The environment	14,52%
Education	14,52%
Economic, social and regional development	14,34%
Culture, art, leisure	7,08%
Healthcare	6,9%
Housing construction	2,72%
Business associations	2,00%
Law, advocacy and political groupings	1,63%
Others	4,72%
In general	100%

The main sources of financing and scope of activities are also different. If the capital of social enterprises in Sweden, the United Kingdom and Spain involve direct operations, then in Romania they are grants and private donations. In some areas, there are mostly small businesses, while other social businesses create networks or consortia to centralize services and economize on a scale.

The tendency to expand the geography of activity is promising enough to expand business opportunities and social benefits. In addition to the economies of scale, participants in this process have the opportunity to share achievements, know-how, experience in the field of SSE. The latest form of such cooperation is social franchising. The main subject of the franchise agreement is a wide

range of services, in particular social, as well as the social effect of their provision - ensuring economic stability, high quality of services provided, comprehensive provision of consumer needs. The activation of these processes is provided by the European Social Franchising Network and the International Center for Social Franchising, which involve investments in the development of social franchising models, exchange knowledge, identify business models, develop a code the behavior of social franchisors and promote the practical implementation of proven business models. As a result, over the past 10 years in the territory of Europe, social franchises have created more than 10,000 jobs.

¹ Resource: SELUSI data including all observations across all countries

Another mechanism for increasing the efficiency of social entrepreneurship was transnational education, in which the transfer and adaptation of classical forms and models of the SSE were carried out within the framework of specific conditions for the development of national and regional economies. Within the framework of these projects, awareness of the public and business contractors with existing social needs and ways of their solution increases, additional sources of attraction of finances and investments are sought for the purpose of realization of specific social business projects, distribution of risks of this type of activity is carried out. The forum that took place in Ireland in 2012 was a positive example of this project. More than 1000 representatives from different spheres of power, business and the public were involved in discussing the pressing issues in education, health, environment, economic development, and the welfare of communities. As a result, at the end of 2014 social enterprises successfully implemented 42 innovative projects financed mainly by corporate sponsors, and supervision of their implementation was carried out by the appointed coordinators accordingly. The state government took on technical support, consulting, communications, and coverage of the processes of implementing these initiatives in the media legislative initiative ..

In general, the legal basis for activities of social entrepreneurship is in all EU countries, and the development and expansion of their activities have become key principles of the state social and economic policy of the development of the countries of the region.

Recent trends indicate the expansion of social enterprises. In particular, they are actively involved in the sphere of production, distribution and consumption of food products. In general, being quite versatile and versatile, sustainably implementing innovations in their own activities and with strong community support, social entrepreneurship is a balanced alternative to entrepreneurial activity that combines private life, income generation, creation of additional values / benefits and the implementation of socially useful ideas.

About 15 million workers are involved in the social economy, representing 6.5% of the total number of EU-employed. The structure of social entrepreneurship is dominated by associations and foundations (92%). The largest share of the employed population in the overall structure of employment of the country falls on the Scandinavian region countries (more than 11%). the United Kingdom, Germany, Spain, France and Finland dominate by the number of registered social entrepreneurship. However, it is difficult to obtain accurate data on the so-

cial economy due to the lack of complete unification and standardization of the types and forms of the SSE, as well as, as a rule, insignificant attention to their activities on the part of state statistical bodies.

The subjects of the social economy are based on the principle of interaction (while in the market conditions, contracting parties exchange, and under the condition of state regulation, the basic principle is coordination on the basis of rule of law and bureaucratic procedures). At the same time, the subjects of the social economy have a significant social and economic impact. Based on the cooperation and commonality of interests, such enterprises enjoy the trust of members of society, which facilitates their engagement with the general population, thus accumulating significant amounts of social capital. The economic impact is due to the expansion of activities, the increase in the profitability of these companies, and, consequently, increased competition in the market and the creation of more favorable conditions for consumers - a greater supply, higher quality, lower retail prices, active introduction in the production of innovation, the creation of new jobs, antitrust measures, limitation of asymmetry of information.

Social entrepreneurship is an important stabilizing function of the economy, especially in industries characterized by uncertainty and instability of prices, such as finance and agriculture. The availability of an alternative, social economy allows society to react to uncertain changes, lowering volatility of prices and / or stabilizing certain spheres of the economy (such as the stabilizing effect of credit unions on the banking system of North American countries in 2011-12).

By implementing resources of strategic importance from government quotas and producing social goods / services, the activities of social economy actors increase the supply of social goods and services, provide these sectors with the public sector, create new jobs, and employ low-competitive labor market segments (women, young people, poor people, etc.), contributes to the growth of incomes and welfare.

The positive economic effect of social entrepreneurship is particularly noticeable in connection with crisis phenomena. Thus, cooperative banking institutions are more stable than commercial ones, since they focus on the real sectors of the economy, avoiding investing in speculative financial products, refraining from risky financial activity. This difference in the mechanisms of activity is explained, first of all, by different strategic goals and missions of the institutions: yes, cooperative banks are created to provide financial services to their members, and com-

mercial ones - in order to maximize the profit of their own shareholders.

Social business is also involved in setting up resource-saving, low-carbon economic processes in the EU. The use of renewable energy sources, such as sunlight, wind, water, biomass, is carried out in accordance with the principles of centralization within the framework of EU programs. A more efficient way to use renewable energy sources is relatively small investment in different regions of the countries. Thus, with the dispersion of assets and the use of a variety of sources of funding, the joint efforts of a large number of counteragents will produce a positive environmental, economic and, at the same time, social impact - sustainable development of the region is ensured. In addition, in a number of regions, social wind and solar cooperatives create regional networks, whose revenue is distributed among members of a local community or regional community. Thus over the last decade in Germany private investors (citizens) have invested more than 1 billion euro into newly established local energy cooperatives. Participation in these cooperatives provides a number of social and economic benefits: the impact on local development, the supply of electricity produced from renewable energy sources, reducing its value, environmental protection, ensuring the reliability of investments, developing know-how, capacity building, adapting the latest business models, state support.

The huge proportion of social entrepreneurship in the general economic system allows for high-quality systemic changes, introduction of new business models, changing the value chain, activating unused labor potential, and effectively exploiting untapped resources.

The socialization of entrepreneurial activity brings a number of positive effects to the general directions of socio-economic development. In particular, socially-oriented entrepreneurship promotes the development of economically backward regions, where too high profitability reduces the overall volume of business returns. An example can be agricultural activity in mountainous terrain; creation of consumer cooperatives and banks in geographically remote, hard-to-reach areas. In addition, entrepreneurship is being developed in the traditionally so-called "Social umbrellas" model (providing social, medical and educational services), which broadens the employment opportunities of the poorly protected population and improves the infrastructure for providing such services. The deepening of this trend is due to the growing demand from the population for social and public services, which cannot be fully satisfied with existing private and state enterprises. Such demand leads, moreover, to the socialization of

the activities of traditional business institutes. In particular, commercial banks are developing special programs for lending to small and medium-sized enterprises, which is a less lucrative, but rather promising area of development, and is currently mainly covered by cooperative banks (for example, in Italy, the share of co-operative banks is only 7%, but they provide more than 1/5 small business lending). The expansion of lending, in turn, promotes the development of small and medium enterprises. For example, such an effect is especially noticeable in the agricultural sector in Germany, the main part of which is the production of small family farms. And the principle of a network management system at once by many small social enterprises in one region allows them to maintain their overall competitiveness at a rather high level. An example of such a network system is created within the framework of the state program "Big Society" in the UK educational facilities. Such experience has been successfully implemented in the field of provision of social services (Sweden) and the use of renewable energy (Belgium).

The practice of social entrepreneurship is ideally suited for prompt response to the emerging local demand for certain social innovations aimed at creating economic mechanisms for solving urgent social problems (at this stage, primarily in the areas of education, renewable energy and the integration of migrants).

However, despite the well-defined positive impact of the social economy on the development of the economy and society of the EU countries, there are significant barriers to further expansion of this sector. In particular, this is still a low level of public awareness of the socio-economic values of these processes (primarily due to the lack of media attention to these processes). And although the subject of social economy, now the state initiative is included in educational programs by the majority of EU countries, there is a lack of employees and managers with knowledge of the specifics of social entrepreneurship.

Another problem is the need to build the appropriate infrastructure and set up information and logistics processes with their own efforts. And if for large companies - traditional market players to do this much easier, small social business needs state support and subsidies in these areas, which is not always implemented in practice.

The practice of the last decades has identified the following key strategies for cooperation between the public sector and the social economy actors:

- support strategy (subsidizing private providers of social services with the principle of precise targeting of these subventions; for example, creating a new enterprise);

- incentive strategy (state aid provided that the problems that are urgent for a given region are resolved; for example, compensation for remuneration in the employment of vulnerable groups of the population);
- contract strategy (government order of a specific range of services providing social business, satisfying the demand in the given region, for example, provision of social services);
- voucher strategy (state financing of services through the issuance of certain categories of citizens vouchers for their receipt, for example, vouchers for certain food products or medical, social services, the cost of which is compensated by presenting the enterprise vouchers received from individuals). This strategy is distributed in France, Italy, Belgium, where certain categories of citizens receive vouchers for housekeeping (for the elderly) or child care (for single and/or younger mothers), and these services are provided mainly by social entrepreneurs.

However, the use of such strategies is more likely to support social entrepreneurship rather than stimulate its development, restraining the possibility of using innovations (in determining a clear range of services and goods) and attracting investment (subject only to the voucher method of payment for services / goods).

Particular attention should be paid to the lack of a common approach to the development of mechanisms for regulating social entrepreneurship, which creates significant obstacles to the transnational dissemination of their activities, and thus eliminates the possibility of obtaining traditional effects for international activities. This is due to the different stages of development, the widespread forms of social entrepreneurship, and the different structure of public demand for social services in certain EU countries.

National programs for the development of the social economy are based on the main strategic principles presented by the Regional Economic Development Program «Social Entrepreneurship» developed by the Organization for Economic and Social Development:

encouraging, attracting and expanding social entrepreneurship by raising awareness and involving

young people in these processes (certain social economy issues are included in basic and vocational education programs, vocational guidance programs for adolescents and young people are being implemented, conferences, seminars and thematic round tables are held);

support for social startups (legal consulting, business planning, market research and market conditions help to create social enterprises and help to anticipate and avoid potential business risks). Participation in such support is accepted not only by the state, but also by innovation parks and incubators;

ensuring stable financing of the social economy (state assistance to the development of the social finance market in order to capitalize on social enterprises; common investment schemes for financing social economy from the private and public sectors);

access of social business to the public procurement sector through the introduction of certain social requirements (for example, the proportion of the employed disabled or the unemployed on the submission of the state employment services) to the local government bodies for the tenders;

establishing a proper legal framework and fiscal standards to improve the efficiency of social business (tax regulation, transparency of activities, open access to the public procurement market will create a favorable business environment, provide long-term sustainability of social enterprises, in contrast to the short-term effect of fiscal aid, charitable and sponsorship grants, tax breaks);

perfect management and strategy will enable partners to engage in specific projects, get synergistic effect of cooperation, make more transparent the results of monitoring the social impact of economic mechanisms of the state policy of stimulating social entrepreneurship [2].

Under the modern architecture of the international economic system, the social solidarity economy and social enterprise are assessed by the international community as an innovative alternative tool, a way of development that can overcome the negative social and environmental effects on the path of sustainable economic growth.

REFERENCES

- [1] CIRIEC (ed by Avila R.C., Monzon Campos J.L.) (2016), The social economy in the European Union, Report for the European Economic and Social Committee, Bruxelles.
- [2] Social Business Initiative Creating a favourable climate for social enterprises, key stakeholders in the socialeconomy and innovation, Brussels, 25.10.2011 COM(2011) 682 final.

გლობალიზაციის პრობლემები და მსოფლიო ეკონომიკის გაღმავლება (სტრუქტურულ-ფუნქციონალური მიდგომა)

CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND OFFSHORIZATION OF THE WORLD ECONOMY (STRUCTURAL-FUNCTIONAL APPROACH)

ნატალია მუდრაკი,

საერთაშორისო ბიზნესის კათედრის ასპირანტი,
ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული
უნივერსიტეტის საერთაშორისო ურთიერთობების
ინსტიტუტი, კიევი, უკრაინა

NATALIIA MUDRAK,

post-graduate student, Department of
International Business Institute of International
Relations of Taras Shevchenko National
University of Kyiv

ANNOTATION

The article analyzes the approaches to the definition of offshore jurisdictions, the reasons for their occurrence and the main characteristics. The most typical motives for the use of offshore and the economic effects of their operation in the conditions of globalization are considered. The reasons of using offshore by companies, turnover dynamics and main directions of genesis of offshore business are analyzed. On the basis of the structural-functional approach, the classification of subjects of offshore business was proposed, which made it possible to determine the positive synergetic effect of combining traditional and offshore tax optimization schemes.

Keywords: offshore, economy offshorization, offshore policy, tax optimization, tax minimization, double tax avoidance agreement, capital flight, suspicious transactions.

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია იმ კომპანიების საქმიანობა, რომლებიც ოფშორულ იურისდიქციებში დარეგისტრირებული არიან როგორც არარეზიდენტები, ასევე იმ აფილირებული (კონტროლირებადი) ოფშორული კომპანიების ფუნქციონირების პრინციპები, რომლებიც გარდაიქმნენ ეფექტური სამენარმო საქმიანობის წარმართვის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტად. დასაბუთებულია, რომ რომ ბევრი კომპანიას, რომელთაც აქვთ ურთიერთობა ოფშორულ იურისდიქციებთან და ცდილობენ თავი აარიდონ მათ ხელთ არსებული მსხვილი ოფშორული აქტივების ფლობის გახმაურებას ამა თუ იმ სამეურნეო საქმიანობიდან, სავადასახადო ოპტიმიზაციის გამოყენებით, ოფშორულ იურისდიქციებს ბოროტად იყენებენ. ნაჩვენებია, რომ ვადასახადებზე არაკანონიერად თავის არიდება სავადასახადო ოპტიმიზაციიდან გამომდინარე, საკმაოდ რთულია, ვინაიდან ოფშორული იურისდიქციის პრინციპული სქემების გამოყენება სავადასახადო დაგეგმვის მიზნებისათვის და სავა-

დასახადო დარღვევების ჩადენისათვის ერთნაირია, ან ახლოს დგანან ერთმანეთთან. სტატიაში განხილულია განსაზღვრებების „ოფშორი“-ს, „ოფშორის იურისდიქციის“, „ოფშორული კომპანიის“ სისტემატიზაცია სტრუქტურულ-ფუნქციონალური მიდგომის გამოყენების.

საკვანძო სიტყვები: ოფშორი, ეკონომიკის ოფშორიზაცია, ოფშორული პოლიტიკა, დაბეგვრის ოპტიმიზაცია, დაბრეგვრის მინიმიზაცია, კაპიტალის გადინება, საეჭვო ოპერაციები.

INTRODUCTION

The concept of the development of an international “offshore industry” was traditionally based on differences in territorial and resident tax approaches; moreover, these differences allowed countries that apply different tax regimes to receive real benefits. With the development of the global offshorization of the world economy, and in parallel with it, the regulation of offshore entrepreneurship evolved at the level of both developed countries and international organizations. The versatility of economy offshorization is due to the complexity of obtaining specific results in the medium-term perspective, while, according to existing publications of specialists working in this area, many provisions and proposals raise doubts about the possibility of their practical implementation. In the modern domestic and Western theory and practice, the use of preferential regimes of economic activity lacks a unified approach to the definition of offshore jurisdictions; there are numerous differences in the terminology used both in scientific literature and in normative legal acts. In addition, the principled methods of using offshore jurisdictions for tax planning purposes and for tax evasion are similar or identical.

Literature Review. Among the studies of Ukrainian scientists in this area, we will note developments of I. Burakovsky, V. Dergachev, O. Plotnikov, A. Filippenko,

which are devoted to theoretical issues of offshore business organization, peculiarities of regulatory of offshore companies and tax optimization, problems of counteracting abuses carried out using offshore companies. From Western authors, it should be noted works of T. Neal [1], H. McCann [2] and A. Zomer [3], in which authors assess the impact of offshore business on the countries of origin of investments and explore the benefits of using offshore for the investor, as well as work J. Henry [4], who emphasize the quantitative assessment of the role of offshore in the global financial system. Despite the existence of a large number of scientific works, there is no clear idea of the economic substance of offshore jurisdictions and their impact on macroeconomic stability.

The purpose of the article is to analyze the modern characteristics of offshore processes in the globalized economy in the context of the formation of modern world financial architecture.

The Research Objective and Results. The term “offshore” is a symbolically simplified interpretation of the phenomenon that appeared in the early 2000’s in the reports of international organizations such as the OECD, the IMF, the FATF, the Forum for Financial Stability [5; 6; 7; 8]. In the scientific literature, the terms “offshore zone”, “offshore jurisdiction”, “offshore business”, “offshore financial center”, “tax haven”, “tax paradise”, “tax oasis” and others were used. However, in this article, in the analysis of offshore jurisdictions as a financial instrument for international tax optimization, the author will not combine, firstly, the categories “offshore” and “offshore zone”, since it is customary to call offshore companies operating outside the country of registration - in offshore zones, that is, countries with zero or simplified taxation for business entities registered in these states. Secondly, the definition of “offshore” as a legal and economic entity with “offshoring” as a process of transferring production abroad in order to increase profits by cutting taxes, using cheaper labor force, approximation of production to the consumer, and overcoming high import duties on finished products.

Therefore, in our opinion, only certain criteria (the ability to significantly reduce tax and other payments, a comfortable legal environment for the organization and doing business, including simplified administrative and financial supervision, the ability to anonymously conduct financial transactions, hiding the real beneficiaries of offshore companies) are the basis for the formation of various offshore jurisdictions. Moreover, to the latter, as well as to specific corporate structures (companies, banks, funds, trusts, etc.) created by foreign investors, receive income from abroad, carrying out commercial activities

in this offshore jurisdiction and using offshore legislation, the attention of national and international regulators is highlighted.

The term “offshore” includes not only legal but also economic and geographical concepts, since it first appeared in one of the publications in the United States in the late 50’s of the XX century, devoted to a fundamentally new financial organization, which contributed to the avoidance of government control by geographic selectivity. Gradually offshore jurisdictions were transformed into more complex forms (offshore centers) due to the following main factors. First one is proximity to the centers of business activity in the industrialized countries - the USA, Canada, the UK, the Netherlands, Switzerland, Singapore, etc. The other one is the lack of internal resources for development in the island states of the Atlantic and Pacific Ocean, which deliberately went for the adoption of legislative acts promoting the attraction of foreign capital. In addition, for some countries (Cyprus, Virgin Islands, Vanuatu, etc.) the incomes from offshore business are the main source of financial resources in the context of the introduction of the latest information technology that allows to establish and maintain a 24-hour real-time connection between the leading financial centers of the world. The main customers of the financial industry of offshore centers are TNCs and TNBs, investment funds, insurance companies, trusts, legal, consulting and accounting firms in almost all countries [9].

The mentioned indicators represent a significant offshorization of the world economy at the present stage of its development. So today, according to the OECD, 1/3 of world’s bank deposits are kept in the largest centers of offshore business, even though capital flight does not stop, and a significant part of it comes back from offshore as “foreign” investments (for example, about 40% of capital assets from Russia, Ukraine and Kazakhstan are kept in offshore and “reinvested” in the indicated form, while in the USA and Japan this share does not exceed 2%, and in the EU - 10%). [10]. According to the estimates of the leading non-governmental organizations of the United States - Center for Tax Justice and the US Public Interest Research Group Education Fund, ¾ from the list S & P 500 largest US corporations have subsidiaries in offshore areas in the Bermuda, Ireland, Luxembourg and the Netherlands and are stored on offshore accounts more than \$2.1 trillion. Using such a scheme, they pay only 6% of tax revenues abroad, whereas in the United States they would have had to pay 35% [11].

The main advantages of registering a business in offshore jurisdictions are: a) low tax rates and a minimum

amount of taxes; b) transparency and simplified reporting, absence of various kinds of fines, penalties and other accounting accruals; c) rapid access to cross-border investment, international capital markets, as well as to targeted assets in which the offshore company owner is interested (through purchase / sale, outsourcing, transfer of ownership and inheritance, including cross-ownership, etc.); d) international legal protection against corruption and raiding (including judicial in accordance with international rules and norms of international justice); e) the inability to find out the final beneficiaries or a complex system of obtaining data on the final beneficiaries; f) low cost of offshore jurisdiction maintenance. As for shortcomings, this is a special “system of restrictions” applied by individual countries to offshore companies in national markets: a) restrictions on obtaining certain licenses, access to privatization of state-owned objects, budget tenders, state lending, preferential taxation, mining operations, land lease, etc.; b) restrictions on the admission to the national financial market, on the national currency market, to participate in the purchase of government securities; c) restriction to the admission to the national security and military-industrial complex; d) restrictions on the full and effective defense of their rights in a particular country, in accordance with the rule of law on the advantages of national legislation over international law enshrined in the Constitution. In addition, the subject of offshore jurisdictions is heightened by the attention of national law enforcement and fiscal authorities (it must prove that the capital it owns is not acquired by criminal means), not to mention the low image and trust in a business structure owned by unknown offshore structures and final beneficiaries.

In the literature on the periodization of the development of offshore business, there are different points of view [12; 13], but the author, on the basis of a retrospective analysis of the genesis of international economic relations and world economic relations, suggests the following periodization. The first stage (until the end of the 1950s) is the stage of forming an offshore business through the creation of autonomous entities that enjoy various benefits in comparison with other state territories and is the “prototype” of future offshore jurisdictions. This period is characterized by an increase in tax rates on incomes of citizens of industrialized countries, including income from foreign investments. For nearly thirty years, under conditions of increasing currency control, the process of adapting the established offshore jurisdictions (the Channel and Bahamas, Panama) to the needs of the world market in order to conceal the incomes of individuals and legal entities through the use of intermediaries has taken place.

The second stage (the end of the 1950s - the beginning of the 1980s) is the stage of the offshore business in its classical form. Offshore jurisdictions have developed significantly and expanded their functions. High growth rates in the number of offshore countries and companies registered in them were accompanied by the use of highly specialized and individually designed for the needs of an individual client, “offshoring” methods (most often TNCs). More than 70 offshore companies emerged: in South America - 19, Europe - 17, in Asia - 12, in Oceania - 7, in North America - 5, in Africa - 4, in Africa - 1, with 75% of all offshore jurisdictions created in developing countries, the rest - in industrialized countries. The main factors were the accelerated process of internationalization of the world economy, the intensification of integration interaction (primarily in Europe), the rapid growth of world trade and development of international markets for financial (especially loan) and industrial capital. The return of funds from tax-attractive jurisdictions in the form of foreign investments was widely supported by the governments of economically developed countries interested in their growth (residents enjoyed the benefits and advantages that were offered to foreign investors). However, at that time the possibilities of offshore jurisdictions were rather limited compared to modern ones.

The third stage (late 1980s - mid 1990s) is associated with the accelerated growth of offshore jurisdictions. During this period, the method of offshore tax optimization was widely recognized, classical schemes of using tax-free companies, which did not need high-quality economic consulting, but only legal (attorney) services, were created. In addition, a new stage of development of technological revolution began - the introduction of advanced information technologies and communications, the spread of international protection of intellectual property rights and the use of privileges of low-tax and tax-free offshore “enclaves” by individual states. This stimulated the process of structuring “classic” offshore companies into offshore financial centers (OFCs), territories with a developed capital market, liberal tax and currency regimes. At the national level, restrictive measures have been taken on the use of offshore companies in the process of hiding taxes and illegal incomes.

The fourth stage (late 1990s – mid 2000s) is the transformation of OFCs into a specific tool for stimulating investment activity, minimizing the tax burden for non-residents due to partial or full removal of customs and trade restrictions, low or completely canceled accounting requirements and auditing, the availability of bank and trade secrets. The functional component of offshore was signif-

icantly expanded - real estate and other types of property transactions, purchase / sale of copyright, payment of foreign exchange contracts, transfer of industrial equipment in leasing, supply of raw materials, hiring staff, speculative operations in global financial and stock markets, offshore programming, the creation of “virtual casinos” (in connection with the development of the Internet), etc. At the same time, the introduction of anti-offshore regulations and requirements for greater transparency in the offshore business have been launched, and information secrecy is perceived as ignoring the recommendations of international financial organizations to regulate and control banking and monetary and financial systems of offshore jurisdictions [14, p. 56-84].

The most interesting, from the point of view of this study, is the current fifth stage (2000s - modern time), which is characterized by the following four common features: 1) the transformation and adaptation of the offshore business to the state control systems that are gradually being formed; 2) the complication and lengthening of the “old” and the introduction of new offshore schemes; 3) modification of the organizational and legal forms of the offshore business; 4) attempts to create an effective international system to combat illegal offshore schemes.

Indeed, in recent years there has been a decrease in the number of offshore zones and jurisdictions that have not accepted international standards of transparency and continue to use anonymous tools of the offshore business. Some countries are leaving the offshore “industry” market, others are looking for new niches for using offshore mechanisms (for example, offshore outsourcing services, operations in the information and communication technology markets, organizing online gambling, captive insurance, etc.), third countries enter the offshore business market for the first time. However, in general, the tendency of increasing control over the business structures of affiliated offshore companies by international organizations (OECD, UN, IMF and others), whose activities extends not only to the offshore jurisdiction itself, but also to onshore, preferential tax regimes industrialized developed countries, has been clearly defined. By implementing international standards for offshore regulation, which in practice is carried out in two directions (combating unfair tax competition and counteracting the financing of criminal activities), the main means of strengthening the state and international regulation of global offshore business have changed: reducing the level of banking secrecy, increasing access of authorities to information on real owners of offshore tools, restrictions on the use of bearer shares, expansion of information exchange about taxation,

a significant limitation of anonymous offshore banking operations.

With regard to the criteria for classifying offshore jurisdictions, there is a wide range of points of view among domestic economists, but all of them are based either exclusively on the types of offshore zones [15; 16; 17], or on certain characteristics of offshore jurisdictions [18, 19; 20] or on the peculiarities of the forms and the list of privileges established for taxpayers [21; 22]. Indeed, there are offshore jurisdictions with “zero” income taxation (including for certain types of activities and companies), with special preferential tax treatment for holding companies, using the territorial principle of taxation, etc. However, despite the wide variety of views of Ukrainian and foreign specialists in the field of offshore business, the author supports the classification developed by the FSF (Financial Stability Forum), the criteria of which are:

- low taxation of income from entrepreneurial or investment activities;
- lack of taxes on repatriation of income;
- simple and flexible rules for incorporation, licensing and supervision;
- simple and flexible rules for using trusts and other corporate structures;
- optional physical presence for financial institutions and / or corporate structures;
- high level of confidentiality of the client based on strict domestic legislation;
- lack of access to similar benefits for residents [23].

In this regard, the author proposes the division of all offshore jurisdictions into the following four groups (Table 1).

In addition, depending on the specifics of the privileges established for taxpayers, offshore jurisdictions are divided into those that: a) tax foreign income at reduced rates; b) tax only income received in the country, while exempting foreign incomes from taxes; c) tax foreign income, while income received in the country is not taxed; d) tax savings, while current income is not taxed. Therefore, the author proposes to distinguish three groups of offshore jurisdictions by method of taxation:

with a fixed fee for exemption from taxation (in the form of a fee, duty, fixed tax - “classical” offshore jurisdictions);

with a moderate taxation (fixed fee plus the established percentage of income - zones of territorial taxation);

with non-taxation of certain types of commercial activity (special list / register).

Offshore companies are created primarily to help the owners of the company to minimize the cost of taxation.

Table 1

GROUPS OF OFFSHORE JURISDICTIONS AND THEIR CHARACTERISTICS

Table 1

Groups of offshore jurisdictions and their characteristics

Groups	Characteristics
I	Complete offshore, i.e. states (mainly located on the islands), which officially recognize the status of an offshore company and the conditions under which its activities are considered offshore. Minimum amounts of tax payment (duty) and requirements for financial reporting, confidentiality, simplified registration procedure.
II	Offshore jurisdictions (countries) with preferential taxation of certain types of economic activity. Tax concessions exist for holding and service companies in Switzerland, holding and licensed companies in the Netherlands, holding and investment companies in Luxembourg. Financial control which requires the maintenance of financial statements and an independent audit is provided. Double tax treaties are in force.
III	Offshore jurisdictions are represented by territorial entities - states that have a federal structure, create offshore jurisdictions in their individual territories, and provide an opportunity to carry out offshore operations throughout the country (for example, Delaware, USA). The peculiarity of countries with a federal structure is the existence of several levels of taxation (federal and local), offshore territories provide tax privileges to a federal subject for those companies that are registered in these territories, while conducting commercial activities and earning income outside of these territories.
IV	Specific (atypical) offshore jurisdictions - countries with low tax rates (mid-shores), whose activities are fully focused on offshore activities (for example, Mauritius, Singapore, Malta, Cyprus).

Source: compiled by the author according to [24; 25, p. 10-29; 26, p. 33-54]

In modern conditions, according to UN estimates, about 90 states practice, in one way or another, the development of the offshore industry on their territory. At the same time, although the industrialized countries themselves suffer losses from offshore companies, receive less taxes, the offshore business has been developing at a rapid pace in recent decades, including in the United States, Great Britain and the EU. That is, the damage from offshore companies is compensated by the benefits provided by offshore to these countries. The system of offshore business tools was created not by the governments of “microscopic” quasi-states providing tax privileges to companies registered in them, but by economically developed states (first of all, Great Britain and the USA), which means, that it was created not spontaneously, but purposefully.

The current practice of using offshore companies is quite diverse - there are several dozens of tax optimization schemes (including investment and corporate). In the field of commercial activities offshore are used:

- for price manipulations in transfer transactions;
- to create holding structures;
- to avoid profit taxation;
- for investment and lending, including self-investment and self-lending;

- for insurance and reinsurance;
- to create trusts and transfer them a property to protect against the use of penalties;
- to use agency and commission schemes;
- for leasing operations;
- to provide transportation services;
- for the possession of commercial vehicles and private yachts;
- to participate in construction;
- for production on the basis of raw materials;
- for possession of intellectual property and payment of royalties.

According to the OECD definition, it is necessary to distinguish nine main forms of offshore activities: (1) insurance, (2) finance and leasing, (3) fund management, (4) banking, (5) mode for headquarters companies, (6) mode of distribution centers, (7) mode of distribution centers, (8) mode for shipping companies, (9) mixed activities.

On the basis of combining the concepts of “offshore jurisdiction” and “offshore company”, the author suggests using the broader concept of “offshore business” as a set of all participants in the offshore services market and the financial instruments offered by them, management and organizational and legal solutions. In this regard, all the

subjects of offshore entrepreneurship can be classified by structural and functional basis in the following way.

Offshore jurisdictions (macro level). At the macro level, there is a restructuring of offshore jurisdictions by geographic structure - from two global (Caribbean and European) and two regional (Middle East and Asian) offshore business centers, groups of countries that leave the world's offshore services industry (unable to adapt to the new, more rigorous international regulation) and those that are just entering the global offshore industry, having the potential of adapting to the conditions for international control are formed.

Offshore companies (meso level). At the meso-level, the goal of creating offshore companies is not so much reducing tax payments as preventing political and economic risks, using jurisdictions that create the most favorable conditions for doing a particular business, and modern information technologies and communication tools allow to carry out this activity from any continent (offshore holding and insurance companies, offshore companies in the field of gaming business, programming, education, etc.).

Offshore outsourcing services (micro level). At the micro level, the trend towards an increasingly widespread offshore provision of services in the area of consulting and offshore outsourcing operations (especially IT services, communications and satellite technologies) is rapidly developing. At the same time, offshore outsourcing is carried out in two ways: within the company through the creation of foreign affiliates ("intra-corporate offshore") or through the transfer of one or another service to any third party that is a service provider ("offshore contract").

In connection with such a classification it is necessary to emphasize one more important feature. Today, offshore jurisdictions use a certain type of tax policy-fiscally-competing, as an offshore area regulation tool that coincides with the model of minimum taxes, stimulating the involvement of economic actors under their own fiscal jurisdiction by creating tax preferences in comparison with other countries. The purpose of the tax policy model of fiscal-competing type is to stimulate not so much the development of national production, but the redeployment of foreign economic agents (first of all, TNCs) to the jurisdiction of government bodies, for the placement of management bodies and final transformation into national tax residents, competes a number of other fiscal jurisdictions. In addition, they compete for attracting investments of non-residents and transfer management of their financial flows to the territory of jurisdiction. So, today, according to some estimates, offshore companies are most used in such sectors as real estate (79.5% of all industry sectors),

investment and finance (61%), the banking sector (57%), enterprises of the fuel and energy complex (49%), enterprises of telecommunications services (44%) and retail (43%) [27].

One of the consequences of the rapid development of the offshore sector of the world economy was the creation of new opportunities for countries of the so-called world periphery (or "small island states and territories with a vulnerable economy") through the formation of offshore jurisdictions of "attractive" low tax orientation, away from world financial centers. They have their own specifics and distinctive features compared to offshore industrialized countries (despite the tendency towards universalization). They are characterized by the dependence on the import of infrastructure elements required for the development of offshore business, borrowing competencies in working with capital (both developed and developing countries) and activities to expand the list of services provided. The funds from the registration of offshore companies, the annual tax deductions of operating organizations and enterprises, and the annual payment of licenses form about 80% of the income of such countries.

The development of the offshore industry, which has become a significant dominant of the economic systems of these countries, the outsiders of the world economy, brought them, deprived of traditional resources and especially vulnerable by numerous external factors, to the first positions among the world's developing countries according to such indicators as GDP, level of social security, level of technological equipment, level of development of the service sector, etc. For the economies of these countries, the movement of financial flows in the offshore is as natural as the transfer of industrial production from developed countries (US and EU) to Asian countries. The data eloquently indicates that up to 50% of the modern world capital flow is served through offshore centers, total deposits of offshore centers exceed deposits of the three modern "giants" of the world economy (US, Japan and the EU) combined, and 1/2 of the world fleet is registered under the flags of offshore ship-owners, such as Panama, Cyprus, Liberia, Mauritius, Seychelles, and the Bahamas [28, pp. 21-23].

In this context, offshore jurisdictions often use the concept of "locational competition" as a form of competition for attracting production factors (technology, capital, intellectual property), as one of the ways of which is the tax policy. According to this concept, if the state provides an effective infrastructure, economic and political stability, as well as the inviolability of private property, then quite comfortable conditions for the capital will be creat-

ed, even if the tax rate will not be the most attractive [29, p. 9-19]. Moreover, the governments of offshore jurisdictions reasonably believe that there is no legitimate reason for world's national tax systems to include the same or comparable levels of taxation. Developed countries also ignore the fact that offshore zones are primarily places for the accumulation of capital, which is invested in the Western developed (onshore) countries.

The peculiarity of the process of world economy offshorization today is that there is a rapid growth of so-called "mid-shores" jurisdictions, which contain elements of both offshore and onshore jurisdictions. The secrecy and zero tax become less important criteria for choosing jurisdiction, while the quality of service and the proximity to strategic markets become more important factors. The advantage of mid-shores jurisdictions (or the "golden middle way" jurisdictions) is that they are constantly attracting new financial institutions, investment funds and trust companies, especially due to their financial potential and the number of well-to-do private individuals who are served by them and redirecting their capital to mid-shores. Mid-Shore jurisdictions such as Mauritius, Singapore, Malta have not only offshore signs (low tax), but also powerful legal systems, strong trade relations, numerous double tax avoidance agreements (DTA) and skilled labor. In addition, they are in a unique position, which helps them to take advantage of the new international regulatory framework, flexible tax systems, and reliable financial services.

CONCLUSIONS

Existing offshore tendencies lead to increased volatility in the financial and investment markets, as well as the emergence of international financial centers and peripheries, an increase in the gap between industrialized and emerging markets. In the current conditions of capital migration to offshore jurisdictions, a number of countries, competing for investors and business entities, began programs of substantial reduction of business taxes with a reorientation of their main burden on individuals and rent payments in raw material-oriented areas. That is, the leading condition for combating capital outflow from the country should not be indicators of this outflow, but growth of residents' foreign assets, reduction of internal risks for the functioning and development of business structures, and creation of a favorable investment climate. Indeed, re-registration of business in offshore jurisdictions has a number of advantages and disadvantages, but national state authorities need to consider and use all available instruments for legalization and return of capital for investing in the country. Offshorization is an objective manifestation of modern globalization and internationalization of world economic processes, therefore, the national governing bodies of countries that are integrated into the world financial-investment and trade relations, it is necessary to build an optimal strategy for integrating business structures into world economic processes by using offshore as branches of financial and investment flows aimed at conquering highly competitive foreign markets.

REFERENCES

- [1] **Neal T.** (1998): *The Offshore Advantage: Privacy, Asset Protection, Tax Shelters, Offshore Banking & Investing* / T. Neal. – Master Media Publishing Corp., USA, 267 p.
- [2] **Mccann H.** (2006): *Offshore Finance* / H. Mccann. – Cambridge University Press, 564 p.
- [3] **Zorome A.** (2007): *Concept to Offshore Financial Centers: in Search of an Operational Definition* / A. Zorome - IMF, 33 p.
- [4] **James T. Henry.** (2012): *The Price of Offshore Revisited* / T.H. James. – Tax Justice Network, 36 p.
- [5] *Offshore Financial Centers.* (2000): IMF Background Paper. – Available at: <http://www.imf.org/external/np/mae/oshore/2000/eng/back.htm>
- [6] *Report on Non-Cooperative Countries and Territories.* (2000): FATF. – Available at: <http://www.fatf-gafi.org/dataoecd/57/22/33921735.pdf>
- [7] *Harmful Tax Competition. An Emerging Global Issue.* Paris: OECD, 1998. – Available at: http://www.uniset.ca/microstates/oecd_44430243.pdf
- [8] *Report of the Working Group on Offshore Centers.* Financial Stability Forum, 2000. – Available at: <http://www.fsforum.org>
- [9] **Dronov S. V.** *History and Reasons of the Offshore Jurisdictions Development.* – Available at: <http://www.citizenship.ru/index.php?art=157&no=6>
- [10] **Dergachev B. A.** *Offshore Geopolitics. Series of Articles.* – Available at: http://dergachev.ru/geop_events/211211-01.html
- [11] *Major US Corporations Keeps in Offshores More Than \$2,1bil.* – Available at: <http://hvyly.net/news/digest/krupneyshie-korporatsii-ssha-derzhat-v-offshorah-bolee-2-1-trln.html>

- [12] **Shaxson N.** (2011): *Treasure Islands: Tax Havens and the Men who Stole the World* / N. Shaxson – Penguin Random House, UK, 361 p.
- [13] **Palan R.** (2016): *The Offshore World: Sovereign Markets, Virtual Places, and Nomad Millionaires* / R. Palan – Cornell University Press, N.Y., 225 p.
- [14] **Shaxson N.** (2016): *Treasure Islands: Uncovering the Damage of Offshore Banking and Tax Havens* / N. Shaxson – St. Martin's Griffin, N.Y., 264 p.
- [15] **Baymuratov M. O.** (2010): *Offshore Zones in Modern World: Theory and Practice Problems* / M. O. Baymuratov, O. I. Zorina. – Odesa: Fenix, 174 p.
- [16] **Zheleznyak V. U., Ostropolska E. V.** (2011): *Development Trends of the Investment Relations Between Ukraine and Offshore Zones* / V. U. Zheleznyak, E. V. Ostropolska // *Visnyk MNTU «Seriya Ekonomika»*. 2(5): 5–57.
- [17] **Yamko P. U.** (2012): *Offshore Countries Tax Mechanism: Essence, Functions, Instruments* / P. U. Yamko // *External Trade: economy, finance, right*. 4: 135–140.
- [18] **Umantsiv U. M., Shved U. A.** (2004): *Offshore Business in Modern Economy: Monography*. – K.: Atika, 144 c.
- [10] **Udodova V. I.** (2010): *Offshore Business in the Conditions of Economic Internationalization* / V. I. Udodova B. I. // *Visnyk of the University of Banking Business NBU*. 1(7): 15–18.
- [20] **Kobushko I. M.** (2011): *Offshore Zones as a Method of Rising the Investment Potential* / I. M. Kobushko // *Mechanism of Economy Regulation*. 1: 182–187.
- [21] **Suprun L.** (2011): *Offshore Companies in Modern Business Practice* / L. Suprun // *Juridical Journal*. 1: 55–57.
- [22] **Leshchenko R. M.** (2014): *Offshore Jurisdictions: History of Appearance, Notion and Classification* // R. M. Leshchenko P. M. / *Chasopys of the Kiyv University of right*. 1: 148-154.
- [23] *Report of the Working Group on Offshore Centers: Financial Stability Board, 5 April, 2000.* – Available at: <http://www.financialstabilityboard.org/publications/r0004b.pdf>
- [24] **Brittain-Catlin W.** (2006): *Offshore: The Dark Side of the Global Economy* / W. Brittain-Catlin. – Picador, N.Y., 288 p.
- [25] **Randolph M., Gourvenec S.** (2011): *Offshore Geotechnical Engineering* / M. Randolph, S. Gourvenec. – Spon Press, N.Y., 532 p.
- [26] **Zucman G.** (2015): *The Hidden Wealth of Nations: The Scourge of Tax Havens* / G. Zucman. – University of Chicago Press, 214 p.
- [27] *What Were the Industries Using the Offshores Most of All.* – Available at: <http://www.vestifinance.ru/infographics/2984>
- [28] **Harrington B.** (2016): *Capital Without Borders* / B. Harrington. – Cambridge: Harvard University Press, 394 p.
- [29] **Siebert H.** (2005): *Locational Competition – A Neglected Paradigm in the International Division of Labour* / H. Siebert. – Germany: Kiel Institute for World Economics, Kiel Working Paper No. 1258, 35 p.

მეცხოველეობის განვითარების ტენდენციები და პერსპექტივები აჭარის რეგიონში

TENDENCIES AND PROSPECTS FOR CATTLE-BREEDING DEVELOPMENT IN ADJARA REGION

მირზა სუქნიშვილი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის დოქტორანტი

MIRZA SUKNISHVILI,

PhD Students of Batumi Shota Rustaveli State University, Economics and Business Faculty

ანოტაცია

სტატიაში დასაბუთებულია მეცხოველეობის დარგის განვითარების მნიშვნელობა აჭარის რეგიონისთვის, გაანალიზებულია დარგში მიმდინარე ტენდენციები და გამოვლენილია მისი განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორები. დადგენილია, რომ მეცხოველეობას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს მოსახლეობის სრულფასოვანი საკვები პროდუქტებით უზრუნველყოფაში. სოფლად მცხოვრებთა ნახევარს საკუთრებაში ყავს თუნდაც თითო სული მსხვილფეხა პირუტყვი და აღინიშნება სულადობის ზრდის ტენდენცია.

აჭარის რეგიონისა და სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების ანალიზის საფუძველზე დადგენილია, რომ რეგიონში არსებული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის პროდუქტიულობა ბევრად ჩამორჩება მათ ფიზიოლოგიურ შესაძლებლობებს, დაბალია ერთი მენველი ძროხიდან დღე-ღამური ჩამონაწველი და ახალშობილ მოზარდებში დღე-ღამური მატება ნორმატი. ნაშრომში თვისებრივი კვლევის საფუძველზე გამოვლენილია მეცხოველეობის დარგში დაბალი პროდუქტიულობის გამომწვევი მიზეზები: შორის განიხილება ჯოგის ჯიშობრივი შემადგენლობა, ვეტერინარული მომსახურების დაბალი დონე, არარაციონალური კვება, ბაზრის საინფორმაციო მონაცემებსა და რესურსულ პოტენციალზე დაბალი ხელმისაწვდომობა და სხვ., მონაცემებზე დაყრდნობით დადგენილია, რომ პირუტყვის სადგომები უმეტეს შემთხვევაში არ შეესაბამება თანამედროვე სანიტარულ-ჰიგიენურ მოთხოვნებს. კვების რაციონი არასრულფასოვანია და იგი შედგენილია უმეტესწილად საკვები ელემენტების მიხედვით გაანგარიშების გარეშე. შედეგად დაბალია მიღებული პროდუქციის რაოდენობა და ხარისხობრივი მაჩვენებლები, მცირეა შემოსავლები. ჯოგის ჯიშობრივი

გაუმჯობესებისა და პროდუქტიულობის ამაღლების მიზნით საჭიროდ არის მიჩნეული სანაშენე საქმის სრულყოფა. ასევე, აუცილებელია კვებითი რაციონის კარატივის საჭირო რაოდენობის დაცვისათვის ბუნებრივი სათიბ-საძოვრების პროდუქტიულობის ამაღლება მათში მრავალწლიანი პარკოსანი და თავთავიანი ბალახების შეთესვის გაზრდით. სტატიაში შემოთავაზებულია აჭარაში მეცხოველეობის დარგის განვითარების რეკომენდაციები.

საკვანძო სიტყვები: აგროსასურსათო პროდუქტები, მეცხოველეობა, სასურსათო უსაფრთხოება, განვითარების ტენდენციები, პროდუქტიულობა.

ABSTRACT

The importance of cattle-breeding field in Adjara region is explained in the given work. The tendencies in the field are analyzed and the factors hindering the development are revealed. It is identified that cattle-breeding has got one of the significant places in providing the population with healthy food; the half of rural inhabitants have at least one cattle and the growing tendency in this aspect is noted in rural areas.

Based on analysis of data from Adjara A.R. and National Service of Statistics it is identified that productivity of cattle existing in the region is far behind their physiological abilities, the 24 hour product received from one cow is low and 24 hour increase in newborn adult cows is surplus weight. The reasons causing low productivity in cattle-breeding are revealed based on qualitative research including breed consistency of herd, low quality of vet services, irrational nutritious, poor accessibility to market data and resource potential, etc. according to the mentioned data it was identified that the cattle dwelling places are not in full compliance with the modern sanitation-hygienic standards. The food ration is not healthy and mostly it is made according to nutritious elements with-

out considering calculation. Therefore the received products are low and their qualitative parameters are poor as well as incomes. For the purpose of breed, improvement of herd and increasing productivity it is necessary to improve breeding process. As well as it is necessary to increase productivity of natural grasslands for setting needed amount of food ration by the method of cultivating legumes and cereals. the given work offers recommendations for cattle-breeding field development in Adjara region.

Key Words: *agricultural products, cattle-breeding, food safety, development tendencies, productivity.*

თანამედროვე ეტაპზე სასურსათო უსაფრთხოება მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის მთავარი საზრუნავია, რადგან აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოების დონე ვერ უზრუნველყოფს მათზე მოსახლეობის გაზრდილ მოთხოვნებს.

საერთაშორისო ორგანიზაციების ოფიციალური მონაცემებით მსოფლიოში ხუთ მილიონზე მეტი ადამიანი სანახევროდაც ვერ იკვებება, 2-2,5 მილიონი შიმშილობს, ხოლო და წელიწადში 2 მილიონამდე ადამიანი შიმშილით იღუპება. აღნიშნულის გამო, გასული საუკუნის 90-იან წლებში მსოფლიოს წამყვანმა სახელმწიფოებმა მიიღეს დეკლარაცია სასურსათო უზრუნველყოფის შესახებ, რომლითაც ნებისმიერ სახელმწიფოს, მათ შორის საქართველოს, გააჩნია ვალდებულება მსოფლიო სასურსათო ბაზის განმტკიცებაში. სამწუხაროდ, საქართველოში ეს საერთაშორისო ვალდებულება სათანადოდ ვერ სრულდება, კერძოდ ქვეყანა მონაწილეობს ვერ იღებს აგროსასურსათო პროდუქტების საერთაშორისო მარაგების შექმნაში, ასევე, საკმაოდ დაბალია ამ პროდუქტებით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლები. შესაბამისად, საქართველო აგროსასურსათო პროდუქტების მომხმარებელ ქვეყანათა ჩამონათვალშია შეყვანილი.

ბოლო წლებში ჩამოყალიბებული ტენდენციების მიხედვით საქართველოში ძირითადი აგროსასურსათო პროდუქტების იმპორტმა, გამონაკლისის გარდა (ღვინო, ღვინომასალები, მინერალური წყლები და სხვა), 80-85%-ს გადააჭარბა. როგორც მთლიანად ქვეყანაში, ისე აჭარის რეგიონშიც, აგროსასურსათო პროდუქტების წარმოებისა და მოხმარების დონე არ შეესაბამება მსოფლიო ჯანდაცვის ორგანიზაციების მიერ დადგენილ სტანდარტებს. აღნიშნულის ძირითადი მიზეზია სოფლად დანაწევრებული მიწის ნაკვეთების არსებობა და საკუთრებითი ურთიერთობების მოუნეს-

რიგებლობა, პროდუქტიულობის დაბალი დონე, კვალიფიციური კადრების ნაკლებობა, ბუნდოვანი და გაუმართავი საკანონმდებლო ბაზა და სხვ. დღეს საქართველოში ფერმერულ მეურნეობები წერილმასშტაბურია [1], მათი უდიდესი ნაწილი ნატურალური მეურნეობის ტიპისაა და პროდუქტს ძირითადად საკუთარი მოხმარებისთვის აწარმოებენ. სოფლად დაბალი მწარმოებლურობა უარყოფითად მოქმედებს მოსახლეობის კეთილდღეობის მაჩვენებლებზე და წლების განმავლობაში დარგის განვითარების ტემპი საგრძობლად ჩამორჩება ეკონომიკის სხვა სექტორების განვითარების მაჩვენებლებს [2].

პრობლემების მოგვარების შემთხვევაში, საქართველოს, მათ შორის აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკასაც, თავისი გეოგრაფიულ-კლიმატური პირობების გამო შეუძლია აწარმოოს საჭირო რაოდენობისა და ეკოლოგიურად სუფთა სასურსათო პროდუქტები იმ მოცულობით, რომ გადამწყვიტოს ერთი მხრივ, თავისი მოსახლეობის სურსათით დაკმაყოფილების პრობლემა, მეორე მხრივ, შექმნას ნამეტი მსოფლიო სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველსაყოფად [3]. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია წარმოების განვითარების ტენდენციების შეფასება და იმ ფაქტორების გამოვლენა, რომლებიც არსებით გავლენას ახდენენ სასურსათო უსაფრთხოებაზე.

მეცხოველეობის დარგის განვითარებას მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლია საქართველოს მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებასა და სურსათით თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლების გაუმჯობესებაში.

აჭარის რეგიონში ამ დარგში განვითარების მიღწეული დონე საკმარისი არ არის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემის გასაჭრელად, უფრო მეტიც განვითარების ტენდენცია გასული საუკუნის მაჩვენებელთან შედარებით კლებადია. თუ გასული საუკუნის ბოლოს აჭარის ყველა კატეგორიის მეურნეობებში აღრიცხული იყო 200 ათასი მსხვილფეხა პირუტყვი, დღეს ეს მაჩვენებელი 80 ათასიდან მენველი ძროხა 65-70 ათასი სულია. რეგიონში დაბალია წველადობა (არ აღემატება 8-10კგ-ს). მეცხოველეობის დარგი რეგიონისთვის ტრადიციულია, ასევე, ამ დარგის განვითარება აუცილებელია მზარდი ტურისტული სექტორის მომსახურებისა და ზოგადად მოსახლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესებისათვის. მიუხედავად იმისა, რომ მეცხოველეობის დარგის აქტუალურ პრობლემებზე ცალკეული კვლევებია ჩატარებული, დარგის განვითარების ტენდენციები თან-

ამედროვე საბაზრო ტექნოლოგიების პირობებში კომპლექსურად არ არის შესწავლილი და შესაბამისად, არც დარგის სამომავლო სტრატეგიებზეა შემუშავებული რეკომენდაციები.

კვლევის მიზანია აჭარაში მეცხოველეობის დარგის განვითარების ტენდენციების შეფასების საფუძველზე დარგის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორების გამოვლენა და მისი განვითარების პექსპექტივების დადგენა.

კვლევის პროცესში გამოყენებულია ანალიზის, სინთეზის, ინდუქციის, შედარებისა და სხვა მეთოდები, ასევე, დარგის ფერმერთან და ექსპერტებთან ჩატარდა ჩაღრმავებული ინტერვიუები, რითაც გამოვლინდა მეცხოველეობაში დაბალი პროდუქტიულობის გამომწვევი ძირითადი ფაქტორები. ამასთან, ლოგიკური დასკვნების

მისაღებად გაანალიზდა რეგიონში ბოლო წლებში განხორციელებული ერთი მიზნობრივი პროგრამის შედეგები. ამ მიზნით შეირჩა 2017 წელს განხორციელებული საერთაშორისო პროგრამა „ცხოველთა ჯანმრთელობის დაცვა საქართველოში ფაზა-2.“ დაკვირვება წარმოებდა რეგიონის სხვადასხვა მუნიციპალიტეტში.

საქართველოში მეცხოველეობა ტრადიციულად სოფლის მეურნეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დარგია. 2017 წლის მონაცემებით ქვეყანაში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვების ღირებულებამ 3,9 მლრდ ლარი შეადგინა. მეცხოველეობის წილად მოდის 49.5% (1 942.0 მლნ ლარი), ხოლო მემცენარეობაზე 44.8% (1755.1 მლნ ლარი), სასოფლო-სამეურნეო მომსახურებაზე 5.71% (224.8 მლნ ლარი).

ცხრილი 1.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მთლიანი გამოშვების დინამიკა საქართველოში 2010-2017 წლებში [4] (მლნ ლარი)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
მემცენარეობა	933	1238	1087	1405	1613	1622	1656.7	1755.1
მეცხოველეობა	1240	1337	1610	1666	1613	1837	1983.9	1942.0
სასოფლო-სამეურნეო მომსახურება	69	99	110	139	161	194	213.5	224.8
სულ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვება	2242	2674	2807	3210	3387	3653	3854	3921.8

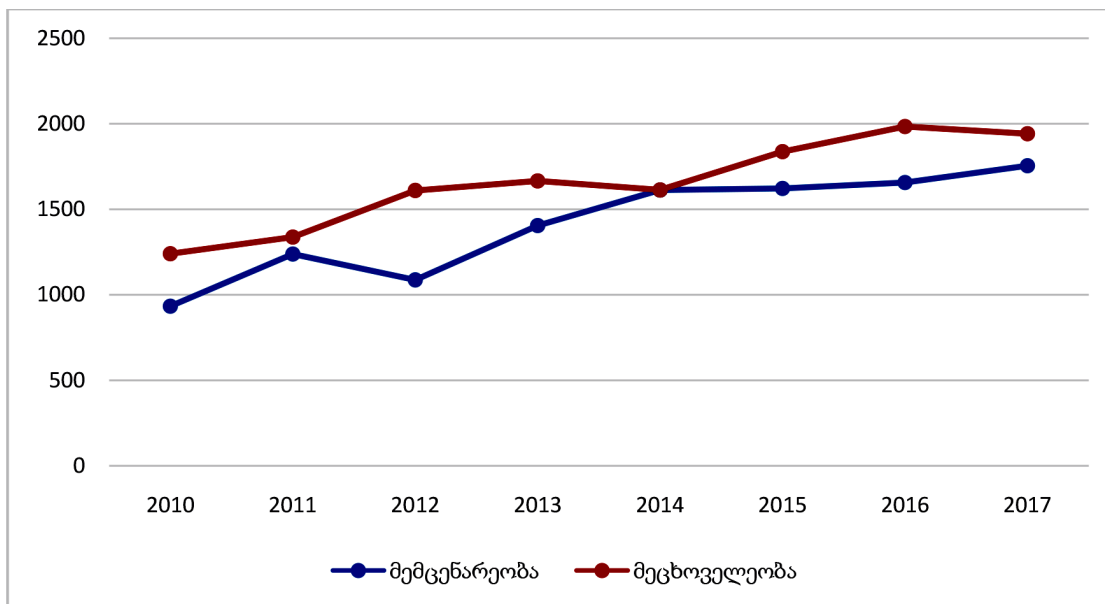
ზემოთ მოტანილი მონაცემების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ღირებულებით გამოსახულებაში სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გამოშვება ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება, რაც ძირითადად განპირობებულია სასოფლო-სამეურნეო მომსახურების ზრდით, კერძოდ აღნიშნული მაჩვენებელი 2016 წელს 2015 წელთან შედარებით გაიზარდა 10.1%-ით, ხოლო 2017 წელს 2016 წელთან შედარებით 5.3%-ით არის გაზრდილი. მეცხოველეობის წილი ამავე პერიოდში საშუალოდ 2,1 %-ით არის შემცირებული, თუმცა მემცენარეობის დარგი ზრდადი ტენდენციით გამოირჩევა (იხ. დიაგრამა 1)

მონაცემების ანალიზი აჩვენებს, რომ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მთლიანი გამოშვება 2017 წელს წინა წელთან შედარებით მხოლოდ 1.8%-ით არის გაზრდილი, მათ შორის არასაკმარისია მეცხოველეობის დარგის ზრდის ტენდენცია.

აღსანიშნავია ისიც, რომ მეცხოველეობის პროდუქციის წარმოებაში მაღალია ოჯახური მეურნეობებისა და სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების წილები. 2014 წელს ოჯახური მეურნეობების წილად მოდიოდა ხორცის წარმოების 62.6%, ხოლო 2017 წელს ამ მაჩვენებელმა 42.5% შეადგინა; მათგან განსაკუთრებით მაღალია მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცის წილი - შესაბამისად 95.8% და 95.5%. სასოფლო-სამეურნეო საწარმოების წილად მოდიოდა 2014 წელს 37.4%, ხოლო 2017 წელს 57.5% [6].

აჭარის რეგიონის აგროსასურსათო სექტორის ერთ-ერთი ძირითადი დარგია მერძეული მეცხოველეობა. უფრო მეტიც მოსახლეობის უმეტესი ნაწილისათვის ამ დარგს კვლავაც საარსებო მნიშვნელობა აქვს. რეგიონში ხორცის წარმოების

მაჩვენარეობისა და მეცხოველეობის განვითარების ტენდენციები საქართველოში 2010-2017 წლებში [5]
(მლნ ლარი)

მაჩვენებლები კლებადი ტენდენციისაა, კერძოდ 2017 წელს ამ მაჩვენებელმა 1.9 ათასი ტონა შეადგინა, 2016 წელს კი 2.3 ათასი ტონა იყო. რაც შეეხება მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცის წარმოებას, ეს მაჩვენებლებიც კლებადია. თუ 2016 წელს რეგიონში იწარმოებოდა 2.0 ათასი ტონა მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის ხორცი, 2017 წელს მან მხოლოდ 1.6 ათასი ტონა შეადგინა [7]. იგივე ტენდენციაა რძის წარმოების თვალსაზრისით. თუ 2014 წელს აჭარაში იწარმოებოდა 44.3 მლნ ლიტრი რძე, 2017 წელს ეს მაჩვენებელი 11.9 ათასი ლიტრით შემცირდა და 32.4 მლნ ლიტრი შეადგინა [8].

აჭარის რეგიონში მეცხოველეობის დარგის განვითარების ტენდენციების შესაფასებლად და დარგის განვითარების შემაფერხებელი ფაქტორების გამოსავლენად, ჩატარდა ამ დარგის ერთ-ერთი პროექტის მონიტორინგი, ძირითადად საკვები რაციონის სრულყოფისა და მწარმოებლურობის ზრდისთვის. ექსპერტული შეფასება მიმდინარეობდა იმ ფერმერთა მიმართ, რომელთაც 16 სული მენველი ფურისათვის გადაეცათ ხარისხიანი ქართული წარმოების საკვები და ვიტამინიზირებული ლოკი-ბლოკი, ასევე, ხბოების ცივი მეთოდით გამოზრდისათვის 6 ცალი გალია, სათიბ-საძოვრების ბალახნარეგების გაუმჯობესებისათვის 50 კგ სამყურას სათესლე მასალა.

პროექტის განხორციელების მთელ პერიოდში პერიოდულად ჩატარდა მონიტორინგი, ფურების

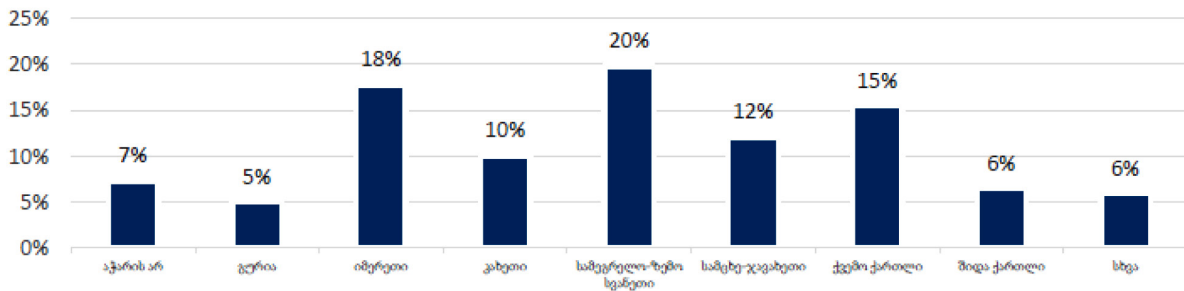
საკონტროლო წველასა და ხბოების წონა-მატზე, ასევე საკვების როლსა და მნიშვნელობაზე მეცხოველეობის დარგში.

მიღებული მონაცემების გაანალიზების შედეგად აღმოჩნდა, რომ ცალკეულ შემთხვევაში დღე-ღამურმა ჩამონაწველმა 14-16 კგ-საც მიაღწია, ნაცვლად 8-10 კგ-სა საკონტროლო ჯგუფებში, გაიზარდა ხბოების წონამატიც.

კვლევის მიზნებისთვის რეგიონში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობის შესახებ ყველაზე დაზუსტებულ და სანდო ინფორმაციად მიჩნეული იქნა აჭარის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ მოწოდებული სსიპ სურსათის ეროვნული სააგენტოს ცხოველთა იდენტიფიკაცია-რეგისტრაციის რეესტრის შესაბამისად დამუშავებული მონაცემები, მათ შორის ინფორმაცია მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობის შესახებ. თუმცა, ზოგადი ტენდენციების გასაანალიზებლად, კვლევაში, ასევე, გამოყენებულია საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციის თანახმად სულ საქართველოში აღწერილი მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის დაახლოებით 7%-ია აჭარაში, რაც მნიშვნელოვნად ჩამოუვარდება დარგში წამყვანი რეგიონების (სამეგრელო-ზემო სვანეთის, იმერეთის, სამცხე-ჯავახეთის) შესაბამის მაჩვენებლებს (იხ. დიაგრამა 2).

მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა კამეჩის ჩათვლით) საქართველოს რეგიონების მიხედვით, 2016 წელი [9]

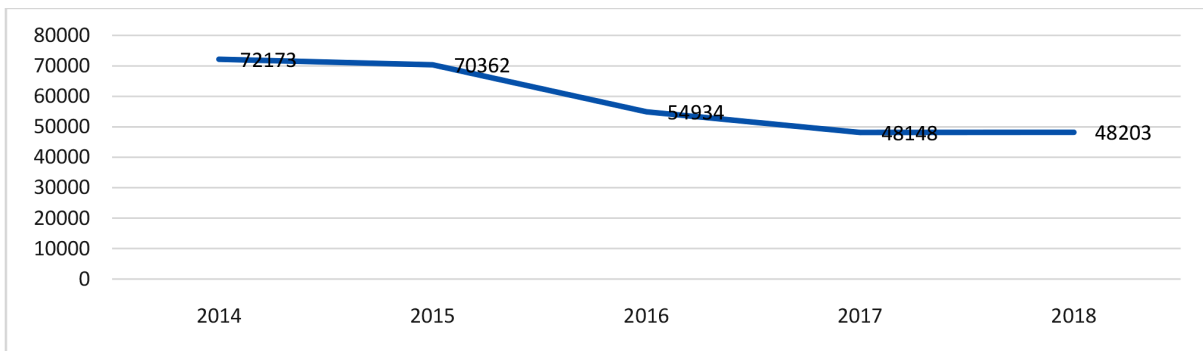
მეცხოველეობის დარგის განვითარების ტენდენციის შეფასებამ გვიჩვენა, რომ აჭარის რეგიონში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის სულადობა, მათ შორის ფურისა და ფურკამეჩის რაოდენობა, 2013 წლის შემდეგ კლებით ხასიათდება. 2016 წელს წინა წელთან შედარებით რეგიონში 11%-ით ნაკლები პირუტყვია.

თვისებრივი კვლევის შედეგებით ირკვევა, რომ აღნიშნული ტენდენცია გამოწვეულია პირუტყვის მოვლასა და შენახვაზე განეული დახარჯების ზრდით. ასევე, ერთ-ერთი მიზეზია ის, რომ ბაზარი გაჯერებულია რძის ფხვნილისგან წარმოებული პროდუქტებით, რაც თავის მხრივ, განაპირობებს რძისა და რძის პროდუქტების დაბალ სარეალ-

იზაციო ფასებს. რესპონდენტების გამოკითხვამ გვიჩვენა, რომ ხარისხიანი ნედლი რძის წარმოების შემთხვევაში ფერმერისთვის ნატურალური პროდუქტების წარმოება არამომგებიანია.

აჭარაში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი სოფლად მცხოვრები შინამეურნეობების 51%-ს ყავს [11]. თვისებრივი კვლევის შედეგებმა, ასევე,

აჭარის რეგიონში მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის, მათ შორის ფურისა და ფურკამეჩის, სულადობა [10]

წყარო: სურსათის უვნებლობის სააგენტო

გვიჩვენა, რომ რეალურად რეგიონში გაცილებით მეტი საქონელია, თუმცა, რიგი მიზეზების გამო მოსახლეობა არ აღრიცხავს მათ მფლობელობაში არსებულ საქონელს. ძირითად მიზეზად დასახელდა სახელმწიფო ფულადი სოციალური დახმარების საარსებო შემწეობის პროგრამა, რომ საქონლის იდენტიფიცირების შემთხვევაში, ოჯახს შეიძლება მოეხსნას აღნიშნული პროგრამით გათ-

ვალისწინებული ფულადი შემწეობა. უდავოა რომ აჭარაში, ისევე როგორც საქართველოს სხვა რეგიონებში (განსაკუთრებით მაღალმთიანი სოფლებში), შინამეურნეობების უმეტესობა დამოკიდებულია მესაქონლეობიდან მიღებულ შემოსავალზე.

აჭარის რეგიონში ყველაზე მაღალი სულადობის მაჩვენებლით გამოირჩევა ხულოს მუნიციპალ-

იტეტი, სადაც სულ რეგიონში ძროხების 37%-ია, ქობულეთის მუნიციპალიტეტში 21%-ია, შუახვევის მუნიციპალიტეტში 20%. ყველაზე ნაკლები სულადობა დაფიქსირდა ქედაში, ხელვაჩაურსა და ბათუმში, რაც ლოგიკურიცაა და ძირითად გამონვეულია საძოვრებისა და დარგის განვითარებისთვის საჭირო შესაბამისი პირობების ნაკლებობით.

აჭარის რეგიონში, სურსათის ეროვნული სააგენტოს მონაცემების თანახმად, 21 196 შინამეურნეობას ყავს საქონელი, მათგან 11 შინამეურნეობაში 50-ზე მეტი სული ძროხაა. მუნიციპალიტეტების მიხედვით სულადობა შემდეგნაირად არის გადანაწილებული:

1. ქობულეთის მუნიციპალიტეტი - 5 შინამეურნეობა (ყველაზე მრავალრიცხოვანი გვხვდება სოფელ საჩინოში - 154 სული ძროხა და ქ. ქობულეთში - 71 სული ძროხა);
2. ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი - 4 შინამეურნეობა (აღსანიშნავია რომ სოფელ სკურდიდში არის 70 სულიანი ფერმერი);
3. ხულოს მუნიციპალიტეტი - 1 შინამეურნეობა (სოფელ ადაძეებში - 55 სული ძროხა);
4. ბათუმის მუნიციპალიტეტი - 1 შინამეურნეობა (ადლიის დასახლებაში - 51 სული ძროხა).

პირუტყვის წველაობის შესახებ ინფორმაცია მოპოვებული იქნა სხვადასხვა წყაროდან. შესაბამისად, რეალური მაჩვენებლების დასადგენად და მდგომარეობის შესაფასებლად თვისებრივმა კვლევამ ამ თვალსაზრისით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა.

საქონლის წველაობა, ჯიშების გარდა, დამოკიდებულია გარემო პირობებზე, კვებასა და უმეტეს შემთხვევაში სეზონურობაზე. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციის თანახმად ფურისა და ფურკამეჩის საშუალო წველაობა 2016 წელს აჭარის რეგიონში 1 189 ლიტრი იყო წელიწადში (საშუალოდ 325 დღეზე გადანაგარიშებით), რაც დაახლოებით 16%-ით ჩამოუვარდება საქართველოს საშუალო წველაობის მაჩვენებელს იმავე წელს. ეს კიდევ ერთხელ ცხადყოფს აჭარაში დარგის განვითარებისთვის ჯიშობრივი და მოვლასთან დაკავშირებული საკითხების გაუმჯობესების საჭიროებას.

წლების მიხედვით ანალიზისას, 2016 წელს წინა წელთან შედარებით, აჭარის რეგიონში საშუალო წლიური წველაობა გაიზარდა, თუმცა, მნიშ-

ვნელოვანი სხვაობა ბოლო წლების განმავლობაში არ დაფიქსირებულა.

ჩალრმავებული ინტერვიუების რესპონდენტები ასახელებდნენ რომ გავრცელებული ჯიშების წველაობა სეზონზე (გაზაფხული, ზაფხული) საშუალოდ შეადგენს 8-10 ლიტრს დღეში, მაშინ როდესაც შემოდგომა-ზამთრის პერიოდში წველაობა დღეში 3-5 ლიტრამდე მცირდება. ფოკუს ჯგუფის მონაწილეები აჭარის ფერმერები დაახლოებით იგივე მაჩვენებელს ასახელებდნენ, ზოგიერთ შემთხვევაში ამ მაჩვენებელმა დღეში საშუალოდ 10-12 ლიტრი შეადგინა აქტიურ პერიოდში.

აღნიშნულის გათვალისწინებით კვლევის მიზნებისთვის და მწარმოებლურობის დასაანგარიშებლად, აჭარის რეგიონში არსებული ჯიშების საშუალო დღიური წველაობა 4 ლიტრით იქნა განსაზღვრული. თუ ჩავთვლით, რომ სურსათის ეროვნული სააგენტოს მონაცემებით აჭარის რეგიონში სულ 75 559 სული მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვია, რომელთაგან ფურების რაოდენობა შეადგენს 63 475-ს, ფურების რაოდენობიდან მენველად მიჩნეულ იქნა 44 433 სული, მაშინ აღნიშნული მონაცემებით გამოდის, რომ დღიური საშუალო წველაობა რეგიონში შეადგენს 177 730 ლიტრ რძეს (4 ლიტრი/დღე), ხოლო საშუალო წლიური წველაობა (1460 ლიტრი/წელიწადი) (12 თვეზე გადანაგარიშებით) იქნება 64,871 ტონა რძე.

აღნიშნულ მონაცემების ანალიზზე დაყრდნობით აჭარაში რძის წარმოების მაჩვენებელი საკმაოდ დაბალია, რასაც განაპირობებს რეგიონში საქონლის საშუალო წველაობის დაბალი მაჩვენებელი საქართველოს და სხვა რეგიონებთან შედარებით. მიუხედავად აღნიშნულისა, თვისებრივი კვლევის რესპონდენტები უპირატესობა მიიჩნევდნენ რეგიონში წარმოებული რძის განსაკუთრებით მაღალი ხარისხს გემოვნურ თვისებებსა და ცხიმოვანობას სხვა რეგიონებში წარმოებულ რძესთან შედარებით.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით აჭარის რეგიონში 2017 წელს 8 რძის გადამამუშავებელი საწარმოა რეგისტრირებული, რომელთაგან 2 ნაყინის მწარმოებელია. თუმცა, როდესაც ამ ინფორმაციის გადამოწმებამ სტატისტიკური ბიზნეს რეგისტრის ბაზებში, გვიჩვენა, რომ მოცემულ ეტაპზე რეგიონში მხოლოდ ოთხი აქტიური საწარმოა (იხ. სქემა 1).

აჭარის რეგიონში აქტიური სანარმოები [12]

სუბიექტის დასახელება	მუნიციპალიტეტი/ქალაქი	საქმიანობის დასახელება NACE 1
შპს ცეზარი	ხულოს მუნიციპალიტეტი	რძის გადამამუშავება და ყველის წარმოება
შპს ნატურალ პროდუქცია	ხულოს მუნიციპალიტეტი	რძის გადამამუშავება და ყველის წარმოება
შპს კახაბერი 777	ხულოს მუნიციპალიტეტი	რძის გადამამუშავება და ყველის წარმოება
შპს სუფთა საქმე	ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი	რძის გადამამუშავება და ყველის წარმოება
იმ "დავით გოგიაშვილი"	ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი	რძის გადამამუშავება და ყველის წარმოება

კვლევის პროცესში ინფორმაციის დაზუსტებისას აღმოჩნდა, რომ რძის შეკრებასა და გადამამუშავებას ახორციელებს მხოლოდ ორი სანარმო - „ცეზარი“ და „სუფთა საქმე“. სხვა სანარმოებს ან მუშაობა აქვთ შეწყვეტილი ან გაურკვეველი მიზეზებით არ ოპერირებენ ბაზარზე. ამავე ქრილში საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაცია ვერ იქნება სანდო, რადგან რეალური და მოცემული მონაცემები არ ემთხვევა ერთმანეთს. გამოკითხვისას სანარმოებმა აღნიშნეს, რომ მაღალი წველადობის დროს მათ შეუძლიათ 12 ტონა ნედლი რძის გადამამუშავება ყოველდღიურად, დაახლოებით 14 ტონა ყველის გატანა ბაზარზე კვირაში ერთხელ, ხოლო მათი მომწოდებელ ფერმერთა რაოდენობა საშუალოდ შეადგენს 350-600-ს. საშუალოდ კი მათი სიმძლავრე კვირაში 9 ტონა პროდუქციას შეადგენს. თუმცა, ფერმერებისგან რძის ჩაბარების რაოდენობის მატების შემთხვევაში მათ შეუძლიათ ეს მოცულობა 15 ტონამდე გაზარდონ.

ამ პრობლემის გადაწყვეტა შეიძლება ჯოგის ჯიშობრივი გაუმჯობესებით და პროდუქტიულობის ამაღლებით, ამ მხრივ რეგიონში მუშაობა 5 წელია დანერგულია და ხელოვნური განაყოფიერების გზით უკვე მიღებულია ჯერსის ჯიშის მე-2-მე-3 თაობაც. ეს ჯიში შერჩეულია ყველა ფიზიოლოგიურ-ბიოლოგიური მონაცემებით და დადარებულია გავრცელებულ ადგილობრივ ჯიშებთან. ასევე, აუცილებელია რეგიონში შეიქმნას მძლავრი სანაშენე ფერმა, რომელიც უზრუნველყოფს რეგიონის ფერმერებს მერძეული და მეხორცეული პირუტყვით მომარაგებაში.

ხორცისა და ხორცპროდუქტებზე მზარდი მოთხოვნებიდან გამომდინარე საჭიროა რეგიონში შემოვიდეს მეხორცეული მიმართულების

ახალი ჯიშები. მაღალი სტანდარტების ადგილობრივი წარმოების საქონლის ხორცის უმთავრესი დადებითი მხარეა ის, რომ ადგილობრივ და საექსპორტო ბაზრებზე (უმთავრესად აზერბაიჯანი) საკმაოდ მაღალი მოთხოვნილებაა ახალ საქონლის ხორცზე. რეგიონში უკვე ფუნქციონირებენ მეხორცეული ფერმისათვის საჭირო ნედლეულის მიმწოდებლები, მექანიზაციის სერვის ცენტრი და ვეტერინალური სერვისები, ამავე დროს აღსანიშნავია, რომ ფერმას ექნება საკმაოდ დაბალი ფიქსირებული ხარჯები. ამ დროისათვის რეგიონში ფუნქციონირებს 4 სერტიფიცირებული სასაკლაო, რომლებიც დაინტერესებული არიან საქონლის ხორცის (ცოცხალი საქონლის) შესყიდვით ან შესაბამისი მომსახურებით (დაკვლის სერვისი). მაღალტექნოლოგიურ და ინტენსიური ტიპის მე-საქონლეობის (მეხორცეული) ფერმას შესაძლებლობა ექნება ადგილზევე შეიძინოს რეგიონში არსებული ადგილობრივი ჯიშების მოზრები ან თვითონ იყოლიოს მაღალპროდუქტიული სახორცე ჯიშების სანაშენე ბირთვი, საიდანაც მიღებულ ხბორებს დააყენებს შემდგომ სუქებაზე. რაც შეეხება უარყოფით მხარეებს, აქ პირველ რიგში, აღსანიშნავია შემდეგი ფაქტორები:

1. გაუმართავი ინფრასტრუქტურა, განსაკუთრებით მაღალმთიანი სოფლების და საზაფხულო საძოვრებზე მისასვლელი საავტომობილო გზები, რაც მთლიანობაში ართულებს ცოცხალი საქონლის სარეალიზაციო ბაზრებზე ტრანსპორტირებას. მეორე მხრივ კი ძნელად შესაძლებელს ხდის სახორცე პირუტყვის სუქებისათვის საჭირო ნედლეულის (თივა, კონც. საკვები, ვეტერინალური და მექანიზაციის სერვისები) მიწოდებას;
2. მაღალი კონკურენცია ხორცის იმპორტირების სახით;

3. სახორცე სქონლის წარმოების სფეროში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი შემაფერხებელი ფაქტორია მცირე და საშუალო ფერმერების საკმაოდ მწირი ცოდნა სახორცე საქონლის მოვლა შენახვა, სუქების და რეალიზაციის თანამდროვე მეთოდებში, განსაკუთრებით აღსანიშნავია კვებასთან დაკავშირებული საკითხების, დაავადებათა პრევენციისა და დიაგნოზის დასმის დაბალი ცოდნა;

4. საკვებმწარმოებელი მანქანა დანადგარების დეფიციტი;

5. არესბული პირუტყვის ჯიშების დაბალი სახორცე პროდუქტიულობა;

6. საქონლის ხორცის გაუმართავი რეალიზაციის არხები და მისი შემდგომი გადამუშავების შესაძლებლობების ნაკლებობა;

აჭარის ტერიტორიაზე ალტერნატიული ენერჯის წყაროდ შესაძლებელია რეგიონში მეცხოველეობის განვითარების განვითარებასთან ერთად - ბიოგაზის გამოყენებაც. ამ მხრივ განსაკუთრებით დიდი პოტენციალია ხულოსა და შუახევის მუნიციპალიტეტებში. ენერჯის მიღების ეს მეთოდი უკვე დანერგილია აჭარის ზოგიერთ სოფელში. რეგიონში არსებული ალტერნატიული ენერჯოპოტენციალის გამოყენება ხელს შეუწყობს მოსახლეობის მიერ მოხმარებულ ელექტროენერჯიაზე და გაზზე დანახარჯების შემცირებას.

ჩატარებული დაკვირვებისა და შესწავლის შედეგად შეიძლება დავასკვნათ:

აჭარაში მეცხოველეობის დარგის განვითარებას ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის ფონზე რძის, რძის ნაწარმსა და ხორცზე მაღალი ფასები და პროდუქტებზე მაღალი მოთხოვნა. ფერმერები შემოსავლის ზრდის მხოლოდ ერთ-ერთი ძირითადი გზაა პირუტყვის სულადობის გაზრდა, თუმცა, ეს უკანასკნელი შეზღუდულია მინისა და სამუშაო ძალის ნაკლებობით. მოცემულ ეტაპზე წარმოების ეფექტიანობის ამაღლება და ცოდნის გაღრმავება შემოსავლების ზრდის ყველაზე რეალური საშუალებაა.

მეცხოველეობის დარგის განვითარების ტენდენციის შესწავლით გამოვლინდა, რომ დარგის

ძირითადი უპირატესობაა მცირე დანახარჯები არც თუ მცირე შემოსავლების ფონზე. მიუხედავად ამისა, ფერმერები იძულებული არიან მოახდინონ წარმოების ინტენსიფიკაცია, ან წავიდნენ ამ ბიზნესიდან, ვინაიდან რძის წარმოება და ბაზრისათვის მიწოდება უახლოვდება მასზე მოთხოვნას, მსოფლიო ფასები კლებადია, მთავრობა გამკაცრებულ მოთხოვნებს უყენებს რძისა და რძის პროდუქტების უსაფრთხოებას, ხოლო ფერმერები უახლოვდებიან თავიანთი შესაძლებლობების ზღვარს სამუშაო ძალის, მინისა და სხვა რესურსების მხრივ.

აღსანიშნავია, რომ რომ ზოგიერთი ფერმა შეძლებს საკუთარი წარმოების განვითარებას მნიშვნელოვანი ხარჯების გარეშე, თუ გააუმჯობესებს მართვას, კვებას, წველას და სხვა პროცესებს. ეს ძირითადად ის ფერმებია, რომელთა მფლობელობაშიც ძველი ტიპის სადგომებია, რომელთა მოდერნიზებაც შესაძლებელია. ფერმერებს, რომელთაც არ გააჩნიათ შესაფერისი შენობები, მხოლოდ ნაწილობრივ შეუძლიათ წარმოების გაუმჯობესება და მეურნეობის ინტენსიურ ტიპზე გადასვლისას მათ თანამედროვე სადგომებში დიდი კაპიტალური ხარჯების განევა მოუწევთ.

რძისა და ხორცის გადამამუშავებელი მრეწველობის განვითარება რეგიონში პერსპექტიულია, თუმცა, რიგ გამოწვევებთან და პრობლემებთან არის დაკავშირებული, კერძოდ მიზანშეწონილია გარკვეული ღონისძიებების გატარება:

1. აუცილებელია რეგიონში სრულფასოვნად განხორციელდეს ჯიშგანახლების პროგრამა;
2. საჭიროა გაიხნას რძის შემკრები და გადამამუშავებელი საწარმოები;
3. აუცილებელია შესაბამისი განათლების მქონე პირების მომზადება (ვეტ-ექიმები, ფერმლები, ზოო-ინჟინრები);
4. აუცილებელია ფერმერთა კვალიფიკაციის ამაღლების მიზნით შეიქმნას სპეციალური გადამზადების კურსები;
5. მნიშვნელოვანია გაიზარდოს ხელმისაწვდომობა ფინანსურ ინსტიტუტებსა და დონორ ორგანიზაციებთან.

ლიტერატურა/REFERENCES

- [1] **Kharaishvili E.**, Small Farm Diversification Opportunities in Viticulture-Winemaking Sector of Georgia World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering Vol:10, No:5, 2016.
- [2] **Kharaishvili, E.**, The Impact of Preferential Agro Credit on the Development of Agribusiness in Georgia, 2018. ECOFORUM. Volume 7, Issue 1(14), 2018.
- [3] **Kharishvili E., Gechbaia B., Tsiklashvili N.**, Priorities of socio-economic development of Georgia and Ukraine: innovative approaches and perspectives /International collective monograph, Chapter 2/in STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPING UKRAINE AND GEORGIA: INNOVATION AND PARTNERSHIP. p. 90. BATUMI 2018.
- [4] სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები
- [5] საქართველოს სოფლის მეურნეობა 2017, სტატისტიკური პუბლიკაცია, თბილისი 2018, გვ. 78.
- [6] იქვე, გვ. 79.
- [7] იქვე, გვ. 82
- [8] სურსათის ეროვნული სააგენტოს ცხოველთა იდენტიფიკაციის და საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.
- [9] თვისებრივი და რაოდენობრივი კვლევის შედეგები; საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემები.
- [10] აჭარის სოფლის მეურნეობის სამინისტროს 2016-2021 წლის სტრატეგიული განვითარების გეგმა.
- [11] აჭარა ციფრებში, აჭარის სტატისტიკის სამმართველო, ბათუმი 1986 გვ 50-51.
- [12] <https://www.worldhunger.org/>

მცენარეული კულტურის წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობა უკრაინაში

EFFECTIVE TRADING STRATEGIES: ITS IMPLEMENTATION AND RECOMMENDATIONS FOR IMPROVING EFFICIENCY

ანნა სლობოდნიანი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა კანდიდატი,
საბირჟო საქმის და ვაჭრობის კათედრის უფროსი მას-
ნავლებელი, გარემოსა და სიცოცხლის შემსწავლელ
მეცნიერებათა ეროვნული უნივერსიტეტი, უკრაინა

ANNA SLOBODYANIK

PhD. In Economics, Senior lector
National University of Life and
Environmental Sciences
Ukraine

ანოტაცია

სტატიაში გამოკვლეულია 2015-2017 წლების სა-
სოფლო-სამეურნეო კულტურის წარმოების ეფექ-
ტიანობის დინამიკა უკრაინის საწარმოებში, კონკ-
რეტულად მცენარეული ზეთის შემთხვევაში. დადგე-
ნილია, რომ ფასების არასტაბილურობა ხელს უშლის
ცხიმოვანი კულტურის წარმოების ზრდის ინტენსი-
ფიკაციას, თუმცა რისკის დონის ზრდა იმავდროუ-
ლად ამცირებს ფასებს და წარმოებული პროდუქციის
თვითღირებულებას.

გაკეთებულია დასკვნები, რომ მცენარეული ზე-
თის ინდუსტრიის შესაძლებლობების პოტენციალს
უნდა გააჩნდეს ზღვრები, რომლის მეცნიერული
დასაბუთებაც აუცილებელია.

საკვანძო სიტყვები: მცენარეული ზეთი, ბიო-
დიზელი, წარმოების დონის ოპტიმიზაცია, წონას-
წორული ფასი, ეკონომიკური და გარემოსდაცვითი
კრიტერიუმები.

ABSTRACT

*In the article the dynamics of relative efficiency of pro-
duction of main crops in enterprises of Ukraine for 2015-
2017 years, in particular sunflower seeds, is investigated.
It was found that price instability constrains intensification,
which increases the yield of oilseeds, but the degree of risk
increases due to the simultaneous tendency of convergence of
prices and production costs. It is concluded that the capacity
building of the oil and fat industry should have boundaries
that need to be scientifically substantiated.*

Keywords: oil crops, vegetable oil, biodiesel, inter-in-
dustry balance, optimization of plant size, equilibrium prices,
economic and ecological criterion

Постановка проблемы в общем виде. За годы
реформирования сельскохозяйственные товаро-
производители постоянно сталкивались с неопре-
деленностью относительно стратегии развития
аграрного сектора экономики и соответственно
невозможностью разработать собственную стратегию
с системой хозяйственных решений. Следствием
этого была быстрая ликвидация капиталоемких
и интенсивных отраслей, для обеспечения своего
функционирования требуют постоянного поступления
кредитных и материальных ресурсов. В мире постоянно
имеют место структурные изменения и региональные
перемещения производства сельскохозяйственной
продукции в зависимости от природно-климатических
и социально-экономических условий, и в частности,
от уровней доходов населения и обеспеченности
земельными ресурсами. Каждая страна постоянно
адаптируется к окружающей среде и занимает свою
рыночную нишу и в первую очередь четко определяется
относительно рынков сбыта сельскохозяйственной
продукции. Именно отсутствие усилий аграрной
экономической науки и правительства в направлении
поиска стабильных рынков сбыта, а не владельцев
земельных долей (паев), и стало основанной причиной
катастрофических последствий реформирования -
ликвидации значительного количества предприятий
и уничтожения материально-технической базы
аграрного сектора экономики.

Анализ последних исследований и публикаций.
Проблемы эффективности функционирования мас-
ложировой отрасли Украины рассматриваются
многими учеными. Основное направление в иссл-
дованиях - видмичення тенденції растущої
ефективності отрасли и увлеченность результатам
внешнеэкономической деятельности, действительно

впечатляющими. Наиболее системно экономику масложировой отрасли анализирует и прогнозирует тенденции ее развития генеральный директор ассоциации «Укролияпром» С. Капшук [1]. Отдельные аспекты развития этого комплекса освещаются в диссертационных исследованиях, охватывающих проблемы формирования и функционирования рынка семян подсолнечника [2], семеноводства [3], прогнозирования экономического риска [4], совершенствование экономических взаимоотношений [5; 6], размещения масложирового комплекса Украины [7] и т. Однако недостаточно исследованы вопросы адаптации отечественного масложирового комплекса в мировой рыночной среде.

Формулировка целей статьи. Целью статьи является анализ относительных преимуществ по экономической эффективности производства основных сельскохозяйственных культур в предприятиях Украины за 2015-2017 годы, мировых тенденций в производстве масличных культур, цен реализации и расходов в зависимости от степени интенсификации производства и на этой основе - установление причин существующих экономических преимуществ масличных культур по сравнению с другими сельскохозяйственными культурами по эффективности их производства и тенденций в приспособлении к мировому рыночной среды.

Изложение основного материала исследования. Принятие управленческих решений на макроуровне формируется на основе четко определенных существующих проблем. В Украине не учли основной проблемы о необходимости адаптации к мировому рынку с его растущим спросом на продукты питания за ограниченных в некоторых странах производственных ресурсов, особенно земельных. Вместо исследования спроса на продукты питания в отдельных странах со значительным плотностью населения и ограниченными земельными и водными ресурсами и разработкой соответствующих предложений по структурным изменениям в посевных площадях, регионального размещения и построения системы логистики, в Украине приняли решение ликвидировать крупнотоварные предприятия. Такое решение оформлено в виде цели реформирования, на основе которого стартовала земельная реформа.

Негативные последствия принятия управленческих решений без системного анализа, построения межотраслевых моделей и их оптимизации не замедлили. Так, за 1997-2017 гг. среднегодовое количество работников занятых в сельс-

скохозяйственных предприятиях, сократилась почти в 8 раз, количество поголовья крупного рогатого скота в целом по Украине уменьшено более чем в 5 раз (в т. ч. коров - в 3 раза), свиней - более чем в 2,5 раза, тракторов - почти в 3 раза и тому подобное. Ежегодно товаропроизводители меняли структуру посевных площадей в условиях полной неопределенности.

Сельскохозяйственные товаропроизводители оказались один на один с рыночной стихией и не все смогли выстоять даже с помощью бизнес-структур, которые выступили как кредиторы по обеспечению выполнения технологий и в первую очередь - посевной кампании. В условиях динамично растущего спроса на мировых рынках производители нашли свой путь экономического развития - резко увеличили производство продукции масличных культур, кукурузы на зерно, продовольственное зерно. Принятие решений по увеличению посевных площадей масличных культур имеет экономическое объяснение.

Данные свидетельствуют, что в среднем за последние три года стабильный доход в расчете на 1 га площади посева получают товаропроизводители при выращивании рапса озимого (1248 грн / га), семена подсолнечника (1069 грн / га), кукурузы на зерно (845 грн / га), сои (602 грн / га) и озимой пшеницы (288 грн / га). При производстве этих культур в среднем за три года удельный вес убыточных предприятий составила соответственно 23,7%, 20,4, 41,6, 32,6 и 35,9%. То есть, среди этих культур низкий экономический риск имеет место при производстве семян подсолнечника (за 2010 г. удельный вес количества убыточных предприятий составляла всего 7,5%) и высокий - при производстве кукурузы на зерно.

По другим культурами в целом по предприятиям Украины получено ниже прибыль, а удельный вес количества убыточных предприятий - выше. Мировые структурные сдвиги в производстве масличных культур и перемещения площадей посева между государствами позволили Украине занять свободные рыночные ниши на этом рыночном сегменте (табл. 1).

Итак, по 2007-2017 гг. В мире посевные площади подсолнечника сократились всего на 0,4% и составили в 2017 г. 23700000 га. Однако произошел структурный перераспределение площадей посева подсолнечника между различными регионами и странами. Так, удельный вес посевных площадей в странах Европы за этот период выросла с 52,7 до 59,5% (в Украине - от 11,8 до 17,7%, в Болгарии - от 2,5 до 2,9%), Азии - от 16,6 до 21,3% (в Индии - от 5,4 до 6,2%, в Республике

Таблица 2

**ПОСЕВНЫЕ ПЛОЩАДИ И ВАЛОВОЕ ПРОИЗВОДСТВО
СЕМЯН ПОДСОЛНЕЧНИКА ПО РЕГИОНАМ И ОСНОВНЫХ СТРАНАХ**

Регион и страна	Года							
	2007		2017		2007		2017	
	Посевная площадь				Производство семян подсолнечника			
	Млн. га	удельный вес, %	млн га	удельный вес, %	млн т	удельный вес, %	млн т	удельный вес, %
Всего в мире	23,812	100	23,717	100	29,152	100	32,392	100
в т. ч. в Европе	12,550	52,7	14,112	59,5	13,734	47,1	20,568	63,5
из них: - Украина	2,800	11,8	4,193	17,7	2,794	9,6	6,361	19,6
- Россия	4,977	20,9	5,598	23,6	4,150	14,2	6,454	19,9
- Франция	0,826	3,5	0,725	3,1	1,930	6,6	1,713	5,3
- Болгария	0,592	2,5	0,684	2,9	0,606	2,1	1,318	4,1
в т.ч. в Азии	3,958	16,6	5,062	21,3	4,087	14,0	5,725	17,7
из них: - Индия	1,288	5,4	1,480	6,2	0,694	2,4	0,900	2,8
- Мьянма (Бирма)	0,319	1,3	0,840	3,5	0,186	0,6	0,767	2,4
- Китай	1,131	4,7	0,959	4,0	1,765	6,1	1,956	6,0
- Казахстан	0,213	0,9	0,645	2,7	0,104	0,4	0,368	1,1
- Турция	0,595	2,5	0,584	2,5	0,950	3,3	1,057	3,3
в т. ч. в Америке	5,887	24,7	3,142	13,2	9,635	33,0	4,602	14,2
из них: - США	1,393	5,8	0,791	3,3	1,969	6,8	1,377	4,3
- Аргентина	4,068	17,1	1,820	7,7	7,125	24,4	2,483	7,7
в т.ч. в Африке	1,251	5,3	1,350	5,7	1,487	5,1	1,441	4,4

Источник: рассчитано автором по данным <http://www.fao.org/news/story/en/item/1151798/icode/>

Союз Мьянма (до 1989 - Бирма) - от 1,4 до 3,5%, в Казахстане - от 0,9 до 2,7%), Африке - от 5,3 до 5,7% и сократилась в странах Америки - от 24,7 до 13,2% (в Аргентине - от 17,1 до 7,7%, в США - от 5,8 до 3,3%).

В основном развитые страны мира сократили посевные площади подсолнечника из-за истощения этой культурой почв, но при этом возросла ее урожайность. В целом в мире урожайность семян подсолнечника по 2007-2017 гг. Выросла на 11,6% и составила в 2017 13,7 ц / га. Урожайность семян подсолнечника в странах Европы за этот период выросла с 10,9 до 14,6 ц / га (в Украине - от 10 до 15,2 ц / га, в Болгарии - от 10,2 до 19,3 ц / га), Азии - от 10,3 до 11,3 ц / га (в Индии - от 5,4 до 6,1 ц / га, в Республике Союз Мьянма - от 5,8 до 9,1 ц / га, в Казахстане - от 4,9 до 5,7 ц / га), и снизилась в странах Америки - от 16,4 до 14,7 ц / га (в Аргентине - от 17,5 до 13,6 ц / га, в США выросла - от 14,1 до 17,4 ц / га) и Африки - от 11,9 до 10,7 ц / га). Обращает на себя внимание значительно более низкий уровень удельного веса

по производству семян подсолнечника по сравнению с удельным весом площадей посева в таких странах как Казахстан, Индия и в Республике Союз Мьянма из-за относительно низкого уровня урожайности этой культуры.

В Украине за 10 лет площадь посева подсолнечника увеличилась почти в 1,5 раза, урожайность возросла на 52%, в результате чего производство семян увеличилось в 2,28 раза. Тогда как основной производитель семян подсолнечника - Аргентина сократила производство семян подсолнечника почти в 3 раза, а в США - на 30%. Увеличение производства семян подсолнечника объясняется факторами, основными из которых являются относительные преимущества по доходности и практически отсутствие экономического риска из-за постоянно растущего спроса на подсолнечное масло и шрот.

Во многих странах наблюдается увеличение посевных площадей рапса. В таких странах как Канада, Китай и Индия площади посева рапса достигли 2/3 от

мировой ее площади, а производство семян - более 53%. В целом же в 2009 году. Производство семян в мире достигло 61700000 тонн. За счет значительного увеличения урожайности рапса Германия и Франция увеличили его производство и достигли 20% мирового производства, тогда как площадь занимает всего 9,5%. Украина также увеличила производство этой культуры почти в 13 раз, в том числе в 2,8 раза за счет роста урожайности и в 4,5 раза - за счет расширения площадей его посева.

Что касается еще одной масличной культуры - сои, то производство ее в 2017 достигло в мире 223 200 000. Т, что в 2,4 раза больше, чем вместе объемы семян рапса и подсолнечника. Более 85% производства сои сосредоточено в Америке (в США - 41, в Аргентине - 13,9, Бразилии - 25,7%) и 12,5% - в Азии (в Китае - 6,7, Индии - 4,5%) . В Украине за 2007-2017 гг. Производство сои возросло в 23,2 раза и в 2017 достигло 1 млн. Т. Однако для продовольственного питания в Украине традиционно используется масло подсолнечное, а потому соевое и рапсовое не нашли распространения. Одновременно из-за практически уничтоженного животноводства отечественные предприятия вынуждены экспортировать сырье - семена подсолнечника, рапса, сои, а также шроты и жмыхи семян подсолнечника. А из-за отсутствия достаточного количества технических средств для производства соевых шротов (жмыхов с низким содержанием жира) и пригодных к длительному хранению Украина их импортирует в 50-160 тыс. Т ежегодно. Одновременно экспортирует ежегодно до 300 тыс. Т семян подсолнечника, к 2500000. Т - рапса и до 350 тыс. Т - сои. В результате объемы экспорта превышают 50% валового производства продукции этих культур. То есть, имеем сырьевую специализацию с формированием незначительной величины добавленной стоимости вместо организации собственной переработки и экспорта готовой продукции или, в крайнем случае, полуфабрикатов. Хотя, кроме экспорта семян, украинские перерабатывающие предприятия ежегодно экспортируют от 2 до 2600000. Т подсолнечного масла (свыше 80% от объемов ее производства) [8], или до 65% от объемов мирового ее экспорта [1]. В последние годы эти три масличные культуры (подсолнечник, рапс, соя) занимали в среднем около 22% в структуре посевных площадей выходит за научно обоснованные пределы насыщенности севооборотов этими культурами. Такие культуры наиболее прибыльные, но они выносят до 3-10 раз больше питательных веществ, чем кукуруза на зерно.

С экспортом объемов семян подсолнечника, сои и рапса ежегодно вывозится за границу более одного миллиона тонн питательных веществ.

Сельскохозяйственные предприятия, чтобы держаться на плаву, вынуждены выращивать интенсивные масличные культуры и одновременно истощать почвы. Все другие культуры дают значительно ниже прибыли в расчете на 1 га посевной площади и одновременно степень экономического риска значительно выше. Так, в 2/3 сельскохозяйственных предприятий затраты на 1 га посева пшеницы озимой не превышали 2,2 тыс. Грн за нормативных - более 5 тыс грн. [9]. Причиной невыполнения всех технологических операций в надежде получить значительные прибыли есть большие колебания цен реализации пшеницы товаропроизводителями. И хотя с ростом технологических затрат прибыль на 1 га увеличивался, однако соотношение между ценой и себестоимостью сокращалось, что даже при незначительном падении цен предприятия оказывались в зоне убыточности. При производстве семян подсолнечника и рапса колебания цен несколько ниже, чем при выращивании пшеницы, а потому уровень интенсификации производства этих культур по сравнению выше. Причем по годам тенденция колебания цен реализации и себестоимости производства семян подсолнечника одинакова.

Однако разница между реализационной ценой и себестоимостью в процентном отношении практически не меняется из-за одинаково направленных по годам тенденций их изменений. Если в динамике за 2007-2017гг. вариация цены и себестоимости производства 1 т семян подсолнечника составляла 48,5-50%, то в последнем году для различных по интенсификацией предприятий - соответственно 13 и 30%. Видимо поэтому 95,3% предприятий тратили на 1 га до 5,5 тыс. Грн, то есть достигали точки с высокой доходностью.

Самый высокий уровень доходности достигается при 5-5,5 тыс. Грн. затрат ресурсов на 1 га посева семян подсолнечника (на уровне нормативных затрат) и урожайности 22 ц / га (на 18% ниже нормативного уровня). Однако в отличие от зерновых культур кривые зависимости цен и себестоимости производства 1 т семян подсолнечника от роста технологических затрат, хотя и сближаются, но обеспечивают достаточно высокий уровень прибыли. Даже снижение цен до 20% при высоком уровне интенсификации не создаст для группы этих предприятий убыточной среды.

Несколько иная зависимость эффективности от технологических затрат наблюдается по рапсу.

რის. 1. დინამიკა ოტკლონენიე ოტ ტრენდა ცენი და სებესოიმოსტი პროიზვოდსტვა 1 ტ სემიან პოდსოლნეჩნიკა პო 2007-2017 გგ.

იოსტოიყი: სობსტენნიე რასეტი ავტორა

სამაყა ყოსოყა დოხოდნოსტა ობესეყიყავოსეა პრი 3 თყს. გრნ თეყნოლოგიესკიყ ზატრატ ნა 1 გა პოსევა (სრედნყა უროჟაიყნოსტა - 18 ც / გა), ყო ნიჟე ნორმატივნიყ ზატრატ ნა 30% (უროჟაიყნოსტა - 28%). პოსლედოყოსეე უვლეიყნოსტა ზატრატ ყოყა პრივოდსტ კ როსტუ უროჟაიყნოსტა რაფსა ოზიმოგო დო 25-35 ც / გა, ნო პრი ეტომ რასტეყ სებესოიმოსტი ეგო პროიზვოდსტა, ვსლედსტვიე ყოყა პრიყბილყ ნა 1 გა პოსევა სნიჟაყესეა. ი ესეი პრი პროიზვოდსტე სემიან პოდსოლნეჩნიკა ლიყ 7% პროიზვოდენო ეგო ობყემა ს ზატრატაყ, პრეყშაყიყნოსტი ნაიბოლესე რაციონალნიყ იყ უროვნყ, თო პრი პროიზვოდსტე რაფსა ოზიმოგო - ბოლესე 60%.

პრი პროიზვოდსტე რაფსა ყროვოგო ყოსოყიყ უროვნყ პრიყბილყ ნა 1 გა პოსევა დოსტიგაყესეა ზა 1750 გრნ რასყოფო ნა ეგო პროიზვოდსტო, ა კრიყვიე ცენი და სებესოიმოსტი პერესეკაყესე (თოყა ბეზუყბოყნოსტი) ნა უროვნყ თეყნოლოგიესკიყ რასყოფო, ნე პრეყშაყიყ 3 თყს. გრნ. (უროჟაიყნოსტა - 15 ც / გა). პრედპრყატიყა, ვ ყოყოყიყ უროვნყ რასყოფო პრეყშაყესე რაციონალნიყ (1750 გრნ), ვ 2017 პროიზვოდესე 92% ვსეო ობყემა რაფსა ყროვოგო, ს რასყოფაყ, ბოლესე 3 თყს. გრნ (ზონა უყბოყნოსტი) - 61% ეტოყ პროდუყციყ. კ სოჟალენიყ, ოსნოყნიყ ფაყტორომ ეფეყტიყნოსტი პროიზვოდსტა მასლიყნოსტ კულტურ სყაოტაყ სობლუდენიე თეყნოლოგიყ იყ ყროყიყნოსტა. თაკ, დაყე ვ პროგრამე რავსტიყ რაფსოვოდსტა ვ

უკრაინე ოტმეყნო, ყო ოსნოყნიყ ფაყტორ, ყოყოყიყ ობულოყვიყავოსეა ნიჟოყა უროჟაიყნოსტა დანიყ კულტურე ვ სტრანე - ნესობლუდენიე კომპლესკიყ ელემენტო თეყნოლოგიყ ყროყიყნოსტა, ვ ოსნოყ ნიჟე უნდოყვლეყრითელნოსტე მატერიალნო-ტეყნიყესკო ობესეყენიე თოყაროპროიზვოდსტელეყ. დეყსტვიელნოსტე, ვ რავსტიყ სტრანაყ ყადყიყ ფერმერ ყროყიყნოსტე თეყნოლოგიესკიყ ოპერაციყ პო რეკომენდაციყ ვ ოპრედელენნიე სროკი. პრი ეტომ რასტეყ სებესოიმოსტი პროიზვოდსტა, ნო ზა სეყთ ყოსოყიყ უროჟაიყნოსტა დოსტიგაყესე მასსიმალნიყ დოხოდნოსტა პროიზვოდსტა ვ რასეტი ნა 1 გა პოსეოვო ს უროვნყ რენტაბელნიყ 3-5%.

ყროდსტე. სობლუდენიე თეყნოლოგიყ და ყოსოყიყ ინტენსიყიყაციყ პროიზვოდსტა ყროყიყნოსტე სლედსტვიემ ობესეყენიე გარანტიროყნოსტი ცენი ნა სელსკოყოყიყსტვიელნოსტე პროდუყციყ. ვ ოსნოყ მეყანიჟიზმ დოსტიგენიე გარანტიროყნოსტი ცენი პოლოჟენო სოგლასოყანიე სპროსა და პრედლოჟენიე ესე ნა ეტაყე პლანიროყნოსტე პროიზვოდსტა. ვ უსლოყიყ უკრაინე, ყაკ ვიდსმ, ვოზრასტაყიყიყ რისკ იჟ-ჟა ზნაყიყნოსტე კოლესბანიე ცენი სდერჟიყავოსეა ინტენსიყიყაციყ პროიზვოდსტა მასლიყნოსტ კულტურ და პოეტომ ოსნოყნიყ დოყა პროდუყციყ პროიზვოდსტე პრაკტიყესკიყ ვ ბეჟრისკოყიყ ზონე - ნიჟიყიყ ზატრატაყ და ყოსოყიყ

уровнем рентабельности. Но такая стратегия приспособления к рыночной среде не позволяет получать высокие прибыли в расчете на 1 га посева масличных культур из-за низкой их урожайности.

Мировые тенденции роста спроса на масло и шрот и возникновения дефицита предложения позволили Украине занять соответствующий сегмент на рынке продукции масличных культур и в основном - семена подсолнечника, рапса. Зарубежные и иностранные инвесторы стали наращивать производственные мощности по переработке масличных культур и только в последние годы они выросли на 2/3 и составляют 10300000 тонн. По сообщению генерального директора ассоциации «Укролияпром» С. Капшук, Минагрополиты Украины предусматривает в будущем увеличить производство масличных культур в 15 млн тонн (сои - 5 млн тонн, рапса - 3 млн, подсолнечника - 7 млн тонн) [1]. Соответственно возрастут мощности

по переработке и экспорт продукции - семена, масла и шрота, а с ними питательных веществ в первую очередь - фосфора. В британской газете The Times отмечалось, что глобальный продовольственный промышленность вскоре может столкнуться с катастрофической нехваткой фосфора, который добывают, используют и тратят невиданными темпами. Неудивительно, что в течение прошедших 14 месяцев цена на фосфорную сырье - фосфаты - выросла более чем на 700% - до 367 долл. / Т. Поэтому, в Украине должна быть системная оценка сельскохозяйственной деятельности и ее влияние на баланс питательных веществ в почве. Экспортировать продукцию животноводства и оставлять для растениеводства питательные вещества, или экспортировать продукцию, особенно масличных культур, и обеднять отечественные почвы ради пока относительно высоких доходов.

REFERENCES

- [1] Oliino-zhyrova haluz Ukrainy. Pokaznyky roboty za 2015 rik, 2015/16 MR: Informatsiino-analitychnyi biuletyn oliino-zhyrovoi haluzi Ukrainy ta Rosiiskoi Federatsii [Fat-and-Oil industry of Ukraine. Performance for 2015, 2015/16 MY: Informational and analytical bulletin fat-and-oil industry of Ukraine and Russia]. (2016). Kharkiv: FOP Rodak L.V. [in Ukrainian].
- [2] Tkachuk, V. I. (2014). Tendentsii rozvytku rynku oliinykh kultur v Ukraini [Trends in the market of oilseeds in Ukraine]. Visnyk ZhNAEU - Bulletin ZHNAEU, 1-2 (43), (Vols. 2), 87-93 [in Ukrainian].
- [3] Chekhova, I.V., & Chekhov, S.A. (2014). Osnovni tendentsii rozvytku rynku oliinykh kultur v Ukraini [Major trends in the market of oilseeds in Ukraine]. Produktyvnist ahropromysloвого vyrobnytstva. Ekonomichni nauky - Productivity of agricultural production. Economics, 25, 71-78 [in Ukrainian].
- [4] Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh za 2012-2017 roky: statystychni biuleteni [Key economic indicators of agricultural production in the agricultural enterprises for 2010-2015: Statistical bulletin]. (2012-2017). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
- [5] Ofitsiynyi sait Instytutu roslynnnytstva im. V. Ya. Yurieva Natsionalnoi akademii ahrarykh nauk. [The official website of the Institute of Plant named after Yuriev National Academy of Agricultural Sciences]. www.yuriev.com.ua. Retrieved from <http://www.yuriev.com.ua> [in Ukrainian].
- [6] Ofitsiynyi sait TOV «Limahrein Ukraina» [The official website of limited liability «Limagrains Ukraine»]. [lgseeds.com.ua](http://www.lgseeds.com.ua). Retrieved from <http://www.lgseeds.com.ua> [in Ukrainian].
- [7] Fininstrumenty ta perspektyvy kredytuvannia APK [Financial instruments and prospects for agribusiness lending]. (n.d.). agroconf.org. Retrieved from <http://agroconf.org/content/fininstrumenti-taperspektivi-kredituvannya-apk> [in Ukrainian].
- [8] List, Gary R., & Orthofer, Frank T. (Eds). (2015). Trait-Modified Oils in Foods. July 2015, Wiley-Blackwell, 264 p. [in English].
- [9] Brümmer, B., Korn, O., Schlüßler, K., & Jamali Jaghdani, T. (2016). Volatility in Oilseeds and Vegetable Oils Markets: Drivers and Spillovers. Journal of Agricultural Economics. Vol. 67, No. 3, 685-705 [in English].

მულტიმოდალური და ინტერმოდალური გადაზიდვები სატრანსპორტო სისტემებში

MULTIMODAL AND INTERMODAL TRANSPORTATION IN TRANSPORT SYSTEMS

ვალენტინა კუსარჩიკ,

ე.მ.კ., დოცენტი, სატრანსპორტო მომსახურების ბაზრის განყოფილების უფროსი მეცნიერ თანამშრომელი

ალექსანდი კუსარჩიკ,

ასპირანტი, ბაზრის პრობლემების და ეკონომი-

კურ-ეკოლოგიური კვლევების ინსტიტუტი

ოდესა, უკრაინა

VALENTYNA KUKHARCHYK,

Senior researcher,

Department of the market of transport services

OLEKSII KUKHARCHYK,

graduate student Institute of Market Problems

and Economic&Ecological Research of the

National Academy of Sciences of Ukraine

Odessa, Ukraine

ABSTRACT

The article clarifies the conceptual apparatus for multimodal and intermodal transport. Article considered the difference between them. It is shown that the development of the intermodal system of cargo delivery is associated with the creation of operators of integrated transport systems. The stages of transportation containerization are given and characterized. Presented terminology used in the transport of goods in transport systems. There are international conventions and other legal documents regulating the work of different types of transport. Considered international agreements and rules applicable to the carriage of goods in mixed traffic. Defined tasks for the development of the transport complex of Ukraine. Highlighted priority activities of seaports of Ukraine

Keywords: transport systems, transport complex., multimodal transports, intermodal transportation, multimodal transport.

ანოტაცია

სტატიაში დაზუსტებულია ცნობითი აპარატი მულტიმოდალური და ინტერმოდალური გადაზიდვების შესახებ. განხილულია განსხვავება მათ შორის. ნაჩვენებია, რომ ტვირთების მიწოდების ინტერმოდალური სისტემის განვითარება დაკავშირებულია ინტეგრირებული სატრანსპორტო სისტემის ოპერატორების შექმნასთან. მოყვანილი და დახასიათებულია გადაზიდვების კონტეინერიზაციის ეტაპები. წარმოდგენილია ტერმინოლოგია, რომელიც გამოიყენება სატრანსპორტო სისტემებში ტვირთების ტრანსპორტირების დროს. მოყვანილია საერთაშორისო კონვენციები და სხვა სამართლებრივი დოკუმენტები, რომლებიც ახდენენ სხვადასხვა სახის ტრანსპორტის საქმიანობის რეგლამენტირებას. განხილულია საერთაშორისო ნშეთანხმებები და წესები, რომლებიც

გამოიყენება ტვირთების შერეული გადაზიდვების დროს. განსაზღვრულია უკრაინის სატრანსპორტო კომპლექსის განვითარების ამოცანები. გამოყოფილია უკრაინის საზღვაო პორტების საქმიანობის პრიორიტეტული მიმართულებები.

საკვანძო სიტყვები: სატრანსპორტო სისტემები, სატრანსპორტო კომპლექსი, მულტიმოდალური გადაზიდვები, ინტერმოდალური გადაზიდვები, შერეული გადაზიდვები.

INTRODUCTION

The globalization of the economy and the development of modern supply chains demanded the creation of a transport product that would combine services of different types of transport in the most efficient and convenient way for shippers and was formed, first of all, based on the interests of the cargo, rather than individual participants in the process of transportation. Such product is multimodal transportation.

The task of accelerating the economic development of Ukraine can only be achieved through the effective use of transport infrastructure and its dynamic development, especially in terms of realizing the potential of our country's membership in the WTO. Problems of efficiency of different types of transport, efficiency of organization of mixed transportation were considered in their works by the following authors: A.M. Kotlubay; V. Shiryayeva; A.L. Drozhzhin [4], Yu.I. Kirilov [6] and others. Issues of the formation of a transport logistics network in Ukraine on the basis of transport and logistics centers were devoted to their work by such scientists: E.L. Limonov [12], O.S. Kaspruk [13], A.G. Kal'pin [14], Sobkevich O., Yemelyanova O. [15] et al.

DATA

The term multimodal transportation, as the transportation of goods by various modes of transport, appeared in the late 1960s. The basis of this transportation was the idea of increasing freight units and transportation using different types of transport.

Multimodal transportation is the transportation of goods by two or more modes of transport.

Before the emergence of modern container equipment, in the 1950s, piggyback was used in the United States, that is, combined with rail transport - carriage of trailers, semi-trailers, trailers (trailers for heavyweight cargoes) or removable bodies on railroad platforms.

The technology of car transportation on a lowered railroad platform is called the “running highway”.

Since 1957, the first specialized container vessel “Gaterway City” [1] began to operate on a regular basis, it became obvious that the carriage of finished goods in container equipment significantly reduced the cost of delivering goods from producers to consumers. In 1961 The Technical Committee of the International Organization for Standardization (ISO) has developed standards for containers and now they are the norm that sets the basic parameters and requirements for a system of large-capacity containers. Recommended ISO dimensions and weight of containers are the basis of an international container transport system, which consists not only of containers, but also of ships, railroad platforms and chassis of wagons, transport equipment of gripping mechanisms, as well as container terminals. Information about the containers, its owner, formed the basis of the international container registration system, as well as national and international information systems for tracking them. Universal Containers are in operation weighing 5; 3 and 1.5 t. Dimensions of 5 and 3-ton containers were multiple. The late 1950s and early 1970s were the first stage of containerization. The stage of industrial production of containers of the international standard began, during this period, 270 thousand containers were produced, converted to a 20-foot equivalent. [2]

By the end of 1970, after the completion of the first stage of containerization, the global container fleet was 976,000 in a 20-foot equivalent, and by 1974 it was about 400 thousand TEU, container lines supported the worldwide connection [3]. The second stage of the development of containerization (the beginning of the 1970s and early 1980s) is characterized by a significant increase and production of large-capacity containers, the rapid growth of specialized tonnage and other vehicles. At this time, a large number of specialized container terminals are being

built. This process has spread not only to developed countries of Europe and the USA, but also to developing countries of the Pacific region of Asia. New types of container equipment for a wide range of goods are created. A system of marine container consortia is being formed. Containerization includes all types of transport. The process of real integration of different types of transport begins with the delivery of goods from the manufacturer to the consumer “from door to door”. In 1982, the world’s container fleet was 3.5 million TEU. The development of an intermodal delivery system involves the creation of operators of integrated transport systems (primarily technologically interconnected), within which the goods are transported in standard freight areas (containers and trailers of the ISO standard) in mixed traffic involving different modes of transport, whose work coordinated and interconnected.

EMPIRICAL RESULTS

Intermodal transportation involves not only the widespread introduction of increased standard cargo spaces and the specific process of transportation, but also a fundamentally new technology.

Containers are therefore a key element in intermodal transportation, and vehicles and handling equipment at terminals are the basis for their widespread implementation.

Intermodal transportation is a special case of multimodal transportation. It represents the consistent transport of goods by two or more modes of transport in the same cargo unit or vehicle without overloading the load itself when changing the transport. In a broader sense, the term intermodal transportation is used to describe a transport system that includes:

- use of the same unit or cargo unit within the complex transport chain (from door to door) without handling operations. [5].

In the subsystem of intermodal transportation:

- operate not with cargo at all, as in multimodal transport, but only with means of transport and intermodal transport units, in which (or on which) consolidated goods in a certain mass, volume or artificial form;

- is used without reloading technology, under which the overload of the cargo itself when changing the mode of transport is not possible. [6].

Combined transportation is a transportation, in which all intermodal and multimodal features are inherent. This is an intermodal transportation of all types of transport, in which much of the European voyage falls on rail, inland waterway, river or sea transport, minimally used road transport in the initial and final segment of the road. [4]

Mixed traffic (more often mixed traffic), depending on the organizational and legal aspects, can be both multimodal and segmented. [4]

In the case of segmented transportation, the tariff rate for transportation is presented separately for each mode of transport.

Depending on the technological features, mixed traffic may be divided into intermodal and combined traffic. A distinctive feature of intermodal transportation is the obligatory participation of both sea and land transport.

Intermodal transportation is connected with the containerization of cargoes, and the client is offered through the intermodal tariff.

METHODOLOGY

International conventions in the field of intermodal and multimodal transport, their ratification and implementation in the practice of national transport.

International treaties are divided into two main groups: covering several modes of transport (sea and air and others) and relate to one type of transport (rail, road and others).

Hague rules (maritime transport). International Convention on the Unification of Certain Provisions of Law Relating to Bills of Lading. Date of adoption: August 25, 1924. Date of entry into force June 2, 1931. Prepared for adoption: International Maritime Committee. World Document.

Summary of rules, provisions, defining the amount of liability of shipowners in the transport of goods by bill of lading.

Hamburg Rules (Maritime Transport). United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978 Date of adoption: 31 May 1978 Date of entry into force: 1 November 1992. Prepared for adoption: United Nations Commission on International Trade Law - UNCITRAL. World Document.

Agreements and rules of sea freight are established.

Rotterdam Rules (Maritime Transport). United Nations Convention on the Contract for the International Carriage of Goods by Sea, in whole or in part. Date of adoption: 11 December 2008 Date of entry into force: Not yet in force. Prepared for adoption: UN Commission on International Trade Law - UNCITRAL. World Document.

Item - Definition. Establishes the same modern legal regime that regulates the rights and obligations of shippers, carriers and consignees in accordance with the door-to-door cargo transportation agreement, which includes the stage of international maritime cargo transportation.

Warsaw Convention (air transport). Convention on the Unification of Certain Rules Relating to Air Transport. Date of adoption: 12 October 1929. Date of entry into force: February 13, 1933. Prepared for adoption: International Technical Committee of Aviation Experts-Lawyers, which became part of the International Civil Aviation Organization. World Document.

The Convention applies to any international transportation of persons, baggage or cargo, payable by aircraft. The carriage to be performed by several successive carriers shall, from the point of view of the application of this Convention, be considered as a single carriage if it was considered by the parties as one operation, regardless of whether they were executed in the form of one contract or several contracts, and it does not lose its international character solely because one or more contracts must be executed entirely within the territory of the same state.

The Warsaw Convention is the basis of the legal regulation of international air transportation. The agreements supplementing the Warsaw Convention: the Hague Protocol (1955) (an integral part of the Warsaw Convention), the Guatemalan Protocol on the Amendment to the Warsaw Convention (1971), the Guadalajara Convention on the Unification of Certain Rules Relating to International Carriage by Air (1961), the Montreal Protocols (1975), Montreal Airline Temporary Agreement (1966), Maltese Temporary Airline Agreement (1974). These documents constitute the "Warsaw Air Contractual System".

The Hague Protocol (Air Transport). Date of adoption: September 25, 1975. Date of entry into force: June 14, 1998. Prepared for adoption: ICAO. World Document.

A new legal model of modern international air traffic has been developed, which should offset the actual seventy years of the so-called Warsaw air carrier liability system.

Montreal Protocol No. 4 (Air Transport). Date of adoption: September 28, 1955. Date of entry into force on August 1, 1963. Prepared for adoption: ICAO. World Document.

The development of computer technology and the emergence of its use in the registration of transport documents have become one of the reasons for the adoption of September 25, 1975. Montreal Protocol No. 4, which introduced some amendments and supplements to the Warsaw Convention of 1929. (CIM) International Convention on the International Carriage of Goods by Rail (rail transport). Date of adoption: February 7, 1970 Date of entry into force: January 1, 1975 Prepared for adoption: Central Bureau of International Carriage by Rail (Bern). Europe, North Africa, West Asia.

water transport; operators of container terminals; port forwarding companies that deal with customs clearance and clearance of shipping documents; warehousing companies that provide cargo storage and overload.

Draft Convention on the Contract for the Carriage of Goods by Inland Waterway (CEDAW) (inland waterway). Project 1973 Prepared for adoption. International Institute for the Unification of Private Law. UN Economic Commission for Europe. Europe.

The need and desirability of establishing, with the help of a general agreement, some uniform rules concerning the contract for the carriage of goods by inland waterways.

Budapest Convention on the Contract for the Carriage of Inland Waterways (CMNI / CMNI) (inland waterway). Date of adoption: June 22, 2001. Date of entry into force on April 1, 2005. Prepared for adoption: Central Commission for the Navigation of the Rhine, Danube Commission, United Nations Economic Commission for Europe. Europe.

Coherence of legal approaches to inland waterways transport with those covered by the regime of sea transportations. The Convention established the existing practice and extended all provisions regarding the rights and obligations of the shipper to the carrier and the actual carrier. A flexible approach to transport documents is applied. The Convention provides for the possibility of such carriage by the actual carrier. In accordance with its provisions, subject to international carriage of goods by inland waterways, the carrier remains responsible for all carriage in accordance with the provisions of this Convention. In those cases, and to the extent that the carrier and the actual carrier are liable, their liability is solidary. The act also contains regulations on dangerous goods and polluting the environment. A few articles are devoted to transportation documents, their contents and the order of drafting.

Intermodal transportation is not regulated internationally by any single document, but comprehensive agreements and conventions regulate transportation on various types of transport.

CONCLUSION.

Conclusions Tasks for the development of the transport complex of Ukraine: creation of a common market for transport services; adoption of concerted measures to ensure general advantages in the field of transport and implementation of best practices; integration of transport systems of member states into the world transport system; effective use of transit potential of Ukraine; improving the quality of transport services; safety of transport; reduction of the harmful impact of transport on the environment and human health; the formation of a favorable investment climate.

Priorities for the development of the transport complex of Ukraine: formation of a single transport space; creation and development of transport corridors; realization and development of transit potential; coordination of transport infrastructure development; creation of logistics centers and transport organizations providing optimization of transportation processes; creating conditions for attracting and using personnel potential of Ukraine; development of science and innovations in the field of transport.

Development of sea ports of Ukraine. The Administration of Sea Ports of Ukraine (AMPU) allocates for itself five priority directions of activity in 2018: improvement of enterprise management system; creation of conditions and mechanisms for attraction of investments; ensuring equal and competitive conditions for business in seaports; modernization and development of infrastructure at ports and activation of work on improvement of legislation in the transport sector

REFERENCES

- [1] Box Boats: How Container Ships Changed the World. Brian J. Cudah. Fordham University Press, 2006.
- [2] Container transport: a Handbook / DT Andreev, MD Erlich. Moscow: Transport, 1969.-230s.
- [3] Elements of Shipping: 7th Edition. Branch, Mr. Alan Edward; Branch, Alan E. Published by Routledge.
- [4] **Drozhzhin A.L.** Introduction to intermodal transportation: Study Guide.-Odessa: "WWII", 2016.-184c.
- [5] Terminology of combined transport (Terminology on combined transport) / United Nations. -New York and Geneva, 2001.
- [6] **Kirilov Yu.I.** Multimodal transportations in the conditions of integration of transport communications: problems of terminology / Yu.I. Kirilov, E.V.Kirilova // Methodology of control of the development of transport systems: zb. sciences. Prats.-Odes: ONMU, 2011.-Vip7.7.-C.64-96.
- [7] White Paper - European Transport Policy until 2010-M.: Polygraph, 2003.-192s.

- [8] Power management: word.-dovd. / way of life V. D. Bakumenko; for the zag. ed. V. M. Kniazov, V. D. Bakumenka. - K.: Type UADU, 2002. - 228 p.
- [9] EU transport strategy until 2050 [Electronic resource] - Access mode: <http://www.chas-daily.com>
- [10] Transport strategy of Ukraine for the period up to 2020 [Electronic resource] - Access mode: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2174-2010-%D1%80>.
- [11] Transport strategy of Ukraine for the period up to 2030 [Electronic resource] - Access mode: http://publications.chamber.ua/2017/Infrastructure/UDD/National_Transport_Strategy_2030.pdf Literature
- [12] **Lemons E.L.** Foreign trade operations of sea transport and multimodal transportation. SPb.: Choice, 2000. 416 p.
- [13] **Kaspruk O.S.** Problems of legal regulation of international multimodal transport. Actual problems of international affairs. Kiev, 2015. Vip.126 (part.I). Pp. 93-100.
- [14] **A. Kalpin.** UN Convention on Contracts for the Fully or Partly Carriage of Goods by Sea (Rotterdam Rules). Right. 2010. No. 4. P. 40-57.
- [15] **Sobkevich O.,** Emelyanova O. Schodo shlyakh_v rozvitku multimodal (kombinovanih) transported to Ukraine. Analytical note: web site. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/599> (date of the beast: 19.04. 2018).

საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს ისტორია და მისი როლი ქვეყნის საზღვაო ინდუსტრიის განვითარებაში

THE HISTORY SHIPPING COMPANY OF GEORGIA AND ITS ROLE IN THE MARINE INDUSTRY DEVELOPMENT

ნუგზარ ზოსიძე,

ისტორიის დოქტორი,

ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, მონვეული სპეციალისტი. საქართველო, ბათუმი

ZOSIDZE,

Doctor of History,

Batumi Shota Rustaveli State University. Georgia, Batumi

ABSTRACT

Historically, Georgia is a maritime state of the Mediterranean and Black Sea basins, due to its geographical features and the role of international relations. On January 20, 1967, the foundation of the Georgian shipping company was laid.

The headquarters of the shipping company were housed in Batumi where the hotel "Leo Grand" is built today. Clearly the main material-technical base of the shipping company was the fleet. Following the collapse of the Soviet Union, Georgia had an ocean fishing fleet, fishing farms in Poti and Sokhumi; And most importantly, Georgia's shipping company, which included about 60 different tones of dry trucks, tankers and cruise ships - were worth hundreds of millions of dollars including floating means. In the case of the right management of the maritime service, Georgia's budget will have only a few billion dollars in earnings from this direction. Today, this huge property is destroyed.

How can this be corrected? Georgia is the owner of an international transport corridor and can obtain the right of transferring 50% of the freight cargo in its territory, which will in turn lead to the necessity of establishing a trade fleet. There are specialized maritime funds, which are funded to build ships with preferential conditions. After 5-6 years the ship will redeem itself and remain in state ownership, and its operation period is 20-22 years. Thus, with the help of international financial institutions, Georgia's own trade fleet will be created that will serve transportation of transit cargo.

Keywords: Georgia, Historically, Shipping

ისტორიულად საქართველო, მისი გეოგრაფიული თავისებურებებისა და საერთაშორისო ურთიერთობის მიხედვით ხმელთაშუა და შავი ზღვის აუზების საზღვაო სახელმწიფოა. საქართველოს ისტორიის მანძილზე, რამდენადაც პარადოქსული არ უნდა იყოს, ქვეყნისთვის ამ მნიშვნელოვანი დარგის განვითარებას განსაკუთრებული ყურადღე-

ბა მხოლოდ საბჭოთა კავშირის შემადგენლობაში ყოფნის დროს მიეცა.

XX საუკუნის 60-იან წლებში სსრ კავშირის საზღვაო ფლოტის სამინისტროში გაიმართა აქტიური მსჯელობა, რათა საკავშირო მთავრობის წინაშე დასმულიყო საკითხი საქართველოში საზღვაო სანაოსნოს დაარსების თაობაზე. როგორც ცნობილია, გასული საუკუნის შუა ხანებში შავ ზღვაზე საბჭოთა კავშირს გააჩნდა მხოლოდ ერთი სანაოსნო ქალაქ ოდესაში. მასზე მოდიოდა იმჟამინდელი საბჭოთა კავშირის სამოქალაქო ფლოტის ნახევარზე მეტი [1. გვ., 13]. სწორედ მის ბაზაზე გაჩნდა სამი ახალი სანაოსნო.

1967 წელს ქვეყნისათვის უმნიშვნელოვანესი სიახლე იყო ის, რომ 20 იანვარს საფუძველი ჩაეყარა საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს. პირველი მცირე ტონაჟიანი 13 გემი, რომელთა საერთო ტვირთამწეობა 87 000 ტონას არ აღემატებოდა საქართველოს საზღვაო სანაოსნოს ბალანსზე ნოროზისისკის პორტიდან გადმოვიდა [2. გვ., 8].

სანაოსნოს დაქვემდებარებაში გადავიდა ბათუმის, სოხუმისა და ფოთის ნავსადგურები, გაგრისა და ახალი ათონის სანავსადგურო პუნქტები, სატანკერო ფლოტი; აგრეთვე სახვადასხვა სტრატეგიული ობიექტები - გემთსაშენი და გემთშემკეთებელი ქარხნების სახით; ბათუმის საზღვაო სასწავლებელი, ბათუმის საზღვაო ტექნიკუმი და სხვა დანიშნულების დაწესებულებები. სანაოსნოს შტაბ - ბინა განთავსდა ქალაქ ბათუმში, კერძოდ იქ, სადაც ამჟამად სასტუმრო „ლეო გრანდია“ აშენებული.

სანაოსნოს ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში განსაკუთრებული წვლილი მიუძღვოდა შორეული ნაოსნობის კაპიტანს ანატოლი კაჭარავას. იგი 1967-1979 წლებში ამ ორგანიზაციის ხელმძღვანელი იყო. თავის მაღალპროფესიულ განათლებასა და დიდ გამოცდილებას უშუაველად ახარჯავდა

ახალად შექმნილ დანესებულებას. მისი ხელმძღვანელობით შეიქმნა სანაოსნოს მატერიალურ - ტექნიკური ბაზა, რადიოკავშირები, ფლოტის ელექტრო რადიო ნავიგაციური სისტემა, საინფორმაციო გამოთვლთი ცენტრი, მომარაგების სამსახური, სტამბა და სხვ. თანდათანობით ჩამოყალიბდა სანაოსნოს მრავალრიცხოვანი კოლექტივი მაღალი პროფესიული ნიშნით. დაარსდა გაზეთი „საქართველოს მეზღვაური“.

ცხადია, სანაოსნოს ძირითად მატერიალურ-ტექნიკურ ბაზას ფლოტი წარმოადგენდა. მას ყოველწლიურად ემატებოდა როგორც საბჭოთა კავშირის გემთსაშენ ქარხნებში აგებული, ასევე უცხოური ხომალდები.

პირველი ტანკერი, რომელიც სანაოსნოს მიეკუთვნა იყო „ალაგირი“. აქედან იღებს სათავეს ქართული ფლოტი. იგი თანდათან ივსებოდა. 1970 წელს სანაოსნოს ბალანსზე ირიცხებოდა 35 ტანკერი, საერთო ტვირთამწეობით 265 000 ტონით [3. გვ., 305]. 1983 წელს მათი რაოდენობა 37-მდე გაიზარდა. იმავდროულად სანაოსნოს კუთვნილება იყო 12 სამშრალტვირთო გემიც [4. გვ., 190]. 1990 წელს სანაოსნოს დროშით მსოფლიო ოკეანეებს სერავდა 53 გემი (37 ტანკერი და 17 სამშრალტვირთო). მათი ჯამური ტვირთამწეობა 1 000 000 ტონას აღემატებოდა [4]. სანაოსნოს პროგრესულად განვითარების ნათელ დადასტურებას წარმოადგენს ისიც, რომ 1968 წლიდან 1989 წლამდე ძირითადი საშუალებების მაჩვენებელი 9-ჯერ გაიზარდა და მიაღწია 891 მილიონ მანეთს [5].

გასული საუკუნის 70-90-იან წლებში სანაოსნოს გემები შედიოდნენ 55 ქვეყნის 130 ნავსადგურში. 900 კაციანი კოლექტივის დიდი ნაწილი გამოირჩეოდა მაღალი პროფესიონალზმით. შრომაში თვალსაჩინო მიღწევებისათვის სანაოსნოს თბომავალ „ალექსეევსკის“ ბოცმანს კ. ოსაძეს სოციალისტური შრომის გმირის წოდება მიენიჭა [6]; [7. გვ., 32.

სანაოსნო რენტაბელურ ორგანიზაციას წარმოადგენდა. მე-20 საუკუნის 80-იან წლებში მისი შემოსავალი 200 მილიონ მანეთს აღწევდა. ამ თანხის დიდი ნაწილი არსებული წესის მიხედვით საკავშირო ბიუჯეტში ირიცხებოდა (მოგების 87 პროცენტი!) [8].

სანაოსნოს სატანკერო ფლოტი ძირითადად ახალ აგებული გემებით ივსებოდა. ასეთები იყო „აქსაი“, „ალექსინი“, „ანაპა“, „ადიგენი“, „აქტაუ“, და სხვები. ამ ტიპის ტანკერებს აწვდიდა ფინეთის გემთსაშენი ქარხანა- სააქციენერო საზოგადოება „რაუმარეპოლა“ [1. გვ., 15]. ცხადია

დამკვეთს წარმოადგენდა საკავშირო მთავრობის (სსრკ-ნ.ზ.) შესაბამისი სამინისტრო.

ამ ტიპის ტანკერებს საერთო მახასიათებელი გააჩნდათ. სიგრძე 105 მეტრი, სიგანე 15 მეტრი, წყალწყვა 64 800 ტონა. უკვე 70-იან წლებში სანაოსნოს სატანკერო ფლოტის განვითარებაში მთავარი ყურადღება მიექცა ტვირთამწეობის გაზრდას. გემების სიგრძე 140-150 მეტრს, ხოლო წყალწყვა 117-120 000 ტონას აღწევდა. ახალი ტიპის ტანკერებს განეკუთვნებოდა „ზუგდიდი“, „ფოთი“ და სხვები. ეს ხომალდები აღჭურვილი იყო უახლესი სანავიგაციო და ტვირთის მიღებისა და დაცლის აპარატურით. მაღალი კლასისა და ტონაჟობის ტანკერთა რიცხვს განეკუთვნებოდა „ბორჯომი“, „ნიკოლოზ ბარათაშვილი“, „ქერჩი“, „ბათუმი“ და სხვები.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, საქართველოს გააჩნდა საოკეანო თევზსაჭერი ფლოტი, თევზჭერის მეურნეობები ფოთში და სოხუმში; და რაც მთავარია, საქართველოს საზღვაო სანაოსნო, რომლის ბალანსზე ირიცხებოდა 60-მდე სხვადასხვა ტონაჟის მშრალტვირთა მზიდი, ტანკერები და საკრუიზო გემები - მთლიანი ქონება მცურავი საშუალებების ჩათვლით ასეულობით მილიონი დოლარის ღირებულებისა იყო. საზღვაო სამსახურის სწორი მენეჯმენტის შემთხვევაში, საქართველოს ბიუჯეტს სტაბილურად მხოლოდ ამ მიმართულებიდან რამოდენიმე მილიარდი დოლარის შემოსავალი ექნებოდა. სამწუხაროდ, იმჟამინდელი ხელისუფლების გადაწყვეტილებით (მხედველობაში გვაქვს საქართველოს პრეზიდენტის ედუარდ შევარდნაძის 1996 წლის ბრძანებულება №541, ნ.ზ.), რომელიც ითვალისწინებდა ძველი გემების გაყიდვის ხარჯზე სატვირთო ხომალდების ძირითადი ბირთვის შენარჩუნებასა და მის მოვლას. მოხდა პირიქით, საქართველოს საზღვაო სანაოსნო და თევზსაჭერი ფლოტი სრულიად იქნა განადგურებული.

საქართველოს ფლოტის დაშლა-დანაწევრება არაერთხელ გამხდარა საზოგადოების განსჯის საგანი. თუმცა, ცოტამ თუ იცის, რა ბედია ენია გემებს, რომლებსაც დიდი ქართველების: „დავით აღმაშენებლის“, „აკაკი წერეთლის“, „ილია ჭავჭავაძის“, „აკადემიკოს უზნაძის“, „ნოდარ დუმბაძის“ და სხვათა სახელები ერქვა. ზოგი ჯართად დაიჭრა, ზოგი კი უცხო ქვეყნის დროშით დაცურავს. მას შემდეგ, რაც საქართველომ დამოუკიდებლობა მოიპოვა, დაგვრჩა ორი უზარმაზარი გემი - „აკაკი წერეთელი“ და „დავით აღმაშენებელი“. რასაკვირველია, მათ სახელები შეუცვალეს და ბოლო

დრომდე თურქეთის დროშით დაცურავდნენ. შემდეგ ორივე ხელახლა გაიყიდა. ასევე გვყავდა გემები “აკადემიკოსი ვეკუა”, “ნოდარ დუმბაძე”, “ილია ჭავჭავაძე”, “აკადემიკოსი უზნაძე”, “ნატო ვაჩნაძე” და სხვები.

დღეისათვის შემორჩენილი სამსახურები და ობიექტები, რომლებიც წარსულს გვახსენებს და მომავლის იმედს გვითვებს, სულ გვაფიქრებინებს რომ საქართველო იყო და არის საზღვაო ქვეყანა, წარმოადგენს საქართველოს სამხედრო საზღვაო ძალები, სანაპირო დაცვის სამსახური, ბათუმისა და ფოთის პორტები და ბათუმის საზღვაო აკადემია.

და ბოლოს, როგორ შეიძლება ამ საქმის გამოსწორება?! ჩვენ ვიზიარებთ სანაოსნო კომპანია „შპს ლიგას“ დამფუძნებლის დავით გოგიტიძის მოსაზრებას, რომ ამ პრობლემის გადაჭრა მართლაც შეიძლება: საზღვაო-სავაჭრო ფლოტი სერიოზული ფინანსური დანახარჯების გარეშე შესაძლებელია აღორძინდეს. საქართველო არის საერთაშორისო სატრანსპორტო დერეფნის მფლობელი ქვეყანა და შეუძლია მოიპოვოს მის ტერიტორიაზე

გამავალი ტვირთების 50 პროცენტის გადაზიდვის უფლება, რაც თავისთავად გამოიწვევს სავაჭრო ფლოტის შექმნის აუცილებლობას, თანაც, ეს არანაირად არ არის დაკავშირებული ქვეყნის ბიუჯეტთან და საბიუჯეტო სახსრებთან. ვინაიდან საზღვაო ბიზნესი საერთაშორისოა, არსებობს სპეციალიზებული საზღვაო ფონდები, რომლებიც გემების აშენებას აფინანსებენ შეღავათიანი პირობებით. 5-6 წლის შემდეგ გემი საკუთარ თავს გამოისყიდის და რჩება სახელმწიფოს საკუთრებაში, თანაც მისი ექსპლუატაციის ვადა შეადგენს 20-22 წელს. ამგვარად, არასაბიუჯეტო სახსრებით მოვახერხებთ ქართული სავაჭრო ფლოტის აშენებას, რომელიც დატვირთული იქნება გარანტირებული ტვირთით, ანუ იმ ტვირთით, რომელიც საქართველოს ტერიტორიის გავლით გადის მსოფლიო ბაზარზე. სწორედ ეს ქმნის წინაპირობას, რომ საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტების დახმარებით შევქმნათ საკუთარი სავაჭრო ფლოტი, რომელიც სატრანზიტო ტვირთების გადაზიდვას მოემსახურება.

ლიტერატურა

- [1] ა. სარჯველაძე, საქართველოს საზღვაო სანაოსნო. ბათ. 1972;
- [2] ჯ. ნაკაშიძე, ვახტანგ საქართველოს სანაოსნო, ბათ. 1977;
- [3] სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, „აჭარა“, ტ. IV, ბათ. 2012;
- [4] ო. თურმანიძე, სოციალურ-ეკონომიკური ვითარება აჭარაში ომის შემდგომ პერიოდში (1946-1990 წწ.), ბათ. 2005;
- [5] საქართველოს სანაოსნოს დეპარტამენტის მიმდინარე არქივი;
- [6] გაზ. საბჭოთა აჭარა, 1971 წ., 6 მაისი;
- [7] აცსა, ფ. 1, ანან. 73, ს. 34, ფურც. 32;
- [8] საქართველოს სანაოსნოს დეპარტამენტის მიმდინარე არქივი;

SUSTAINMENT OF THE HUMAN RIGHTS AND FREEDOMS

სიუზანა პასიჩნიკი,

სახელმწიფო მართვის მეცნიერებათა კანდიდატი,
უცხო ენებისა და სამხედრო საქმის
კათედრის დოცენტი,

ვიახესლავ ნაგაჩევსკი,

ტექნიკის მეცნიერებათა კანდიდატი,
საინჟინრო ტექნიკის კათედრის
უფროსი მასწავლებელი

რომან ნანივსკი,

საინჟინრო ტექნიკის კათედრის
უფროსი მასწავლებელი
გეტმან პეტრე საგაიდაჩნის სახელობის
სახმელეთო ჯარების ეროვნული აკადემია
ლვოვი, უკრაინა

SUZANNA PASICHNYK,

PhD, Candidate of Public Administration,
Professor of Foreign Languages and Military
Translation Department

VIACHESLAV NAGACHEVSKYI,

PhD, Candidate of Technical Sciences
Senior Lecturer of the Department of
Engineering Technology

ROMAN NANIVSKYI,

PhD, Candidate of Technical Sciences
Senior Lecturer of the Department of
Engineering Technology
Lviv, Ukraine
National army academy named after hetman
Petro Sahaidachnyi

ABSTRACT

The paper touches upon crucial factors of the democratic development of human rights and freedoms for the Ukrainian state, which are defined as principals of its European orientation. Issues related to execution of laws regarding constitutional government, sovereignty, territorial integrity, defense and national security of Ukraine are put on a par with a human being as well as a citizen - their rights and freedoms including a society with its spiritual, moral, ethical, cultural, historic, intellectual, material values along with informational and natural environment as well as resources are extensively covered. The team of authors analyses experience of the European states, which gives us the prospect of consideration this process taking into account both an institutional basis of the European states and particular scientific tendencies of their progress.

Key words: rights, freedoms, rule of law, constitution, society, crime, executive power

ანოტაცია

სტატიაში განხილულია უკრაინის სახელმწიფოსათვის ადამიანის უფლებებსა და თავისუფლების დემოკრატიულ განვითარებაზე მოქმედი უმნიშვნელოვანესი ფაქტორები, რომლებიც განისაზღვრება როგორც მისი ევროპული ორიენტაციის პრინციპები. საკითხები, რომლებიც დაკავშირებულია კონსტიტუციური მთავრობის მიერ კანონების აღსრულებასთან, უვერენიტეტის და ტერიტორიული

მოთიანობის დაცვასთან, თავდაცვასა და ეროვნულ უსაფრთხოებასთან, განიხილება ისევე, როგორც ადამიანებთან, მოქალაქეებთან მიმართებაში - მათი უფლებებითა და თავისუფლებით, მოიცავს ასევე საზოგადოებას მათი სულიერი, მორალური, ეთიკური, კულტურული, ისტორიული, ინტელექტუალური, მატერიალური ფასეულობებით, ასევე საინფორმაციო გარემოს. ავტორების ჯგუფი ახალი ზეგზავნილი სახელმწიფოების გამოცდილებას, რაც იძლევა იმის საშუალებას, რომ ეს პროცესი განვიხილოთ როგორც ევროპული სახელმწიფოების ინსტიტუციონალური საფუძვლის გათვალისწინებით, ასევე მათი პროგრესის მეცნიერული ტენდენციებით.

საკვანძო სიტყვები: უფლება, თავისუფლება, კანონის უზენაესობა, კონსტიტუცია, საზოგადოება, აღმასრულებელი ხელისუფლება.

INTRODUCTION.

The fact is that Ukraine's policy toward rights and freedoms of the human being were, are and will be fundamental principals for democratic development in the context of the European orientation. Actually the most visible and actual spheres of implementation of the primary law of Ukraine art. 3 concerning ground fundamentals of establishment and sustainment of the human rights and freedoms under current circumstances is confirmation by President of Ukraine a list of strategies altogether with other significant decrees, which specifically define em-

bodiment methods of principal responsibilities of the state according to the Constitution.

Purpose of the paper is to determine the comprehensiveness of the realization by the Ukrainian state government the rights and freedoms of a person as well as a citizen in contemporary conditions of the state evolution.

It would be desirable to emphasize the focus on the National Strategy in the field of human rights [1]. Approval by the President of Ukraine of the mentioned strategy is stimulated not only by recommendations of the UN, European Council, OSCE, other international agencies in the context of the Implementation of the Association of Ukraine with the European Union, on the other hand the nowadays challenges for both the state and the public society including Ukrainian citizens in conditions of combat actions in the East of our motherland. That's why an issue of the guarantee of the people's rights and freedoms these days in the Ukrainian state and society has become apparent both as a matter of course and as a fact.

In this respect, the National Strategy for Civil Society Development in Ukraine (promote the development of civil society in Ukraine in 2016 – 2020) [2] along with the Sustainable Development Strategy “Ukraine – 2020” [3] deserve to be honored. The necessity to accept these principal decrees, in accordance with the authors' opinion, stimulated by a need of more efficient implementation of the human rights and freedoms, as far as it is hard to claim the judicial embodiment mechanism of the state responsibilities is perfect, taking into consideration current challenges.

The actuality is manifested in combat actions in the Eastern Ukraine, where the citizens as military servicemen, as well as civilian population, survive. Consequently therefore, precise attention is drawn to these issues in the Universal Declaration of Human Rights in the field of human rights as well as other above-mentioned documents. The Ukrainian society really needs an operational discretion of the relevant questions, moreover to be aware of this sort of information from experts of the legislative power. Apparently, considering this fact in the Decree of the President of Ukraine, that approved the Strategies in the field of human rights, as well as analogical programs for confirmation of the mentioned strategies, the necessity of notification pertaining to the execution of the course of actions in order to implement entries of the strategy is vital.

Additionally, according to text of the document, the Cabinet of Ministers in cooperation with representatives of the state leadership as well as bodies of local self-government, institutes of civil society, prominent national

scientists and international experts is bound to design and validate the three-month plan of actions to accomplish constituents of the National Treaty in the spectrum of human rights by the end of 2020 as well as to deliver annual report for publicity by November 1st of current year, by December 10th, to arrange public discussion of the report with representatives of the state agencies, bodies of the local self-government, institutes of the civil society, international organizations as a consequence to update the report keeping in mind outcomes of the discussion. It should be noted the meticulous course of actions to implement the National Strategy related to the human rights by 2020 was absolutely successfully elaborated and confirmed by resolution of the Cabinet of Ministers in 23.11. 2015, № 1393 [4]. In respect of measures taken by the President on the report and its public discussion there is no announcement as for today. To certain extent the civil community is expected to be satisfied with the report on implementation of the National Strategy of Human Rights in the 1st quarter of 2016 from 14.06.2016, which was held by the Ukrainian Helsinki Human Rights Union [5], on the other hand, with the annual, specified reports of the Advocate of the Sustainability and Protection of Human Rights and Freedoms [6]. However, it is evident that the sense as well as the focus are not the ones to display the execution of the course of action on the National Strategy of the human rights.

Reflecting on the issues regarding the implementation of the human rights and freedoms, let us turn our attention to another course of this process, namely to the Law of Ukraine “On the Fundamentals of National Security of Ukraine” that by defining the objects of national security, absolutely justified puts on a par a man and a citizen with their rights and freedoms, including the society with its society with its spiritual, moral, ethical, cultural, historic, intellectual, material values along with informational and natural environment as well as resources, the state along with its constitutional government, sovereignty, territorial integrity and inviolability.

To be more specific, the value of these legally determined entities of the national security and their components on the national, strategic, security level has been equilibrated. The further implementation of this citation was adopted in the National Security Strategy of Ukraine, 2016. Its new edition also contains the precious attributes of the human being such as rights and freedoms in regard to independence, territorial integrity and sovereignty, dignity, democracy, supremacy of law, prosperity, peace and security.

Though, from the authors' prospective, it would be logical to depict in the new edition of the main law, considering the Constitutional Reform in Ukraine as well as emphasizing on human significance, human rights and freedoms, reciprocally to assert the significance of the society with its values, relatively the state aspects such as the constitutional government, sovereignty, territorial integrity and inviolability. In due course, adjustment of the balance concerning interests of a person, promoting successful and effective sustainment of the rights and interests of people from the state and society as subjects of the process are performed at the appropriate level. Actually, the state is supposed to be a responsible body for maintenance of the human rights.

The European experience provides grounds to consider it as an institutional basis as well as the specified scientific tendencies. In the Constitution of Poland, this aspect refers only to guarantee of civil rights, respect of liberty, maintenance of the human rights and freedoms altogether with security of people. [7, vol. 2, p. 686-687]. Under the terms provided in the Constitution of Spain, the country endeavors to ensure the implementation of the human rights. The fundamental principals of the Spanish legislation as a judicial, democratic, social state are recognized as the following ones: the prudence, equality, and political pluralism [7, vol. 2, p. 50]. In the main law of Germany the human dignity is determined to be an inviolable property that must be respected and protected by any state authority [7, v. 1, p. 580]. In the Constitution of France, adherence and commitment to the human rights are proclaimed [7, vol. 3, p. 411].

As far as a person is defined the highest priority of the legislation in the Constitutions of Bilorussia and Moldova, the scientists, predominantly, the experts at certain deliberations in resolving the problems of the constitutional reform in Ukraine have emerged.

The European scientific community distinguishes both simply positive perception of human rights in their inherent variety and critical enough attitude towards ideology of the human rights, or even tending to the eastern philosophy, where interests of a man submit interests of collective, association and introduction as an alternative of individual right to people rights.

The tremendous glimpse of the security and the execution of state power and the human rights is their state-of-the-art criminal-law enforcement. At that, the most important is the fact that the transgression of the fictitious exaltation is a monopoly function of the contemporary state, which constitutes the exclusive right to reduce the force to the disputants and their application to the

restriction of the law. If to depart from the society and the people, or study the power structures of other states that are not allowed to realize the occurrence of a sovereign power of another state. As a matter of fact, the matter, that is considered to be inadequate by the wide-ranging organization, is a direct and unannounced introduction by other government officials of the other states in the territory of the Ukrainian Republics to ensure the repossession of private property from the Ukrainian lands occurred. Such sort of manifestations, even in the interests of protecting the citizens' rights either of own state or other states, it is perceived not as an evidence of the weakness of the law enforcement agencies, but actually, as the state itself, thus, its inability to perform its direct functions properly.

Manifestations of vulnerability of state institutions inevitably entail the «overturning» of certain state operational functions pertaining social institutions, as existing ones, in the elemental, spontaneous forms. As a constituency, the establishment of full-time battles with the protection of the state administration at the Ukrainian command or whether there are some serious problems with the exploitation of Ukrainian hostages with the above-mentioned stubbing by the state agencies, which are functionally responsible for these issues. It's not so much a matter as volunteer battalions or rescue of the prisoners, however, performing the function of the national enforcement body, it is an informal, specific, civil structure, which systematically took upon itself the role of revealing the drivers, who are driving either in an inadequate condition, or under the influence of alcohol, drugs. The statistical information on the increasing of the criminal level, due to scientific and experts' evaluation threatens the public order as well as the national security, confirms the discerned tendencies [8, 9]. Unluckily, the analogical or similar cases are spotted frequently.

As a matter of fact some Ukrainians are suffering from severe malocclusion, in the context of pros and cons of the human rights, it is not necessary to deal with the scientists, who pay attention to the social-economic problems of nowadays in our country, and the inability to increase the prospect of the collapse of resignation and the strengthening of the conventional criminal-law mechanisms. It deals with the predominance of the spheres of the specialties connected with the primary and technical forces, and reasons for the preliminary, provisional, investigative, controversial and other types of special activities, as well as in the criminal-procedural activity of the state, first of all, in the course of judicial review. In this regard, there is a rationale for those who characterize the domestic operating crime procedural law that is valid for a stable,

democratic society, nevertheless, in current realia it needs to be regulated [10]. However, it is worth admitting that for recent few years, there have been several prerequisite, preventive and practical approaches when the state of affairs, not only the state, has exploited the social function, supported by the society.

The well-known and authoritative modern western European criminologist N. Kristie in his writings "Causing pain" [11], "The Consistency of the Society" [12], while depicting the current criminal policy of West and focusing on the USA, comes to the conclusion it is based on the intention of hurting a human being who has caused pain tentative to another person.

Reducing the effectiveness of these methods of influence and the global non-elimination of the premise of falseness in the contemporary world is becoming increasingly apparent. Indeed, it is true that the penitentiary system, which is based on a criminal offense for the wrongdoing, does not always succeed once and for all. The hideous psychological and other strongholds of Nelson Mandela, M. Khodorkovsky, in particular, were not of any kind whatsoever, as it came to the criminal affairs in the commonplace of the abolition of all irrelevant from the state of self-reliance. Thus, it seems that it has a long-term prospect of establishing an association of people and knowledge of the interests of other people, the people of God, as well as the society and the state. To solve these problems in the interests of the person, its interests and interests, the actual replacement of the structure of the structure of the transfer of offenses from the government as a whole and the state.

To begin with, the Ukrainian state and society has not yet succeeded in securing a level of self-organization and a proliferation of democratic institutions. The news of the current state of the Ukrainian community suggests that the people of Ukraine should think about the revolution in Ukraine since the beginning of the 20th centuries. The fervor of the recognition of the level of the return of Ukraine and of other non-negative tendencies is evident. The reasons for these tendencies, which the petitioners claim to support the development of state-owned enterprises and their separate institutes, are now considered to be objective as subjective ones, and now they are congregational. In such skills, the preservation of the Ukrainian state is becoming more and more evident in the obvious issue, which requires recourse and resolution.

Therefore, it is important to highlight the thesis presented by the author in publications repeatedly, the necessity of observing the proper balance of interests of all subjects of national human security, society and the state, both in the interests of the human rights and freedoms, as well as the state and the society. The state itself, its sovereignty, territorial integrity, inviolability of the borders, altogether, the image of a man for his state, corresponds to a man as a citizen, first and foremost, displaying a certain level of respect for the rights and freedoms. With this cluster, it is hard to say that it is not a question of restraining the merits of the embodiment mechanism for the rights and interests of citizens of Ukraine moreover, they are not sort of violations in comparison with a precursor of action.

However, the signs of the development of the state, particularly of its influence, as distinguished by the western scientist, ingrained in modern developed, strong states. Thus, M. Kreveld, in his solid groundbreaking "Prosperity and recession of the state" [13], S. Khuntington in the book "Clash of civilizations" [14], depicting this tendency at diverse angles, draw attention to the impact of globalization processes in the world, which entail the recession of the national government as the state body.

Thus, globalization, as an inherent process in the priority of the western civilization, which is evoked by the market standards, not the state ones, additionally, it is characterized by an availability of social-economic, investment links and progressive evolution of scientific and information technologies encourages the development of multicultural integration, the population migration, nevertheless, it is spontaneously induced as a general planetary phenomenon, moreover, it chaotically entails civilizational polarization and even international conflicts [15], consequently vulnerable states have no chance to avoid the effect, unfortunately, Ukraine is not an exception.

CONCLUSIONS:

Hence, the fact of implementation by the Ukrainian state of the human rights and freedoms as well as the citizen in contemporary development conditions of Ukraine has to be ascertained. In order to resolve these issues, there is a need to testify significance of the society as well as the individual, that is the main subject to sustain the rights and interests of a person.

REFERENCES

- [1] Decree of the President of Ukraine on August 25, 2015, № 501/2015 For Approval of the National Strategy in the Field of Human Rights // Electron Resources. [Advance mode]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/501/2015>.
- [2] Decree of the President of Ukraine on February 26, 2016, № 68/2016, For Approval of the National Strategy for Civil Society Development in Ukraine 2016-2020 // Electron Resources. [Advance mode]: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
- [3] Decree of the President of Ukraine on January 12, 2015, № 5/2015, For Approval of the Sustainable Development Strategy “Ukraine – 2020” // Electron Resources. [Advance mode]: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
- [4] Resolution of the Cabinet of Ministers on November 23, 2015, № 1393,2015, For Approval Ukraine National Action Plan on Human Rights by 2020 // Electron Resources. [Advance mode]: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248740679>.
- [5] The Report on Implementation of the National Strategy of Human Rights in the 1st quarter of 2016 from 14.06.2016, the Ukrainian Helsinki Human Rights Union // Electron Resources. [Advance mode]: <http://helsinki.org.ua/>.
- [6] Annual and Specified Reports of the Advocate of the Sustainability and Protection of Human Rights and Freedoms // Electron Resources. [Advance mode]: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/>.
- [7] Constitutions of the European States / in 3 vol.; Ed. L. A. Okunkova. - M.: Norma, 2001. - Vol. 1. - p.824; Vol. 2. - p.840 s.; Vol. 3. - p.792.
- [8] **Bandurka O. M.** Factors of influence on the state of criminality in Ukraine. Counteraction criminality: theory and practice: Materials of the VIIth Ukrainian Scientific-Practical conference (October, 19, 2016). — K.: National Academy of the Public Prosecutor’s Office of Ukraine, 2016. — p. 25-28.
- [9] **Yarmysh O. N.** Contemporary Ukrainian criminology as sciences of special period. / Counteraction criminality: theory and practice: Materials the VIIth Ukrainian Scientific-Practical conference (October, 19, 2016). — K.: National Academy of the Public Prosecutor’s Office of Ukraine, 2016. — p. 51-53.
- [10] **Malyarenko V. T.** Responsibility of the state to the citizens on the uncontrolled territories: modern challenges and methods of solution. / Peculiarities of the Processional Procurement of Crimes, Committed on the Temporally Occupied Territories: materials of the round table (July 26, 2016). — K.: National Academy of the Public Prosecutor’s Office of Ukraine, 2016. — p. 73-77.
- [11] **Kristi N.** Causing pain. The role of punishment in the criminal policy / Transfer from the Engl. SPb.: Aleteya, 2011. - p.164
- [12] **Kristi N.** The Consistency of Society / Trans. From Norway .. SPb.: Aletheia, 2014. - 152 p.
- [13] **Kreveld M.V.** Prosperity and recession of the state / Tran. from Eng.; FROM ed. Yu. Kuznetsova and A. Makayeva. - M.: IRISSEN, 2006. - p.544
- [14] **Khuntington S.** Clash of Civilizations / Trans. from English T. Velimeev, Y. Novikova. - M.: AST, 2003. - p.571
- [15] Military experts announced the terms of the next world war // Electron Resources. [Advance mode]: <http://znaj.ua/news/world/86868/vijskovi-eksperti-nazvali-termi-chergovoyi-svitovoyi-vijni.html>.

პასუხისმგებელი მიდგომის ფორმირება სტუდენტ ახალგაზრდობის მიმართ, როგორც სოციალურ - პედაგოგიური პრობლემა

THE FORMATION OF RESPONSIBLE RELATIONS TO HEALTH OF STUDENT YOUTH AS A SOCIO-PEDAGOGICAL PROBLEM

სვეტლანა ფურდუი,

ე.მ.კ., დოცენტი, სოციალური სამუშაოების, სოციალური პედაგოგიის და ფიზიკური კულტურის კათედრის გამგე, იზმაილის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, იზმაილი, უკრაინა

SVETLANA FURDUY,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Social Work Department social pedagogy and physical education Izmail State University of Humanities Ismail, Ukraine

ABSTRACT

In the conditions of sociopolitical transformation of society, development and strengthening of statehood, the revival of deep cultural and historical experience and traditions of national education, the problem of the spiritual and physical development of the young generation is extremely urgent, and as a precondition for this is strengthening and preserving its health, it investigates the motivation of modern young people to a healthy lifestyle, analyzes the factors affecting the lifestyle and health of people, in particular students.

The purpose of the article is to study approaches to the formation of a responsible attitude to health in students as a socio-educational problem. Analysis and systematization of various approaches to the essence of socio-pedagogical technology allows us to talk about two main approaches: the first, based on the understanding of technology as a science of craftsmanship, the art of practical activity, treats it as a body of knowledge about the most optimal methods, tools and techniques for solving social - pedagogical problems; the second approach is based on the understanding of technology as the practice of algorithmic application of optimal ways of solving social and pedagogical problems, defines it as a way of carrying out social and pedagogical activity. It is obvious that a real idea of health as well-being of students is still being formed, therefore it is necessary to conduct activities aimed at forming their motivation to maintain a healthy lifestyle.

Key words: health, formation of the position of student youth, social and pedagogical technology, technology of forming a responsible attitude to health.

ანოტაცია

სახელმწიფოებრიობის განვითარებასა და გაძლიერების პრობლემაში, საზოგადოების სოციალურ - ეკონომიკური ტრანსფორმაციის და კულტურულ - ისტორიული გამოცდილების პრობლემათა და ერთ-

ოვნული აღზრდის ტრადიციებთან ერთად აქტუალური ხდება ახალი თაობის სულიერი და ფიზიკური განვითარება, როგორც აუცილებელი პირობა მისი ჯანმრთელობის შენარჩუნებისა და გაძლიერების საქმეში.

სტატიის მიზანს წარმოადგენს სტუდენტური ახალგაზრდობის ჯანმრთელობისადმი, როგორც სოციალურ - პედაგოგიური პრობლემაში, საპასუხისმგებლო დამოკიდებულების ფორმირებისათვის შესაბამისი მიდგომების ფორმირება. სოციალურ - პედაგოგიური ტექნოლოგიების არსისადმი სხვადასხვა მიდგომების ანალიზი და სისტემატიზაცია საშუალებას გვაძლევს დავასკვათ, რომ: პირველი - ეყრდნობა ტექნოლოგიის, როგორც მეცნიერების გაგებას ოსტატობის, პრაქტიკული საქმიანობის ხელოვნების შესახებ, გვეკარნახობს მას, როგორც ცოდნისა და სოციალურ - პედაგოგიური პრობლემების გადაჭრის განსაკუთრებით ოპტიმალური ხერხების, საშუალებებისა და მეთოდების ერთობლიობას; მეორე მიდგომა ეფუძნება ტექნოლოგიის გაგებას, როგორც სოციალურ - პედაგოგიური პრობლემების გადაჭრის ოპტიმალური ხერხების გამოყენების ალგორითმულ გამოყენებას, გვეკარნახობს მას როგორც სოციალურ - პედაგოგიური საქმიანობის განხორციელების ხერხს. რვლევის პროცესში დადგენილი იქნა, რომ მიუხედავად დადებითი დამოკიდებულების საკუთარი ჯანმრთელობის მიმართ, ეს არის ცხოვრების ჯანმრთელი წესის დაცვის სურვილი, ვინაიდან მათი ცხოვრების წესი არ შეესაბამება ცხოვრების განმრთელ წესს. ცხადია, სტუდენტებს მხოლოდ ეხლა უყალიბდებათ წარმოდგენა ჯანმრთელობაზე, როგორც კეთილდღეობაზე, ამიტომ, აუცილებელია ისეთი ღონისძიებების გატარება, რომელიც მიმართული იქნება მათთვის ცხოვრების ჯანმრთელი წესის ჩამოყალიბების მოტივაციაზე.

საკვანძო სიტყვები: ჯანმრთელობა, სტუდენტური ახალგაზრდობის პოზიციის ფორმირება, სოციალურ - პედაგოგიური ტექნოლოგია, ჯანმრთელობის მიმართ პასუხისმგებელი დამოკიდებულების ფორმირების ტექნოლოგია.

Formulation of the problem. In the scientific circulation alongside a large number of definitions of “health” coexist, differing in theoretical and methodological approaches to the definition of a concept. However, most of them are severely constrained and are not able to fully reveal the essence of such a complicated phenomenon. According to the classification of P. I. Kalju, the existing health assessment options are represented by four main models: medical, the content of which focuses on medical parameters and characteristics; biomedical, which represents the signs of the absence of subjective feelings of illness and organic disorders; biosocial, which combines medical and social definitions, although the latter are priority ones; value-social, in which health is considered as a value and a necessary condition for a fulfilled life of a person. The latter model includes the definition, which is used in the documents of the World Health Organization (WHO Constitution (Constitution), signed by representatives of 61 countries), and, in our opinion, the most substantive - “health” is defined as a state of complete physical, mental and social well-being, and not only as the absence of disease and physical defects.

State target programs for the development of health care are an instrument for the implementation of the primary public policy objectives in the relevant area. At the same time, they make it possible to increase management efficiency at the expense of cost savings, their concentration on the most pressing healthcare problems, and to improve the transparency and reasonableness of government spending.

The purpose of the article is to study approaches to the formation of a responsible attitude to health at student youth as a social and pedagogical problem. The physical characteristics of human health determine the indicators of the biological state of the body, necessary for life. Mental (spiritual) health captures the significance of real and ideal personal phenomena, allowing a person to be a full-fledged member of society. Social health is characterized by the ability of a person to support social connections, fulfill social roles, solve social problems, and participate in the realization of public interests [1].

All these components are closely linked to each other - mental disorders significantly impact the physical well-being and social relations of a person, and at the

same time physical disabilities, serious diseases (especially long-lasting) can lead to social exclusion and mental disorders. The harmonization of the components of health is one of the main factors in the harmony of a person's individual and social life, and any disorders indicate the presence of the disease and the violation of the integrity of the personality [p.2; 17].

Analysis of recent research and publications. Changes that occur in all spheres of society, require new approaches to socialization and upbringing of the younger generation. Of special importance is the formation of a harmoniously developed, socially active, physically perfect, healthy personality.

N. Zaveriko, A. Stoyko, L. Sushchenko devoted their researches to the development of effective social-pedagogical technologies for the formation of a healthy lifestyle and health-saving technologies.

However, according to the researchers of Prikhodko S., Sapozhnik O., attitude to health is not yet an object of conscious formation, but it is a spontaneous process, the result of the collaboration of a complex set of factors. Analysis of the present state of social and pedagogical activity on the identified problem revealed a number of contradictions that require their decision on the implementation of an effective process of forming a responsible attitude to health among student youth.

Analysis and systematization of various approaches (T. Alekseenko, N. Zaveriko, I. Lipsky, V. Lyuty, L. Mardahaev, V. Nikitin, S. Kharchenko, etc.). The understanding of the essence of socio-pedagogical technology allows us to talk about two main approaches: the first, based on the understanding of technology as a science of prowess, the art of practical activity; this approach treats it as a body of knowledge about the most optimal methods, tools and techniques for solving social and pedagogical problems; the second approach is based on understanding technology as a practice algorithmic application of the best ways to solve the socio-pedagogical problems, it treats it as a method for implementing social and educational activities.

According to N.V. Zimivets: “The formation of a responsible attitude to health is a targeted systemic activity, focused on the development and identification of an individual's position on health in specially created conditions” [p.3; ten].

A detailed review of the scientific literature shows that, starting from the second half of the twentieth century, philosophers, sociologists, psychologists, educators, in particular R. Berezovskaya, S. Deriabo, L. Vodogreeva, I. Zhuravleva, V. Kagan, V. Kogan, D. Loransky, V. Yasvin address the problem of attitudes towards health.

The value dimension of the formation of attitudes towards health, taking into account age characteristics, is investigated by T. Andryushchenko, and Vershinina, S. Belova, G. Zaitsev, V. Kabaeva, S. Sviridenko. The works of M. Amosov, G. Apanasenko, I. Brehman, V. Gorashchuk, A. Dubogai, V. Kaznacheeva, Yu. Lisitsina, V. Lishchuk, V. Petlenko are dedicated to the issues of formation, preservation, strengthening and reproduction of health. Works by A. Balakirevoy, A. Vakulenko, L. Vashchenko, L. Zhailo, N. Komarova, R. Levina, A. Yaremenko, in which the international conceptual framework for promoting health adapted to the Ukrainian context as the theoretical basis for healthy lifestyle were published at the end of the twentieth century. V. Bepalko, N. Zaveriko, V. Petrovich, L. Sushchenko, A. Stoyko, V. Shkurkina appealed to the search for new socio-pedagogical technologies of forming a healthy lifestyle among students. The researches of G. Latyshev, B. Miller, M. Orlova, S. Titova was highlighted for the first time the experience of using peer education in preventive work. However, the problem of forming a responsible attitude to the health of the individual as a whole, and of young students in particular, was not the object and subject of a special study of scientists.

The structure of a responsible attitude to health is a unity of such components as cognitive-gnostic (obtaining information for realization of the value of health and personal responsibility for its condition), emotional and evaluative (mastering the skills of self-assessment of health, personal capabilities and opportunities of the environment contributing to its development), need-value (development of a stable system of personal values and the formation of a hierarchy of terminal values), motivational-strong-willed (formation of significant, sustainable motivations that give meaning to the activities carried out, education of the strong-willed qualities of the individual), practical (productive life skills and skills conducive to success, support of welfare) and reflexively-effective (formulation of skills to evaluate their activities) [p.4; 53].

Today, in the context of the development of Ukrainian society, the problem of the physical and mental health of the younger generation becomes particularly acute, since the current situation is characterized by high rates of child morbidity, reduced quality of medical care, environmental degradation, moral and spiritual crisis, and so on.

Analysis of recent researches and publications of the effectiveness of traditional approaches to the preservation of health shows their declarative nature, does not concern the means of organizing and carrying out educational and cognitive activity. Almost in every textbook on psychology and pedagogy is written about the harmonious develop-

ment of the personality, but researches from year to year show a deterioration of the health indicators of the younger generation. There is a lack of an established system of moral principles and values in the state when the consciousness of citizens is increasingly shaped through the media, and traditional family and school education rapidly departs into the background [5].

Today, when Ukrainian education stands in the way of integration into the European space, the pedagogical community has been faced with a number of questions on educating the basics of a healthy lifestyle of the younger generation. It became necessary to conduct a radical reform of the physical education system of the younger generation, which requires adherence to state policy in the development of new approaches to the physical education of children and young people.

The structure of the socio-pedagogical technology of forming a responsible attitude to health in young people contains several essential components such as: goal, aims, algorithm (sequence of actions), principles, necessary and sufficient socio-pedagogical conditions, expected result [6].

Mainstreaming component that relates to skills and abilities is also very important for success in social and educational activities aimed at promoting a healthy lifestyle. A healthy lifestyle requires a significant amount of cognitive, social and behavioral skills. The skills and abilities that contribute to a healthy lifestyle also include such interpersonal communication skills as decision-making and critical thinking skills, problem-solving skills, and self-organization.

In the introduction and implementation of socio-pedagogical technologies for the formation of a responsible attitude to health in students, we define the following principles: voluntariness, "teaching — learning", the subject — subject communication.

Voluntary approach implies the free choice of the participants (both specialists and ordinary young people) of their participation in training and conducting further educational work in the field of health promotion.

The driving force of learning should be its own motive, which determines a person's interest in learning activities. It opens the motive of understanding for young people of importance, the need for new knowledge, the formation of new skills and their own role in this process.

The concept of "teaching - learning" provides for the creation of conditions so that participants not only receive the necessary information, but also have the opportunity to play the role of a teacher, which increases the degree of assimilation and awareness of knowledge.

The concept of subject-subject communication means that in the educational process and interpersonal communication the interests and feelings of all its subjects are constantly taken into account; implies the recognition of the value of the personality of another person, its thoughts, experience.

The concept of implementation is the foundation, the basis that support technology as a socio-pedagogical system [7].

It should be noted on condition that the choice and application of socio-pedagogical technology depends on the creation of necessary and sufficient conditions, and the technology itself helps to create new favorable conditions.

The problem of forming a healthy lifestyle is rather thoroughly highlighted in many socio-philosophical, pedagogical, psychological, sociological, and medical studies. This problematic has become especially actual in the second half of the twentieth century, both throughout the world as a whole, and, in particular, in Ukraine. The analysis of statistical data and the results of various studies show that the age of children who begin to smoke, consume alcohol and other narcotic substances, and begin sex life early decreases.

According to official statistics, 128 thousand people use drugs in Ukraine today, among them - 60% are young people and teenagers, 13% are children from 11 to 14 years old; one in two teenager smokes, and one in three - has experience of drinking alcohol. The sexual culture of young people remains poor and negatively affects their reproductive health. Irremediable harm to the health of children and young people is caused by sexually transmitted diseases. Their prevalence is growing every year. The HIV / AIDS epidemic continues to worsen, affecting primarily young people. According to official data, more than 91 thousand HIV-infected people were registered in Ukraine in April 2016: the number of HIV-infected people increased fourfold compared to 2010. Television, video production, computer games with the demonstration of horror, violence, sexual debauchery cause a devastating impact on the psyche of the younger generation. As a result of various life circumstances, each person falls under the influence of the information environment that exists around it, and its social morality, attitude, beliefs, attitudes, and behavior do not always form usefully for the society.

In recent years, attention to a healthy lifestyle of students has been stepped up, this happened due to public concern about the health of specialists graduated from higher education, the increase in morbidity in the process of vocational training, and the consequent decrease in efficiency. It is necessary to clearly understand that there is no

healthy lifestyle as a special form of vital activity outside the lifestyle as a whole.

A healthy lifestyle reflects the generalized typical structure of student life form. Amid a healthy lifestyle, responsibility for health is formed by the student as a part of the overall cultural development, manifested in the unity of the stylistic characteristics of behavior, the ability to develop oneself as a person in accordance with his own ideas about a full spiritual, moral and physical life.

The aim of our research is to find out the attitude to the healthy lifestyle of modern youth on the example of students of Izmail State Humanitarian University.

A questionnaire of first-year students of Izmail State University of Humanities at the age from 17 to 19 years ($N = 98$) was conducted. According to the questionnaire, 44% believe that a healthy lifestyle is the absence of bad habits, 15% adhere to the position that a healthy lifestyle consists of a healthy and balanced dietary, 17% of respondents believe that a healthy lifestyle is possible only if you observe the correct daily regimen, and 16% consider sports as one of the most important aspects of a healthy lifestyle.

Meanwhile, 39% of respondents already lead a healthy lifestyle, 42% tend to this, but 19% of respondents, unfortunately, do not think about it.

Describing their morning, 16% of respondents indicated that they are ready to wake up early and do exercises, 19% used to study in the morning, but the majority of 65% prefer to sleep a little longer.

Sport is one of the components of a healthy lifestyle. Among all the respondents, only 35% do sports regularly, 20% of them do it for pleasure, 17% of respondents want to look good and have a beautiful body, more than half of respondents are lazy to do it, 14% do not like to do sports in general.

Compliance with the daily regimen contributes to health promotion, but only 12% of the respondents do it, 35% tend to this, but the majority of modern students 53% do not have a healthy lifestyle.

Student youth considers the presence or absence of bad habits to be the most important feature characterizing their attitude to their health. The most common among bad habits that harm human health are the use of alcohol, cigarettes and energy drinks, overeating, etc. Students are convinced that in small doses they will not cause harm, and, starting to use something, a person will have enough willpower, then quit it. During the survey, 13% admitted that they often drink alcohol, 23% of those surveyed smoke, 64% of respondents claim that they have no bad habits. At the same time 75% sleep less than 8 hours, 25%

of respondents averagely sleep for 8 to 9 hours.

The respondents named the main reasons for not adhering to a healthy lifestyle: disrupted daily routine, smoking, constant physical and emotional stress, lack of time, and the inability to manage their time properly. Nevertheless, 70% of respondents noted that it is useful for students to lead a healthy lifestyle, only 30% believe that this is not necessary.

Thus, in the course of the study it was determined that, despite the positive attitude of the student youth towards their health, there is no desire to observe a healthy lifestyle. This is confirmed by the unwillingness of the majority of respondents to do morning exercises, go in for sports, observe daily and sleep routine, and give up bad habits. This is primarily connected with the workload of students, lack of free time, laziness and the inability to properly make up their daily routine. It is obvious that a real idea of health as well-being is still being formed, therefore it is necessary to

conduct activities aimed at forming motivation of students to maintain a healthy lifestyle.

Conclusion. The formation of an educated, physically and socially healthy, creative person is an actual problem of modern society. Socio-pedagogical technologies of forming a responsible attitude to health in students make it possible for teachers to carry out this process purposefully, with certain conceptual foundations, concepts, activity content, according to a certain algorithm, a high probability of achieving the final result. We can draw as a conclusion that the formation of the direction of social work involves primarily preventive and educational work. It is also important to note that the specificity of this type of work is that a person cannot be forced to lead a healthy lifestyle - he can only be motivated. That is why it can be proved that the socio-pedagogical work at a healthy lifestyle is, first of all, work at the formation of motivation for a healthy lifestyle.

REFERENCES

- [1] **Vashchenko, L., Boychenko, T.**, Health basics, The book for the teacher, Genesis, (2005);
- [2] **Sokolenko, L.**, Pedagogical conditions for the formation of a culture of healthy lifestyles for students, Native school, #7, (2006), pp. 29-31;
- [3] **Zimivets, N.**, Socio-pedagogical technologies of forming a responsible attitude to health among students, Author's abstract, Dis., Cand., Ped., Sciences, 13.00.05. Social pedagogics, Lugansk, (2008);
- [4] **Zimivets, N.**, Technological support of the process of forming a responsible attitude to health among students, Bulletin of Zaporizhzhya National University, Pedagogical sciences, #1, (2009), pp. 52-57;
- [5] **Zimovets, N.**, Concept of formation of a healthy way of life, Social, pedagogical and psycho-corrective work with juveniles convicted of non-prison sentences: method. manual on social rehabilitation in juvenile convicts in the community, Science, World, (2006), pp. 138-148;
- [6] **Zhuravel, T.**, Problems of HIV prevention among children and adolescents at high risk, Electronic resource: Category, Conference materials Current issues of social and pedagogical work in secondary schools, accessed February 9, 2010, <http://www.psyh.kiev.ua/PSYH.KIEV.UA/>;
- [7] **Zaveriko, N.**, Theoretical Foundations of Socio-Pedagogical Technology of Work with Adolescents, Scientific Journal of NPU named after MP Dragomanov Zb., nauk, Ave, NPU named after Dragomanov, M., Sociology, Social work, Control, Series 11, #2, (2004), pp. 80-86;
- [8] **Prikhodko, S.**, Influence of the educational process on the level of physical health and the incidence of schoolchildren and students, Theory and methods of physical education and sport, #2, (2010), pp. 81-83;
- [9] **Sapozhnik, A.**, Features of the motivation of female students of universities to exercise, Scientific and pedagogical problems of physical culture (physical culture and sport), Izd-in NPU them, Dragomanova, M., #13, (2011), pp. 554-557.

**უმაღლესი განათლების ეროვნული სისტემის მოდერნიზაციით
პოზიტიური სინერგიული ეფექტის მიღწემის მოდელი**

**MODEL OF ACHIEVEMENT OF POSITIVE SYNERGY EFFECTS OF
MODERNIZATION OF NATIONAL HIGHER EDUCATION SYSTEM**

ნატალია ხოლიავკო,

ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატი, ასოცირებული პროფესორი, ჩერნიგოვის ეროვნული ტექნოლოგიური უნივერსიტეტი, ჩერნოგოვი, უკრაინა

NATALIYA KHOLIIVKO,

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor Ukraine, Chernihiv, Chernihiv National University of Technology

ABSTRACT

The modernization of higher education system is brings numerous positive synergistic effects to subjects of Quadruple Helix model (government sector – business enterprise sector - higher education sector – private non-profit sector). Is becoming urgent a task of developing a model of achieving positive synergistic effects based on multidimensional interests of all actors. The article analyzes the main types of synergistic effects obtained by different subjects within the interaction areas (Personnel, Science, Innovation, Management, Social area); it made possible to identify the integral synergistic effects of modernization of higher education system. The author proposes a model for achieving positive synergistic effects of modernization of higher education system, which was developed on the principles of purposefulness, complexity, openness, adequacy, as well as principles of synergetics.

Keywords: higher education system; principles of synergetics; synergistic effect; Quadruple Helix model; university; information economy; interaction areas.

ანოტაცია

უმაღლესი განათლების სისტემის მოდერნიზაციის შეუძლია გარკვეული პოზიტიური სინერგიული ეფექტების მოტანა მოდელით "უადრუპლე ელიქს" მონანნილე - სუბიექტისათვის (სახელმწიფო სექტორი - სამენარმეო სექტორი - უმაღლესი განათლების სექტორი - საზოგადოებრივი სექტორი). აქტუალობას იძენს ყველა სუბიექტის მრავალსაბექტიანი ინტერესების აღრიცხვის საფუძველზე პოზიტიური სინერგიული ეფექტების მიღწემის მოდელის შემუშავების დავალება. სტატიაში გაანალიზებულია სინერგიული ეფექტების ძირითადი სახეები, რომლებიც მიიღება სხვადასხვა სუბიექტებისაგან მათი ურთიერთმოქმედებების სიბრტყეების ქრილში (კადრები, მეცნიერება, ინოვაცია, მენეჯმენტი, სოციალური სიბრტყე), რის საფუძველზეც ფორმულირებულია უმაღლესი

განათლების ეროვნული სისტემის მოდერნიზაციის ინტეგრალური სინერგიული ეფექტები.

ავტორის მიერ შემოთავაზებულია უმაღლესი განათლების მოდერნიზაციით დადებითი სინერგიული ეფექტის მიღწემის მოდელი, რომელიც აგებულია მიზანმიმართულობის, კომპლექსურობის, ღიაობის და ადექვატურობის პრინციპებზე, ასევე სინერგიულობის პრინციპების კომპლექსურობაზე.

საკვანძო სიტყვები: უმაღლესი განათლების სისტემა, სინერგიულობის პრინციპები, "Quadruple Helix" მოდელი, უნივერსიტეტი, საინფორმაციო ეკონომიკა, ურთიერთმოქმედების სიბრტყეები.

АКТУАЛЬНОСТЬ ИССЛЕДОВАНИЯ.

Достижение функционально-целевого согласия субъектов модернизации системы высшего образования закладывает почву для развития их долгосрочного взаимовыгодного партнерства с генерацией ряда позитивных синергических эффектов. Ориентированность модернизационных процессов в сфере высшего образования на повышение конкурентоспособности отечественных университетов на национальном и международном рынках образовательных услуг обуславливает необходимость усиления их потенциала. Одним из перспективных направлений при этом может быть оптимизация сети заведений высшего образования с тем, чтобы сформировать мощные университетские структуры, состоятельные в конкуренции на мировом уровне.

Получаемые в ходе модернизации синергические эффекты от взаимодействия субъектов модели Quadruple Helix (государственный сектор – предпринимательский сектор – сектор высшего образования – общественный сектор) могут носить как позитивный, так и негативный характер. Последние приводят к дезорганизации системы, нарушению устоявшихся свя-

ზეი с внешней средой, углублению асимметрии в развитии высших учебных заведений в разрезе регионов, обострению их финансово-экономических проблем, интеллектуальной миграции, потере конкурентных позиций украинских вузов.

Постановка задания. Учитывая это, актуализируется задание разработки модели достижения позитивных синергических эффектов на основе учета многоаспектности интересов всех субъектов модернизации системы высшего образования. Формирование такой модели требует решения двух заданий: во-первых, исследование механизма возникновения синергических эффектов; во-вторых, разработка алгоритма генерации эффектов синергии в ходе взаимодействия субъектов модернизации. Такая модель должна, с одной стороны, адекватно реагировать на внешние вызовы, присущие этапу становления информационной экономики; с другой стороны - глобальные тренды развития образовательной среды.

Анализ исследований и публикаций. В научной литературе эффекты синергии исследуются рядом ученых, среди которых: Е. Кемпбелл, Ж. Поплавская, О. Гулин, С. Ищенко, О.Лысенко, В. Щедров и др. Для нашего исследования наиболее примененным является подход Гонты О.И., которая предлагает синергический эффект рассматривать как повышение эффективности деятельности партнеров благодаря интеграции отдельных направлений их функционирования в единую систему, способную приносить эффекты общего действия [1, с. 367]. Синергические эффекты возникают в системах с нелинейной динамикой развития. К таким синергическим системам, способным к самоорганизации, мы относим и систему высшего образования в условиях ее модернизации в контексте перехода национальной экономики на функционирование на принципах информационности. Следует отметить, что получаемые при этом синергические эффекты распространяются на другие системы, в том числе имеющие линейный характер развития.

ИЗЛОЖЕНИЕ ОСНОВНОГО МАТЕРИАЛА.

Виды синергических эффектов модернизации системы высшего образования

Функционирование большинства экономических систем сопровождается получением таких эффектов синергии: эффекты масштаба, интеграции, комплексных преимуществ. Сотрудничество же нескольких социально-экономических систем приносит дополнительные эффекты. Это может быть синергия сбыта, производственная синергия, синергия управления

и синергия инвестирования, выделенные С. Ищенко и И.Ивашковской [2-3]. Собственно, эти эффекты можно экстраполировать в плоскость взаимодействия субъектов модели Quadruple Helix в ходе модернизации высшего образования. В частности, синергия сбыта может находить свое проявление: в росте численности студентов, увеличении притока иностранных студентов (система высшего образования); и в наращивании объемов сбыта продукции бизнес-партнеров (предпринимательский сектор). Это является результатом производственной синергии от взаимодействия: в первом случае – как следствие рост качества образовательных услуг благодаря приведению их в соответствие с запросами рынка труда; во втором – в результате коммерциализации и внедрения в производственный процесс ресурсо- и энергоэкономных технологий, инноваций и современных информационно-коммуникационных технологий. При этом эффекты синергии получают также и субъекты государственного (прирост налоговых поступлений; сбалансирование рыночных отношений; активизация научно-технического и инновационного развития национальной экономики) и общественный (наращивание масштабов реализации государственных социальных программ; увеличения объемов средств партиципаторных бюджетов) секторы.

Синергия управления проявляется в трансформации подходов к менеджменту: как на макроуровне (отдельные субъекты взаимодействия), так и на уровне партнерства в целом. В частности, это поиск новых подходов к мотивации, идентификация общих интересов, организация взаимовыгодного сотрудничества, координации совместной деятельности, включая ее планирование, оценку и контроль. Управление на таком уровне открывает возможности для совершенствования менеджмента на уровне отдельных организаций.

В контексте нашего исследования особенный интерес представляет синергия инвестирования. Этот вид синергии стоит рассматривать как мультипликативный эффект от задействования инвестиционных возможностей всех стейкхолдеров. Кроме этого, синергия проявляется в увеличении доходов и оптимизации денежных потоков организаций. Именно в получении системой высшего образования синергических эффектов инвестиционного характера от сотрудничества с бизнес-сектором мы видим один из весомых ожидаемых результатов модернизации. Причем акцент делаем на мультивекторности их сотрудничества (образовательная, научно-исследовательская, инновационная,

консалтинговая, инжиниринговая, экспертная и др.) с целью расширения направлений привлечения дополнительных средств в бюджеты заведений высшего образования.

Количественное измерение эффектов синергии

Достаточно проблематичным является количественное измерение эффекта синергии через преимущественно качественный характер получаемых результатов, а также несовершенство имеющейся статистической и отчетной базы, которая значительно ограничивает возможности такой оценки. Однако, вместе с этим, в пределах предпринимательского сектора в научной литературе проработаны некоторые методические подходы в этом направлении. Например, И.Ивашковская предложила проводить оценку эффекта синергии по методу дисконтирования денежных потоков (1-2):

$$\Delta V = V_{\text{synergy}} = \sum \frac{\Delta \text{FCFE}}{(1+r_e)^i} \quad (1)$$

$$\Delta \text{FCFE} = \Delta S - \Delta C - \Delta T - \Delta \text{NWC} - \Delta C_{\text{арех}} + \Delta \text{Debt} \quad (2)$$

где ΔFCFE – поток денежных средств;

ΔS – прирост выручки;

ΔC – экономия расходов;

ΔT – экономия на налогах;

ΔNWC – экономия на расходах на оборотный капитал;

$\Delta C_{\text{арех}}$ – экономия на капиталовложениях;

ΔDebt – изменение чистого долга;

r_e – доходность акционерного капитала.

Использование описанного формулами (1-2) алгоритма количественной оценки эффекта синергии позволяет вести учет выгод предпринимательских структур от взаимодействия с субъектами государственного и образовательного секторов по модели Quadruple Helix. Однако он является практически неприменимым относительно эффектов, получаемых от такого партнерства системой высшего образования.

По нашему мнению, при оценке синергических эффектов модернизации системы высшего образования целесообразно структурировать саму синергию, рассматривая каждый из источников в соответствии с главными плоскостями взаимодействия субъектов модели Quadruple Helix. Причем стоит принять во внимание, что идентифицировать наличие синергии сотрудничества субъектов модернизации достаточно легко. Трудности заключаются в планировании и реализации синергических эффектов [4]. Взвешенное

государственное регулирование модернизационных процессов позволяет минимизировать эти трудности благодаря оптимизированному прогнозированию различных комбинаций факторов усиления синергических эффектов. Приоритеты государственной политики в сфере высшего образования должны соответствовать запросам информационной экономики и глобализованного образовательного пространства. Это должно дополняться применением подхода «bottom-up» – учет инициатив отдельных университетов обеспечит обновление локального образовательного пространства и создание предпосылок для диверсификации финансовых источников и стимулов для привлечения инвестиций. Именно при такой организации процессов стратегирования при модернизации и развитии высшего образования университеты переходят от пассивной позиции ожидания государственного финансирования к активной позиции инвестиционно привлекательного экономического субъекта.

Интеграционные синергические эффекты от взаимодействия субъектов модели Quadruple Helix проявляются в получении больших эффектов от сотрудничества партнеров в ходе общей реализации мероприятий по модернизации системы высшего образования, чем от их автономного, несогласованного функционирования. В формализованном виде оценка синергических эффектов от взаимосогласованного сотрудничества субъектов модели Quadruple Helix представлена в (3) и (4) :

$$E_G + E_E + E_b + E_p < E_S \quad (4.3)$$

где E_G – эффект от автономного функционирования субъектов государственного сектора;

E_E – эффект от автономного функционирования субъектов сектора высшего образования;

E_b – эффект от автономного функционирования субъектов предпринимательского сектора;

E_p – эффект от автономного функционирования общественного сектора;

E_S – эффект от совместной деятельности субъектов.

$$\left\{ \begin{aligned} SE = E_S - (E_G + E_E + E_b + E_p) = E_S - \Sigma E_{QH} \rightarrow \max ; \end{aligned} \right. \quad (4.4)$$

где SE – синергетический эффект;

n – количество субъектов сектора, задействованных в модернизационных процессах;

$E_{GS}, E_{bs}, E_{ES}, E_{ps}$ – эффект от совместной деятельности, получаемый субъектами государственного, предпринимательского, образовательного и общественно-го секторов соответственно.

Использование описанного выше экономико-математического алгоритма (3-4) позволит оценить формирование синергических эффектов, учитывая следующие аспекты:

если $SE < 0$, то экономическое взаимодействие между субъектами отсутствует;

если $SE > 0$, то есть синергическое взаимодействие между партнерами. Чем большее значение S_E , тем более стойким и глубоким является партнерство между экономическими субъектами с перспективами его пролонгации в долгосрочном периоде.

Поскольку перспективным направлением модернизации национальной системы высшего образования в современных условиях становления информационной экономики мы видим налаживание эффективного взаимодействия стейкхолдеров в соответствии с моделью Quadruple Helix, представленные выше формулы можно модифицировать следующим образом (5-6):

$$\sum E_{QH} \leq E_S \quad (5)$$

$$SE = E_S - E_{QH} \quad (6)$$

где E_{QH} – эффект от совместной деятельности субъектов модели Quadruple Helix в ходе модернизации системы высшего образования

Соответственно, получаемый от сотрудничества синергический эффект должен распределяться между всеми привлеченными субъектами с целью обеспечения их заинтересованности в продолжении сотрудничества:

$$SE = \sum SE_{QH} = \sum (SE_G + SE_E + SE_b + SE_p), \quad (7)$$

где SE_{QH} – синергический эффект для субъектов модели Quadruple Helix;

SE_G, SE_E, SE_b, SE_p – синергические эффекты от взаимодействия при модернизации системы высшего образования, получаемые соответственно субъектами государственного, образовательного, предпринимательского, общественного секторов.

Таким образом, сотрудничество субъектов модели Quadruple Helix позволяет дополнить эффекты от их основной деятельности позитивными синергическими эффектами от взаимодействия. При этом необходимо комплексно подходить к анализу синергического эффекта SE_{QH} , учитывая как экономические (количественно измеримые), так и социальные (преимущественно качественные) эффекты. Последние поддаются экспертной оценке. В частности, сложно количественно измерить эффекты в образовательной сфере (качество образовательных услуг, их соответствие запросам работодателей, динамичность обновления образовательного контента, инновационность педагогических методов и технологий и пр.), а также эффекты, получаемые общественным сектором (удовлетворенность потребителей образовательными услугами, престижность профессий преподавателя и ученого, общественное признание роли образования в социально-экономическом развитии страны и др.).

Стойкость позитивных синергических эффектов и тенденция к их наращиванию делает перспективу развития сотрудничества на долгосрочной основе более реальной, способствует расширению плоскостей общих интересов стейкхолдеров. Долгосрочный характер сотрудничества субъектов модели Quadruple Helix, по нашему убеждению, является одной из определяющих вех построения стратегий модернизации системы высшего образования.

Недопустимым считаем ориентированность на ситуационные преимущества и краткосрочные выгоды. Рядом с этим, мы отмечаем то, что современные заведения высшего образования должны быть высокодинамичными и способными к импульсной ситуативной реакции. В частности, имеем в виду их возможность импульсной адаптации к условиям переменчивой экзогенной среды. Обеспечением этого должно заниматься профильное структурное подразделение университета, эксперты которого (высококвалифицированные экономисты, политологи, социологи, юристы и др.) на основе анализа текущей ситуации развития экономики разрабатывают альтернативные сценарии и генерируют для ученых предложения относительно векторов приоритетных исследований в соответствии с наиболее актуальными внешними вызовами. Разработку концептуальных принципов импульсной адаптации системы высшего образования к потребностям национального хозяйства рассматриваем в качестве основного направления ее модернизации в контексте информатизации национальной экономики.

Таблица 1

Элементы достижения интегральных синергетических эффектов модернизации системы высшего образования в условиях становления информационной экономики

Плоскости взаимодействия	Получаемые эффекты синергии	Ожидаемое усиление эффектов синергии стейкхолдерами	Предложения субъектов системы высшего образования партнерами	Ожидаемые эффекты синергии - для модернизации системы высшего образования
<i>Кадры</i>	Синергия кадрового обеспечения	- рост производительности труда персонала предприятий; - повышение конкурентоспособности выпускников вузов на рынке труда	- привлечение предпринимателей к формированию перечня компетенций будущих специалистов; - привлечение к образовательному процессу высококвалифицированных научно-педагогических работников	- повышение качества образовательных услуг; - приведение образования в соответствие с запросами бизнеса; - рост конкурентоспособности высших учебных заведений
<i>Менеджмент</i>	Синергия управления	- оптимизация структуры управления; - повышение эффективности систем мотивации кадров	- генерация новых действенных подходов к мотивации персонала; - исследование и адаптация мирового опыта современного менеджмента	- имплементация лучших мировых практик управления организациями и персоналом; - осовременивание и обеспечение гибкости организационной структуры университетов с обеспечением ее ситуативного импульсности в ответ на внешние вызовы
<i>Наука</i>	Синергия в научно-технической сфере	- модернизация производственных процессов; - экономия затрат за счет внедрения ресурсо-, энерго-, материалосберегающих технологий	- разработка современных технологий, в том числе информационно-коммуникационных технологий; - активизация научно-технического развития национальной экономики	- коммерциализация результатов научных исследований; - обеспечение соответствия научных разработок запросам реального сектора экономики
<i>Инновации</i>	Синергия инноваций	- обеспечение инновационного характера производства; - повышение конкурентоспособности предприятий за счет внедрения инновационной продукции; национальной экономики - за счет роста уровня ее инновационности	- генерация инноваций; - имплементация инновационных проектов	- коммерциализация инноваций в промышленности; - возрастание роли высшего образования и науки в инновационном развитии национальной экономики; - преобразование учреждений высшего образования в инновационные центры
<i>Социальная плоскость</i>	Синергия в общественном секторе	- повышение уровня доверия в обществе; - развитие государственно-частного партнерства	- реализация проектов социального действия; - привлечение молодежи к волонтерской деятельности, развитие общественной активности	- улучшение репутации высших учебных заведений; - рост ценности образования и науки
<i>Интегральные синергетические эффекты</i>	Синергия модернизации системы высшего образования	- повышение уровня конкурентоспособности системы высшего образования; - преодоление разрыва между образованием, наукой и реальной экономикой; - активизация инновационного и научно-технического развития; - диверсификация источников финансирования деятельности высших учебных заведений; - сбалансирование национального рынка труда; - интеграция национальной системы высшего образования в глобальное образовательное пространство; - повышение уровня инвестиционной привлекательности системы высшего образования		

Источник: составлено автором

Учитывая вышеуказанное, предлагаемые формулы вычисления синергических эффектов от модернизации системы высшего образования можно видоизменить:

$$\begin{aligned} E_s &\geq \beta, \\ SE + E_{QH} &\geq \beta, \\ SE &\geq \beta - E_{QH}, \end{aligned} \quad (8)$$

где β - экзогенно заданная константа

Представленная в (8) формула позволяет определить синергический эффект от модернизации системы высшего образования, получаемый благодаря взаимодействию субъектов модели Quadruple Helix, при учете требований и запросов экзогенной среды (β). Достижение позитивных синергических эффектов от модернизации системы высшего образования

требует консолидации усилий всех стейкхолдеров: согласованного по взаимным интересам сотрудничества университетов с бизнесом с целью максимизации полезности субъектов общественного сектора при взвешенном государственном регулировании.

Интегральные синергические эффекты модернизации системы высшего образования

Систематизированные эффекты синергии для всех субъектов модели Quadruple Helix нами было объединены в пять ключевых плоскостей: Кадры, Менеджмент, Наука, Инновации, Социальная плоскость. В табл. 1 приведены элементы достижения интегральных синергических эффектов модернизации системы высшего образования в разрезе указанных плоскостей. Представленная в табл. 1 информация позволяет очертить круг задач для органов государственной власти. Основные эффекты синергии структурированы по субъектам модернизации с

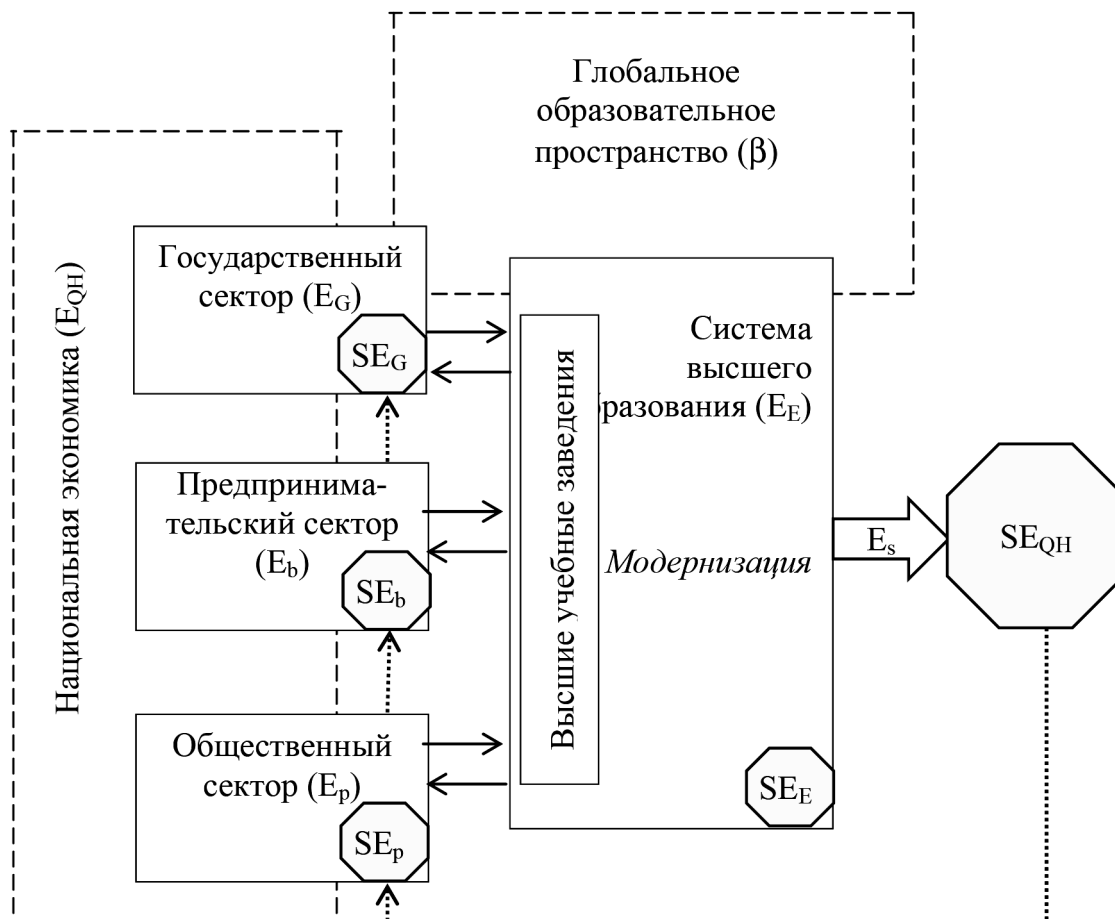

Рис. 1. Схема модели достижения положительных синергических эффектов модернизации системы высшего образования

Источник: построено автором

конкретизацией роли системы высшего образования, направлений усиления позитивных эффектов синергии от сотрудничества. В соответствии с последним идентифицируются перспективы дальнейшего развития взаимовыгодного партнерства, стратегические приоритеты стабилизации его темпов.

Выводы. На основе проведенного исследования нами построена модель достижения положительных синергетических эффектов модернизации системы высшего образования - рис. 1. Методологическими принципами, использованными при этом, являются:

- принцип целенаправленности, то есть ориентированности на реализацию стратегических целей модернизации системы высшего образования;
- принцип комплексности, то есть учета совокупности получаемых эффектов с различными плоскостями взаимодействия субъектов;
- принцип открытости, то есть развитости эндогенных связей между элементами системы и чувствительности к воздействиям экзогенной среды;
- принцип адекватности, то есть полного соответствия реальным социально-экономическим процессам в стране;
- принципы синергетики.

Примечание:

$E_G + E_E + E_b + E_p$ - эффекты от автономного функционирования субъектов государственного (G),

образовательного (E), предпринимательского (b) и общественного (p) секторов соответственно;

E_S - эффекты от совместной деятельности субъектов;

E_{QH} - эффекты от взаимодействия субъектов модели Quadruple Helix;

$E_G + E_E + E_b + E_p$ - синергетические эффекты от взаимодействия субъектов государственного (G), образовательного (E), предпринимательского (b), общественного (p) секторов соответственно;

SE_{QH} - синергетический эффект для субъектов модели Quadruple Helix;

β - экзогенно заданная компонента.

Перспективы дальнейших исследований. Модель (рис. 1) направлена на максимизацию положительных эффектов и их распределение между всеми вовлеченными субъектами. Реализация данной модели позволит перейти от восприятия системы высшего образования как зоны расходов к ее рассмотрению в качестве зоны привлечения частных и иностранных инвестиций. Последнее, в свою очередь, требует внедрения мотивационных механизмов сотрудничества субъектов четырехзвенной спирали Quadruple Helix. Целевым ориентиром предлагаемой модели является получение вузами, их партнерами, стейкхолдерами интегральные положительные синергетические эффекты от модернизации национальной системы высшего образования.

REFERENCES

- [1] **Гонта, О.І.** (2008) Політика транснаціоналізації економіки регіонів: теорія, методологія, практика [Policy of transnationalization of the regional economy: theory, methodology, practice]: Монографія. Чернігів: Чернігівський ЦН-ТЕІ. 496 с.
- [2] **Ивашковская, И.В.** (2004) Слияния и поглощения: ловушки роста [Mergers and Acquisitions: Growth Traps] Управление компанией.[Management of Company]. №7. С. 26-29.
- [3] **Ищенко, С.М.** (2005) Оценка эффекта синергии как одного из факторов роста капитализации компании и благосостояния акционеров [Assessment of the synergy effect as one of the factors of growth of the company's capitalization and shareholder wealth.] Корпоративное управление и инновационное развитие экономики Севера: Вестник Научно-исследовательского центра корпоративного права, управления и венчурного инвестирования Сыктывкарского государственного университета [Corporate Governance and Innovative Development of the Economy of the North: Bulletin of the Research Center for Corporate Law, Management and Venture Capital Investments of Syktyvkar State University] Сыктывкар: СыктГУ. №3. С. 58-63.
- [4] **Поплавська, Ж.** (2001) Ефект взаємодії. Синергізм в економіці [Interaction effect. Synergy in the economy] Вісник НАН України. №5.

ჯანმრთელობის შენარჩუნება - ფიზიკური განათლების მასწავლებლის პროფესიული ამოცანა

HEALTH PRESERVATION IS A PRIORITY COMPETENCE OF PHYSICAL EDUCATION TEACHER

ოქსანა გაშტოვენკო,

ბიოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი,
სოციალური სამუშაოების, სოციალური პედა-
გოგიკის და ფიზიკური აღზრდის დეპარტამენტი

OKSANA BASHTOVENKO,

Candidate of Biological Sciences, Associate
Professor of the Department of Social Work,
Social Pedagogy and Physical Education

ABSTRACT

The article is devoted to the actual problem - the role of the teacher in preserving the health of children, which is determinant in the health of the nation. Raising the level of physical development of the younger generation, its mental potential, is a prerequisite for the country's exit from the socio-economic crisis. The leading role belongs to the teachers of physical education in solving this problem. Higher educational institutions lay the foundation of professional readiness, their most important component is a health-preserving competence. Emphasis is placed on overcoming the problems associated with an insufficient level of readiness of physical education teachers to implementation of a system of health-preserving measures. Aspects of training for professional activity are developed imperfectly in the educational process, programme and methodological support in higher educational institutions does not form high professional readiness as a complex phenomenon, with great potential for improving the level of health of children and teenagers. The theoretical and practical component of biomedical training of students is the most important component of the readiness of physical education teachers to implement a competence approach in the system of physical education. The introduction of the phased formation of competence-based preparedness based on the planning of the educational components will make it possible to supplement the methodology for further improving the educational process in the field of health preservation.

Key words: health preservation, physical culture, professional readiness, competence.

ანოტაცია

სტატია ეძღვნება აქტუალურ თემას - მასწავლებლის როლს ბავშვების ჯანმრთელობის შენარჩუნების საქმეში, რაც ერის ჯანმრთელობის განმსაზღვრელია. მოზარდი თაობის ფიზიკური განვითარების დონისა და გონებრივი პოტენციალის ამაღლება წარმოადგენს სახელმწიფოს სოციალურ - ეკონომიკური კრიზისიდან გამოყვანის წინაპირობას. აღნიშნული პრობლემის მოგვარებაში მნი-

შენელოვანი ადგილი უჭირავს ფიზიკური კულტურის მასწავლებლებს. უმაღლესი სასწავლო დაწესებულებები აყალიბებენ პროფესიული მომზადების საფუძველს, რომელთა შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ენერგო შემნარჩუნებელი კომპეტენტურობა. აქცენტი კეთდება პრობლემის დაძლევაზე, რომელიც დაკავშირებულია ფიზიკური კულტურის პედაგოგების მომზადების არასაკმარის დონესთან ჯანმრთელობის ენერგო შემნარჩუნებელი ღონისძიებების რეალიზაციის დროს. პროფესიული საქმიანობისათვის მომზადების ასპექტები საგანმანათლებლო სფეროში არასაკმარისადაა შემუშავებული, რის გამოც ვერ ხდება მაღალი პროფესიული მომზადების, როგორც კომპლექსური ფენომენის, ფორმირება, რომელსაც ექნება ბავშვებისა და მოზარდების ჯანმრთელობის გაუმჯობესების დიდი პოტენციალი. სტუდენტების მედიკო - ბიოლოგიური მომზადების თეორიულ - პრაქტიკული შემადგენელი წარმოადგენს ფიზიკური მომზადების პედაგოგების უმთავრეს ამოცანას ფიზიკური აღზრდისადმი კომპეტენტურად მიდგომის საქმეში.

საკვანძო სიტყვები: ენერგოშემნარჩუნებელი, ფიზიკური კულტურა, პროფესიული მზადყოფნა, კომპეტენტურობა.

INTRODUCTION

Health is the most current value of modernity. The current socio-economic situation is such that the state problems of recent years have a negative effect on the dynamics of health, including the child population of Ukraine. The number of children with chronic pathology, children's disability is growing. Scientists warn that these factors affect not only the state of health, but also the life expectancy and mortality of future generations.

Teenagers constitute a significant and most promising part of our society. The health of adolescent children is of particular value during the period of unfavorable demographic situation in Ukraine. The current stage in the formation of a healthy, viable generation is determined

by the social policies of states. The world community has already formed common views and requirements for the formation of health care by a number of documents and regulatory acts on the introduction of a healthy lifestyle. Declaration of Human Rights, Declaration of Alma-Ata, Jakarta Declaration, World Health Declaration "Health for All in the 21st Century", the Bangkok Charter, European Strategy "Health and Development of Children and Adolescents" indicate the urgent need for a clear understanding of the changing strategy of human life [1, p.43]. But how to ensure real positive changes in the direction of improving health and increasing life expectancy, convey to the whole society that not only the state is responsible for the health of every citizen, but everyone should be aware of the responsibility to preserve their health.

The purpose and objectives of the research.

To study the main approaches in the formation of professional competence of health preservation of future teachers of physical education. To analyze the theoretical component of biomedical training of students in physical education and sports profile, in order to form their health-preserving competence. To determine the need to increase the motor activity of children as a social condition for the preservation of their health in the educational process. To substantiate the level of readiness of physical education teachers to implement a competence-based approach in the physical education system of secondary education.

ANALYSIS OF RECENT RESEARCH

Motor activity preserves health, which is the basis for achieving success during the learning process. Despite the efforts of the state, drawing public attention to the problem of preserving health, the introduction of a new educational reform "New Ukrainian School" has not yet succeeded in creating conditions for solving painful problems and creating a favorable atmosphere in schools, providing comfortable conditions and optimal scheme of strain for each child. . What are the ways our scientists are moving in addressing this issue? A number of authors highlight the importance of primary prevention, based on the formation of a healthy lifestyle. Each person should be responsible for its health, consciously eliminate deviant risk factors for health [2, p.45]. But such a life position does not arise forcibly or spontaneously, it must be motivated from childhood. Modern statistics is not optimistic, because it indicates a large number of somatic deviations acquired by children and students during their studies [1, c.44].

The reason for this lies in the educational process, which requires a certain tension in the musculoskeletal

system, prolonged immobility of the spine, tense of the visual analyzer, sedentary behavior outside the educational institution due to the weak development of extra-curricular sports and recreation. Not all parents can, as it is necessary, to create conditions for the normal development of the child, or do not have the means to do so.

Tevkun V.V. defines health-preserving competence, the basis of the professional training of physical education teachers, as a problem of paramount importance for modern higher education. Future teachers are lack of motivation for activities related to preserving children's health, they do not know and do not know how to use health-preserving technologies in the educational process, ignore the scientific organization of labor in the pedagogical process.

The society needs a new specialist who can fulfill practical experience in the field of health preservation. It is the competence approach in the training of future teachers of physical education that forms new technologies in education and solves the contradictions between the social order and the insufficient level of development of health-preserving competence.

N. Tamarska, T. Bondarenko define the essence of "health-preserving competence" in conducting preventive measures and introducing the knowledge of specialists who possess the fundamental bases of health preservation, identify components of health-preserving competence such as: emotional, cognitive, and practically active. They include fundamental biomedical, psychological, pedagogical and methodological components.

I. M. Shepenyuk considers the problem of the formation of health-preserving competence of teachers in the context of innovative development of an educational institution to be the key element which defines research and experimental work that improves the professional development of teachers and their skills.

At the international labor market, first of all, they pay attention to the ability to apply effectively acquired knowledge in their professional activities. Y. Rybinskaya: "Competence is" a general ability based on knowledge, experience, values, and abilities that are acquired thanks to training. "

R. Milrud and A. Andreev characterize this concept as the ability to achieve results, to solve specific problems and to possess active knowledge of the requirements in the relevant industries.

Competence is the quality of a specialist, the result of his self-development and the application of experience according to V. Bolotov and V. Serikov. It is appropriate to pay attention to the opinion of I. Gushlyavskaya

and D. Trubachev, that the experience of applying acquired competencies is the part of components of the “competence” category listed above.

Competence is the quality of a specialist, the result of his self-development and the application of experience according to V. Bolotov and V. Serikov. It is appropriate to pay attention to the opinion of I. Gushlyavskaya and D. Trubachev, that the experience of applying acquired competencies is the part of components of the “competence” category listed above.

Dzyatkovskaya has a very interesting interpretation of health-preserving competence, which considers that this competence includes the ability: to motivate for a healthy lifestyle, awareness of the value of health, the possibility of longevity, social activity; adjusting the physiological state to maintain health with the use of health-preserving and healthy methods of professional activity.

The teacher, who works according to the principles of pedagogy of a healthy lifestyle (according to V. M. Orzhekhovskiy), is distinguished by individual abilities and qualities that determine its capabilities and ability to independently search for, collect, analyze, present, transmit information about health, healthy lifestyle; to model and design objects and processes, including their own individual activities; carry out preventive work; make the right decisions, creatively and effectively solve unforeseen tasks.

In our opinion, the formation of health-preserving competence should be consonant with the direction of “sustainable development”, which is crucial for the modern world. The attitude to life, rational nutrition, physical development, regulation of a healthy lifestyle, ability to study one’s own lifestyle and conduct self-assessment of physical development, attitude to human values, understanding of noospheric norms of behavior, ability to “love oneself”, knowledge of the theory of healthy person’s health and its preservation - are components of health preservation.

So, summing up, we can conclude that the physical education of children and young people should be carried out by high-class specialists and professionals [3, c.58]. Many scientists who highlighted scientific and pedagogical searches in the methods of physical education and the formation of physical culture of young people in the context of educational reform, consider the possibility of updating the content of the subject (V. Arefieva, I. A. Kuzmenko, J. Vaskova, A. M. Vatsiba, etc.). Some authors propose the use of various forms of physical education (A. Tsos, A.A. Vlasyuk, N. Krachevskaya, A.V/Ognennaya). A. Bondarchuk proposes to unite the

school and the family, starting from the first class through updating the content of physical education teaching.

In this regard, the need for such teachers of physical culture, which would satisfy the needs of children in physical activity in various ways and methods, and directed their development in a healthy way is being actualized. The fundamentals of professional readiness of the teacher of a new era, a competent specialist in the relevant aspect, must be formed at the stage of training future specialists in higher educational institutions. The formation of professional competencies should be taken into account in the educational practice of higher educational institutions of pedagogical profile [4, p.33].

Today physical education specialists are looking for ways to reform the system of training professional personnel that meet European standards. There will be fundamental changes in practice specially for them in the near future.

The modern standard of living requires from the lessons of physical education that students develop motor skills and abilities for independent physical exercise, following the rules of a healthy lifestyle, the ability to independently monitor changes that occur in the body, evaluate and analyze the effects of physical activity as positive processes of life.

A competent specialist in physical education should foster the need for physical activity and the ability to own simple methods of monitoring somatic health. The teacher, which is able to take into account favorable age and anatomical and physiological periods for the development and improvement of the body of schoolchildren, reveals for them the importance of human physical culture. [3, p.93].

The formation of a persuasion in the need for motor activity, the possibility of obtaining pleasure from physical exertion and a conscious desire for health preservation is achieved by conducting comprehensive monitoring of physical activity. The usage of its indicators in planning studies and educational out-of-school work, objective information about the health status of pupils are components of effective management of the process of physical education and sports training, the necessary result of the teacher’s professionalism as a modern competent specialist.

The basis of health protection are the skills to implementation of constant monitoring of well-being and general health. The teacher should not only be able to control the state of their own health, but also teach the students to do it.

Applied loads must correspond with physical fitness, age and bring pleasure. Regular monitoring will determine

the effectiveness of classes, tools and methods for optimal planning of the size and intensity of physical activity and rest. Mastering the techniques of anthropometric and physiometric research will allow to determine the initial physical condition and the prospects for its further improvement.

Understanding the role of fatigue as a natural activator of recovery processes is important, because without fatigue, there is a steady decrease in the volume of functional reserves of organs and body systems, a decrease in efficiency. Systematic fatigue stimulates regenerative processes, as a result we have the improved well-being, improved mood. Therefore, it is the teacher, the trainer who will help to uncover the meaning of the positive addiction to physical exertion that occurs during regular physical activities, which makes them an integral part of a full healthy life.

For a deep, informed awareness of the positive effects of physical activity on health, it is necessary to include a theoretical component in the practical course of the discipline. The ability to consciously approach the choice of motor activity and determine it for yourself as the basis for the formation of a healthy lifestyle is an indicator of positive changes in the minds of young people.

In our previous works, we noted that the creation of a direction – physical culture – a way of life – is an innovative aspect in the formation of a healthy generation. Only through this unity are possible shifts in the minds of people are possible.

In our previous works, we noted that the creation of a direction – physical education – a way of life – is an innovative aspect in the formation of a healthy generation. Shifts in the minds of people are possible only through this union.

Unfortunately, a general acceptance of understanding of the health-preserving competence of a teacher of physical education as a complex phenomenon with great potential for improving the health of children and adolescents has not yet been formed. Unfortunately that a large amount of information in the cycle of natural fundamental training has been removed from educational content. Every year, educational programs in physical education lose more and more medical and biological disciplines, although they form the fundamental basis for health protection. Among the educational components, their number is about 19%. The modern world, with its new forms of life support, a specialty, a profession that requires high technical and technological training, directs the entire training potential to the achievement of a highly competitive ability of a specialist, but undoubtedly a healthy specialist. And if we are talking about a specialist in the sphere of physical education, then definitely, capable to shape health, to ensure its preserving.

It is interesting to look at the proportion of biomedical and other professional disciplines in the program for applicants with a bachelor's degree in the specialty 014.11 Secondary education (Physical education) (Figure 1). As it was already mentioned, their number does not exceed 20%. In our opinion, the changes that occur all the time in the educational process of higher education, namely: changes in curricula, work programs, in academic disciplines, do not make it possible to form a single line of smooth flow and consistent generalization of theoretical knowledge of health protection to practical application.

The monitoring of the attitude of students to a healthy lifestyle that we conducted showed that students do not define physical activity as a priority in maintaining health.

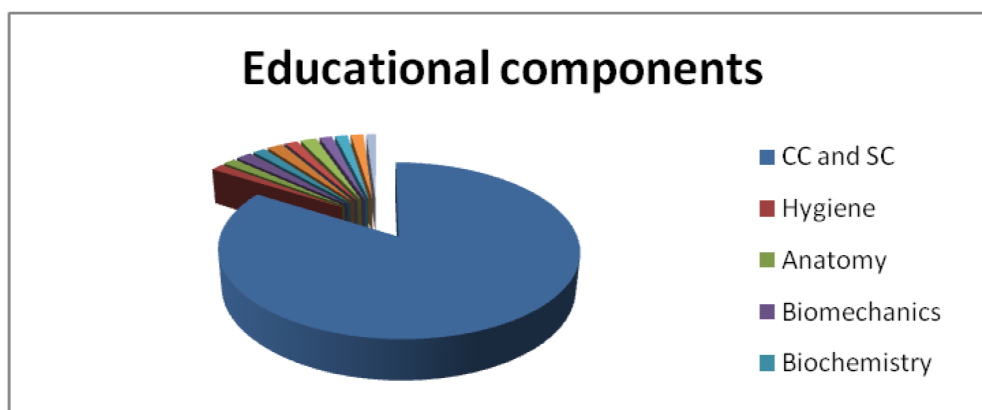

Fig. 1. Distribution of medical and biological disciplines among the compulsory and selective components in the educational program: Secondary education (Physical education).

Unfortunately, not all students have the right idea about a healthy lifestyle, believing that only the abandonment of most bad habits is able to give a positive result. According to students' of 1-2 courses point of view the main elements of health are: the rejection of bad habits, compliance with the regime of work and rest. Physical education occupies the fourth place. Insufficient personal orientation and motivation to physical activity can reduce the performance of both physical and professionally significant personal qualities, with the result that the overwhelming majority of students show a low level of attitude to their health and healthy lifestyle (Fig. 2). One of the main humanistic tasks of the teacher of physical education in universities should be the formation of sustainable motivation for physical self-improvement. The solution of this problem is possible

through special pedagogical influences in the process of physical education, allowing to have a positive impact on the emotional and motivational sphere. Moreover, the main factors that would contribute to the formation of the motivational sphere should be, first of all, the content of physical education, the method of its implementation and the system of requirements.

Based on this, it is necessary to direct efforts in training a physical education teacher in a humanistic direction, which is required by modern ideas about health, based on leading theoretical propositions about the unity of the body with the environment, knowledge about adaptation, homeostasis, functional systems and data of biological cybernetics about control mechanisms in live systems.

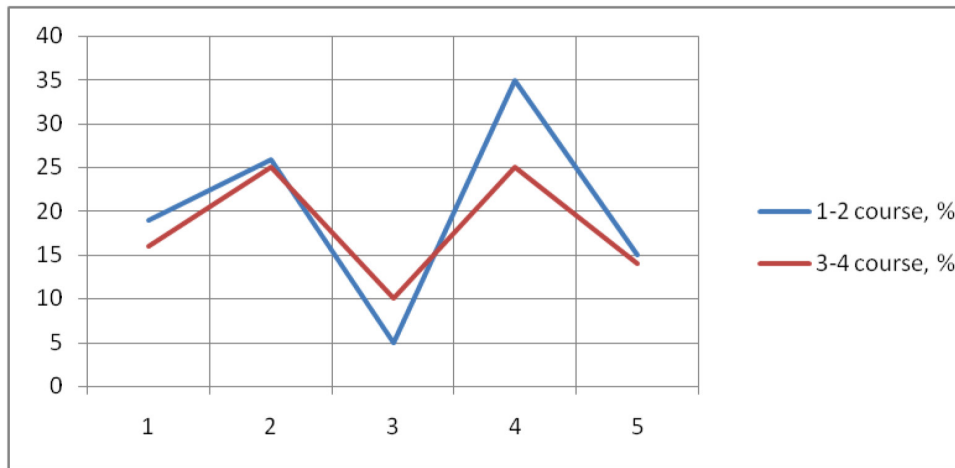

Figure 2. Motivations for students to go in for sports

1. The desire to become strong, healthy
2. Aesthetic enjoyment of your own beauty
3. Sense of duty
4. Self-affirmation in society
5. The desire to manifest in extreme situations

The teacher of physical education should own the methods of determining and evaluating quantitative indicators of the health of the individual and be able to use the most informative of them in practice. To involve students in monitoring activities, conducting research in the sphere of health preservation. Concrete results, illustrative examples will provide a conscious formation of a focus on health preservation. The formation of the competence-based readiness of future teachers of physical education will proceed efficiently if, in the process of their professional education, the orientation to the health-saving functions of physical education is carried out, the motives for improving professional readiness are activated based on the combination of theory and practice of education.

The solution of the problem will be most effective in the gradual mastering the medical and biological component of the educational program of a higher educational institution.

The study of the fundamental component of the biological direction with the formation of modern ideas about the state of research in the sphere of vocational training, the formation of concepts of teachers' readiness for professional activity on the theory and methods of physical education, recreational physical culture, the study of normative documents regulating the necessary level of training of future physical education teachers - this is the sequence which will lead the students to the readiness of physical education of health-preserving activities.

The final stage should include the interpretation of the achieved results and to form the readiness of future teachers of physical culture to form the health preservation of students.

CONCLUSION.

The main role in the implementation of one of the leading functions of education - social and health, healthpreserving belongs to the teacher of physical education. Having studied the main approaches in the formation of professional competence of health preservation, having analyzed the value of the theoretical and practical component of the medical and biological training of physical education and sports students, they

substantiated the components of readiness of physical education teachers to implement the competence approach in the system of physical education.

The introduction of a phased formation of competence-based preparedness based on the planning of educational components will make it possible to supplement the methodology for further improving the educational process in the field of health preservation.

REFERENCE

- [1] Yezhegodnyy doklad o sostoyaniizdorov'yanaseleniya, sanitarno-epidemicheskoy situatsii i rezul'taty deyatelnostisistemy-zdravookhraneniya Ukrainy. [Annual report on the health status of the population, the sanitary-epidemic situation and the results of the health care system of Ukraine]. (2016). MZ Ukrainy, GU, UISI MOZ Ukrainy- Ministry of Health of Ukraine, state administration "UISD MOH Ukraine. Kyiv [in Ukrainian].
- [2] **Romanova N. F.** (2010). Formirovaniye zdorovogo obraza zhizni kak sovremennaya strategiya protivodeystviya sotsial'no opasnym boleznyam sredi detey i molodezhi [Formation of a healthy lifestyle as a modern strategy for dealing with socially dangerous diseases among children and young people] Protivodeystviye sotsial'no opasnym boleznyam: izucheniye ukrainskogo opyta Counteraction to socially dangerous diseases: the study of Ukrainian experience -Counteraction to socially dangerous diseases: the study of Ukrainian experience, (pp.39-48).Kyiv [in Ukrainian].
- [3] **Ohnisty A.** (2002.) Aktual'na problema pidhotovky vchytelya-predmetnyka do roboty z fizychnoho vykhovannya [Actual problems of preparation of a teacher-subject for work on physical education]. Fizychno vykhovannya, sport ta kul'tura zdorov'ya v suchasnomu suspil'stvi -Physical education, sports and health care in the modern society. Lutsk, (pp. 92-94) [in Ukrainian].
- [4] **Maksimova Ye.V.** (2017) Monitoring sostoyaniya somaticheskogo zdorov'ya studentok 1 kursov vysshikh uchebnykh zavedeniy Khar'kova [Monitoring of the state of somatic health of students of the first courses of higher educational institutions of Kharkiv]. Mizhnarodnyy naukovyy zhurnal Internauka - International scientific magazine Internauca, Vol.7, pp.30-34 [in Ukrainian].

ინოვაციური ეკონომიკა და მართვა

INNOVATIVE ECONOMICS AND MANAGEMENT

ИННОВАЦИОННАЯ ЭКОНОМИКА И УПРАВЛЕНИЕ

ჟურნალის ელექტრონული ვერსია შეგიძლიათ იხილოთ ჟურნალის ვებგვერდზე:

www.nier.ge

ელ. ფოსტა: nierbat@gmail.com; info@nier.ge

ანგისის ქ. 15. ბათუმი. 6010

ტელეფონი: (+995) 593 72-21-15; (+995) 591 98-03-80

The online version of the journal is available on the website:

www.nier.ge

E-mail: nierbat@gmail.com; info@nier.ge

15 Angisa Sht. Batumi. 6010

Phone: (+995) 593 72-21-15; (+995) 591 98-03-80

კომპიუტერული უზრუნველყოფა — **ეკა აბზიანიძე**

ტექსტის კორექტურა — **ნათია კუპრაშვილი**

ქალაქის ზომა — A4

გამომცემლობა „**კალმოსანი**“

E-mail: Kalmosani@yahoo.com

ტელეფონი: 571 19-19-39

Publishing „**KALMOSANI**”